Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 32/1

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2017

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Боголіб Т.М., докт. екон. наук (головний редактор);
Алєксєєв І.В., докт. екон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. екон. наук; **Горошкова Л..А.**, докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М.О.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І.Г.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук, **Оболенська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Оболенський О.Ю.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук; **Паламарчук О.М.**, канд. екон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: В. Косєдовскі докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвія); **Р. Нурєєв** докт. екон. наук (Росія); **М. Шефер** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь), **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетеринець** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 7 від 3 лютого 2017 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:
08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.
Коректор: Навальна М.І.
Верстка: Сердюк А.В.
Підписано до друку 4 лютого, 2017 року. Формат 60х84/8.
Папір офсет. №1.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 30,23.
Обл.–вид. арк. 25,65. Наклад 300 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.
08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)
Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»
зареєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:
ISSN 2306-546X (print)
ISSN 2414-3774 (online)
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru
Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Всеросійський інститут наукової і технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2017.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 32/1

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2017

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Боголиб Т.М., докт. экон. наук (главный редактор);
Алексеев И.В., докт. экон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. экон. наук; **Горошкова Л.А.**, докт. экон. наук; **Калюга Е.В.**, докт. экон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. экон. наук; **Кужелев М.А.**, докт. экон. наук; **Лисецкий А.С.,** докт. экон. наук; **Лукьяненко И.Г.**, докт. экон. наук; **Мех О.А.**, докт. экон. наук; **Навальная М.И.**, докт. филол. наук; **Оболенская Т.Е.**, докт. экон. наук; **Оболенский А.Ю**., докт. экон. наук; **Петрук А.М.**, докт. экон. наук; **Череп А.В.**, докт. экон. наук; **Макарчук И.Н.**, канд. экон. наук; **Паламарчук О.Н.**, канд. экон. наук **Чабан Г.В.**, канд. экон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. экон. наук (отв. секретарь).
Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвия), **И. Бойко** докт. экон. наук (Россия), **Е. Ванкевич** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Е. Дорина** докт. экон. наук (Республика Беларусь); **А. Левитская** докт. экон. наук (Республика Молдова), **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвия), **Р. Нуреев** докт. экон. наук (Россия), **М. Шефер** докт. экон. наук (Германия), **С. Полоник** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **М. Хитов** докт. экономики (Болгария), **Т. Сорокина** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Т. Тетеринець** канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 7 от 3 февраля 2017 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов « Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:
08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.
Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.
Корректор: Навальная М.И.
Верстка: Сердюк А.В.
Подписан к печати 4 февраля 2017. Формат 60х84/8.
Бумага офсет. № 1.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 30,23.
Обл.-изд. л. 25,65. Тираж 300 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.
08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.
Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела
(регистрация: серия КВ, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия КВ, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)
Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:
ISSN 2306-546X (print)
ISSN 2414-3774 (online)
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru
Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Всероссийский институт научной и технической информации Российской академии наук (ВИНИТИ РАН), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2017.

Ministry of Education and Science of Ukraine
SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State
Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 32/1

Established in 2006
Issued four per year

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2017

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: T.M. Bogolib, Doctor of Economics (chief editor);
I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; **O.D. Hordei** Doctor of Economics**; L.A. Goroshkova** Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M.O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky,** Doctor of Economics; **I.G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.Y. Obolenskiy**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk,** Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics, **O.M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **G.V. Chaban**, Candidate of Economics, **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov,** Doctor of Sociology (Latvia); **I. Boyko,** Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska,** Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov,** Doctor of Sociology (Latvia); **R. Nyreyev,** Doctor of Economics (Russia); **M. Shefer,** Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov,** Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina,** Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets,** Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of SHEE «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda». Protocol No 7 dated February 3, 2017.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:
08400, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.
Founder and issuer: State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy SPU after Grygoriy Skovoroda».
Cover page designer: O.V. Popenko
Corrector: M.I. Navalna
Layout: A.V. Serdyuk
Signed for print on February 4, 2017. Format 60x84/8.
Offset paper №1.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 30,23.
Issued sheets 25,65. 300 copies.

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda».
08400, Kyiv Region, Pereyaslav-Khmelnytskiy, Sukhomlynskogo Str., 30.
Certificate on inclusion to the State Publisher Register
(registration: series КВ, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series КВ, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).
Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication «University Economic Bulletin»,
Registered in the international database of serial publications:
ISSN 2306-546X (print)
ISSN 2414-3774 (online)
Key title: Ekonomìčnij vìsnik unìversitetu
Abbreviated key title: Ekon. vìsn. unìv.
Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru
International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Russian Institute for Scientific and Technical Information of Russian Academy of Sciences (VINITI), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Universal Impact Factor (UIF), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2017.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.2

КОНЦЕПЦІЯ КАДРОВОЇ РОБОТИ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ПОБУДОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ванкевич О.В.

***Ключові слова**: управління людськими ресурсами, кадрова служба,інноваційна економіка.*

КОНЦЕПЦИЯ КАДРОВОЙ РАБОТЫ ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ПОСТРОЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Ванкевич Е.В.

Предметом исследования являются теоретико-методологические основы управления человеческими ресурсами организации в инновационной экономике.

В статье использованы методы компаративного анализа, единства исторического и логического подходов и др.

Обоснована необходимость изменения методологической основы кадровой деятельности под влиянием новых тенденций в бизнес-среде (усиление конкуренции, формирование глобального экономического пространства, появление виртуальных организаций и развитие е-занятости, усложнение мотивации персонала и пр.).

Выявлены современные тенденции в управлении человеческими ресурсами организаций (приоритет активных технологий кадровой работы; высокий удельный вес расходов на персонал в структуре организационных расходов; высокий организационный статус кадровых служб; тесное взаимодействие кадровых служб с руководителями структурных подразделений организации; автоматизация кадровой деятельности; повышение квалификации и углубление специализации кадровых работников; международный фокус в кадровой деятельности). Показано, что кадровые службы белорусских организаций не в полной мере отвечают новым требованиям.

В результате проведенного исследования разработана концепция кадровой работы организации в условиях построения инновационной экономики, которая содержит цель, задачи, принципы, функции кадровой деятельности. Ее использование в практике позволит повысить статус кадровых служб организаций в структуре управления, расширить функциональный спектр их деятельности, обеспечить соответствие кадровой функции требованиям развития инновационной экономики Республики Беларусь.

***Ключевые слова:** управление человеческими ресурсами, кадровая служба, инновационная экономика.*

THE CONCEPT OF HUMAN RESOURCES WORK OF THE ORGANIZATION IN CONDITIONS OF INNOVATIVE ECONOMY

Vankevich A.V.

The subject of research are theoretical and methodological foundations of human resources management in the innovation economy.

The article used the methods of comparative analysis, the unity of the historical and logical approaches, and others.

The necessity of changes in the methodological framework staff activity under the influence of the new trends in the business environment are determined (increased competition, the formation of a global economic space, the emergence of virtual organizations and the development of e-employment, complexity of motivation personnel etc.).

© Ванкевич О.В., 2017

Identified current trends in human resource management organizations (priority active technologies of personnel work, the high proportion of costs of staff in the structure of the total costs; higher organizational status of HR services, wide cooperation of HR department with the other divisions in the organization, and internal organisation; the international focus in HR activities). It is shown that the HR departments of Belarusian organizations do not fully meet the new requirements.

The study developed a concept for human resources for innovative economy, which includes goals, objectives, principles, functions, HR activities. Its use in practice will improve the status of HR departments in the structure of organization, to extend the functional range of their activities, to ensure that the HR function requirements of the development of innovative economy of the Republic of Belarus.

Keywords: *human resource management, human resource department, innovative economy.*

В последние годы в большинстве бизнес-организаций, успешно действующих в глобальном экономическом пространстве, наблюдается увеличение числа работников кадровых служб и повышение статуса этой профессии - руководители кадровых служб во многих корпорациях стали входить в состав правления и даже в состав советов директоров; возросло внимание к уровню профессиональной подготовки менеджеров по персоналу [6, 1]. В условиях растущей конкуренции (в том числе и за высококвалифицированные кадры) происходит интеграция бизнес-стратегии и кадровой стратегии организации. В управлении человеческими ресурсами появился стратегический уровень. Вместо атомизированной структуры отдела кадров как преимущественно делопроизводственной единицы, складывается система управления человеческими ресурсами организации [1]. Таким образом, происходит усиление значимости кадровой функции в современной организации, ее связей и взаимодействия с другими подразделениями организации и с внешними организациями (учреждениями образования, органами государственной службы занятости, кадровыми агентствами, пр.). Не менее важной тенденцией в управлении человеческими ресурсами на микроуровне становится формирование внутренних рынков труда организаций, предполагающих прежде всего выделение среди работников уникального профессионального ядра, которое становится источником конкурентных преимуществ организации и двигателем ее инновационного развития. В свою очередь, это повышает требования к самой кадровой работе в организациях, требует профессиональной подготовки работников кадровых служб и методического сопровождения их деятельности. Зарубежный опыт управления человеческими ресурсами на микроуровне (опыт США, Германии, Японии) позволяет сформулировать следующие современные тенденции в развитии кадровой деятельности в организациях:

- приоритет активных технологий кадровой работы;
- высокий удельный вес расходов на персонал в структуре организационных расходов;
- высокий организационный статус кадровых служб;
- тесное взаимодействие кадровых служб с руководителями структурных подразделений организации;
- автоматизация кадровой деятельности;
- повышение квалификации и углубление специализации кадровых работников;
- международный фокус в кадровой деятельности [1, 6, 8].

В этих условиях вопросы активизации кадровой деятельности организаций становятся важными и для организаций Республики Беларусь, главной особенностью рынка труда которой является наличие высокого уровня занятости населения (76,6% в 2015 г.) и низкого уровня регистрируемой безработицы (1% в 2015г.) [7, с. 18], более низкой производительности труда и заработной платы (таблица 1).

Таблица 1. Сравнительная характеристика национальных рынков труда отдельных стран мира

Страна	Уровень безработицы, %, 2015 г.	Номинальная заработная плата, долл. США, 2015 г.	Индекс реальной заработной платы, 2015г. 2010г.=100
Азербайджан	0,6*	453	119,2
Армения	…	386	107,3
Беларусь	1,0*	413	142,5
Казахстан	0,4*	565	117,9
Молдова	2,2*	245	121,4
Российская Федерация	1,3*	560	107,3
Украина	2,4 (2013)	193	103,2
Болгария	9,1	555,1	126,6 (2014)
Венгрия	6,8	1108,8	110,9 (2014)
Германия		4042,4	111,5 (2014)
Латвия	9,9	907,6	120,8 (2014)
Литва	9,1	899,9	117,6 (2014)
Польша	7,5	1180,4	111,4 (2014)
США	5,3	4761,6	109,0 (2014)

Источник: [7, с. 277, 287-289, 290].

** численность зарегистрированных безработных к численности экономически активного населения, в %*

Можно сказать, что высокий уровень социальной эффективности занятости в Республике Беларусь достигается в ущерб экономической эффективности занятости.

Экономическая эффективность использования трудовых ресурсов на микроуровне заключается в повышении качества рабочих мест, соответственно объемов выпуска и реализации, конкурентоспособности продукции при оптимальных затратах, в том числе трудовых. А социальные результаты от эффективного распределения трудового потенциала - гарантированная занятость, благоприятный психологический климат в коллективах, высокое качество труда (условий, охраны, техники безопасности). Чрезмерные обязательства государства по обеспечению максимального трудоустройства и минимальной безработицы ослабляют эти мощные сигналы. Многие предприятия Республики Беларусь продолжают сохранять коллективы, нередко при содействии государства. В трудовой сфере действует приоритет количества, а не качества рабочих мест. Мировой опыт подсказывает, что правильный курс повышения конкурентоспособности - это реструктуризация предприятий, но проведенная социально ответственным способом. Это означает повышение экономической эффективности занятости прежде всего. При осуществлении реструктуризации руководству предприятия необходимо иметь полную информацию о кадровых проблемах и резервах повышения эффективности занятости. Это позволит принимать кадровые решения обоснованно, придаст им превентивность.

В настоящее время белорусские организации анализируют эффективность занятости. Как показал опыт, специалисты компаний владеют информацией о ключевых кадровых проблемах и готовы их решать [5]. Но существующие подходы к кадровой диагностике основаны на традиционном анализе хозяйственной деятельности, сравнении плановых и фактических значений показателей по труду, факторном анализе динамики. Это необходимые сведения, но в современных условиях их явно недостаточно для принятия эффективных кадровых решений. К тому же часто на предприятии информация о кадрах разобщена между различными структурными подразделениями - отделом по труду и заработной плате, отделом кадров и др., что также затрудняет проведение единой активной кадровой политики. За рамками традиционного анализа хозяйственной деятельности остаются многие реальные кадровые проблемы, например:

- при росте производительности труда в стоимостном выражении диагностируется ее снижение в натуральном и трудовом измерениях,
- уровень заработной платы остается низким, несмотря на положительную динамику,
- системы повышения квалификации формальны, предприятия не оценивают их эффективность и целесообразность затрат на повышение квалификации,
- практические не диагностируется проблема востребованности полученных навыков и компетенций, заметен избыток квалификации и образования на рынке труда, когда человек с двумя дипломами о высшем образовании работает по специальности, не соответствующей ни одному из них.

Многие предприятия планомерно сокращают численность работников. Некоторые делают это продуманно, страхуя себя от потенциальных проблем, но большинство спонтанно. Параллельно ухудшается качество персонала организаций: идет старение, растет удельный вес работающих пенсионеров (до 14% в отдельных организациях). Увеличивается доля служащих в численности промышленно-производственного персонала, достигая на отдельных предприятиях 25%, и эта тенденция прогрессирует. Растет удельный вес рабочих, имеющих высшее образование (более 3% на отдельных предприятиях). Увеличивается число нарушителей трудовой дисциплины (до 26% в отдельных организациях). Если говорить о движении кадров, то на отдельных предприятиях показатели текучести достигают 25%. Это означает, что четверть работников в течение года увольняют по собственному желанию либо за нарушения трудовой дисциплины. При этом коэффициент оборота по приему-выбытию показывает, что на 90% ушедшие работники быстро замещаются новыми. Еще одна тревожная тенденция: иногда в структуре приема на работу доля молодежи снижается, а в структуре выбытия - растет. Потребность в кадрах подавляющее большинство предприятий планируют методом экстраполяции, ориентируясь на замену выбывших работников, а не на модернизацию рабочих мест, пересмотр организации труда, группировку функциональных обязанностей, автоматизацию и пр. На различных госпредприятиях потенциал избыточной численности работников составляет от 5 до 30% среднесписочной численности ППП. В зависимости от трудоемкости выпускаемой продукции фонд заработной платы этого персонала с начислениями в структуре общей себестоимости составляет от 2 до 12% [2, 4]. В условиях структурных изменений экономики всегда параллельно существует избыток и недостаток персонала. На некоторых предприятиях дефицит обусловлен задачами инновационного развития, обновления ассортимента, распространяется в основном на высококвалифицированных работников, способных решать новые задачи. Выходом является более тесное сотрудничество с учреждениями образования региона, инвестирование в развитие собственного персонала для повышения его квалификации и компетенций. В других организациях дефицит кадров продиктован практикой планирования потребности в персонале и не учитывает фактор спроса (заработную плату), т.к. ее низкий уровень - причина высокого оборота рабочей силы и вымывания квалифицированных кадров [4]. В данном случае дефицит обусловлен как раз необходимостью восполнения оборота. Такие предприятия, как правило, в результате имеют рабочую силу худшего качества.

Таким образом, для решения назревших каровых проблем предприятий нужна активная и современная кадровая служба, взаимодействующая с руководителями и специалистами предприятий,

профсоюзными организациями, местными властями, службами занятости, учреждениями образования и другими заинтересованными участниками.

Как показал анализ, кадровая деятельность большинства организаций Республики Беларусь нуждается в значительной активизации и обновлении для обеспечения соответствия современным задачам, которые ставит перед организациями формирование инновационной экономики. В настоящее время основные задачи и функции деятельности, а также нормативы численности кадровой службы организации регламентируются «Межотраслевыми нормативами численности работников кадровых служб коммерческих организаций, утвержденными Постановлением Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь 27 декабря 2005г., № 187. В основе данного документа заложены Типовое положение о кадровой службе предприятия (организации), утвержденное Постановлением Министерства труда Республики Беларусь от 18 декабря 1997 г. N 118 с изменением, внесенным постановлением Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь от 19 апреля 2005 г. N 44; Типовые межотраслевые нормативы численности служащих по группам функций «Управление трудовыми ресурсами», разработанные НИИ труда СССР в 1979 году; Межотраслевые укрупненные нормативы времени на работы по комплектованию и учету кадров, разработанные ЦБНТ России в 1991 г. Конечно, данные документы не рассчитаны на выполнение современных кадровых технологий и не учитывают возможности автоматизации кадровой службы и потому непригодны для использования в настоящее время [4].

Поэтому назрела необходимость принятия современной Концепции кадровой работы организации, использование которой позволит повысить статус кадровых служб в структуре управления, расширить функциональный спектр их деятельности, обеспечить соответствие кадровой функции требованиям развития инновационной экономики Республики Беларусь. Необходимость принятия Концепции продиктована задачами построения в Республике Беларусь инновационной экономики и сохранения достигнутых социальных стандартов, а также условиями глобализации экономики и глобальными изменениями в этой связи в механизмах и источниках формирования конкурентных преимуществ организаций. В свою очередь, происходящие изменения обусловили трансформацию сферы социально-трудовых отношений на микроуровне. Это проявляется в следующем:

- необходимость для предприятий конкурировать на внешних рынках, где человеческие ресурсы становятся в условиях повышения значимости знаний и инноваций одним из основных факторов конкурентоспособности организаций, что требует реализации таких кадровых технологий, как кадровая диагностика, развитие, оценка, усиление индивидуального, личностного подхода, командообразование, антикризисное управление персоналом, социально ответственное реструктурирование;
- формирование новой архитектуры социально-трудовых отношений, возникновение сетевых, виртуальных е-организаций, увеличение численности фрилансеров, дистанционно занятых работников, временно занятых и пр., что увеличивает трансакционные издержки на рынке труда и кадровые риски при осуществлении трудовых сделок,
- необходимость повышения эффективности труда, увеличения производительности и снижения затрат, что требует иных подходов к сегментации персонала, обусловливает индивидуализацию трудовой сделки и повышение трансакционных издержек при их заключении и реализации технологий кадровой работы.

Как показывает анализ, нормативно-правовое обеспечение и фактическое состояние дел в кадровой работе на предприятиях Республики Беларусь отстает от этих запросов и не способно поддержать инновационное развитие организаций.

В настоящее время в Республике Беларусь на методическом уровне не сформировано Концепции кадровой работы современной организации и соответственно, возникает противоречие между заявляемыми стратегическими задачами построения инновационной экономики на макроуровне и реальной практикой кадровой работы на микроуровне.

Это становится препятствием для эффективного управления человеческими ресурсами в организациях.

Цель кадровой работы современной организации – формирование коллектива и обеспечение его эффективного использования как основного фактора повышения конкурентоспособности и формирования конкурентных преимуществ организации и кадрового сопровождения ее развития в условиях формирования инновационной экономики и глобализации мирового экономического пространства.

Основными задачами кадровой работы организации являются:

- формирование коллектива,
- развитие человеческих ресурсов организации.
- построение эффективной системы мотивации на основе оценки человеческих ресурсов организации,
- оптимизация затрат нанимателя на персонал,
- выявление перспективных тенденций управления человеческими ресурсами и способах их обеспечения в организации,
- диагностика кадровой ситуации,
- разработка методических инструментов для реализации технологий кадровой работы.

Принципами реализации кадровой работы в современных организациях являются:

- разделение задач и полномочий при реализации кадровой деятельности,
- прозрачность механизмов оценки и управления затратами нанимателя на персонал,
- кадровая диагностика и мониторинг кадровой ситуации как фундамент для обоснования эффективных кадровых решений,
- организационно-методическое и информационное единство в реализации кадровой деятельности организации,
- обеспечение в реализации кадровой деятельности служб и подразделений, а также при необходимости представителей заинтересованных внешних организаций (учреждений образования, научных центров, органов государственной службы занятости, кадровых агентств и пр.),
- учет внутренних и внешних факторов, системный подход к управлению человеческими ресурсами на микроуровне на основе концепции внутренних рынков труда и сегментирования персонала.

К основным функциям относятся:

1) формирование единой кадровой политики и кадровой стратегии организации, увязанной с общей стратегией развития организации;
2) определение перспективной и текущей потребности в персонале и квалификациях, планирование численности персонала, подбор и отбор персонала, управление адаптацией персонала, выбор наиболее оптимальных способов и приемов комплектования коллектива, включая использование аутсорсинга и лизинга персонала;
3) расчет потребности в обучении и его организация;
4) оценка и аттестация персонала;
5) формирование кадрового резерва;
6) управление высвобождением персонала;
7) кадровая диагностика и мониторинг кадровой ситуации в организации, проведение специализированных исследований по кадровым проблемам, привлечение экспертов, организация проведения семинаров и совещаний, подготовка аналитических записок;
8) расчет затрат и эффективности по каждому направлению кадровой деятельности;
9) формирование организационной культуры;
10) командообразование;
11) управление кадровыми рисками;
12) внедрение автоматизированных кадровых систем управления;
13) взаимодействие с заинтересованными службами внутри организации и внешними организациями, принимающими участие в управлении человеческими ресурсами, формирование позитивного имиджа организации на рынке труда, устранение административных барьеров, кадровый маркетинг;

Организационное построение кадровой деятельности в организации предполагает формирование единой кадровой службы, консолидирующей действия внутренних подразделений (отдел труда и заработной латы, отдел организации и нормирования труда, линейных руководителей и пр.) и их взаимоотношения с внешними организациями (органы государственной службы занятости, кадровые агентства, органы управления, СМИ, субъекты хозяйствования и пр.).

Современной кадровой службе организации требуются квалифицированные специалисты разного профиля, объединенные в единую организационную единицу в организационной структуре организации. Структуру кадровых служб иных организаций определяют их руководители в соответствии с ситуационными факторами.

Кадровая деятельность как процесс управления человеческими ресурсами на микроуровне должна соответствовать следующим требованиям:

- наличие инфраструктуры кадровой деятельности в современной организации, что подразумевает организационную деятельность при разработке и реализации кадровой политики, необходимое нормативно-методическое и организационное обеспечение, сложившиеся взаимосвязи с учреждениями образования, органами государственной службы занятости, кадровыми агентствами, СМИ, органами государственного управления и пр.) и структурными подразделениями внутри самой организации, занимающимися вопросами трудовой деятельности, обеспечением качества трудовой жизни работников, социально-культурными и сопряженными с ними вопросами;
- перечень основных кадровых процессов и соответствующих технологий их реализации, достаточных и позволяющих реализовать ее основные цели и задачи;
- взаимосвязь и сотрудничество с исследовательскими научными центрами;
- информационное обеспечение кадровой деятельности, что предполагает формирование кадровой службой собственной информационной базы для проведения кадровой диагностики и мониторинга, а также необходимость обеспечения беспрепятственного взаимодействия с другими заинтересованными участниками, что означает наличие информационного портала информационного обмена;
- обеспеченность квалифицированными кадрами в области управления человеческими ресурсами.

Анализ нормативно-методического обеспечения кадровой службы организации показал недостаточную степень его развитости. С целью формирования единого нормативного документа, регламентирующего кадровую деятельность в организациях Республики Беларусь, и обеспечения согласования принципов кадровой

политики на макро- и микроуровнях Республики Беларусь требуется обновление Типового положения о кадровой службе предприятия (организации), которое будет предусматривать:

1) создание единой кадровой службы как организационной единицы и повышение ее организационного статуса в организационной структуре управления организации, что будет реализовано через подчинение руководителя кадровой службы руководителю организации, включение в состав кадровой службы всех подразделений, занимающихся вопросами управления труда;

2) повышение авторитета кадровой службы благодаря участию в стратегическом планировании деятельности организации, предоставлению дополнительных полномочий кадровой службе;

3) повышение автоматизации кадровой деятельности в организациях;

4) снижение кадровых рисков организации путем их мониторинга и оценки трансакционных издержек с последующим воздействием на выявленные высокие кадровые риски в зависимости от стадии их возникновения и задач кадровой политики;

5) расширение функционального спектра деятельности работников кадровой службы организации;

6) создание условий для привлечения и сохранения высококвалифицированной рабочей силы в организациях Республики Беларусь;

7) соответствие кадровой функции требованиям развития инновационной экономики и экономики, основанной на знаниях.

Принятие Концепции кадровой работы современной организации требует внесения соответствующих изменений в локальное нормативно-методическое обеспечение кадровой службы организации.

Список использованных источников

1. Армстронг, М. Практика управления человеческими ресурсами / М.Армстронг. – Изд. 8-е. – СПб.: Питер, 2007. – 832 с.

2. Кибанов, А.Я. Служба управления персоналом: учеб. пособие / А.Я. Кибанов, В.Г. Коновалова, М.В. Ушакова ; под ред. А.Я. Кибанова. – М. : КНОРУС, 2010. – 416 с.

3. Ванкевич, Е.В. Эффективность занятости: мнимая и реальная / Е.В. Ванкевич // Экон. газ. – 2013. – 4 окт. – С. 1, С. 3.

4. Ванкевич, Е.В. Кадровые службы: направления активизации / Е.В Ванкевич // Беларуская думка. – 2011. – № 1. – С. 52–59.

5. Галешова, Е. Кадровая деятельность в организациях Республики Беларусь: оценка рисков и потенциала / Е. Галешова, Е. Ванкевич // DU SZF Socialo Zinatnu Vestnesis.– 2015. – № 2. – С. 61–90.

6. Ванкевич Е.В., Антонышева Ю.В. Направления совершенствования планирования численности занятых в организации// Вестник ВГТУ. – Витебск. – 2013. – № 25. – С 123-130.

7. Труд и занятость в Республике Беларусь, 2016. Стат. Сборник. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь. 2016.

8. Cappelli, P. Talent management for the twenty-first century / P. Cappelli // Harvard Business Rev. – 2008. – Vol. 86, iss. 3. – P. 74–81.

9. Globalizing management: creating and leading the competitive organization / ed.: V. Pucik [et al.]. – New York [etc.] : J. Wiley a. Sons, 1993. – 356 p.

References

1. Armstrong, M. the Practice of human resource management – Ed. 8. – SPb. Peter the 2007. 832 p.

2. Vankevich, A.V. HR: directions of activation // Belaruskaya Dumka. – 2011. – No. 1. – S. 52-59.

3. Vankevich, A.V. Efficiency of employment: the imaginary and the real // Econ. gas. – 2013. – 4 Oct. – C. 1, C. 3.

4. Vankevich, A.V., Antonycheva Y.V. Directions of perfection of planning of number of employees in organizations // Vestnik of VSTU. – Vitebsk. – 2013. – No. 25. – 123-130.

5. Halasova, C., Vankevich E. Personnel management activities in organizations of the Republic of Belarus: assessment of risks and potential // du SZF Socialo Zinatnu vēstnesis.– 2015. – No. 2. – S. 61-90.

6. Kibanov, A.Y., Konovalov, V.G, Ushakov, M.V. Office of personnel management: textbook. manual. – M. : KNORUS, 2010,. – 416 p.

7. Work and employment in the Republic of Belarus, 2016. Stat. Collection. – Minsk: national statistical Committee of the Republic of Belarus. 2016.

8. Cappelli, P. Talent management for the twenty-first century // Harvard Business Rev. – 2008. – Vol. 86, iss. 3. – P. 74–81

9. Globalizing management: creating and leading the competitive organization / ed.: V. Pucik [et al.]. – New York [etc.] : J. Wiley a. Sons, 1993. – 356 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ванкевич Олена Василівна, доктор економічних наук, професор
«Вітебський державний технологічний університет»
Московський пр-т, 72, м Вітебськ, 210035, Білорусь
e-mail: vankevich_ev@tut.by

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Ванкевич Елена Васильевна, доктор экономических наук, профессор
Учреждение образования «Витебский государственный технологический университет»
Московский пр-т, 72, г. Витебск, 210035, Беларусь
e-mail: vankevich_ev@tut.by

ABOUT THE AUTHOR
Vankevich, Alena, doctor of Economics, Professor
Institution of education «Vitebsk state technological University»
Moscow PR-t, 72, Vitebsk, 210035, Belarus
e-mail: vankevich_ev@tut.by

УДК 330.341:332.122:338.78

ОСВІТА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ (ОЦІНКИ ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ IMD-LAUSANNE)

Захарченко С.В.

Предмет дослідження – вплив освіти на рівень міжнародної конкурентоспроможності країн і регіонів.

Мета роботи – оцінка конкурентного потенціалу освіти України та її регіонів у міжнародному вимірі та виявлення «вузьких місць» у її розвитку задля їх усунення.

Методологія і методика дослідження. На основі методології Інституту розвитку менеджменту (IPM – Лозанна, Швейцарія) запропоновано авторський варіант методики оцінювання міжнародної конкурентоспроможності країни та її регіонів за індикаторами конкурентного потенціалу освіти.

Результати роботи. За індикаторами освіти дана оцінка міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів у період до російської агресії. Виявлено «вузькі місця» в розвитку освіти, що негативно позначаються на міжнародній конкурентоспроможності України та її регіонів і потребують відповідних дій з боку державних органів.

Галузь застосування результатів. Одержані оцінки можуть бути використані Міністерством освіти і науки України при усуненні «вузьких місць» та розробці програм розвитку системи освіти на національному й регіональному рівнях.

Висновки. Інфраструктура знань (освіта) є важливим чинником міжнародної конкурентоспроможності країн і регіонів. За індикаторами освіти IPM-2012 Україна знаходиться в четвертому десятку провідних країн світу. Серед регіонів країни найвищі оцінки конкурентоспроможності освіти мають м. Київ, Львівська і Чернівецька області, а найнижчі – Луганська, Дніпропетровська та Миколаївська області. Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів за індикаторами освіти має проводитися цілеспрямована державна політика.

Ключові слова: *освіта, міжнародна конкурентоспроможність (країни, регіону), оцінка, конкурентний потенціал, рейтинг IPM.*

ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ И ЕЕ РЕГИОНОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ МАСШТАБЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ (ОЦЕНКИ ПО МЕТОДОЛОГИИ IMD-LAUSANNE)

Захарченко С.В.

Предмет исследования – влияние образования на уровень международной конкурентоспособности стран и регионов.

Цель работы – оценка конкурентного потенциала образования Украины и ее регионов в международном измерении и выявление «узких мест» в ее развитии для их устранения.

Методология и методика исследования. На основе методологии Института развития менеджмента (ИРМ – Лозанна, Швейцария) предложен авторский вариант методики оценки международной конкурентоспособности страны и ее регионов по индикаторам конкурентного потенциала образования.

Результаты работы. По индикаторам образования дана оценка международной конкурентоспособности Украины и ее регионов в период до российской агрессии. Обнаружены «узкие места» в развитии образования, негативно сказывающиеся на международной конкурентоспособности Украины и ее регионов и требующие соответствующих действий со стороны государственных органов.

Область применения результатов. Полученные оценки могут быть использованы Министерством образования и науки Украины при устранении «узких мест» и разработке программ развития системы образования на национальном и региональном уровнях.

Выводы. Инфраструктура знаний (образование) является важным фактором международной конкурентоспособности стран и регионов. По индикаторам образования IPM-2012 Украина находится в четвертом десятке ведущих стран мира. Среди регионов страны самые высокие оценки

© **Захарченко С.В., 2017**

конкурентоспособности образования имеют г. Киев, Львовская и Черновицкая области, а самые низкие – Луганская, Днепропетровская и Николаевская области. Для повышения международной конкурентоспособности Украины и ее регионов по индикаторам образования должна проводиться целенаправленная государственная политика.

Ключевые слова: *образование, международная конкурентоспособность (страны, региона), оценка, конкурентный потенциал, рейтинг ИРМ.*

EDUCATION OF UKRAINE AND ITS REGIONS IN THE SCALE OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS (IMD-LAUSANNE ASSESSMENT METHODOLOGY)

Zakharchenko S.V.

Subject of research – the impact of education on the level of international competitiveness countries and regions.

The purpose of work – to estimate the competitive potential of education of Ukraine and its regions in the international dimension and to identify the development of «bottlenecks» to eliminate them.

Methodology and methods of research. The author proposes his own version of the assessing methods of the international competitiveness of the country and its regions based on the methodology of the Institute of Management Development (IMD - Lausanne, Switzerland) using indicators of the competitive potential of education.

The results. The international competitiveness of Ukraine and its regions is estimated with educational indicators in the period up to Russian aggression. In article the «bottlenecks» of the development of education are detected and affect the international competitiveness of Ukraine and its regions and there is a need appropriate action by the public authorities.

Application of results. These estimates can be used to eliminate «bottlenecks» and develop of education programs by the Ministry of Education and Science of Ukraine on national and regional levels.

Conclusions. Infrastructure of knowledge (education) is an important factor of the international competitiveness of countries and regions. Ukraine's rank participates the top forty countries in the world according to education indicators of IMD-2012. Kyiv, Lviv and Chernivtsi region have the highest assessment of the competitive education but Luhansk, Dnipropetrovsk and Mykolaiv region have the lowest rank. State policy which based on indicators of education should be conducted to improve the international competitiveness of Ukraine and its regions

Keywords: *education, international competitiveness (country, region), assessment, competitive potential, rating IMD - Lausanne.*

Актуальність. В умовах інноваційної економіки основним елементом глобальної конкуренції є суперництво за можливість використання компетенцій високоосвічених працівників. Це висуває на перший план проблему зміцнення конкурентного потенціалу освіти України, оскільки вона безпосередньо стимулює перехід від індустріальної до креативної економіки та забезпечує прискорений розвиток і підвищення конкурентоспроможності і країни, і її регіонів.

Ступінь дослідження проблеми. Питанням оцінки конкурентного потенціалу освіти України та її регіонів присвячено цілий ряд наукових праць. З-поміж них слід відмітити праці фахівців Фонду «Ефективне управління» [6] й таких учених, як М. Бабич [1], В. Жукова [4], Л. Івашко [7], Д. Ільницький [8], Н. Константюк [9], Т. Полтухович [12], М. Терованесов [16], А. Шевчук [18] та ін. Зазначені наукові праці дають достатньо повну оцінку конкурентного потенціалу освіти України та її регіонів.

Постановка проблеми. Слід однак відмітити, що більшість із наявних оцінок не виходять за межі національного конкурентного простору, тоді як в сучасних умовах більше значення мають оцінки в межах міжнародного конкурентного простору.

Метою дослідження є оцінка конкурентного потенціалу освіти України та її регіонів у міжнародному вимірі – на основі методології Інституту розвитку менеджменту (IPM – Лозанна, Швейцарія, IMD-Lausanne) – та виявлення «вузьких місць» у її розвитку задля їх усунення.

Виклад основних результатів. У постіндустріальну епоху економічний розвиток має ґрунтуватися не стільки на матеріальних активах, скільки на кількості та якості знань, що обумовлює зростання значення освіти як вагомого чинника їхньої конкурентоспроможності країн і регіонів.

На думку Лестера Тюрлоу, професора економіки Нью-Йоркського університету, «у XXI столітті освіта і кваліфікація робочої сили стануть домінуючим знаряддям конкуренції». До аналогічного висновку прийшли й фахівці Консультативного комітету з промислових досліджень і розвитку Комісії Європейського Союзу: «Без конкурентоспроможної системи освіти не може бути конкурентоспроможної робочої сили, а без останньої – конкурентоспроможної економіки» [17].

За прогнозом експертів ЮНЕСКО, досягти високого рівня національного добробуту і конкурентоспроможності можна тоді, коли серед працездатного населення буде 40-60 % фахівців із вищою освітою. До речі, США і Японія планують мати до 90 % таких фахівців. На думку експертів, це сприятиме підвищенню економічного ефекту виробництва у 4-11 разів.

Освіта суттєво впливає й на економічне зростання України. Дослідженнями Л. М. Івашко (за таблицями «витрати – випуск») встановлено, що він приблизно такий, як від фінансової діяльності та державного управління [7, с. 11-12].

Згідно концепції конкурентоспроможності країн і регіонів IPM, субфактор «Освіта» відноситься до фактора «Інфраструктура» [19]. Його конкурентний потенціал визначають такі індикатори: обсяг державних

витрат на освітню діяльність; співвідношення кількості учнів та вчителів; частка учнів, що навчаються у денних загальноосвітніх закладах; чисельність зайнятого населення, що має вищу, середню і початкову освіту; кількість іноземних студентів в регіоні та кількість студентів із регіону, що навчаються за кордоном; рівень знань учнів з математики, державної та англійської мов; кількість студентів у ВНЗ I-IV рівнів акредитації; підготовка (випуск) аспірантів і докторантів; конкурс на вступних іспитах у ВНЗ III-IV рівнів акредитації; рентабельність діяльності з надання освітніх послуг.

Щоб виявити, які індикатори, що характеризують освіту, сприяють чи, навпаки, гальмують процес підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів, нами розроблена спеціальна методика [5, с. 114-118]. Згідно з нею, оцінки індикаторів-стимуляторів конкурентоспроможності одержано на основі співвідношення (у відсотках) фактичних і максимальних значень індикаторів (країн-лідерів за кожним із індикаторів). Відповідно, оцінки індикаторів-дестимуляторів конкурентоспроможності отримано за співвідношенням мінімальних і фактичних значень індикаторів.

Наш підхід до оцінки конкурентного потенціалу освіти регіонів у міжнародному вимірі передбачає застосування процедури «міжнародного зважування» індикаторів національної конкурентоспроможності – за співвідношенням його значень і значень індикаторів країн-лідерів.

Значення агрегованого індексу конкурентоспроможності освіти розраховано як просту середню арифметичну з усіх часткових коефіцієнтів.

На основі наведеної методики одержано оцінки міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів за індикаторами освіти. В основу розрахунків покладено індикаторну базу ІРМ-2012. Їй була надана перевага тому, що в подальшому на показниках конкурентоспроможності освіти України та її регіонів позначилися події, пов'язані з Революцією гідності (2013–2014 рр.) та анексією українських територій Росією (з 2014 р.). Для розрахунків, окрім матеріалів ІРМ [19], використано матеріали Державної служби статистики України [3], Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ) та Фонду «Ефективне управління» [6, с. 102-207].

Оцінка міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів за субфактором освіти проводилася спочатку за найважливішим його індикатором – обсягом державних видатків на освіту. Потім розглядалися й інші важливі індикатори.

За загальний обсягом державних видатків на освіту (7,4 % від валового внутрішнього продукту [ВВП]) Україна займає достатньо високе (4-те) місце з-поміж 59-ти країн рейтингу ІРМ. У розвинених країнах на освіту витрачається дещо більше коштів, ніж в Україні. Наприклад, у Ісландії – 8,3 %, Ізраїлі – 8,2, Данії 8,1 %. Крім того, у структурі витрат на освіту в передових країнах значно більшою є частка приватних інвестицій. Серед регіонів України за обсягом видатків місцевих бюджетів на освіту (у відсотках до валового регіонального продукту [ВРП]) виділяються регіони з невеликим ВРП: Закарпатська (12,8 %), Чернівецька (12,2) та Тернопільська (11,3 %) області. І навпаки, в регіонах з великим ВРП ці видатки порівняно невеликі – у Києві (1,9 %), Донецькій області (3,6) та Дніпропетровській (3,7 %).

Реальний стан фінансування освітньої діяльності характеризує обсяг державних витрат на освіту на душу населення. В Україні цей показник – 219 дол. (50-те місце в рейтингу ІРМ), що менше, ніж у Норвегії (4987 дол.) у 22,8 раза. За обсягом видатків місцевих бюджетів на освіту на душу населення перші позиції займають Закарпатська (162,5 дол.), Волинська (160,7) та Рівненська (155,7 дол.) області. Останні місця посідають індустріально розвинені та високоурбанізовані Луганська (101,3 дол.), Донецька (106,8) та Харківська (121,8 дол.) області.

Вважається, що чим менше учнів припадає на одного вчителя, тим більше уваги приділяється кожному з них і тим це краще. Україна за співвідношенням учнів і вчителів середньої школи (1 : 11,99) займає 29-те місце в рейтингу ІРМ (у Португалії – 1 : 7,28). З-поміж регіонів за кількістю учнів загальноосвітніх навчальних закладів у розрахунку на одного вчителя виділяються слабоіндустріалізовані з невеликою кількістю учнів у сільських малокомплектних школах області – Тернопільська, Чернігівська та Хмельницька (близько 7 учнів на одного вчителя). Натомість у високоіндустріалізованих регіонах із відчутним переважанням міських жителів (Дніпропетровська, Донецька та інші області), а також у столиці на одного учителя припадає понад 10 учнів.

За часткою учнів, що навчаються у денних загальноосвітніх закладах (98,4 %) Україна займає 33-тє місце в рейтингу ІРМ. Лідирує Китай – 99,0 %. Серед регіонів України найбільше учнів, які навчаються у денних школах, у Чернігівській і Черкаській областях та Севастополі (близько 99,4 %). а найменше – у регіонах з рідкою мережею населених пунктів – АР Крим, Миколаївській та Херсонській областях (від 97,2 до 97,6 %).

Серед чинників, які впливають на підвищення конкурентоспроможності робочої сили, освіта є одним із найвагоміших. Тому особливе значення має індикатор частки зайнятого населення, що має повну вищу освіту. За ним (32,6 %) Україна займає 9-те місце в рейтингу ІРМ, поступаючись Сінгапуру у 2,1 раза. Слід, однак, робити поправку на загалом невисоку якість вищої освіти в нашій країні. Серед регіонів України за часткою високоосвічених працівників виділяються міста Київ і Севастополь та Харківська область (від 45,3 до 38,4 %). Натомість області з великою кількістю робітничих професій (Донецька, Луганська та ін.) та відносно слабким рівнем розвитку системи вищої освіти (Житомирська та ін.) мають найменшу частку працівників з повною вищою освітою (трохи більше чверті).

В умовах інтеграції України до глобального й, зокрема, європейського освітнього простору одним із індикаторів її конкурентоспроможності є кількість іноземних студентів у ВНЗ. За даними МОН України, у

2011-2012 навчальному році вищу освіту в Україні одержували 43 тис. іноземців – громадян із 137 країн Європи, Азії, Африки й Америки (найбільше – з Китаю, Росії, Індії, Сирії, Ірану), що складає 1,9 % загальної кількості студентів. За кількістю іноземних студентів у ВНЗ у розрахунку на 1000 жителів (0,78) Україна в рейтингу ІРМ на 38-му місці, поступаючись за цим індикатором Австралії (11,64) у 14,9 раза. Найбільша кількість іноземних студентів (у розрахунку на 1000 жителів) у 2011/12 навчальному році навчалася у Харківській області (4,60, що відповідає 5-му місце рейтингу – після Великобританії), Києві (2,65 – 15-те місце після Канади) та Одеській області (1,80 – 23-тє місце після Греції). Іноземні студенти не навчаються у Чернігівській області; мізерна їх кількість навчається у Київській (тільки 2) та Волинській (25) областях.

Свідченням інтеграції України до міжнародного освітнього простору є також зростання кількості студентів, що навчаються за кордоном. У розрахунку на 1000 жителів Україна за цим індикатором (0,72) займає 37-му позицію в рейтингу ІРМ, поступаючись Люксембургу (13,80) у 19,2 раза. В основному студенти з України їдуть до Росії, США, Канади, Польщі, Угорщини, Великобританії. Вибір країни залежить від матеріального достатку, місця мешкання в Україні та від довгострокових планів. Наприклад, жителі західних областей більше тяжіють до ВНЗ Східної Європи, оскільки вони часто володіють польською або угорською мовами, інколи мають родині зв'язки з цими країнами, і, окрім цього, освіта там дешевша, ніж у західних країнах, а за якістю практично така ж. У США і Канаду їдуть більш забезпечені студенти, багато хто з них уже не збирається повертатися на батьківщину. На жаль, точної регіональної статистики зовнішньої міграційної рухомості українського студентства не існує.

Для порівняльної оцінки освіти все більш вагому роль відіграють міжнародні виміри якості знань учнів (TIMMS, PISA, PIRLS, CIVICS, SITES), зокрема обстеження 15-річних за програмою PISA. Україна вперше у 2007 р. брала участь у дослідженні TIMSS (із вимірів якості знань з математики та природничих наук учнів молодших і середніх класів), а після 2012 р. передбачена її участь за програмою PISA (з вимірів якості знань з математики та природничих наук учнів старших класів). За результатами дослідження TIMSS, учні 4-х та 8-х класів Україна набрали в середньому 466 балів з математики та 480 балів з природничих наук, що за рейтингом ІРМ відповідає 37-му місцю (після Росії). Про рівень знань з математики випускників загальноосвітніх шкіл в регіональному розрізі достатню інформацію дають результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), зокрема частка випускників ЗОШ, які мають достатній рівень знань з математики (124 і більше балів). Такий рівень знань у Севастополі і Києві мають понад 95 % випускників шкіл, у Черкаській області – 94,2 %. А найнижча успішність випускників з математики відмічається у Закарпатській, Кіровоградській та Луганській областях. У них трохи більше 90 % випускників мають достатній рівень знань з математики.

Щоб оцінити рівень володіння людей англійською мовою (при вступі в коледжі й університети, де навчання ведеться англійською мовою, при прийомі на роботу, яка потребує володіння англійською мовою тощо) у світовій практиці використовують тест TOEFL (Test of English as a Foreign Language). Вибіркові обстеження населення за цим тестом дали Україні 42-ге місце в рейтингу ІРМ. Щоб оцінити рівень володіння людей англійською мовою за регіонами України, можна взяти за основу показник частки випускників ЗОШ, які мають високий рівень знань з англійської мови (понад 180 балів з 200). За цим показником різко виділяються міста Київ (15,4 % випускників) і Севастополь (12,9) та Львівська область (12,0 %); а замикають рейтинг – Луганська (4,2 %), Дніпропетровська (4,5) та Житомирська (5,0 %) області.

Відповідність системи освіти України потребам конкурентоспроможної економіки експертами оцінюється невисоко, вони їй відводять тільки 46-те місце в рейтингу ІРМ (3,88 бала за 10-бальною шкалою проти 8,70 у Фінляндії). Регіональні особливості цієї відповідності певною мірою відображає показник кількості студентів, які навчаються у ВНЗ I-IV рівнів акредитації (в розрахунку на 10 тис. осіб). Звичайно, що перші місця в рейтингу регіонів займають м. Київ (1812 осіб на 10 тис. жителів), Харківська (867) та Львівська (595 осіб) області, що мають розгалужену мережу навчальних закладів із надання вищої освіти. А ті регіони, що такої мережі не мають, займають останні місця – це Київська і Закарпатська (по 219 осіб) та Кіровоградська (241 особа на 10 тис. жителів) області.

У підготовку освітніх кадрів найвищої кваліфікації (кандидатів, а нині – докторів філософії, і докторів наук) основний внесок роблять наукові школи провідних учених. Результативність їх діяльності в Україні експертами оцінюється невисоко – 3,35 бала, (що відповідає 49-му місцю в рейтингу ІРМ) проти 8,19 бала у Сінгапуру. Водночас на гідному рівні за кількістю підготовлених аспірантів і докторантів в розрахунку на 10 тис. жителів знаходяться наукові школи Києва (44,8 осіб), Харківської (15,1), Львівської (11,4) та Одеської (9,7 осіб) областей. Найменше кадрів найвищої кваліфікації готують у Рівненській, Кіровоградській та Закарпатській областях (від 2 до 2,5 осіб на 10 тис. жителів).

Провідну роль у системі підготовки фахівців із вищою освітою відіграють університети, зокрема класичні. Тому важливим індикатором конкурентоспроможності України є відповідність її університетської освіти потребам конкурентоспроможної економіки. Експертами МІМ-Київ вона оцінюється у 4,38 бала (що відповідає 46-му місцю в рейтингу ІРМ) проти 8,44 бала у Швейцарії. Свідченням низької конкурентоспроможності вітчизняних університетів є те, що жоден із них не входить до 500 найкращих у світі. Досить точним індикатором якості університетської освіти на регіональному рівні є випуск ВНЗ фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ОКР) «спеціаліст» і «магістр» (у відсотках до випуску за усіма ОКР). За ним перші місця посідають: м. Київ (23,2 %), Львівська (20,5), Тернопільська (20,3), Київська (18,0) та

Харківська (16,6 %) області. Їм значно поступаються останні в рейтингу – Чернігівська (6,3 %), Вінницька (6,6) та Івано-Франківська (6,9 %) області.

Система управління освітою в Україні ще не повною мірою задовольняє потреби бізнес-спільноти – 5,71 бала (37-ме місце в рейтингу ІРМ) проти 8,12 у Швейцарії, оскільки не зорієнтована на забезпечення бізнесу кваліфікованими кадрами затребуваної спеціальності. Про ефективність управління освітою на регіональному рівні певне уявлення дає показник чисельності випускників, які отримали направлення на роботу (у відсотках до їх загальної чисельності), оскільки в ньому «фокусується» і якість підготовки випускників, і відповідність попиту і пропозиції на ринку праці. За цим показником суттєві конкурентні переваги мають: м. Севастополь (43,4 %), Вінницька (35,4), Дніпропетровська (35,2 %) та деякі інші області. І, навпаки, Тернопільська (15,6 %) і Волинська (19,8) області та м. Київ (20,5 %) таких переваг не мають.

За рівнем письменності дорослого населення (старше 15 років) Україна виглядає доволі пристойно на світовому рівні, займаючи в рейтингу ІРМ місця з 1-го по 29-те (до 1 % неписьменних людей або понад 99 % письменних), хоча й має значний контингент потенційно малоосвіченого населення, особливо серед безпритульних дітей. А найбільшу частку неписьменного населення має Індія – 37,2 %. Серед регіонів України найменшу частку неписьменного дорослого населення за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. мають міста Київ (0,09 %) і Севастополь (0,14), а також Чернігівська (0,15), Луганська (0,18) і Дніпропетровська (0,21%) області. А найбільшою ця частка є у Рівненській (2,00%, що відповідає 35-му місцю рейтингу – після Кореї), Івано-Франківській (1,21), Чернівецькій (1,11) та Волинській (1,02%) областях.

В умовах глобалізації економіки мовні навики працівників (з ділової української, російської, англійської та інших мов) мають максимально задовольняють потреби підприємств. За оцінками експертів, мовні навики українських працівників оцінюється невисоко (41-ше місце в рейтингу ІРМ). На регіональному рівні опосередковано про них можна судити за часткою випускників ЗОШ, які мають достатній рівень знань з державної мови, тому що вони за короткий термін поповнять контингент зайнятого населення і тому можуть його досить репрезентативно представляти. Як показують результати ЗНО, понад 90% випускників ЗОШ мають достатній рівень володіння державною мовою. Найвищий рівень володіння нею, окрім столиці (93,8%), відмічається у регіонах з високою часткою українців та усталеними українськими традиціями – Волинській (91,8%), Черкаській (93,3), Львівській (92,6%) та інших областях. Натомість у регіонах з найменшою часткою українців він найнижчий: у Закарпатській області – 83,6%, АР Крим – 84,3, Луганській області – 87,3%.

Загалом за субфактором «Освіта» Україна в рейтингу ІРМ-2012 посіла 34-ту сходинку. На першому місці – Фінляндія, а наші сусіди – Польща та Росія – відповідно на 25-му та 38-му місцях [19].

Найвищі місця в рейтингу конкурентоспроможності регіонів України за індикаторами освіти займають: м. Київ (у середньому 79,4 % від найкращих значень індикаторів субфактора), що виділяється за більшістю індикаторів, зокрема – часткою зайнятого населення, що має повну вищу освіту, кількістю студентів, аспірантів і докторантів; Львівська область (64,8%), що випереджає більшість регіонів за індикаторами чисельності випускників ЗОШ, які мають високий рівень знань з англійської мови, кількості студентів у ВНЗ І-ІV рівнів акредитації, кількості аспірантів та випускників ВНЗ ІІІ і ІV рівнів акредитації; Чернівецька область (63,0 %), що має відносно значні видатки на освіту з місцевих бюджетів, малу кількість учнів у розрахунку на одного вчителя тощо. Замикають рейтинг за освітнім субфактором Луганська (48,3%) та Дніпропетровська (48,8%), у яких відносно малі витрати місцевих бюджетів на освіту, велика кількість учнів у розрахунку на одного вчителя та мала частка зайнятих, що мають повну вищу освіту, а також Миколаївська область (49,3%) – з відносно низькими показниками частки учнів, які навчаються у денних загальноосвітніх закладах, та рівня знань учнів з англійської мови (рис. 1).

Наведені вище оцінки щодо рівня розвитку освіти України та її регіонів, а також оцінки інших авторів, служать підґрунтям для визначення напрямів зміцнення її конкурентного потенціалу. Основними з них є такі:

- інституційне забезпечення, в т. ч. й законодавче, та модернізація системи освіти [10; 13; 18];
- збільшення обсягів державних видатків на освіту (до 10 % згідно ст. 61 Закону України «Про освіту» [13]), зокрема збільшення видатків на оплату праці вчителів і викладачів, зміцнення матеріально-технічної бази освіти та інновації [7; 15];
- удосконалення структури та підвищення ефективності видатків на освіту, оптимізація державного замовлення для ВНЗ щодо кількості абітурієнтів і потреб ринку праці, доведення співвідношення учнів і вчителів (12 : 1) та студентів і викладачів (12 : 1) до норм розвинутих країн (у середній освіті – 14 : 1, у вищій – 16 : 1), поширення практики грантового фінансування [10; 14];
- створення освітніх округів, оптимізація мережі опорних і сільських шкіл та кількості учнів у розрахунку на одного вчителя (зазвичай, скорочення їх кількості у міських школах і збільшення – у сільських), виконання програми «Шкільний автобус», збільшення частки учнів, що навчаються у денних загальноосвітніх школах (до 99%) та в першу зміну [10];
- реалізація концепції профільної старшої школи, підвищення рівня знань учнів загальноосвітніх шкіл з рідної та англійської мови, математики, інших навчальних дисциплін, у т. ч. й за міжнародною програмою PISA (ОЕСР) [10];
- зростання уваги з боку держави до розвитку професійно-технічної освіти, яка покликана готувати кваліфікованих працівників масових професій, інтеграція цієї освіти з місцевою та регіональною економікою [2; 10; 15];

- підвищення якості освітніх послуг, зокрема в системі вищої освіти (в т. ч. й неповної вищої та базової), згідно вимог бізнес-спільноти й конкурентоспроможної економіки загалом за рахунок об'єднання ВНЗ, створення університетів світового рівня, підвищення рівня автономії державних ВНЗ, партнерства між українськими й зарубіжними університетами, державно-приватного партнерства, включення ВНЗ до кластерних структур, інформатизації процесу навчання тощо [4; 10; 11; 18];

- збільшення рівня мобільності студентів (кількості іноземних студентів, що навчаються в Україні та українських студентів, що навчаються за кордоном), обмін студентами в рамках Європейського простору вищої освіти [12; 16];

- підвищення частки зайнятого населення, що має повну вищу освіту (в перспективі – до 90 %), формування засад безперервної освіти [1];

збільшення внеску вітчизняних наукових шкіл у підготовку освітніх кадрів найвищої кваліфікації (докторів філософії та докторів наук), підвищення вимог до здобувачів наукових ступенів та вчених звань.

Рисунок 1. Міжнародна конкурентоспроможність України та її регіонів за індикаторами освіти IPM-2012, середній % від значень індикаторів країн-лідерів

Висновки. Як показало дослідження, інфраструктура знань (освіта) є важливим чинником міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів, оскільки має здатність суттєво впливати на креативність економіки й загальноекономічні показники.

За індикаторами освіти IPM-2012 Україна знаходиться в четвертому десятку провідних країн світу. Серед регіонів країни найвищі оцінки конкурентоспроможності освіти мають м. Київ, Львівська і Чернівецька області, а найнижчі – Луганська, Дніпропетровська та Миколаївська області.

Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів за індикаторами освіти має проводитися цілеспрямована державна політика. Основна увага має приділятися удосконаленню системи освіти, збільшенню витрат на освіту, удосконаленню структури витрат, підвищенню якості освіти, формуванню засад безперервної освіти.

Для порівняльної оцінки освіти як чинника міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів доцільно провести аналогічне дослідження для періоду з початку російської агресії (2014-й і наступні роки, коли була порушена територіальна цілісність країни) та періоду після неї.

Список використаних джерел

1. Бабич М. С. Безперервна освіта (освіта впродовж життя) – умова підвищення національної конкурентоспроможності / М. С. Бабич // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 5(1). – С. 50-53. – Бібліогр.: 6 назв.

2. Войналович І. А. Освітні чинники підвищення конкурентоспроможності робочої сили в Україні : автореф. дис.... канд. екон. наук : 08.00.07 / Войналович І.А. ; Нац. акад. наук України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. – Київ, 2013. – 20 с.

3. Державна служба статистики України : офіц. сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

4. Жукова В. О. Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності випускників ВНЗ в умовах формування інноваційної моделі економіки / В. О. Жукова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 3(19). – С.44-49. – Бібліогр.: 7 назв.

5. Захарченко С. В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір : [монографія] / С. В. Захарченко. – Вінниця : Консоль, 2016. – 413 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 293-316.

6. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012: Назустріч економічному зростанню та процвітанню / [Тімур Бойко, Ігор Гончаренко, Наталія Дмитрюк та ін.] ; Фонд «Ефективне управління». – Київ : Копірайт, 2012. – 208 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

7. Івашко Л. М. Вплив освіти та її якості на економіку України / Л. М. Івашко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 9-17. – Бібліогр.: 15 назв.

8. Ільницький Д. О. Науково-освітня інфраструктура як детермінанта глобального конкурентного лідерства / Д.О. Ільницький // Економіка України. – 2016. – № 5. – С. 23-39.

9. Константюк Н. І. Основні засади підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах формування глобальної економіки / Н. І. Константюк // Сталий розвиток економіки. – 2013. – №3. – С. 26-28. – Бібліогр.: 8 назв.

10. Кремень В. Г. Концептуальні засади підвищення економічної ефективності освіти України в сучасних умовах : доп. Президента НАПН України на Загальних зборах академії 8 лист. 2012 р. / В. Г. Кремень // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – № 5. – С. 4-10.

11. Падалка О.С. Економіка та менеджмент освіти: національний аспект / О.С. Падалка, В.В. Кулішов // Економіка України. – 2016. – № 1. – С. 84-91.

12. Полухтович Т. Розвиток вищої освіти в контексті глобалізаційних тенденцій / Тетяна Полухтович // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 4 (80). – С. 158-160. – Бібліогр.: 6 назв.

13. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII (поточна редакція від 19.02.2016) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451. –[Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12

14. Репко М. Дорого і погано, але для кожного: скільки для України насправді коштує вища освіта / Марія Репко. – 2016. – 19 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://voxukraine.org/2016/07/19/education-ua/

15. Семиноженко В. Оцінки та напрями реформування системи державного стимулювання науково-освітнього розвитку України / В. Семиноженко, С. Архієреєв. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/Monitor/juli/24.htm

16. Терованесов М. Р. Оцінка впливу глобальних процесів на конкурентоспроможність системи вищої освіти / М. Р. Терованесов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2014. – Вип. 1(2). – С. 259-264. – Бібліогр.: 14 назв.

17. Фокин С. Роль образования в формировании национальной конкурентоспособности / С. Фокин // Конкурентоспособность стран мира. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://geopub.narod.ru/student/fokin/2/4.htm

18. Шевчук А.В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку : [монографія] / А. Я. Шевчук. – Львів : ІРД НАН України, 2013. – 463 с. – Бібліогр. : с. 433–462.

19. World Competitiveness Yearbook 2012. IMD [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm

References

1. Babych M. S. Bezperervna osvita (osvita vprodovzh zhyttya) – umova pidvyshhennya nacionalnoyi konkurentospromozhnosti [Continuing education (Lifelong Education) – a condition of increasing national competitiveness] // Visnyk Xmelnyczkogo nacionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky. – 2015. – № 5(1). – S. 50-53.

2. Vojnalovych I. A. Osvitni chynnyky pidvyshhennya konkurentospromozhnosti robochoyi syly v Ukrayini [Educational factors increase the competitiveness of labor in Ukraine] : avtoref. dys.... kand. ekon. nauk : 08.00.07 / Nacz. akad. nauk Ukrayiny, In-t demografiyi ta socz. doslidzh. im. M. V. Ptuxy. – K., 2013. – 20 s.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny : oficz. sajt. [State Statistics Service of Ukraine: official. site]. : http://www.ukrstat.gov.ua/

4. Zhukova V. O. Strategichni napryamy pidvyshhennya konkurentospromozhnosti vypusknykiv VNZ v umovax formuvannya innovacijnoyi modeli ekonomiky [Strategic Directions increase the competitiveness of graduates in the emerging innovation model of economy] // Visnyk Berdyanskogo universytetu menedzhmentu i biznesu. – 2012. – № 3(19). – S. 44-49.

5. Zaxarchenko S. V. Konkurentospromozhnist Ukrayiny ta yiyi regioniv: mizhnarodnyj vymir [Competitiveness of Ukraine and its regions: an international dimension] : [monografiya]. – Vinnycya : Konsol, 2016. – 413 s.

6. Zvit pro konkurentospromozhnist regioniv Ukrayiny 2012: Nazustrich ekonomichnomu zrostannyu ta proczvitannyu [Report on Competitiveness of Regions of Ukraine 2012: Towards Sustained Growth and Prosperity]

/ [Timur Bojko, Igor Goncharenko, Nataliya Dmy`tryuk ta in.] ; Fond «Efektyvne upravlinnya». – K. : Kopirajt, 2012. – 208 s. : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf

7. Ivashko L. M. Vplyv osvity ta yiyi yakosti na ekonomiku Ukrayiny [Influence of education and its quality on the economy of Ukraine] // Visnyk Chernigivskogo derzhavnogo texnologichnogo universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky. – 2013. – №2. – S. 9-17.

8. Ilnyczkyj D.O. Naukovo-osvitnya infrastruktura yak determinanta globalnogo konkurentnogo liderstva [Scientific and educational infrastructure as a determinant of global competition leadership] // Ekonomika Ukrayiny. – 2016. – № 5. – S. 23-39.

9. Konstantyuk N.I. Osnovni zasady pidvyshhennya konkurentospromozhnosti vyshhoyi osvity Ukrayiny v umovax formuvannya globalnoyi ekonomiky [Basic principles of improving the competitiveness of higher education Ukraine in the emerging global economy] // Stalyj rozvytok ekonomiky. – 2013. – № 3. – S. 26-28.

10. Kremen V. G. Konceptualni zasady pidvyshhennya ekonomichnoyi efektyvnosti osvity Ukrayiny v suchasnyx umovax : dop. Prezydenta NAPN Ukrayiny na Zagalnyx zborax akademiyi 8 lyst. 2012 r. [Conceptual framework improve the economic efficiency of education Ukraine in modern terms, ext. President of NAPS of Ukraine at the General Meeting Academy 8 letter. 2012] // Dyrektor shkoly, liceyu, gimnaziyi. – 2012. – №5. – S. 4-10.

11. Padalka O.S., Kulishov V.V. Ekonomika ta menedzhment osvity: nacionalnyj aspekt [Economics and Management Education: National dimension] // Ekonomika Ukrayiny. – 2016. – №1. – S. 84-91.

12. Poluxtovych T. Rozvytok vyshhoyi osvity v konteksti globalizacijnyx tendencij [Development of higher education in the context of globalization trends] // Nova pedagogichna dumka. – 2014. – № 4 (80). – S. 158-160.

13. Pro osvitu : Zakon Ukrayiny vid 23.05.1991 № 1060-XII (potochna redakciya vid 19.02.2016) [On Education: Law of Ukraine from 23.05.1991 number 1060-XII (current edition of 19.02.2016)] // Vidomosti Verxovnoyi Rady URSR. – 1991. – № 34. – St. 451. : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12

14. Repko M. Dorogo i pogano, ale dlya kozhnogo: skilky dlya Ukrayiny naspravdi koshtuye vyshha osvita [Expensive and bad, but for everyone, but for Ukraine is actually higher education]. – 2016. – 19 lypnya. : http://voxukraine.org/2016/07/19/education-ua/

15. Semynozhenko V., Arxiyereyev S. Ocinky ta napryamy reformuvannya systemy derzhavnogo stymulyuvannya naukovo-osvitnogo rozvytku Ukrayiny [Assessment and reform of public areas to stimulate scientific and educational development of Ukraine]. : http://www.niss.gov.ua/Monitor/juli/24.htm

16. Terovanesov M. R. Ocinka vplyvu globalnyx procesiv na konkurentospromozhnist systemy vyshhoyi osvity [Evaluation of the impact of global processes on the competitiveness of higher education] // Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoyi vlasnosti. – 2014. – Vyp. 1(2). – S. 259-264.

17. Fokyn S. Rol obrazovanyya v formyrovanyy nacyonalnoj konkurentosposobnosty [Role of Education in the Formation of the National competitiveness] // Konkurentosposobnost stran myra. : http://geopub.narod.ru/student/fokin/2/4.htm

18. Shevchuk A. V. Regionalni osvitni systemy: teoriya, metodologiya, praktyka innovacijnogo rozvytku [Regional educational systems: theory, methodology, practice innovation development] : [monografiya]. – Lviv : IRD NAN Ukrayiny, 2013. – 463 s.

19.World Competitiveness Yearbook 2012. IMD : http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm

ДАНІ ПРО АВТОРА
Захарченко Сергій Володимирович, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки і фінансів
Вінницький кооперативний інститут
вул. Академіка Янгеля, 59, м. Вінниця, 21009, Україна
e-mail: zakharchenkovn@i.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Захарченко Сергей Владимирович, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и финансов
Винницкий кооперативный институт
ул. Академика Янгеля, 59, г. Винница, 21009, Украина
e-mail: zakharchenkovn@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Zakharchenko Sergey Vladimirivich, Ph.D. Economical and Finance, Associate Professor
Vinnytsia cooperative institute
59, Academic Yangel street, Vinnytsya, 21009, Ukraine
e-mail: zakharchenkovn@i.ua

Рецензент: Ткачук Ольга Михайлівна, професор кафедри економіки і міжнародних відносин Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, доктор економічних наук, професор.

УДК 334.027: 37.07

ФОРМУВАННЯ БРЕНД-ПРОСТОРУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Студінська Г.Я.

Розглядається роль нових інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному розвитку форм бренду. Аналізуються нові форми бренду: інформаційна – бренд-мережа та організаційна – бренд-спільнота. Досліджується інтеграційні властивості бренд-простору для ефективного функціонування всіх форм бренду: товару, послуги, мережі, персони, спільноти, компанії, території.

***Предметом** дослідження є теоретичні та методологічні засади сучасної трансформації форм бренду, що сприяли виникненню його принципово нових форм - інформаційної та організаційної.*

***Мета роботи** полягає у обґрунтуванні умов виникнення і розвитку нових форм бренду: інформаційної – бренд-мережі, організаційної форми – бренд-спільноти та дослідженні інтеграційних властивостей бренд-простору.*

У процесі дослідження використовувались принцип системності загального зв'язку та ситуаційний підхід до розгляду форм бренду, що дозволило виокремити його нові форми, та визначити інтеграційний бренд-простір, що потребують детального аналізу.

***Практичне значення отриманих результатів** полягає у їх використанні для розвитку бренд-товарів, бренд-послуг, бренд-компаній, бренд-персон, бренд-територій через просування у соціальних мережах та спільнотах, що збільшує ефективність брендування.*

***Висновки.** Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створив умови виникнення нових форм бренду: інформаційної (бренд-мереж) та організаційної (бренд-спільнот). Суспільно-комунікативний бренд-простір забезпечує ефективний зв'язок між всіма формами бренду, носить глобальний характер та виконує інтеграційну функцію.*

***Ключові слова:** бренд-товар, бренд-послуга, бренд-мережа, бренд-компанія, бренд-персона, бренд-територія, бренд-спільнота, бренд-простір*

ФОРМИРОВАНИЕ БРЕНД-ПРОСТРАНСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Студинская Г.Я.

*Рассматривается роль новых информационно-коммуникационных технологий на современном этапе развития форм бренду. Анализируются новые формы бренда: информационная - бренд-сеть и организационная - бренд-сообщество. Исследуется интеграционные свойства бренд-пространства для эффективного функционирования всех форм бренда: товара, услуги, сети, сообщества, компании, персоны, территории**.***

***Предметом исследования** являются теоретические и методологические основы современной трансформации форм бренда, которые способствовали появлению его принципиально новых форм: информационной (бренд-сеть) и организационной (бренд-сообщество).*

***Цель статьи** заключается в обосновании условий возникновения и развития новых форм бренда: информационной (бренд-сети) и организационной (бренд-сообщества), а также в исследовании интеграционных свойств бренд-пространства.*

В процессе исследования использовались принцип системности всеобщей связи и ситуационный подход к рассмотрению форм бренду, что позволило выделить его новые формы, и определить интеграционное бренд-пространство, требующих детального анализа.

***Практическое значение** полученных результатов заключается в их использовании для развития бренд-товаров, бренд-услуг, бренд-компаний, бренд-персон, бренд-территорий через продвижение в социальных сетях и сообществах, что увеличивает эффективность брендирования.*

***Выводы.** Бурное развитие информационно-коммуникационных технологий создало условия возникновения новых форм бренду: информационной (бренд-сеть) и организационной (бренд-сообщества). Бренд-пространство обеспечивает эффективное взаимодействие между всеми формами бренда, носит глобальный характер и выполняет интеграционную функцию.*

***Ключевые слова**: бренд-товар, бренд-услуга, бренд-сеть, бренд-компания, бренд-персона, бренд-территория, бренд-сообщество, бренд-пространство.*

FORMATION OF BRAND-SPACE IN A GLOBALIZING ECONOMY

Studinska G.

Author examined the role of new information and communication technologies in the modern development forms of the brand. New forms of brand: informative – a brand-network and organizational - a brand-community are analyzed. The integrative properties of brand-space for effective functioning of all forms of brand: product, service, network, company, person, community, territory are Investigated.

***The subject of research** is theoretical and methodological foundations of modern transformation of brand forms, which contributed to the appearance of his fundamentally new forms: informative and organizational.*

Purpose of this article is to substantiate the conditions of emergence and development of a new forms brand: informative – a brand-network, organizational - a brand-community and to research the integration properties of brand-space.

© Студінська Г.Я., 2017

During the research used a principle of systems general communication and situational approach to the brand forms that allowed to distinguish new forms of the brand and define the integrative brand-space that require detailed analysis.

***The practical significance of the results** is consists in the use them for the development of brand-products, brand-services, brand-companies, brand-persons, brand-territories promoting through social networks and communities, which increases the effectiveness of branding.*

***Conclusions.** The rapid development of information and communication technologies has created conditions for the emergence of new forms of brand: informative (brand networks) and organizational (brand communities). Brand-space provides effective communication between all forms of brand has global character and performs integration function.*

***Keywords:** brand-product, brand-service, brand-network, brand-company, brand-person, brand-territory, brand-community, brand-space.*

Інформатизація всіх сфер діяльності сучасної людини та бурхливий розвиток нових інформаційно-комунікаційних технологій створили умови для оперативного доступу до віддалених інтелектуальних ресурсів всієї земної кулі. Основна мета цього доступу полягає у створенні універсального механізму вирішення складних питань науки, економіки, державного управління й інших сферах діяльності суспільства, що потребують для вирішення цих завдань залучення співтовариств висококваліфікованих фахівців з різних сфер діяльності, тобто мета передбачає створення необхідних умов для об'єднання зусиль великої кількості творчих і продуктивних сил суспільства, що зумовлює **актуальність даного дослідження**. З іншої сторони, такий доступ створює умови для подолання часових, географічних, мовних бар'єрів у щоденному спілкуванні людей різного віку, статі, поглядів, статусу, що єднає, глобалізує світову спільноту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемам брендування товарів, послуг, особистостей, територій, в т.ч. країн приділяється досить багато уваги. Концептуально бренд досліджують Д.А. Аакер, К.Л. Келлер, Ж.-Н. Капферер; саме їх ідеї складають фундамент теорії бренду, яку розвивають, доповнюють інші науковці та практики.

Ф. Котлер, К. Асплунд, І. Рейн, Д. Хайдер є першими дослідниками маркетингу території, С. Анхольт започаткував територіальний брендинг, послідовниками якого стали інші науковці, в тому числі і українські: Т.М. Циганкова, Т.В. Завгородня та інші.

Дослідження оцінки бренду та його окремих складових, передумов її проведення, розробка методологічних підходів до неї та класифікація методів оцінки, порівняння концепцій оцінки вартості та капіталу бренду наводяться у роботах П. Барвайза, Р. Ебратта, П. Фаркуара, А. Малік, І.В. Васильєвої, Н.В. Безрукової, В.А. Свічкарь, О.С. Красноштан, Н.І. Тимощук, А.Г. Балдинюк, Л.В. Балабанової, О.А.Бриндіної, О.Л. Чернозуб, М.А. Окландер, О.П. Чукурної.

В українському науковому середовищі триває процес осмислення та формування теоретичних засад брендування окремих послуг, зокрема, дослідженню туристичного бренду приділяють увагу О.Г. Авдан, О.М. Костюк, Н.І. Норіцина, Ю. Масюк, Т. Козлова, В. Гречаник; бренд освітніх послуг досліджують В.А. Студінський, Н.А. Спіріна, Ю.Ю. Бенедик, С.Б. Семенюк. Проблематику та ефективність брендингу у розвитку різних галузей України аналізують К.А. Мамонов, Л.М. Бук, Д.С. Файвішенко, С.С. Велещук, С.М. Димитрова та багато інших українських науковців.

В. Балашов концептуально дослідив процес створення бренду компанії через аналіз його внутрішньої (бек-офіс) та зовнішньої (фронт-офіс) складових; М. Васильєва, О. Надєін фундаментально розвинули ідею Д.А. Аакера щодо аналогії між ідентичністю бренду товару та особистості та втілили її в концепції системи концентричних кіл індивідуальності бренду персони, що поглибило його теоретичні засади.

Певна увага приділяється сьогодні дослідженню розвитку соціальних мереж В.А. Бондаренко, В.В. Азізовим [1], Д. Кіркпатріком [2], Н.В. Курмановим [3], М. Соломоновим [4], Е.В. Сторожевою, Л.З. Давлєткірієвою [5], Д. Халіловим [10].

Разом з тим, теоретико-методологічного узагальнення та системного аналізу сьогодні потребують розкриття нових форм бренду: інформаційної (бренд-мережі), організаційної (бренд-спільноти) та інтеграційних властивостей бренд-простору, що існує завдяки виникненню та успішному функціонуванню Інтернету.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні засади сучасної трансформації форм бренду, що сприяли появі його принципово нових форм: інформаційної та організаційної.

Виникнення ідеї дослідження функціонування бренд-простору було зумовлено нашими попередніми дослідженнями бренду, в результаті яких були сформульовані два методологічні підходи, що допомогли визначити значення цієї категорії, а також виокремити чинники формування та просування бренду.

Перша методологія дослідження бренду, що була запропонована, як шлях його коректного та однозначного пізнання, поєднує сукупність наступних підходів:

1. Розгляд певної міждисциплінарної термінології, що впливає на формування поняття «бренд» (суб'єктивне асоціативне сприйняття, лояльність);

2. Визначення бренду через розуміння функцій, які він виконує (інформаційно-асоціативна, диференціююча, хеджувальна, комунікативна, стратегічна, ціннісно-утворювальна та управлінська);

3. Аналіз сукупності існуючих визначень та ранжирування їх еволюційних трансформацій (від віртуально-інформаційного до емоційного);

4. Обґрунтування системи принципів визначення досліджуваної категорії, які покладені в основу методологічних підходів, що надало змогу отримати цілісне бачення поняття «бренд» [8].

Другий методологічний підхід щодо вивчення теоретичних чинників формування та просування бренду об'єднує три напрямки:

1. Дослідження економічної природи виникнення додаткової вартості, отримання якої забезпечується брендом;

2. Аналіз історичного процесу розвитку товарного виробництва та вплив цього процесу на трансформацію бренду;

3. Вивчення інтегруючої ролі маркетингу та його інструментарію у формуванні, розбудові та просуванні бренду [9].

В результаті пошуку точок дотику запропонованих методологічних підходів щодо коректного розуміння категорії «бренд» в самому широкому значенні зроблені наступні висновки:

1. Генезис бренду тісно корелює з еволюцією виробництва та процесом розподілу праці, на п'ятому етапі якого відбувається відокремлення інформаційної сфери діяльності від інших;

2. З одної сторони, бренд є результатом розвитку інформаційної сфери діяльності людини, а, з іншої сторони, бренд виступає потужним інформаційним джерелом для споживача;

3. Всі форми бренду (товару, послуги, компанії, персони, території) логічно поєднується в інтеграційному бренд-просторі, що зображено на рис.1:

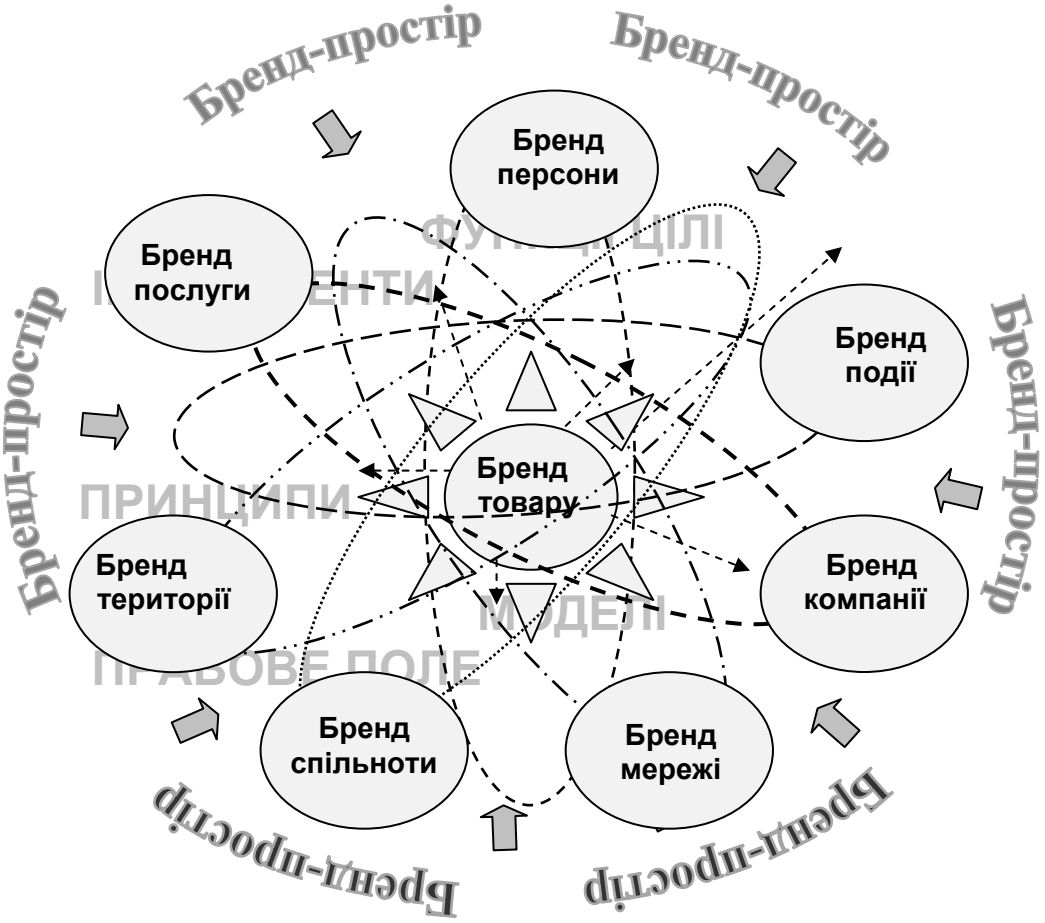

Рисунок 1. Модель всесвіту форм брендів
Джерело: складено автором.

Досвід успішного розвитку бренд-товарів був логічно спроектований на інші сфери комерційної та некомерційної діяльності людини. Бренд-товар став центром всесвіту (*інтеграційного бренд-простору)*, навколо орбіти якого обертаються бренди-послуги, бренди-події, бренди-персони, бренди-організації (комерційні компанії та некомерційні організації), бренди-теритої, що було докладно розглянуто автором у [7]. Цілі, принципи, функції, інструменти управління, моделі будування, підходи до оцінки та управління брендом, правове поле залишаються для бренд - «супутників» такими ж, як і для бренд-товару. Термін бренд-»супутник» використовується нами як умовний (образний), що має на увазі тільки вторинність часу походження інших форм бренду та не визначає ніякої їх залежності від первинної форми бренду - бренд-товару.

Викладення подальшої ідеї потребує надати тлумачення словосполучення «*бренд-простір*», яке пропонується нами до використання у термінології, що стосується бренду. Під **бренд-простором** маємо на

увазі протяжність, вмістилище, в якому розташовані бренди (товарів, Інтернет-мереж, персон, Інтернет-спільнот, компаній, територій), надаються бренд-послуги та відбуваються бренд-події. Враховуючи еволюцію дебатів щодо природи та сутності простору від Аристотеля, І. Ньютона, Е. Канта і до А. Ейнштейна, залишаємо за рамками нашого дослідження дискусійне питання щодо того, чи є простір окремою сутністю, чи лише формою існування матерії. Бренд-простір в даному контексті характеризує лише співіснування об'єктів, послуг та подій брендування, їх структурність, взаємне розташування, що визначає рівень брендованості регіону, яке детально розкрито нами у [6]. Оскільки всі форми бренду створюються та розвиваються у бренд-просторі, саме він виступає інтеграційною силою, що забезпечує ефективну взаємодію між кожною формою бренду, створює умови для виникнення синергічного ефекту цієї взаємодії та імплементує зв'язок між брендуми та їх споживачами. Бренд-простір можна розглядати на мікро рівні, якщо мова йде про сукупність брендів окремої компанії, персони, території; на макро рівні, враховуючи глобальність сучасних процесів брендування. В рамках даного дослідження бренд-простір розглядається саме як глобальний, що існує об'єктивно, технічно підтримує інформаційні зв'язки між суб'єктами різних рівнів, забезпечує ефективність комунікації та приносить реальний дохід як сторонам комунікації (задоволення потреб), так і власникам Інтернет-мереж.

Виникнення нових форм бренду: інформаційної (бренд-Інтернет мережі надалі бренд-мережі) та організаційної (бренд-спільнота) зумовлено еволюцією бренду, зростаючими потребами сучасного суспільства у якісній інформації, мінімальних термінах її отримання, що досягається завдяки доланню часових, мовних, географічних бар'єрів комунікації в Інтернет-просторі (бренд-просторі).

Розкриємо суть нових форм бренду: *інформаційної* та *організаційної* та проаналізуємо їх роль у загальній моделі всесвіту форм брендів, а також висвітлимо інтеграційну функцію бренд-простору.

Інформаційна функція бренду дає споживачу необхідну інформацію (впливаючи на формування *зв'язку* між ними) про об'єкт брендування та реалізується через всі існуючі інформаційні канали: аудіо (радіо), відео (телебачення, відеоборди), друковані засоби (журнали, рекламні проспекти та інше), Інтернет, на який сьогодні роблять ставки більшість виробників [8, с. 123]. Бурхливий розвиток Інтернету відкрив нові канали спілкування, що забезпечують не тільки дешеві шляхи зв'язку людей за їх інтересами, а й ефективні комунікації виробників бренд-товарів, бренд-послуг, а також бренд-компаній, бренд-персон, територіальних брендів з їх потенційними споживачами.

В повсякденній мові слово Інтернет найчастіше вживається в значенні Всесвітньої павутини та доступної в ній інформації. Слово «Інтернет» походить від англійського *Internet*, що означає міжмережжя (*Inter – між, net - мережа*), тобто мережа мереж, всесвітня система взаємосполучених комп'ютерних мереж. Інтернет складається з мільйонів локальних і глобальних приватних, публічних, академічних, ділових і урядових мереж, пов'язаних між собою з використанням різноманітних дротових (телефонні лінії, електропроводи), оптичних і бездротових технологій (радіо сигнали, супутниковий зв'язок) [11]. Мережа Інтернету побудована на використанні протоколу IP - Internet Protocol, який забезпечує реалізацію ієрархічної схеми мережевої адресації і маршрутизації пакетів даних, що визначає маршрути прямування інформації між мережами. В наш час Інтернет відіграє важливе значення у створенні інформаційного простору глобального суспільства, слугує фізичною основою доступу до веб-сайтів і багатьох систем (протоколів) передачі даних.

Подальший розвиток Інтернету призвів до появи соціальних мереж – структури, що утворюється індивідами або організаціями з метою розповсюдження особистої, комерційної та некомерційної інформації, тобто соціальні мережі перетворюються у автоматизовані соціальні середовища, які дозволяють спілкуватися групі користувачів, об'єднаних спільним інтересом. Н. В. Курманов точно визначає соціальні мережі, як платформу, он-лайн сервіс або веб-сайт, які призначені для побудови, відображення і організації соціальних взаємовідносин [3].

Епоха соціальних мереж почалася 1997-го, коли нью-йоркська компанія **sixdegrees.com** показала людству новий сервіс, який в 2007 році Дан Бойд і Ніколь Елісон визначили як «сконструйований публічний або напівпублічний профіль» [2, с.89]. Бурхливий розвиток перших Інтернет-мереж припадає на початок третього тисячоліття. Цілком логічним центром розвитку Інтернет-мереж стала Кремнієва долина у штаті Каліфорнія США, території, що відзначається значною щільністю високотехнологічних компаній, які пов'язані із зосередженням провідних каліфорнійських університетів (Стенфордський, Сан-Хосе, Санта-Круз тощо), на відстані менше години їзди. Оригінальна англійська назва цієї долини походить від використання кремнію як напівпровідника при виробництві мікропроцесорів.

Перші соціальні мережі були створені студентами інформатики у межах власних вищих навчальних закладів США, зокрема, в листопаді 2001 році була створена соціальна мережа Стенфордського університету [2, с. 102]. Мета таких локальних мереж була досить вузькою - підбір курсів для студентів, обмін музичними файлами, просто знайомство, пізніше створення фотоальбомів випускників. Значною подією у розвитку соціальних мереж стало створення Марком Цукербергом студентом факультету інформатики нової мережі гарвардського університету у вересні 2003 року [2, с.23]. Мета створення мережі TheFacebook - *відкритість та прозорість спілкування* – вимагала від кожного, хто мав бажання приєднатися до мережі, реєструватися під справжнім прізвищем, що забезпечило досягнення поставленої мети та надало безмежний потенціал збільшення мережі, зокрема, вже 25 лютого 2004 року до гарвардської

мережі приєднався колумбійський університет, 26-го – Стенфордський, 29-го – Єльський університети. Восени 2005-го 85% студентів американських університетів були активними користувачами сайту Facebook, а у лютому 2006 року було скасовано «університетський» бар'єр, Facebook став відкритим для школярів, яких через два місяці було зареєстровано понад мільйон [2, с. 202].

Для створення соціальних мереж в Інтернеті є величезний потенціал. По-перше, в Інтернеті знайти когось з певними поглядами простіше, по-друге, знайомитися і спілкуватися в Інтернеті легше тому, що людина почуває себе комфортніше [7]. Потенціал соціальних мереж був забезпечений тим, що «саме в університетах формуються постійні споживацькі звички – перша машина, банківських рахунок, кредитка» [2, с.155]. Служби соціальних мереж забезпечують можливість створювати публічну або напівпублічну анкету, складати список користувачів, з якими вони мають зв'язок, обмежувати цей список, переглядати власний перелік зв'язків та коло інших користувачів. Природа та номенклатура зв'язків може різнитись у залежності від системи соціальної мережі.

Найбільш популярними сьогодні є наступні соціальні мережі:

1. Facebook - соціальна мережа для спілкування з друзями, колегами, однокласниками і з тими, хто живе, працює і навчається неподалік.
2. Twitter - платформа для обміну короткими повідомленнями. Можливість підписки на чужі блоги і читання їх в єдиній стрічці.
3. Однокласники - розважальна соціальна мережа для спілкування з однокласниками та однокашниками, обміну ауді-, фото- та відео матеріалами, перегляду фільмів, прослуховування музики тощо;
4. ВКонтакт - це соціальна мережа для швидкої і зручної комунікації між людьми по всьому світу. Завдання цієї мережі – забезпечення найбільш сучасного, швидкого і естетичного шляху спілкування в кожен окремо взятий момент.

Розбудова соціальних Інтернет-мереж відбувається за традиційним сценарієм брендування, головне в якому – відповідність форми та змісту, де зміст відповідає встановленим правилам користування, а форма забезпечується зручністю сервісу, що привертає нових користувачів, робить їх лояльними та розширює мережу. Соціальна мережа, яка будується за умовами такого сценарію, має надзвичайну репутацію та швидке зростання, що перетворює її у бренд-мережу, тобто таку, яка має широку географію розповсюдження, стабільну відповідність форми та змісту, соціальну привабливість сервісу (прозорість, легкість, доступність тощо), власники якої мають значні доходи від її функціонування. Зокрема, один з розробників і засновників соціальної мережі *Facebook* М. Цукерберг є доларовим мільярдером. Враховуючи, що основна мета кожної соціальної мережі – *інформаційний* обмін між учасниками, вважаємо за можливе визначити її як нову інформаційну форму бренду.

Інформаційна форма бренду має деякі ознаки бренд-послуги, а саме, Інтернет-послуг: користуватись соціальною мережею споживач може завдяки Інтернету, що надається сьогодні Інтернет-провайдерами, операторами мобільного зв'язку, кабельного TV. Разом з тим, поряд зі схожими рисами нової форми бренду існують принципові відмінності. По-перше, користування соціальною мережею є безкоштовним на відміну від бренд-послуги; по-друге, послуга Інтернет зв'язку надається в односторонньому напрямку, а соціальна бренд-мережа створює багатовекторну комунікацію; по-третє, бренд-послуга передбачає традиційний зв'язок «компанія-споживач», а бренд-мережа будується на зв'язку між окремими людьми, хоча в подальшому розвитку не виключає використання і традиційного зв'язку. Ці аргументи свідчать на користь існування нової інформаційної форми бренду.

Сукупність людей, що підтримують комунікації у певні соціальній мережі, утворюють бренд-спільноту цієї мережі. Така спільнота також має всі ознаки бренду: глобальне поширення, високу лояльність споживачів, власну архітектуру побудови, бренд-інструменти для просування та подальшого розвитку. Саме тому, спільноту, що об'єднана певною соціальною мережею, вважаємо новою організаційною формою бренду, що забезпечує віртуальне спілкування конкретних людей, або комерційних організацій з реальними і потенційними споживачами. Ефективна комунікація кожної бренд-спільноти встановлюється сукупністю конкретних людей, а отже характеризується як умовне фізичне соціальне об'єднання, тобто може розглядатися як бренд-організація, форма бренду яка є досить відомою та дослідженою в брендології. Спростовуючи останню гіпотезу, пропонуємо наступні висновки:

1. Комунікації, що забезпечуються між учасниками бренд-спльноти, є віртуальними, в бренд-організації спілкування є реальним;
2. Бренд-спільнота не має юридичного статусу та формується хаотично; бренд-організація є соціальною групою, яка розподіляє виконання завдань між учасниками для досягнення певної колективної мети, виконує функції управління та планування, має юридичний статус;
3. Мета бренд-спільноти – інформаційний обмін (персональний або комерційний); реальна бренд-організація може орієнтуватися на політичну, соціальну, екологічну мету.

Поява Інтернету та соціальних мереж в його просторі звертає увагу науковців та практиків щодо їх розвитку та ефективності. Серед концепцій, розроблених для пояснення поведінки споживачів, концепція спільноти бренду зосереджена на зв'язках між споживачами [4]. Бренд-спільнота визначається як характерна і міцна для групи суб'єктів система цінностей, норм, ритуалів і традицій, пов'язана зі споживанням товарів певного бренду. Окремим випадком бренд-спільноти є Інтернет-спільнота бренду [11].

Разом з тим, лише концептуальний підхід до дослідження бренду дозволив нам розглядати бренд-спільноту, як окрему організаційну форму бренду та виокремити іншу - інформаційну форму бренду – бренд-мережі. При цьому бренд-мережі технічно забезпечують функціонування бренд-спільнот. Якщо традиційні форми бренду існують об'єктивно поза межами Інтернету (хоча ефективність їх розвитку може бути забезпеченою інструментами Інтернету), то бренд-мережі та бренд-спільноти є продуктом винятково інформаційно-комунікативних технологій.

З метою просування традиційних форм брендів в соціальних мережах найчастіше користуються таким інструментом, як SMM (Social Media Marketing) - просування сайту або послуг компанії через спілкування з представниками цільової аудиторії за допомогою соціальних ресурсів, не тільки соціальних мереж, але і блогів, форумів, різних мережевих спільнот і медіа ресурсів. SMM включає в себе такі методи роботи:

1. Побудова спільноти бренду. Бренд-спільноти є офіційними представництвами компанії, здатні відповідати на питання споживачів і враховувати їх побажання.

2. Робота з блогосферою. Найбільш поширені методи блогосфери - корпоративний блогінг, робота з лідерами думок і twitter-маркетинг.

3. Нестандартне просування через проведення креативних конкурсів з цінними призами, створення різноманітних додатків для соціальних мереж, розміщення спецпроектів - проведення опитувань, аналіз користувачів, тощо [10].

Алгоритм просування бренду в соціальних медіа є досить простим:

1. Планування бюджету проекту, враховуючи кількість бренд-спільнот;
2. Визначення стратегії кампанії: цілі, завдань, способів вимірювання результатів;
3. Дослідження цільової аудиторії, конкурентів;
4. Визначення стандартів комунікації з цільовою аудиторією: опис правил комунікації та скриптів спілкування;
5. Визначення концепції вибору та наповнення контенту;
6. Створення зв'язку корпоративного сайту з соціальними мережами;
7. Створення спільноти в найбільш великих соціальних медіа;
8. Використання атрибутів основного бренду в створенні тематичної групи;
9. Просування групи в соціальних медіа;
10. Оцінка ефективності виконаних робіт, коригування завдань;
11. Проведення аналізу статистики, відгуків споживачів, ринку і конкурентів.

Висновки. В індустріальному суспільстві об'єднання людей, розділених географічними відстанями, кордонами, розходженнями в національному законодавстві, в культурі, звичаях, традиціях, мовними бар'єрами в єдину працюючу структуру потребує значних витрат часу і зусиль. В той же час швидкі зміни структури соціальної організації і характеру суспільних відносин вимагають прискорення інформаційного обміну, що ефективно реалізується завдяки існуванню Інтернету та соціальних мереж, які забезпечують як міжособисте, так і групове вузько тематичне спілкування.

Бренд-мережа, як принципово нова *інформаційна форма бренду*, є продуктом інформаційно-комунікаційних технологій та технічною базою для створення та функціонування бренд-спільнот.

Бренд-спільнота розглядається нами також як нова але *організаційна форма бренду*, що підтримує віртуальне спілкування конкретних людей, або комерційних організацій з реальними і потенційними споживачами

Бренд-простір визначається нами як протяжність, вмістилище, в якому розташовані бренди (товарів, персон, територій), надаються бренд-послуги та відбуваються бренд-події. Бренд-простір характеризує співіснування об'єктів, послуг та подій брендування, їх структурність та взаємне розташування. Оскільки всі форми бренду створюються та розвиваються у бренд-просторі, саме він виступає інтеграційною силою, що забезпечує ефективну взаємодію між кожною формою бренду, створює умови для виникнення синергічного ефекту цієї взаємодії та імплементує зв'язок між брендами та їх споживачами. Бренд-простір існує об'єктивно, технічно підтримує інформаційні зв'язки між суб'єктами різних рівнів, забезпечує ефективність комунікації та приносить реальні преференції як сторонам комунікації (задоволення потреб), так і власникам мереж (дохід).

Список використаних джерел

1. Бондаренко В.А. Social media marketing: вопросы актуальности применения / В.А. Бондаренко, В.В. Азизов // Концепт, 2014. - №17. - С.1-5.

2. Кіркпатрік Д. Ефект Facebook: внутрішня історія компанії, що об'єднує світ / Дейвід Кіркпатрік // Київ : Темпора, 2013. – 488 с.

2. Курманов Н.В. Комплексное онлайн-продвижение – путь к лидерству на рынке // Интернет-маркетинг, 2013. - №4. - С. 248–259.

4. Соломонов М. Высокие технологии работы с клиентами. Как превратить случайного потребителя в искреннего приверженца / пер. с англ. Т. Новиковой, М. Манн, 2013. – 256 с.

5. Сторожева Е.В. Интегрирование сервисов облачных технологий в контексте информационной безопасности электронных платежных систем / Е.В. Сторожева, Л.З. Давлеткиреева и др. // Магнитогорск: изд-во Магнитогорск гос. техн. ун-та. им. Г.И. Носова, 2015. – 149 с.

6. Студінська Г.Я. Бренд як індикатор диспропорції регіонального розвитку // Економічний вісник унаверситету. Збірник наукових праць учених та аспірантів. - Випуск 24/1. – Переяслав-Хмельницький: ПХДПУ, - 2016. - № 24/1. - С.14-18.

7. Студінська Г.Я. Еволюційне трансформування бренду [Електронний ресурс] / Галина Яківна Студінська // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : http://www.global-national.in.ua/vipusk-3-2015/349-studinska-g-ya-evolyutsijne-transformuvannya-brendu.

8. Студінська Г.Я. Методологічні підходи до визначення поняття бренду // Науковий вісник Херсонського державного університету. - Серія Економічні науки. - Вип.8. - Ч.1. - Херсон, 2014. - С. 121-125.

9. Студінська Г.Я. Методологічні підходи щодо визначення чинників формування та просування бренду // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. - 2015. - № 11. - С. 255-271.

10. Халилов Д. Маркетинг в социальных сетях / Дамир Халилов // Издательство: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 376 с.

11. Визначення «Інтернет» [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтернет

References

1. Bondarenko V.A., Azizov V.V. Social media marketing: voprosy aktual'nosti primeneniya [Social media marketing : Pressing questions of application] // Kontsept, 2014. - №17. - P.1-5.

2. Kirkpatrik D. Efekt Facebook: vnutrishnya istoriya kompaniyi, shcho obyednuye svit [Effect Facebook: internal history of the company which unites the world] K. : Tempora, 2013. – 488 p.

3. Kurmanov N.V. Kompleksnoye onlayn-prodvizheniye – put' k liderstvu na rynke [Comprehensive online promotion - the path to leadership in the market] // Internet-marketing, 2013. - № 4. - P. 248–259.

4. Solomonov M. Vysokiye tekhnologii raboty s kliyentami. Kak prevratit' sluchaynogo potrebitelya v iskrennego priverzhentsa [High Technologies customer service. How to turn a random user in a sincere followe] / transl. from engl. T. Novikovoy. - Izdatel'stvo: Mann, Ivanov i Ferber, 2013. – 256 p.

5. Storozheva Ye. V., Davletkireyeva L.Z. Integrirovaniye servisov oblachnykh tekhnologiy v kontekste informatsionnoy bezopasnosti elektronnykh platezhnykh sistem [Integrating cloud services technologies in the context of information security of electronic payment systems], // Magnitogorsk: izd-vo Magnitogorsk gos. tekhn. un-ta. im. G.I. Nosova, 2015. – 149 p.

6. Studins'ka G.Y. Brend yak indykator dysproportsiyi rehional'noho rozvytku [Brand like a indicator of disparitiesof the region's development] // Ekonomichnyy visnyk unaversytetu. Zbirnyk naukovykh prats' uchenykh ta aspirantiv. - Vypusk 24/1. - Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy: PKHDPU, - 2016. - № 24/1. - P.14-18.

7. Studins'ka G.Y. Evolyutsiyne transformuvannya brenda [Evolutionary brand transformation] // Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. – 2015. : http://www.global-national.in.ua/vipusk-3-2015/349-studinska-g-ya-evolyutsijne-transformuvannya-brendu.

8. Studins'ka G.Y. Metodolohichni pidkhody do vyznachennya ponyattya brenda [Methodological approaches to the defenition of brand] // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. - Seriya Ekonomichni nauky. - Vyp.8. - CH.1. - Kherson, 2014. - P. 121-125.

9. Studins'ka G.Y. Metodolohichni pidkhody shchodo vyznachennya chynnykiv formuvannya ta prosuvannya brenda [Methodological approaches to identify the factors forming and promotion of brand] // Visnyk Volyns'koho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu. - 2015. - № 11. - P. 255-271.

10. Khalilov D. Marketing v sotsial'nykh setyakh [Social Media Marketing] // Izdatel'stvo: Mann, Ivanov i Ferber, 2013. – 376 p.

11. Viznachennya «Ínternet» [The definition of «Internet»] : https://uk.wikipedia.org/wiki/Ínternet

ДАНІ ПРО АВТОРА
Студінська Галина Яківна – кандидат економічних наук, докторант
Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
пр. Дружби народів, 38, Київ, Україна
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Студинская Галина Яковлевна – кандидат экономических наук, докторант
Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
пр. Дружбы народов, 38, Киев, Украина
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

ABOUT THE AUTHOR
Studinska Galina Y. - PhD, Doctoral
State Research Institute of Informatization and Economic Modelling
Pr. Druzhby narodiv, 38, Kyiv, Ukraine
e-mail: Studinska.galina@gmail.com

УДК 338.012; 372.881.1

ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

Ши Яцзюнь

Ключові слова: *правові та економічні можливості, економіка освіти, вищі навчальні заклади, китайську мову.*

ПРАВОВЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА В УКРАИНЕ

Ши Яцзюнь

В статье изложены результаты исследования правовых и экономических возможностей изучения китайского языка в Украине, в частности – в высших учебных заведениях Украины.

Предмет работы – правовые и экономические возможности изучения китайского языка в Украине. Цель статьи – изложить результаты эмпирического исследования правовых и экономических возможностей изучения китайского языка в Украине, а также изложить результаты опроса руководителей высших учебных заведений Украины о состоянии преподавания китайского языка.

Методология исследования основывалась на использовании современных методов и приемов познания общественных явлений и процессов, адекватних выбранному предмету исследования. В процессе исследования использовались методы абстрагирования, индукции и дедукции, логических обобщений, сопоставления и сравнения.

Отмечается, что в Украине создан благоприятный правовой климат для изучения иностранных языков, в том числе и китайского языка.

В статье приведены результаты экспертного опроса руководителей высших учебных заведений Украины о состоянии преподавания китайского языка. В выборку попали высшие учебные заведения, в который китайский язык изучается как основной, либо изучается как дополнительный, либо не изучается. В опросе приняли участие 17 респондентов.

Отрасль применения результатов – экономика образования, организация деятельности высших учебных заведений, китайско-украинское сотрудничество.

Сделан вывод, что основные проблемы организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины лежат в экономической плоскости. Украинские вузы не имеют достаточных организационно-экономических ресурсов для широкого преподавания китайского языка, даже несмотря на наличие спроса со стороны студентов (потребителей образовательных услуг). Ведь организация изучения любого иностранного языка, в том числе китайского – это сложный процесс, который должен быть обеспечен специализированным оборудованием, квалифицированными кадрами, учебной и методической литературой и т.д. Китайская сторона, понимая сложность экономической ситуации в Украине вообще и в вузовской системе в частности, намерена предпринимать определенные усилия, чтобы стимулировать украинские вузы для расширения преподавания китайского языка. Причем эта работа ведется в разных сегментах (вузы, где китайский язык изучается в качестве основного; вузы, где китайский язык изучается в качестве неосновного; вузы, где китайский язык пока не изучается).

Ключевые слова: *правовые и экономические возможности, экономика образования, высшие учебные заведения, китайский язык.*

LEGAL AND ECONOMIC STUDY OPPORTUNITIES CHINESE LANGUAGE IN UKRAINE

Shi Yajun

The article presents the results of a study of legal and economic opportunities of studying the Chinese language in Ukraine, in particular - in higher educational institutions of Ukraine.

The subject of the work - the legal and economic possibilities for studying Chinese language in Ukraine. The purpose of the article - to present the results of empirical studies of legal and economic opportunities of studying the Chinese language in Ukraine, as well as present the results of a survey of heads of higher educational institutions of Ukraine on the state of Chinese language teaching.

The research methodology was based on the use of modern methods and techniques of knowledge of social phenomena and processes, the adequacy of the chosen subject matter. The study used the methods of abstraction, induction and deduction, logical generalizations, comparisons and comparisons.

It is noted that a favorable legal climate for learning foreign languages was created in Ukraine, including the Chinese.

The results of the expert survey of heads of higher educational institutions of Ukraine on the state of Chinese language teaching. The sample included higher education, in which the Chinese language is taught as a basic or as an additional study or not study. 17 respondents participated in the survey.

Branch application of the results - the economy of education, organization of the activities of higher education institutions, the Sino-Ukrainian cooperation.

It is concluded that the main problems of the organization of Chinese language in higher educational institutions of Ukraine lies in the economic plane. Ukrainian universities do not have sufficient organizational and

 © Ши Яцзюнь, 2017

economic resources for a broad teaching of the Chinese language, even though there is a demand on the part of students (educational services consumers). After all, the organization of study of any foreign language, including Chinese - is a complex process that must be provided with specialized equipment, qualified personnel, educational and methodical literature, etc. China, understanding the complexity of the economic situation in Ukraine in general and in the system of higher education in particular, is going to take some effort to stimulate the Ukrainian universities to expand the teaching of the Chinese language. Moreover, this work is being done in different segments (high schools, where Chinese is taught as the primary, high schools, where Chinese is taught as a minor; high schools where the Chinese language is not studied).

Keywords: *legal and economic opportunity, economics of education, higher education, Chinese language.*

Актуальность. Все больше и больше граждан Украины, в первую очередь студенты, стремятся овладеть китайским языком. Этому способствует несколько причин.

Во-первых, поразительные успехи Китая в экономической, социальной, гуманитарной, культурной сферах. На протяжении последних десяти лет, несмотря на глобальную нестабильность, экономика Китая демонстрирует рекордный рост, причем на инновационной основе. Экономика Китая уже сейчас является первой в мире. Без преувеличения, Китай стал ведущей мировой державой, играющей ключевую роль в глобальной политике.

Во-вторых, проведение руководством Китая политики открытости, в результате которой у украинских граждан появились дополнительные возможности сотрудничества с китайскими институциями, организации академических обменов, проведения синологических исследований, налаживания внешнеэкономических связей и т.д.

В-третьих, расширение присутствия в мире (в том числе в Украине) Институтов Конфуция, которые предоставляют реальную возможность изучения китайского языка на высоком уровне.

В-четвертых, закономерный интерес украинских студентов к изучению «неевропейских» языков, в том числе китайского языка, что повышает стоимость рабочей силы таких слушателей на рынке труда.

В-пятых, постепенное увеличение количества преподавателей китайского языка (в том числе преподавателей из КНР и преподавателей из Украины), применяющих инновационные методики и активные формы обучения.

Все это вызывает закономерный интерес к изучению китайского языка.

Однако, ныне не все желающие имеют возможности изучения китайского языка на высоком уровне. Далеко не все высшие учебные заведения Украины, в том числе филологического профиля, оказывают услуги по изучению китайского языка. Институты Конфуция функционируют только в 4 областных центрах Украины и не функционируют в 21 областном центре.

Поэтому Институт Конфуция при Киевском национальном лингвистическом университете совместно с Научно-исследовательским институтом экономического развития провели экспертно-аналитическое исследованиие о состоянии изучения китайского языка в Украине.

Степень исследования данной проблемы учеными (анализ последних исследований и публикаций). По заявленному предмету издается немного научных трудов. Нормативно-правовые возможности изучения иностранных языков (в том числе китайского языка) изложены в законодательных актах [2; 3;]. Перспективы китайско-украинского сотрудничества исследуют Е.Ярошенко, И.Одотюк, Р.Молдавчук [5; 7]. Модель китайско-украинского сотрудничества в гуманитарной сфере освещены в работах А.Гончарука, В.Поворозника, В.Перебийноса [1; 4]. Также в педагогической литературе освещаются вопросы повышения познавательной активности студентов и совершенствования методик изучения китайского языка. Однако, несмотря на полученные результаты, необходимо уточнить правовые и экономические возможности изучения китайского языка в украинских высших учебных заведениях с учетом современного состояния системы высшего образования Украины.

Предмет работы – правовые и экономические возможности изучения китайского языка в Украине.

Цель исследования – изложить результаты эмпирического исследования правовых и экономических возможностей изучения китайского языка в Украине, а также изложить результаты опроса руководителей высших учебных заведений Украины о состоянии преподавания китайского языка.

Задания исследования:

1. Изучить правовые возможности изучения китайского языка в Украине.
2. Проанализировать перспективы китайско-украинского сотрудничества в сфере высшего образования.
3. Осветить результаты экспертного исследования о состоянии преподавания китайского языка в высших учебных заведениях Украины.
4. Выработать план (задания) дальнейших исследований по данной проблематике.

Методы. Методология исследования основывалась на использовании современных методов и приемов познания общественных явлений и процессов, адекватних выбранному предмету исследования. В процессе исследования использовались методы абстрагирования, индукции и дедукции, логических обобщений, сопоставления и сравнения.

Постановка проблемы. Между Китаем и Украиной задекларированы отношения стратегического партнерства. Данный формат отношений между двумя странами должен предполагать активизацию

изучения китайского языка в Украине и украинского языка в Китае. Необходимо изучить правовые возможности изучения китайского языка в Украине, проанализировать перспективы китайско-украинского сотрудничества в сфере высшего образования, осветить результаты экспертного исследования о состоянии преподавания китайского языка в высших учебных заведениях Украины.

Результаты исследования. В соответствии с частью 4 статьи 10 Конституции Украины, государство способствует изучению языков международного общения. Часть 5 указанной статьи устанавливает, что применение языков в Украине гарантируется Конституцией Украины и определяется законом. Кроме того, часть 3 статьи 10 Конституции Украины устанавливает, в Украине гарантируется свободное развитие, использование и защита русского, других языков национальных меньшинств Украины.

Основы государственной языковой политики Украины изложены в Законе Украины «Об основах государственной языковой политики» (далее – Закон). В соответствии с частью 1 статьи 3 Закона, каждый имеет право свободно определять язык, который считает родным, и выбирать язык общения, а также признавать себя двуязычным или многоязычным и изменять свои языковые предпочтения. Часть 2 указанной статьи гарантирует, что каждый независимо от этнического происхождения, национально-культурной самоидентификации, места проживания, религиозных убеждений имеет право свободно пользоваться любым языком в общественной и частной жизни, изучать и поддерживать любой язык. Статьи 20, 21, 22, 23 Закона гарантируют использование украинского и других языков в сфере образования, науки, информатики, культуры.

Свободный выбор языка обучения является неотъемлемым правом граждан Украины, которое реализуется в рамках этого Закона, при условии обязательного изучения государственного языка в объеме, достаточном для интеграции в украинское общество.

Гражданам Украины гарантируется право свободного использования в сфере научной деятельности государственной, региональных языков или языков меньшинств, других языков. Государство способствует созданию соответствующей языковой инфраструктуры, включающей возможность использовать в научной деятельности государственной, региональных языках или языках меньшинств, другие языки, в том числе иностранные, читать на этих языках научную литературу, проводить научные мероприятия, публиковать результаты научно-исследовательских работ и научные издания, осуществлять другие подобные действия. Результаты научно-исследовательских работ оформляются на государственном, региональном языке или языке меньшинств, на другом языке - по выбору исполнителей работ.

Государство, подчеркивая важность межкультурного диалога и многоязычия, заботится о развитии украиноязычных форм культурной жизни, гарантирует свободное использование региональных языков или языков меньшинств в сфере культуры, невмешательство в творческую деятельность деятелей культуры и обеспечивает реализацию прав и культурных интересов всех языковых групп в Украине.

С целью широкого ознакомления граждан Украины с достижениями культуры других народов мира в Украине обеспечиваются переводы и издание художественной, политической, научной и другой литературы на украинском языке, региональных языках или языках меньшинств, на других языках.

Таким образом, законодательством Украины созданы необходимые нормативно-правовые условия для изучения в Украине иностранных языков, в том числе китайского языка.

Между Украиной и КНР задекларированные отношения стратегического партнерства. Китай неизменно поддерживает суверенитет и территориальную целостность Украины. Украина неуклонно остается преданной политике «одного Китая». По состоянию на август 2015 г., договорно-правовая база двусторонних отношений насчитывает 295 документов: 177 документов основного списка (соглашения и договоры) и 118 документов дополнительный список (протоколы межправительственных комиссий / подкомиссий, контракты о подготовке военнослужащих и т.д.).

Основным законом, регулирующем деятельность высших учебных заведений, является Закон Украины «О высшем образовании».

Часть 2 статьи 48 Закона Украины «О высшем образовании» устанавливает, что в целях создания условий для международной академической мобильности высшее учебное заведение имеет право принять решение о преподавании одной или нескольких дисциплин на английском и / или других иностранных языках, обеспечив при этом знания соискателями высшего образования соответствующей дисциплины на государственном языке.

Для преподавания учебных дисциплин на иностранном языке высшие учебные заведения образуют отдельные группы для иностранных граждан, лиц без гражданства, желающих получать высшее образование за средства физических или юридических лиц, или разрабатывают индивидуальные программы. При этом высшие учебные заведения обеспечивают изучение такими лицами государственного языка как отдельной учебной дисциплины. Перечень иностранных языков, которыми осуществляется преподавание учебных дисциплин, определяется высшим учебным заведением.

Часть 3 указанной статьи гарантирует, что высшие учебные заведения или их структурные подразделения, образованные на территории Украины иностранными государствами, а также высшие учебные заведения Украины частной формы собственности имеют право свободного выбора языка обучения с обеспечением при этом изучение лицами, обучающимися в таких заведениях, государственного языка как отдельной учебной дисциплины.

Таким образом, законодательством Украины созданы необходимые нормативно-правовые условия для изучения в высших учебных заведениях Украины иностранных языков, в том числе китайского языка.

По сообщению Министерства образования и науки Украины, 67 высших учебных заведений Украины установили прямые контакты с более 200 высшими учебными заведениями, научными учреждениями, предприятиями КНР.

Сотрудничество между Украиной и Китайской Народной Республикой в сфере высшего образования развивается по многим направлениям:

- налаживание межгосударственного и межправительственного сотрудничества в сфере высшего образования;
- наработка необходимой договорно-правовой базы между Правительствами и профильными министерствами Украины и КНР по вопросам высшего образования;
- проведение совместных мероприятий (выставок, форумов и т.д.) в сфере высшего образования;
- реализация программ академических обменов;
- обучение граждан КНР в высших учебных заведениях Украины;
- обучение граждан Украины в высших учебных заведениях КНР.

В 1998 г. подписано межправительственное Соглашение между Правительством Украины и Правительством Китайской Народной Республики о взаимном признании документов об образовании и ученые звания. Согласно Соглашения, Украинская и Китайская стороны признают аттестаты об окончании полной средней общеобразовательной школы, выданные другой стороной, как документ, который дает право на поступление в высшие учебные заведения, а также все дипломы, выданные учреждениями профессионального образования (высшими учебными заведениями, профессионально-техническими училищами и др.). Также Украинская и Китайская стороны признают дипломы о присуждении ученых степеней, выданных другой стороной.

В 2012 г. подписано обновленное межведомственное Соглашение о сотрудничестве в области образования, в соответствии с положениями которого количество государственных стипендий, предоставляет одна сторона студентам другой стороны, была увеличена в четыре раза: с 25 до 100, начиная с 2013 г.

Согласно Соглашения, стороны взяли на себя следующие взаимные обязательства:

- обмен образцами учебников, пособий, учебных программ, аудио- и видеоматериалами, тестами для средних, профессионально-технических и высших учебных заведений;
- изучение истории, языка и литературы, географии и фольклора обоих государств;
- обмен студентами, аспирантами, докторантами, стажерами и преподавателями;
- обмен научными и научно-педагогическими сотрудниками для проведения совместных научных исследований.

Соглашением установлено, что стороны будут способствовать установлению и развитию непосредственного сотрудничества между учебными заведениями обеих стран, которые, исходя из взаимных интересов, могут заключать отдельные соглашения о сотрудничестве в соответствии с положениями настоящего Соглашения. Стороны будут оказывать возможность гражданам обоих государств получать образование в высших учебных заведениях государства другой стороны при условии полной оплаты за обучение. Стороны будут способствовать участия ученых в научных программах, проектах, исследованиях, международных мероприятиях, организуемых в обеих странах, и обмениваться информацией о проведении таких мероприятий.

В рамках межправительственного сотрудничества функционирует Подкомиссия по вопросам сотрудничества в области образования.

28 марта 2012 г. в г.Санья (КНР) состоялось первое заседание украинско-китайской Подкомиссии по сотрудничеству в сфере образования между Правительством Украины и Правительством Китайской Народной Республики. Подписано Протокол заседания и План первоочередных мероприятий по развитию украинско-китайского сотрудничества в сфере образования на 2012-2014 гг., которым предусматривались мероприятия по изучению китайского языка и литературы в учебных заведениях Украины, в частности создании совместной рабочей группы по вопросам разработки пособий и методических материалов для учеников средних школ, а также предоставлении содействия в изучении китайского языка, литературы, географии и истории КНР в Украине.

28 марта 2012 в г. Санья в рамках первого заседания Подкомиссии на базе Цюнчжоуського университета состоялся украинский-китайский Форум ректоров, во время которого представители высших учебных заведений двух стран обсудили пути дальнейшего сотрудничества высших учебных заведений Украины и КНР. В работе Форума приняли участие ректоры (руководители) 19 украинских университетов, ректоры (руководители) 14 китайских университетов, представители профильных министерств обеих стран, представители Министерств иностранных дел обоих государств, дипломаты, ученые. Во время работы Форума обсуждались вопросы дальнейшего развития сотрудничества на уровне высших учебных заведений, введения научных грантов с целью проведения совместных исследований учеными китайских и украинских высших учебных заведений, дальнейшей гармонизации бакалаврских и магистерских программ, внедрение англоязычных магистерских программ в высших учебных заведениях обоих государств,

проведение дней образования и науки Украины в КНР и дней образования и науки КНР в Украине, а также возможности создания Ассоциации ректоров университетов-партнеров обеих стран.

Министерство образования и науки Украины не ведет статистику (учет) высших учебных заведений, в которых осуществляется изучение китайского языка как основного или неосновного.

При высших учебных заведениях Украины создано 5 Институтов Конфуция, в которых преподается китайский язык: при Луганском национальном университете им. Т.Шевченко (2007 г.), при Киевском национальном университете им. Т.Шевченко и Харьковском национальном университете им. Каразина (2008 г.), В при Южноукраинском национальном педагогическом университете им.К.Ушинского (2012 г.), а также при Киевском национальном лингвистическом университете (2013 г.).

Институты Конфуция, созданные в Украине, проводят различные культурно-образовательные мероприятия: организация лекций ведущих профессоров из Китая, проведение фотовыставок, экспозиций каллиграфии и изобразительного искусства, показ фильмов китайского кинематографа, проведение мастер-классов по тайцзицюань, концерты китайских артистов и др.

3 июля 2013 г. подписано Соглашение, которым предусмотрено создание Института Конфуция при Прикарпатском национальном университете имени Василия Стефаника.

По сообщению Министерства образования и науки Украины, в настоящее время ведутся переговоры об открытии Институтов Конфуция при технических университетах Украины.

14 декабря 2012 г. при Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова был открыт Культурный центр КНР. В указанном центре украинские граждане, в том числе студенты, могут получать актуальную информацию о современном политическую и экономическую жизнь в КНР, истории и культуре Китая, изучать китайский язык и литературу, а также получать консультации о возможностях получения образования или продолжения обучения в ведущих высших учебных заведениях КНР (по программам обмена или за свой счет).

В начале 2016 г. было принято решение о проведении среди высших учебных заведений Украины экспертного опроса на тему «Основные проблемы организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины». Цель опроса – по результатам анкетирования выявить (идентифицировать) характерные и специфические проблемы организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины, что даст возможность принять решения о решении этих проблем.

Основные задачи исследования:

- выявить высшие учебные заведения Украины, в которых изучается китайский язык;
- определить отдельные тенденции (количественные и качественные показатели), характеризующие процессы в сфере изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины (среди высших учебных заведений, давших согласие на участие в опросе);
- изучить субъективные мнения научно-педагогических работников об характерных и специфических проблемах организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины (среди высших учебных заведений, давших согласие на участие в опросе);
- собрать мнения научно-педагогических работников (представителей высших учебных заведений, давших согласие на участие в опросе) по поводу возможных путей решения указанных проблем.

С учетом цели и задач опроса авторы исследования разработали проект анкеты, в которой были поставлены идентифицирующие вопросы по поводу профиля высшего учебного заведения, наличия или отсутствия в нем подготовки по филологическим специальностям, изучения китайского языка как основного (первого) иностранного языка, как неосновного (второго) иностранного языка, а также по поводу изучения китайского языка студентами нефилологических специальностей.

Респондентам, в которых ведется преподавание китайского языка, было предложено ответить на вопросы по поводу специалистов, преподающих китайский язык (возможные варианты ответов: украинские штатные преподаватели, украинские внештатные преподаватели, китайские штатные преподаватели, китайские внештатные преподаватели, преподаватели Института Конфуция, преподаватели других учреждений, другое), а также количества таких специалистов (в том числе докторов наук, кандидатов наук).

Также были поставлены вопросы о количестве студентов, изучающих китайский язык, в том числе на филологических специальностях и на нефилологических специальностях, а также в разрезе граждан Украины и граждан КНР.

Также был поставлен вопрос относительно наличия специализированного подразделения (кафедра, центр, учебно-методический кабинет и т.д.), который отвечает за учебно-методическое обеспечение изучения китайского языка.

В анкете был поставлен вопрос по поводу наличия желания у студентов изучать китайский язык (среди студентов, которые в настоящее время не изучают китайский язык), а также по поводу наличия желания администрации высшего учебного заведения расширить возможности изучения студентами китайского языка.

Также респондентам было предложено указать основные проблемы организации преподавания китайского языка (как варианты ответов предлагалось: 1) отсутствие должного количества студентов, желающих изучать китайский язык, 2) отсутствие преподавателей, желающих преподавать китайский язык, 3) отсутствие помещений, 4) отсутствие учебного оборудования, 5) отсутствие учебников, других учебно методических материалов, 6)

отсутствие возможности общения с носителями языка, 7) отсутствие возможности участвовать в академических обменах, 8) отсутствие возможности посещать научные конференции и семинары, 9) конкуренция на рынке образовательных услуг, 10) низкая доходность образовательной деятельности, 11) другое).

Высшим учебным заведениям, в которых не осуществляется изучение китайского языка, было предложено указать причины (предложены варианты ответов: 1) отсутствие должного количества студентов, желающих изучать китайский язык, 2) отсутствие преподавателей, желающих преподавать китайский язык, 3) отсутствие помещений, 4) отсутствие учебного оборудования, 5) отсутствие учебников, других учебно методических материалов, 6) отсутствие возможности общения с носителями языка, 7) отсутствие возможности участвовать в академических обменах, 8) отсутствие возможности посещать научные конференции и семинары, 9) конкуренция на рынке образовательных услуг, 10) низкая доходность образовательной деятельности, 11) наши студенты успешно и в соответствии с учебными планами изучают другие иностранные языки, а потому нет желания заниматься организацией изучения китайского языка, 12) другое).

Высшим учебным заведениям, в которых не осуществляется изучение китайского языка, было предложено указать о наличии или отсутствии у студентов желания изучать китайский язык в рамках учебной деятельности, предусмотренной учебным планом, а также о желании студентов изучать китайский язык во внеаудиторное время. Таким высшим учебным заведениям было предложено указать о наличии или отсутствии ресурсов для организации преподавания китайского языка, в том числе при наличии соответствующей поддержки китайской стороны (было предложено также назвать формы такой поддержки).

Всем высшим учебным заведениям, принявшим участие в опросе, было предложено ответить о наличии или отсутствии партнерских отношений с китайскими учреждениями, а также об опыте академических обменов с китайской стороной.

Всем высшим учебным заведениям, принявшим участие в опросе, было предложено ответить о желании установить или расширить партнерские отношения с китайскими организациями или учреждениями, а также указать характер таких отношений.

В анкете было предложено респондентам предоставить свои пожелания по организации изложения китайского языка в Украине, или в соответствующем регионе, или в соответствующем вузе.

В выборку вошли высшие учебные заведения следующих групп:

1) ведущие высшие учебные заведения (высшие учебные заведения, занимающие ведущие места, то есть с 1-го по 10-е, по результатам Национального рейтинга высших учебных заведений «ТОП-200»),

2) классические университеты (университеты, осуществляющие подготовку по гуманитарным, естественнонаучным и техническим специальностям),

3) высшие учебные заведения, имеющие лицензию на право осуществления подготовки по направлению «Филология (перевод)» (согласно списка, предоставленного Министерством образования и науки Украины).

В выборку вошло 70 высших учебных заведений Украины, которые имеют право осуществлять подготовку бакалавров и магистров (вузы III – IV степени аккредитации), что составляет примерно ¼ от общего количества вузов соответствующего сегмента.

Ответы поступили от 16 вузов (что составляет 23% вузов, попавших в выборку) и 1 профессионального лицея (респондент, который не попал в выборку).

Организаторы анкетирования отмечают среднюю (удовлетворительную для исследования) активность высших учебных заведений.

Анализ ответов в присланных анкетах показал, что анкеты заполняли представители высших учебных заведений, занимающие управленческие должности (проректор, директор Института, декан, заведующий кафедрой) или научно-педагогические работники, преподающие китайский язык.

Условно всех респондентов можно разделить на две большие группы:

- те, в которых изучается китайский язык,
- те, в которых не изучается китайский язык, но есть определенные предпосылки для организации изучения китайского языка в будущем.

Из высших учебных заведений, которые прислали анкеты, китайский язык изучается в 7 учебных заведениях, в т.ч. в 4 учебных заведениях, включенных в группу 1. То есть, можно сделать вывод, что изучение китайского языка довольно распространено в классических университетах, которые нацелены на высокое качество высшего образование и предоставление широкого ассортимента образовательных услуг.

Из 7 заведений, в которых изучается китайских язык, только в 4 учебных заведениях китайский язык изучается как основной студентами филологических специальностей. В остальных 3 учебных заведениях китайский язык изучается студентами филологических специальностей как неосновной (второй) иностранный язык. В 2 вузах китайский язык изучается студентами нефилологических специальностей.

В 6 вузах китайский язык изучают 534 студента (в среднем 89 студентов в вузе), в том числе 184 студента, которые обучаются на филологических специальностях и изучают китайский язык в качестве основного.

Китайский язык в вузах Украины изучают в основном граждане Украины.

Преподавание китайского языка в основном обеспечивают украинские штатные преподаватели (5 вузов из 7, в которых изучается китайский язык).В 3 вузах (50% от общего количества вузов, в которых изучается китайский язык) учебный процесс обеспечивают китайские преподаватели.

В большинстве вузов, в которых изучается китайский язык, преподавание осуществляется с участием научно-педагогических работников высшей квалификации (1 доктор наук, 7 кандидатов наук). Только в одном вузе преподавание китайского языка осуществляется без привлечения научно-педагогических работников высшей квалификации.

В 5 вузах существует специализированное подразделение, которое отвечает за учебно-методическое обеспечение изучение китайского языка (кафедра, центр, учебно-методический кабинет и т.д.).

В 6 вузах, в которых изучается китайский язык, студенты заявляли о желании изучать китайский язык в большем объеме учебной нагрузки. В этих же вузах руководство также желает расширить преподавание китайского языка (в том числе для студентов, которые ранее не изучали китайский язык).

Респонденты отмечают такие основные проблемы организации преподавания китайского языка: отсутствие (дефицит) квалифицированных преподавателей (3 ответа), отсутствие учебного оборудования (3 ответа), отсутствие возможности общения с носителями языка (3 ответа), отсутствие реальной возможности принимать участие в программах академической мобильности (3 ответа), низкая рентабельность образовательной деятельности (3 ответа). Также респонденты указывают на отсутствие учебников и других учебно-методических материалов (2 ответа), отсутствие реальной возможности посещать научные конференции и научно-методические семинары по вопросам преподавания и изучения китайского языка (2 ответа).

Также были проанализированы ответы вузов, в которых не изучается китайский язык (9 вузов).

Среди причин отсутствия преподавания китайского языка респонденты чаще всего называли такие: отсутствие квалифицированных преподавателей (9 ответов), отсутствие учебников и других учебно-методических материалов (8 ответов), отсутствие возможности общаться с носителями языка (5 ответов), отсутствие учебного оборудования (2 ответа).

Среди вузов, в которых сейчас не изучается китайский язык, 6 респондентов указывают, что студенты изъявляли желание изучать китайский язык во время учебного процесса.

11 респондентов отметили, что студенты изъявляли желание изучать китайский язык во внеучебное (в свободное) время – например, на курсах китайского языка, с репетитором, в Институте Конфуция и т.д.

12 респондентов отметили, что они готовы организовать или расширить изучение китайского языка в случае получения необходимой помощи от китайской стороны. Среди наиболее желательных форм поддержки респонденты чаще всего выделяли такие: предоставление китайских преподавателей (11 ответов), учебно-методическое обеспечение (10 ответов), предоставление учебников, учебно-методических пособий (9 ответов), участие в академических обменах (9 ответов), общение с носителями языка (7 ответов), финансирование участия в научных конференциях и семинарах (7 ответов).

Из вузов, приславших ответы на вопросы анкеты, 12 вузов имеют партнерские отношения с китайскими учреждениями, 4 вуза не имеют таких отношений. Сотрудничество в основном осуществляется по таким направлениям: китайские ученые приезжают в Украины с целью проведения совместных научных исследований (9 ответов), украинские студенты наносят визиты в КНР с учебной целью (5 ответов), китайские преподаватели приезжают в Украину с целью преподавания китайского языка (4 ответа).

8 украинских вузов, которые приняли участие в опросе, имеют опыт академических обменов с китайской стороной, 6 вузов такого опыта не имеют. Сотрудничество в основном осуществляется по таким направлениям: китайские студенты приезжают в Украину с учебной целью (6 ответов), украинские студенты наносят визиты в КНР с учебной целью (4 ответа), украинские ученые наносят визиты в КНР с целью проведения совместных научных исследований (4 ответа).

Абсолютно все респонденты ответили, что они желают установить или расширить партнерские отношения с китайскими организациями и учреждениями.

По нашему мнению, основные проблемы организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины лежат в экономической плоскости. Украинские вузы не имеют достаточных организационно-экономических ресурсов для широкого преподавания китайского языка, даже несмотря на наличие спроса со стороны студентов (потребителей образовательных услуг). Ведь организация изучения любого иностранного языка, в том числе китайского – это сложный процесс, который должен быть обеспечен специализированным оборудованием, квалифицированными кадрами, учебной и методической литературой и т.д. [6; 7]. Китайская сторона, понимая сложность экономической ситуации в Украине вообще и в вузовской системе в частности, намерена предпринимать определенные усилия, чтобы стимулировать украинские вузы для расширения преподавания китайского языка. Причем эта работа ведется в разных сегментах (вузы, где китайский язык изучается в качестве основного; вузы, где китайский язык изучается в качестве неосновного; вузы, где китайский язык пока не изучается).

Сейчас Институт Конфуция Киевского национального лингвистического университета разрабатывает дополнительные инструмента сбора актуальной информации, а также проводит консультации с руководителями высших учебных заведений, которые изъявили желание организовать преподавание китайского языка.

Проблема организационно-экономического обеспечения изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины поднималась во время работы Международной конференции «Китайско-украинское гуманитарное сотрудничество в рамках концепции «Один пояс – один путь» (15-17 декабря,

г.Тяньцзинь, КНР). В конференции приняли участие 8 украинских ученых, в том числе 6 докторов экономических наук. Очень показательно, что именно ученые-экономисты говорили о проблемах организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины, обоснованно полагая, что эти проблемы – прежде всего экономические. В рамках работы конференции были подписаны договоры с двумя украинскими университетами.

Выводы. Анализ присланных ответов позволил выявить такие основные тенденции и проблемы в организации изучения китайского языка:

- изучение китайского языка довольно распространено в классических университетах, которые нацелены на высокое качество высшего образования и предоставление широкого ассортимента образовательных услуг,
- в 6 вузах китайский язык изучают 534 студента (в среднем 89 студентов в вузе), в том числе 184 студента, которые обучаются на филологических специальностях и изучают китайский язык в качестве основного; китайский язык в вузах Украины изучают в основном граждане Украины,
- преподавание китайского языка в основном обеспечивают украинские штатные преподаватели (5 вузов из 7, в которых изучается китайский язык), в 3 вузах (50% от общего количества вузов, в которых изучается китайский язык) учебный процесс также обеспечивают китайские преподаватели,
- в большинстве вузов, в которых изучается китайский язык, преподавание осуществляется с участием научно-педагогических работников высшей квалификации (1 доктор наук, 7 кандидатов наук), Только в одном вузе преподавание китайского языка осуществляется без привлечения научно-педагогических работников высшей квалификации,
- в 5 вузах существует специализированное подразделение, которое отвечает за учебно-методическое обеспечение изучение китайского языка (кафедра, центр, учебно-методический кабинет и т.д.).
- в 6 вузах, в которых изучается китайский язык, студенты заявляли о желании изучать китайский язык в большем объеме учебной нагрузки, в этих же вузах руководство также желает расширить преподавание китайского языка (в том числе для студентов, которые ранее не изучали китайский язык),
- респонденты отмечают такие основные проблеми организации преподавания китайского языка: отсутствие (дефицит) квалифицированных преподавателей (3 ответа), отсутствие учебного оборудования (3 ответа), отсутствие возможности общения с носителями языка (3 ответа), отсутствие реальной возможности принимать участие в программах академической мобильности (3 ответа), низкая рентабельность образовательной деятельности (3 ответа). Также респонденты указывают на отсутствие учебников и других учебно-методических материалов (2 ответа), отсутствие реальной возможности посещать научные конференции и научно-методические семинары по вопросам преподавания и изучения китайского языка (2 ответа),
- среди вузов, в которых сейчас не изучается китайский язык, 6 респондентов указывают, что студенты изъявляли желание изучать китайский язык во время учебного процесса; среди причин отсутствия преподавания китайского языка респонденты чаще всего называли такие: отсутствие квалифицированных преподавателей (9 ответов), отсутствие учебников и других учебно-методических материалов (8 ответов), отсутствие возможности общаться с носителями языка (5 ответов), отсутствие учебного оборудования (2 ответа);
- подавляющее большинство респондентов отмечают, они готовы организовать или расширить изучение китайского языка в случае получения необходимой помощи от китайской стороны; среди наиболее желательных форм поддержки респонденты чаще всего выделяли такие: предоставление китайских преподавателей (11 ответов), учебно-методическое обеспечение (10 ответов), предоставление учебников, учебно-методических пособий (9 ответов), участие в академических обменах (9 ответов), общение с носителями языка (7 ответов), финансирование участия в научных конференциях и семинарах (7 ответов).
- подавляющее большинство респондентов имеют партнерские отношения с китайскими учреждениями; сотрудничество в основном осуществляется по таким направлениям: китайские ученые приезжают в Украины с целью проведения совместных научных исследований (9 ответов), украинские студенты наносят визиты в КНР с учебной целью (5 ответов), китайские преподаватели приезжают в Украину с целью преподавания китайского языка (4 ответа);
- половина респондентов имеют опыт академических обменов с китайской стороной; сотрудничество в основном осуществляется по таким направлениям: китайские студенты приезжают в Украину с учебной целью (6 ответов), украинские студенты наносят визиты в КНР с учебной целью (4 ответа), украинские ученые наносят визиты в КНР с целью проведения совместных научных исследований (4 ответа),
- абсолютно все респонденты ответили, что они желают установить или расширить партнерские отношения с китайскими организациями и учреждениями.

По нашему мнению, основные проблемы организации изучения китайского языка в высших учебных заведениях Украины лежат в экономической плоскости. Украинские вузы не имеют достаточных организационно-экономических ресурсов для широкого преподавания китайского языка, даже несмотря на наличие спроса со стороны студентов (потребителей образовательных услуг). Ведь организация изучения любого иностранного языка, в том числе китайского – это сложный процесс, который должен быть обеспечен специализированным оборудованием, квалифицированными кадрами, учебной и методической литературой и т.д. [6; 7]. Китайская сторона, понимая сложность экономической ситуации в Украине вообще

и в вузовской системе в частности, намерена предпринимать определенные усилия, чтобы стимулировать украинские вузы для расширения преподавания китайского языка. Причем эта работа ведется в разных сегментах (вузы, где китайский язык изучается в качестве основного; вузы, где китайский язык изучается в качестве неосновного; вузы, где китайский язык пока не изучается).

Перспективы дальнейших исследований. По мнению авторов исследования, необходимо продолжить изучение проблем и трудностей организации преподавания и изучения китайского языка в Украине, а также причин отсутствия преподавания китайского языка.

В частности, углубленное исследование может быть проведено по таким направлениям:

- сбор эмпирического материала - ознакомление с опытом организации преподавания китайского языка в некоторых вузах, испытывающих специфические трудности в вопросах организации преподавания китайского языка,
- сбор эмпирического материала - ознакомление с причинами отсутствия преподавания китайского языка в некоторых вузах, которые тем не менее высказывают желание организовать преподавание китайского языка,
- проведение углубленного опроса (на основе поддержки Министерства образования и науки) среди всей совокупности вузов Украины,
- проведение научно-практической конференции по вопросам организации изучения китайского языка в Украине, с приглашением всех представителей вузов, в которых изучается китайский язык или осуществляется подготовка специалистов по филологическим специальностям,
- подготовка издание сборника научных работ и тезисов научных докладов по итогам работы конференции,
- подготовка рекомендаций и предложений по итогам работы конференции,
- определение перспективных (возможных) форм поддержки организации изучения китайского языка,
- подготовка научно-практических предложений (научного доклада) на основе проведенного исследования.

Список использованных источников

1. Гончарук А. Шовковий шлях: від концепції до практичних кроків (формат взаємодії 16+1) / А.Гончарук, С.Кошовий // Стратегічна панорама. – 2016. - № 1. – С.26-35.

2. Закон України «Про основи державної мовної політики» [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : rada.gov.ua.

3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : rada.gov.ua.

4. Проект «Один пояс – один шлях»: можливості для України / В.Поворозник, В.Перебийніс. – Київ : МЦПД, 2015. – 31 с.

5. Ярошенко Є. Місце України в глобальних стратегіях Китаю / Є.Ярошенко. – Київ : МЦПД, 2015. – 44 с.

6. Kaszmarski M. The New Silk Road: a versatile instrument in China`s policy / M. Kaszmarski. – OSW Centre for Eastern Studies, 2015. – Number 161. – 89 p.

7. Moldavchuk R. The strategic partnership of China and Ukraine / R.Moldavchuk, I.Odotiuk // Modern science. – 2016. - № 2. – C. 77-82.

8. Zuokui L. Central and Eastern Europe in Building the Silk Road Economic Belt / L.Zuokui. – Working Paper Series on European Studies Institute of European Studies Chinese Academy of Social Sciences. – 2014. – Vol. 8. – No. 3. – 130 p.

References

1. Goncharuk A., Kodhoviy S. Shovkoviy shliakh: vid koncepcii do praktychnykh krokiv // Strategichna panorama. – 2016. - № 1. – S. 26-35.

2. Zakon Ukraini «Pro osnovy derzhavnoi movnoi politiki» : rada.gov.ua.

3. Zakon Ukraini «Pro vischu osvitu» : rada.gov.ua.

4. Povoroznik V., V.Perebeinis. Proekt «Odin pojas – odin shliakh mozhlivosti dlia Ukraini. – K.: MCPD, 2015. – 31 s.

5. Yaroshenko E. Misce Ukrainy v globalnikh strategiakh Kitau. – K.: MCPD, 2015. – 44 c.

6. Kaszmarski M. The New Silk Road: a versatile instrument in China`s policy. – OSW Centre for Eastern Studies, 2015. – Number 161. – 89 p.

7. Moldavchuk R., Odotiuk I. The strategic partnership of China and Ukraine // Modern science. – 2016. - № 2. – C. 77-82.

8. Zuokui L. Central and Eastern Europe in Building the Silk Road Economic Belt – Working Paper Series on European Studies Institute of European Studies Chinese Academy of Social Sciences. – 2014. – Vol. 8. – No. 3. – 130 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА:

Ши Яцзюнь, директор (від китайської сторони), доктор політичних наук, доцент, Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету,

03680, м.Київ, вул.Лабораторна, 5/17, корпус 3, ауд.1110,

e-mail: cikнlu@knlu.kyiv.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ши Яцзюнь, директор (от китайской стороны), доктор политических наук, доцент, Институт Конфуция Киевского національного лингвистического университета

03680, г. Киев, ул. Лабораторная, 5/17, корпус 3, ауд.1110,

e-mail: ciknlu@knlu.kyiv.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shi Yajun, Chinese director, doctor of political sciences, associate professor, Confucius Institute at Kyiv National Linguistic University

03680, Kyiv, Laboratornaia str., 5/17, buld.3, room 1110

e-mail: ciknlu@knlu.kyiv.ua

УДК 657.221.

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Чабан Г.В.,
Бурлаков О.О.

Предмет роботи: теоретичні, методичні й організаційні аспекти формування облікової політики підприємств та її функціональна роль в інформаційному обліковому забезпеченні управління підприємствами.

***Мета**: проаналізувати фактори впливу на формування облікової політики з метою їх систематизації, впорядкування і визначення пріоритетності.*

***Методологія:** дослідження базується на теорії наукового пізнання, системному підході до розглянутих проблем, вивченні їх взаємозв'язку та розвитку.*

***Результати роботи:** виокремлено систему «мета – цілі – фактори – принципи – елементи – практична реалізація облікової політики управлінського обліку».*

***Галузь застосування:** результати даного дослідження можуть застосовуватись в управління статистики, на підприємствах, аудиторських фірмах, у навчальному процесі при викладанні облікових дисциплін*

***Висновки:** Запропоновано структурований перелік факторів, що впливають на формування облікової політики з врахуванням галузевих особливостей підприємств*

***Ключові слова:** облікова політика, форма власності, галузева приналежність, класифікація факторів, системний підхід.*

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Чабан Г.В.,
Бурлаков О.О.

***Предмет работы:** теоретические, методические и организационные аспекты формирования учетной политики предприятий и ее функциональная роль в информационном учетном обеспечении управления предприятиями.*

***Цель:** проанализировать факторы влияния на формирование учетной политики с целью их систематизации, упорядочения и определения приоритетности.*

***Методология:** исследование базируется на теории научного познания, системном подходе к рассмотренным проблемам, изучении их взаимосвязи и развитии.*

***Результаты работы:** выделена система «цель - цели - факторы - принципы - элементы - практическая реализация учетной политики управленческого учета».*

***Отрасль применения:** результаты данного исследования могут применяться в управление статистики, на предприятиях, аудиторских фирмах, в учебном процессе при преподавании учетных дисциплин*

***Выводы:** Предложен структурированный перечень факторов, которые влияют на формирование учетной политики с учетом отраслевых особенностей предприятий*

 © Чабан Г.В., Бурлаков О.О., 2017

Ключевые слова: *учетная политика, форма собственности, отраслевая принадлежность, классификация факторов, системный подход.*

ANALYSIS OF FACTORS OF INFLUENCE ON FORMING OF ACCOUNTING POLITICS IN SYSTEM MANAGEMENT BY ENTERPRISE

Chaban G.V.,
Burlakov O.O.

Subject of work: *theoretical, methodical and organizational aspects of forming of accounting politics of enterprises and her functional role in the informative accounting providing of management enterprises.*

Aim: *to analyse the factors of influence on forming of accounting politics with the aim of their systematization, organization and determination of priority.*

Methodology: *research is based on the theory of scientific cognition, approach of the systems to the considered problems, study of their intercommunication and development.*

Result of work: *the system «an aim is aims - factors are principles - elements are practical realization of accounting politics of administrative account» is distinguished.*

Industry of application: *the results of this research can be used in the management of statistics, on enterprises, auditing firms, in an educational process at teaching of accounting disciplines*

Conclusions: *the structured list of factors that influence on forming of registration politics taking into account the branch features of enterprises is Offered*

Keywords: *accounting politics, pattern of ownership, branch belonging, classification of factors, system approach.*

Актуальність теми. Важливою складовою управління господарською діяльністю підприємства є облікова політика, яку розробляє індивідуально кожне підприємство і яка покликана забезпечувати надійність та достовірність їх фінансово-інформаційної системи.

Основною метою облікової політики є забезпечення створення інформаційної системи підприємства з врахуванням вимог законодавчих актів і нормативних документів про фінансово-майновий стан підприємства та результати його діяльності, які необхідні як для внутрішніх так і зовнішніх користувачів для прийняття ними обґрунтованих управлінських рішень. Формування облікової політики – це складний та багатогранний процес, який вимагає від керівництва підприємства професійних знань, здатності ефективно планувати, прогнозувати діяльність та своєчасно приймати управлінські рішення. Уміло сформована облікова політика сприяє ефективності управління господарською діяльністю підприємства, його перспективному розвитку, зручності й прозорості ведення бухгалтерського обліку. Альтернативність підходів у методах оцінки об'єктів обліку та свобода їх вибору для практичного застосування в межах принципів бухгалтерського обліку, забезпечує можливість адаптації облікової системи підприємства до умов та перспектив його розвитку. Тому визначення особливостей господарювання та факторів впливу на облікову політику є важливим у напрямі удосконалення організації бухгалтерського обліку [11].

Постановка завдання. Систематизувати фактори, що впливають на облікову політику та запропонувати підхід щодо їх класифікації.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми формування облікової політики, зокрема факторів впливу на облікову політику у своїх працях займались Бутинець Ф.Ф., Олійник О.В., Шигун М.М. та Шулепова С.М., Сук П.Л., Кужельний М.В. та Лінник В.Г., Пилипенко А.А. та Отенко В.І., Пушкар М.С. і Щирба М.Т. та інші.

Виклад основного матеріалу. Під «обліковою політикою підприємства», відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», слід розуміти сукупність принципів, методів і процедур, що використовує підприємство для складання і подання фінансової звітності [8]. Слід зазначити, що облікова політика підприємства являє собою розпорядчий документ, обов'язковість складання якого зазначена у ст. 8 п. 5 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», згідно з яким: «Підприємство самостійно: визначає облікову політику підприємства...» [8]. У практиці господарювання підприємств різних галузей економіки розробкою та складанням наказів займається юридичний відділ чи юрисконсульт, але щодо Наказу про облікову політику, то слід зазначити, що цей документ складається головним бухгалтером підприємства. Він повинен запропонувати, відповідно до чинних нормативно-правових актів України, певний комплекс облікових методів і процедур, який є індивідуальним для підприємства і дає можливість скласти Наказ про облікову політику не лише з урахуванням загальнопоширених принципів і норм бухгалтерського обліку, а й специфіки діяльності підприємства. При цьому, власник або уповноважений ним керівник повинен покладатися на професійне судження та досвід бухгалтера при виборі оптимальних методів оцінки об'єктів обліку. А виходячи із ситуації економічного середовища – висока конкуренція, низька платоспроможність учасників ринку та посилення податкового навантаження, облікова політика стає дієвим механізмом оптимізації господарської діяльності підприємства. Враховуючи, що облікова політика – це насамперед політика власника відносно системи обліку підприємства, то суб'єктом її формування може бути: бухгалтерська служба, головний бухгалтер, служба внутрішнього контролю, аудиторська або інша спеціалізована фірма

В залежності від застосування на підприємстві певних концепцій управління виробництвом, бухгалтерський облік має бути спроможним надавати відповідну інформацію різним ланкам управління, що відповідно знаходить відображення в обліковій політиці. Саме у цьому ракурсі і простежується зв'язок облікової політики з потребами управління [4, с. 156].

В процесі формування облікової політики одним із завдань є виокремлення факторів, що впливають на систему управління підприємством. Класифікація виділених факторів дозволить визначити методику формування облікової політики.

Поняття «фактор» (лат. factor – чинник) в Філософському словнику трактується як умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу [1]. Облікова політика знаходиться під впливом різного роду факторів. Їх визначення та класифікація дозволять удосконалити механізми впливу на облікову систему в цілому та на облікову політику зокрема.

Фактори, що впливають на формування облікової політики: форма власності, галузева приналежність, організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів, виробнича структура, масштаби діяльності підприємства, тип виробництва, технологічні особливості процесу виробництва, стратегія фінансово-господарського розвитку, система інформаційного забезпечення підприємства економічних та правових питань, рівень економічної сміливості, ініціативності та підприємливості керівників тощо.

Більшість із науковців поділяють фактори впливу на внутрішні, що залежать від організації фінансово-економічної діяльності підприємства, і зовнішні, на які підприємство відповідно вплинути не може.

Цікавим є поділ факторів, що впливають на формування облікової політики хлібопекарських підприємств, який запропонувала Соболь Г.О. серед зовнішніх факторів впливу доцільно виділити:

1) гнучкість чинного законодавства з бухгалтерського обліку сприяє націленості менеджерів підприємства на досягнення стратегічної мети діяльності;

2) ключова роль хлібопечення у народному господарстві країни та перспективність розвитку галузі стимулює до пошуку нових шляхів удосконалення методів управління;

3) формування ринкових відносин обумовлює прагнення до посилення позицій суб'єкта господарювання на ринку, а значить є передумовою вивчення світового досвіду позитивного управління.

Усвідомлюючи різноманіття внутрішніх факторів впливу, Соболь Г. О. пропонує їх згрупувати за основними напрямами:

1) фактори, обумовлені формулюванням стратегічної мети і завдань діяльності суб'єкта господарювання;

2) фактори, викликані організацією технологічного процесу, організацією роботи облікового апарату, руху облікових інформаційних потоків;

3) фактори, зумовлені методологією обліку [4].

У процесі формування облікової політики підприємства доцільно враховувати фактори, які впливають на нього. Найефективніше це здійснюється із застосуванням системного підходу до зовнішніх і внутрішніх факторів. Узагальнивши напрацювання науковців та врахувавши галузеві особливості, пропонуємо структуровані фактори, що впливають на формування облікової політики (табл. 1.).

Таблиця 1. Фактори впливу на формування облікової політики хлібопекарських підприємств

	Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
Загальні фактори	- законодавчі акти та нормативні документи з питань підприємництва, бухгалтерського обліку і оподаткування; - принципи бухгалтерського обліку; - зовнішні користувачі; - система оподаткування; - склад та форми звітності; - вплив інфляційних чи дефляційних процесів; - поява нових об'єктів соціального, екологічного та ін. видів обліку;	- форма власності та організаційно-правова форма; - стратегія фінансово-господарського розвитку; - автоматизація виробничих і управлінських процесів; - організаційна структура управління, структурні підрозділи і їх економічні взаємозв'язки; - масштаби діяльності підприємства; - кваліфікація управлінців і бухгалтерів; - структура бухгалтерії і розподіл обов'язків між обліковими працівниками; - ефективна система внутрішнього контролю; - наукові розробки та програми
Специфічні фактори	- державне регулювання цін на хліб масового вжитку; - інфраструктура ринку хліба та хлібобулочних виробів.	- якість сировини; - нетривалість технологічного процесу; - територіальна обмеженість реалізації через малу транспортабельність готової продукції; - обмеженість терміну зберігання основних матеріально-виробничих запасів; - обмеженість терміну реалізації готової продукції та мінімум залишків нереалізованої продукції, а по хлібу, як правило, відсутність залишків нереалізованої продукції; - швидкий оборот грошових коштів; - відсутність незавершеного виробництва

Розглянемо їх вплив на формування облікової політики на хлібопекарських підприємствах.

Форма власності та організаційно-правова форма підприємства визначають спрямування облікової політики, адже саме ці фактори визначають користувачів облікової інформації та коло управлінців (власники, акціонери, держава тощо). Організаційно-правова форма, вид діяльності є підставою застосування МСФЗ.

Вибір облікових процедур, який фіксується в обліковій політиці повинен враховувати також класифікацію видів діяльності, з метою найповнішого надання інформації для управління. У бухгалтерському обліку головним аспектом має бути достовірний облік відображення діяльності будь-якого підприємства для отримання інформації про фінансовий результат за визначений період роботи [4, с.2].

Організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів і їх економічні взаємозв'язки впливають на формування облікової політики хлібопекарських підприємств в тому аспекті, що випливає з новацій щодо типу організації підприємства, безперервності технологічного процесу, наявності спеціалізованих цехів тощо.

З цього приводу цікавою є думка І.Б. Садовської, яка відзначає два найважливіших аспекти, що визначають безпосередньо сам процес управління: організаційна структура керованої системи та інформаційне забезпечення керуючих елементів системи. Саме два цих фактори, за інших рівних умов, можуть значно послабити ефективність управління, так як максимальним чином визначають дві з трьох основних груп методів управління, тобто всі, крім інтуїтивного. Організаційна структура, так само як і облікове інформаційне забезпечення, прямо впливає на таку характеристику економічних систем, як ефективність їх управління. Дана характеристика припускає здатність тієї чи іншої локальної економічної системи адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні управлінські впливи. Цей фактор дуже важливий в контексті можливої залежності ефективності управління не тільки від раціональності управлінських рішень, не тільки від облікового інформаційного забезпечення процесу управління і відповідності організаційної структури ринковій ситуації, але й від здатності самої системи реагувати на управління [2].

Масштаби діяльності підприємства дозволяють концентрувати виробництво та капітал, що дає змогу залучити більш кваліфіковані кадри, в тому числі облікові, а також можливість розширення номенклатури продукції, що випускається. Широка номенклатура хліба та хлібобулочних виробів дозволяє підприємству конкурувати на ринку, адже «на думку експертів, сьогодні розвиток ринку хлібобулочних виробів відбувається в основному за рахунок нетрадиційних сортів, зростає попит на нові сорти хліба з більш складною рецептурою і здобу» [1].

Тип виробництва і його вид розглядаємо як фактор формування облікової політики хлібопекарських підприємств в наступному баченні – в останні роки все більше хліба та хлібобулочних виробів випікають міні-пекарні та супермаркети. Складність ситуації для великих підприємств полягає в тому, що робота великих хлібопекарень жорстко контролюється, у той час, коли малі, а часто й підпільні пекарні, процвітають і в їхню діяльність влада не втручається. Безумовно, якість продукції, що виробляється великим хлібзаводом і підпільною пекарнею, не можна порівняти, та в той же час такі підпільники реалізують продукцію за нижчою ціною. В умовах зниження купівельної спроможності люди часто обирають їхню продукцію, якість і показники безпечності якої ніхто не контролює. Ніхто не знає, скільки є виробників хліба, у яких умовах вони працюють, як платять податки, чи дотримуються технології [10].

Технологічні особливості процесу виробництва хліба та хлібобулочних виробів полягають у: достатньо невеликій тривалості технологічного процесу; обмеженості строку зберігання основних матеріально-виробничих запасів; якість продукції, яка виробляється, залежить від дотримання технології виробництва та якості сировини, від якої в свою чергу залежать норми витрат сировини та виходу продукції. Наслідками цих технологічних особливостей, що в свою чергу також є факторами формування облікової політики є: відсутність незавершеного виробництва; обмежений термін реалізації готової продукції і мінімум залишків нереалізованої продукції (по хлібу відсутність залишків нереалізованої продукції); швидкий оборот грошових коштів; територіальна обмеженість реалізації через малу транспортабельність готової продукції.

Розвинута інфраструктура ринку (банки та інші фінансово-кредитні інститути) дозволяє хлібопекарським підприємствам підвищувати платоспроможність, підвищувати ліквідність, прибутковість та рентабельність.

Законодавчі акти та нормативні документи з питань підприємництва, бухгалтерського обліку і оподаткування та перспективи їх зміни є беззаперечним чинником формування облікової політики, адже фінансово-господарська діяльність підприємства ведеться в правовому полі.

Стратегія фінансово-господарського розвитку може мати різні цілі, завдання та засоби економічного розвитку підприємства – залучення кредитних ресурсів, здійснення інвестиційних програм, підвищення стійкості в конкурентному середовищі тощо.

Система оподаткування, наявність пільг та умови їх отримання безпосередньо впливають на фінансовий стан підприємства та визначають можливості розвитку та стратегічні завдання підприємства.

Існуюча практика обліку та система внутрішньої звітності й контролю є індивідуальною на кожному підприємстві і в свою чергу є важливим фактором формування облікової політики.

Система ціноутворення хлібопекарської продукції перебуває під пильним контролем з боку держави. В середньому по Україні контролюється до 70% продукції, що виробляється хлібозаводами [7]. Проте

представники хлібопекарських підприємств зазначають, що, за офіційними даними, 60% виробництва хліба знаходиться у тіні. [2].

Розвиток матеріально-технічної бази сприяє підвищенню якості продукції при зниженні її собівартості за рахунок введення в експлуатацію нових печей, шаф кінцевого розстоювання тістових заготовок та іншого обладнання. Рівень автоматизації виробничих і управлінських процесів, розвиток нових інформаційних технологій також є вагомим фактором формування облікової політики. Все більшого поширення набувають облікові програми, також зростає роль рекламних компаній та можливостей інтернету.

Системи та умови зацікавленості виконавців за результатами фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому та його структурних підрозділів (починаючи від подяк та премій і закінчуючи входом до складу акціонерів) є поширеними на підприємствах хлібопекарської промисловості і також впливають на формування облікової політики.

Структура бухгалтерської служби, розподіл обов'язків між обліковими працівниками та рівень кваліфікації й ініціативності управлінського персоналу і працівників бухгалтерії, наявність ефективної системи внутрішнього контролю, що можлива завдяки формуванню переліку центрів витрат та сфер відповідальності, є беззаперечними факторами облікової політики.

Вважаємо, що оцінку впливу факторів на формування облікової політики визначає професійне судження бухгалтера.

Еволюція об’єктів обліку – соціальне явище, в рамках якого функціонує підприємство, – призводить до переходу внутрішніх факторів до зовнішніх, і зовнішніх до внутрішніх. Наприклад, рівень автоматизації виробничих та управлінських процесів, рівень кваліфікації управлінського персоналу та працівників бухгалтерської служби можуть розглядатись як внутрішній фактор, коли мова йде підприємство. А можуть розглядатись як зовнішні фактори, якщо розглядати в цілому світовий рівень.

Ще однією характеристикою такого фактора як рівень кваліфікації управлінського персоналу та працівників бухгалтерської служби в обліковій політиці є те, що він визначає якість «професійного судження». Л.З. Шнейдман трактує професійне судження як «думку, висновок професіонала, що є основою для прийняття рішень в умовах невизначеності. Воно базоване на знаннях, досвіді та кваліфікації відповідних спеціалістів» [11]. Рожнова О. В. виділяє фактори, які впливають на професійне судження (табл. 2), що також впливають на формування облікової політики.

У процесі формування облікової політики потрібно відслідковувати фактори, які так чи інакше мають вплив на облікову політику. Найдоцільніше це здійснити, застосувавши системний підхід до зовнішніх і внутрішніх факторів формування облікової політики.

Таблиця 2. Фактори, що впливають на співвідношення між об’єктивними та суб’єктивними компонентами процесу винесення професійного судження

№ з/п	Фактор	Вплив на превалювання об’єктивної складової в професійному судженні
1.	Якість зовнішньої управлінської інформації	Підвищення якості зовнішньої управлінської інформації збільшує об’єктивність
2.	Інформованість бухгалтера про різні аспекти діяльності підприємства і стан зовнішнього середовища	Вплив аналогічно попередньому в більшості випадків
3.	Досвід бухгалтера з винесення судження	Вплив цього фактора може бути як позитивним, так і негативним
4.	Рівень технологічного забезпечення процесу генерації облікової інформації, її аналізу та прогнозування	У цілому прямий вплив, аналогічний впливу перших двох факторів, однак можлива ймовірність виникнення зворотного ефекту
5.	Готовність до винесення професійного судження та впевненість у значимості судження	Вплив цього фактора також може бути як позитивним, так і негативним
6.	Характерологічні особливості бухгалтера	Вплив неформалізований

Джерело: [10, с. 141].

Співвідношення зовнішнього і внутрішнього середовища залежить від рівня системи. Так, зовнішній фактор для невеликого підприємства буде внутрішнім для холдингу, в який входить це підприємство. Наприклад, зовнішні користувачі фінансової інформації для підприємства можуть бути внутрішніми користувачами стосовно холдингу.

Окрім того, всі фактори, що впливають на формування облікової політики, не можуть бути ні сталими, ні незалежними. Вони всі одночасно діють в одній системі, змінюючись та впливаючи одне на одного. Природно, що з плином часу одні фактори зникають, а інші народжуються. Ще досить недавно Ф. Ф. Бутинець виділяв такий фактор, як ступінь свободи дій в умовах переходу до ринку [5, с. 51]. Українська економіка сьогодні ринкова, хоча і не без своїх особливостей. Отже, цей фактор вже відходить в історію. А ось фактори автоматизації виробництва та системи управління, забезпеченості новими науковими

розробками та програмами, наявності нових технологій і техніки не тільки не зникають, а й постійно є актуальними з огляду на швидкий рівень росту науково-технічного прогресу та його впливу на економіку.

Зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на визначення методики облікової політики, можна далі згрупувати за різними класифікаційними ознаками, залежно від потреб користувача інформації. Всі фактори є єдиною цілісною системою і лише в такому контексті стає можливим прийняття ефективних рішень стосовно формування облікової політики.

Всі зовнішні та внутрішні фактори є у тісній взаємодії, впливають одне на одного та переходять із однієї категорії в іншу.

Наведений перелік і класифікація факторів, що впливають на визначення методики облікової політики, не є вичерпними. Проте цілком дозволяють зрозуміти системність цих факторів.

У сучасній науці з поняттям «системний підхід» асоціюється глибинне вивчення явища в усіх його аспектах. Системний підхід – це напрямок у методології дослідження. Він базується на вивченні об'єктів як складних систем, які складаються з окремих елементів із численними внутрішніми й зовнішніми зв'язками. Системний підхід дозволяє глибше вивчити об'єкт, одержати більш повне уявлення про нього, виявити причинно-наслідкові зв'язки між окремими частинами цього об'єкта [9,_с. 34].

Як зазначає Житний П. Є., системний підхід щодо формування облікової політики первісно визначає необхідність підпорядкування її загальнимінтересам управління підприємством і водночас зберігання своєї єдності. Облікова політика має створювати умови для ефективного управлінського процесу, а, отже, і для позитивного підсумку результатів взаємодії внутрішніх чинників системи та чинників зовнішнього середовища [3, с. 64].

Мосін В. М. зауважує, що системний підхід являє собою логічний спосіб мислення, відповідно до якого процес вироблення й обґрунтування будь-якого рішення відштовхується від визначення загальної мети системи й підпорядкування досягненню цієї мети діяльності всіх підсистем, включаючи плани розвитку й всі інші параметри цієї діяльності. При цьому дана система розглядається як частина більшої системи, а загальна мета її розвитку погоджується із цілями розвитку цієї великої системи [6, с. 11].

Основною метою облікової політики є забезпечення створення інформаційної системи підприємства з врахуванням вимог законодавчих актів і нормативних документів про фінансово-майновий стан підприємства та результати його діяльності, які необхідні як для внутрішніх, так і зовнішніх користувачів для прийняття ними обґрунтованих управлінських рішень [9, с. 31-32].

Зовнішні та внутрішні чинники середовища облікової політики зумовлюють її динамізм. Здатність до адаптації свідчить про мобільність системи. Взагалі бухгалтерський облік можна вважати інформаційною системою, яка розвивається відповідно до вимог суспільства.

Сучасні умови господарювання та проблеми з недостатністю інформаційних джерел для потреб планування, свідчать про необхідність розширення функцій обліку. Обліковий процес є невід'ємною складовою кожного підприємства. Тому, найбільш раціональний спосіб вирішення проблем із ефективністю інформаційного середовищ є розширення його функцій та поступове впровадження управлінського обліку. Такий шлях має переваги перед створенням нових служб (планово-економічного, фінансово- економічного відділів тощо), бо не потребує додаткових витрат на створення, організацію та утримання персоналу. Це ж доводить і практика. Якщо не в усіх суб'єктів виділений підрозділ управлінського обліку, то у переважної більшості його функції виконують ті ж бухгалтери. Тому, регламентація та вибір методів оцінки об'єктів управлінського обліку обов'язково знаходить своє відображення в обліковій політиці обов'язкового фінансового обліку. Хоча, вона повинна затверджуватися окремим положенням, наказом або іншим розпорядчим документом задля збереження комерційної таємниц

Бухгалтерський облік в цілому та облікова політика зокрема є керованими системами. Їх регуляція здійснюється управлінцями підприємства на їх професійне судження з максимальним врахуванням динамічних факторів, що впливають на облікову політику.

Підприємство має право самостійно вибрати напрями облікової політики з урахуванням мети діяльності, але тільки в межах регулювання. У цьому разі методичні облікові проблеми здебільшого пов'язуються з кількома факторами: внутрішній зміст облікової політики; проблеми раціональності інформаційних потоків; облікова політика підприємства – зовнішнє середовище; загальні методи нормативного регулювання обліку операцій.

В основу будь-якого регулювання здебільшого покладається діалектика співвідношення суб'єктивного та об'єктивного. Зростання ролі суб'єктивного фактора проходить через такі етапи: надходження інформації; суб'єктивізація та контролювання інформації підприємством. Взагалі суб'єктивне пристосування до факторів зовнішнього середовища не є ефективним, лише системний підхід дозволяє реалізувати функції облікової політики.

Висновки. Наведений перелік та класифікація факторів, що впливають на формування облікової політики, не є вичерпними. Проте цілком дозволяють зрозуміти системність їх впливу та виникнення.

Таким чином, системний підхід до факторів, що впливають на формування облікової політики дає змогу побудувати облікову політику, яка б відповідала цілям управління господарськими процесами та стратегії розвитку тієї виробничої системи, в якій вона діє. Особливого значення надаємо здатності облікової політики пристосовуватись до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Бляхарчук М.О. Моніторинг облікової політики підприємств [Електронний ресурс] / М.О. Бляхарчук // Ефективна економіка. – 2015. – № 7. – с.28-31. - Бібліогр.:12 назв.

2. Бляхарчук М.О. Принципи формування облікової політики // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. – Вип. 10 (37). – Ч. 2. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З.В. – Луцьк, 2013. – С. 26-35.

3. Житний П. Системний аспект облікової політики // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 1. – С. 62-65. - Бібліогр.:7 назв.

4. Коваль Н.І. Особливості облікової політики фермерських господарств / Н.І.Коваль // Збірник наук. праць. Вісник Сумськ. держ. аграр. ун–ту: Серія : Фінанси і кредит. Вип. № 2. – Суми, 2013. - С. 152 –157. - Бібліогр.:9 назв.

5. Організація бухгалтерського обліку: Навчальний посібник / Ф.Ф. Бутинець та ін.; 2-е вид., доп. і перероб. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 576 с.

6. Основы экономического и социального прогнозирования: Учеб. для вузов по спец. «Планирование народного хозяйства» / Д.М. Крук [и др.] ; под ред. В.Н. Мосина, Д.М. Крука. – М. : Высш. шк., 1985. – 200 с.

7. Прокіп М.І. Стан хлібопекарської галузі в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/20_DNI_2013/Economics/ 9_142783.doc.htm

8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – http://www.zakon.rada.gov.ua.

9. Пушкар М.С., Щирба М.Т. Теорія і практика формування облікової політики: монографія. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с.

10. Ставицький О.В. Державне управління підприємствами хлібопекарської галузі України та напрями підвищення ефективності їх діяльності // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=328

11. Шкабура М.О. Класифікація факторів впливу на облікову політику // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Зб. наук. праць. Луцький національний технічний університет. – Вип. 8 (29). – Ч. 4. – Редкол.: відп. ред. д.е.н., проф. Герасимчук З.В. – Луцьк, 2011. – С. 461-465.

References

1. Blyaharchuk M.O. Monitoring of registration politics of enterprises // Effective economy. - 2015. - № 7. - p.28-31.

2. Blyaharchuk M.O. Principles of forming of registration politics // Economic sciences. Series are «Account and finances». Zb. sciences. labours. Lutsk national technical university. - Release. 10 (37). - P. 2. - Lutsk, 2013. - P. 26-35.

3. Zhytnyy P. System aspect of registration politics // Record-keeping and audit. - 2006. - № 1. - P. 62-65.

4. Koval N.I. Features of registration politics of farms // Collection of sciences. labours. Announcer Sumu. state. agrarian university: Series : Finances and credit. Release № 2. are Sumy, 2013. - P. 152 -157.

5. Bytunets F.F.,. Oliynuk O.V, Shugun M.M., Shulepova S.M. Organization of record-keeping : train Zhytomyr: of ZHITI, 2001. are 576 p.

6. D.M. Kruk, V.S. Lukin, V.N. Mosin and other. Bases of economic and social prognostication: Studies. for institutions of higher learning on special. «Planning of national economy». - M. : High school, 1985. - 200 p.

7. Prokip M.I. is the State of baking industry in Ukraine : http://www.rusnauka.com/20 DNI 2013/Economics/ 9 142783.doc.htm

8. About a record-keeping and financial reporting in Ukraine : Law of Ukraine from July, 16 in 1999 № 996 - XIV : http://www.zakon.rada.gov.ua.

9. Pushkar M.S., Shchurba M.T. Theory and practice of forming of registration politics: monograph. Ternopil: carte Blanche, 2010. are 260 p.s

10. Stavitskiy O.V. State administration of bakery industry of Ukraine and directions of increase of efficiency of their activity // enterprises Electronic scientific professional edition «State administration: improvement and development» : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=328

11.Shkaruba M.O. Classification of factors of influence on registration politics // Economic sciences. Series are «Account and finances». Coll. sciences. labours. Lutsk national technical university. -.Release 8 (29). - P.4. - Lutsk, 2011. - P. 461-465.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Бурлаков Олексій Олександрович, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
e-mail: alex.dreamtv@gmaih.com

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, заступник зав.кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Бурлаков Алексей Александрович, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения

e-mail: alex.dreamtv@gmaih.com
Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедри учета и налогообложения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

DATA EBOUT THE AUTHORS
Burlakov Alexey Alexandrovich, candidate of economic Sciences, associate Professor of accounting and taxation
e-mail: alex.dreamtv@gmaih.com
Chaban Galina Victorivna, Ph.D. in Economics Science, associate Professor of accounting and taxation
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

УДК 331.5: 316. 334. 55 (477.41)

ЗАЙНЯТІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗГУРІВСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Воловик Л.М.

В статті розглядається зайнятість та проблеми безробіття населення сільських територій України на прикладі одного із віддалених районів столичної Київської області – Згурівського району.

***Метою дослідження** є аналіз зайнятості та проблем безробіття населення сільських територій України та окреслення шляхів щодо поліпшення соціально-економічних проблем на ринку праці Згурівського району Київської області.*

***Методи, що були використані в процесі дослідження.** У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати завдання дослідження.*

***Результати роботи.** У статті на основі статистичних даних відділу статистики, служби зайнятості, відділів агропромислового та економічного розвитку і державної реєстрації Згурівської районної державної адміністрації Київської області проведено аналіз системи соціально-економічних відносин, пов'язаних із забезпеченням економічно активного населення Згурівського району Київської області робочими місцями та участю його в суспільно корисній діяльності.*

***Галузь застосування результатів.** Практика застосування при складанні та реалізації планів соціально-економічного розвитку Згурівського району Київської області, при викладанні курсів «Економічна і соціальна географія України», «Київщинознавство», «Краєзнавство».*

***Висновки.** Проведений аналіз проблеми дозволяє зазначити, що соціально-економічний розвиток сільських територій України повинен забезпечувати можливість реалізації трудового аспекту життєдіяльності населення і достатній рівень його доходів. Обмеження чи відсутність умов для реалізації трудового потенціалу створює передумови для загострення соціального напруження в межах окремої території і стає причиною трудових міграцій. Потоки трудових мігрантів віддзеркалюють локальні ринки праці. Значний відтік працездатного населення призводить до соціального занепаду сільських територій. Оптимізуються об'єкти освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, побутового обслуговування, не розвиваються інші об'єкти життєво необхідної інфраструктури. В кінцевому результаті це призводить до зрідження мережі сільських поселень шляхом зникнення окремих мало чисельних.*

***Ключові слова:** безробіття, зайнятість населення, суспільно корисна діяльність, міграційні потоки, сільська територія, ринок праці.*

ЗАНЯТОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ НАСЕЛЕНИЯ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УКРАИНЫ (НА ПРИМЕРЕ ЗГУРОВСКОГО РАЙОНА КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ)

Воловик Л.М.

В статье рассматривается занятость и проблемы безработицы населения сельских территорий Украины на примере одного из отдаленных районов столичной Киевской области - Згуровского района.

***Целью исследования** является анализ занятости и проблем безработицы населения сельских территорий Украины и определение путей по улучшению социально-экономических проблем на рынке труда Згуровского района Киевской области.*

***Методы, которые были использованы в процессе исследования.** В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать задачи исследования.*

© Воловик Л.М., 2017

Результаты работы. *В статье на основе статистических данных отдела статистики, службы занятости, отделов агропромышленного и экономического развития и государственной регистрации Згуровской районной государственной администрации Киевской области проведен анализ системы социально-экономических отношений, связанных с обеспечением экономически активного населения Згуровского района Киевской области рабочими местами и участием его в общественно полезной деятельности.*

Область применения результатов. *Практика применения при составлении и реализации планов социально-экономического развития Згуровского района Киевской области, при преподавании курсов «Экономическая и социальная география Украины», «Киевщинознавство», «Краеведение».*

Выводы. *Проведенный анализ проблемы позволяет отметить, что социально-экономическое развитие сельских территорий Украины должно обеспечивать возможность реализации трудового аспекта жизнедеятельности населения и достаточный уровень его доходов. Ограничение или отсутствие условий для реализации трудового потенциала создает предпосылки для обострения социальной напряженности в пределах отдельной территории и становится причиной трудовых миграций. Потоки трудовых мигрантов отражают локальные рынки труда. Значительный отток трудоспособного населения приводит к социальному ухудшению сельских территорий. Оптимизируются объекты образования, здравоохранения, социальной защиты, бытового обслуживания, не развиваются другие объекты жизненно необходимой инфраструктуры. В конечном итоге это приводит к сжижению сети сельских поселений путем исчезновения отдельных малочисленных.*

Ключевые слова: *безработица, занятость населения, общественно полезная деятельность, миграционные потоки, сельская территория, рынок труда.*

EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT PROBLEM OF POPULATION AS AN IMPORTANT FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE ZGUROVSKY DISTRICT, KYIV REGION)

Volovyk L.M.

The article discusses the problems of employment and unemployment in rural areas of Ukraine as an example of one of the remote areas of the capital Kyiv region - Zgurovsky district.

The aim of the study is to analyze the problems of employment and unemployment in rural areas of Ukraine and to identify ways to improve the socio-economic problems in the labor market Zgurovsky district, Kyiv region.

The methods that were used in the study. *The paper used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize objectives of the study.*

The results of the work. *In the article on the basis of statistical data of department of statistics, service of employment, departments of agroindustrial and economic development and state registration Zhurivs'kyi district state administration of Kyiv region the analysis the system of the socio-economic relations, connected with the provision of the economically active population jobs and involving it in socially useful activity.*

Application results. *The practice of using in the preparation and implementation of plans for socio-economic development Zgurovsky district, Kyiv region, in the teaching of the courses «Economic and social geography of Ukraine», «Kyiv region», «Regional studies».*

Conclusions. *The conducted analysis of problem allows to mark that socio-economic development of rural territories of Ukraine must provide marketability of labour aspect of vital functions of population and sufficient level of his profits. Limitation or absence for realization of labour potential creates pre-conditions for intensifying of social tension within the limits of separate territory and becomes reason of labour migrations. The streams of labour мігрантів reflect local labour markets. The considerable outflow of capable of working population results in the social decline of rural territories. The objects of education, health protection, social defence, domestic consumer services are optimized, other objects do not develop vitally necessary infrastructure. In the end it results in the liquation of network of rural settlements by disappearance of separate small in numbers.*

Keywords: *unemployment, employment of population, publicly useful activity, migratory streams, rural territory, labour-market.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні умови проживання сільського населення, новий тип сільськогосподарської діяльності, організаційно-економічна структура виробництва істотно впливають на динаміку, розселення і зайнятість сільських жителів. Несприятлива статево-вікова структура населення є суттєвим чинником зменшення чисельності населення і навіть кількості сільських поселень Стимулюючих важелів подолання цієї ситуації у сільській місцевості державними органами не запропоновано. Занепад у сільській місцевості соціальної інфраструктури, недостатня економічна і соціальна обґрунтованість реформ в аграрному секторі зумовлюють посилення депресивності сільських територій в т.ч. і досліджуваного Згурівського району Київської області, подальше зменшення чисельності сільського населення і зрідження мережі сільських поселень.

Зайнятість населення виступає чи не основним чинником подальшого розвитку сільських територій, сприяє зменшенню відтоку населення, збереженню поселенської мережі і розвитку соціальної інфраструктури тощо.

В сучасних умовах розвитку економіки особливої уваги набувають проблеми ефективної зайнятості населення, створення ринку праці і запобігання масового безробіття. За даними Міжнародної організації праці кількість безробітних у світі станом на 01.01.2015 року становила 208 млн. осіб, кожний третій працездатний не має роботи взагалі або має випадковий чи сезонний заробіток. У листопаді 2015 року рівень безробіття у країнах Євросоюзу впав до 10,5 відсотка. Утім, рівень безробіття суттєво різниться від країни до країни - від майже 25 відсотків у Греції до 4,5 відсотка в Німеччині. Загалом у 19 країнах ЄС, де використовують євро, не мають роботи 16,9 мільйона осіб. Останній пік безробіття у Єврозоні припав на вересень 2013 року, коли середній рівень безробіття сягнув 12,2 відсотка. Відтоді цей показник поступово скорочується.

Утім, економісти побоюються, що економічне зростання у Європейському Союзі занадто слабке, щоб відчутно структурно вплинути на велику частку безробітних у Греції, Іспанії та Португалії, а також у таких економічно потужних країнах, як Італія та Франція.

Ситуація на ринку праці в Україні залишається напруженою й характеризується скороченням зайнятості та зростанням безробіття. Чисельність зайнятого населення у віці 15-70 років за 9 місяців 2016 року становила 16,3 млн. осіб та, у порівнянні з 9 місяцями 2015 року скоротилася на 182 тисяч. Рівень зайнятості знизився з 56,9% до 56,5%. Найвищий рівень зайнятості спостерігався у м. Києві (62,5%), Харківській (59,8%) та Дніпропетровській області (59,1%), а найнижчий – у Донецькій (50,2%), Волинській (51,2%) та Тернопільській (52,5%) областях. Жінок серед безробітних у 1,2 рази більше, ніж чоловіків. На ринку праці роботодавці пропонують 31,3 тисяч вакансій, тобто на одне місце претендують 16 осіб. В Україні 76% населення має вищу освіту, але виникає питання щодо пропозицій відповідності фахівців на ринку праці.

Усі наведені вище факти свідчать про те, що в Україні виникли складні соціально-економічні проблеми: безробіття набуває масового характеру, зростає напруга на ринку праці та рівень і тривалість безробіття, поширюється розвиток вимушеної неповної чи неформальної зайнятості, нелегальна трудова міграція, ще в гіршому стані перебувають віддалені – периферійні райони. Ця ситуація вимагає детального вивчення, докладного аналізу для своєчасного впливу, спрямованого на її поліпшення. Ця проблема є досить актуальною і в Згурівському районі Київської області, що складає велику загрозу для соціального благополуччя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами зайнятості населення та розробкою шляхів вирішення безробіття в Україні займалися такі відомі науковці як А. Бабаскін, С. Бандур, І. Бондар, П. Ю. Буряк, К.О.Буткалюк, О. А. Грішнова, Гринюк Т.А., Доценко А.І., Ю. Краснов, Е. Лібанова, В.П.Нагірна, Г.П.Підгрушний, Пітюренко Ю.І., Фащевський М.І. та ін.

Зайнятість сільського населення великою мірою залежить від двох чинників - агросоціальних ринкових відносин, насамперед розвитку в перспективі ринку землі, а також від територіальної диференціації природних умов. Останнє відіграє важливу роль у визначенні видів сільськогосподарської діяльності, напрямів розвитку і галузевої структури рослинництва і тваринництва, розміщенні переробних галузей, що базуються на сільськогосподарській сировині. Особливе значення має конкурентоспроможність української продукції на світовому ринку.

У перспективі створення належних умов проживання сільського населення та дотримання визначених законодавством соціальних стандартів сприятиме збереженню сільських поселень, зменшенню відтоку населення, подальшому соціально-економічному розвитку сільських територій.

Метою дослідження: дослідити та проаналізувати показники зайнятості та безробіття населення у Згурівському районі Київської області; порівняти їх із середніми в Україні; окреслити шляхи щодо поліпшення соціально-економічних проблем на ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Зайнятість населення – це система соціально-економічних відносин, пов'язаних із забезпеченням економічного активного населення регіону робочими місцями та участю його в суспільно-корисній праці. Обумовлена специфікою природно-економічної зони, етнічним складом населення, формами розселення (місто, село) та ін.. Кількісно характеризується рівнем залучення населення або його окремих груп до суспільно-корисної діяльності.

Зайнятість населення – це категорія регіональна. Вона досліджується у межах країни, області, району, міста тощо.

Рівень зайнятості населення у регіоні – відношення кількості зайнятого населення регіону до усього його економічно активного населення або до його працездатного населення працездатного віку [2,с.85].

Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» до зайнятого населення належать громадяни нашої країни, які проживають на її території на законних підставах, а саме:

- працюючі за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні та за кордоном;

- громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, які беруть участь у виробництві;

- вибрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління чи в суспільних об'єднаннях;

- громадяни, які служать у Збройних силах, прикордонних, внутрішніх, залізничних військах, органах безпеки та внутрішніх справ;

- особи, які проходять професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; які навчаються у денних загальноосвітніх школах, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах;

- зайняті вихованням дітей, доглядом за хворими, інвалідами та громадянами похилого віку;

- працюючі громадяни інших держав, які тимчасово перебувають в Україні і виконують функції, не пов'язані із забезпеченням діяльності посольств і місій[2, с. 238].

Розрізняють такі форми зайнятості: повну, неповну, часткову, первинну та вторинну зайнятість.

В Україні вперше у 1991 році з прийняттям Закону «Про зайнятість населення» законодавчо визначається безробіття, згідно з яким безробітними вважаються люди працездатного віку, які втратили роботу з незалежних від них причин, не мають заробітку, а також ті громадяни, що виходять на ринок праці, зареєстровані в центрах зайнятості, шукають роботу і здатні приступити до праці [1].

До безробітних, зареєстрованих в органах державної служби зайнятості, відносяться особи, що не мають роботи, шукають роботу і в установленому порядку отримали офіційний статус безробітного в органах державної служби зайнятості.

Фінансова криза, яка стала соціально-економічною кризою, призвела до різкого зростання безробіття населення серед молоді і збільшила недовіру молодих людей до вищих навчальних закладів, урядів та корпорацій. Також, у даний час, посиленню напруги на українському молодіжному ринку праці сприяли такі чинники: криза в економіці, демографічний, ліквідація робочих місць з менш жорсткими та створення нових – з більш жорсткими вимогами найму, перехід підприємств у приватну власність. Жорсткі вимоги сучасних роботодавців передбачають наявність у працівників здатності виробляти конкурентоспроможну продукцію. Ринкова економіка вимагає, щоб кожен працівник володів «базовими компетентностями», тобто наскрізними знаннями і вміннями, потрібними для роботи у будь-яких підрозділах різних галузей виробництва.

Належний рівень виробничої культури, корпоративна солідарність, єдність у зусиллях, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможної продукції – ось ті якості, якими має володіти сучасний фахівець. Тому найбільша потреба підприємств була у кваліфікованих робітниках з інструментом (19,8%) від загальної кількості вільних робочих місць у 2016 році), працівниках найпростіших професій у сфері торгівлі, послуг, промисловості, будівництва та транспорту (16%) і робітниках з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (15,8%).

Згурівський район Київської області був утворений Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 25 вересня 1986 року № 2871 – XI. Він є наймолодшим у Київській області. Його утворення зумовлено аварією на Чорнобильській атомній електростанції і співпало в часі з переселенням частини жителів Чорнобильського, Іванківського та Поліського районів Київської області. Загальна площа району 763,1 км². Районний центр – Згурівка (5,2 тис. осіб).

У районі 41 населений пункт, одна селищна і 20 сільських рад. Населення – 16,4 тис. осіб, в тому числі 5868 пенсіонерів, працездатного населення 9,6 тис. осіб, дітей та молоді шкільного віку – 3,1 тис. осіб [10].

Особливості галузевої структури зайнятості економічно активного населення визначаються, головним чином, рівнем соціально-економічного розвитку району. Вони проявляються у співвідношенні частки зайнятих у промисловості, сільському господарстві та сфері послуг. Саме це визначає відношення району до того чи іншого типу розвитку господарства [9, с. 229]. Відповідно до галузевої структури зайнятості населення Згурівський район є агропромисловий.

У районі зареєстровано 9600 осіб працездатного населення. Серед усіх зайнятих 66 % зайняті у сільському господарстві, 20% - у промисловості, 14% у нематеріальній сфері. Галузева структура зайнятості представлена на діаграмі (рис. 1).

Ринок праці та сфера зайнятості населення безпосередньо залежить від стану соціально-економічного розвитку району. Загальна кількість штатних працівників у районі нараховує 4601 особу, у тому числі у юридичних осіб – 4380, у фізичних - 221 особу; чисельність працюючих у сфері малого підприємництва становить 1868 осіб.

За даними служби зайнятості Згурівського району на 1 жовтня 2016 року зареєстровано 1205 платників податків, що на 0,9% більше, ніж у минулому році, серед яких 454 юридичні особи та 751 фізична особа-підприємець. Загальна кількість суб'єктів малого і середнього підприємництва, враховуючи (селянські) фермерські господарства, становить 901 одиницю [10].

У Згурівському районі працює 4 підприємства харчової промисловості (Філія ПАТ «Яготинський маслозавод» «Яготинське для дітей» - спеціалізований завод з виробництва дитячого молочного харчування; ТОВ «Краєвид»- цукровий завод; ТОВ «Завод «Олвін»- виробництво повидла, соку, реалізація і вирощування зерняткових і кісточкових фруктів; ТОВ «Право» - виробництво хліба та хлібобулочних виробів. Значну роль у забезпеченні місцем роботи мають підприємства будівельної промисловості (ТОВ «Прушинські», ТОВ «Будівельник», МП «Будівельник», ПАТ «Згурівський агробуд»).

В районі діє 105 сільськогосподарських формувань різної форми власності на засадах приватної власності та оренди землі. Найпотужнішими господарствами з вирощування зернових є: СП ТОВ «Нива Переяславщини», СТОВ «Аратта», ТОВ «Кіс Агро», СТОВ «Урожай», ФГ «Тетяна-2011», ТОВ «Обрій». Для району характерним є розвиток тваринництва: свинарством займаються шість господарств: СП ТОВ «Нива

Переяславщини» (4 свинокомплекси), ТОВ «Зелена брама», ТОВ «Обрій», ПП АФ «Скіпщина», ТОВ ВП «Центр», ФГ «Родина-2007; м'ясне скотарство представлено ФГ «Лісовчуки»; розведення кіз альпійської та зааненської порід французької селекції - ФГ «Тетяна-2011»; з розведення великої рогатої худоби голштинської породи і виробництва молока є ТОВ «Українська молочна компанія».

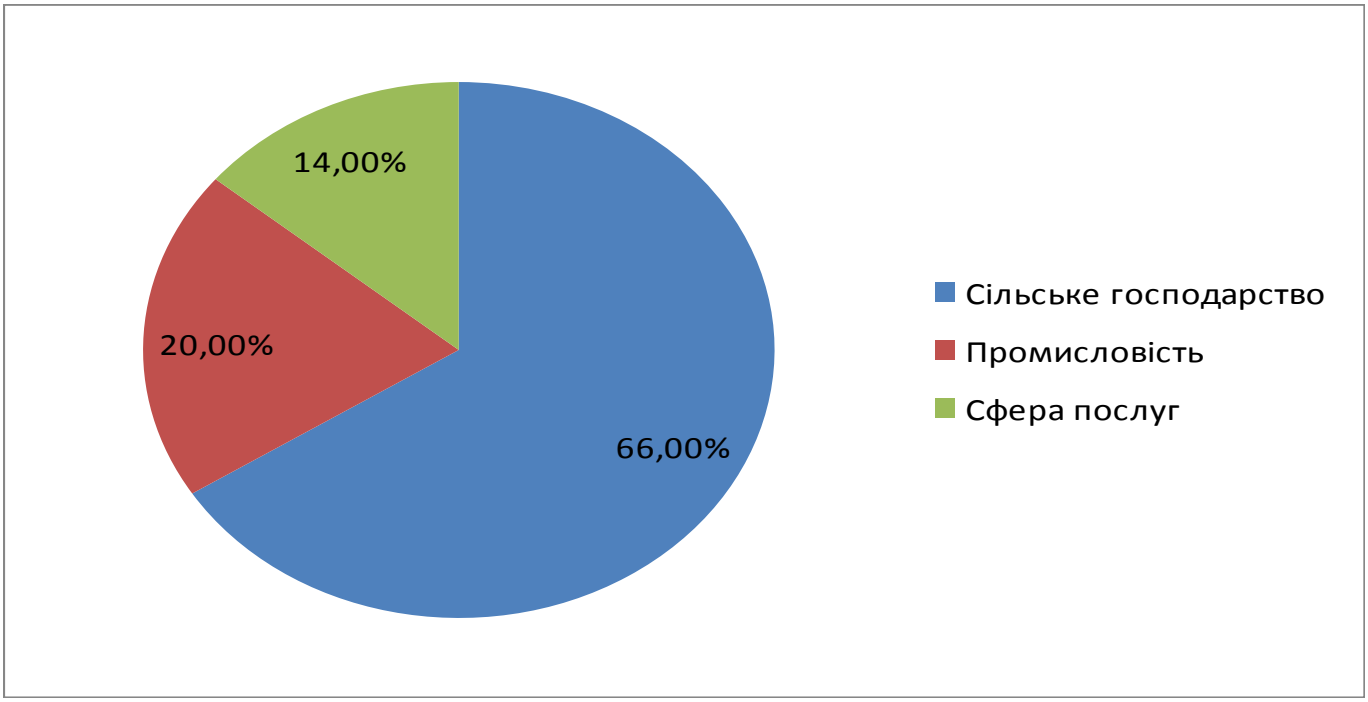

Рисунок 1. Галузева структура зайнятості населення Згурівського району
**Дані відділу статистики служби зайнятості у Згурівському районі*

Серед закладів невиробничої сфери - 32 державні установи, 20 сільських і 1 селищна рада, 20 шкіл, позашкільних та дошкільних навчальних закладів, професійний ліцей, 47 закладів культури, 9 закладів медицини та 25 фельдшерсько-акушерських пунктів. На території району працюють 142 підприємства торгівлі (з них 102 – продовольчих та 40 – непродовольчих магазинів), 13 закладів ресторанного господарства (9 кафе, 3 кафетерії, 1 їдальня), комунальне підприємство «Згурівський селищний ринок». В селищі працює підприємство мережевої торгівлі «Наш край», ТЦ «Жовтневий».

У табл. 1. показано організації і підприємства, де зареєстрована найбільша кількість працівників. Лідером за кількістю зареєстрованих працівників є СП ТОВ «Нива Переяславщини», яка забезпечує роботою жителів 8 сіл району.

Таблиця 1. Зайнятість населення Згурівського району

№ п/п	Назва організації чи підприємства	Кількість працюючих
1.	СП ТОВ «Нива Переяславщини»	1034
2.	Заклади освіти	695
3.	ТОВ «Краєвид»	249
4.	ТОВ «Українська молочна компанія»	248
5.	Філія ПАТ «Яготинське для дітей»	134
6.	ФГ «Тетяна - 2011»	187
7.	Медицина	146

**Дані відділу статистики Згурівського району Київської області.*

Слід зазначити, що найбільше зайнятого населення у сільському господарстві району. За умов створення сприятливого інвестиційно-економічного середовища, державної підтримки та стимулювання, сільське господарство Згурівського району Київської області може стати основною силою, здатною сприяти економічному розвитку сільської місцевості, удосконаленню підприємництва в аграрній сфері, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції, створення робочих місць і покращення якості життя сільського населення.

Висновки. Важливим принципом удосконалення зайнятості населення Згурівського району Київської області є врахування сучасної демографічної ситуації і тенденцій відтворення населення в сільській місцевості. Динаміка населення є найбільш узагальнюючим показником, який характеризує рівень та якість життя населення в районі. З метою подолання безробіття в районі необхідно розробити механізми працевлаштування жителів сіл

у сільській місцевості за місцем проживання, розширити сферу і кількість видів трудової діяльності. Важливо розробити механізми, що стримували б сільських жителів від активізації міграції у міста і за межі країни, яка може настати у зв'язку із запровадженням ринку землі. Слід удосконалювати галузеву структуру сільськогосподарського виробництва, збільшуючи частку працеємних виробництв. Визначальним принципом регулювання зайнятості населення сільських територій є розроблення та дотримання законодавства у сфері державної регіональної політики та стратегії розвитку регіонів України.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про зайнятість населення» Відомості Верховної Ради України № 5492 – VI (5492 – 17) від 20.11.2012, ВВР, 2013, №51, ст.716.

2. О.Д.Богорад, О.М.Невелєв, В.М.Падалка, М.В.Підмогильний. Регіональна економіка. Словник-довідник (за ред. М.В.Підмогильного)/ Богорад О.Д., Невелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. - Науково-дослідний інститут соціально-економічних проблем міста, Київ, 2004, 346 с.

3. Буличева Т.В. Особливості делімітації меж столичної регіональної системи розселення / Т.В.Буличева // Матеріали наук. - практич. конф. «Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України» (Київ, 15 – 16 травня 2001 р.). – К., 2001. – С.131 – 132.

4. Воловик Л.М. Особливості функціональної визначеності периферійних районів столичної області і раціональне використання ресурсів (на прикладі Київської області) /Людмила Михайлівна Воловик // Науковий часопис національного педагогічного університету ім..М. Драгоманова. Серія 4. – Географія і сучасність. – Випуск 26. - 2011. – С. 77 – 90.(1,4 авт.арк.).

5. Воловик Л.М. Демографічна ситуація і міграційна активність населення периферійних районів (на прикладі Київської області) / Людмила Михайлівна Воловик // «Географія і туризм « Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Випуск 16. – 2011. - С. 200 – 207.

6. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація: Монографія / Ірина Володимирівна Гукалова. – Інститут географії НАН України. – К., 2009. – 346 с.

7. Доценко А.І. Концепція розселення населення / Анатолій Іванович Доценко. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 72 с.

8. Іщук С.І., Гладкий О.В.Територіальна структура системи розселення Київської господарської агломерації / С.І.Іщук, О.В.Гладкий //Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль,2005. - №2. – С. 48 – 89.

9. Нагірна В.П. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії/ Валентина Петрівна Нагірна // Український географічний журнал. – К., 2009. - № 1. – С.36 – 41.

10. Статистичний щорічник Київської області за 2015 рік (за ред. Л.П.Височан). – К.: Головне управління статистики у Київській області, 2016. – 484 с.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zainiatist naselennia» Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy № 5492 – UI (5492 – 17) vid 20.11.2012, VVR, 2013, №51, st.716.

2. O.D.Bohorad, O.M.Neveliev, V.M.Padalka, M.V.Pidmohylnyi. Rehionalna ekonomika. Slovnyk-dovidnyk (za red. M.V.Pidmohylnoho)/ Bohorad O.D., Neveliev O.M., Padalka V.M., Pidmohylnyi M.V. - Naukovo-doslidnyi instytut sotsialno-ekonomichnykh problem mista, Kyiv, 2004, 346 s.

3. Bulycheva T.V. Osoblyvosti delimitatsii mezh stolychnoi rehionalnoi systemy rozselennia / T.V.Bulycheva // Materialy nauk. - praktych. konf. «Suspilno-heohrafichni problemy rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy» (Kyiv, 15 – 16 travnia 2001 r.). – K., 2001. – S.131 – 132.

4. Volovyk L.M. Osoblyvosti funktsionalnoi vyznachenosti peryferiinykh raioniv stolychnoi oblasti i ratsionalne vykorystannia resursiv (na prykladi Kyivskoi oblasti) /Liudmyla Mykhailivna Volovyk // Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im..M. Drahomanova. Seriia 4. – Heohrafiia i suchasnist. – Vypusk 26. - 2011. – S. 77 – 90.(1,4 avt.ark.).

5. Volovyk L.M. Demohrafichna sytuatsiia i mihratsiina aktyvnist naselennia peryferiinykh raioniv (na prykladi Kyivskoi oblasti) / Liudmyla Mykhailivna Volovyk // «Heohrafiia i turyzm « Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Vypusk 16. – 2011. - S. 200 – 207.

6. Hukalova I.V. Yakist zhyttia naselennia Ukrainy: suspilno-heohrafichna kontseptualizatsiia: Monohrafiia / Iryna Volodymyrivna Hukalova. – Instytut heohrafii NAN Ukrainy. – K., 2009. – 346 s.

7. Dotsenko A.I. Kontseptsiia rozselennia naselennia / Anatolii Ivanovych Dotsenko. – K. : RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. – 72 s.

8. Ishchuk S.I., Hladkyi O.V.Terytorialna struktura systemy rozselennia Kyivskoi hospodarskoi ahlomeratsii / S.I.Ishchuk, O.V.Hladkyi //Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Heohrafiia. – Ternopil,2005. - №2. – S. 48 – 89.

9. Nahirna V.P. Terytorialna struktura hospodarstva i rozselennia naselennia: retrospektyva i suchasni realii/ Valentyna Petrivna Nahirna // Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal. – K., 2009. - № 1. – S.36 – 41.

10. Statystychnyi shchorichnyk Kyivskoi oblasti za 2015 rik (za red. L.P.Vysochan). – K.: Holovne upravlinnia statystyky u Kyivskii oblasti, 2016. – 484 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Воловик Людмила Михайлівна, кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, екології та методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського,30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Воловик Людмила Михайловна, кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры географии, экологии и методики обучения

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Volovyk Lyudmila, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of Geography, Environment and teaching methods

SHEE «Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University»
st. Sukhomlynsky, 30 m. Pereyaslav-Khmelnitsky, 08400, Ukraine

УДК 69.003

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПРОЕКТІВ РЕІНЖИНІРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРЯДНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Гуцало А.В.

Метою статті *є удосконалення науково-методичних підходів до розробки та запровадження реінжинірингу бізнес-процесів, що уособлюють та формують загальне уявлення про процес запровадження реінжинірингу як елементу реалізації методичного підходу до управління на підприємствах в розрізі складових збалансованої системи показників (Balanced Score Card).*

Предмет дослідження *- розробка теоретичних та методологічних засад управління вибором ефективних напрямів реінжинірингу бізнес-процесів на підрядних підприємствах будівельного комплексу.*

Методи дослідження. *Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, економіки підприємства та управління економічними системами, методологічні положення аналізу інформаційних технологій, сучасні концепції управління інноваційною діяльністю. Емпіричною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених із проблем реінжинірингу бізнес-процесів.*

Результати роботи. *Стаття присвячена розробленню теоретичних та методологічних засад управління вибором ефективних напрямів реінжинірингу бізнес-процесів на підрядних будівельних підприємствах. Удосконалено теоретико- методологічні засади управління вибором напрямів реінжинірингу бізнес-процесів, що є адаптованими до специфіки будівельного ринку та функціонально-операційних особливостей зазначених підприємств. Розроблено науково-методичні положення щодо обґрунтування вибору ефективних напрямів реінжинірингу бізнес-процесів підрядних будівельних на основі збалансованої системи показників (Balanced Score Card).*

Галузь застосування результатів. *Наукові положення та практичні рекомендації, сформульовані в статті, дозволяють підвищити ефективність управління будівельними підрядними організаціями.*

Висновки. *Узагальнено алгоритм реалізації реінжинірингу, на відміну від існуючих, ґрунтується на запроваджені певних етапів, під якими розуміють набір певних дій, що спрямовані на аналіз, виявлення особливостей функціонування, проблем підприємства та виконання певних поставлених цілей підприємством в комплексі на кожному етапі. Запропоновано методичний підхід до організації реінжинірингу, що передбачає оцінювання бізнес-потенціалу, аналізу бізнес-процесів та виявлення факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на можливості та проблеми для прийняття рішення щодо доцільності запровадження реінжинірингу.*

Ключові слова: *реінжиніринг бізнес-процесів, управління, підрядне будівельне підприємство, збалансована система показників*

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ПРОЕКТОВ РЕИНЖИНИРИНГА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРЯДНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Гуцало А.В.

Целью статьи *является усовершенствование научно-методических подходов к разработке и внедрению реинжиниринга бизнесов-процессов, которые олицетворяют и формируют общее представление о процессе внедрения реинжиниринга как элемента реализации методического*

© Гуцало А.В., 2017

подхода к управлению на предприятиях в разрезе составляющих сбалансированной системы показателей (Balanced Score Card).

***Предмет исследования** - разработка теоретических и методологических основ управления выбором эффективных направлений реинжиниринга бизнесов-процессов на подрядных предприятиях строительного комплекса.*

***Методологической основой** исследования является диалектический метод научного познания, фундаментальные положения экономической теории, экономики предприятия и управление экономическими системами, методологические положения анализа информационных технологий, современные концепции управления инновационной деятельностью. Эмпирической основой исследования стали работы отечественных и зарубежных ученых по проблемам реинжиниринга бизнесов-процессов.*

***Результаты работы.** Статья посвящена разработке теоретических и методологических основ управления выбором эффективных направлений реинжиниринга бизнесов-процессов на подрядных строительных предприятиях. Усовершенствованы теоретико- методологические основы управления выбором направлений реинжиниринга бизнесов-процессов, адаптированными к специфике строительного рынка и функционально-операционных особенностей указанных предприятий. Разработаны научно-методические положения относительно обоснования выбора эффективных направлений реинжиниринга процессов подрядных строительных на основе сбалансированной системы показателей (Balanced Score Card).*

***Область применения результатов.** Научные положения и практические рекомендации, сформулированные в статье позволяет повысить эффективность управления строительными подрядными организациями.*

***Выводы.** Обобщен алгоритм реализации реинжиниринга, который в отличие от существующих методик, основывается на внедрение определенных этапов, под которыми понимают набор определенных действий, которые направлены на анализ, выявление особенностей функционирования, проблематики предприятия и выполнения определенных поставленных целей предприятием в комплексе на каждом этапе. Предложен методический подход к организации реинжиниринга, который предусматривает оценивание потенциала, анализ бизнесов-процессов и выявление факторов внутренней и внешней среды, исходя из возможностей и проблематики для принятия решения относительно целесообразности внедрения реинжиниринга.*

***Ключевые слова:** реинжиниринг бизнесов-процессов, управление, подрядное строительное предприятие, сбалансированная система показателей.*

IMPROVEMENT OF METHODICAL INSTRUMENTS OF THE PROJECTS OF REENGINEERING ACTIVITIES CONTRACTING BUSINESSES

Gutsalo A.V.

***The purpose of the article** is improvement of scientifically-methodical approaches to the development and implementation of reengineering of business processes that represent and form a General idea about the process of implementation of reengineering as part of the realization of a methodical approach to management by components of the balanced scorecard (Balanced Score Card).*

***The subject of the research** is development of theoretical and methodological principles of management choice of effective directions of the reengineering of the business processes for Contracting for the construction industry.*

***Methodological basis** of research is the dialectical method of scientific knowledge, the fundamental provisions of economic theory, enterprise Economics and management economic systems, methodological principles of analysis of information technologies, modern concepts of management of innovation activities. The empirical basis of research were the works of domestic and foreign scientists on the problems of reengineering business processes.*

***The results of the work.** The article is devoted to development of theoretical and methodological principles of management choice of effective directions of the reengineering of the business processes for Contracting construction enterprises. Improved theoretical and methodological foundations of the choice of directions of reengineering of business processes, adjusted to the specifics of the construction market and of the functional and operating characteristics of these companies. Developed a scientific and methodical provisions on the justification of the choice of effective directions of the reengineering of the processes of contract construction based on balanced system of indicators (Balanced Score Card).*

***The scope of the results.** Scientific principles and practical recommendations in the article allows to improve the management of construction contractors.*

***Conclusions.** Generalized algorithm of implementation of reengineering, which is in contrast to existing techniques, based on embedded specific steps, which realize a set of specific actions aimed at the analysis, identification of peculiarities of functioning, problems of the company and the fulfillment of certain goals of the enterprise in the complex at each stage. The proposed methodological approach to reengineering, which provides for the assessment of potential, analysis of business processes and the identification of factors internal and external environment, mishada of opportunities and issues for decision-making regarding the feasibility of implementation of reengineering.*

Key words: *reengineering business processes, management, Contracting and construction enterprise, balanced scorecard.*

Актуальність обраної теми. Основною метою підприємств підрядного будівництва (ППБ) на сьогодні є підвищення свого рівня конкурентоспроможності, в першу чергу, на вітчизняному ринку за допомогою впровадження нових методів управління. Одним з таких методів управління є саме реінжиніринг бізнес-процесів. На наш погляд дослідження реінжинірингу бізнес-процесів є дуже необхідним для підтримання стабільного рівня роботи ППБ та задля зайняття провідних позицій на ринку. Теоретичні та науково-методичні засади реінжинірингу відомі в усьому світі, але даний метод управління залишається ще не досить вивченим у вітчизняному досвіді управління ППБ.

Управління проектами є одним з ключових інструментів досягнення стратегічних та поточних цілей підприємства, оскільки основу цієї управлінської технології становлять планування, мотивація, розвиток ефективних комунікацій, що забезпечує успішне вирішення конкретних завдань. Наслідуючи світову практику, підприємства все частіше зосереджують свою увагу на реінжинірингових проектах, під якими розуміють цілеспрямоване, заздалегідь обґрунтоване перепроектування бізнес-процесів підприємства [0, с.85]. Відсутність єдиного інструментарію формалізованого опису проекту реінжинірингу для підрядних підприємств для вибору варіантів реінжинірингу та обрахунку економічних наслідків його втілення для даного підприємства визначає актуальність даного наукового дослідження.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. За підсумками проведеного критичного огляду джерел, визначено, що існуючі численні напрацювання щодо понятійного та методичного апарату «реінжинірингу бізнес-процесів», задовільні для індустріальних підприємств, не відображають особливостей операційної діяльності та змісту життєвого циклу підрядних підприємств.

Плеяда вітчизняних та зарубіжних науковців здійснила значний вклад у дослідження організаційних засад та науково-методичних підходів до реалізації концепцій реінжинірингу на всіх етапах: від проектування до оцінки ефективності. Так алгоритми реалізації проектів з реінжинірингу розкриті у працях О.В. Виноградової [2], Л.М. Таранюка [3]. Методичні підходи до оцінки ефективності реінжинірингу бізнес-процесів розглядаються у наукових доробках Н.М. Абдикеєва, А.Д. Кисельова[1]. Оцінці бізнес-потенціалу виробничих систем присвячені дослідження В.П. Корінєва [4]. Оцінці впливу бізнес-потенціалу та його складових на виробничу систему І.П.Миколайчука, О.І.Гарафонова [5].

Проведений аналіз останніх досліджень та публікацій, що присвячені проблемі реінжинірингу дає можливість констатувати той факт, що відсутній адаптований для будівельних підрядних підприємств цілісний інструментарій, який би дозволив не тільки формалізовано описати всі етапи реінжинірингу бізнес-процесів у внутрішньому середовищі підрядного підприємства, але й дозволив виявити економічні та організаційно-управлінські переваги впровадження проекту реінжинірингу на даному підприємстві.

Метою статті є розробка прикладного науково-методичного комплексу оцінки формування, оцінки та вибору функціональних напрямів та змісту реінжинірингу бізнес-процесів підрядних підприємств (ПП), що є адаптованим до специфіки будівельного ринку та функціонально-операційних особливостей зазначених підприємств.

Виходячи з поставленої мети сформульовано і вирішено наступні *завдання*: розвинути принципи, методи та системи управління вибором напрямів реінжинірингу бізнес-процесів підрядних будівельних підприємств; визначити можливості використання основних збалансованої системи показників (Balanced Score Card)**.** в системі управління вибором напрямів реінжинірингу бізнес-процесів підрядних будівельних підприємств.

Постановка завдання. Створення вдосконаленого методичного інструментарію, який би дозволив здійснювати комплексне оцінювання та вибору проектів реінжинірингу для модернізації діяльності підрядних підприємств, - визначено як мета дослідження. Запроваджуваний в результаті даного дослідження інструментарій має довести для окремого підрядного підприємства доцільність саме даного проекту реінжинірингу, який дозволить підприємству подолати кризові явища та одержати конкурентні переваги не від зростання обсягів діяльності, а в результаті прирощеного кумулятивного економічного, організаційно-адміністративного, маркетингового та виробничо-технічного ефекту. Створений інструмент дозволить мати керівництву підрядного підприємства належне обґрунтування та інформацію щодо конкурентних переваг, економічного зростання та системного поліпшення якості перебігу операційного циклу,які підприємство має одержати в результатів впровадження даного проекту реінжинірингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запорукою успішності проведення досліджень з обраної тематики стало вдосконалення дефініційної основи і подання авторського тлумачення реінжинірингу діяльності підрядного підприємства, під яким розуміється «раціональний для даного підрядного підприємства і для його спеціалізації на ринку підрядних послуг спосіб, операційно-виробнича та управлінська технологія та регламент оновлення змісту бізнес-процесів, що - в даному підприємстві через перепроектування та модернізацію виробничо-технічної, ресурсно-логістичної, фінансової-економічної та адміністративно-управлінської підсистем - у вигляді спеціального інвестиційного проекту модернізації пропонується до реалізації на даному підрядному підприємстві і потребує особливого формалізованого відображення у вигляді спеціально налаштованого економіко-аналітичного інструментарію». Онтололічною передумовою даного дослідження стала трансформація дефініції «реінжиніринг» до потреб модернізації операційно-виробничої та адміністративно-управлінської систем підрядного підприємства.

З врахування поданого вище визначення дефініції «реінжірингу» для досліджуваних підприємств та зважаючи на мультипроектну орієнтацію операційної системи підрядного підприємства, було вирішено в створюваному інстумпентарії реінжинірингу передбачити наступні економіко-аналітичні етапи:

I) на підставі спеціальної розрахунково-аналітичного апарату визначити сутність функціонально-операційних, організаційно-управлінських та економічних проблем підрядного підприємства, на подолання яких мають бути спрямовані зусилля майбутніх реінжинірингових заходів;

II) виявити раціональний зміст та масштаб реінжинірингу, в залежності від підсумків першого етапу;

III) з використанням спеціально системи критеріїв оцінити ефективність проекту реінжинірингу, за умови його імплементації в операційно-виробничий цикл.

За підсумками вирішення задач I) – III) розроблено науково-прикладний інструментарій оцінки та вибору варіантів реінжинірингу підрядних підприємств, що має забезпечувати контроль проміжних та підсумкових результатів реінжинірингу для досліджуваних підприємств.

Під час процесного моделювання, науковці [1, с.96-97] наполягають на необхідності чітко розмежовувати поняття «основний бізнес-процес», «допоміжний бізнес-процес», «процес» та «операція» і дотримуватись таких визначень:

- основний бізнес-процес – це сукупність послідовних взаємопов'язаних видів діяльності з виробництва продукції (надання послуг), які безпосередньо створюють цінність для зовнішнього споживача та забезпечують отримання підприємством економічної вигоди;

- допоміжний бізнес-процес – це сукупність послідовних взаємопов'язаних видів діяльності, призначенням яких є забезпечення діяльності основних процесів, що не додають цінності для зовнішнього споживача;

- процес (підпроцес) – сукупність послідовних взаємопов'язаних видів діяльності, що розглядаються як ланцюжок «постачальник–споживач», шляхом трансформації певних видів ресурсів перетворюють входи у виходи, орієнтовані на внутрішнього споживача, виконуються в рамках бізнес-процесу і є його складовими частинами, за допомогою яких бізнес-процеси організуються у просторі і реалізуються у часі;

- операція – окрема дія, яка виконується в рамках певного процесу (підпроцесу), є його складовою частиною і за допомогою якої процеси організуються у просторі і реалізуються у часі (як правило, виконується окремим індивідом).

Відповідно узагальнена модель бізнес-процесів підрядного підприємства буде мати вигляд (рис. 1).

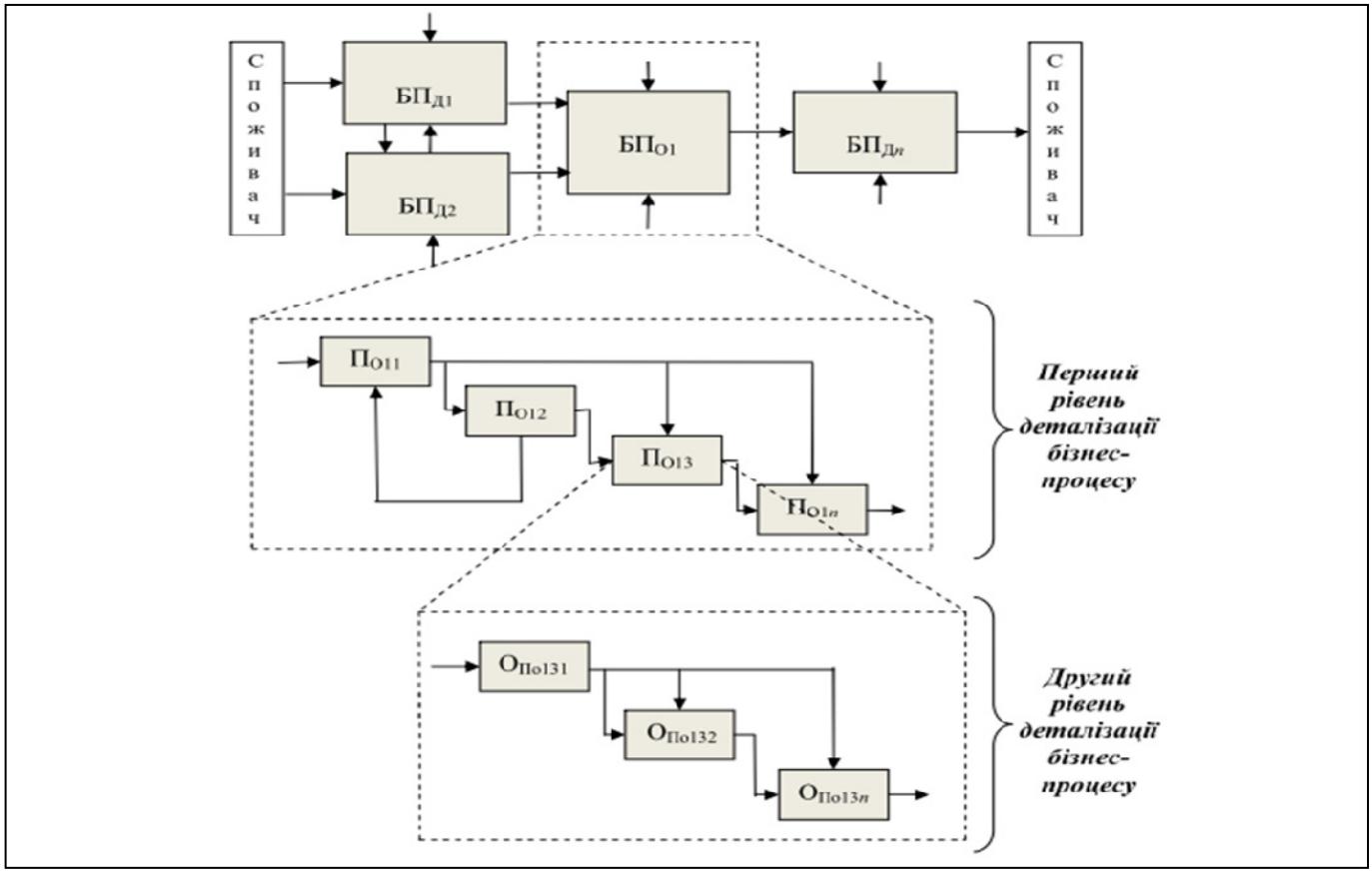

Рисунок 1. Узагальнена модель бізнес-процесів підприємства:
$БП_{О1}$ – основний бізнес-процес з виробництва певного виду продукції або надання послуги певному споживачеві; $БП_{Д1}$, $БП_{Д2}$, $БП_{Дn}$ – допоміжні бізнес-процеси, що забезпечують функціонування основного бізнес-процесу $БП_{О1}$; $П_{О11}$, $П_{О12}$, $П_{О13}$, $П_{О1n}$ – процеси (підпроцеси) основного бізнес-процесу $БП_{О1}$; $О_{По131}$, $О_{По132}$, $О_{По13n}$ – операції процесу $П_{О13}$ основного бізнес-процесу $БП_{О1}$.

Користуючись наведеними визначеннями та на основі зазначеної моделі бізнес-процесів підприємства, сформуємо види бізнес-процесів підрядного підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. Види бізнес-процесів підрядного підприємства (фрагмент)

Бізнес-процес	Процес	Операція
Основний бізнес-процес		
$БП_{О1}$ – будівництво об'єкта 1	$П_{О1.1}$ – оформити договір підрядного будівництва	$О_{По1.1.1}$ – узгодити кошторис будівництва об'єкта $О_{По1.1.2}$ – підготувати календарно-ресурсний план; $О_{По1.1.3}$ – узгодити графік фінансування проекту будівництва; $О_{По1.1.4}$ – укласти договір підряду; $О_{По1.1.5}$ –...
	$П_{О1.2}$ – здійснення підготовчих та загально-будівельних робіт	$О_{По1.2.1}$ – підготовка будівельного майданчика; $О_{По1.2.2}$ – виконання земляних робіт; $О_{По1.2.3}$ – виконання арматурних робіт; $О_{По1.2.4}$ – виконання бетонних робіт; $О_{По1.2.5}$ – виконання кам'яних робіт; $О_{По1.2.6}$ – виконання покрівельних робіт; $О_{По1.2.7}$ –...
	$П_{О1.3}$ – виконання пусконалагоджу-вальних робіт	$О_{По1.3.1}$ – пусконалагоджувальні роботи систем напруги та оперативного струму; $О_{По1.3.2}$ – пусконалагоджувальні роботи інженерних комунікацій; $О_{По1.3.3}$ – пусконалагоджувальні роботи споруд водопостачання та каналізації; $О_{По1.3.4}$ –...
	$П_{О1n}$ …	$О_{По1nm}$ …
Допоміжні бізнес-процеси		
$БП_{Д1}$ – мате-ріально-технічне забезпечення	$П_{Д1.1}$ – обрати постачальника ресурсів	$О_{Пд1.1.1}$ – проаналізувати ринок постачальників ресурсів; $О_{Пд1.1.2}$ – виявити можливі умови роботи з постачальниками ресурсів; $О_{Пд1.1.3}$ – оцінити надійність постачальників; $О_{Пд1.1.4}$ – провести конкурсний відбір постачальників; $О_{Пд1.1.5}$ – …
	$П_{Д1.2}$ – укласти договір з пос-тачальником ресурсів	$О_{Пд1.2.1}$ – підготувати договір з постачальником ресурсів; $О_{Пд1.2.2}$ – провести юридичний аудит договору; $О_{Пд1.2.3}$ – підписати договір з постачальником; $О_{Пд1.2.4}$ – …
	$П_{Д1n}$ …	$О_{Пдnm}$ …
$БП_{Д2}$ – підбір та розстановка кадрів	$П_{Д2.1}$ – здійс-нити залучен-ня персоналу	$О_{Пд2.1.1}$ – проаналізувати потребу в персоналі; $О_{Пд2.1.2}$ – проаналізувати кадрові резерви; $О_{Пд2.1.3}$ – розрахувати потребу в персоналі; $О_{Пд2.1.4}$ – здійснити планування заходів щодо залучення персоналу
	$П_{Д2.2}$ – здійснити підбір персоналу	$О_{Пд2.2.1}$ – здійснити заходи щодо залучення персоналу; $О_{Пд2.2.2}$ – оцінити кандидата на посаду; $О_{Пд2.2.3}$ – узгодити з кандидатом умови роботи та оплати праці; $О_{Пд2.2.4}$ – оформити трудовий договір з кандидатом
	$П_{Д2.3}$ – ввести персонал в роботу	$О_{Пд2.3.1}$ – провести інструктаж з техніки безпеки; $О_{Пд2.3.2}$ – здійснити програму введення нового співробітника; $О_{Пд2.3.3}$ – оцінити нового співробітника за результатами випробувального терміну
	$П_{Д2n}$ …	$О_{Пдnm}$ …
$БП_{Д3}$ – забезпечення комплексно-механізованих та механізованих процесів	$П_{Д3.1}$ – здійснити забезпечення машинами та механізмами	$О_{Пд3.1.1}$ – визначити потребу будівельного майданчика в машинах і механізмах; $О_{Пд3.1.2}$ – забезпечити будівельний майданчик машинами та механізмами; $О_{Пд3.1.3}$ – забезпечити високий рівень організації використання та технічної експлуатації будівельних машин та механізмів; $О_{Пд3.1.4}$ –...
	$П_{Д3.2}$ – розробити план ремонтої політики та запобіжних заходів	$О_{Пд3.2.1}$ – проводити планово-попереджувальні ремонти; $О_{Пд3.2.2}$ – забезпечити проведення аварійних ремонтів; $О_{Пд3.2.3}$ – провести заходи з консервації машин і механізмів; $О_{Пд3.2.4}$ –...
	$П_{Д3.3}$ – забезпечити модернізацію парку машин і механізмів	$О_{Пд3.3.1}$ – провести заходи отримання в оренду/лізинг необхідних машин і механізмів; $О_{Пд3.3.2}$ – визначити потребу та провести модернізацію основних засобів; $О_{Пд3.3.3}$ – …
	$П_{Д3n}$ …	$О_{Пдnm}$ …
$БП_{Д4}$	$П_{Д4n}$ …	$О_{Пдnm}$ …

Джерело: розроблено на основі авторського дослідження

Виходячи з того,що в даному дослідженні реінжиніринг розглядається як засіб виходу підрядного підприємства з передкризового чи кризового стану, задачею першого аналітичному етапу в створеному інструментарії формалізоване обґрунтування доцільності реінжинірингу для підрядного підприємства». Отже, на цьому етапі визначається доцільність реінжинірингу через спеціальний модуль (див. рис.1.), який забезпечує мультифакторну ідентифікацію поточного стану підприємства, з врахуванням: якості та інтенсивності перебігу внутрішніх процесів підрядного підприємства, стадії його життєвого циклу, конкурентних позицій на зайнятому сегменті ринку будівельних робіт та послуг; іміджевих характеристик підрядного підприємства у замовників будівельних проектів та провідних виконавців (керуючих компаній), що забезпечують управління ресурсами замовника.

Задачею наступного етапу є комплексне діагностування стану підрядного підприємства щодо збереження чи спаду конкурентних позицій підрядним підприємством, результат такого діагностування відображається в інтегрованому індикаторові. Розроблено спеціальну матрицю спонукальних стратегій реінжинірингу, якій формалізують відповідність між вербально описаним станом підприємства, ідентифікованим підсумковим індикатором, та доцільною стратегічною альтернативою реінжинірингу, що має бути покладена в основу розроблюваного проекту. Диференційовані значення підсумкового індикатора дають підстави формалізовано визначити необхідний (доцільний для умов даного підприємства) функціонально-змістовний масштаб проекту, тобто рівень охоплення реінжинірингом сфер діяльності підрядного підприємства (табл. 2):

Таблиця 2. Набір цілей й показників стратегії реінжинірингу в розрізі складових збалансованої системи показників (Balanced Score Card)

Стратегічні цілі підприємства	Загальний перелік показників діяльності підприємства
Фінансова складова	
Підвищення платоспроможності підприємства, ліквідності фінансових ресурсів	Коефіцієнт автономії; коефіцієнт покриття; коефіцієнт абсолютної платоспроможності; коефіцієнт відновлення платоспроможності; коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності; коефіцієнт покриття; коефіцієнт маневреності власного капіталу
Підвищення фінансової стійкості	Коефіцієнт фінансової стійкості; коефіцієнт автономії; коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами
Зростання грошового потоку	Чистий оборотний капітал; коефіцієнт достатності чистого грошового потоку
Підвищення рентабельності фінансових ресурсів	Чиста рентабельність продажів; рентабельність активів; чиста рентабельність виробництва; рентабельність основної діяльності; рентабельність власного капіталу; коефіцієнт валового прибутку; коефіцієнт операційного прибутку; коефіцієнт чистого прибутку
Зниження витрат	Сумарні витрати; власні витрати порівняно з витратами конкурентів; собівартість одиниці продукції; витрати виробництва на одиницю продукції; питома вага загальних, комерційних та адміністративних витрат в сукупних витратах
Зменшення долі запозиченого капіталу (банківських кредитів)	Коефіцієнт запозиченого капіталу; коефіцієнт покриття відсотків по кредитам.
Маркетингово-іміджева складова	
Збільшення обсягів реалізації (Розширити ринкові позиції)	Частка ринку; критичний обсяг реалізації БМР; обсяг БМР та обсяг чистого прибутку на 1 працюючого
Проникнення фірми на нові ринки	Кількість нових комплексів БМР, обсяг реалізації та фінансовий результат від нового для даного підрядного підприємства виду будівельних робіт та послуг
Збереження наявної клієнтської бази	Кількість постійних замовників. Іміджеві оцінки ПП збоку банків, замовників та девелоперів, кількість споживачів; індекс лояльності споживачів
Підвищити ступінь задоволеності клієнтів	Індекс задоволеності клієнтів; кількість скарг клієнтів; кількість врегульованих скарг; кількість втрачених клієнтів
Підвищити цінність наявної пропозиції споживачеві	Відношення річного виробітку на 1 працюючого та фондовіддачі даному ПП до середньогалузевих показників.
Складова внутрішніх процесів	
Зниження витрат	Коефіцієнт оборотності запасів; термін погашення дебіторської заборгованості; середній час формування замовлення постачальнику; середній час виконання замовлення постачальником; операційні, транспортні, адміністративні та інші витрати; виробнича потужність; тривалість операційного циклу; коефіцієнт ритмічності; фондовіддача; рентабельність основних фондів; коефіцієнт придатності основних фондів
Підвищення якості продукції	Відсоток браку продукції, кількість судових позовів за останні 2 роки до підприємства збоку замовників, осіб та організацій,що експлуатують будівлі та споруди.

Інвестиції в продуктові інновації	Витрати на дослідження та розробки; відсоток нових виробів в загальному асортименті; кількість запропонованих нових видів продукції
Підвищення якості обслуговування клієнтів	Індекс задоволеність клієнтів; коефіцієнт повернень товару; своєчасна доставка
Складова персоналу та праці	
Зменшення плинності персоналу	Коефіцієнт плинності персоналу; коефіцієнт стабільності кадрів; середній стаж роботи співробітників; співвідношення тимчасових і постійних працівників;
Підвищення мотивації персоналу	Рівень задоволеності персоналу; дохід та прибуток на одного співробітника; відношення обороту до фонду оплати праці; якість умов праці
Забезпечення відповідності цілей працівників цілям підприємства	Відсоток топ-менеджерів, які приймали участь у розробці ЗСП; відсоток працівників, які стали учасниками ЗСП; відсоток працівників, цілі й завдання яких визначено відповідно до ЗСП; відсоток працівників, які досягли своїх персональних цілей
Покращення системи управління знаннями	Відсоток працівників, робочі місця яких обладнані комп'ютерами; відсоток необхідних даних, отриманих в режимі реального часу; частка працівників, яким необхідна інформація в інтерактивному режимі
Підвищення продуктивності праці	Продуктивність праці; відсоток виконання запланованих заходів; відсоток виконання внутрішніх нормативних документів
Формування команди висококваліфікованих кадрів	Коефіцієнт кадрового потенціалу; коефіцієнт забезпеченості кадрами; питома вага співробітників з вищою освітою; питома вага співробітників, які мають науковий ступінь
Покращення компетенцій у сфері дослідження та розробок	Коефіцієнт інтелектуального потенціалу; величина інноваційного потенціалу; кількість запропонованих удосконалень

Прийняте рішення щодо узгоджених керівництвом підрядного підприємством рішення щодо стратегії та масштабу реінжинірингу передається до втілення інжиніринговій (проектно-консалтинговій) фірмі, що розробляє кілька варіантів проекту реінжинірингу:

- проект разових модернізацій, що пов'язаний із частковим перепроектуванням окремих локальних бізнес-процесів на даному підрядному підприємстві;
- проект комплексної модернізації операційної діяльності, який пов'язаний із перепроектуванням бізнес-процесів по провідним комплексам робіт та складовим операційної системи підрядного підприємства;
- проект тотальної, наскрізної модернізації.

Зазначені проекти реінжинірингу надалі оцінюються експертним чином з метою остаточного відбору найбільш раціонального з них для потреб підрядного підприємства:

Завершальним операційно-аналітичним етапом в методичній системі запровадженого інструментарію є організаційно-адміністративний супровід реінжинірингу підрядного підприємства та складання бюджету реінжинірингу. Ця складова формалізує організаційно-адміністративний супровід процесам реінжинірингу підрядного підприємства та оцінює підсумки реінжинірингу для підприємства. Завершальний модуль створеного інструментарію формує підсумкову гістограму чистого життєвого циклу реалізації обраного проекту реінжинірингу, з відображенням основних віх (вузлів) цього проекту, динаміки чистого зведеного доходу від реалізації проекту та очікуваними зміна підсумкового економічного індикатора діяльності підрядного підприємства впродовж реалізації проекту.

Висновки з проведеного дослідження. Створений інструментарій, як засвідчили позитивні результати його впровадження в практику реінжинірингу для підрядних підприємств, створює топ-менеджменту цих підприємства належну науково-прикладну основу для обґрунтованого прийняття рішення:

- щодо доцільності реінжинірингу як засобу виходу з кризового (передкризового) стану,або нейтралізації загроз входження до такого стану;
- щодо доцільних для даного підприємства стратегій та масштабів реалізації реінжинірингу на даному підприємстві, з врахуванням масштабів передбачуваних проектом трансформацій,очікуваних реакцій зовнішнього середовища та поточного стану перебігу бізнес-процесів у його внутрішньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Абдикеев Н.М. Управление знаниями корпорации и реинжиниринг бизнеса: учебник / Н.М. Абдикеев, А.Д. Киселев / Под науч. ред. д-ра техн. наук, проф. Н.М. Абдикеева. – М. : Инфра М, 2011. – 382 с.

2. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: монографія / О.В. Виноградова. – Донецьк, 2005. – 195 с.

3. Економічні основи реінжинірингу бізнес- процесів: монографія / Л.М. Таранюк. – Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2008. – 560 с.

4. Корінєв В.П. Особливості використання реінжинірингу на вітчизняних підприємствах / В.П. Корінєв // Держава та регіони. Серія. Економіка та підприємництво. – 2010. – № 5. – С. 44–47.

5. Миколайчук І.П. Реінжиніринг бізнес-процесів як основа вдосконалення діяльності вітчизняних підприємств / І.П. Миколайчук, О.І. Гарафонова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 2, Т.2. – С.162–165.

References

1. Abdykeev, N.M. and Kyselev, A.D. (2011), Upravlenye znanyiamy korporatsyy y reynzhynyrynh byznesa [Management of knowledge the corporation and reengineering business], Ynfra M, Moscow, Russia.

2. Vynohradova, O.V. (2005), Reinzhynirynh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti [Business process reengineering in modern management], Donets'k, Ukraine.

3. Taraniuk, L.M. (2008), Ekonomichni osnovy reinzhynirynhu biznes-protsesiv [The economic fundamentals of business process reengineering], Mriia-1, Sumy, Ukraine.

4. Koriniev, V.P. (2010), «Features of reengineering to domestic enterprises», Derzhava ta rehiony. Seriia. Ekonomika ta pidpryiemnytstvo, vol. 5, pp. 44–47.

5. Mykolajchuk, I.P. and Harafonova, O.I. (2006), «Business process reengineering as a basis for improvement of domestic enterprises», Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 2, no. 2, pp. 162–165

ДАНІ ПРО АВТОРА

Гуцало Андрій Віталійович, аспірант кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва й архітектури

e-mail: kmknuba@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Гуцало Андрей Витальевич, аспирант кафедры менеджмента в строительстве, Киевский национальный университет строительства и архитектуры

e-mail: kmknuba@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR:

Gutsalo Andrii, postgraduate student of the Department of management in construction, Kyiv national University of construction and architecture

e-mail: kmknuba@mail.ua

Рецензент: Рижакова Галина Михайлівна, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет будівництва й архітектури, завідувач кафедри менеджменту в будівництві.

УДК 69.003

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМАЛІЗАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ВІДОБРАЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА-ДЕВЕЛОПЕРА

Ігнатенко Г.В.

Метою статті *є визначення особливостей та напрямів підвищення ефективності управління підприємством за допомогою аналітичних інструментів формування виробничої програми діяльності компанії-девелопера, що інтегрує будівельні проекти в складі єдиної інвестиційної програми.*

Предмет дослідження *– процес формування, оцінки та вибору виробничої програми організації-девелопера, що відображає мультипроектність бізнес-портфелю та специфічну операційну систему прийняття інвестиційних рішень щодо реалізації будівельних проектів.*

Методи дослідження. *Теоретичною та методичною основою проведеного дослідження є фундаментальні принципи системного підходу, методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, діалектичний метод пізнання економічних явищ, відповідні положення фінансового менеджменту, теорії управління, економіки підприємства, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, у яких висвітлено основні проблеми фінансово-господарської діяльності будівельних підприємств у мультипроектному середовищі функціонування.*

Результати роботи. *У статті запроваджений та обґрунтований прикладний інструментарій формалізації простору відображення елементів виробничої програми підприємства-девелопера, що на новому критеріально-факторному ґрунті формує раціональний склад господарського портфелю (або портфелю проектів), який належно враховує чинники зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності девелопера, сучасні економіко-математичні інструменти прийняття рішень та передові концепції з формування та менеджменту бізнес-портфеля. Одержана в результаті виробнича програма забезпечує економічний компроміс між очікуваними провідними характеристиками реалізації сформованої виробничої програми, прогнозованим (плановим) фінансовим результатом, ступенем адміністративно-управлінської упорядкованості бізнес-середовища та рівнем об'єктивного і суб'єктивного ризику щодо*

 © Ігнатенко Г.В., 2017

проектів, що включені до даної програми. Презентовано технологію оцінювання та вибору варіантів виробничої програми (господарського портфеля), зміст якої адаптовано:

- до змісту операційної діяльності девелопера як одного з провідних суб'єктів будівельно-інвестиційного процесу;

- до характеру та структури організації-девелопера, що діє в мультипроектному бізнес-середовищі як адміністратора, координатора та регулятора процесів ініціації, підготовки та впровадження будівельних інвестиційних проектів.

Галузь застосування результатів. *Наукові положення та практичні рекомендації, сформульовані в статті, дозволяють підвищити ефективність управління будівельними організаціями.*

Висновки. *В практику будівництва впроваджено формалізований економіко-математичний інструментарій, який в єдиному алгоритмі забезпечує науково-аналітичне обґрунтування процесам оцінки, формування та адміністрування виробничої програми компанії-девелопера - від аналізу проектів до заходів щодо раціоналізації їх обсягу, руху та структури, що суттєво оновлює теоретико-методичну базу економіки і управління будівельними підприємствами як наукової галузі.*

Ключові слова: *організація-девелопер, виробнича програма, мультипроектний бізнес-портфель, операційна система.*

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ФОРМАЛИЗОВАННОГО ПРОСТРАНСТВА ОТОБРАЖЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ ПРЕДПРИЯТИЯ-ДЕВЕЛОПЕРА

Игнатенко А.В.

Целью *статьи является определение особенностей и направлений повышения эффективности управления предприятием с помощью аналитических инструментов формирования производственной программы в деятельности компании-девелопера, которая интегрирует строительные проекты в составе единой инвестиционной программы.*

Предмет исследования *- процесс формирования, оценки и выбора производственной программы организации-девелопера, которая отображает мультипроектность бизнес-портфеля и специфическую операционную систему принятия инвестиционных решений относительно реализации строительных проектов.*

Методологической основой *проведенного исследования стали фундаментальные принципы системного подхода, методы научной абстракции, анализа и синтеза, индукции и дедукции, диалектический метод познания экономических явлений, соответствующие положения финансового менеджмента, теории управления, экономики предприятия, научные работы отечественных и зарубежных ученых, в которых отражены основные проблемы финансово-хозяйственной деятельности строительных предприятий в мультипроектной среде функционирования.*

Результаты работы. *В статье обосновывается прикладной инструментарий формализации пространства отображения элементов производственной программы предприятия-девелопера, что на новой критериально-факторной основе формирует рациональный состав хозяйственного портфеля (или портфеля проектов), и надлежащим образом учитывает факторы внешней и внутренней среды деятельности девелопера, современные экономико-математические инструменты принятия решений и передовые концепции формирования и менеджмента бизнес-портфеля. Полученная в результате производственная программа обеспечивает экономический компромисс между ожидаемыми ведущими характеристиками реализации сформированной производственной программы, прогнозируемым (плановым) финансовым результатом, степенью административно-управленческой упорядоченности бизнес-среды и уровнем объективного/субъективного риска относительно проектов, которые включены в состав данной программы. Представлена технология оценивания и выбора вариантов производственной программы (хозяйственного портфеля), содержание которой адаптировано:*

- к содержанию операционной деятельности девелопера как одного из ведущих субъектов строительно-инвестиционного процесса;

- к характеру и структуре организации-девелопера, что действует в мультипроектной бизнес-среде как администратора, координатора и регулятора процессов инициации, подготовки и внедрения строительных инвестиционных проектов.

Область применения результатов. *Научные положения и практические рекомендации, сформулированные в статье позволяют повысить эффективность управления строительными организациями.*

Выводы. *В практику строительства введен формализованный экономико-математический инструментарий, который в едином алгоритме обеспечивает научно-аналитическое обоснование процессам оценки, формирование и администрирование производственной программы компании-девелопера - от анализа проектов к мероприятиям по рационализации их объема, движения и структуры, которые существенно обновляет теоретико-методическую базу экономики и управление строительными предприятиями как научной области.*

Ключевые слова: *организация-девелопер, производственная программа, мультипроектный бизнес-портфель, операционная система.*

AREAS OF IMPROVEMENT FORMALSECTOR SPACE OF THE DISPLAY ELEMENTS OF THE PRODUCTION PROGRAM OF THE ENTERPRISE DEVELOPER

Ignatenko G. V.

The purpose of scientific *problem is to determine the characteristics and directions of increase of efficiency of enterprise management by using the analytical tools of formation of the program of activities of the company-developer, integrates construction projects as part of the unified investment program.*

The subject of the article *is the process of formation, evaluation and selection of the production program of the organisation-the developer, reflecting multipractice business portfolio and specific operating system making investment decisions for the implementation of construction projects.*

Methodology work of this article *is theoretical and methodological basis of the study and fundamental principles of the system approach, methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, dialectic method of knowledge of economic phenomena, the relevant provisions of the financial management, control theory, economy of enterprises, scientific works of domestic and foreign scientists, which highlight the main problems of financial and economic activities of construction companies a multi-project environment.*

Results of research. *The article introduced and justified application tools formalization of the space of display elements of the production program of the enterprise-the developer that the new criteria factor soil forms the rational part of the commercial portfolio (or portfolio of projects) that properly takes into account the factors of external and internal environment activities, modern economic-mathematical decision-making tools and advanced concepts for the formation and management of the business portfolio. The resulting production program provides an economic compromise between the expected leading characteristics of the generated implementation of the production program, predictive (planned) financial result, the degree of administrative orderliness of the business environment and the level of objective and subjective risk in respect of projects included in this program. Presented technology evaluation and selection of options for production programs (commercial portfolio), the contents of which are adapted:*

- the contents of the operational activities of the developer as one of the leading actors of the construction and investment process;

- the nature and structure of the organization-developer that operates in multi-project business environment as an administrator, coordinator and regulator of the processes of initiation, preparation and implementation of investment projects.

Scope of results of research. *Scientific principles and practical recommendations in the article, improve the efficiency of management of construction organizations.*

Conclusions. *The construction practice implemented a formal economic-mathematical toolkit in a single algorithm, provides research and analytical support to the evaluation processes, the formation and administration of the production program of the company-developer - project analysis measures of rationalization of their volume, movement and structure, which significantly updates the theoretical and methodological base of economics and management of construction enterprises as a scientific industry.*

Key words: *organization-developer, production program, multiproperty portfolio of businesses, operating system.*

Актуальність теми. Системні перетворення в будівельній сфері сформували нове господарське середовище, що детермінує умови функціонування будівельних організацій, пов'язані з необхідністю вирішення ряду складних завдань: від зміни філософії бізнесу до пошуку нових моделей економічної поведінки. Сьогодні будівельні підприємства функціонують у вкрай динамічних, висококонкурентних та малопрогнозованих умовах, що спричиняє необхідність застосування дієвих та ефективних підходів до управління, які б сприяли максимальному симбіозу ситуаційного, системного, динамічного, структурного, процесного та функціонального управління. Йдеться про становлення новітнього інструментарію менеджменту – поетапної та системної ***розробки виробничої програми організації-девелопера***, яка узгоджує характеристики зазначеної програми діяльності девелдопера з результатами ідентифікації ретроспективного, поточного та перспективного стану підприємства-девелопера з метою формування інформаційної бази для розроблення превентивних, санаційних та реактивних управлінських рішень.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Необхідно зазначити, що проблема формування виробничої програми підприємства є досить актуальною та висвітлюється багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, серед українських дослідників варто відзначити таких сучасних науковців як: І.В. Петрова [1], Ю.В. Войцехівська, А.А. Зюськин [2].

Формування виробничої програми на основі системного підходу досліджували А.Н. Асаул [9], питання оптимального планування виробничої програми за допомогою різних методів, моделей та підходів висвітлено у роботах А.Є. Батюка [8], Л.О. Терещенко, І.І. Матієнко-Зубенко [7], Г.М. Рижакової, В.Г. Федоренко [6].

Варто зауважити, що при дослідженні питань розробки виробничої програми більша частина науковців акцентує увагу на обґрунтуванні його виробничими і ринковими можливостями. Відповідно, у роботах більшості авторів розглядалася проблема формування оптимального асортименту, головним чином, під впливом внутрішніх факторів – рівня товарних запасів, обмеженості виробничих потужностей та інших ресурсів [3, с. 29-58].

В науковій літературі останніх років найчастіше виробничу програму визначають як один із розділів стратегічного плану підприємства, який містить заплановані обсяги виробництва у натуральному і вартісному вираженні. Де «основою формування виробничої програми є стратегічний план діяльності підприємства, який розроблений за результатами вивчення кон'юнктури ринку і збуту продукції у відповідності з галузевою належністю підприємства» [4, с. 59].

Постановка проблеми. В даний час, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених проблемі формування виробничої програми, відсутній єдиний методичний підхід та потребує уточнення понятійний апарат. Крім того, недостатньо розроблено методичний інструментарій формування виробничої програми, що дозволяє оптимальним чином пов'язати, з одного боку, стратегічний і тактичний рівні управління будівельними проектами організацією-девелопером, що входять до бізнес-портфеля, з іншого боку узгодити цілі замовників та окремих стейкхолдерів. У цих умовах виробнича програма повинна бути орієнтована на підвищення конкурентоспроможності організації-девелопера шляхом розробки інструментарію формування виробничої програми організації-девелопера з врахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовища та, відповідно, випуску інноваційної продукції, що вимагає застосування системного підходу до її формування.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка методико-аналітичного інструментарію формалізованого обґрунтування параметрів виробничої програми організації-девелопера у вигляді багатофункціональної, адаптивної, інформаційно-аналітичної системи прийняття рішень, яка враховує:

- функціонально-економічну сутність будівельних проектів в складі бізнес-портфелю девелопера;
- особливості операційно-фінансового циклу та адміністративно-управлінську структуру девелопера;
- характер та зміст мультиплікативно-факторних взаємозв'язків девелопера, замовника та інших стейкхолдерів.

Визначена мета дослідження обумовила потребу вирішення **завдань дослідження** за наступним переліком**:**

1) ідентифікувати відповідність сучасних методичних підходів та аналітичного інструментарію формування бізнес-портфеля завданням підготовки, аналізу та узгодження виробничої програми девелопера, з врахуванням складності економічних інтересів учасників проектів та мультипроектної архітектоніки цієї програми;

2) визначити раціональне функціонально-операційне навантаження технологічних етапів формування, параметрів та критеріїв економічного оцінювання варіантів виробничої програми девелопера;

3) інтегрувати науково-методичні результати у прикладний інструментарій прийняття економічних, інвестиційних та управлінських рішень.

Результати дослідження. Перехід вітчизняного підрядного будівництва на засади девелопменту потребує оновлення як критеріїв вибору варіантів реалізації інвестиційно-будівельних проектів, так і прикладних інструментів та програмних продуктів, що забезпечують такий відбір до бізнес-портфеля будівельної організації-девелопера. Зрозуміло, що вибір проектів виключно із застосуванням економічних критеріїв є недостатнім та недостовірним. Девелоперське управління виробничою програмою бізнес-портфеля інвестиційно-будівельних проектів потребує запровадження певного інструментарію формування виробничої програми будівельної організації-девелопера (**ОД**).

Система прийняття інвестиційних рішень щодо реалізації будівельних проектів, що пропонуються до складу бізнес-портфеля переважно ґрунтується на інвестиційній привабливості проекта для організації-девелопера. Проекти, що плануються до бізнес-портфеля можуть мати різне соціально-економічне та функціональне спрямування, можуть бути одно- або багатофункціональними, головне щоб портфель проектів дозволяв апелювати до декількох категорій споживачів, бо це особливо актуально на будь-якій стадії розвитку ринку нерухомості, коли попит існує у всіх сегментах.

Необхідно зважати на те, що відбір проектів до бізнес-портфеля має здійснюватись як з урахуванням формування стратегічних альтернатив діяльності організації-девелопера (включаючи їх корегування із врахуванням тенденцій розвитку, що здійснюються), так і у сфері поточного управління, що передбачає пристосування поточного асортименту та видів діяльності до формування поточного бізнес-портфелю

Формування портфельних стратегій ОД здійснюється на основі результатів портфельного аналізу (тобто аналізу виробничих одиниць чи бізнес-одиниць). За термінологією МакКінсі бізнес-одиниці вважаються стратегічними одиницями бізнесу [6; с. 62]

Метою виконання портфельного аналізу є, по суті, перерозподіл фінансових потоків всередині ОД на користь більш прибуткових стратегічних бізнес одиниць (обраних напрямів діяльності) за рахунок скорочення або припинення фінансування менш привабливих та перспективних, а інструментами портфельного аналізу є, як правило, двомірні матриці, що допомагають сформувати перспективи розвитку ОД, відсікти неприбуткові та/або неперспективні інвестиційно-будівельні проекти та зокрема напрями діяльності.

В наукових дослідженнях процес виділення стратегічних бізнес-одиниць та бізнес-напрямків на підприємстві називається структуруванням його діяльності (або стратегічною сегментацією). Це досить непростий етап управління портфелем та потребує від менеджерів високого рівня теоретичних та прикладних галузевих знань.

Кожна стратегічна бізнес-одиниця спрямована на отримання прибутку або як в якості супутнього чи підтримуючого виду діяльності, або як повноцінний, незалежний підрозділ (бізнес-одиниця).

З точки зору адміністративно-управлінської структури та з врахуванням особливостей операційної діяльності ОД, система формування портфеля бізнесів великих промислових підприємств та невеликих самостійних будівельних підприємств не може бути імплементована до структури ОД і, на нашу думку, потребує модернізації сучасних підходів формування бізнес-портфеля до потреб формування виробничої програми ОД.

Якщо розглядати формування бізнес-портфеля ОД поетапно, на першому етапі необхідно чітко визначити, який інвестиційно-будівельний проект (проекти) буде стратегічною бізнес-одиницею, а які – супутніми бізнес-одиницями. Крім того, вже на цій стадії доцільним є аналіз їх поточного стану: визначення наявних ринкових конкурентів, споживачів, поточних стратегій тощо.

На другому етапі формування бізнес-портфеля ОД необхідно проаналізувати поточний стан бізнес-портфеля ОД, визначити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози його складових – стратегічних та супутніх бізнес-одиниць. Та за допомогою методів портфельного аналізу визначити їх ринкову перспективність. Логічним завершенням цього етапу є формування виробничої програми ОД за допомогою інтегрального показника збалансованості бізнес-портфеля. При цьому оцінка ступеня збалансованості виробничої програми здійснюється за умови, що всі бізнес-одиниці розглядаються окремо.

На третьому етапі необхідно провести моделювання календарно-ресурсних планів **(КРП**) по всіх бізнес-одиницях. Та відповідно виявити наявність фінансового, ресурсного взаємозв'язку в періодах реалізації проектів. Якщо КРП реалізації наявних у бізнес-портфелі бізнес-одиниць взаємозалежні, то доцільно утворювати бізнес-напрямок горизонтального типу. А якщо певні бізнес-одиниці посилюють ринковий результат однієї з стратегічних бізнес-одиниць, то доцільно формувати вертикальний бізнес-напрямок, до складу якого входить одна стратегічна бізнес-одиниця, та підтримувальні бізнес-одиниці. У разі, коли мають місце обидва типи ринкової залежності між проектами бізнес-портфеля, мова йде про бізнес-напрямок змішаного типу. У разі відсутності будь-якої форми ринкового взаємозв'язку між проектами бізнес-портфеля, формування виробничої програми ОД здійснюється на основі життєвого циклу кожної бізнес-одиниці в межах ринкові стратегії ОД.

З економічної точки зору особливої актуальності набуває не тільки збереження та захист здобутих ринкових позицій організації-девелопера, але й посилення її конкурентоспроможності та створення умов для сталого розвитку. Однією з можливих відповідей на ринкові виклики сучасної економіки є ефективне стратегічне управління бізнес-портфелем ОД, яке передбачає формування такого його складу та структури, що в мінливих умовах ринкового середовища забезпечить стійкі конкурентні переваги ОД як на внутрішньому так і в перспективі на зовнішньому ринках.

Організація-девелопер при формуванні бізнес-портфеля проектів керується принципами, які дозволять розділити можливі ризики між нерухомістю різного призначення. Концепція проекту, що досягається в результаті такої диверсифікації ризиків, дозволяє фінансовим показникам прибутковості залишатися на високому рівні, навіть якщо окремі сегменти ринку перейдуть у фазу перенасичення. І хоча ефективність подібної диверсифікації в значній мірі залежить від динаміки попиту і пропозиції, а також конкретних переваг об'єкта, у сфері нерухомості найбільш прийнятною стратегією є мінімізація ризиків.

З метою раціоналізації обсягів і структури портфелю реальних інвестицій пропонується алгоритм сценарно-стохастичної діагностики проектів та їх попереднього добору до складу портфеля, який дозволяє враховувати вплив на результат капіталовкладень збоку невизначеності, пов'язаної з провідними проектними змінними, і одержати кількісну оцінку дисперсії віддачі проектів.

Результатом виконання портфельного аналізу є визначення перспективних напрямів діяльності, бізнес-одиниць, що визначені як об'єкти інвестування, рішення щодо скорочення неперспективних (в т.ч. поточно неприбуткових напрямів діяльності), щодо диверсифікації. Умовою коректного виконання портфельного аналізу є грамотне визначення (ідентифікація) бізнес-одиниць та їх оцінювання. Кожна бізнес-одиниця повинна мати стратегію своєї маркетингової діяльності, стратегію матеріально-технічного забезпечення в межах інвестиційно-фінансового ресурсу ОД. Таким чином стратегічно обґрунтовані, перспективні напрями діяльності, по суті, є напрямами росту ОД.

При формуванні портфелю необхідно зважати на паралельне формування виробничої програми ОД, оскільки функціональні і кількісні показники всіх ІБД повинні пройти детальне опрацювання на сполучуваність всіх компонентів. Однак, навіть найточніші розрахунки не дають гарантії того, що зміни в окремі будівельні проекти не будуть вноситися вже на етапі його реалізації. Для мінімізації таких змін ОД повинна намагатися укласти попередні договори з можливими орендарями, на основі вимог і побажань яких вносяться правки в проектну документацію.

На нашу думку, основною особливістю девелопменту бізнес-портфеля будівельних проектів є створення синергетичного ефекту ще на стадії проектування. У реалізації масиву проектів бере участь велика кількість заінтересованих сторін: замовник, організація-девелопер та інші стейкхолдери. Залучаються бізнес-консультанти, проектувальники, архітектори, фінансові інститути, маркетологи, потенційні орендарі, покупці і т.д., які роблять свій внесок на різних стадіях проекту. Їх основним завданням є професійне з'єднання інтелектуальних складових, створення синергії досвіду, знань і технологій.

Таблиця 1. Сутність та операційно-технологічні етапи розробки виробничої програми компанії-девелопера (ВПОД)

1.	Етап формалізації оцінки та вибору варіантів ВПОД		
1.1.	Чинники формування ВПОД	1.1.1. Чинники зовнішнього середовища	➢ Ринкові тенденції, характеристики потреб споживачів; ➢ Юридичні можливості трансформації власності (державна політика в питаннях власності); ➢ Співпраця з контрагентами ринку: учасниками ланцюга створення вартості, кредитними установами; ➢ Логістична інфраструктура: доступність та якість транспортних мереж, складів; ➢ Сприятливий інвестиційний клімат в країні; ➢ Відсутність високих бар'єрів входження в галузь.
		1.1.2.Чинники внутрішнього середовища	▪ Здатність реагувати на маркетингові прогнози; ▪ Нові технології та інноваційна спроможність; ▪ Фінансові можливості розширення бізнес-напрямків; ▪ Власні наукові розробки: патенти, авторські свідоцтва; ▪ Ключові компетенції: кадри, можливості інтеграції роботи різних підрозділів; ▪ Логістичне забезпечення бізнес-напрямків та високий рівень обслуговування клієнтів; ▪ Стратегічне бачення власників бізнесу, внутрішні мотиви
1.2.	Принципи формування		Динамічної рівноваги, стратегічної гнучкості та адаптивності, синергізму, конкурентної переваги, актуальності, системності, найменшої конфліктності.
1.3.	Підходи до підготовки та адміністрування ВПОД		3.1. Функціональний (формування ВП як складова функція маркетингу); 3.2.Процесний (формування бізнес-портфеля розглядається як сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів): 3.2.1. Категорійний менеджмент як особливий процес управління «товарними категоріями» від закупівлі до реалізації 3.3. Проектний (обов'язків,коли проекти складають елементи ВПОД).
1.4.	Адаптація критеріально-розрахункової, формально-аналітичної та методичної основи для формування ВПОД		
2.	Етап організаційно-структурної, адміністративної та операційно-технічної підготовки компанії девелопера ло успішного впровадження ВПОД		
2.1.	Організаційно-структурні заходи вдосконалення ВПОД		2.1.1. Модернізації організаційних структур у відповідності до стратегічних та поточних потреб, які б відповідали обраному підходові до управління ОД. 2.1.2. Запровадження нового регламенту діяльності ОД у відповідності з оновленою виробничою програмою.
3.	Етап опрацювання економічних, управлінських, часових, ресурсних, маркетингових та іміджевих характеристик участі девелопера в кожному з проектів, що пропонуються до складу ВПОД.		
4.	Етап формування попереднього складу виробничої програми девелопера шляхом визначення порівняльних переваг проектів за кількома локальними критеріями.		
5.	Етап компромісного узгодження варіантів ВПОД за інтегральним критерієм в єдиний варіант ВПОД.		
6.	Етап узгодження змісту,складу та регламенту ВПОД з іншими провідними суб'єктами інвестиційного процесу – замовниками,фінансово-кредитними установами та субпідрядниками.		
7.	Етап аналітичного розподілу ресурсно-кадрового потенціалу та бюджету компанії-девелопера між проектами (стратегічними бізнес-одиницями) та підрозділами видами діяльності з використанням кількох аналітичних критеріїв та їх наступного компромісного узгодження по інтегральному відносному критерію		
8.	Остаточне узгодження ВПОД. Подання змісту та регламенту ВПОД у планових документах компанії-девлопера.		
9.	Втілення ВПОД.Оперативне коригування параметрів ВПОД в процесі впровадження будівельних проектів.		
10.	Стратегічний контроль економічних підсумків реалізації ВПОД.		

Формування виробничої програми, відповідно до якої буде відбуватися реалізація проектів бізнес-портфеля, повинно враховувати специфіку кожного окремого об'єкта будівництва, етапи та терміни будівництва, так само як і всі інші етапи девелопменту, починаючи з роботи над концепцією бізнес-портфеля та проектною документацією пооб'єктно, що вимагає тривалого часу і великого обсягу інвестицій. Тому необхідно відразу прораховувати не лише КРП кожного об'єкта, а і графік фінансування, можливість одночасного залучення субпідрядників, сполучити або роз'єднати етапи будівництва на різних об'єктах та визначити можливу послідовність введення в експлуатацію окремих об'єктів бізнес-портфеля.

Висновки. Розроблений проектно-орієнтований інструментарій прийняття рішень забезпечує успішне маневрування та формалізовано очікуваний приріст потенціалу девелоперської компанії та успішну взаємодію з іншими суб`єктами інвестиційно-будівельного процесу. Напрямки подальших досліджень полягають в створенні на базі теоретичних результатів програмного комплексу, який дозволить перед початком реалізації виробничої програми змоделювати альтернативи та обрати економічно-раціональні варіанти проходження інвестиційного циклу проектів.

Список використаних джерел

1. Петрова І.В. Эффективный аутсорсинг: Механизм принятия управленческих решений: Монография / И.В. Петрова. - ИЦ РИОР, НИЦ Инфра-М, 2014г. – 108 с.

2. Зюськин А.А. Оценка эффективности управленческих решений: Монография / А.А. Зюськин. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. – 148 с.

3. Трахтенгерц Э.А. Компьютерные методы реализации экономических и информационных управленческих решений. В 2-х томах. Том 1. Методы и средства / Э.А. Трахтенгерц. – Москва : СИНТЕГ, 2010. - 172 с.

4. Мизулин М. Методы принятия управленческих решений / Мизулин М., Федулов Ю., Юсов А. – Германия : LAP, 2014. – 333 с.

5. Іванілов О.С. Економіка підприємства: Навч. посіб. / О.С. Іванілов. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

6. Рижакова Г.М. Менеджмент: Навч. посіб. / Г.М. Рижакова, В.Г. Федоренко – Київ : Віпол, 2014. - 312 с.

7. Терещенко Л.О. Інформаційні системи і технології в обліку: Навч. посіб. / Л.О. Терещенко, І.І. Матієнко-Зубенко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 187 с.

8. Батюк А.Е. Інформаційні системи: Навч. посіб. / А.Е. Батюк. – Львів: Національний університет «ЛП», Інтелект захід, 2004. – 520с.

9. Асаул А.Н. Теория и практика принятия решений по выходу организаций из кризиса / А.Н. Асаул, И.П. Князь, Ю.В. Коротаева; под ред. засл. строит. РФ, д-ра экон. наук, проф. А.Н. Асаула. – СПб: АНО «ИПЭВ», 2007. - 224с.

10. Hill C.W.L. Strategic Management: an Integrated Approach / C.W.L. Hill, G.R. Jones. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2004 – 495 p.

References

1. Petrova I.V. Effektivniy autsorsing: Mekhanizm prinyatya upravlencheskih resheniy [Effective Outsourcing: Mechanism of management decision-making]: Monografiya. - IC RIOR, NIC Infra - M, 2014. – 108 p.

2. Zuskin A.A. Ocenka effektivnosti upravlencheskih resheniy [Assessment of the effectiveness of management decision-making]: Monografiya. – SPb.: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskogo universiteta upravleniya i ekonomiki, 2012. – 148 p.

3. Trahtengerc E.A. Komputernye metody realizacii ekonomicheskih i informacionnyh upravlencheskih resheniy [Computer methods of implementation of economic and information management decision-making]. V 2-h tomah. Tom 1. Metody i sredstva. - M.: SINTEG, 2010. - 172 p.

4. Mizulin M., Fedulov U., Usov A. Metody prinyatiya upravlencheskih resheniy [Methods of managerial decision-making]. – Germanija.: LAP, 2014. – 333 p.

5. Ivanilov O.S. Ekonomika pidpriemstva [Business Economics]: Navch. posib. – K.: Centr uchbovoy literaturi, 2009. – 728 p.

6. Ryzhakova G.M., Fedorenko V.G. Menedzhment [Management]: Navch. posib. – K.:Vipol, 2014. - 312 p.

7. Tereshhenko L.O., Matienko-Zubenko I.I. Informaciyni sistemi i tehnologiyi v obliku [Information systems and technology in accounting]: Navch. posib. – K.: KNEU, 2004. – 187p.

8. Batyuk A.E. Informaciyni sistemi [Information systems]: Navch. pos. – Lviv: Nacionalniy universitet «LP», Intelekt zahid, 2004. – 520 p.

9. Asaul A.N., Knjaz I.P., Korotaeva U.V. Teoriya i praktika prinyatiya resheniy po vyhodu organizaciy iz krizisa [Theory and practice of decision-making institutions to overcome the crisis] ; pod red. zasl. stroit. RF, d-ra ekon. nauk, prof. A.N. Asaula. – SPb: ANO «IPEV», 2007. – 224 p.

10. Hill C.W.L., Jones G.R. Strategic Management: an Integrated Approach. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2004 – 495 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Ганна Володимирівна, аспірант кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва й архітектури

e-mail: kmknuba@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Игнатенко Анна Владимировна, аспирант кафедры менеджмента в строительстве, Киевский национальный университет строительства и архитектуры

e-mail: kmknuba@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR:
Ignatenko Ganna V., postgraduate student of the Department of management in construction,Kyiv national University of construction and architecture
e-mail: kmknuba@mail.ua

Рецензент: Рижакова Галина Михайлівна, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет будівництва й архітектури, завідувач кафедри менеджменту в будівництві.

УДК 330.34:316.42/.43(477)

КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Кучеренко С.Ю.,
Леваева Л.Ю.

Предметом дослідження є концепції, стратегії і програми соціально-економічного розвитку країни.

Метою дослідження є обґрунтування основних концепцій соціально-економічного розвитку України на перспективу, визначення шляхів реалізації результатів стратегій на найближчу і віддалену перспективу при взаємозв'язку заходів на регіональному та місцевому рівнях.

Теоретичною і методологічною основою досліджень є: основні положення і принципи теорії ринкової економіки, наукові праці вчених-економістів з питань регулювання розвитку економіки, фундаментальні дослідження наукових організацій щодо проблем регулювання розвитку економіки на державному і регіональному рівні.

Результати дослідження. Стратегії, програми і плани, які розробляються в державі на всіх рівнях національної економіки - найважливіші інструменти реалізації політики відповідних суб'єктів управління. Вони дозволяють організувати чітку, продуману, всебічно обґрунтовану роботу для досягнення поставлених перед суспільством і суб'єктами економіки цілей.

Аналіз концепцій, стратегій і програм соціально-економічного розвитку як на державному рівні, так і в розрізі регіонів, галузей національної економіки, підтверджує, що вони базуються на загальних для світової практиці критеріїв визначення державних пріоритетів, які увібрали в себе весь спектр існуючих проблем.

Ключові слова: *соціально-економічний розвиток, державне управління, концепції, стратегії, програми, держава, регіони.*

КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Кучеренко С.Ю.,
Леваева Л.Ю.

Предметом исследования являются концепции, стратегии и программы социально-экономического развития страны.

Целью исследования является обоснование основных концепций социально-экономического развития Украины на перспективу, определение путей реализации результатов стратегий на ближайшую и отдаленную перспективу при взаимосвязи мероприятий на региональном и местном уровнях.

Теоретической и методологической основой исследований являются: основные положения и принципы теории рыночной экономики, научные труды ученых-экономистов по вопросам регулирования развития экономики, фундаментальные исследования научных организаций относительно проблем регулирования развития экономики на государственном и региональном уровне.

Результаты исследования. Стратегии, программы и планы, которые разрабатываются в государстве на всех уровнях национальной экономики – самые важные инструменты реализации политики соответственных субъектов управления. Они позволяют организовать четкую, продуманную, всесторонне обоснованную работу для достижения поставленных перед обществом и субъектами экономики целей.

Анализ концепций, стратегий и программ социально-экономического развития как на государственном уровне, так и в разрезе регионов, отраслей национальной экономики, подтверждает, что они базируются на общих для мировой практике критериям определения государственных приоритетов, которые вобрали в себя весь спектр существующих проблем.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие, государственное управление, концепции, стратегии, программы, государство, регионы.*

CONCEPTS OF UKRAINE'S SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

Kucherenko S.Yu.,
Levaieva L.Yu.

The subject of research is the concepts, strategies and programs of socio-economic development of the country.

The purpose of research is to substantiate the basic concepts of socio-economic development of Ukraine in the future, to define the ways to implement the strategies at the regional and local levels in the future.

© **Кучеренко С.Ю., Леваева Л.Ю.**, 2017

Theoretical and methodological basis of research are: the main provisions and principles of the market economy theory, the economists' scientific works on regulation problems of economic development, the basic scientific research of organizations on regulation problems of economic development at national and regional levels.

The results of work. Strategies, programs and plans are being developed by the state at all levels of the national economy – the most important policy instruments of governance subjects. They allow to organize a clear, thought-out, thoroughly grounded work for the achievement of the socio-economic purposes.

Analysis of concepts, strategies and programs of socio-economic development as on the national as regional level, sectors of the national economy, confirms that they are based on common world practice criteria for public priorities which have embraced the whole range of real problems.

Key words: *socio-economic development, national administration, concepts, strategies, programs, states, regions.*

Сьогодні Україна та її регіони стоять перед новими викликами, які сформовані під впливом зростання відкритості глобальної економіки, посилення невизначеності напрямів та темпів такого зростання. Це вимагає значних змін у стратегічному баченні розвитку регіонів України та визначенні цілей регіональної політики держави.

Суть цих змін полягає у переході від прямих короткострокових галузевих заходів впливу та реалізації інвестиційних проектів у конкретних регіонах для розв'язання проблем їх розвитку до системного і комплексного підходу до розвитку територій, відповідно до якого інструменти регіональної політики координують та інтегрують різні галузеві фінансові потоки і створюють умови конкурентного розвитку для всіх регіонів. Чітке розуміння асиметричної природи регіонального розвитку повинно спрямовувати регіональну політику на розв'язання проблем забезпечення рівних можливостей здійснення економічної діяльності для населення та бізнесу, а також рівного доступу населення до ключових соціальних, адміністративних та інших послуг, що забезпечують можливість самореалізації.

Іншим важливим чинником є посилення ролі інституційного, соціального та економічного середовища на регіональному та місцевому рівні для економічного зростання та добробуту. Воно відповідно вимагає еволюції інституційної моделі формування та реалізації державної регіональної політики, яка сприяє створенню та стійкому функціонуванню середовища, сприятливого для місцевих та регіональних ініціатив.

Широкий спектр вказаних проблем в різні періоди активно досліджувався у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. В першу чергу можна назвати таких вчених, як О.Амоша, О.Алимов, В.Беседін, В.Геєць, В.Гриньова, В.Гришко, Б.Данилишин, С.Дорогунцов, М.Дудченко, І.Крючкова, А.Музиченко, М.Некрасов, Б.Панасюк, В.Пила, М.Скрипніченко, Д.Стеченко, М.Чумаченко. Не всі багатогранні та різнобічні характеристики проблем розроблені і вивчені повністю. Особливо це стосується аналізу стратегій соціально-економічного розвитку держави.

Метою дослідження є обґрунтування основних концепцій соціально-економічного розвитку України на перспективу, визначення шляхів реалізації результатів стратегій на найближчу і віддалену перспективу при взаємозв'язку заходів на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Теоретичною та методологічною основою досліджень є: головні положення і принципи теорії ринкової економіки, наукові праці вчених-економістів щодо питань регулювання розвитку економіки, фундаментальні дослідження наукових організацій відносно проблем регулювання розвитку економіки на регіональному рівні.

Стан економіки України, перетворення і процеси, які відбувалися в минулому, а особливо в останні роки, переконливо свідчать, що розв'язання проблем соціально-економічного розвитку перейшло в розряд стратегічних і глобальних, стало одним з найбільш важливих в державі. Подолання кризових явищ, перехід до сталого економічного зростання потребують подальшого відпрацювання механізмів регулювання економіки як на державному, так і на регіональному рівні [1, с. 3]. Пріоритети в соціально-економічному розвитку держави в системі державного регулювання визначаються концепцією соціально-економічного розвитку, яка реалізується в стратегії та відповідних програмах соціально-економічного розвитку, які в свою чергу приймаються в залежності від поставлених цілей на коротко-, середньо- або довгострокову перспективу.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на досягнення зазначених цілей, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток.

За результатами ґрунтовного аналізу основних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів протягом останніх 20 років та проблем, що існують у сфері регіональної політики, визначені цілі державної регіональної політики до 2020 року.

Ціль 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів. Передбачається якісне використання ендогенних факторів для забезпечення динамічного економічного зростання на регіональному рівні. Підвищення рівня конкурентоспроможності всіх регіонів є пріоритетом державної регіональної політики. Результатом заходів, здійснених для досягнення даної цілі, буде підвищення рівня розвитку регіонів, їх економічної активності, формування економіки на більш досконалій технологічній основі, створення механізму поширення процесу розвитку з центрів економічного зростання, якими будуть переважно міста – обласні центри, міста обласного значення, на інші території, що дасть можливість задіяти внутрішні фактори

розвитку адміністративних центрів районів, малих міст та сільських населених пунктів. Це здійснюватиметься шляхом розширення зв'язків між адміністративними центрами областей, районів і сільськими населеними пунктами, включаючи забезпечення транспортної доступності, розвитку сільської місцевості, а також вжиття заходів, що сприятимуть розвитку людського капіталу, упровадження новітніх технологій, покращення навколишнього природного середовища, що в результаті сприятиме привабливості територій для інвестицій та активізації економічної діяльності на всій території країни (С/12).

Ціль 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток. Передбачається виконання завдань і здійснення заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, зменшення диспропорцій у доступі населення в кожному регіоні до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших послуг, підвищення якості освіти сільської молоді, медичного обслуговування в малих містах та сільських населених пунктах, покращення водопостачання та водовідведення у населених пунктах, створення інформаційних та комунікаційних мереж з метою ефективного доступу населення до першочергових послуг (у кожному регіоні визначатиметься перелік територій з найгострішими проблемами щодо доступу населення до адміністративних та інших послуг з метою підвищення їх якості та збільшення обсягів), зменшення міжрегіональних відмінностей, просторової дезінтеграції, зміцнення кооперaційних зв'язків між регіонами у різних сферах (економіці, культурі, освіті, соціальній сфері), з метою досягнення єдності держави (С/ 20).

Ціль 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку. На сьогодні, незважаючи на наявне законодавство та розуміння проблем регіонального розвитку, не вдалося зменшити регіональні диспропорції, удосконалити системи управління, децентралізації та деконцентрації владних повноважень, посилити спроможність органів місцевого самоврядування щодо планування та реалізації власних стратегій розвитку. Причиною цього є недосконаліть системи врядування та відсутність відчутного прогресу у проведенні реформи адміністративно-територіального устрою, реформи державної служби в напрямі її професіоналізації, фіскальної децентралізації тощо.

Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку передбачає такі операційні цілі:

- децентралізація влади, реформування місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою;
- удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні;
- підвищення якості державного управління регіональним розвитком;
- посилення міжгалузевої координації в процесі планування та реалізації державної регіональної політики;
- інституційне забезпечення регіонального розвитку [2, с. 29].

У зв'язку з невизначеністю обсягу фінансового забезпечення реалізації Стратегії розподіл фінансових ресурсів за її цілями здійснено орієнтовно, а саме:

ціль 1. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів – 35% загального обсягу фінансування, що планується спрямувати на виконання завдань із забезпечення підвищення рівня економічної активності регіонів, формування економіки у регіонах на більш досконалій технологічній основі;

ціль 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток – 64% загального обсягу фінансування, що буде спрямовано на зменшення диспропорцій у доступі населення в кожному регіоні до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших послуг;

ціль 3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку – близько 1% загального обсягу фінансування, що буде зосереджено насамперед на забезпеченні виконання навчальних та практичних програм підвищення кваліфікації спеціалістів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які відповідають за формування, реалізацію та здійснення контролю за реалізацією державної регіональної політики.

На досягнення зазначеної цілі в рамках проекту Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» передбачено фінансування ряду заходів щодо надання консультативної та інформаційної допомоги центральним та місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, громадським об'єднанням з питань формування та реалізації ефективної державної регіональної політики. Загальний обсяг фінансування в рамках технічної допомоги на 2013–2016 роки становить більш як 5 млн. євро [2, с. 41-42].

Стратегія реалізується двома етапами.

На першому етапі (2014–2016 роки) передбачається: створення нормативно-правових умов для вирішення проблемних питань соціально-економічного розвитку східних регіонів, зокрема Донецької та Луганської областей, шляхом розроблення та прийняття відповідної комплексної державної цільової програми; реалізація комплексних заходів з відновлення юрисдикції України на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, із захисту прав та інтересів населення, що проживає на цій території; підготовка концептуальних пропозицій конституційної реформи та формування законодавчої основи, необхідної для реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації, субсидіарності, повсюдності та спроможності місцевого

самоврядування; внесення змін до Бюджетного і Податкового кодексів України у частині децентралізації фінансів, зміцнення матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування; формування цілісної системи стратегічного, середньострокового і короткострокового прогнозування та планування на державному, регіональному і місцевому рівні; визначення механізму координації розроблення цільових програм і проектів у сфері державної регіональної політики та їх узгодження з відповідними загальнодержавними програмами, цільовими програмами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; визначення на законодавчому рівні форми участі громадських об'єднань у формуванні, реалізації, проведенні моніторингу та оцінки результативності реалізації стратегій регіонального розвитку; провадження ефективної діяльності Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку; підвищення рівня кваліфікації працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері стратегічного планування регіонального розвитку, визначення та впровадження нових інструментів стимулювання розвитку регіонів, проведення моніторингу та оцінки їх ефективності; методичне забезпечення та координація процесу затвердження і реалізації регіональних стратегій розвитку; удосконалення нормативно-правової бази щодо розширення можливостей розвитку міст як центрів економічного зростання; завершення процесу територіального планування та затвердження генеральних схем розвитку на регіональному рівні, у тому числі міст – обласних центрів; удосконалення територіальної системи надання фізичним та юридичним особам адміністративних послуг; створення нормативно-правових умов для державного стимулювання об'єднання на добровільних засадах територіальних громад, використання ними можливостей співробітництва на умовах організаційної та фінансової кооперації; реалізація проектів транскордонного співробітництва, підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій; стимулювання впровадження в регіонах новітніх енергоефективних технологій та енергозберігаючих заходів, виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива; концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямах регіонального розвитку; підтримка реалізації інвестиційних проектів житлового будівництва; створення умов для розвитку ефективного конкурентного середовища на регіональних ринках; мінімізація негативного впливу на економічну конкуренцію на регіональних ринках, що виникає внаслідок антиконкурентних дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

На другому етапі (2017–2020 роки) передбачається: проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі; завершення формування нормативно-правового підґрунтя з питань діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з урахуванням конституційної реформи; підвищення рівня фінансової забезпеченості місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; реалізація державних інфраструктурних проектів, спрямованих на посилення міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції; реалізація інноваційних міжгалузевих проектів у сфері регіонального розвитку, спрямованих на стимулювання процесу економічного розвитку окремих регіонів та територій; розширення сфери застосування угод щодо регіонального розвитку; створення міжрегіональної та внутрішньорегіональної системи поширення інновацій та знань; запровадження ефективних інструментів для стимулювання формування ефективних регіональних ринків праці відповідно до потреб економіки регіону та з урахуванням його конкурентних переваг; сприяння розвитку ринкової інфраструктури регіональних ринків; усунення або зниження бар'єрів вступу на регіональні товарні ринки нових виробників та виходу з них; підвищення рівня інженерного забезпечення регіонів, у тому числі водозабезпечення сільських населених пунктів; створення інформаційної та комунікаційної мережі, розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури; створення рівних умов для доступу населення, зокрема сільського, до освіти, підвищення якості освіти; поширення на інші регіони позитивного досвіду пілотних проектів реформування системи охорони здоров'я, підвищення доступності та ефективності медичного обслуговування населення незалежно від місця проживання; удосконалення системи територіального розміщення об'єктів сфери культури, зокрема в сільській місцевості; підвищення якості надання житлово-комунальних послуг шляхом створення конкурентного середовища на ринку таких послуг [2, с. 43-46].

Крім затвердженої Кабінетом Міністрів України Державної стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, ряд науковців запропонували свої концепції соціально-економічного розвитку України на перспективу, розглянемо окремі з них, які на нашу думку заслуговують уваги.

Концепція соціально-економічного розвитку України на 2015-2016 рр. розроблена групою «Економічна стратегія Нової Країни» [3].

Пріоритетами Концепції є високий рівень інвестиційної привабливості, якісні умови ведення та розвитку бізнесу, умови для розвитку інновацій, умови для розвитку людського капіталу. Фундаментальними причинами невдач української економіки автори концепції вважають – колишню комуністичну бюрократію, яка із здобуттям незалежності приватизувала державні повноваження для власного збагачення; українці, які століттями не мали власної держави, довіряють тільки вузькому колу близьких, неготові слідувати нормам і правилам, діяти солідно, корупція стала частиною виживання. Найголовнішими проблемами сучасного стану є незахищеність майна та інвестицій, відсутність гарантії справедливого суду що робить невигідними будь-які довгострокові інвестиції; корумпованість державного апарату, надмірна зарегульованість (в вигляді регуляторних норм – стосовно бізнесу, надто великої централізації функцій - стосовно територіальних

громад) – потребує від економічних агентів витрачати багато ресурсів, що знижує продуктивність праці і не залишає ресурсів на розвиток; велике податкове навантаження (разом «корупційним податком») – змушує велику кількість економічних агентів працювати «в тіні», що додає їм незахищеності і невпевненості, демотивує інвестувати в майбутній розвиток в країні, а також впливає на макроекономічні показники України. Перепонами для проведення реформ є спротив корумпованої бюрократії, бюрократичний апарат нездатний і не зацікавлений реформувати сам себе, і за існуючою структурою не зможе працювати на користь держави в ринкових умовах; питання захисту прав власності і справедливого суду є невирішеними, тому відсутність впевненості знищує ефект будь-яких реформ,спрямованих на зростання; відсутність люстрації як процесу очищення від корупції. Для того щоб реформи були проведені слід реалізувати всеосяжний антикорупційний проект(без послаблення корупції планові заходи перетворюються на формальність і обман), гарантувати захист особистих і майнових прав та справедливого суду, здійснити кадрове оновлення держави – починаючи з суддівської гілки влади та підвищити дієздатність держави через адміністративну, судову реформи, систему електронного уряду, скорочення кількості державних службовців та максимальне використання автоматизації. Потрібно наповнити бюрократичну систему людьми з європейськими цінностями. Активісти майдану, волонтери, добровольці – це люди які показали, що вони сповнюють європейські принципи. В поточній економічній ситуації можна виділити сильні і слабкі сторони. Сильними є якісна фундаментальна і технічна освіта; високий науково-технологічний потенціал в космо- і авіабудуванні; розвинені галузі: металургія, енергомашинобудування, атомна енергетика, електроенергетика, харчова промисловість; розвинені транзитні магістралі нафти, газу; велика кількість якісних ІТ-фахівців. Серед напрямків, які будуть розвиватися в найближчі роки, за дослідженнями: біотехнологія, медицина, нано-технології, чиста енергетика, нові джерела енергії, робототехніка, ядерна, матеріалознавство, логістика, технології комунікацій, соціогуманітарні технології. Умови розвитку конкурентної ринкової економіки є: макроекономічна стабільність, ліквідація протекціоністських заходів, розумне відкриття економіки, поліпшення функціональних ринкових факторів виробництва, дерегулювання, реформа податкового адміністрування, судова і антикорупційна реформи, реформа соціальних послуг, інвестування в торговельну інфраструктуру. На думку авторів проекту, будь які види стимулювання – розвиток інфраструктури для підтримки малого бізнесу у сфері інновацій бізнес-інкубатори, центри трансферту технологій, розвиток інфраструктури, інфраструктура для розміщення виробничих підприємств і науково-дослідницьких центрів мають здійснюватись в свій час та при певних умовах. Дієздатність держави характеризуються здатністю забезпечити дотримання правил економічної гри, а саме: підтримує конкуренцію, забезпечує свободу капіталу, підтримує невідворотність дотримання договорів. Критерії дієздатності держапарату це спрямованість на цілі економічного розвитку, відсутність конфліктуючих інтересів, компетентність. Основною ціллю модернізації – переходу до економіки з більшою доданою вартістю. Людський капітал – це інтенсивний економічний ресурс, найважливіший фактор формування високотехнологічної, інноваційної економіки. Неодмінною умовою розвитку людського капіталу є середовище, його формує: висока якість освіти і науки, розвиток інтелектуальних мереж, відповідні традиції, наступність і високий суспільний статус інтелектуальної діяльності, економічна свобода, конкурентоспроможна якість життя. Напрямами діяльності для Міністерства економки є: створення експортних бюро при різних асоціаціях (підтримка експортерів), створення бюро впровадження інноваційної технологічної політики ; створення системи безперервного навчання; державна інноваційна стратегія; стратегія просування національних економічних інтересів; підвищення рівня інформатизації населення; підвищення рівня фінансової грамотності населення; поліпшення управлінського потенціалу бізнесу; розкрутка туристичного бренду України; реіндустріалізація економіки за рахунок ОПК і держзамовлення; комерціалізацію сфери туризму та санаторно-курортного відпочинку; роздержавлення системи пенсійного накопичення і соціального страхування; формування у жителів Південного Сходу запиту на зміни, прихильність новим європейським цінностям. (Професійний обмін: лідери думок, агенти впливів з різних середовищ, комунікатори) через подорожі в Європу; якість управління державними підприємствами.

Іншу стратегію розвитку «Україна – 2020» запропоновано робочою групою при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України [4].

Місією стратегії є підвищення рівня добробуту громадян України до рівня розвинутих країн, ціллю – домогтися на даному відрізку темпу росту ВВП України у 3 рази більшого, ніж в інших країнах, що розвиваються

Стратегія розвитку «Україна 2020 «включатиме три основні етапи:

1. Зняття бар'єрів, що стримують зростання економіки (дерегуляція економіки, ґрунтовне оновлення держапарату новими людьми, викоренення корупції за принципом «zero tolerance»);

2. Макроекономічна стабілізація (здешевлення вартості позикового капіталу, скорочення бюджетного дефіциту, інфляційне таргетування);

3. Розвиток індустрій з великою доданою вартістю шляхом залучення інвестицій (кінцеві продукти харчування, транзит,туризм, машинобудування, інженерія,сфера послуг, зниження залежності України від російського газу.

Першочерговими загальноекономічними ініціативами у регуляторній сфері «Дозвільна система і система ліцензування» є: скасування близько 100 ліцензій, пов'язаних із впровадженням господарської діяльності, скорочення переліку документів, які суб'єкту господарювання необхідно подати для одержання

документу дозвільного характеру на 50%, перехід до електронного способу подачі та отримання документів дозвільного характеру та ліцензій, скорочення кількості свідоцтв на 50%, передача частини ліцензованих функцій саморегульованим галузевим організаціям.

Першочерговими загальноекономічними ініціативами у регуляторній сфері «Податкова система» автори проекту виділяють: зменшення кількості податків і зборів та зменшення кількості звітів, розроблення порядку подання фінансової звітності, складеної за міжнародними стандартами в електронній формі, усунення необґрунтованих підстав щодо відмов у відшкодуванні ПДВ, зокрема визначення правочинів недійсними, забезпечення 100% відшкодування сум ПДВ суб'єктам господарювання, запровадження тільки щорічного звітування суб'єктам малого і середнього бізнесу, розробити та прийняти нормативно-правові акти щодо спрощення податкової звітності. У сфері «Митниця» автори проекту пропонують удосконалити процедуру митної оцінки відповідно до рекомендацій СОТ і ЄС, затвердити нормативно-правовий акт щодо порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації, встановити персональну матеріальну, адміністративну та кримінальну відповідальність посадових осіб митного органу за порушення вимог законодавства України, скасувати необхідність подання митним органам сертифікату проходження, декларації відповідності,пакувального листа, делівері-ордеру та договору купівлі-продажу під час імпорту, передбачити відповідно до європейської практики перелік скорочень у митних процедурах для підприємств, що не мають статусу УЕО, за умови відповідності встановленим критеріям. Щодо «Технічного регулювання» забезпечити гармонізацію національних стандартів із відповідними міжнародними та європейськими стандартами, забезпечити прийняття ідентичних європейським технічних регламентів, розмежувати вимоги до маркування харчових і нехарчових продуктів.

Ще одну стратегію розвитку «Україна – 2020» (Роль держави) запропонували науковці Кримського Інституту Стратегічних Досліджень [5].

Держава має відігравати чітко визначену роль – це не радянський тотальний контролер, але й більш ніж «нічний вартовий» для суспільства та громадян. При цьому роль держави має формуватись не тільки і не стільки з ідеологічних міркувань, але передусім з технічних причин. За замовчанням, суспільні актори та індивіди діють самостійно, не покладаючись на державу. Інтервенція держави ж відбувається лише для досягнення таких цілей: ефективність, справедливість індивідуальна свобода, соціальне порозуміння.

Суспільство України має бути структурованим та спроможним для вироблення спільних (для окремих груп) та загальних (для всіх у цілому) смислів, що і становитимуть «державне замовлення», тобто суспільство має бути спроможним до реального формування порядку денного в країні, у тому числі, по відношенню до держави. Звичайно, ми говоримо про активне громадянське суспільство та значну кількість і якість громадських організацій, що представляють інтереси широких верств населення так, що ефективно жодний громадянин не лишився без змоги колективно відстоювати свої інтереси, риси ідентичності тощо.

Громадянин України має ясно усвідомлювати відповідальність за свої особисті права та свободи, а також обов'язки та обмеження по відношенню до інших громадян. Співвідношення «індивідуальне Vs колективне», роль релігії і родини мають визначатись не державою, а шляхом широкого суспільного діалогу та пошуку відповідного «динамічного балансу». Цінності та переконання особистості, що здійснюють реальний вплив на оточуючих, мають отримати змогу артикуляції через спільні з іншими суспільні механізми. Громадянин має усвідомити, що апелювання до держави, як інституту, виправдано лише в разі технічної неспроможності суспільства до генерування загальних смислів.

Автори проекту пропонують:

- замінити паперові банкноти номіналом 1, 2, 5, 10 грн. на монети. Швидкість обігу монет є значно вищою за швидкість обігу в паперових банкнотах. Заміна дозволить збільшити об'єм грошей в економіці без збільшення грошової маси і без, відповідно, інфляції;

- виокремити обслуговування транзакцій (платежі, перекази) в окремі привітні структури, які матимуть прибуток від комісійних зборів, а не від кредитування;

- залишити можливість прийому депозитів та видачі кредитів лише за державними банками, порятунок яких за рахунок платників податків, в разі загрози банкрутства, не створить проблем морального плану;

- стимулювання розвитку фондового ринку через біржу та відкриті торги із широким залученням вкладів громадян через мережу відділень, що має стати реальною альтернативою депозитам для власників надлишковою ліквідністю та кредитуванню в пошуку ліквідності для юридичних осіб. Перший крок – скасування 15% податку на доходи акціонерів – фізичних осіб;

- створення системи охорони здоров'я, коли кожний громадянин має право самостійно обирати медичний заклад свого обслуговування. При цьому «гроші відстежують пацієнта», тобто чим більше людей обслугував заклад, тим більше він фінансування він отримує з бюджету. При чому форма власності закладу не має значення. При цьому держава надає сімейного доктора, який консультує та виписує направлення;

- на відміну від медичних послуг школяр, як і його родина здебільшого невзмозі самостійно обрати заклад початкової та середньої освіти. Формування рейтингів на базі опитування школярів, батьків, результатів тестування і т.д. при цьому стануть ефективним механізмом для ухвалення управлінських рішень щодо керівництва навчальних закладів. Заклади при цьому є державними;

- для попередження випадків, коли дітей народжують лише для грошової допомоги або допомога по безробіттю стає самоціллю, коли соціальні виплати витрачаються на алкоголь та сигарети, замість пошуку

роботи варто ввести допомогу соціально незахищеним верствам населення натуральними одиницями – товарами та послугами. Наприклад, для породіль – видача дитячого харчування, засобів дитячої гігієни і т.д. Для безробітних – курси з підвищення кваліфікації, талони на харчування;

- виші на відміну від шкіл можуть створювати ефективний ринок з більш-менш доступною для споживача інформацією. Отже не є виправданим надання державою цієї послуги. Можливість отримання вищої освіти для малозабезпечених може провадитись наданням персональних державних грантів персонально для абітурієнта, а не деперсоналізованим державним замовленням. Окрім усього приватизація вишів забезпечить надходження коштів до державного бюджету.

Висновки. Аналіз концепцій, стратегій та програм соціально-економічного розвитку як на державному рівні, так і в розрізі регіонів, галузей національної економіки, підтверджує, що вони базуються на загальних в світовій практиці критеріях визначення державних пріоритетів, які увібрали в себе, напевно, весь спектр існуючих проблем буття української нації.

Суть державного регулювання соціально-економічної трансформації у загальному вигляді зводиться до того, щоб забезпечити економічне зростання суспільства.

Запорукою гармонійного, сталого розвитку українського народу, коли збалансовуються інтереси всіх соціальних груп населення, бізнесу та держави, виступає обрання найважливіших пріоритетів в соціально-економічному розвитку держави, що базуються на науково-обгрунтованих критеріях визначення цих пріоритетів.

Список использованных источников

1. Савченко В.Ф. Методологічні засади розроблення програм соціально-економічного розвитку на регіональному рівні: дис. … докт. економ. наук. 08.00.03 / В.Ф. Савченко ; Н.-д. екон. ін-т. – Київ, 2007.

2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс] – Доступ до ресурсу http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11 (дата обращения: 24.11.2016). – Назва з екрана.

3. Концепція соціально-економічного розвитку України на 2015-2016 рр розроблена групою «Економічна стратегія Нової Країни». [Електронний ресурс] – Доступ до ресурсу http://www.slideshare.net/kukivan/20142015-42995946 (дата обращения: 24.11.2016). – Назва з екрана.

4. Стратегія розвитку «Україна 2020» [Електронний ресурс] – Доступ до ресурсу www.easybusiness.in.ua (дата обращения: 24.11.2016). – Назва з екрана.

5. Стратегія розвитку «Україна-2020» (Роль держави) Кримський Інститут Стратегічних Досліджень [Електронний ресурс] – Доступ до ресурсу http://www.slideshare.net/KyivSchoolofEconomics/ss-38253878 (дата обращения: 24.11.2016). – Назва з екрана.

References

1. Savchenko V.F. Metodologichni zasady rozroblennja program social'no-ekonomichnogo rozvytku na regional'nomu rivni: dys. … dokt. ekonom. nauk. – K., 2007.

2. Gosudarstvennaya strategiya regional'nogo razvitiya na period do 2020 goda, utverzhdennaya Postanovleniem Kabineta Ministrov Ukrainy ot 6 avgusta 2014 № 385 : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11.

3. Kontseptsiya sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya Ukrainy na 2015-2016 gg. razrabotana gruppoy «Ekonomicheskaya strategiya Novoy Strany : http://www.slideshare.net/kukivan/20142015-42995946

4. Strategiya razvitiya «Ukraina 2020» : www.easybusiness.in.ua (data obrashcheniya: 24.11.2015).

5. Strategiya razvitiya «Ukraina-2020» (Rol' gosudarstva) Krymskiy institut Strategicheskikh Issledovaniy : http://www.slideshare.net/KyivSchoolofEconomics/ss-38253878.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент, завідуюча кафедрою політичної економії

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой политической экономии

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kucherenko Svitlana Yuriivna, PhD, assistant professor of Political Economy

Levaieva Ludmila Yuriivna, PhD, associate professor of economics department

SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named Gregory Skovorody»

Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine

УДК 339.97; 351.82

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Неботов П.Г.

У науковій праці наведено результати узагальнень формування та реалізації організаційно-економічного механізму експортного контролю як одного з інструментів зовнішньоекономічної політики держави.

Предмет роботи – наукове обґрунтування формування та розвитку організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Мета статті – навести результати теоретичних узагальнень щодо сутності експортного контролю як об'єкта економічного дослідження та інструмента зовнішньоекономічної політики держави, а також науково-методологічні рекомендації щодо побудови організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Методологія дослідження ґрунтувалася на використанні сучасних методів та прийомів пізнання економічних явищ і процесів, що є адекватні обраному предмету дослідження. В процесі дослідження використовувалися методи абстрагування, індукції та дедукції, логічних узагальнень, зіставлення та порівняння.

Експортний контроль здатен суттєво впливати на показники виробничої та фінансової діяльності підприємств, що займаються виробництвом та постачанням товарів та послуг військового та подвійного призначення. З цієї точки зору експортний контроль слід розглядати як фактор, що здатен впливати на конкурентну позицію підприємств, які функціонують у ринковому середовищі як господарюючі суб'єкти, а також на показники зовнішньоекономічної діяльності національного господарства. Показано, що експортний контроль може бути представлений як елемент системи державного контролю, а контроль взагалі визнається однією з функцій менеджменту. У роботі подано науково-методологічні узагальнення щодо побудови механізму експортного контролю.

Галузь використання результатів дослідження – державний експортний контроль, підготовка фахівців із зовнішньоекономічної діяльності.

Зроблено висновок, що експортний контроль представляє інтерес як явище, в якому реалізується функціональне призначення певного суспільного процесу, зокрема у сфері економічних відносин в частині виробництва та реалізації (споживання) певних товарів і послуг, причому наслідки цього процесу можуть бути оцінені у грошових (вартісних) показниках.

Ключові слова: *контроль, експортний контроль, економічне дослідження, управління, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічна політика, організаційно-економічний механізм.*

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ЭКСПОРТНОГО КОНТРОЛЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Неботов П.Г.

В научной работе приведены результаты обобщений формирования и реализации организационно-экономического механизма экспортного контроля как одного из инструментов внешнеэкономической политики государства.

Предмет работы – научное обоснование формирования и развития организационно-экономического механизма экспортного контроля.

Цель статьи - привести результаты теоретических обобщений о сущности экспортного контроля как объекта экономического исследования и инструмента внешнеэкономической политики государства, а также научно-методологические рекомендации по построению организационно-экономического механизма экспортного контроля.

Методология исследования основывалась на использовании современных методов и приемов познания экономических явлений и процессов, адекватних выбранному предмету исследования. В процессе исследования использовались методы абстрагирования, индукции и дедукции, логических обобщений, сопоставления и сравнения.

Экспортный контроль способен существенно влиять на показатели производственной и финансовой деятельности предприятий, которые занимаются производством и поставкой товаров и услуг военного и двойного назначения. С этой точки зрения экспортный контроль следует рассматривать как фактор, способный влиять на конкурентную позицию предприятий, функционирующих в рыночной среде как хозяйствующие субъекты, а также на показатели внешнеэкономической деятельности национального хозяйства. Показано, что экспортный контроль может быть представлен как элемент системы государственного контроля, а контроль вообще признается одной из функций менеджмента. В работе представлены научно-методологические обобщения относительно построения механизма экспортного контроля.

Область применения результатов исследования - государственный экспортный контроль, подготовка специалистов по внешнеэкономической деятельности.

 © Неботов П.Г., 2017

Сделан вывод, что экспортный контроль представляет интерес как явление, в котором реализуется функциональное назначение определенного общественного процесса, в частности в сфере экономических отношений в части производства и реализации (потребления) определенных товаров и услуг, причем последствия этого процесса могут быть оценены в денежных (стоимостных) показателях.

Ключевые слова: *контроль, экспортный контроль, экономическое исследование, управление, внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономическая политика, организационно-экономический механизм.*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF EXPORT CONTROL: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Nebotov P.G.

In scientific work, the results of generalizations formation and implementation of organizational and economic mechanism of export controls as a tool of foreign policy.

The subject of the work - the formation and development of organizational and economic mechanism of export controls.

The purpose of the article - to give the results of theoretical generalizations about the nature of the object as export control and economic research tool of foreign policy, scientific and methodological recommendations for building the organizational and economic mechanism of export controls.

The research methodology was based on the use of modern methods and techniques of knowledge of economic phenomena and processes that are adequate to the chosen subject. The study used methods of abstraction, induction and deduction, logical generalizations, comparisons and comparisons.

Export control is able to significantly affect the performance of the production and financial activities of companies engaged in manufacturing and supplying products and services of military and dual-purpose. From this perspective, export controls should be considered as a factor that is able to affect the competitive position of companies that operate in a market environment as business entities, as well as indicators of foreign economic activity of the national economy. It is shown that export controls can be presented as an element of state control, and control generally recognized as one of the functions of management. The paper presents scientific and methodological generalizations about building a mechanism of export control.

The use of research results - state export controls, training of foreign trade.

It is concluded that the export control of interest as a phenomenon, which implemented the functionality of a particular social process, particularly in the economic relations in terms of production and sales (consumption) of certain goods and services, and the consequences of this process can be evaluated in monetary (value) indicators.

Keywords: *control, export control, economic research, management, foreign trade, foreign policy, organizational and economic mechanism.*

Акутальність дослідження (постановка проблеми). В сучасній економічній літературі панує думка, що експорт здатен підвищити економічний добробут країни. Справді, завдяки експорту у країні базування підтримується виробництво певних економічних благ (відповідно – підтримуються зайнятість та інвестиційна активність) та забезпечується надходження доходу від іноземних покупців. В свою чергу, до бюджету країни базування надходять податкові платежі.

Але на практиці існують випадки, коли необхідне обмеження експорту. Як правило, рішення про обмеження експорту може ухвалюватися у випадку, якщо експорт певного економічного блага може зашкодити національним інтересам. Приміром, обмеження експорту мають місце, коли держава базування не має достатнього обсягу певного економічного ресурсу, аби підтримувати певний обсяг експорту або забезпечити потреби внутрішнього ринку у цьому ресурсі (так, Україна обмежує експорт зернових з метою забезпечення достатніх запасів власного виробництва). Існують випадки, коли експорт обмежується на виконання міжнародних зобов'язань держави (приміром, у випадку запровадження компетентною міжнародною або національною організацією санкцій щодо країни, яка порушила норми міжнародного права або взяті на себе зобов'язання). Також обмеження експорту можливе, якщо йдеться про економічні активи (товари, послуги, технології, інформація) військового та подвійного призначення. Вважається, що такі активи, у випадку їхнього використання неконтрольованими отримувачами, можуть нанести шкоду глобальному миру або призвести до загострення тероризму.

Таким чином виник феномен експортного контролю – як ідея нормативного (законодавчого) обмеження «небажаного» експорту певних активів, якщо використання цих активів іншими країнами каталізує ризики глобальної безпеки.

В той же час в економічній літературі майже немає розвідок з питань побудови організаційно-економічних механізмів експортного контролю, висвітлення економічної сутності експортного контролю як інструмента зовнішньоекономічної політики держави, технологій експортного контролю з урахуванням сучасних змін геоекономічної ситуації. Цим обумовлена актуальність даної праці.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими (аналіз останніх досліджень і публікацій). У економічній літературі майже не представлено публікацій з питань організації експортного контролю, визначення економічної сутності експортного контролю як інструмента зовнішньоекономічної політики держави. Окремі узагальнення організаційного та управлінсько-правового характеру наведено у посібнику

за редакцією О.М. Гришуткіна [1]. Розуміння економічної сутності експортного контролю також наводиться у тритомнику «Економічна енциклопедія» (відповідальний редактор С.В. Мочерний) [3] та у окремих публікаціях, розміщених у мережі Інтернет [2; 4]. Процедури експортного контролю регламентовано також законодавством України [5]. Проте вказані джерела не розкривають змісту експортного контролю як інструменту зовнішньоекономічної політики держави. Також відсутнє цілісне бачення організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Предмет дослідження - формування та розвиток організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Мета статті – навести результати теоретичних узагальнень щодо сутності експортного контролю як об'єкта економічного дослідження та інструмента зовнішньоекономічної політики держави, а також науково-методологічні рекомендації щодо побудови організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати економічну сутність експортного контролю.
2. Розглянути експортний контроль в якості інструменту зовнішньоекономічної політики держави.
3. Дослідити теоретико-методологічні основи побудови організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Методи. Методологія дослідження ґрунтувалася на використанні сучасних методів та прийомів пізнання економічних явищ і процесів, що є адекватні обраному предмету дослідження. В процесі дослідження використовувалися методи абстрагування, індукції та дедукції, логічних узагальнень, зіставлення та порівняння.

Постановка проблеми. З урахуванням сучасних викликів, що формуються у тому числі у геоекономічному середовищі, доцільно провести дослідження, що спрямовані на з'ясування сутності експортного контролю як інструмента зовнішньоекономічної політики держави, а також надати теоретико-методологічні основи побудови та підтримки ефективного функціонування організаційно-економічного механізму експортного контролю.

Результати дослідження. Вважається, що формування механізму експортного контролю пов'язане із початком «холодної війни» та спробами зупинити розповсюдження ядерної зброї у другій половині 1940-х років. Конгресом США у 1946 р. було ухвалено Закон «Про атомну енергію» (Atomic Energy Act of 1946), в якому містилися норми, спрямовані на нерозповсюдження технологій у сфері використання атомної енергії та створення певних механізмів експортного контролю [1; 2; 3]. Зокрема, вказаним Законом будь-яка інформація, що стосується виробництва та використання атомних матеріалів та відповідного обладнання, проголошувалася «закритою». На думку сучасних фахівців, вказаний Закон був також спрямований на збереження монополії США на виробництво та використання атомної енергії, тобто мав і суто економічні мотиви [3].

Нині у багатьох державах світу, у тому числі і в Україні, ухвалені нормативно-правові акти, що регулюють механізм та процедури здійснення експортного контролю, а також створені органи, які здійснюють конкретні контрольні та дозвільні процедури у сфері експортного контролю [5].

Проаналізуємо визначення експортного контролю, що зустрічається у різних джерелах.

У першому томі фундаментального тритомника «Економічна енциклопедія» під редакцією С.В.Мочерного наводиться наступне визначення: «Експортний контроль – система організаційно-правових та економічних заходів держави, спрямованих на заборону, обмеження і контроль експорту товарів» [3, с.491].

На наш погляд, перевагою цього визначення є те, що в ньому серед заходів експортного контролю згадуються економічні, а отже, експортний контроль може бути результатом економічної діяльності певного суб'єкта (держави, підприємства, посередника тощо), а відтак – і об'єктом економічного дослідження. З іншого боку, згідно нашої позиції, вказане визначення не зовсім вдале, оскільки у ньому перераховуються переважно організаційно-правові заходи (заборона, обмеження, контроль) і зовсім не згадуються економічні. Окрім того, на нашу думку, експортний контроль має здійснюватися не лише відносно товарів, про що згадується у визначення, а відносно інших видів результатів економічної діяльності – робіт, послуг, технологій, об'єктів інтелектуальної власності та ін.

У посібнику «Експортний контроль в системі міжнародної безпеки», авторами якого є Галака С.П., Гришуткін О.М., Перепелиця Г.М., Сівер О.І., наводиться таке визначення: «Експортний контроль являє собою сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань та заходів з контролю за міжнародними передачами та використанням товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших «чутливих», з точки зору безпеки, розповсюдження або тероризму товарів. Метою таких заходів є зниження ризику застосування військової сили, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, а також зниження ризику використання «чутливих» товарів у терористичних цілях» [1, с.31].

Отже, автори наведеного визначення під експортним контролем розуміють не лише процес перевірки певних явищ і процесів (приміром, переміщення товарів, послуг і технологій), а включають до нього також норми міжнародного права, договірні та політичні зобов'язання. Таке тлумачення експортного контролю, на наш погляд, занадто широке, і не відповідає сучасній традиції трактування контролю. Якби ми пристали до запропонованої методологічної позиції, тоді приміром під податковим контролем слід було б розуміти не лише контрольно-перевірочну роботу податкових органів, а і сукупність норм (приписів) податкового законодавства, міжнародних договорів у сфері оподаткування.

У наведеному визначенні, на наш погляд, не зовсім зрозумілим є словосполучення «з точки зору безпеки». Цю позицію було б доцільно викласти чіткіше. Річ у тому, що багато товарів цивільного призначення є небезпечними. Приміром, небезпечними є електроприлади, засоби побутової хімії, продукти для садівництва та городництва тощо. Окрім того, поняття «безпека» само по собі дуже широке.

В той же час на іншій сторінці вказаного посібника наводиться інше визначення: «У загальному розумінні експортний контроль є комплексом заходів, спрямованих на контроль здійснення зовнішньоекономічної діяльності по відношенню до товарів, інформації, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення, засобів її доставки, інших видів озброєння та військової техніки. При цьому під зовнішньоекономічною діяльністю розуміється зовнішньоторговельна, інвестиційна та інша діяльність у галузі міжнародних обмінів товарами, інформацією, роботами, послугами, результатами інтелектуальної діяльності, в тому числі виключними правами на них (інтелектуальна власність)» [1, с.51].

Звертаємо увагу, що у цьому визначенні йдеться про «контроль здійснення зовнішньоекономічної діяльності», а не лише щодо експортних поставок або передач. Зовнішньоекономічна діяльність, згідно з традиційним розумінням, передбачає не лише купівлю-продаж товарів та послуг («класичний» експорт та імпорт), а й здійснення інших видів діяльності – приміром, інвестиційної діяльності, виробничої кооперації, обмін науковою та науково-технічною інформацією тощо. Іншими словами, поняття експорту при визначенні експортного контролю розуміється «розширено». В такому розумінні доцільно вести мову не про «експортний контроль», а про «зовнішньоекономічний контроль».

У законодавстві України експортний контроль визначається як комплекс заходів з контролю за міжнародними передачами товарів, їх використанням юридичною чи фізичною особою, що здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та іншими державними органами з метою забезпечення захисту інтересів національної безпеки та відповідно до міжнародних зобов'язань України [5].

Вказане визначення є правовим (нормативним), оскільки сформульовано та внесено до нормативно-правового акту законодавцем з метою врегулювання специфічних суспільних відносин (відносин у певній сфері правового регулювання). Іншими словами, вказане визначення застосовується одночасно як норма та джерело права в певних правових ситуаціях. В ньому з урахуванням міжнародних зобов’язань держави відзеркалено концептуальне бачення уповноваженого органу державної влади (парламенту) про зміст, призначення та механізм експортного контролю.

Як вбачається з наведеного визначення, експортний контроль призначений у першу чергу забезпечити захист інтересів національної безпеки з урахуванням міжнародних зобов'язань. В той же час у тритомнику «Економічна енциклопедія» справедливо наголошено, що метою експортного контролю є «регулювання та облік вивезення товарів, нагляд за дотриманням суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності міжнародних правил і угод, захист національних інтересів у сфері зарубіжної торгівлі…» [3, с.491].

В економічній науці поняття експортного контролю залишається малорозробленим. Вказане пояснюється кількома причинами.

По-перше, експортний контроль не є занадто поширеним суспільним явищем, оскільки стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг. Експортний контроль стосується лише товарів та послуг, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях (товари подвійного призначення) і на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження.

По-друге, експортний контроль, оскільки він стосується специфічної сфери військової та військово-технічної взаємодії, є не занадто публічним явищем (механізмом). Інформація про експортний контроль нерідко є інформацією з обмеженим доступом. Вказане створює додаткові обмеження щодо збору повної та достовірної інформації про стан, тенденції та проблеми експортного контролю, а це в свою чергу утруднює наукове осмислення складних процесів у сфері еволюції та технологій експортного контролю.

По-третє, експортний контроль багатьма фахівцями і навіть вченими уявляється як певний набір переважно адміністративних, організаційно-технічних та контрольно-перевірочних процедур. Вказані процедури для багатьох економістів-дослідників не представляють наукового інтересу. У тритомнику «Економічна енциклопедія» вірно вказано, що «експортний контроль здійснюється переважно адміністративними методами, регламентується законодавчими та іншими нормативними актами».

По-четверте, експортний контроль є «результатом» системи міжнародних відносин, закономірним «наслідком» міжнародних зобов’язань держави щодо встановлення обмежень передач товарів та послуг. Тобто, експортний контроль начебто породжений не об’єктивними економічними законами, а політичною волею та управлінськими рішеннями міжнародних та національних еліт. Вказані міркування можуть призвести до хибного висновку щодо «необ'єктивної», «позаекономічної» природи експортного контролю.

З цього випливає, і це по-п’яте, оскільки багатьма економістами експортний контроль сприймається не як об'єктивне економічне явище або процес, а виключно як регламентована нормами права розпорядча та адміністративна діяльність держави (органів державної влади, їхніх посадових осіб), вказане поняття має бути об’єктом вивчення переважно інших наук (державне право, державне управління, міжнародні відносини, міжнародна безпека тощо).

Згідно нашої позиції, експортний контроль повинен бути об’єктом економічного дослідження. Ми виходимо з того, що експортний контроль як суспільне явище ґрунтується на складному поєднанні та

протиріччях економічних інтересів, а як механізм є складною управлінською та організаційно-економічною процедурою.

Окрім того, експортний контроль, якщо його сприймати як сукупність обмежувальних норм, суттєво впливає на показники виробничої та фінансової діяльності підприємств, що займаються виробництвом та постачанням товарів та послуг військового призначення. З цієї точки зору експортний контроль можна розглядати як фактор, що здатен впливати на конкурентну позицію підприємств, які функціонують у ринковому середовищі як господарюючі суб'єкти. Відтак, вказаний фактор може бути об'єктом економічного дослідження.

Нарешті, експортний контроль може бути представлений як елемент системи державного контролю, а контроль взагалі визнається однією з функцій менеджменту.

Отже, експортний контроль представляє інтерес як явище, в якому реалізується функціональне призначення певного суспільного процесу, зокрема у сфері економічних відносин в частині виробництва та реалізації (споживання) певних товарів і послуг, причому наслідки цього процесу можуть бути оцінені у грошових (вартісних) показниках.

З означеного випливає, що експортний контроль може бути предметом економічного дослідження, зокрема в галузі економіки та управління національним господарством, оскільки виступає фактором (інструментом) впливу держави на показники економічної діяльності суб'єктів господарювання (підприємств).

На основі критичного аналізу різних визначень, а також з урахуванням зроблених узагальнень можемо запропонувати власне визначення: «Експортний контроль – це механізм контролю за міжнародним переміщенням економічних активів (товарів, робіт, послуг, технологій, об'єктів інтелектуальної власності, інформації та ін.) військового або подвійного призначення відповідно до міжнародних зобов'язань та вимог законодавства».

Отже, як організаційно-економічний механізм експортний контроль можна і доцільно вивчати в системі економічних параметрів. Серед цих параметрів, зокрема, можемо назвати наступні: загальний обсяг витрат на підтримку функціонування системи експортного контролю; економічна результативність експортного контролю; середній розмір витрат на реалізацію контрольного заходу у сфері експортного контролю; обсяг коштів, отриманих внаслідок надання адміністративних послуг у сфері експортного контролю; обсяг доходу, отриманих внаслідок ліцензування та акредитації певних видів діяльності у сфері експортного контролю; обсяг експортних поставок, дозволених органами експортного контролю тощо.

З точки зору теорії управління експортний контроль як управлінський процес лише тоді буде результативним, якщо спиратиметься на певний організаційно-економічний механізм. Вказаний механізм, зрозуміло, знаходить своє втілення через діяльність державного апарату та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

В загальному розумінні, організаційно-економічний механізм – це сукупність організаційних та економічних правил, стандартів, нормативів, вимог, якими регламентується певний управлінський процес. Організаційно-економічний механізм у сфері експортного контролю включає в себе організаційні, адміністративні, економічні стандарти (норми), які як правило мають імперативний (обов'язковий) характер. Імперативність стандартів експортного контролю обумовлюється специфікою управлінського процесу у сфері експортного контролю, який зазвичай не надає суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності значної свободи економічної поведінки.

Організаційно-економічний механізм експортного контролю можна розглядати на різних рівнях: міжнародному (наднаціональному), національному (державному), локальному (мікроекономічному). З урахуванням предмету нашого дослідження доцільно вивчити організаційно-економічний механізм експортного контролю на національному рівні (на рівні національного господарства).

Зрозуміло, що кожна держава (національна економіка) має свою специфічну модель експортного контролю (сукупність міжнародних зобов'язань, правових норм, організацій, установ, традицій тощо у сфері експортного контролю), що впливає на формування організаційно-економічного механізму експортного контролю. Кожна країна, як вже зазначалося, має унікальний «набір» міжнародних домовленостей (що зафіксовані у міжнародних угодах і договорах), якими слід керуватися при реалізації державної політики у сфері експортного контролю. А відтак, неможливо описати якийсь «спільний» і «єдиний» організаційно-економічний механізм експортного контролю, який можна спостерігати в різних країнах. В той же час багато елементів такого контролю є спільними (стандартними) для багатьох країн. Взагалі, уряди багатьох країн в механізмах експортного контролю, як і в інших сферах діяльності, намагаються до уніфікації економічних та адміністративних процедур. Тому можливо вести мову про формування та розвиток якогось «стандартного» організаційно-економічного механізму як своєрідного «набору» найбільш розповсюджених нормативів, правил, стандартів, практик тощо.

Перш за все слід відмітити, що організаційно-економічний механізм експортного контролю буде результативним лише у тому випадку, якщо застосування процедур державного експортного контролю здійснюється на усіх етапах такого контролю (виробництво – переговори – укладення угоди – транспортування – приймання – використання). Такі процедури умовно можна розподілити на три основних блока:

- загальні процедури;
- економічні, організаційні та адміністративні процедури, що пов'язані із здійсненням міжнародних передач об'єктів (економічних активів, що підлягають експортному контролю);

- економічні, організаційні та адміністративні процедури, що пов’язані із використанням об’єктів (економічних активів, що підлягають експортному контролю).

Теоретично, економічні активи, що підлягають експортному контролю, можуть поділятися на дві великі групи:

- економічні активи (товари) військового призначення,
- економічні активи (товари) подвійного використання.

В той же час, з урахуванням чинної практики, до цих двох груп можемо додати ще одну: економічні активи (товари), що поставляються в окремі країни або на окремі території.

У багатьох країнах, у тому числі і в Україні, запроваджено норму, що право здійснення міжнародних передач економічних активів (товарів) військового призначення мають лише так звані «спецсуб’єкти», тобто організації (підприємства, установи), які у встановленому порядку отримали на це відповідні повноваження (дозвіл). Інколи такий суб’єкт отримує назву «спецекспортер». В той же час здійснення експортних або імпортних операцій з економічними активами (товарами) подвійного використання не потребує наявності у суб’єкта зовнішньоекономічної діяльності «спеціальних» повноважень.

Слід пам’ятати, що економічні активи, які підлягають експортному контролю, в залежності від призначення віднесено до конкретних міжнародних режимів експортного контролю. А тому процедури експортного контролю можуть бути різними відносно різних груп (категорій) економічних активів. Особливості процедур експортного контролю пов’язані, у першу чергу, з специфічними обмеженнями, що запроваджено конкретним режимом експортного контролю.

Загальні процедури державного експортного контролю передбачають [1, с.197-198]:

а) складання списків товарів, що підлягають державному експортному контролю за відповідними групами таких товарів;

б) ідентифікацію та класифікацію товарів, тобто встановлення відповідності конкретних товарів, які є об’єктами міжнародних передач, найменуванню та опису товарів, внесених до списків товарів, що підлягають державному експортному контролю;

в) встановлення відповідних порядків здійснення державного контролю за міжнародними передачами «чутливих» товарів залежно від конкретних груп таких товарів;

г) здійснення експертиз за підсумками яких вирішуються питання про надання суб’єктам певних документів чи повноважень;

д) реєстрацію в уповноваженому державному органі суб’єктів господарювання, які мають намір здійснювати міжнародні передачі «чутливих» товарів у якості суб’єктів здійснення міжнародних передач товарів;

е) врахування вимог державного експортного контролю у зовнішньоекономічних договорах (контрактах).

Експортний контроль як управлінська технологія встановлюється та регламентується нормами права [2]. Джерелом правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є, в першу чергу, акти міжнародного законодавства (міжнародні договори й угоди), що ратифіковані державою в установленому порядку. Специфічним джерелом міжнародно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є звичаї міжнародної торгівлі. Також у практиці міжнародно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності використовуються форми типових контрактів, які можуть використовуватися суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності при здійсненні певних стандартних операцій [6, с.30-42].

В практиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності існують непоодинокі випадки ухвалення міжнародних нормативно-правових актів, що спрямовані на заборону або суттєве обмеження економічної діяльності суб'єктів такої діяльності. Вказане «обмежувальне» регулювання оформлюється, як правило, за допомогою міжнародних договорів та угод. Особливу групу міжнародно-правових джерел, які забороняють або суттєво обмежують зовнішньоекономічну активність суб'єктів господарювання, є наднаціональні нормативно-правові акти у сфері експортного контролю [4]. У цих актах встановлені (визначені) правові норми, що забороняють або обмежують певні економічні операції (продаж, поставку, транзит, обмін тощо) економічних активів (товарів, послуг, технологій, ноу-хау, комерційної інформації тощо) військового або подвійного призначення.

Наднаціональні нормативно-правові акти у сфері експортного контролю спрямовані на практичну реалізацію міжнародної політики експортного контролю, ключовими завданнями якої є обмеження розповсюдження у світі зброї масового ураження, у першу чергу ядерної, бактеріологічної, хімічної зброї, боротьба з міжнародним тероризмом, підтримка глобального миру та стабільності, забезпечення міжнародного контролю над переміщенням товарів та послуг військового та подвійного призначення тощо [2; 4].

Одначе слід розуміти, що норми наднаціональних нормативно-правових актів (Конвенцій, договорів, угод) у сфері зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі щодо експортного контролю, розповсюджується лише на ті держави та їхніх суб'єктів (підприємств, підприємців), які приєдналися до відповідних нормативно-правових актів. Іншими словами, держава лише у тому випадку зобов'язана виконувати вимоги, що містяться у закріплених міжнародно-правовими документами нормах права, коли вона ратифікувала відповідний документ, тобто добровільно його визнала, взяла зобов'язання виконувати та здійснила необхідні «внутрішні» процедури (ратифікацію). Приміром, в Україні будь-який міжнародний договір лише тоді виконується та набуває силу акту внутрішнього законодавства, коли буде у відповідності до встановленої процедури ратифікований Верховною Радою та підписаний Президентом України.

Відтак, можемо зробити важливий висновок, що норми наднаціональних нормативно-правових актів (Конвенцій, договорів, угод) у сфері зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі щодо експортного контролю, діють не «загально», а «вибірково» - лише у певних країнах [6, с.52]. У сфері експортного контролю ухвалено кілька наднаціональних нормативно-правових актів, і відповідно у різних країнах діють різні акти. Окрім того, у кожній країні склалася різна «комбінація» чинних для неї нормативно-правових актів наднаціонального рівня.

Національними джерелами регулювання зовнішньоекономічної діяльності є акти національного законодавства. У першу чергу слід згадати нормативно-правові акти, що регулюють загальні засади економічної діяльності (приміром, в Україні це Цивільний, Господарський та Митний Кодекси). У багатьох країнах у сфері зовнішньоекономічної діяльності ухвалені і діють також «специфічні» нормативно-правові акти – тобто ті нормативно-правові акти, які регулюють певну сферу такої діяльності. Приміром, нормативно-правові акти у сфері експортного контролю є «специфічними», оскільки вони встановлюють правила та процедури переміщення через державний та митний кордони не усіх економічних активів, а лише тих, що мають військове або подвійне призначення. В Україні дії Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [5].

Зовнішньоекономічна політика держави реалізується через певні методи та інструменти, тобто специфічні методичні прийоми та важелі, що використовуються уповноваженими органами державної влади задля стимулювання або обмеження певних видів зовнішньоекономічної діяльності з метою вирішення специфічних економічних та організаційно-управлінських завдань [6, с.18].

Усі методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності умовно поділяються на тарифні (тарифно-податкові) і нетарифні (організаційно-розпорядчі).

Тарифні методи проявляються у використанні тарифних інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. На практиці реалізація тарифних методів полягає у маніпулювання митом або митними ставками.

В сучасній економіці набувають усе більшого поширення нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Інколи ці методи ще називають організаційно-адміністративними, оскільки їхнє застосування, як правило, не надає учасникам зовнішньоекономічної діяльності можливості вибору моделі поведінки. Поширення застосування нетарифних методів регулювання є закономірним наслідком глобалізації економіки, «стирання» економічних кордонів, поширення міжнародної міграції капіталу, транснаціоналізації виробництва.

Нетарифні методи регулювання реалізуються за допомогою таких основних інструментів:

- кількісні обмеження (контингентування, квотування та ліцензування),
- «добровільні» обмеження експорту,
- приховані методи торговельної політики (технічні бар'єри, які проявляються у вимогах до дотримання національних стандартів, санітарно-гігієнічних норм, вимог законодавства про захист прав споживачів, специфічної упаковки та маркування, виконання ускладених митних формальностей, отримання сертифікатів якості тощо; виконання ускладених процедур у окремих сферах: державні закупівлі, будівництво, фінансове посередництво, окремі види виробництва; наявність вимог щодо вмісту вітчизняних комплектуючих тощо),
- фінансові методи торгівельної політики (субсидії, кредитування, демпінг),
- адміністративно-імперативні методи регулювання (норми міжнародного права, міжнародні договори та угоди, торгівельні договори, правові режими).

На нашу думку, інструменти експортного контролю відносяться до групи нетарифних методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Вимоги у сфері експортного контролю є імперативними і не передбачають можливостей широкої самостійності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

У чому полягає об'єктивна необхідність експортного контролю як інструменту зовнішньоекономічної політики держави? Перш за все – у розумінні доцільності заборони або обмеження поставок окремих товарів та зброї, у першу чергу зброї та інших засобів масового ураження (зокрема, небезпечних речовин) до країн, які не здатні унеможливити використання цих товарів та зброї відповідно до норм міжнародного права.

Втім, у багатьох випадках заборона або обмеження експорту на основі дії правил та процедур експортного контролю має суто економічну мотивацію. Не секрет, що економічні активи військового або подвійного призначення нерідко є результатом низки наукових досліджень, інтелектуальної праці багатьох наукових колективів, використання унікального обладнання, застосування високих технологій тощо, і відповідно ці економічні активи створені за рахунок величезних бюджетних видатків. Тому неконтрольований експорт таких економічних активів може мати вкрай негативні економічні наслідки для країни-експортера. Не слід забувати, що сучасна продукція військового або подвійного призначення характеризується значним степенем новизни (інноваційності), а тому бездумний експорт такої продукції позбавляє державу-експортеру у можливості отриманні доходів від продажу відповідних патентів та ліцензій.

Отже, експортний контроль як інструмент економічної політики держави пов'язаний також із намаганням держав (національних урядів) захистити власні національні економічні інтереси.

У той же час слід розуміти, що експортний контроль можна розглядати і як механізм (у формі сукупності певних норм, приписів, стандартів, що є обов'язковими до виконання учасниками специфічних

суспільно-економічних відносин), і як управлінський інструмент (у формі впливу держави на певні економічні рішення економічних суб'єктів). При цьому експортний контроль є одночасно інструментом і зовнішньої, і економічної політики держави, оскільки норми (обмеження) щодо експорту окремих товарів та послуг встановлюються, як правило, на основі вимог міжнародного права та виходячи із принципів міжнародної, національної та економічної безпеки, а також економічних інтересів держави.

Експортний контроль як інструмент зовнішньоекономічної політики держави стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг (товарів та послуг, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях), на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження. Експортний контроль є механізмом, встановленим за результатами виконання норм міжнародних зобов'язань держави щодо встановлення обмежень передач товарів та послуг. В той же час експортний контроль є специфічною управлінською технологією, якою встановлені конкретні правила та процедури виконання міжнародних та національних приписів щодо порядку здійснення експортного контролю.

На нашу думку, експортний контроль також можна представити як сукупність управлінсько-адміністративних, організаційно-економічних, технологічних та правових засобів забезпечення контролю за виконанням суб'єктами господарювання правил та процедур у сфері міжнародного переміщення окремих економічних активів та факторів. Результати дослідження про еволюцію та зміст цих засобів в Україні будуть наведені у наступному розділі роботи.

В багатьох країнах світу, у тому числі і в Україні, створені спеціально уповноважені державні органи у сфері експортного контролю. На ці органи покладається низка практичних завдань щодо підтримки функціонування механізму експортного контролю, зокрема виконання державних процедур щодо оформлення дозвільної документації, надання послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, економічне обґрунтування проектів рішень щодо коригування списків тощо. Окрім того, спеціально уповноважений орган готує звітну інформацію щодо стану експортного контролю, і направляє цю інформацію до міжнародних організацій. Як правило, у реалізації державної політики у сфері експортного контролю беруть участь кілька органів, що обумовлено специфікою цієї сфери (органи, що проводять зовнішньополітичну, оборонну, економічну, митну політику, орган у сфері державної безпеки та ін.). Ключове місце у системі органів, що реалізують державну політику у сфері експортного контролю, посідають митні органи, тобто спеціально уповноважені органи, які мають право здійснювати митний контроль (контроль за фізичним переміщенням майна та цінностей через митний кордон).

Висновки. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, як правило, не здатні оцінити економічні та інші втрати від участі у операціях з придбання або продажу економічних активів військового або подвійного призначення, оскільки за своєю економічною сутністю зовнішньоекономічна діяльність має підприємницьку природу, а тому суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, здійснюючи таку діяльність, орієнтуються перш за все на досягнення позитивного підприємницького результату. В той же час на практиці існують випадки, коли доцільне обмеження експорту. У багатьох випадках заборона або обмеження експорту на основі дії правил та процедур експортного контролю має суто економічну мотивацію. Експортний контроль як інструмент економічної політики держави пов'язаний також із намаганням держав (національних урядів) захистити власні національні економічні інтереси. Експортний контроль як інструмент зовнішньоекономічної політики держави стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг (товарів та послуг, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях), на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження.

Експортний контроль представляє інтерес як явище, в якому реалізується функціональне призначення певного суспільного процесу, зокрема у сфері економічних відносин в частині виробництва та реалізації (споживання) певних товарів і послуг, причому наслідки цього процесу можуть бути оцінені у грошових (вартісних) показниках.

За результатами вивчення сутності експортного контролю можна зробити висновок, що експортний контроль, виступаючи важливою складовою режиму міжнародної безпеки, здатен суттєво впливати на динаміку і показники економічної діяльності, міжнародної торгівлі, інвестиційної активності. З одного боку, експортний контроль переслідує мету підтримки глобального миру та стабільності, що проявляється у виконанні завдань нерозповсюдження зброї масового ураження, підтримки дієвості міжнародних та національних систем експортного контролю, заборони або суттєвих обмежень переміщень (експорт, імпорт, транзит) економічних активів (товарів, послуг, технологій, інформації) військового та подвійного призначення, встановлення процедур контролю за діяльністю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що провадять операції з такими економічними активами. З іншого боку, експортний контроль фактично забороняє або обмежує економічну активність, оскільки переміщення (імпорт, експорт, транзит) будь-яких економічних активів – це діяльність економічна, що передбачає відплатність. Логічно припустити, що будь-які рішення у сфері експортного контролю здатні призводити до зміни характеру економічних процесів у державі. Посилення обмежень у сфері експортного контролю (встановлення заборон, розширення списків товарів, запровадження додаткових адміністративних процедур тощо) призводить до гальмування економічної активності. І навпаки, пом'якшення обмежень здатне призвести до стимулювання економічної активності. Тому використання експортного контролю як інструменту зовнішньоекономічної діяльності має бути досить «обережним», враховувати геополітичні, військові, економічні аспекти.

З точки зору теорії управління експортний контроль як управлінський процес лише тоді буде результативним, якщо спиратиметься на певний організаційно-економічний механізм. Вказаний механізм, зрозуміло, знаходить своє втілення через діяльність державного апарату та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Організаційно-економічний механізм експортного контролю – це сукупність специфічних (як правило, імперативних) організаційних, адміністративних, економічних стандартів (норм) у сфері експортного контролю, що знаходить своє втілення через діяльність державного апарату та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і може бути представлений на глобальному (міжнародному), державному (національному) та локальному (мікроекономічному) рівнях. Організаційно-економічний механізм експортного контролю буде результативним лише у тому випадку, якщо застосування процедур державного експортного контролю здійснюється на усіх етапах такого контролю (виробництво – переговори – укладення угоди – транспортування – приймання – використання).

Організаційно-економічний механізм у сфері експортного контролю включає в себе організаційні, адміністративні, економічні стандарти (норми), які як правило мають імперативний (обов'язковий) характер. Імперативність стандартів експортного контролю обумовлюється специфікою управлінського процесу у сфері експортного контролю, який зазвичай не надає суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності значної свободи економічної поведінки.

Організаційно-економічний механізм експортного контролю можна розглядати на різних рівнях: міжнародному (наднаціональному), національному (державному), локальному (мікроекономічному).

Процедури організаційно-економічного механізму експортного контролю умовно можна розподілити на три основних блока: загальні процедури (ті, що стосуються загальних правил експортного контролю); економічні, організаційні та адміністративні процедури, що пов'язані із здійсненням експортно-імпортних операцій (міжнародних передач економічних активів, що підлягають експортному контролю); економічні, організаційні та адміністративні процедури, що пов'язані із використанням об'єктів (економічних активів, що підлягають експортному контролю).

Економічні активи (товари), що підлягають експортному контролю, можуть поділятися на дві великі групи: економічні активи (товари) військового призначення, економічні активи (товари) подвійного використання. В той же час, з урахуванням чинної практики, до цих двох груп можемо додати ще одну: економічні активи (товари), що поставляються в окремі країни або на окремі території.

Для кожної групи економічних активів (товарів) існує спеціальний режим експортного контролю, за яким проводиться адміністрування процедур у сфері експортного контролю. Процедури конкретного режиму експортного контролю визначається на основі міжнародних угод та договорів.

Як організаційно-економічний механізм експортний контроль можна і доцільно вивчати в системі економічних параметрів. Серед цих параметрів, зокрема, можемо назвати наступні: загальний обсяг витрат на підтримку функціонування системи експортного контролю; економічна результативність експортного контролю; середній розмір витрат на реалізацію контрольного заходу у сфері експортного контролю; обсяг коштів, отриманих внаслідок надання адміністративних послуг у сфері експортного контролю; обсяг доходу, отриманих внаслідок ліцензування та акредитації певних видів діяльності у сфері експортного контролю; обсяг експортних поставок, дозволених органами експортного контролю тощо.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому слід розробити методичні основи економетричного дослідження впливу маніпулювання нормами експортного контролю на стан експортної активності.

Список використаних джерел

1. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки [навчальний посібник] / С.П.Галаката ін. ; за ред. О.М. Гришуткіна. – Київ : КНУ, 2013. – 336 с.

2. Експортний контроль [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html

3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред) та ін. – Київ : Академія, 2000. – 864 с.

4. Експортний контроль [Електронний ресурс]. – Доступний з:http://ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html

5. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-15

6. Коломацька С.П. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: правове регулювання та гарантії здійснення [навчальний посібник] / С.П.Коломацька. – Київ : ВД «Професіонал», 2004 – 288 с.

References

1. Galaka S.P., Grishutkin O.M., Perepelicia G.M., Siver O.I. Exportnui control v sistemy mizhnarodnoi bezpeki. – Kyev: KNU, 2013. – 336 s.

2. Exportnui control : http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html

3. Ekonomichna enciklopedia. – Kyev : Akademia, 2000. – 864 s.

4. Exportnui control : http://ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html

5. Zakon Ukrainu «Pro derzhavniy control za mizhnarodnimi peredachami tovariv viiskovogo priznachennia ta podviinogo vikorystannia : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-15

6. Kolomacka S.P. Zovnishnoekonomichna dialnist v Ukraini: pravove reguluvannia ta garantii zdiisnennia. – Kyev : VD Professional, 2004. – 288 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА:

Неботов Петро Григорович, директор Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки,

01014, місто Київ, бульвар Дружби народів, 38,

e-mail: info@dndiime.org.ua,

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Неботов Петр Григорьевич, директор Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики

01014, город Киев, бульвар Дружбы народов, 38,

e-mail: info@dndiime.org.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Nebotov Peter Gryroryi, Director, State Research Institute of Informatization and Economic Modelling,

01014, Kyiv, boulevard Friendship of Peoples (Druzhby narodiv), 38,

e-mail: info@dndiime.org.ua

УДК 330.322

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ОЦІНКА ІСНУЮЧИХ МЕТОДИК АНАЛІЗУ

Ніконова Н.В.

Предметом роботи є теоретичні і практичні проблеми рівня інвестиційної привабливості підприємств та оцінка методів її аналізу.

Мета роботи полягає у визначення сутності інвестиційної привабливості підприємств і дослідження факторів впливу що дозволить ефективно управляти рівнем інвестиційної привабливості підприємств.

Методологія дослідження. Розглядаються основні методики оцінки інвестиційної привабливості на рівні підприємства, сутність інвестиційної привабливості підприємств та факторів, що на неї впливають.

Результати роботи. Досліджено методики оцінки інвестиційної привабливості підприємств, визначено їх переваги та недоліки. Запропоновано підхід інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємства, що ґрунтується на максимізації індивідуальних оцінок аналітичних показників підприємств й вибору екстремальних інтегральних показників оцінки інвестиційної привабливості.

Висновки. Інвестиційна привабливість підприємства є комплексом якісних і кількісних показників, що всебічно визначають спроможність примноження інвестованого капіталу і є похідною характеристикою від інвестиційного клімату в країні, і як інтегральний показник, що формується під впливом чинників прямого і непрямого впливу, визначає бажання чи відмову інвестора вкладати гроші в такий інструмент як підприємство. Визначивши сутність інвестиційної привабливості підприємства і факторну природу її формування, у подальшому планується проведення дослідження впливу зазначених у даній статті чинників прямого і непрямого впливу на формування інтегрального показника на прикладі конкретного підприємства.

Ключові слова: *інвестиційна привабливість, підприємство, інвестор, інвестиційний проект.*

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ, ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ И ОЦЕНКА СУЩЕСТВУЮЩИХ МЕТОДИК АНАЛИЗА

Никонова Н.В.

Предметом работы является теоретические и практические проблемы уровня инвестиционной привлекательности предприятия и оценка методов ее анализа.

Цель работы состоит в определении сущности инвестиционной привлекательности предприятий и исследования факторов влияния что позволит эффективно управлять уровнем инвестиционной привлекательности предприятий.

Методология исследования. Рассматриваются основные методики оценки инвестиционной привлекательности на уровне предприятия, сущность инвестиционной привлекательности предприятий и факторов, которые на нее влияют.

© Ніконова Н.В., 2017

Результаты работы. Исследованы методики оценки инвестиционной привлекательности предприятий, определены их преимущества и недостатки. Предложен подход интегральной оценки инвестиционной привлекательности предприятия, основанный на максимизации индивидуальных оценок аналитических показателей предприятий и выбора экстремальных интегральных показателей оценки инвестиционной привлекательности.

Выводы. Инвестиционная привлекательность предприятия представляет собой комплекс качественных и количественных показателей, всесторонне определяют способность приумножения инвестированного капитала и является производной характеристикой от инвестиционного климата в стране, и как интегральный показатель, который формируется под влиянием факторов прямого и косвенного воздействия, определяет желание или отказ инвестора вкладывать деньги в такой инструмент как предприятие. Определив сущность инвестиционной привлекательности предприятия и факторную природу его формирования, в дальнейшем планируется проведение исследования влияния указанных в данной статье факторов прямого и косвенного воздействия на формирование интегрального показателя на примере конкретного предприятия.

Ключевые слова: *инвестиционная привлекательность, предприятие, инвестор, инвестиционный проект.*

ATTRACTIVE INVESTMENT COMPANIES: ESSENCE OF INFLUENCE FACTORS AND EVALUATION OF EXISTING METHODS OF ANALYSIS

Nikonova N.V.

The subject of the article is the theoretical and practical problems of the investment attractiveness level of the enterprise and rating of the analyze methods.

The purpose of the work is to determine the nature of the in the level of investment attractiveness of enterprises. Vestment attractiveness of enterprises and research factors that influence will effectively control the methodology of the study.

The basic methodology for assessing the investment attractiveness of the enterprise level, the essence of the investment attractiveness of enterprises and the factors that affect it.

The results of the work. Investigated methods of evaluation of investment attractiveness of enterprises, determine their strengths and weaknesses. The approach of integrated evaluation of investment attractiveness of the enterprise based on the maximization of individual assessment of analytical performance of enterprises and select the extreme integral indicators of the investment attractiveness.

Conclusions. Investment attractiveness of the enterprise is a set of qualitative and quantitative indicators, a comprehensive enhancement of the ability of the invested capital is derived from the characteristics of the investment climate in the country, and as an integral index, which is formed under the direct and indirect effects, or failure determines the desire of the investor to invest in such a tool as a company. Defining the nature of the investment attractiveness of the company and the factorial nature of its formation, in the future we plan to conduct studies the impact of these factors in this paper the direct and indirect impact on the formation of the integral index of the example of a particular company.

Keywords*: investment attractiveness, enterprise, investor, investment project.*

Постановка проблеми. Одним із найбільш важливих аспектів функціонування підприємств є інвестиційна діяльність. Для залучення інвестиційних ресурсів підприємство повинно відповідати ряду характеристик, тобто бути інвестиційно привабливим. Формування інвестиційної привабливості підприємства (ІПП) необхідно для: забезпечення конкурентоспроможності продукції і підвищення її якості; структурної перебудови виробництва; створення необхідної сировинної бази для ефективного функціонування підприємств; вирішення соціальних проблем: інвестиції необхідні для забезпечення ефективного функціонування підприємств, їхнього стабільного стану й у зв'язку з цим вони використовуються для досягнення подальшого розширення і розвитку виробництва; відновлення основних виробничих фондів; підвищення технічного рівня праці і виробництва та ін. [1].

Розвиток у сучасних економічних умовах одного із пріоритетів забезпечення сталого розвитку і поліпшення своїх позицій у ринковому середовищі підприємств є активізація інвестиційних процесів. Інвестиційна привабливість при цьому відіграє роль ключового елемента, оскільки їх динамічність залежить від можливостей підприємства відповідати умовам потенційних інвесторів.

Зважаючи на це, все більшої актуальності набувають питання, пов’язані з отриманням об’єктивної і адекватної оцінки цих можливостей. Саме це і є метою оцінювання інвестиційної привабливості підприємства.

Ступінь дослідження даної проблеми. Вагомий внесок у теорію інвестиційної діяльності, оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: І.О. Бланк, К.С. Берестовий, Л.М. Борщ, В.П. Галушко, О.І. Гуторов, М.С. Герасимчук, С.О. Гуткевич, М.І. Кісіль, П.А. Лайко, Т.В. Майорова, Б.Й. Пасхавер, Г.М. Підлісецький, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, П.А. Стецюк, В.П. Савчук, А.М. Третяк, А.В. Чупіс, Ф.В. Бандурін, С.А. Буткевич, Ф.П. Гайдуцький, Л.О. Мамуль, Т.А. Чернявська, Д.А. Епштайн, С. Естрин, К.Е. Мейер та інші, і відповідно, кожен з дослідників має свою точку зору стосовно поняття ІПП та методів її оцінки, в основному відмінності полягають у аналізі різного набору фінансових показників, а в цілому іноді повторюють, а іноді доповнюють одна одну. Але значна

частина питань, пов'язаних з дослідженням сутності та оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, ще залишається не розкритою або потребує удосконалення.

Мета статті полягає в з'ясуванні сутності інвестиційної привабливості підприємств, дослідити їх види та здійснити аналіз існуючих методик до визначення інвестиційної привабливості підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залучення інвестицій в українські підприємства пов'язане з інвестиційною привабливістю об'єкта інвестування. Оцінка інвестиційної привабливості потенційного об'єкта інвестування – це перший крок під час прийняття інвестиційного рішення. Ціль об'єкта інвестування – підвищення інвестиційної привабливості та залучення максимально можливого обсягу інвестицій.

В умовах переходу до ринку в підприємств з'явилася необхідність і можливість самостійно визначати напрямки своєї інвестиційної діяльності, джерела і заходи (засоби) досягнення поставлених цілей, тобто самостійно формувати інвестиційну політику. Будь-який перехідний період в економічній системі характеризується високим динамізмом, що вимагає від кожного суб'єкта господарювання швидкої реакції на зміну ситуацій в економіці держави, здатності корегувати свої практичні кроки. Наявність у підприємства таких якостей забезпечує йому можливість розвиватися, поступово переходити від одного стану до якісно нового.

Формування інвестиційної політики підприємства здійснюється у сфері взаємних інтересів як самого підприємства, так і його потенційних інвесторів. Можливість залучення інвестицій залежить від розуміння та врахування інтересів партнерів, від можливості бачити об'єкт інвестування з позиції інвестора та оцінити його інвестиційну привабливість. Підприємство також зацікавлене в підвищенні рівня інвестиційної привабливості: кожен суб'єкт господарювання прагне розвивати своє виробництво, підвищувати конкурентоспроможність продукції та підприємства в цілому [5].

Визначення інвестиційної привабливості окремого підприємства як потенційного об'єкта інвестування здійснюється інвесторами в процесі визначення доцільності капітальних вкладень, вибору в придбанні альтернативних об'єктів і купівлі акцій окремих підприємств.

Інвестиційна привабливість підприємства – це сукупність характеристик його фінансово-господарської та управлінської діяльності, перспектив розвитку та можливості залучення інвестиційних ресурсів. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства є інтегральною характеристикою його внутрішнього середовища.

Інвестиційна привабливість навколишнього для підприємства середовища (регіону, галузі, країни) має опосередкований вплив на інвестиційну привабливість підприємства, по-перше, тому, що підприємство – це відкрита система. По-друге, зовнішні фактори мають універсальний характер і відіграють для потенційних інвесторів не менш важливу роль, ніж конкретний об'єкт інвестування. Оцінка інвестиційної привабливості на розглянутих рівнях – це перший етап прогнозування та передбачення заходів щодо залучення інвестиційних ресурсів і підвищення привабливості об'єктів інвестування на всіх рівнях. Отже, визначення інвестиційної привабливості окремого підприємства як потенційного об'єкта інвестування є завершальним етапом оцінки інвестиційного ринку. Від стану привабливості підприємства залежить галузева та регіональна спрямованість його інвестиційної діяльності.

Процес вкладення коштів передбачає генерування, перерозподіл і використання капіталу. Замовником проведення оцінки інвестиційної привабливості може бути як інвестор, так і підприємство. Метою оцінки інвестиційної привабливості для підприємства є виявлення слабких і сильних сторін його фінансово-господарської діяльності, для інвестора – визначення стану та потенціалу можливого об'єкта інвестування. Подвійність мети оцінки інвестиційної привабливості підприємства випливає з обов'язкового двостороннього (подвійного) ефекту успішного інвестування: позитивних наслідків як для суб'єкта, так і для об'єкта інвестування.

Отримані результати щодо інвестиційної привабливості кожен замовник використовує для досягнення своїх цілей: інвестор – для розробки й обґрунтування можливих варіантів вкладення інвестицій і забезпечення ефективного використання коштів з метою отримання майбутньої вигоди; підприємство – для розробки заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості, залучення інвестицій та забезпечення ефективності їх використання [6].

Інвестиційна привабливість об'єкта інвестування формується під впливом певних умов і факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

Оцінка та аналіз інвестиційної привабливості підприємства, з одного боку – це основа для розробки його інвестиційної політики, а з іншого, – можливість виявити недоліки в діяльності підприємства, передбачити заходи щодо їх ліквідації та покращити можливості залучення інвестиційних ресурсів. А це, у свою чергу, допомагає інвесторам визначитися у своєму рішенні про інвестування у певне підприємство.

Ефективність використання активів слід визначити з погляду наявності та використання всіх можливих джерел їх формування. А тому наступна умова формування інвестиційної привабливості підприємства – це результативність фінансово-господарської діяльності підприємства, яка може визначатися на основі фінансової та бухгалтерської звітностей. Загальні фінансові результати діяльності підприємства повною мірою відображають стан справ на підприємстві і дають змогу визначити ймовірність залучення інвестицій та ефективність їх використання, що відповідає інтересам підприємства й інвестора.

Підприємство повинне мати високу та надійну перспективність маркетингових досліджень, що є більш обґрунтованою умовою, ніж тільки перспектива збуту продукції. Йдеться про придбання всіх необхідних видів матеріально-технічних ресурсів (МТР) для виробництва та збуту готової продукції. Це має стосуватися

не тільки домовленості, а й наявності договорів (контрактів) на придбання МТР і певної гарантії збуту продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Необхідно звернути особливу увагу на ефективність використання інвестиційних ресурсів підприємством як на наступну умову щодо формування його інвестиційної привабливості. Інвесторів завжди цікавить ефективність використання інвестиційних ресурсів підприємством за минулі періоди. Визначення ефективності здійснюється шляхом розрахунку індексів, співвідношень і коефіцієнтів, таких, наприклад, як прибутковість коштів і коефіцієнт самозабезпеченості інвестиційними ресурсами. Коефіцієнт самозабезпеченості свідчить про можливість підвищити конкурентоспроможність і ділову активність за рахунок власних коштів. Прибутковість залучених, а особливо позикових, коштів повинна значно перевищувати прибутковість власних інвестиційних ресурсів та ін. Вивчення та аналіз звітності суб'єктів господарювання, досвіду фахівців і підприємств дає змогу авторам стверджувати, що це досить важлива умова формування інвестиційної привабливості підприємства. Масив показників щодо визначення ефективності використання інвестиційних ресурсів є досить репрезентативним і суттєво впливає на інвестиційну привабливість підприємства.

Визначення інвестиційної привабливості будь-якого об'єкта господарювання потребує особливої уваги щодо оточення підприємства, яке розташоване в певному адміністративно-територіальному регіоні держави. Підприємство – це соціально-економічна система, яка постійно змінюється, розвивається та вдосконалюється. Перспективи діяльності підприємств в Україні, їх виробнича стратегія обмежені як внутрішнім, так і зовнішнім середовищем, законодавчим простором, що пов'язаний з економічною ситуацією, станом розвитку ринкової інфраструктури та ін. Стан справ у галузях і регіонах України, економіки в цілому свідчить про високий рівень впливу ризиків внутрішнього та зовнішнього характеру відповідно всіх потенційних об'єктів інвестування (рис. 1).

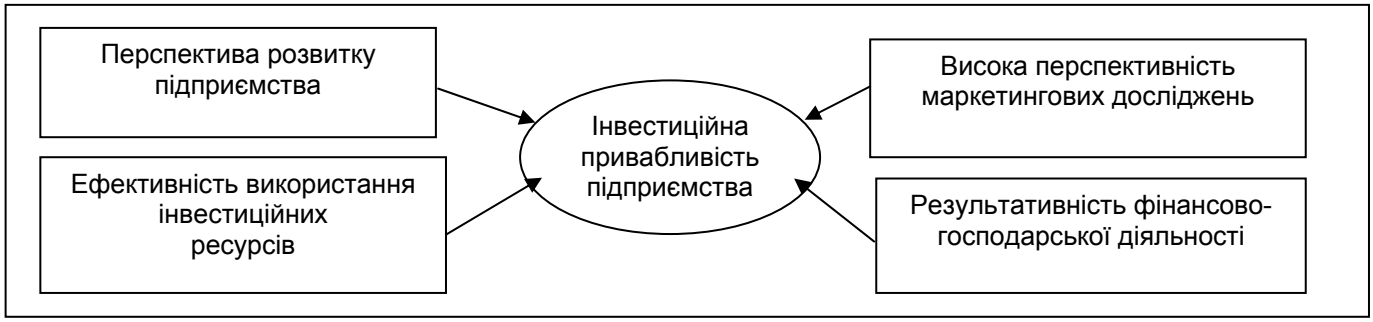

Рисунок 1. Схема впливу умов на привабливість підприємства

Отже, інвестори, а особливо іноземні, прагнуть мати інформацію про умови, які впливають на формування інвестиційної привабливості підприємства. Наявність повної інформації про галузь, регіон та, особливо, умови господарювання суттєво впливають на привабливість підприємства. Отже, інвестиційна привабливість може розглядатися на рівні країни, галузі, регіону. Підприємство – це об'єкт, в який вкладаються кошти інвестором і чия привабливість повинна визначатися обов'язково. А тому інвестиційна привабливість підприємства буде визначатися з урахуванням складових інвестиційної привабливості на всіх рівнях. Досвід роботи з вітчизняними та іноземними інвесторами свідчить, що стратегічного інвестора завжди буде цікавити привабливе підприємство в інвестиційно-привабливій галузі та привабливому регіоні. За інших рівних умов інвестор не буде вкладати кошти у привабливе підприємство, що належить до галузі кризового стану, або розташоване в непривабливому регіоні.

Фахівці розглядають різні фактори формування інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання. Аналіз наявних методик, особливості розвитку економіки та функціонування ринкової інфраструктури дали змогу визначити найбільш значущі фактори впливу на інвестиційну привабливість, такі як фінансова стійкість, майнове становище, ділова активність, ліквідність активів і рентабельність.

На інвестиційну привабливість діючого підприємства впливає стадія його життєвого циклу. В теорії ринку виокремлюють шість послідовних стадій: «народження», «дитинство», «юність», «рання зрілість», «остаточна зрілість», «старіння».

Загальний період усіх стадій життєвого циклу підприємства (ЖЦП) становить приблизно 20–25 років (залежно від галузі та впливу НТП), після чого воно припиняє своє існування або відроджується на новій основі.

На стадіях зростання та стабільності (перші 4 стадії) підприємство є привабливим об'єктом інвестування. Технічне переозброєння, реконструкція, модернізація та ін., конкурентоспроможність підприємства, зростання обсягів інвестиційних ресурсів забезпечують привабливість об'єкта інвестування. На останніх двох стадіях («остаточної зрілості» та «старіння») підприємство практично втрачає свою інвестиційну привабливість, тому що всі свої потенційні можливості воно використало і потребує кардинальних змін.

Як свідчить вітчизняний і закордонний досвід інвестиційно-привабливими вважаються підприємства, що знаходяться на стадіях, коли в них збільшуються обсяги продажу, рівень використання виробничих потужностей та ін., тобто покращуються показники їх діяльності. На стадіях «остаточної зрілості» та

«старіння» інвестиції вважаються недоцільними, за винятком тих випадків, коли продукція підприємства має досить високі маркетингові перспективи, обсяг інвестицій у технічне переоснащення невеликий і вкладені кошти можуть повернутися інвестору в найкоротший термін (до 2 років).

Якщо передбачається перепрофілювання, диверсифікація або реструктуризація підприємства, то інвестування доцільне і на стадії «старіння». Ці заходи дозволяють економити практично всі види ресурсів, збільшити обсяги продажу за рахунок розширення номенклатури (асортименту) порівняно з новим будівництвом.

Розглянутий підхід впливу стадії життєвого циклу підприємства (ЖЦП) використовується в умовах відносної стабільності ринкових відносин. Нині в Україні цей підхід не можна використовувати повною мірою. Це пов'язано з особливостями становлення, розвитку та функціонування будь-якого підприємства в національній економіці.

Якщо дотримуватися розглянутого підходу до визначення стадій ЖЦП, то практично всі підприємства, які були засновані до переходу до ринкових відносин, можуть бути віднесені тільки до останньої стадії («старіння»). Значна тривалість економічної кризи стосувалася та стосується всіх об'єктів і суб'єктів господарювання в Україні.

Ступінь інвестиційної привабливості промислового підприємства є індикатором, показання якого дозволяють зробити висновки потенційним інвесторам про необхідність і доцільність вкладення фінансових засобів саме в даний об’єкт.

В економічній літературі до сьогодні не вироблений єдиний підхід до визначення сутності поняття «інвестиційна привабливість» і її взаємозв’язків з конкурентоспроможністю підприємства та його сталим розвитком. Аналіз джерел та проведене теоретичне дослідження дозволили провести уточнення поняття «інвестиційної привабливості» як комплексної категорії. У науковій літературі існує декілька визначень дефініції «інвестиційна привабливість».

Наведемо деякі з них:

1) інвестиційна привабливість – надійне і своєчасне досягнення цілей інвестора на основі економічних результатів діяльності виробництва, у яке здійснюються інвестиції. Інвестиційна привабливість визначається комплексом різноманітних чинників, перелік і вплив яких можуть розрізнятися і змінюватися залежно як від складу інвесторів, що переслідують різні цілі, так і від виробничо-технічних особливостей виробництва, що інвестується [9];

2) інвестиційна привабливість - це сукупність об’єктивних і суб’єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування національної економіки на макро-, мезо- і макрорівнях [6];

3) інвестиційна привабливість – становище регіону в той чи інший момент часу, тенденції його розвитку, що відображаються в інвестиційній активності [1];

4) інвестиційна привабливість – відповідність регіону основним цілям інвесторів, що полягають у прибутковості, безризиковості і ліквідності інвестицій [5];

5) інвестиційна привабливість – рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного регіону [4];

6) інвестиційна привабливість – це система або поєднання різних об’єктивних ознак, засобів, можливостей, що обумовлюють у сукупності потенційний платоспроможний попит на інвестиції в даній країні, регіоні, галузі [7,8];

7) інвестиційна привабливість регіонів – інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позиції інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, які істотно впливають на формування дохідності інвестицій та інвестиційних ризиків та ін. [10].

При дослідженні інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств особлива увага приділялася фінансовому забезпеченню, зокрема джерелам її фінансування, що дозволило доповнити їх класифікацію ще одною групою, а саме – безкоштовними (контрольованими) фінансовими ресурсами.

До неї пропонується відносити ті фінансові ресурси, які надаються сільськогосподарським підприємствам державними органами, комерційними та іншими структурами з метою цільового інвестування і не підлягають поверненню.

Таке доповнення ґрунтується на тому, що в практичній діяльності сільськогосподарські підприємства використовують безкоштовні грошові кошти у вигляді компенсації частки відсоткової ставки за банківським кредитом та частки вартості сільськогосподарської техніки при її купівлі тощо. Такі ресурси є безкоштовними та контрольованими і можуть бути використані в процесі інвестування.

Класифікацію інвестиційної привабливості подано на рисунку 2.

До факторів, що впливають на інвестиційну привабливість, можна віднести фактори загальної дії та фактори регіональної (територіальної) дії.

До факторів загальної дії відносяться:

1) соціально-економічні
- загальний розвиток галузей економіки;
- розвиток фінансово-кредитної системи;
- функціонування фондового ринку;
- рівень інфляції.

2) політичні:
- політична ситуація в країні;
- нормативно-правова база в галузі інвестування.

До факторів територіальної дії належать:
1) галузева структура економіки регіону;
2) розвиток комерційної інфраструктури;
3) стан дорожньо-транспортної інфраструктури;
4) наявність фінансових ресурсів;
5) дії місцевих органів влади в сфері інвестиційної політики регіону;
6) привабливість регіонального ринку для іноземних інвесторів.

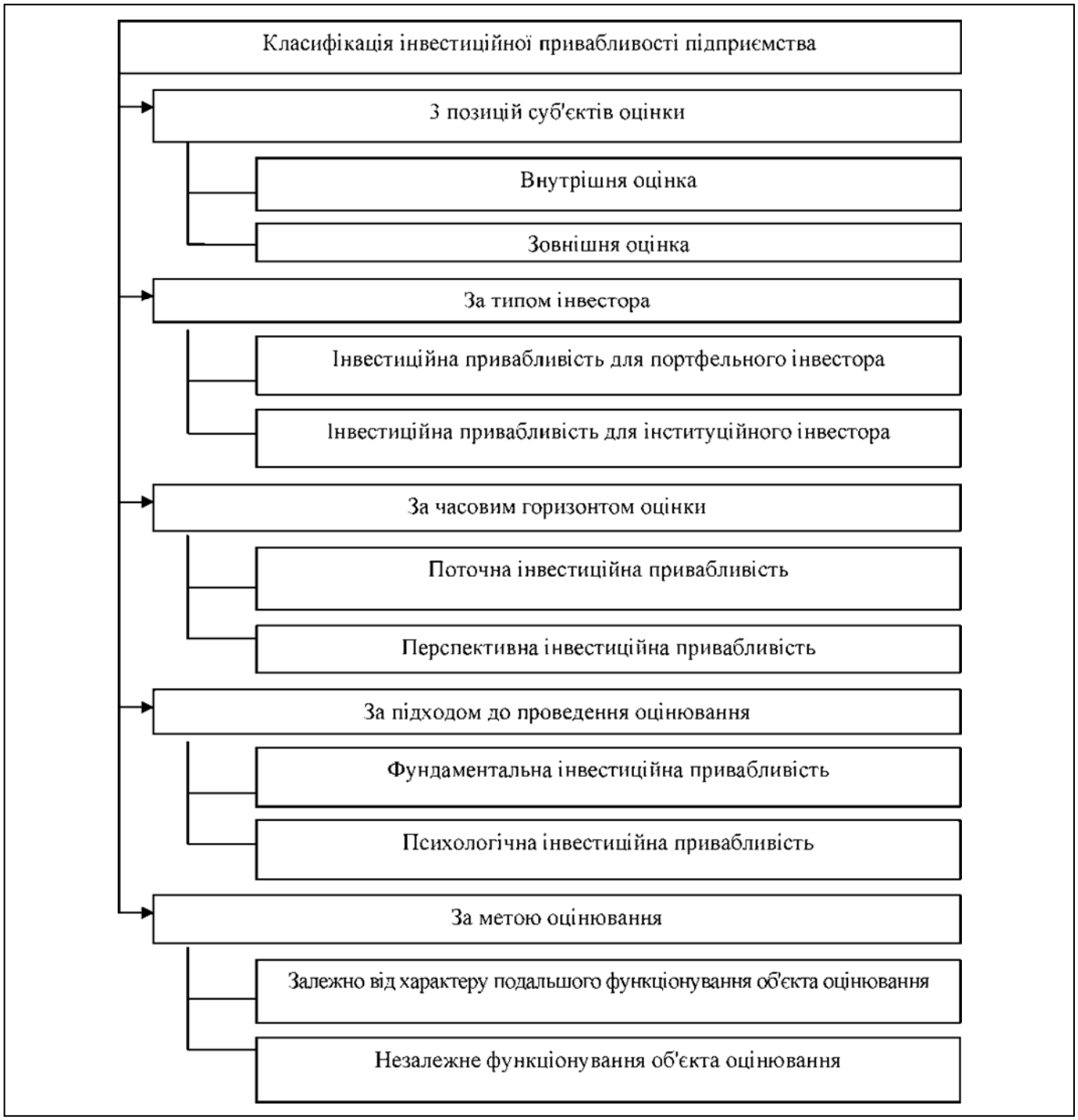

Рисунок 2. Класифікація інвестиційної привабливості підприємства

Ефективність інвестиційних процесів у сучасних умовах господарювання тісно пов’язана з оцінкою поточного стану та виявлення основних тенденцій розвитку інвестиційного ринку. Процес вивчення інвестиційного ринку містить оцінку інвестиційної привабливості підприємств.

Відомо безліч методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Однак всі вони мають певні недоліки, а саме: багато методів, що запозичені в іноземних авторів, спрямовані, в основному, на фінансові, а не на реальні інвестиції; запозичені методи, що стосуються саме реальних інвестицій, розроблені для умов стабільної економіки, де чітко проявлені всі економічні закони і не адаптовані до реальної економічної ситуації України; більшість методів заснована на аналізі безсистемних наборів показників фінансового стану підприємства, тобто носить ретроспективний характер, тоді як інвестора цікавлять результати майбутньої діяльності; багато методів засновано на експертній оцінці і мають характер невизначеності, бо відображають суб'єктивну думку експертів.

Поняття «оцінка» завжди припускає порівняння об'єкта з певним еталоном, стандартом, нормативом або з іншим об'єктом. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства повинна припускати порівняння результатів її виміру з результатами виміру інвестиційної привабливості інших підприємств або з максимально можливою величиною показника, якщо її можна встановити з метою ухвалення рішення про доцільність інвестування.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що інвестиційна привабливість підприємства (ІПП) - це його інтегральна характеристика як об'єкта майбутнього інвестування з позиції перспектив розвитку (динаміки обсягів продажу, конкурентоспроможності продукції), ефективності використання ресурсів і активів, їхньої ліквідності, стану платоспроможності і фінансової стійкості, а також низки неформалізованих показників (професійні здібності керівництва, галузева та регіональна приналежність підприємства, стадія життєвого циклу, добросовісність підприємства як партнера). Проте, проблема залучення інвестицій у підприємство потребує подальшого дослідження, особливо треба приділити увагу методам оцінки інвестиційної привабливості підприємства, зведення її результатів у інтегральний вид та його інтерпретацію.

Необхідно також зауважити, що проблема оцінки інвестиційної привабливості підприємства може бути вирішена лише після визначення усіх факторів, що впливають на її рівень як зовні, тобто з боку держави, регіону та галузі, так і із середини, із боку самого підприємства. Виходячи із цього, оцінку інвестиційної привабливості підприємства треба проводити за двома напрямами з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів впливу.

Список використаних джерел

1. Асаул А. Систематизация факторов, характеризующих инвестиционную привлекательность регионов. / А. Асаул // Регіональна економіка. - 2004. - № 2. - С. 53-62.

2. Донцов С.С. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия посредством анализа надежности его ценных бумаг //Финансовый менеджмент. – 2003. – № 3. – С. 78-84.

3. Іванов С.В. Оцінка інвестиційного потенціалу регіону // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук.пр. – 2004.–Т.21, № 191. – С. 100-103.

4. Крейнина М.Н. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности акционерных обществ в промышленности, строительстве и торговле. - Москва : Дело и Сервис, 1994 – 256 с..

5. Матвієнко П.В. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів / П.В. Матвієнко // Економіка та держава. - 2006. - № 12. - С. 66-71.

6. Маслак О.О. Регіональні аспекти оцінювання інвестиційної привабливості як чинника стимулювання інноваційної діяльності / О.О. Маслак, Н.Р. Стасюк, В.Й. Жежуха // Регіональна економіка. - 2009. - № 3. - С. 74-79.

7. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств і організацій [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?uid= 1036.155.0.

8. Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uazakon.com/documents /date_1a/pg_ibcnog/index.htm.

9. Підходи до визначення інвестиційної привабливості підприємства [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

10.Петкова Л. Муніципальні інвестиції та кредити. / Л. Петкова, В. Проскурін. - Київ, 2006. – 158 с.

References

1. Asaul A. Ordering of factors that characterize the investment attractiveness of regions. // Regional Economics - 2004. - № 2. - S. 53-62.

2. Dontsov S.S. Evaluation of investment attractiveness of the enterprise by analyzing the reliability of its securities // Financial Management. - 2003. - № 3. - S. 78-84.

3. Ivanov S. Assessment of the investment potential of the region // Economy: problems of theory and practice: Coll. nauk.pr. – 2004 - T.21, № 191. - P. 100-103.

4. Kreynin M.N. Analysis of financial condition and investment attractiveness of joint stock companies in the industry, construction and trade. - M. : Business and Services, 1994 – 256 s.

5. Matvienko P.V. Evaluation of investment attractiveness of regions // Economy and the State. - 2006. - № 12. - P. 66-71.

6. Maslak A.A., Stasiuk N.R, Zhezhuha V. Regional aspects of evaluation of investment attractiveness as a factor stimulating innovation // Regional Economics. - 2009. - № 3. - P. 74-79.

7. The method of integrated evaluation of investment attractiveness of enterprises and organizations : http://zakon.nau.ua/doc/?uid= 1036.155.0.

8. The method of calculation of integral index of regional economic development : http://uazakon.com/documents /date_1a/pg_ibcnog/index.htm.
9. Approaches to the definition of investment attractiveness : http://www.ukrstat.gov.ua
10. L. Petkova, L. Proskurin Municipal investments and loans. - Kyiv, 2006. - S. 158.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Ніконова Наталія Василівна, викладач кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: kovernuk13@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Никонова Наталья Васильевна, преподаватель кафедры экономики
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: kovernuk13@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Nikonova Natalia, lecturer in economics
Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University, State Higher Education Institution
30, Sukhomlynskoho str, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine, 08401
e-mail: kovernuk13@mail.ru

УДК 330.352.3

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА З УРАХУВАННЯМ РЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ

Павлов К.В.

Ключові слова: *регіональні відмінності в працевлаштуванні, інтенсифікація виробництва, працезберігаючий напрямок, основні фонди, продуктивність праці, фондоозброєність, ефективність.*

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕНСИФИКАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА С УЧЕТОМ РЕГИОНАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ В ТРУДООБЕСПЕЧЕННОСТИ

Павлов К.В.

Предмет. *Уровень трудообеспеченности в системе общественного производства в разных регионах России весьма существенно различается. Так, многие отрасли в регионах Крайнего Севера и Дальнего Востока страны как и раньше при социализме и при рыночных отношениях по-прежнему продолжают испытывать дефицит рабочей силы. В этой связи весьма актуально осуществление социально-экономической оценки эффективности трудосберегающего направления интенсификации производства с учётом территориальных различий в трудообеспеченности.*

Цели. *Разработать методический подход к оценке социально-экономической эффективности трудосберегающего направления интенсификации производства с учётом территориальных различий в трудообеспеченности.*

Методология. *В процессе исследования проблемы использовались методы логического и статистического анализа.*

Результаты. *Одним из наиболее важных показателей трудосберегающего направления интенсификации производства является показатель отношения прироста производительности труда к приросту фондовооружённости. Однако, было бы неправильно любой величиной экономии собственного труда оправдывать рост его фондовооружённости и фондоёмкости продукции. Отсюда возникает важная экономическая проблема оптимального соотношения между фондовооружённостью труда и ростом его производительности за счёт технической оснащенности производства.*

Выводы. *В связи с ограниченностью ресурсов при прочих равных условиях важнейшее значение имеет решение проблемы приоритетного распределения наиболее эффективной новой техники в зависимости от степени территориальной трудообеспеченности. Проведению такой технической политики будет способствовать разработка в отрасли хотя бы в качестве элемента информационной базы для реализации принципов регулируемых рыночных отношений системы нормативных коэффициентов определения экономической эффективности ввода основных фондов, в которых учитывался бы и уровень трудообеспеченности в разных регионах страны. Особенно это актуально для экстремальных регионов Крайнего Севера и Дальнего Востока.*

 © Павлов К.В., 2017

***Ключевые слова**: региональные различия в трудообеспеченности, интенсификация производства, трудосберегающее направление, основные фонды, производительность труда, фондовооруженность, эффективность.*

ASSESSMENT OF COST EFFICIENCY OF THE INTENSIFICATION OF PRODUCTION TAKING INTO ACCOUNT REGIONAL DISTINCTIONS IN TRUDOOBESPECHENNOSTI

Pavlov K.V.

***Importance** Trudoobespechennost level in system of a social production in different regions of Russia very significantly differs. So, many industries in regions of Far North and the Far East the countries in case of socialism and in case of the market relations still continue to have as before deficiency of a labor power. In this regard implementation of a social and economic assessment of efficiency of the labor-saving direction of an intensification of production taking into account territorial distinctions in a trudoobespechennost is very actual.*

***Objectives** To develop methodical approach to an assessment of social and economic efficiency of the labor-saving direction of an intensification of production taking into account territorial distinctions in a trudoobespechennost.*

***Methods** In the course of research of a problem methods of the logical and statistical analysis were used.*

***Results** One of the most important indicators of the labor-saving direction of an intensification of production is the labor productivity surplus relation indicator to a fondovooruzhyonnost surplus. However, it would be wrong to justify with any size of an economy of own work growth of its fondovooruzhyonnost and capital-output ratio of products. From there is an important economic problem of an optimum ratio between a fondovooruzhyonnost of work and growth of its performance due to technical equipment of production.*

***Conclusions and Relevance** Due to the limitation of resources with other things being equal the extreme importance has the problem resolution of priority distribution of the most effective new equipment depending on degree of a territorial trudoobespechennost. Carrying out such technical policy will be promoted by development in an industry at least as an element of information base for implementation of the principles of the regulated market relations of system of standard coefficients of determination of cost efficiency of input of fixed assets in which also trudoobespechennost level in different regions of the country would be considered. Especially it is actual for extreme regions of Far North and the Far East.*

***Keywords:** regional distinctions in a trudoobespechennost, a production intensification, the labor-saving direction, fixed assets, labor productivity, a fondovooruzhennost, efficiency.*

Одним из важнейших показателей эффективности использования основных фондов является отношение прироста производительности труда к приросту фондовооруженности. Необходимость учета этой взаимосвязи заключается в следующем. Для того, чтобы добиться производительности труда, следует, прежде всего, всячески повышать уровень технической оснащенности предприятий, который, в свою очередь, предполагает соответствующие капитальные вложения, и в конечном счете приводит к росту фондовооруженности. Но было бы неправильно любой величиной экономии общественного труда оправдывать рост его фондовооруженности и фондоемкости продукции. Отсюда возникает важная экономическая проблема оптимального соотношения между фондовооруженностью труда и ростом его производительности за счет технической оснащенности производства [1].

Возможны несколько вариантов соотношения производительности труда и фондовооруженности. Нередко имеют место случаи, когда фондовооруженность увеличилась ($\Delta\Phi_m > 0$) за какой-то период, а производительность труда за тот же период снизилась ($\Delta\Pi_p < 0$). Однако это не всегда означает, что производительность труда и эффективность капитальных вложений не высокие; бывает что причина подобного положения дел – в плахом качестве хозяйствования.

Вполне реальна и совершенно противоположна ситуация, когда производительность труда увеличивается при прежнем уровне фондовооруженности и даже при ее снижении. Это происходит при использовании имеющихся резервов повышения эффективности производства за счет совершенствования его организации. Причем, при рассмотрении этих двух случаев разной направленности изменения фондовооруженности и производительности труда, при выявлении причин сложившегося положении дел следует учитывать и временной лаг.

Теперь рассмотрим наиболее интересный вариант, когда при росте фондовооруженности происходит увеличение производительности труда. Случай, когда прирост производительности труда превышает прирост фондовооруженности, то есть когда $\Delta\Pi_p > \Delta\Phi_m > 0$, или $\frac{\Delta\Pi_p}{\Delta\Phi_m} > 1$ отражает ситуацию явно эффективного использования основных фондов, так как здесь растет не только производительность труда, но и фондоотдача, а значит эффект от роста производительности труда дополняется эффектом от роста фондоотдачи. Часто, однако, в действительности бывает ситуация, когда прирост производительности труда меньше прироста фондовооруженности, т.е. когда $\Delta\Phi_m > \Delta\Pi_p > 0$, или $\frac{\Delta\Pi_p}{\Delta\Phi_m} < 1$. Рассмотрим этот случай более подробно.

Отношение годового прироста фондовооруженности к приросту годовой производительности труда, исчисляемой по чистой продукции $\frac{\Delta Ф_m}{\Delta П_p}$, можно трактовать, как своеобразный показатель окупаемости средств, вкладываемых на прирост фондовооруженности. Если, положим, для повышения производительности труда одного работника на 100 рублей требуется увеличить фондовооруженность, скажем, на 500 руб., то срок окупаемости этих вложений за счет эффекта от роста производительности труда составит 5 лет (500:100). С другой стороны, это же отношение можно рассматривать, как «цену» прироста производительности труда, показывающую, в какой степени должна вырасти фондовооруженность работника, чтобы новая стоимость увеличилась на 1 рубль.

В связи с ограниченностью ресурсов отношение $\frac{\Delta П_p}{\Delta Ф_m}$ не может быть сколь угодно малым и, следовательно, должно быть не меньше некоторой величины Н, определяющей нижнюю границу эффективности ввода фондов, в определенном смысле норматив, величина которого будет существенно зависеть от отрасли. Таким образом, получается, что если $\frac{\Delta П_p}{\Delta Ф_m} \geq H$, то внедрение и использование дополнительных основных фондов на предприятии эффективно.

Этот же вывод непосредственно вытекает из закона применения машин в обществе, когда вопрос о целесообразности внедрения машины решается не тем, сколько оплаченного труда она способна сэкономить, а сколько всего труда экономится вследствие ее использования. Целесообразность применения машин в обществе определяется на основе следующей формулы:

$$C < (V + m),$$

где *С* - затраты труда на изготовление машины;

(V+m) - экономия живого труда, полученная в процессе функционирования машины [2].

Поскольку природа текущих и единовременных затрат различна, используется нормативный коэффициент эффективности, позволяющий их сопоставить. Если же в этом неравенстве затраты труда на изготовление машин и получаемую вследствие их использования экономию живого труда рассматривать с учетом количества вовлекаемых трудовых ресурсов, то получим, что использование дополнительных основных фондов эффективно, если $\frac{\Delta П_p}{\Delta Ф_m} \geq H.$

Однако необходимо заметить, что при определении экономической эффективности ввода дополнительных фондов на основе соотношения $\frac{\Delta П_p}{\Delta Ф_m} \geq H$ не учитывались региональные особенности, в частности, различия между регионами в отношении обеспеченности их трудовыми ресурсами, скажем, различная степень трудодефицитности или трудоизбыточности. Так определять эффективность можно лишь для сбалансированных по трудовым ресурсам регионам. При наличии реального дефицита рабочей силы, на наш взгляд, нормативный коэффициент должен быть больше, так как в этом случае и отдача от роста фондовооруженности должна быть также больше, причем, чем выше степень трудодефицитности, тем при прочих равных условиях должен быть больше и нормативный коэффициент. В случае же избытка рабочей силы этот коэффициент соответственно должен быть меньше. Значит, этот коэффициент определяется не только отраслевыми, но и региональными условиями [3].

Таким образом, в связи с ограниченностью ресурсов при прочих равных условиях важнейшее значение имеет проблема приоритетного распределения наиболее эффективной новой техники в зависимости от степени трудообеспеченности. Проведению такой технической политики будет способствовать, на наш взгляд, разработка в отрасли системы нормативных коэффициентов определения экономической эффективности ввода основных фондов, в которых учитывался бы и уровень трудообеспеченности в разных регионах страны. Правда могут возразить, что в условиях переходного периода проблема насильственного распределения может «отмереть» сама собой. Но ведь и для развития рыночных отношений в регионе необходимо иметь приближенные ориентиры эффективности используемой техники, с другой стороны, далеко не ясны в полной мере фактические возможности реализации принципов регионального рынка для обеспечения эффективного функционирования единого народнохозяйственного комплекса страны, состоящего из большой совокупности «чистых» отраслей. Таким образом, разработка нормативных коэффициентов хотя бы в качестве элемента информационной базы для реализации принципов регулируемых рыночных отношений будет весьма актуальной. Более точно оценить взаимосвязь между ростом нормативного коэффициента и степенью трудообеспеченности можно следующим образом. Предположим, производительность труда на предприятии, расположенном в трудодефицитном регионе, равна $П_{рдеф}$, фактическая численность работающих $Ч_ф$, дефицит рабочей силы - $\Delta Ч$. Тогда при устранении этого дефицита на предприятии путем завоза рабочих оргнабора было бы получено $П_{рдеф} \cdot (Ч_ф + \Delta Ч)$ продукции. Однако тот же объем продукции можно получить и при прежней численности, но более высокой производительности труда. Рассчитаем эту производительность $П_{рн}$:

$$П_{рн} = \frac{Прдеф \cdot (Чф + \Delta Ч)}{Ч_ф} = П_{рдеф}\left(1 + \frac{\Delta Ч}{Ч_ф}\right)$$

Выразим $\Delta Ч/Ч_ф$ через $С_{тр}=\Delta Ч/Ч_п \cdot 100\%$, где $С_{тр}$ - степень трудодефицитности; $Ч_п$ - плановая численность работающих.

$$\frac{\Delta Ч}{Ч_ф} = \frac{Стр}{100} \cdot \frac{Чп}{Чф} = \frac{Стр}{100} \cdot \frac{(Чф + \Delta Ч)}{Чф} = \frac{Стр}{100} \cdot \left(1 + \frac{\Delta Ч}{Ч_ф}\right)$$

Значит, $\frac{\Delta Ч}{Ч_ф} \cdot \left(1 - \frac{Стр}{100}\right) = \frac{Стр}{100}$,

откуда следует, что $\frac{\Delta Ч}{Ч_ф} = \frac{Стр}{100} : \left(1 - \frac{Стр}{100}\right) = \frac{Стр}{100 - Стр}$.

Поэтому разность $П_{рн} - П_{рдеф} \cdot \frac{\Delta Ч}{Ч_ф} = П_{рдеф} \cdot \frac{Стр}{100 - Стр}$.

Таким образом, величина $П_{рн} - П_р = П_р - \frac{Стр}{100 - Стр}$ характеризует необходимое увеличение производительности труда сравнительно с существующим уровнем для устранения реального дефицита трудовых ресурсов. Поскольку нормативный коэффициент является функцией от ΔЧ, т.е. $Н = f(\Delta Ч)$, то именно $\frac{П_{рн} - П_{рдеф}}{П_{рдеф}}$ и будет той величиной, на которую норматив, нижняя граница эффективности ввода фондов при наличии реального дефицита рабочей силы при прочих равных условиях должна быть выше аналогичной границы при условии сбалансированности по трудовым ресурсам [4].

Действительно, в условиях трудодефицитности каждый рубль прироста фондовооруженности должен не только приносить как минимум «нормативный» прирост производительности труда, но и устранять так называемую потенциально недополученную продукцию. Это будет выполняться, если в соотношении $\frac{\Delta П_р}{\Delta Ф_т} \geq Н\Delta Ч$ норматив больше, чем норматив $Н$ в неравенстве $\frac{\Delta П_р}{\Delta Ф_т} \geq Н$ при условии сбалансированности по трудовым ресурсам именно на величину $\frac{С_{тр}}{100 - Стр}$, появляющуюся в связи с тем, что показатель потенциально недополученной продукции в условиях реального дефицита трудовых ресурсов отличен от нуля. Таким образом, приходим к выводу, что $Н\Delta Ч = Н + \frac{Стр}{100 - Стр}$. Поскольку при увеличении дефицита трудовых ресурсов при прочих равных условиях растет и показатель степени трудодефицитности, а значит нормативный коэффициент, то отсюда и вытекает положение о том, что чем выше степень трудодефицитности, тем эффективнее следует внедрять основные фонды [5, 6]. Поэтому вполне реальна следующая ситуация. На два абсолютно идентичных предприятия, один из которых находится - в трудоизбыточном регионе, другой - в трудодефицитном (на Крайнем Севере или Дальнем Востоке), внедряется одинаковое оборудование. Может оказаться, что на первом предприятии ввод такого оборудования эффективен, на втором - неэффективен.

При рассмотрении вопроса о региональных различиях значений нормативных коэффициентов эффективности ввода фондов в случае сбалансированности по трудовым ресурсам и при наличии реального дефицита трудовых ресурсов предполагалось, что уровень производительности труда в этих регионах одинаков. Если же это не так, то различия в значениях производительности труда должны быть также учтены в исследовании по этому вопросу, ибо в противном случае будет отсутствовать возможность сопоставления величин нормативов $Н\Delta Ч$ и $Н$.

Будем исходить из предположения, что различия в уровне производительности труда при прочих равных условиях определяются различной технической оснащенностью. Такое предположение вполне оправданно, так как НТП является важнейшим фактором роста производительности труда [7, 8]. Пусть $\frac{П_{рсб}}{П_{рдеф}}$, где $П_{рсб}$ и $П_{рдеф}$ - производительность труда соответственно в сбалансированном по трудовым ресурсам и трудодефицитном регионах (имеются в виду однотипные производства). Предположим, $К \neq 1$ (скажем, $К > 1$). Если повысить уровень технической оснащенности производства, расположенного в трудодефицитном регионе, до уровня аналогичного производства, находящегося в сбалансированном по трудовым ресурсам регионе, то в связи с исходным предположением сравняются и уровни

производительности труда в обоих регионах. Но, поскольку в этом случае производительность труда на производстве, расположенном в трудодефицитном регионе, возрастет в *К* раз, это приведет, во-первых, к возможности сопоставления нормативных коэффициентов *Н* и *НΔЧ* и, во-вторых, к необходимости учета в формуле $H\Delta Ч = H + \frac{Стр}{100 - Стр}$ изменения величины реального дефицита трудовых ресурсов в связи с ростом производительности труда в *К* раз.

Рост производительности труда в *К* раз при прочих равных условиях эквивалентен снижению дефицита трудовых ресурсов *ΔЧ* на *(К- 1)·Ч*$_ф$. Это приведет к необходимости замены в правой части формулы $H\Delta Ч = H + \frac{Стр}{100 - Стр}$ второго слагаемого на $\frac{Стр}{100 - Стр} - (K - 1)$, так как.

Таким образом, если $\frac{П_{рсб}}{П_{рдеф}} = K \neq 1$, то формула связи коэффициентов $H\Delta Ч = H + \frac{Стр}{100 - Стр}$ заменяется формулой $H\Delta Ч = H + \left[\frac{Стр}{100 - Стр} - (K - 1)\right]$. Здесь следует добавить, что таким образом косвенно учитывается и разница в оплате труда в разных регионах, ибо все это находит отражение в соотношении производительности труда между различными регионами (это весьма актуально для Мурманской области, где, как известно, в фонде оплаты труда значительный удельный вес составляют выплаты по районному коэффициенту и полярным надбавкам). Все проведенные рассуждения применимы к случаю, когда *К< 1* с той лишь разницей, что технический уровень производства, расположенного в трудодефицитном регионе, придется «опускать» до уровня аналогичного производства, находящегося в сбалансированном по трудовым ресурсам регионе. В итоге связь между нормативными коэффициентами будет определяться той же формулой. Экономический смысл последнего равенства в том, что в случае разной технической оснащенности однотипных производств, расположенных в трудодефицитном и сбалансированном по трудовым ресурсам регионах, сначала, для возможности их сопоставления путем преобразований, достигается нивелирование таких различий, а затем с учетом изменившегося вследствие этого уровня производительности труда на производстве, расположенном в трудодефицитном регионе, сравнивают нормативные коэффициенты, при этом учитывая измененное значение показателя дефицита трудовых ресурсов [9, 10].

В случае трудоизбыточности все эти рассуждения применимы с точностью до «обратного», поэтому результат будет тот же, но с обратным знаком. Таким образом, подытоживая, можно констатировать, что нижние границы эффективности использования фондов соответственно в трудодефицитном или трудоизбыточном и сбалансированном по трудовым ресурсам регионах связаны следующим соотношением:

$$H_{тр} = H \pm \left[\frac{Стр}{100 - Стр} - (K - 1)\right]$$

где *Н*$_{тр}$, *Н* - нижние границы эффективности использования фондов соответственно в трудодефицитном (сумма в формуле) или трудоизбыточном (разность) и сбалансированном по трудовым ресурсам регионах;

С$_{тр}$ - степень трудообеспеченности;

К - отношение производительности труда в сбалансированном по трудовым ресурсам и трудоизбыточном или трудодефицитном регионах.

Здесь следует добавить, что степень трудообеспеченности Стр определяется следующим образом: *Стр = ΔЧ/Ч*, где *ΔЧ* - избыток или дефицит трудовых ресурсов (в зависимости от трудообеспеченности); Ч - численность работающих.

Необходимо отметить, что при получении этих выводов не учитывалась возможность увеличения производительности труда за счет совершенствования организации производства, планирования, управления и других факторов, не требующих, как правило, роста фондовооруженности. Важно и то, что увеличение фондовооруженности не всегда бывает связано с повышением технической оснащенности предприятий, а вызывается удорожанием воспроизводства единицы производственных мощностей, т.е. ростом стоимости аналогичного оборудования [11]. Однако такое абстрагирование вполне оправданно, так как основную роль прироста производительности труда дает повышение технической вооруженности предприятий. Так, по данным Института труда, рост производительности труда почти на 3/4 зависит от повышения технического уровня производства и на 1/4 от организации труда и прочих факторов [12].

Таким образом, получение рассмотренных выводов предложенным способом вполне правомерно. Однако для большей точности во все формулы в отношении $\frac{\Delta П_p}{\Delta Ф_m}$ можно ввести корректирующий коэффициент *М*, равный доле прироста производительности труда, получаемой от повышения технического уровня производства [13, 14].

В условиях переходного периода, когда существенно возрос уровень нестабильности и неопределенности экономической среды, могут возникнуть мнения, что значение и роль различного рода нормативов существенно снизились. Разумеется, если речь идет о каких-то долговременных нормативах, то при высоком уровне инфляционных процессов, когда ценовые колебания достигают значительных размеров, говорить об эффективности их использования в хозяйственной практике вряд ли целесообразно (например, в нашем случае нижние границы эффективности использования фондов при сильной инфляции преимущественно будут зависеть от роста цен, непосредственно не связанного с ростом производительности труда). Однако и в этом случае можно учесть в нормативах фактор инфляционного роста, не говоря уж о том, что при достижении достаточно высокого уровня развития рыночных отношений наступает определенная стабилизация, при которой использование нормативов весьма эффективно (на что указывает факт широкого использования различного рода нормативов в экономике развитых капиталистических стран [15, 16]). В нашем случае предложен методический подход для определения нормативных коэффициентов - нижних границ эффективности использования фондов, где при желании можно учесть фактор инфляционного роста.

Для оценки нижней границы эффективности ввода фондов в условиях реального дефицита или избытка рабочей силы следует предварительно определить величину нормативного коэффициента эффективности ввода этих же фондов при допущении сбалансированности по трудовым ресурсам. Поскольку такие нормативы пока еще не разработаны, вполне оправданно взять в качестве ориентировочных фактические значения $\frac{\Delta П_p}{\Delta Ф_m}$, рассчитанные для отраслей и народного хозяйства в целом (производительность труда, рассчитанная по чистой продукции). Оправданность такого подхода к определению величины нормативного коэффициента подтверждается также тем, что именно такой подход лежит в основе определения нормативов абсолютной эффективности капитальных вложений. В связи с различным уровнем трудообеспеченности производства разных регионов страны истинность сравнительной оценки определяемых нормативных коэффициентов сохранится, если в качестве исходного взять норматив, рассчитанный на основе среднеотраслевых показателей производительности и фондовооруженности труда.

При этом необходимо отметить, что аналогично тому, как мы рассмотрели вопросы оптимального соотношения фондо- и трудосберегающих направлений интенсификации производства и предложили методы их решения на основе нормативных коэффициентов, можно рассмотреть проблемы оптимального соотношения каких-либо двух других направлений процесса интенсификации производства, например фондо- и материалосбережения. Следует отметить также и то, что хотя вопросы оптимизации живого и овеществленного труда рассмотрены здесь в зависимости только от ограничения на имеющиеся трудовые ресурсы, подобным образом могут быть учтены и другие ограничительные параметры (по фондам, по природным ресурсам и пр.). Для этого в окончательную формулу вместо степени трудодефецитности следует подставить показатель степени дефицитности соответствующего вида ресурса, а вместо показателя соотношения производительности труда в разных регионах - соотношение эффективности использования соответствующего вида ресурсов [17, 18].

Из вышесказанного не следует делать вывод о том, что в трудоизбыточных регионах обязательно должно происходить снижение количественных и ухудшение качественных показателей интенсификации и эффективности экономического развития, так как существуют различные направления интенсификации и наряду с трудосберегающим выделяют также фондо-, материало-, энергосберегающее направления интенсификации и т.д. Хотя совершенно очевидно, что необходимо разработать систему хозяйственных мер, в которых бы учитывалась взаимосвязь показателей, характеризующих уровень безработицы в регионе с показателями интенсификации производства и, прежде всего, с показателями выбытия и обновления основных фондов, внедрения более прогрессивного оборудования и пр. (в противном случае вполне реально возникновение ситуации, когда при высокой безработице массовое внедрение производительного оборудования вследствии автоматизации и комплексной механизации приведет к существенной экономии рабочих мест, т.е. к еще большему росту безработицы и усилению социальной напряженности в обществе [19]).

Здесь речь идет о том, что в условиях различной степени трудообеспеченности разных регионов страны с точки зрения интересов эффективного, оптимального развития национальной экономики в целом целесообразно создание такого хозяйственного механизма, при котором при прочих равных условиях внедрение и дальнейшая эксплуатация наиболее производительного с точки зрения экономии живого труда оборудования первоначально и преимущественно должны осуществляться в трудодефицитных регионах. В дальнейшем по мере уменьшения трудодефицитности и, тем более, устранения этого явления целесообразно осуществить внедрение прогрессивного оборудования и в другие регионы [20, 21]. Кроме этого из вышесказанного можно сделать вывод и о том, что в условиях трудоизбыточности более целесообразным является внедрение оборудования, осуществляющего экономию сырья, материалов, энергии, фондов, но не живого труда (т.е. не трудосберегающего, а какого-то иного (иных) направления интенсификации), причем чем выше трудоизбыточность предприятия или региона, тем, при прочих равных условиях, потребность в реализации этой стратегии увеличивается.

Таким образом, здесь нами предложен методический подход для определения нормативных коэффициентов – нижних границ эффективности использования основных фондов с учетом территориальных различий трудообеспеченности. Иначе говоря, это своего рода нормативы, имеющие преимущественно сравнительную, сопоставимую направленность и различающиеся по разным регионам, внедрение которых позволит решить проблему об оптимальном соотношении фондо – и трудосберегающего направлений интенсификацию производства на территориальном и федеральном уровнях. Как уже отмечалось выше, при желании в этих нормативах можно учесть также фактор инфляционного роста, что позволит в относительно устойчивой среде (т.е. когда нет серьезных изменений в экономической системе, например, кризисов) использовать их достаточно продолжительное время, хотя, разумеется, периодически конкретные их значения нужно будет все равно пересматривать.

Аналогичные нормативы можно определить не только для трудосберегающего направления интенсификации общественного производства, но и для любого другого: материало-, энерго-, фондосберегающего и т.д. Наличие такого рода системы территориальных нормативов позволит выявить наиболее приоритетные и первоочередные для конкретного региона мероприятия и направления интенсификации производства и, прежде всего, научно-технического прогресса (напомним, что НТП является важнейшим фактором процесса интенсификации общественного воспроизводства). Приоритетность и эффективность реализации мероприятий какого-то определенного направления интенсификации в данном регионе будет зависеть от многих факторов, особенно от отраслевой структуры территориальной экономики, наличия природных ресурсов, трудообеспеченности (в т.ч. уровня безработицы) и пр. Таким образом, предложенные нами нормативы носят не обязательный, а преимущественно информационно-рекомендательный характер. Учитывая сказанное, а также то, что данные нормативы выявляют приоритетность (т.е. первоочередность) разных регионов с точки зрения внедрения в них передовой, наиболее производительной техники и технологии, более правильным будет называть их нормативными коэффициентами.

Использование такого подхода, на наш взгляд, эффективно скажется на состоянии как экономики данного региона, так и экономики страны в целом. В конечном счете все это приведет к повышению и конкурентоспособности продукции, так как позволит выбрать из большой совокупности мероприятий, форм и направлений интенсификации (а значит выбрать и нужное направление НТП, являющегося ее важнейшим фактором) те, которые наиболее эффективны для региона в настоящее время (можно привести поясняющий пример: в регионе с высоким уровнем безработицы обнаружили большие запасы полезных ископаемых, значит, при прочих равных условиях, в настоящее время здесь более эффективно использование мероприятий материалосберегающего направления интенсификации производства, а не трудосберегающего – все это должно позитивно сказаться и на росте конкурентоспособности продукции, так как интенсификация производства является одной из причин этого роста).

Следует добавить, что предложенный нами подход «срабатывает» лишь в общем. В этой связи достаточно сказать, что во многих странах мероприятия трудосберегающего направления интенсификации нередко реализовывались и в условиях безработицы (правда в этот период уровень ее был сравнительно небольшим), так как возникали новые виды деятельности, куда «перетекала» высвобождающаяся рабочая сила. Целесообразность использования предложенного подхода зависит также от многих других факторов (например, инфляционных процессов), не связанных непосредственно с каким-то направлением интенсификации.

Однако в целом применение данного методического подхода позволит более эффективно использовать по регионам имеющиеся ограниченные резервы модернизации и технического перевооружения российской экономики, т.к. в этом подходе в должной мере учитывается территориальная специфика. Особенно это справедливо для регионов зоны Севера и Дальнего Востока – традиционно трудодефицитных и в то же время обладающих значительными сырьевыми ресурсами. Для этих регионов России в ряде отраслей требуется создание специальной техники и технологии, которая не смотря на, как правило, повышенные затраты на ее создание должна достаточно быстро окупиться в связи с экономией вследствии ее использования сырья и живого труда (меньше потребуется завозить в эти регионы рабочих по оргнабору и работающих вахтовым методом). Чтобы сделать «действенным» предложенный подход, необходимо шире использовать систему государственного заказа (особенно для северных и дальневосточных регионов), создавать различного рода фонды (как на федеральном, так и на региональном уровнях), использование которых позволит повысить эффективность интенсификации, а также определить систему финансово-кредитных и налоговых механизмов, стимулирующих этот процесс (например, в виде ускоренной амортизации). Здесь необходимо широко использовать позитивный зарубежный опыт. Целесообразно также, на наш взгляд, разработать комплексно-целевую программу «Социально-экономическая эффективность различных направлений интенсификации производства в России и в ее разных регионах», а также аналогичную программу стимулирования НТП как основы инновационной экономики.

Список использованных источников

1. Ванер И. Теоретические вопросы интенсификации экономических процессов // Изв.АН СССР. Сер. Экон. – 1981. – №5. – С.41-49.

2. Андреев В.А., Павлов К.В. Интенсификация общественного производства в свете институциональной теории / Общество и экономика. – 2006. – №6. – С. 152-162.

3. Вечканов В.С., Вечканов Г.С. Ускорение и эффективность производства. Л. : ЛГУ, 1989. – 207 с.

4. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды. – М. : Магистр, 2007. – 271 с.

5. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория / Под ред. профессора А.А. Аузана. М. : ИНФРА-М, 2005. – 416 с.

6. Институциональные проблемы эффективного государства / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуриева. Донецк : Донецкий национальный технический университет, 2011. – 292 с.

7. Ядгаров Я.С. История экономических учений: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. М. : ИНФРА-М, 2004. – 480 с.

8. Носова О.В. Институциональная теория и ее применение на постсоветском пространстве / В коллективной монографии: Социально-экономическое развитие славянских стран СНГ: сравнительный анализ (Серия: Экономическое славяноведение) / Под научной ред. К.В. Павлова и И.З. Юсупова (параграф 9 главы 12). Ижевск : Изд-во «Митра», 2012. – 837 с.

9. Нусратуллин В.К. Неравновесная экономика. 2-е изд., доп. М. : Компания Спутник+, 2006. – 482 с.

10. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике. М. : Магистр, 2009. – 461 с.

11. Ляшенко В.И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию. Донецк : Институт экономики промышленности НАН Украины, 2012. – 370 с.

12. Экономический механизм и особенности инновационной политики на Севере / Под научной ред. В.С. Селина, В.А. Цукермана. Апатиты : Изд-во Кольского научного центра РАН, 2012. – 255 с.

13. Павлов К.В. Патологические процессы в эколого-экономической сфере. Германия : Изд-во LAP LAMBERT, 2011. – 438 с.

14. Павлов К.В. Региональные эколого-экономические системы. М. : Магистр, 2009. – 351 с.

15. Сингизова Н.Б. Основные характеристики экономики региона, как системы// Воспроизводственный потенциал региона: материалы IV Международной научно-практической конференции, 3-5 июня 2010 г., г. Уфа. Ч.1./ отв. ред. проф. К.Н.Юсупов. Уфа: РИЦ БашГУ, 2010. – С. 300-306.

16. Территориальное управление общественным производством. Словарь-справочник / Под ред. А.П.Сысоева и Д.Г.Черника. М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1993. – 176 с.

17. Ильин И.А. Экономика городов: региональный аспект развития. М. : Наука, 1982. – 208 с.

18. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах: Сокр. перев. с англ. М. : Прогресс, 1968. – 659 с.

19. Кацура С.Н. Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты. Донецк : Институт экономики промышленности НАН Украины, 2011. – 504 с.

20. Ляшенко В.И., Павлов К.В., Шишкин М.И. Наноэкономика в славянских странах СНГ / Серия: Экономическое славяноведение. Ижевск : Книгоград, 2011. – 348 с.

21. Еделев Д.А., Ляпунцова Е.В. Инновационные факторы социально-экономического развития российской промышленности // Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К.Л. Хетагурова. – 2014. – №4. – С.250–255.

References

1. Vaner I. Theoretical questions of economical processes' intensification//Section – Economics, 1981, №5, p. 41-49.

2. Andreev V.A., Pavlov K.V. Intensification of the social production in terms of institutional theory // Society and Economics, 2006, №6, p. 152-162.

3. Vechkanov B.S., Vechkanov G.S. The acceleration and efficiency of production. – Leningrad, 1989, 207 p.

4. Pavlov K.V. Economical intensification in terms of indeterminacy of the market structure. – Moscow, 2007, 271 p.

5. Institutional economy: the new institutional economic theory / Under the editorship of professor A.A. Auzan. M : INFRA-M, 2005. 416 p.

6. Institutional problems of the effective state / Under the editorship of V.V. Dementyev, R.M. Nureyev. Donetsk: Donetsk national technical university, 2011, 292 p.

7. Yadgarov Y.S. History of economic doctrines: Textbook. – 4 prod. reslave. and additional M : INFRA-M, 2004. 480 p.

8. Nosova O.V. The institutional theory and its application on the former Soviet Union / In the collective monograph: Social and economic development of Slavic CIS countries: comparative analysis (Series: Economic Slavic studies) / Under a scientific edition of K.V.Pavlova and I.Z.Yusupova (paragraph 9 of chapter 12). Izhevsk: Publishing house «Mitre», 2012, 837 p.

9. Nusratullin V.K. Nonequilibrium economy. 2nd prod. additional M : Satellite company +, 2006, 482 p.

10. Pavlov K.V. Pathological processes in economy. M : Master, 2009, 461 p.

11. Lyashenko V.I. Financial and regulatory modes of stimulation of economic development: introduction in an economic rezhimologiya. Donetsk: Institute of an industrial economy of NAN of Ukraine, 2012, 370 p.

12. The economic mechanism and features of innovative policy in the north / Under a scientific edition of V.S. Selin, V.A. Zuckerman. Apatity: Publishing house of the Kola Russian Academy of Sciences scientific center, 2012, 255 p.

13. Pavlov K.V. Pathological processes in the ekologo-economic sphere. Germany: LAP LAMBERT publishing house, 2011, 438 p.

14. Pavlov K.V. Regional ekologo-economic systems. M: «Master», 2009, 351 p.

15. Singizova N.B. Basic descriptions of economy of region, as sistemy// Reproduction potential of region: materials of the IV International nauchno-prakticheskoy conference, on June, 3-5, 2010, Ufa. Ch.1./ otv. red. prof. K.N. Yusupov. Ufa RPC Bashkirsky State Universitaty, 2010, P. 300-306.

16. Territorial management of public operations. Dictionary-reference book / Under red. A.P.Sysoeva and D.G.Chernika. M. : Law and right, YUNITI, 1993, 176 p.

17. Ilin I.A. Economy of cities: regional aspect of development. M : Science, 1982, 208 p.

18. Izard U. Metody regional analysis: introduction to science about regions: Trans. with engl. M : Progress, 1968, 659 p.

19. Katsura S.N. Formation of the innovation system in Ukraine: national and regional aspects. Donetsk Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, 2011, 504 p.

20. Ljashenko V.I., Pavlov K.V., Shishkin M.I. Nanoeconomics in the Slavic countries of the CIS. (Series: Economic Slavic studies). Izhevsk, Knigograd Publ., 2011, 348 p.

21. Edelev D.A., Lyapuntsova E.V. Innovative factors of socio-economic development of the Russian industry // Bulletin of the North Ossetian State University named after K.L. Khetagurova, 2014, No 4, pp. 250-255.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Павлов Костянтин Вікторович, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки Удмуртської Республіки, зав. кафедрою економіки та управління,

Камський інститут гуманітарних і інженерних технологій,

426003, Російська Федерація, м Іжевськ

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Павлов Константин Викторович, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки Удмуртской Республики, зав. кафедрой экономики и управления,

Камский институт гуманитарных и инженерных технологий,

426003, Российская Федерация, г. Ижевск

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pavlov K.V., doctor of economic sciences, professor, honored worker of science of the Udmurt Republic head. Department of Economics and Management Institute of Humanitarian Kamsky and engineering technologies.

426003, Izhevsk, Udmurt Republic, Russian Federation

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

УДК 338.432 (477)

АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ

Прокопович-Павлюк І.В.

Предмет статті. Виробництво продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України.

Метою дослідження є аналіз тенденції виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України, виявлення резервів для досягнення прогнозних очікувань.

Методологія проведення роботи. При написанні статті використано такі статистичні методи: порівняння, структури, динаміки та прогнозування, регресійного аналізу.

Результати досліджень. У статті здійснено об'єктивну економічну оцінку сучасного розвитку галузі рослинництва і вклад у неї сільськогосподарських підприємств України. Визначено тенденції виробництва основних сільськогосподарських культур. Проведено економіко-статистичну оцінку виробництва продукції рослинництва в Україні. З'ясовано, що все більшу частку у сільському господарстві займають сільськогосподарські підприємства. Така зміна структури виробництва продукції рослинництва на користь сільськогосподарських підприємств зумовлена переходом галузі на ринкові умови господарювання. Населення все менше виготовляє продукції для власного споживання та продажу. Виробництво продукції сільського господарства виходить на якісно новий рівень – тільки

 © Прокопович-Павлюк І.В., 2017

ефективні підприємства працюють у цій сфері. Попри те, що кількість сільськогосподарських підприємств скорочується, площі сільськогосподарських угідь, що знаходяться у володінні та користуванні останніх збільшуються, щороку зростає частка виготовленої продукції саме сільськогосподарськими підприємствами. Здійснено прогнозні розрахунки виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України.

Галузь застосування результатів. Наукова новизна полягає в комплексній оцінці сучасних особливостей розвитку рослинництва в Україні, у тому числі по сільськогосподарських підприємствах. Одержані результати можуть бути використані органами державного управління при розробці стратегії розвитку аграрної галузі України.

***Висновки.** Проведений аналіз виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України дозволив виокремити тенденції по більшості показників. На основі тренду було зроблено прогнозні розрахунки обсягів валової продукції рослинництва, виготовленої сільськогосподарськими підприємствами України. З'ясовано, що чинниками, які впливають на виробництво валової продукції рослинництва, є збільшення числа працівників, зайнятих на цих сільськогосподарських підприємствах та підвищення їх продуктивності праці; збільшення рівня використання сільськогосподарських угідь; підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Побудовано регресійну модель такої залежності.*

***Ключові слова:** сільське господарство, рослинництво, валова продукція.*

АНАЛИЗ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ УКРАИНЫ

Прокопович-Павлюк И.В.

Предмет статьи. Производство продукции растениеводства сельскохозяйственными предприятиями Украины.

Целью исследования является анализ тенденции производства продукции растениеводства сельскохозяйственными предприятиями Украины, выявление резервов для достижения прогнозных ожиданий.

Методология проведения работы. При написании статьи использованы следующие статистические методы: сравнение, структуры, динамики и прогнозирования, регрессионного анализа.

Результаты исследований. В статье осуществлено объективную экономическую оценку современного развития отрасли растениеводства и вклад в нее сельскохозяйственных предприятий Украины. Определены тенденции производства главных сельскохозяйственных культур. Проведено экономико-статистическую оценку производства продукции растениеводства в Украине. Выяснено, что все большую долю в сельском хозяйстве занимают сельскохозяйственные предприятия. Такое изменение структуры производства продукции растениеводства в пользу сельскохозяйственных предприятий обусловлена переходом отрасли на рыночные условия хозяйствования. Население все меньше производит продукции для собственного потребления и продажи. Производство продукции сельского хозяйства выходит на качественно новый уровень - только эффективные предприятия работают в этой сфере. Несмотря на то, что количество сельскохозяйственных предприятий сокращается, площади сельскохозяйственных угодий, находящихся во владении и пользовании последних увеличиваются, ежегодно растет доля произведенной продукции именно сельскохозяйственными предприятиями. Осуществлено прогнозные расчеты производства продукции растениеводства сельскохозяйственными предприятиями Украины.

Область применения результатов. Научная новизна заключается в комплексной оценке современных особенностей развития растениеводства в Украине, в том числе по сельскохозяйственным предприятиям. Полученные результаты могут быть использованы органами государственного управления при разработке стратегии развития аграрной отрасли Украины.

***Выводы.** Проведенный анализ производства продукции растениеводства сельскохозяйственными предприятиями Украины разрешил выделить тенденции по большинству показателей. На основе тренда было сделано прогнозные расчеты объемов валовой продукции растениеводства, произведенной сельскохозяйственными предприятиями Украины. Установлено, что факторами, которые влияют на производство валовой продукции растениеводства является увеличение числа работников, занятых на этих сельскохозяйственных предприятиях и повышения их производительности труда; увеличение уровня использования сельскохозяйственных угодий; повышение урожайности сельскохозяйственных культур. Построено регрессионную модель такой зависимости.*

***Ключевые слова:** сельское хозяйство, растениеводство, валовая продукция.*

ANALYSIS AND PREDICTION OF PRODUCTION OF CROP PRODUCTION BY AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Prokopovych-Pavlyuk I.V.

The subject of the article. Plant products production by the agricultural companies of Ukraine. The purpose of the article is to analyze the plant products production tendencies by the agricultural companies of Ukraine, to discover the reserves to achieve predicted expectations.

The analysis of work process. Such statistics as structure of dynamic comparison and regression analysis prediction has been used in the article. The research results: the objective economic evaluation of modern crop development and the contribution made by agricultural companies of Ukraine have been carried out in the article. The tendencies of main crops production have been identified. Economic statistical evaluation of plant products production in Ukraine has been carried out. It has been studied out that agricultural enterprises take an increasing part in agriculture. Such structure change of plant production in favor of agricultural enterprises is caused by branch transfer into market economy. The population produces less and less goods for its own consumption and sale. Agricultural products manufacturing is taking new heights –and only successful enterprises work in these sphere. In spite of the fact that the number of agricultural enterprises is decreasing, the areas of the farmlands which are owned and used by these enterprises is increasing. Every year a part of made products is increasing exactly by agricultural enterprises. Predicted calculations of plant production manufacturing by agricultural enterprises of Ukraine have been done.

The sphere of application results. The aim of the scientific innovation is to make a comprehensive assessment of modern peculiarities of plant production development in Ukraine, including agricultural enterprises. The obtained results can be used by public administration when elaborating the strategy of agricultural sector of Ukraine development.

***Conclusions:** the analysis of plant products manufacturing by the agricultural enterprises of Ukraine has allowed to highlight the tendencies according to most indexes. Based on trend, predicted calculations of plant gross output, produced by agricultural enterprises of Ukraine, have been made. It has also been found out that the factors that influence gross grow production are: the increased number of employees, employed by agricultural enterprises, and their productivity improvement; the increased level of farmland usage; the rise of farmland productivity; the regression model of such dependence has been built.*

***Key words:** agriculture, plant growing, gross output.*

Постановка проблеми. В Україні основними виробниками продукції сільського господарства є сільськогосподарські підприємства, на які за даними Державної служби статистики у 2015 р. припадало 55,1% валової продукції досліджуваного виду економічної діяльності (для порівняння у 2000 р. ця частка становила 41,8%) та господарства населення, частка яких становить решту валової продукції. Сформовані тенденції зі зміни структури виробників сільськогосподарської продукції на користь сільськогосподарських підприємств відобразились як на тваринництві, так і на рослинництві: питома вага виробництва продукції рослинництва сільгосппідприємствами збільшилась з 40,3% у 2000 р. до 59,1% у 2015р.

Оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств – виробників продукції рослинництва є особливо актуальною з огляду на тенденції, що сформувались за останні роки.

Фундаментальні праці з питань розвитку сільського господарства в Україні належать С. І. Дем'яненку, М. В. Зубцю, П. М. Макаренку, В. Я. Месель-Веселяку, П. Т. Саблуку, В. П. Ситнику, М.М. Федорову та іншим вітчизняним науковцям та практикам.

Головна мета статті. Економіко-статистичний аналіз галузі рослинництва дозволить визначити чинники з підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва та здійснити прогнозування обсягів виробництва валової продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України.

Виклад основного матеріалу. У 2015 році в Україні виготовлено валової продукції сільського господарства на суму 239,5 млрд грн (у постійних цінах 2010 року), що 4,8% менше, аніж у попередньому році. З усієї сільськогосподарської продукції питома вага продукції рослинництва у 2015 році склала 70,3%. Щодо категорій виробників, то за останніми даними Держстату у 2015 р. обсяг валової продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами, склав майже 132 млрд грн (а це 55,1%). Частка продукції рослинництва, виробленої сільгосппідприємствами склала 75,5% у валовій продукції рослинництва, а у валовій продукції галузі – 41,6%, причому цей показник має стійку тенденцію до зростання (рис. 1).

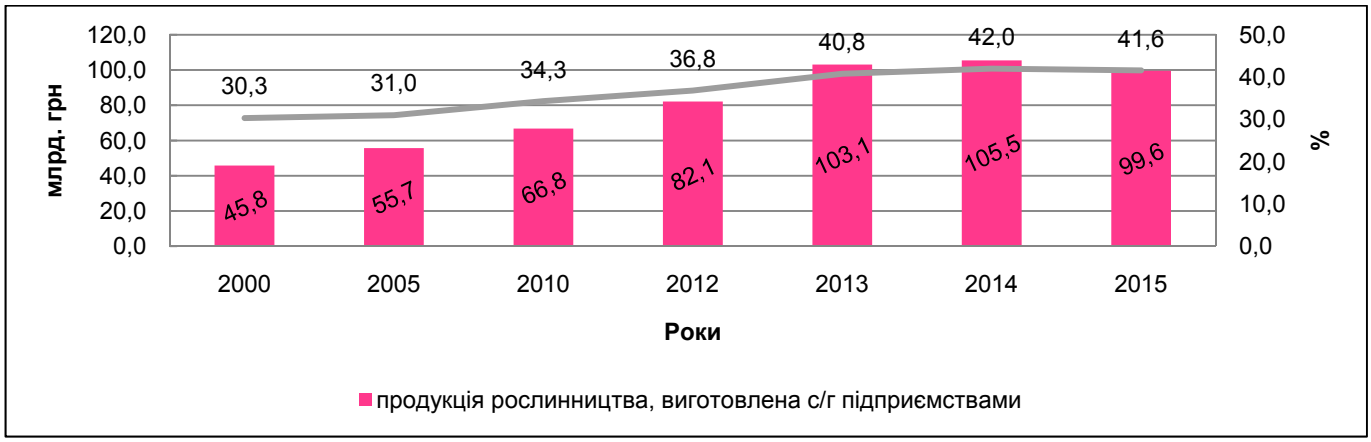

Рисунок 1. Динаміка валової продукції сільського господарства та частки продукції рослинництва, виготовленої сільськогосподарськими підприємствами в Україні

Джерело: [4]

Обсяг продукції рослинництва, виготовленої сільськогосподарськими підприємствами України у 2015 р. склав 99584,7 млн грн (у цінах 2010 р), з якої переважна частина – 97875,7 млн грн (98,3%) виготовлена недержавними підприємствами, в числі яких на фермерські господарства припадало 17565,4 млн грн (10,4%) (табл. 1).

Таблиця 1. Виробництво продукції рослинництва в Україні за категоріями виробників у 2015 році

Виробники	Продукція рослинництва (у порівнянних цінах 2010 р), млн грн	Структура, у % до підсумку
Усі категорії господарств	**168439,0**	100,0
Сільськогосподарські підприємства	99584,7	59,1
у тому числі		0,0
державні сільськогосподарські підприємства	1709,0	1,0
недержавні сільськогосподарські підприємства	97875,7	58,1
з них фермерські господарства	17565,4	10,4
Господарства населення	68854,3	40,9

Джерело: [4]

За період 2000-2015 рр. відбувалось зростання питомої ваги виробленої продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами. Якщо у 2000 р. їх частка становила 49,3%, у 2010 р. вже 53,6%, то в наступних роках щорічне середнє зростання частки склало майже 1,4%, і це дозволило перевищити у 2015 р. 59%.

Така зміна структури виробництва продукції рослинництва на користь сільськогосподарських підприємств зумовлена, вочевидь, переходом галузі на ринкову економіку. Тобто, населення все менше виготовляє продукції для власного споживання та продажу. Виробництво продукції сільського господарства виходить на якісно новий рівень – тільки ефективні підприємства працюють у цій сфері (за останні роки число підприємств скорочується), збільшуються площі сільськогосподарських угідь, що знаходяться у володінні та користуванні останніх, щороку зростає частка виготовленої ними продукції.

Кількість сільськогосподарських підприємств за період 2012-2015 рр. скоротилось більш, ніж на 4 тисячі (або на 8,2%), причому таке скороченні відбувалось у всіх організаційних формах – як державних підприємств, так і приватних та фермерських господарств зокрема.

Основним ресурсом виробництва продукції рослинництва є земля. Тому важливо провести аналіз сільськогосподарських угідь, що знаходяться у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств.

Загальна площа сільськогосподарських угідь, якими користувались сільськогосподарські підприємства у 2015 році становила 19922,7 тис. га, що становило 54,7% від усієї площі сільськогосподарських угідь України. Посівні площі в цілому по Україні складали в 2015 р. 26901,8 тис. га, з яких у користуванні сільськогосподарських підприємств було 70%.

За даними Держстату відомо, що у 2015 році кількість сільгосппідприємств, що мали сільськогосподарські угіддя становила 42052 одиниці, вони складали 92,7% від загальної сукупності підприємств, основними видом діяльності яких є сільське господарство.

Зростання виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами зумовлене високою віддачею виробництва. На відміну від тваринництва, де практично по всіх видах продукції тваринництва є від'ємна рентабельність, по продукції рослинництва за останні роки прибутковість лише зростала (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень рентабельності основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах України, (%)

Види продукції рослинництва	2012	2013	2014	2015
Зернові та зернобобові культури	15,8	2,4	25,7	42,6
Насіння соняшнику	44,9	28,2	36,7	78,4
Цукрові буряки (фабричні)	15,9	3,1	17,8	27,7
Овочі	-0,6	7,5	14,5	32,0
Картопля	-17,4	22,4	9,9	24,6
Плоди та ягоди	9,6	127,5	65,8	58,3
Виноград	71,5	99,0	57,5	92,9

Джерело: [4]

Бачимо з табл. 2, що у 2015 р. найвищий рівень рентабельності виробництва був по винограду (92,9%), соняшнику (78,4%) та плодах і ягодах (58,3%). Суттєво зросла ефективність виробництва овочів (із збитковості в 0,6% у 2012 р. до 32% у 2015 р.), плодів та ягід (з 9,6 до 58,3% відповідно).

Таке зростання рентабельності виробництва було зумовлене найважливішим чинником у галузі рослинництва – підвищенням урожайності цих сільськогосподарських культур. А позитивна динаміка виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами (середньорічний приріст за

15 років склав 5,3%) зумовлена збільшенням обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур України – зернових та окремих видів технічних культур.

Валовий збір зернових та зернобобових культур у 2015 р. склав 60,1 млн т. проти 63,9 млн т. у 2014 р. Частка сільськогосподарських підприємств у виробництві цієї групи культур склала 77,3 % у 2015 р. проти 78,1% у 2014 р. Зростання виробництва групи зернових та зернобобових культур в Україні відбувалось до 2011 року, далі бачимо загальне скорочення обсягів вирощеної продукції двома категоріями виробників на 18,6%, а з 2013 р. приріст проти попереднього року склав 36,4% (рис. 2).

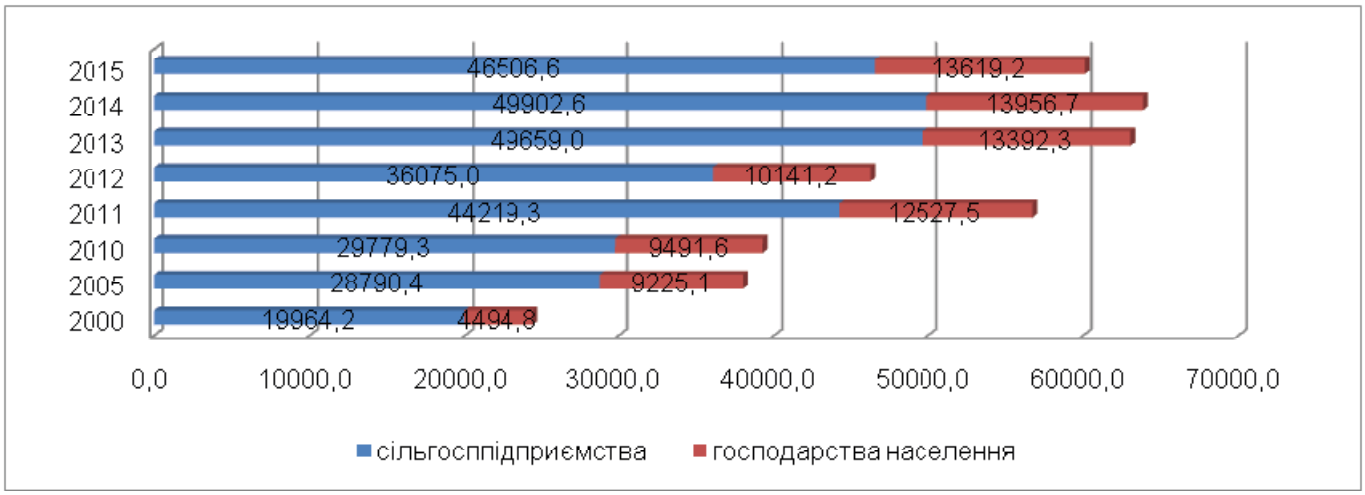

Рисунок 2. Виробництво зернових та зернобобових культур в Україні за категоріями виробників у 2000-2015 рр., тисяч тонн
Джерело: [4]

Скорочення виробництва групи зернових та зернобобових культур за останні 3 роки зумовлене зменшенням посівних площ, зокрема у 2015 р. порівняно з 2013 р. більш, ніж на 9%, що викликало зменшення обсягів вирощування по всіх категоріях господарств на 4,6%. Різницю покрило збільшення урожайності з 39,9 ц/га у 2013 р. до 43,7 та 41,1 ц/га у 2014 р. та 2015 р. відповідно.

Україна має дуже великий потенціал з вирощування цієї групи культур. Якщо взяти до уваги врожаї основних культур, які отримують до прикладу країни Європи, то український потенціал ще далеко нереалізований (рис. 3).

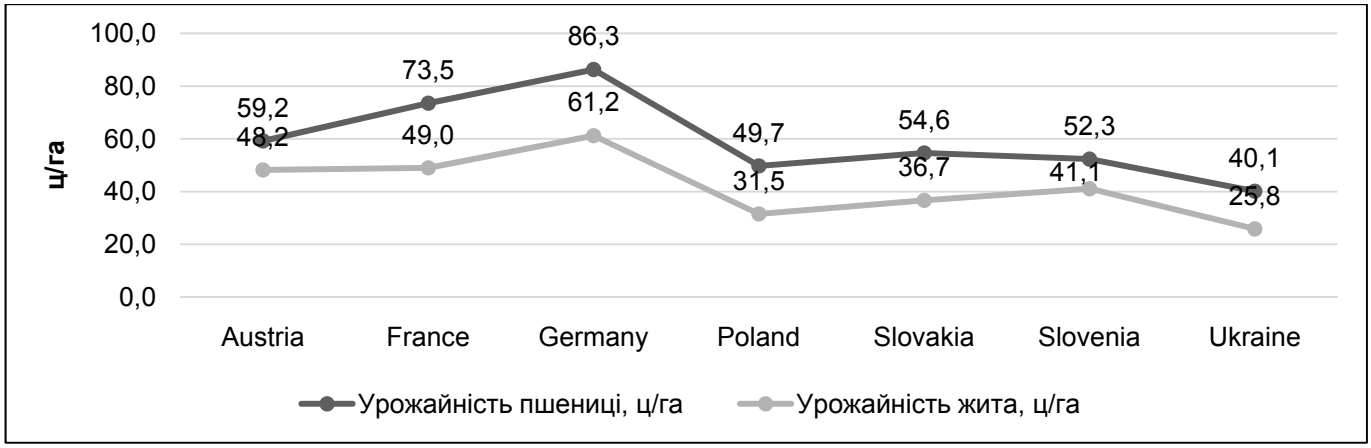

Рисунок 3. Урожайність пшениці та жита в окремих країнах Європи у 2014 р.
Джерело: [5]

В Україні посівні площі зернових культур у 2015 році перевищила 14,7 млн га, а це 54,8% від усіх посівних площ країни. Питома вага площ, засіяних пшеницею, щороку збільшується і в 2015 р. перевищила 44%. Це наш хліб, і на цю культуру роблять ставки виробники продукції рослинництва. Збільшення валових зборів зернових зумовлено зростанням урожайності та зміною структури посівів конкурентоспроможних культур, які користуються стабільним попитом на зовнішньому ринку: кукурудзи, пшениці, ячменю. Виробництво експортно-орієнтованих видів зернових сконцентровано у великотоварних підприємствах, які мають можливості вкладати більше ресурсів на гектар [2, с. 21]. Підвищення урожайності до середньоєвропейських показників напряму відіб'ється на багатьох економічних показниках – рентабельності, валовій продукції сільського господарства, ВВП, експортно-імпортних операціях.

Скорочуються також площі посіву та, відповідно, і площі збирання цукрових буряків. Причини зрозумілі – це відсутність попиту. Так, за даними агропорталу АПК у 2016 р. в Україні зареєстровано в базі 61 цукровий завод, за даними НАЦУ «Укрцукор» в сезон 2016/2017 рр. станом на початок листопада працювало більше 40 заводів [1]. За період 2010-2015 рр. основними виробниками цукрового буряку в Україні були сільськогосподарські підприємства, середня частка яких за аналізований період перевищувала 90% (рис. 4).

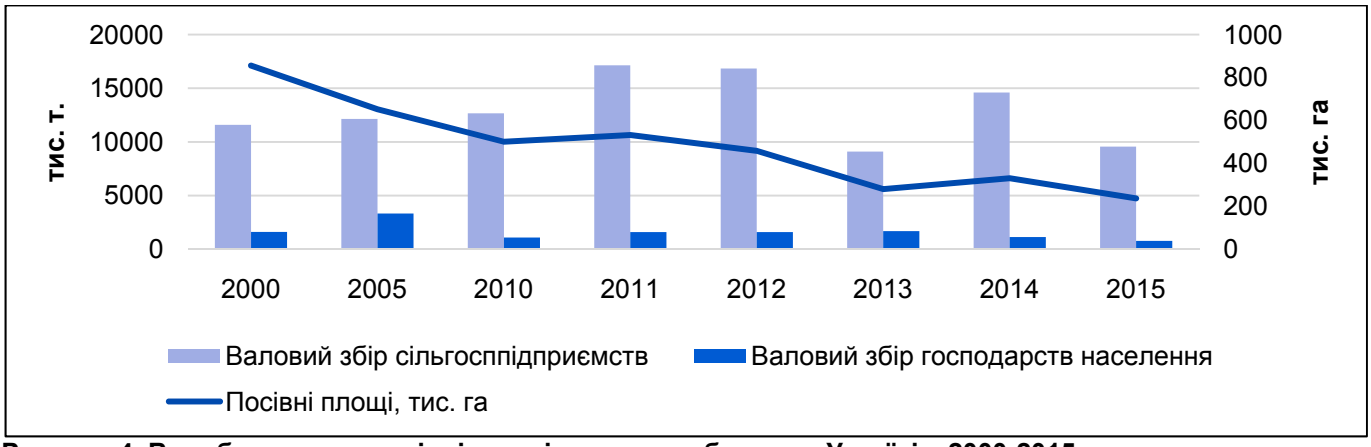

Рисунок 4. Виробництво та посівні площі цукрового буряка в Україні у 2000-2015 рр.
Джерело: [4]

Зменшення виробництва цукрових буряків також пов'язана із низьким порівняно з іншими культурами рівнем рентабельності (див. табл. 2), хоча за останні 5 років суттєво зросла урожайність цукрового буряку, і її середній показник перевищив 417 ц/га. Але в порівнянні з іншими країнами, це дуже низький рівень урожайності. Зокрема, урожайність цукрового буряка у Франції в 2014 р. була 854 ц/га, у Німеччині – 638 ц/га, Польщі – 547 ц/га (рис. 5).

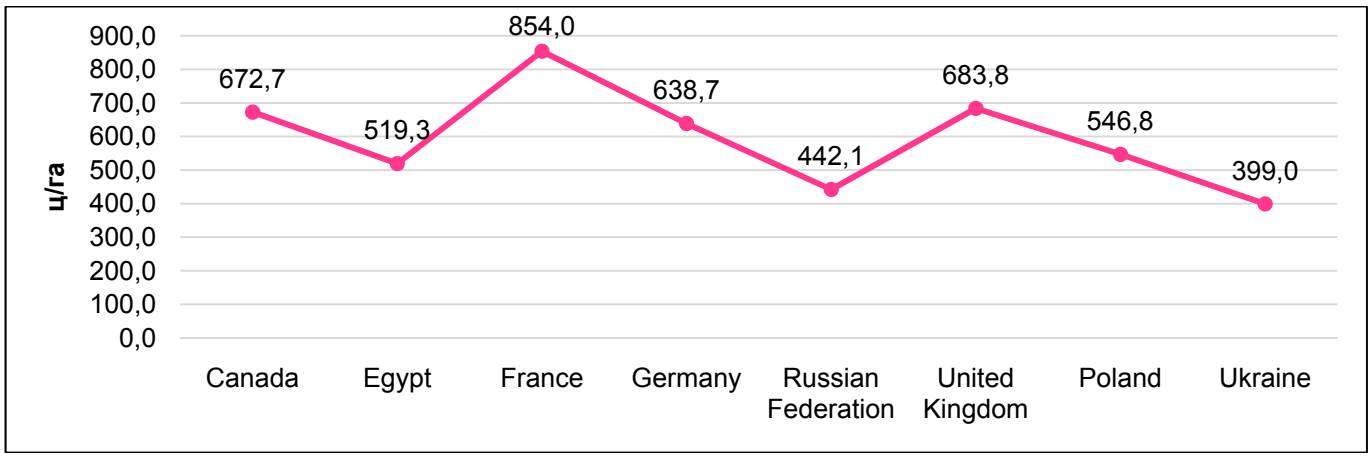

Рисунок 5. Урожайність цукрового буряка в Україні та окремих країнах світу у 2014 році, ц/га
Джерело: [5]

Уряд робить заявки щодо потенційного розвитку цукрової галузі, але це неможливо без ефективного виробництва цукрового буряку сільськогосподарськими підприємствами. Саме інтенсифікація вирощування цієї культури має стати рушієм у розвитку цілої цукрової галузі.

Серед інших видів технічних культур, на відміну від цукрового буряку, по Україні за останні 15 років маємо позитивні тенденції зі збільшення площ посівів соняшника, сої та ріпаку (табл. 3).

Таблиця 3. Посівні площі технічних сільськогосподарських культур в Україні *(тис. га)*

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Технічні культури – всього у тому числі	**4187**	**5260**	**7296**	**7441**	**7854**	**7869**	**8437**	**8350**
цукрові буряки (фабричні)	856	652	501	532	458	280	331	237
соняшник	2943	3743	4572	4739	5194	5051	5257	5105
соя	65	438	1076	1134	1476	1370	882	2158
ріпак	214	207	907	870	566	1017	1806	682

Джерело: [4]

З даних табл. 3 видно, що посівні площі технічних культур збільшились за останні 15 років вдвічі, за рахунок чого їх частка серед посівів інших груп культур зросла з 15,4% у 2000р. до 31% у 2015 році. У 2015 р. найбільшу питому вагу серед посівних площ займав соняшник (61,1%) та соя (25,8%).

Виробництвом соняшнику за аналізований період в основному займались сільськогосподарські підприємства, середня частка валового збору яких становила 85%.

Зростання валового збору цієї культури було зумовлене як збільшенням посівних і, відповідно, збиральних площ, так і підвищенням врожайності майже вдвічі: з 12,2 ц/га у 2000р. до 21,6 ц/га у 2015р. (рис. 6)

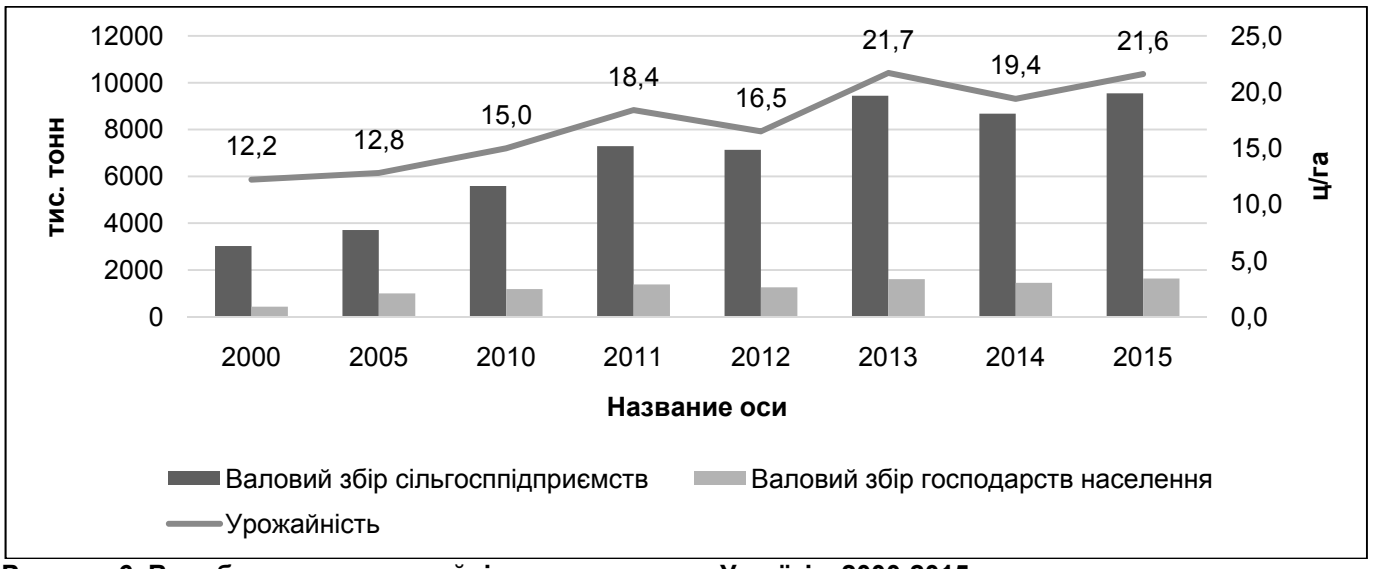

Рисунок 6. Виробництво та урожайність соняшника в Україні у 2000-2015 рр.
Джерело: [4]

Вирощуванням другої за площами технічної культури (див. табл. 3) – сої – займались переважно сільськогосподарські підприємства. Питома вага останніх у валовому зборі цієї культури перевищувала у 2015 р. 93%. Загалом динаміка вирощування сої була найстрімкішою серед усіх інших видів сільськогосподарських культур: якщо валовий збір у 2000р. складав 64,4 тис. т, то у 2015 р. – 3930,6 тис. т, тобто більше, аніж у 60 разів збільшилось виробництво цієї культури.

По решті основних групах сільськогосподарських культур сільськогосподарські підприємства мають дуже малі частки у їх вирощуванні. Потри те, що обсяги валового збору картоплі, вирощеної сільськогосподарськими підприємствами у 2015 р. виросли на 65% порівняно з 2000 р. (тоді як по господарствах населення лише на 4,2%), його частка по сільськогосподарських підприємствах збільшилась з 1,4 до 2,2 відсоткових пункти.

Виробництво овочів в абсолютному вимірі зростало, зокрема по сільськогосподарських підприємствах щороку обсяги виробництва овочів в середньому збільшувалось на 1,76%, тоді як по господарствах населення – на 3,35%. Такі тенденції зумовили зростання частки господарств населення у виробництві овочів з 83 до 86 відсотків за останні 15 років.

Основними виробниками плодів та ягід також є господарства населення, хоча, на відміну від овочів, частка сільськогосподарських підприємств зростала з 18,2% у 2000 р. до 19,1% у 2015 р.

Така низький внесок сільськогосподарських підприємств у виробництві картоплі, овочів, плодів та ягід зумовлені рядом причин:

- малі частки посівних площ під ці культури;
- проблеми зі зберіганням отриманої продукції;
- проблеми зі збутом.

Проте сільськогосподарський сектор України має великий потенціал – інтенсифікація виробництва, скерована на отримання високих врожаїв – таких, які мають країни ЄС.

Для забезпечення населення України необхідними продуктами харчування в достатньому обсязі, підвищення ефективності діяльності сільськогосподарської галузі необхідно вирішити ряд проблем – вдосконалити економічні механізми господарювання (ціни, податки, кредитування, дотаційну політику тощо); формування ринкового обігу землі [3, с. 46].

Проведений аналіз виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України дозволив виокремити тенденції по більшості показників. На основі тренду було зроблено прогнозні розрахунки обсягів валової продукції рослинництва, виготовленої сільськогосподарськими підприємствами України. Так, у 2017 році прогнозний показник перевищить 119 млрд грн. Також для визначення тренду було розраховано ковзну середню, побудований графік по якій дуже добре відображає тенденцію зростання виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами (рис. 7).

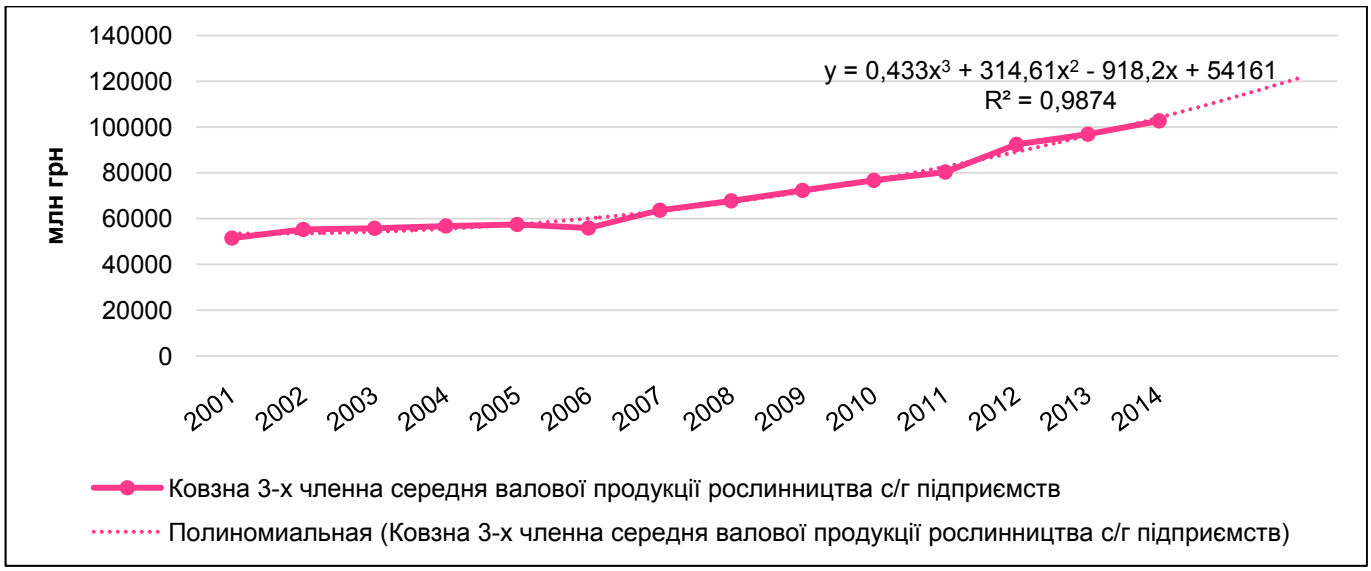

Рисунок 7. Згладжений ряд валової продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств України
Джерело: побудовано за даними [4]

Для визначення чинників, які впливають на виробництво валової продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств, відбувалось із використанням регресійного аналізу.

Результуючим показником діяльності підприємств-виробників продукції рослинництва було взято валову продукції рослинництва, вироблену сільськогосподарськими підприємствами України (y_x).

Чинниками, що мали вплив на результуючий показник були:

1) кількість найманих працівників на сільськогосподарських підприємствах, тис. осіб;
2) рівень розораності сільськогосподарських угідь (обчислений як частка ріллі у площі сільськогосподарських угідь), %;
3) урожайність зернових та зернобобових, ц/га;
4) урожайність сої, ц/га;
5) урожайність соняшнику, ц/га.

Урожайність саме цих культур було взято, оскільки і посівні площі, і власне виробництво цих культур в Україні мало найбільші частки серед інших культур та виявили найбільшу кореляцію із результуючою величиною.

Результати розрахунків коефіцієнтів регресії показують, що багатофакторна лінійна регресійна модель отримує вигляд:

$$y_x = -4972,5 + 140,7 \cdot x_1 + 29 \cdot x_2 + 36,6 \cdot x_3 + 5,6 \cdot x_4 + 65 \cdot x_5$$

Коефіцієнт множинної детермінації становить 0,964, отже результативний показник залежить від п'ятьох факторних на 96,4%. Коефіцієнт множинної кореляції 0,93 свідчить про сильний (тісний) зв'язок між показниками.

Для збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами важливим чинником є збільшення числа працівників, зайнятих на цих сільськогосподарських підприємствах та підвищення їх продуктивності праці. По чиннику x_2 при підвищенні рівня використання ріллі на 1% обсяг продукції рослинництва збільшиться на 38,24 млн грн. І, звичайно ж, що підвищення урожайності сільськогосподарських культур само собою напряму впливає на виробництво продукції рослинництва. А в Україні власне є такий потенціал, оскільки реальні показники врожайності є дуже віддаленими від потенційних (т. зв. біологічних) врожаїв, які спроможні давати культури на українських землях.

Висновки. Проведений економіко-статистичний аналіз дозволив визначити позитивні тенденції з виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України. За період 2000-2015 рр. відбувалось зростання питомої ваги виробленої продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами. Якщо у 2000 р. їх частка становила 49,3%, у 2010 р. вже 53,6%, то в наступних роках щорічне середнє зростання частки склало майже 1,4%, і це дозволило перевищити у 2015 р. 59%. Основними сільськогосподарським культурами, вирощуванням яких займались сільськогосподарські підприємства, і на які припадали найбільші посівні площі, були зернові та зернобобові (найбільше – пшениця та кукурудза), серед технічних культур – соняшник та соя.

Тенденції розвитку українського рослинництва з порівняно високим рівнем рентабельності забезпечить розширене відтворення на підтримку стратегії стабільного зростання в аграрному секторі вітчизняної економіки. Для виробництва зерна, кукурудзи, насіння соняшника збільшення валового збору і підвищення врожайності до рівня закордонних конкурентів є необхідним для реалізації експортного потенціалу галузі рослинництва українського сільського господарства.

Резервами нарощення виробництва продукції рослинництва є зростання рівня використання сільськогосподарських угідь та підвищення урожайності пріоритетних (основних) культур до рівня середньоєвропейського, що є т. зв біологічним врожаєм. Саме інтенсифікація виробництва з використанням сучасних агротехнічних заходів та європейського досвіду має стати рушієм у ефективному розвитку цілої аграрної галузі, насичення внутрішнього ринку відповідною продукцією за нормами раціонального харчування населення.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-аналітичні матеріали [Електронний ресурс] / НАЦУ «Укрцукор» офіційний веб-сайт. – 2016. – Режим доступу: www.ukrsugar.com

2. Шубравська О.В. Сільське господарство України: стан та ресурсні можливості розвитку / Шубравська О.В., Прокопенко К.О. // Економіка АПК. - 2016. - № 11 - С. 19-25.

3. Месель-Веселяк В.Я Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України / Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. // Економіка АПК. - 2016. - №6 - С. 37-42.

4. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт. – 2016. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних націй: офіційний веб-сайт. – 2016. – Режим доступу: http://www.fao.org/statistics/en/

References

1. Informatsiyno-analitychni materialy / NATSU «Ukrtsukor» ofitsiynyy veb-sayt. – 2016. – www.ukrsugar.com

2. Shubravs'ka O.V. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny: stan ta resursni mozhlyvosti rozvytku [Agriculture of Ukraine: state and resource development opportunities] / Shubravs'ka O.V., Prokopenko K.O. // Ekonomika APK. - 2016. - № 11 - P. 19-25.

3. Mesel'-Veselyak V.Ya., Fedorov M.M. Stratehichni napryamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny [Strategic lines of development of the agrarian sector of economy of Ukraine // Ekonomika APK. - 2016. - № 6 - P. 37-42.

4. Statystychna informatsiya / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny: ofitsiynyy veb-sayt. – 2016. http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Statystychna informatsiya / Prodovol'cha ta sil's'kohospodars'ka orhanizatsiya Ob"yednanykh natsiy.– 2016. http://www.fao.org/statistics/en/

ДАНІ ПРО АВТОРА

Прокопович-Павлюк Ірина Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики
Львівський національний університет імені Івана Франка
просп. Свободи, 18, м. Львів, 79007, Україна
e-mail: ppiryna@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Прокопович-Павлюк Ирина Володимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики
Львовский национальный университет имени Ивана Франко
просп. Свободы, 18, м. Львів, 79007, Україна
e-mail: ppiryna@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Prokopovych-Pavluk Iryna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
Lviv National University by Ivan Franko
18, Liberty Avenue, Lviv, 79007, Ukraine
e-mail: ppiryna@gmail.com

Рецензент: Матковський Семен Олексійович, завідувач кафедри статистики Львівського національного університету імені Івана Франка, к.е.н, професор.

УДК 657.2:336.717

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК РЕЗЕРВІВ БАНКУ ВІД ОПЕРАЦІЙ З АКЦІОНЕРАМИ

Сіухіна К.М.

Метою статті є розгляд формування резервів за операціями з акціонерами та використання результатів резервування в системі бухгалтерського обліку банку. Автором розглянуто чотири можливі варіанти відображення резервів від операцій з акціонерами не за справедливою вартістю. Зокрема в дослідженні показано як залишки на балансових рахунках активу (дисконтом чи премією)

 © Сіухіна К.М., 2017

взаємопов'язані з обсягами коригувань вартості фінансових інструментів при первісному визнанні операцій з акціонерами, що відображаються на рахунках капіталу.

Теоретично обґрунтовано автором, що суми різниць між справедливою вартістю та вартістю зо договором мають ознаки резервів як облікової категорії. На прикладі бухгалтерського обліку банківської установи розглянуто відображення таких резервів та результатів від їх формування на рахунках іншого сукупного доходу.

Окреслено основні проблемні аспекти можливих варіантів використання результатів від коригування вартості досліджуваних об'єктів обліку. Зокрема обґрунтовано економічну доцільність використання результатів коригування в обсягах, що відповідають обсягам амортизації дисконту та премії.

Автором розглянуті варіанти розрахунку сум використання резерву за умови, що на рахунках дисконту або премії обліковуються не лише різниці між справедливою та договірною вартостями. Паралельний розрахунок окремих складових дисконту та премій, що наразі використовується для амортизації різних за строками погашення дисконтів чи премій, за методом аналогії застосовано для використання результатів від формування резервів від операцій з акціонерами. Для порівняння запропоновано використовувати формулу, що дозволяє розподілити результати від формування резервів від операцій з акціонерами. В статті відображено вплив розглянутих операцій на залишки рахунків прибутків або збитків минулих періодів. Отримані результати несуттєво відрізняються, але враховуючи затрати на паралельний розрахунок, використання формули є більш вигідним.

Ключові слова: коригування вартості фінансових інструментів під час первісного визнання, премія, дисконт, амортизація, використання резервів.

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ РЕЗЕРВОВ БАНКА ОТ ОПЕРАЦИЙ С АКЦИОНЕРАМИ

Сиухина Е.Н.

Целью статьи является рассмотрение формирования резервов по операциям с акционерами и использования результатов резервирования в системе бухгалтерского учета банка. Автором рассмотрены четыре возможных варианта отображения резервов от операций с акционерами по справедливой стоимости. В частности в исследовании показано как остатки на балансовых счетах актива (дисконта или премии) взаимосвязаны с объемом корректировок стоимости финансовых инструментов при первоначальном признании от операций с акционерами, что отражаются на счетах капитала.

Теоретически обосновано автором, что суммы разницы между справедливой стоимостью и стоимостью по договору имеют признаки резервов как учетной категории. На примере бухгалтерского учета банковского учреждения рассмотрено отражение таких резервов и результатов их формирования на счетах прочего совокупного дохода.

Определены основные проблемные аспекты возможных вариантов использования результатов от корректировки стоимости исследуемых объектов учета. В частности обоснованно экономическую целесообразность использования результатов корректировки в объемах, соответствующих объемам амортизации дисконта и премии.

Автором рассмотрены варианты расчета сумм использования резерва при условии, что на счетах дисконта или премии учитываются не только разницы между справедливой и договорной стоимостями. Параллельный расчет отдельных составляющих дисконта и премий, который используется для амортизации различных по срокам погашения дисконтов или премий, по методу аналогии применен для использования результатов формирования резервов от операций с акционерами. Для сравнения предложено использовать формулу, позволяющую распределить результаты от формирования резервов от операций с акционерами. В статье отражено влияние рассмотренных операций на остатки счетов прибылей или убытков прошлых периодов. Полученные результаты несущественно отличаются, но учитывая затраты на параллельный расчет, использование формулы является более выгодным.

Ключевые слова: *корректировка стоимости финансовых инструментов при первоначальном признании, премия, дисконт, амортизация, использования резервов.*

THE ACCOUNTING OF BANK RESERVES FROM OPERATIONS WITH SHAREHOLDERS

Siukhina K.M.

The aim of the article is a review of accounting of creating reserves from transactions with shareholders and using the provisioning results in the bank. The author considers four possible variants for displaying not at fair value reserves from transactions with shareholders. In particular, the investigation shows how assets account balances (discount or premium) correlate with the amount of financial instruments adjustments at initial recognition from transactions with shareholders shown on the capital accounts.

The author theoretically proves that the differences between the fair value and contract value have signs of reserves as an accounting category. The accounting display of such provisions and results of its formation in the accounts of other comprehensive income is being reviewed on the example of banks' accounting.

The basic problematic aspects of possible variants of the results of the accounting items' value adjustments usage are stated. In particular, the results of the adjustments should be used in the amount corresponding to the volume of discount or premium amortization.

The author discussed options how to calculate the amount of reserves usage on the condition that the balances on the discount or premium accounts contain not only the difference between fair and contractual values. The parallel calculation of separate components of discounts or premiums that are currently used for the amortization of discounts or premiums of various maturities is applied by the analogy method for the usage of provisioning results from transactions with shareholders. For comparison, it is suggested to use the formula that allows distributing the provisioning results from the transactions with shareholders. The article shows the influence of the reviewed operations on the balances of the retained earnings accounts. The results differ a little bit, but considering the costs parallel calculation, the usage of the formula is more advantageous.

Keywords: *value adjustments of financial instruments at initial recognition, premium, discount, amortization, use of reserves.*

Постановка проблеми. Капітал банку є важливою складовою, а в деяких випадках основою, розвитку та розширення переліку операцій банку. Обсяг власного капіталу та інших складових капіталу використовуються для розрахунку економічних нормативів, зокрема регулятивного капіталу, який є важливим показником роботи банку. Відповідно важливим аспектом в цьому питанні є система бухгалтерського обліку, на основі даних якої і здійснюється розрахунок нормативів та розкривається результативність роботи банку.

Перехід до організації бухгалтерського обліку та подачі звітності за міжнародними стандартами зумовив ряд змін в нормативно-правових актах НБУ. Таким чином у вітчизняному бухгалтерському обліку з'явились деякі види резервів, які до цього не визнавались на рахунках капіталу. Переоцінка та деякі види коригувань мають всі ознаки резервів, що використовуються в бухгалтерському обліку для відображення дійсної вартості активів на визначений момент часу.

Здійснення операцій з акціонерами становить окрему групу операцій, здійснення яких контролюється Національним банком окремими економічними показниками. Відповідно до вимог МСБО 1»Подання фінансової звітності» та МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» результати від здійснення деяких операцій з акціонерами мають відображатися в капіталі банку. Внаслідок здійснення таких операцій формується ряд резервів, використання яких можливе за декількома напрямами.

Метою даного **дослідження** є розгляд особливостей відображення в бухгалтерському обліку резервів від операцій з акціонерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок в дослідження проблем обліку капіталу та його складових зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: А.Д. Алексеенко, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, Л.М. Кіндрацька, О.Г. Коренєва, Н.Г. Маслак, Т.М. Нєстерова, Н.Е. Соколінська, В.Г. Швець. Втім зміни в економічному середовищі та облікових правилах і принципах, постійно потребують здійснення нових досліджень.

Виклад основного матеріалу. В сучасному обліковому середовищі визнання за справедливою вартістю стосується майже кожного об'єкту обліку. При первісному визнанні різниці, що виникають між справедливою вартістю та вартістю реалізації,мають відображатися на рахунках доходів або збитків. Втім якщо операція здійснюється із акціонером, то такі різниці слід відображати в іншому сукупному доході. Ці різниці ні за яких обставин не мають переноситися на рахунки доходів або витрат. Ці принципи обліку, зафіксовані в Міжнародних стандартах фінансової звітності, використані при побудові обліку придбання або продажу цінних паперів. Оскільки вітчизняний облік зараз будується на Міжнародних стандартах фінансової звітності, це призвело до ряду змін, зокрема появи необхідності відображати «збитки або доходи першого дня» на рахунках іншого сукупного доходу при здійсненні операцій з акціонерами [5].

Фінансові інвестиції за економічною сутністю прийнято поділяти на боргові цінні папери та фінансові інвестиції з нефіксованим прибутком (зокрема акції). Операції з фінансовими інвестиціями можливо здійснювати у двох напрямах: продаж цінних паперів чи їх придбання. При продажі акціонерам боргових цінних паперів, емітованих банком, та придбаних у акціонерів будь-яких цінних паперів результат коректування вартості фінансових інвестицій відображається на рахунках капіталу

Відображення результату коректування вартості фінансових інвестицій здійснюється незалежно від групи обліку цінних паперів: активи, що обліковуються за справедливою вартістю із визнанням переоцінки в доходах або збитках, активи на продаж чи активи до погашення. Крім того, до коректувань вартості включаються «результати першого дня» за кредитами із акціонерами.

Досліджувані коректування вартості активів, за економічною сутністю як облікова категорія є резервом, що характеризує зміну вартості активу у порівнянні із справедливою вартістю. В роботі Бреславцевої Н.А. визначено, що однією із проблем формування та використання резервів є розуміння того, що «прибуток і капітал є величинами, що демонструють відносні істину, але ніколи – абсолютну» [1, ст. 98]. Тобто відображеним обсягам прибутку чи капіталу в балансі банку не завжди протистоять реальні дохідні активи, частина із них може бути економічно неефективною, тобто збитковою. Разом з тим, правила обліку такі, що на рахунках доходів, а в подальшому прибутків завжди виникають частини «фіктивних» доходів, вірогідність отримання яких не є сто-відсотковою. Для відображення абсолютного рівня капіталу та прибутку, зазначені величини слід коректувати у відповідності до змін. Сучасний бухгалтерський облік побудований таким чином, що обсяги капіталу та прибутків за окремими балансовими рахунками не коректуються, а використовуються додаткові коректувальні статті для зменшення або збільшення обсягів капіталу.

Однією із функцій резервів є захисна функція, один із проявів якої є захистом від завищення чи заниження вартості активів у фінансових звітах. Формування резервів в балансі дозволяє відобразити не

лише вже зазнані збитки, але й можливі зміни в економічних вигодах від використання активу [2]. Відображення регулятивних статей в балансі опосередковано впливає на зміцнення фінансового стану організації через уточнення оцінок об'єктів [6].

В деяких дослідженнях коректування вартості активів відноситься до так званих «регулятивів», статей що регулюють вартість активів у відповідності із прийнятою системою оцінки. У дисертаційних роботах Русієвої І.Б. [8] і Таусової І.Ф.[10], доведено логічність включення регулятивних статей до складу резервної системи підприємства. Згідно досліджень проведених вченими Ткачом В.І., Романовою С.В. та Чещевим О.С., до резервів зарубіжних підприємств згідно нормативно-правових актів, відносяться резерви капіталу, резерви зміни корисності активів, амортизація, хеджування, оціночні резерви для заміщення ризиків та регулюючі статті, що коректують вартість активів у відповідності до реальної вартості активу [11]. Отже, вважаємо що коректувальні статті від операцій з акціонерами слід відносити до резервів як економічної категорії. Резерв як частина активу має відображатися на рахунках активів в балансі банку. Результатом формування резерву є обсги відображені на рахунках іншого сукупного доходу.

В бухгалтерському обліку відображається ряд операцій із а резервами: формування, коректування та використання. Резерви від операцій з акціонерами є результатами здійснення операції і не підлягають коректуванню протягом їх обліку. Розглянемо як обліковуються операції з формування та використання резервів на прикладі резервів коректування вартості фінансових інвестицій за операціями з акціонерами.

Формування резерву здійснюється одночасно із відображенням вартості фінансової інвестиції при обліку за датою операції, та на дату розрахунку при обліку цінних паперів за датою розрахунку. Придбання боргових цінних паперів відображається за синтетичними рахунками наступним чином: табл. 1. (на прикладі боргових цінних паперів у портфелі на продаж (далі – б.ц.п. на продаж)

Результати від коригування вартості цінних паперів при первісному визнанні обліковуються за рахунками або премії або дисконту у кореспонденції з рахунком іншого сукупного доходу – 5105 «Результати коригування вартості фінансових інструментів під час первісного визнання».

Таблиця 1. Облік придбання боргових цінних паперів у портфель на продаж. Проведення 1.

Дт/Кт	Назва рахунку	Сума
Дт	Боргові цінні папери в портфелі банку на продаж (3110, 3111, 3112, 3113)	На суму номіналу
Дт	Нараховані доходи за б. ц. п. в портфелі банку на продаж (3118)	На суму накопичених процентів (у разі наявності)
Дт або Кт	Неамортизовані премія за б.ц.п. на продаж (3117) або Неамортизований дисконт за б.ц.п. на продаж (3116)	На суму премії або дисконту відповідно
Кт	3641	На суму вартості придбання

В залежності від того цінний папір придбано із дисконтом чи премією та різницями між справедливою вартістю та вартістю за договором можливо чотири варіанти відображення резерву від операцій з акціонерами: табл. 2. Проведення здійснюється одночасно із попереднім.

Таблиця 2. Облік придбання боргових цінних паперів у портфель на продаж. Проведення 2. Коригування вартості цінних паперів при первісному визнанні (за операціями з акціонерами)

	Цінний папір придбаний з дисконтом	Цінний папір придбаний з премією
Справедлива вартість більша договірної	Дт Неамортизований дисконт – списання залишку Дт Неамортизована премія Кт 5105 – Різниця між вартостями	Дт Неамортизована премія - Різниця між вартостями Кт 5105 – Різниця між вартостями
Справедлива вартість менша договірної	Дт 5105 – Різниця між вартостями Кт Неамортизований дисконт - Різниця між вартостями	Дт 5105 – Різниця між вартостями Кт Неамортизована премія – списання залишку Кт Неамортизований дисконт

Взаємозв'язок ціни за договором, справедливої вартості та премії або дисконту є важливим в подальшому при використанні резерву коригування вартості цінних паперів при первісному визнанні. Тож розглянемо як взаємопов'язані в обліку досліджувані величини: рис.1 та рис. 2.

Якщо справедлива вартість більша за вартість за договором (рис.1), то балансова вартість цінного паперу буде збільшена з відображенням на рахунках премії. В випадках наявності дисконту – дисконт буде зменшений, а різниця відображена на рахунках премії. Теоретично можливі випадки, коли обсягу дисконту буде достатньо для відображення різниці коректування вартості при первісному визнанні. Разом з тим, при відображенні коригування вартості зберігаються всі принципи відображення дооцінки активу, коли обсяг зростання збільшує балансову вартість та одночасно відображається збільшення в іншому сукупному доході.

При вартості за договором більшій за справедливу вартість, зменшується балансова вартість активу, що відображається в збільшенні дисконту або зменшенні премії (за наявності) та зменшенні іншого сукупного доходу через рахунок резерву коректування вартості цінних паперів.

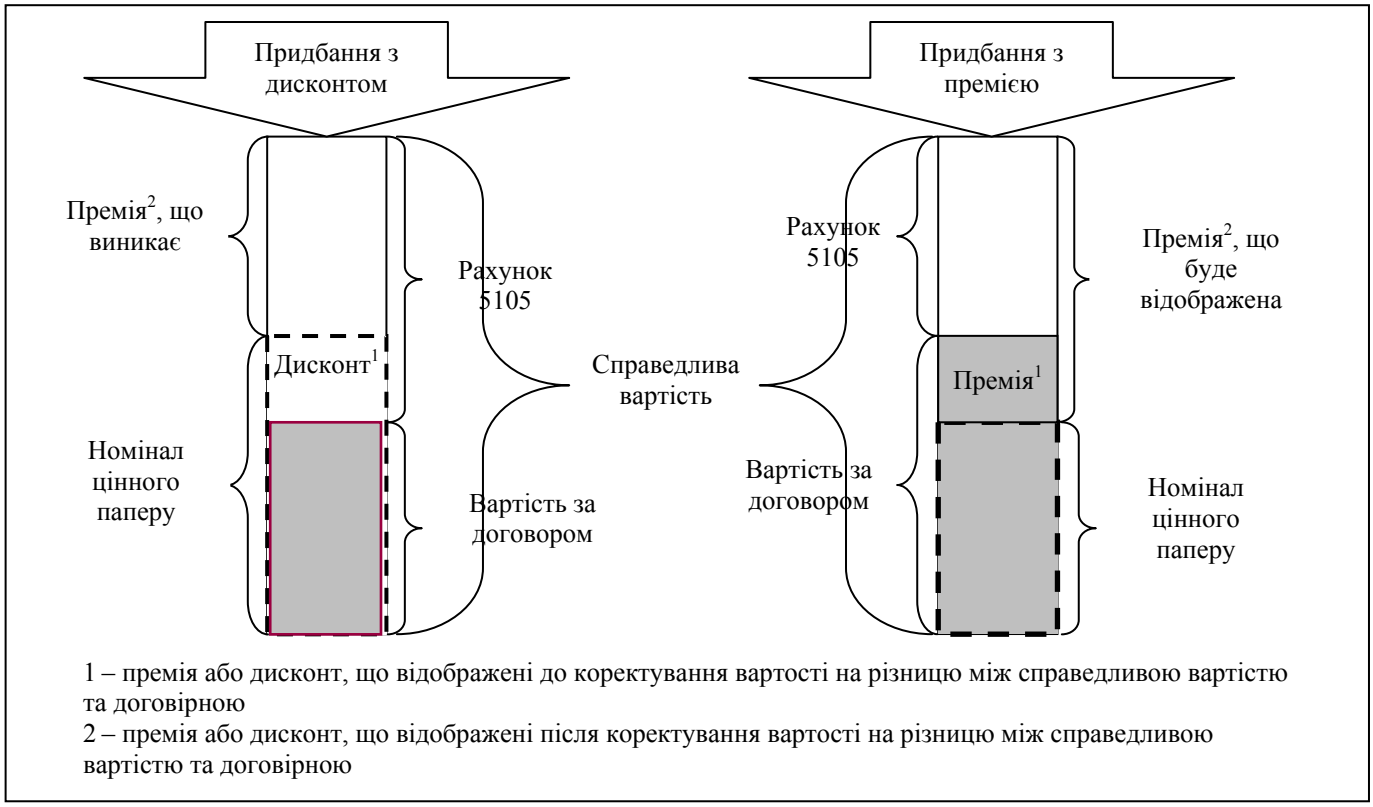

1 – премія або дисконт, що відображені до коректування вартості на різницю між справедливою вартістю та договірною

2 – премія або дисконт, що відображені після коректування вартості на різницю між справедливою вартістю та договірною

Рисунок 1. Взаємозв'язок складових балансової вартості боргового цінного паперу при придбанні за справедливою вартістю вищою за договірну

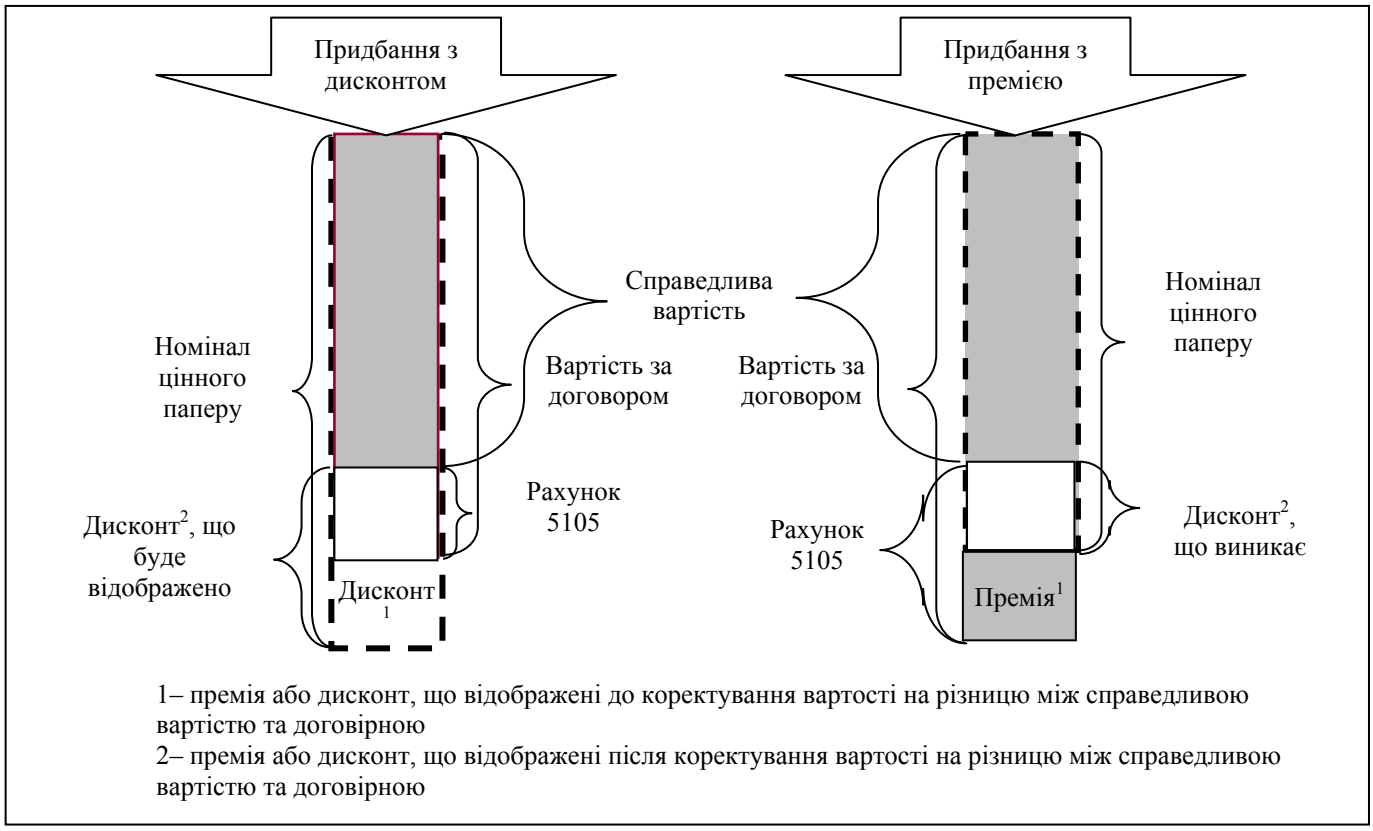

1– премія або дисконт, що відображені до коректування вартості на різницю між справедливою вартістю та договірною

2– премія або дисконт, що відображені після коректування вартості на різницю між справедливою вартістю та договірною

Рисунок 2. Взаємозв'язок складових балансової вартості боргового цінного паперу при придбанні за справедливою вартістю нижчою за договірну

Згідно правил обліку цінних паперів [3], прибуток або збиток від операції з акціонерами у складі додаткового капіталу за балансовим рахунком 5105 обліковується до часу вибуття фінансового інструменту або включається частинами до нерозподіленого прибутку (збитку) протягом періоду його утримання.

Використання резерву коректування вартості цінних паперів здійснюється саме через розподіл сум резерву на рахунки нерозподіленого прибутку.

В Інструкції з бухгалтерського обліку цінних паперів визначено, що в разі обрання використання резерву коректування вартості цінних паперів, «банк на дату балансу за підсумками року відносить до нерозподіленого прибутку (збитку) річну суму амортизації дисконту (премії), що виникли унаслідок операцій з акціонерами за вартістю, нижчою або вищою, ніж ринкова до нерозподіленого прибутку (збитку) частинами протягом періоду утримання фінансового інструменту» [3].

Зазначене правило розуміємо так: премія або дисконт, що обліковуються на рахунках активу, будуть амортизуватися за звичайними правилами: протягом строку тримання активу за первісно розрахованою ефективною ставкою. Перенесення результатів амортизації дисконту або премії здійснюється раз у рік при перенесенні залишків доходів та витрат на рахунки нерозподіленого прибутку. Використання резерву коректування вартості здійснюється раз у рік через розподіл сум до нерозподіленого прибутку.

Якщо на рахунках дисконту або премії відображена лише різниця між справедливою вартістю та вартістю придбання, то суми амортизації мають відповідати сумам списання з рахунків коректування вартості інвестицій від первісного визнання. Втім на рахунках премії чи дисконту може відображатися не лише «збиток першого дня», але й витрати та сплачені комісії, що є невід'ємною частиною активу, результати коригування вартості активів, які амортизуються протягом терміну утримання активу. В такому випадку ідеальним був би розрахунок сум амортизації за кожною окремою складовою премії або дисконту, як розглядається в статті Снігурської Л. П.[9]. На противагу цьому можливо застосувати формулу, яка дає можливість виокремити частку «збитку першого дня» із загальної суми премії або дисконту (рис. 3).

$$A_{РП}^{ФІ} = \frac{A_{Д-П}}{БВ_{Д-П}} БВ_{РП} \text{ (3), де}$$

$A_{РП}^{ФІ}$ – *Обсяг* використання *резерву на рахунку* 5105

$A_{Д-П}$ – *Обсяг амортизації дисконту або премії за період*

$БВ_{Д-П}$ – *Балансова вартість дисконту або премії на початок періоду*

$БВ_{РП}$ – *Залишок резерву на рахунку* 5105 *на початок періоду*

Зазначену формулу можливо застосувати для всіх чотирьох випадків відображення коригувань вартості фінансових інструментів, незалежно від напрямів впливу на вартість активу премій чи дисконтів та дооцінки або уцінки в капіталі. Розглянемо на прикладі як відображається використання сум коригувань за умови перевищення справедливої вартості над договірною та придбанні цінного паперу з премією.

Умови прикладу: номінал боргового цінного паперу, придбаного акціонерів 120000 грн, за цінний папір сплачено 122000 грн. Справедлива вартість 150000 грн. Цінний папір має обліковуватися у портфелі на продаж, методом на дату операції. Номінал виплачується рівномірними частинами протягом 3-х років.

Придбання цінного паперу відображаємо одночасно двома проведеннями: на суму придбання.

Дт Номінал боргового цінного паперу (3112) 120000
Дт Неамортизована премія (3117) 2000
Кт 3641 122000.

Коректування вартості цінного паперу у зв'язку із різницею між справедливою вартістю та вартістю договору на суму 28000 грн (150000-122000).

Дт Неамортизована премія (3117) 28000
Кт Коригування вартості цінного паперу (5105) 28000.

Таким чином в загальному на рахунку неамортизованої премії буде відображено 30000 (2000 – премія при придбанні та 28000 – різниця між справедливою вартістю та вартістю придбання). Розглянемо як амортизуватиметься премія та суми коригування вартості при первісному відображенні в подальшому. Розрахунок нарахованих доходів та амортизація премії відображається сумарно за рік для спрощення прикладу.

Якщо здійснювати амортизацію окремо для різних складових премії, то для цього необхідно розрахувати дві різні ефективні ставки, що базуються на вартості активу, що враховує лише одну з премій (табл.3). Наприклад, для розрахунку ефективної ставки для амортизації премії від «збитку першого дня» будуть враховані майбутні грошові потоки, розраховані на базі номінальної ставки та сплати номіналу і балансова вартість активу без врахування витрат на придбання (150000-2000). Ефективна ставка становить 5,69%.

Таблиця 3. Розрахунок сум амортизації премії за окремими складовими. Приклад 1

Період	Грошові потоки	Нараховані відсотки	Аморт. премії від витрат				Аморт. премії від «прибутку першого дня»				Сумарна амортизація
			БВ активу поч	Доходи (6кл)	Аморт. премії	БВ премії	БВ активу поч	Доходи (6кл)	Аморт. премії	БВ премії	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
			122000			2000	148000			28000	
1	62161	22161	122000	21211	950	1050	148000	8427	13734	14266	14684
2	54814	14814	81050	14133	681	369	94266	5382	9432	4834	10113
3	47387	7387	40369	7018	369	0	44834	2553	4834	0	5203
Формула		$3=N*i_n$	$4=4_{n-1}-N/3-6$	$5=4*i_{ef}$	6=3-5	$7=7_{n-1}-6$	$8=8_{n-1}-N/3-10$	$9=8*i_{ef}$	10=3-9	$11=11_{n-1}-10$	12=10+6

За аналогією розраховується амортизація другої премії від зазнаних витрат без врахування різниць між справедливою вартістю та вартістю за договором. Тут ефективна ставка становитиме 17,39%.

Сума амортизаційних відрахувань від «збитку першого дня» (колонка 10) суто економічно має дорівнювати сумам списаним на рахунки нерозподіленого прибутку із резерву коректування вартості цінних паперів за операціями з акціонерами. Якщо використати такий метод розрахунку, то суми колонки 10 мають використовуватися для економічно виправданих списань залишків з рахунку 5105.

Розглянемо які обсяги списання виникатимуть при амортизації єдиної премії (табл. 4). При розрахунку ефективної ставки враховуються всі премії, тобто справедлива вартість порівнюється із майбутніми грошовими потоками, розрахованими на базі номінальної ставки. Сума списання резерву коригування вартості активів розраховується за розглянутою вище формулою. Між сумами списання із рахунку 5105, розрахованими в таблиці 4, та в таблиці 3 є різниці, що пов'язані із нелінійністю методу розрахунку ефективної ставки. Сумарно за три періоди обсяг списання в обох випадках складатиме 28000 грн.

Таблиця 4. Розрахунок сум списання з рахунку 5105 із використанням формули. Приклад 1.

Період	Грошові потоки	БВ активу поч	Виплатаноміналу	Визнання доходів			БВ премії	БВ активу кін	Списання 5105	БВ р-ву на рах. 5105
				Нарахованівідсотки	Доходи (6кл)	Аморт. премії				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	-150000	150000					30000	150000		28000
1	62161	150000	40000	22161	7411	14749	15251	95251	13766	14234
2	54814	95251	40000	14814	4719	10095	5156	45156	9422	4812
3	47387	45156	40000	7387	2231	5156	0	0	4812	0
Формула	2=4+5	$3=9_{n-1}$		5=N*i_n	6=3*i_{ef}*	7=5-6	$8=8_{n-1}$-7	9=3-4-7	$10=11_{n-1}$*7/8_{n-1}	$11=11_{n-1}$-10
* 6= $БВ_{поч}$*$(1+i_{ef})^{(дні/365)}$-1); i_{ef}=4,94%										

Разом з тим, враховуючи неточності в розрахунку зазначимо, що застосування запропонованої формули можливо через ряд причин. По-перше, необхідність у економічно відповідному розрахунку сум списання з рахунку 5015 та амортизації дисконту або премії виникає через розуміння власне сутності таких операцій та принципів обліку щодо відображення рівномірного розподілу результатів тримання активу з погляду ефективності.

По-друге, ні в Інструкції № 400, ні в Міжнародних стандартах не визначається єдиного підходу до розрахунку сум списання результатів коригування вартості. Відповідно зазначена формула не протирічить принципам міжнародних стандартів та правилам обліку, що регламентуються НБУ.

По-третє, використання формули є простішим варіантом ніж «подвійна» амортизація. Снігурська Л.П. також зазначає, що у випадках необхідності розрахунку амортизації окремих складових дисконту та премії, варіант єдиного розрахунку «суттєвішої» премії чи дисконту є простішим варіантом [6].

По-четверте, якби операція з придбання чи реалізації фінансових інструментів здійснювалась не з акціонером, обсяги «результату першого дня» були б включені до рахунків доходів або витрат і поступово цей «результат» аналітично зменшувався шляхом амортизації дисконту або премії, хоча ці обсяги і обліковувались на різних синтетичних рахунках до дати перенесення результатів на рахунки прибутків або збитків. Тобто, результати коригування вартості активів від операцій з акціонерами слід відображати в аналогії з подібними активами, що не придбані або продані акціонерам.

Відобразимо списання резерву коригування вартості активів від операцій з акціонерами за проведеннями за першим періодом, розрахованим за формулою. Обсяги списуються на рахунки 5030 або 5031, як було зазначено в Листі Національного банку [7].

Дт Коригування вартості цінного паперу (5105) 13766

Кт Нерозподілені прибутки (5030) 13766

За період тримання цінного паперу, за умови, що облігація буде утримуватися до дати погашення, амортизація премії повністю погаситься із сумами коригувань різниць між договірною та справедливою вартістю: див. рис. 3.

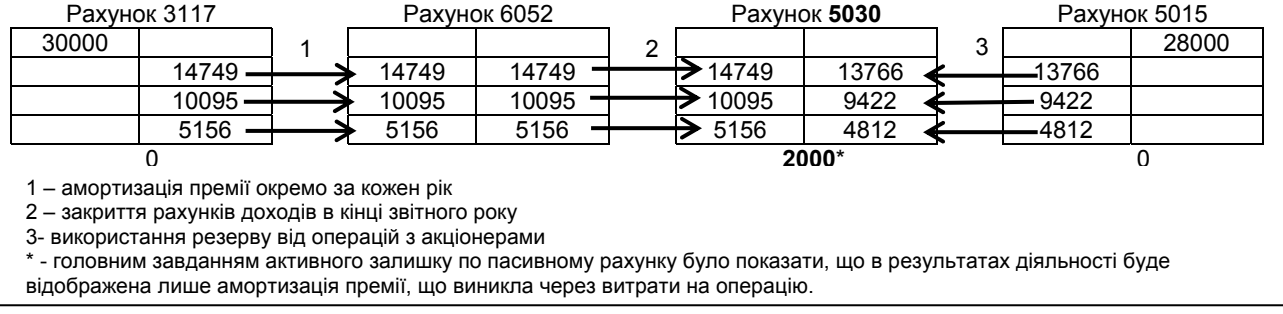

Рисунок 3. Рознесення залишків по рахунках при використанні резервів від операцій з акціонерами згідно Прикладу 1.

Отже, різниці між справедливою вартістю та вартістю за договором за операціями з акціонерами мають відображатися у капіталі на окремому синтетичному рахунку. Банком в обліковій політиці має бути визначено, як обліковуються суми дисконту та премії, а також суми коректувань вартості. Існує два варіанти – розподіл сум коректувань частинами протягом утримання активу на нерозподілені прибутки та амортизація премії чи дисконту або облік цих сум до дати вибуття активу. Вважаємо, що перший варіант є більш економічно виправданим порівнюючи принципи обліку до аналогічних активів, що утворилися не від операцій з акціонерами.

Вважаємо, що розподіл сум коректувань на нерозподілені прибутки найкраще здійснювати в обсягах, що відповідають сумі амортизації дисконту чи премії. Для виокремлення сум запропоновано формулу, яка максимально точно дозволяє розподілити суми коректувань у відповідності із амортизацією дисконту чи премії.

Список використаних джерел

1. Бреславцева Н.А. Балансоведение / Бреславцева Н.А., Ткач В.И., Кузьменко В.А. – Москва : Издательство Приор, 2001. – 160 с.

2. Исаенко А.Н. Экономический анализ и контроль финансовых резервов хозяйствующего субъекта : автореф. дис. на соискание научной степени канд. экон. наук : 08.00.12 / Исаенко А.Н. ; Воронежский государственный университет – Воронеж, 2005. – 21 с.

3. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 22.06.2015 року №400. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15/page

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: Постанова Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 280 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04.

5. Лукасевич Б.В. Звітність за МСФЗ та Очікування Регулятора [Електронний ресурс] / Б.В. Лукасевич // Національний банк України. – 2015. – 16-17 листопада. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/ EXTCENFINREPREF/Resources /4152117-1380634652337/9346897-1448895036481/ukr_sep-nov_11_ua.pdf.

6. Понокова Д.И. Бухгалтерский учет резервов и регулятивов : автореф. дис. на соискание научной степени канд.экон.наук : 08.00.12 / Понокова Д.И. ; Кубанский государственный университет – Краснодар, 2007. – 21 с.

7. Роз'яснення щодо відображення в бухгалтерському обліку окремих операцій: Лист НБУ від 27.11.2015 № 60-09012/93197. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=1526034&menu=1.

8. Русиева И.Б. Резервирование в системе бухгалтерского учёта : дис. на соискание научной степени канд. экон. наук : 08.00.12 / Русиева Инна Борисовна ; Марийский государственный технический университет – Йошкар-Ола, 2004. - 150 с.

9. Снігурська Л. Особливості застосування методу ефективної процентної ставки за фінансовими інструментами з плаваючою номінальною процентною ставкою / Л.Снігурська // Вісник НБУ. – 2008. - №10. - с. 34-40.

10.Таусова И.Ф. Учетно-аналитическое обеспечение резервной политики коммерческой организации : автореф. дис. на соискание научной степени канд. экон. наук : 08.00.12 / Таусова И.Ф. ; Адыгейский государственный університет – Мичуринск, 2008. – 22 с.

11.Ткач В.И. Учет резервов предприятия / В.И. Ткач, С.В. Романова, С.А. Чещев. – Москва : Издательство ПРИОР, 2000. – 96 с.

References

1. Breslavtseva N.A. Tkach V.Y., Kuz'menko V.A. Balansovedenye [Balance accounting] – M.: «Yzdatel'stvo Pryor», 2001. – 160 s.

2. Isaenko A.N. Ekonomicheskiy analiz i kontrol finansovyih rezervov hozyaystvuyuschego sub'ekta [Analysis and control of business entity reserves]: avtoref. dis. na soiskanie nauchnoy stepeni kand.e.n. : 08.00.12 - Voronezh, Voronezhskiy gosudarstvennIy unIversitet, 2005. – 215 s.

3. Instruktsiia z bukhhalterskoho obliku operatsii z tsinnymy paperamy ta finansovymy investytsiiamy v bankakh Ukrainy [Instruction of accounting of securities and financial investments operations in Ukrainian banks]: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 22.06.2015 roku №400. : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15/page

4. Instruktsiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku bankiv Ukrainy [Instruction of using List of accounts for Ukrainian banks]: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 17.06.2004 №280 : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04.

5. Лукасевич Б.В. Звітність за МСФЗ та Очікування Регулятора [Accounting statements according to IFRS and Regulator's expectations] - Національний банк України. – 2015. – 16-17 листопада. : http://siteresources.worldbank.org/ EXTCENFINREPREF/Resources/4152117-1380634652337/9346897-1448895036481/ukr_sep-nov_11_ua.pdf.

6. Ponokova D.I. Buhgalterskiy uchet rezervov i regulyativov [Accounting of reserves and agjustments]: avtoref. dis. na soiskanie nauchnoy stepeni kand.e.n. : 08.00.12 – Krasnodar, Kubanskiy gosudarstvennyiy unIversitet, 2007. – 21 s.

7. Roziasnennia shchodo vidobrazhennia v bukhhalterskomu obliku okremykh operatsii [Explanation of some operations' accounting]: Lyst NBU vid 27.11.2015 № 60-09012/93197. : http://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=1526034&menu=1

8. Rusieva I.B. Rezervirovanie v sisteme buhgalterskogo uchYota [Reserves accounting is the accounting system]: dis.... kand. ekon. nauk: 08.00.12. – Yoshkar-Ola, Mariyskiy gosudarstvennyiy tehnicheskiy universitet, 2004, – 150 s.

9. Snihurska L. Osoblyvosti zastosuvannia metodu efektyvnoi protsentnoi stavky za finansovymy instrumentamy z plavaiuchoiu nominalnoiu protsentnoiu stavkoiu [Features of effective interest rate method application for financial instruments with floating nominal interest rate] -Visnyk NBU. – 2008. - №10. - s. 34-40.

10.Tausova I.F. Uchetno-analiticheskoe obespechenie rezervnoy politiki kommercheskoy organizatsii [Accounting and analysis of business reserve policy]: avtoref. dis. na soiskanie nauchnoy stepeni kand.e.n. : 08.00.12 – Michurinsk, Adyigeyskiy gosudarstvennyiy universitet, 2008. – 22 s.

11.Tkach V.I., Romanova S.V., Cheschev S.A. Uchet rezervov predpriyatiya [The accounting of enterprice's reserves] – M. : «Izdatelstvo PRIOR», 2000. – 96 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Сіухіна Катерина Миколаївна, аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

вул. Дегтярівська, 49Г, м.Київ, Україна, 03113

e-mail: Kate.Siuhina@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Сиухина Екатерина Николаевна, аспирант кафедры учета в кредитных и бюджетных организациях и экономического анализа

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

ул. Дегтяровская, 49Г, г.Киев, Украина, 03113

e-mail: Kate.Siuhina@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Siukhina Kateryna, PhD student

SHEE «Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman»

49g, Dehtiarivska street, Kyiv, Ukraine, 03113

e-mail: Kate.Siuhina@ukr.net

Рецензент: **Семениченко Юлія Костянтинівна**, к.е.н., доцент кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

УДК 657.6:005

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АУДИТУ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

Тірбах Л.В.,
Чабан В.В.

Предмет роботи: *теоретичні та методичні положення щодо здійснення аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі.*

Мета*: розкрити сутність і зміст аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі.*

Методологія: *дослідження базується на теорії наукового пізнання, системному підході до розглянутих проблем, вивченні їх взаємозв'язку та розвитку.*

Результати роботи: *розкрито сутність і зміст аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі*

Галузь застосування: *результати даного дослідження можуть застосовуватись в діяльності підприємств торгівлі, аудиторських фірм та державних установ України, у навчальному процесі при викладанні облікових дисциплін*

Висновки: *аудит ефективності операційної діяльності можна визначити як процес формування професійного незалежного судження щодо економічності, продуктивності, результативності і технологічної ефективності операційної діяльності.*

Ключові слова: *аудит ефективності, результативність, економічність, аудиторські докази, торговельні підприємства.*

 © **Тірбах Л.В., Чабан В.В.**, 2017

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ АУДИТА ОПЕРАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ

Тирбах Л.В.,
Чабан В.В.

Предмет работы: *теоретические и методические положения относительно осуществления аудита эффективности операционной деятельности предприятий торговли.*

Цель: *раскрыть сущность и содержание аудита эффективности операционной деятельности предприятий торговли.*

Методология: *исследование базируется на теории научного познания, системном подходе к рассмотренным проблемам, изучении их взаимосвязи и развитии.*

Результаты работы: *раскрыта сущность и содержание аудита эффективности операционной деятельности предприятий торговли.*

Отрасль применения: *результаты данного исследования могут применяться в деятельности предприятий торговли, аудиторских фирм и государственных учреждений Украины, в учебном процессе при преподавании учетных дисциплин.*

Выводы: *аудит эффективности операционной деятельности можно определить как процесс формирования профессионального независимого суждения относительно экономичности, производительности, результативности и технологической эффективности операционной деятельности.*

Ключевые слова: *аудит эффективности, результативность, экономичность, аудиторские доказательства, торговые предприятия.*

THEORETICAL PRINCIPLES OF AUDIT OF OPERATING ACTIVITY IN TRADE ENTERPRISES

Tirbakh L.V.,
Chaban V.V.

Subject of work: *theoretical and methodical positions in relation to realization of audit of efficiency of operating activity of trade enterprises.*

Aim: *to expose essence and maintenance of audit of efficiency of operating activity of trade enterprises.*

Methodology: *research is based on the theory of scientific cognition, approach of the systems to the considered problems, study of their intercommunication and development.*

Results of work: *essence and maintenance of audit of efficiency of operating activity in trade enterprises are exposed.*

Industry of application: *the results of this research can be used in activity of enterprises of trade, auditing firms and public institutions of Ukraine, in an educational process at teaching of registration disciplines*

Conclusions: *the audit of efficiency of operating activity can be defined as a process of forming of professional independent judgement in relation to an economy, productivity, effectiveness and technological efficiency of operating activity.*

Keywords: *audit of efficiency, effectiveness, economy, public accountant proofs, trade enterprises.*

Актуальність теми. В умовах ринкових відносин, коли загострюється конкуренція за покупця, отримання доходу є актуальною проблемою. Від того, який дохід отримає підприємство, залежить те, чи зможе воно покрити свої витрати, отримати прибуток, поповнювати свої обігові кошти, здійснювати вкладення у відповідні інвестиційні проекти, реалізувати цілі підприємництва. Отримання доходів має бути керованим процесом, а рівень цієї керованості суттєво залежить від якості інформаційної бази, головним джерелом якої виступають дані системи обліку й аудиту. Якісні параметри обліку і внутрішнього аудиту залежать від досконалості їх методик і організації.

Постановка завдання. Систематизувати фактори, що впливають сутність і зміст аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі.

Аналіз останніх досліджень. Зміст та підходи до побудови процесу аудиту досліджували наступні вітчизняні та зарубіжні вчені: Р. Адамс, М.А. Азарська, Е.А. Аренс, М.Т. Білуха, Н.І. Верхоглядова, С.Ф. Голов, Г.М. Давидов, Л.В. Дікань, Н.І. Дорош, С.Я. Зубілевич, Е.І. Іванова, Н.А. Іванова, С.Б. Ільїн, Дж.К. Лоббек, М.В. Мельник, М.О. Никонович, О.Ю. Редько, С.Н. Рябухин, В.Я. Савченко, В.В. Сопко, В.П. Суйц, А.Д. Шеремет, В.І. Шлейников, В.П. Шило, та інші.

Виклад основного матеріалу. Аудит є важливим механізмом підтвердження об'єктивності фінансової інформації суб'єктів господарювання. В Україні аудит з'явився на початку 90-их років XX ст., проте на сучасному етапі його розвитку ще досі існує багато проблем нормативного та організаційно-методичного характеру, зокрема: недостатня чисельність методичних розробок з аудиторського контролю, недостатня кількість кваліфікованих аудиторських кадрів, низький рівень комп'ютеризації аудиту, що негативно впливає на продуктивність праці аудиторів і на оперативність систематизації даних про клієнтів. Ратифікація угоди про Асоціацію з Європейським Союзом передбачає широкі можливості для української економіки, що позитивно мало б вплинути і на сферу аудиту. «Сьогодні, коли Україна стала асоційованим членом ЄС, наші аудитори отримали можливість працювати в повній відповідності до міжнародних

стандартів фінансової звітності. На шляху запровадження європейських стандартів прозорого та приватного аудиту в Україні немає ніяких перешкод, а тому вони стануть каталізатором створення в нашій країні великих національних аудиторських компаній, які зможуть на рівних конкурувати на світових ринках». Залишається сподівається, що конструктивні зміни, давно назрілі у сфері регулювання ринку аудиторських послуг, будуть повною мірою реалізовані [5].

До основних видів нормативно-правового забезпечення обліку доходів підприємств, з нашої точки зору, варто відносити: Закони України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про аудиторську діяльність»; Кодекси України (Податковий, Бюджетний, Господарський, Цивільний); Укази Президента України; постанови і рішення Кабінету Міністрів України; накази, постанови, розпорядження, листи, роз'яснення міністерств та відомств; П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 15 «Дохід», П(С)БО 16 «Витрати»; Вказівки, інструкції, положення; плани рахунків бухгалтерського обліку (національний, галузеві, спрощений, робочі); Наказ про облікову політику підприємства і т.д.

Науковим підґрунтям для побудови процесу аудиту ефективності операційної діяльності є низка результатів наукових досліджень. Зокрема, професор М.Т. Білуха визначив основні структурні елементи організаційно-інформаційної будови аудиту фінансової звітності [3]. О.Ю. Редько через дослідження сучасної парадигми аудиту визначив основи моделювання аудиту фінансової звітності [5]. С.Н. Рябухін на основі оцінки результатів практичного впровадження наукових підходів розробив власну модель аудиту ефективності використання бюджетних коштів [6]. М.В. Мельник та В.І. Шлейніков зробили перші кроки до здійснення організаційно-методичного структурування аудиту ефективності на підприємствах недержавного сектору економіки [4].

Вищезазначені автори, що зробили значний вклад у розробку моделі аудиту ефективності не розглядали її застосування у торгівлі, але ґрунтуючись на результатах їх наукових досліджень можна сформувати основні підходи до побудови процесу аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі.

Відповідно до змісту поняття «ефективність операційної діяльності» розроблено структурно-логічну побудову аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі (рис. 1.).

Рисунок 1. Структурно-логічна побудова аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі
Джерело: [8].

Зазначена структурно логічна побудова аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі дозволяє встановити основні параметри та елементи його організації і методології, реалізувати системний підхід, сформувати організаційно-методичне забезпечення виконання аудиторських процедур.

Вихідним елементом структурно-логічної побудови є встановлення мети, яка передбачає формування висновків щодо ефективності операційної діяльності підприємства торгівлі.

Вимоги до планування і методики проведення аудиту ефективності мають бути закріплені в професійних стандартах. На нашу думку, міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг повинні бути загальною методичною базою аудиту ефективності, а методики та практичні рекомендації повинні їх доповнювати відповідно до особливостей аудиту ефективності операційної діяльності вітчизняних підприємств торгівлі.

Принциповим для розробки методики аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі є визначення аудиторських процедур щодо об'єктивності та достовірності інформації, інформаційне забезпечення та оцінка отриманих результатів за допомогою системи показників і критеріїв.

Управлінський підхід вимагає розробки контрольних процедур, що дозволяють оцінити систему та стратегію управління операційною діяльністю підприємства торгівлі та визначити рівень досягнення поставлених цілей.

Одним з ключових питань у методиці аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі є вибір системи показників та критеріїв їхньої оцінки, на підставі яких формуються висновки аудитора.

Під час проведення аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі необхідно використовувати систему показників, що включає в себе як фінансові, так і інші показники. Також слід зазначити, що аудитор в ході перевірки ефективності операційної діяльності підприємства торгівлі повинен звернути увагу на частоту оновлення та інноваційний характер окремих товарів і послуг. Функціонуюче підприємство торгівлі має з певною періодичністю впроваджувати нові технології та підходи до операційної діяльності, пропонуючи споживачам нові товари та послуги.

Специфічними джерелами інформації, що використовуються в аудиті ефективності, є бізнес-плани і програми розвитку підприємства торгівлі. Виражена за результатами аудиту ефективності думка повинна бути підкріплена зібраними в ході проведення перевірки доказами.

Специфіка аудиту ефективності не впливає на зміст та визначення аудиторських доказів, які можуть використовуватися відповідно до стандартів аудиту. При проведенні аудиту ефективності використовуються кількісні та якісні характеристики доказів та їх зв'язок з передумовами підготовки звітності.

На сьогодні не має однозначності у підходах науковців до кількості етапів проведення аудиту. Так проф. М.Т. Білуха визначає три етапи проведення аудиту фінансової звітності: організаційну, дослідну і узагальнення результатів [3]. В той же час доволі сталим є підхід, згідно з яким фахівці виокремлюють чотири етапи проведення аудиту: планування, тестування на відповідність, тестування по суті, заключний етап [2].

Ми погоджуємось із твердженням науковця М.А. Азарської, яка зазначає, що збирання й накопичення аудиторських доказів та аналіз інформації, отриманої під час проведення дослідного етапу аудиту ефективності, тісно пов'язані із методами аудиту ефективності та характеризують методику його проведення [1]. Вважаємо, що таке твердження є вірним і по відношенню до аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі, де збір та накопичення доказів і проведення процедур аудиту ефективності відбувається із використанням загальнонаукових, логічних та методичних прийомів, що підвищують обґрунтованість висновків та рівень якості аудиторських перевірок.Особливу увагу при проведенні дослідного етапу аудиту ефективності операційної діяльності підприємства торгівлі набувають евристичні методи, пов'язані з творчим вирішенням економічних завдань. До евристичних прийомів відносяться також інтуїтивні прийоми, засновані на минулому досвіді, на експертних оцінках, коли до уваги береться індивідуальна думка спеціаліста або колективна експертна оцінка. Ця група методів містить і метод Дельфі, який передбачає анонімне опитування спеціально відібраної групи експертів з подальшою аналітичною обробкою матеріалів.

Важливим інструментом аудиту ефективності операційної діяльності підприємства торгівлі є проведення моніторингу. Моніторинг - це система збору даних про складні процеси, що розглядаються з використанням певних ключових показників з метою оперативної діагностики стану підприємства торгівлі, відстеження тенденцій і динаміки змін, що відбуваються і прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень За його допомогою об'єктивно визначається ситуація, що склалася, і ступінь її небезпеки. Моніторинг дозволяє оперативно оцінити ефективність операційної діяльності підприємства, розробити заходи щодо коригування політики і планів з метою запобігання подальшого погіршення ситуації.

Застосування під час проведення аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі прийомів та методів економічного аналізу підвищує якість аудиторської оцінки, дозволяє підготувати більш повну та об'єктивну інформацію про досягнення поставлених цілей та виробити конкретні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності.

Дослідження міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг дозволяє зробити висновок про те, що вони містять елементи, які мають відношення до оцінки ефективності операційної діяльності (табл. 1.).

Центральне місце у організаційно-методичному структуруванні аудиту ефективності займають стандарти і методики, що визначають нормативно-методичні основи його проведення.

У МСА 500 «Аудиторські докази» передбачено розподіл методів (процедур) отримання аудиторських доказів на:

а) процедури оцінки ризиків;

б) подальші аудиторські процедури, що включають:

- тести заходів внутрішнього контролю, якщо це вимагається МСА або якщо аудитор вирішив провести їх;
- процедури по суті виключно з детальними тестами та аналітичними процедурами по суті [7].

Цей розподіл відноситься до аудиту фінансової звітності, але його також можна застосувати в аудиті ефективності.

Таблиця 1. Регламентація аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі відповідно до міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг	**Сфера застосування**	**Напрями впливу на аудит ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі**
1	2	3
МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства при аудиті фінансової звітності»	Недобросовісні дії керівництва і посадових осіб	Аудитор повинен оцінити наявність обставин, що свідчать про недобросовісні дії керівництва і посадових осіб, що призводять до маніпуляції з активами та інформацією.
МСА 250 «Розгляд законодавчих та нормативних актів при аудиті фінансової звітності»	Дотримання вимог законодавчих і нормативно-правових актів	Аудитор повинен оцінити законність операційної діяльності підприємства торгівлі та її відповідність вимогам нормативно-правових актів
МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища»	Ефективність системи управління; зокрема СВК	Аудитор надає оцінку ефективності функціонування системи в цілому і окремих її елементів: - середовище контролю; - процес оцінки ризиків адміністрацією підприємства торгівлі; - інформаційна система, в тому числі пов'язана з підготовкою фінансової звітності; - контрольні дії; - моніторинг засобів контролю.
МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища»	Оцінка аудиторського ризику у взаємозв'язку з бізнес-ризиками	Аудитору доцільно дослідити систему внутрішнього контролю та особливості підприємства торгівлі в обсязі, достатньому для оцінки ризиків неефективного здійснення операційної діяльності, яке відбулося внаслідок помилок або недобросовісних дій керівництва та працівників підприємства торгівлі, що перевіряється, а також достатньому для планування та виконання наступних аудиторських процедур.
МСА 570 «Безперервність»	Оцінка принципу безперервності операційної діяльності як концептуальної основи підготовки звітності та ефективності діяльності	Аудитор повинен оцінити, чи зможе підприємство торгівлі, продовжувати свою діяльність безперервно протягом, як мінімум 12 місяців, наступних за звітним періодом.
МСА 560 «Подальші події»	Оцінка наслідків впливу подій після звітної дати на операційну діяльності підприємства торгівлі	Аудитор повинен оцінити повноту і коректність розкриття у звітності інформації про наслідки впливу всіх подій, що мали місце до дати підписання аудиторського висновку.
МСА 710 «Порівняльна інформація - відповідні показники і порівняльна фінансова звітність»	Зіставлення (порівняння даних) звітності	Оцінка порівняння фінансової звітності, її відповідності застосованим принципам і вимогам, необхідна з метою аналізу динаміки показників за ряд періодів.

Аналіз вищезазначених вимог міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [92] підтверджує зроблений раніше висновок, що в ході аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі аудитор повинен сформувати професійне судження щодо цілого ряду аспектів відповідності складання фінансової звітності, які впливають на оцінку ефективності.

В аудиті ефективності операційної діяльності вибір аудиторських процедур залежить від мети перевірки та специфіки затвердженої стратегії підприємства торгівлі.

Критерії оцінки, що використовуються при проведенні аудиту ефективності операційної діяльності підприємств торгівлі, являють собою об'єктивні і досяжні стандарти якості, за допомогою яких здійснюється оцінка та аналіз відповідних аспектів операційної діяльності, економічності наявних систем і процедур, результативності та продуктивності витрачання отриманих коштів. В залежності від напряму та специфіки операційної діяльності підприємства торгівлі розробляються власні критерії оцінки її ефективності, які повинні відповідати вимогам незалежності, зрозумілості і достатності.

Логічним завершенням аудиту ефективності операційної діяльності підприємства торгівлі є формування аудитором думки, що подається користувачам у формі звіту.

Можна відзначити, що форма і зміст таких звітів повинні розроблятися з урахуванням цілей перевірки і особливостей діяльності підприємства торгівлі, щодо якого проводиться аудит ефективності.

За бажанням власників або адміністрації підприємства торгівлі звіти за результатами аудиту ефективності операційної діяльності можуть бути оприлюднені, оскільки це відповідає завданням становлення демократичного суспільства. Соціальна підзвітність передбачає відкритість власника та операційної діяльності його підприємства торгівлі для суспільства. Зокрема, особи відповідальні за підприємство торгівлі, його програму або проект, повинні забезпечити результативне та ефективне управління ними.

Висновки. На нашу думку, можна виділити п’ять важливих напрямів потенційного впливу аудиту ефективності на діяльність підприємства, а саме вплив на: економічність, ефективність, результативність, підвищення якості товарів (послуг), удосконалення таких функцій управління як планування, контроль тощо.

Специфіка торговельних підприємств зумовлює особливості формування доходу, які необхідно враховувати в бухгалтерському обліку. Фінансово- економічні показники та сам процес отримання доходів від основної діяльності на таких підприємствах знаходяться під впливом низки зовнішніх (економічні, соціальні й політичні) і внутрішніх (кількість, якість, асортимент товарів та рівень цін, а також елементи облікової політики) чинників. Управління доходами від основної діяльності дає можливість виявити ступінь їх впливу на загальний дохід підприємства та досягти стійкого розвитку в нестабільному середовищі.

Доведено необхідність проведення комплексу заходів в межах аудиту ефективності, в рамках якого залучені зовнішні незалежні експерти зможуть надати оцінку та сформулювати рекомендації щодо оптимізації процесів операційної діяльності, що дозволить встановити причини отриманих результатів та розробити кроки, які має здійснити підприємство для виходу зі збиткової діяльності.

Список використаних джерел

1. Азарская М.А. Анализ качества аудита и аудиторских услуг / М.А. Азарская // Аудитор. – 2012. – № 7. – с. 24–31. - Бібліогр.:6 назв.

2. Азарская М.А. Методология аудита и развитие методического обеспечения его качества: монографія / М.А. Азарская. – Йошкар-Ола: ООО «Стринг», 2009. – 196

3. Білуха М.Т. Аудит у бізнесі: Монографія / М.Т. Білуха. – К., 1994. - 240 с.

4. Иванова Е.И. Аудит эффективности в рыночной экономике: учебное пособие / Е.И.Иванова, М.В. Мельник, В.И. Шлейников; под ред. С.И. Гайджаржи. – М.: КНОРУС, 2007. – 328 с.

5. Редько О.Ю. Аудит в Україні. Морфологія: монографія / О.Ю. Редько. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – 493 с.

6. Рябухин С.Н. Методология аудита эффективности использования бюджетних средств игосударственной собственности в современных условиях : дис. на здобуття наук. ступ. д-ра экон. наук: 08.00.10. / С.Н. Рябухин. – М., 2007. – 390 с.

7. Юр’єв О.В. Методика аудиту ефективності операційної діяльності торговельних підприємств / О.В. Юр’єв // Современные направления теоретических и прикладных исследований: материалы Междунар. науч.-практ. интернет-конф. – Одесса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-113/accounting-and-auditing-113/17111-113-0081.

8. Юр’єв О.В. Модель аудиту ефективності операційної діяльності торговельних підприємств / О.В. Юр’єв // Актуальные вопросы в научной работе и образовательной деятельности: сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции. – 2013. – Часть 4. – С. 258-262.

References

1. Azarska M.A. Analysis of the quality of audit and audit services // Auditor. - 2012. - № 7. - p. 24-31.

2. Azarska M.A. audit methodology and development of methodical maintenance of its quality: monograph. - Yoshkar-Ola: OOO «String», 2009. - 196

3. Biluha M.T audit in busines: monograph. - K., 1994. - 240 p.

4. Ivanova E.I., Melnik M.V., Shleynikov V.I. Performance audit in market economy: the manual - M. : KNORUS, 2007. - 328 p.

5. Red'ko O.J. Audit inUkraine. Morfologiya: monograph - K.: DP «Inform.-analit. Agency», 2008. - 493 p.

6. Riabukhin S.N audit methodology of efficiency of use of budgetary funds government property in modern conditions: dis. on sciences. stoop. dr. econ. sciences: 08.00.10. - M., 2007. - 390 p.

7. Yuryev O.V. Method of operating efficiency audit of trade companies // Modern trends in theoretical and applied research: Materials Intern. scientific-practical. Internet Conf. – Odessa : http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-113/accounting-and-auditing-113/17111-113-0081.

8. Yuryev O.V. Model efficiency audit of operations of trading companies // Actual questions in the scientific and the work education activities: the Scientific collections of material on Labor international scientific conference. - 2013 - Part 4 - P. 258-262.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Чабан Вікторія Віталіївна, кандидат економічних наук, викладач кафедри політичної економії
Тірбах Леся Віталіївна, викладач кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».
вул. Чайковського 7, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 084001, Україна.
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДАНЫЕ ОБ АВТОРЕ
Чабан Виктория Витальевна кандидат экономических наук, преподаватель кафедры политической экономии
Тирбах Леся Витальевна преподаватель кафедры учета и налогообложения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».
ул. Чайковського 7, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 084001, Украина.
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

DATA EBOUT THE AUTHOR
Chaban Viktoria Vitaliivna candidate of economic sciences, lecturer of Department of political economy,
Tirbakh Lesya Vitaliivna lecturer of Department of of accounting and taxation
SHEE «Hryhoriy Skovoroda Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical University».
7, Chaykovskogo st., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine.
e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

УДК 338.4

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО НАБОРУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Юрченко Ю.О.

Предметом статті є теоретико-методологічні положення та практичні аспекти визначення стратегічного набору будівельних підприємств. Метою статті є визначення теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо визначення та розроблення стратегічного набору для будівельних підприємств. Теоретико-методологічну основу дослідження становили загальнонаукові (діалектичний, структурно-функціональний) і спеціальні методи пізнання досліджуваних економічних явищ і процесів.

У статті на основі проведеного аналізу узагальнені методологічні положення визначення та розроблення стратегічного набору для будівельних підприємств, включаючи характеристику його сутності та процедурних аспектів. Розкрита сутнісна характеристика стратегії та стратегічного набору для будівельних підприємств і обґрунтована необхідність їх розроблення із використанням комплексного системно-ситуаційного підходу. Представлене бачення сутнісної характеристики, функціонального призначення та опис структуроутворюючих елементів стратегічного набору для будівельних підприємств, включаючи обґрунтування необхідності його розроблення.

Підсумовуючи вищезазначене вважається доцільним розглядати стратегічний набір як ієрархічно організовану систему взаємопов'язаних стратегій різних рівнів та типів, які розробляються будівельним підприємством на визначений проміжок часу з урахуванням визначальних особливостей функціонування, потенціалу та перспективних напрямків розвитку будівельного підприємства, а також визначає його стратегічну орієнтацію та позиціонування у зовнішньому середовищі на основі досягнення його стратегічних цілей.

Ключові слова: *стратегічне управління, стратегічний набір, стратегічні цілі, стратегія.*

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СТРАТЕГИЧЕСКОГО НАБОРА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Юрченко Ю.А.

Предметом статьи является теоретико-методологические положения и практические аспекты определения стратегического набора строительных предприятий. Целью статьи является определение теоретико-методических положений и обоснование практических рекомендаций по определению и разработке стратегического набора для строительных предприятий. Теоретико-

 © Юрченко Ю.О., 2017

методологическую основу исследования составили общенаучные (диалектический, структурно-функциональный) и специальные методы познания исследуемых экономических явлений и процессов.

В статье на основе проведенного анализа обобщены методологические положения определения и разработки стратегического набора для строительных предприятий, включая характеристику его сущности и процедурных аспектов. Раскрыта сущностная характеристика стратегии и стратегического набора для строительных предприятий и обоснована необходимость их разработки с использованием комплексного системно-ситуационного подхода. Представлено видение сущностной характеристики, функционального назначения и описание структурообразующих элементов стратегического набора для строительных предприятий, включая обоснование необходимости его разработки.

В качестве вывода считается целесообразным рассматривать стратегический набор как иерархически организованную систему взаимосвязанных стратегий различных уровней и типов, которые разрабатываются строительным предприятием на определенный промежуток времени с учетом особенностей функционирования, потенциала и перспективных направлений развития строительного предприятия, а также определяют его стратегическую ориентацию и позиционирования во внешней среде на основе достижения его стратегических целей.

Ключевые слова: *миссия, стратегическое управление, стратегический набор, стратегические цели, стратегия.*

SCIENTIFIC AND METHODIC APPROACH TO DETERMINING THE STRATEGIC SET OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Yurchenko Y.A.

The subject of the article covers theoretical, methodological provisions and practical aspects of the definition of a strategic set of construction enterprises. The aim of the article is to identify the theoretical and methodological provisions and justify the practical recommendations for the definition and development of a strategic set for construction enterprises. Theoretical and methodological basis of the study included general scientific (dialectical, structural and functional) and special methods of studying the examined economic phenomena and processes.

The article on the basis of the conducted analysis summarizes the methodological principles of definition and development of a strategic set for construction enterprises, including description of its essence and procedural aspects. Article also discloses characteristic of the construction enterprises strategy and strategic set and the necessity of its development using an integrated system and situational approach. The author's vision of the essential characteristics, functional purpose and description of the structural components of the strategic set of the construction enterprises is represented, including rationale for its development.

As a conclusion, it is appropriate to consider a strategic set as a hierarchically organized system of interconnected strategies of different levels and types that are developed by the construction enterprise for a certain period of time taking into account functioning, capabilities and perspective directions of development of the construction enterprise, as well as determine its strategic orientation and positioning in the external environment based on the achievement of its strategic objectives.

Key words: *mission, strategic management, strategic set, strategic goals, strategy.*

У сучасних загальноекономічних умовах функціонування будівельних підприємств, що характеризуються динамічністю, невизначеністю, нестабільністю, складністю кон'юнктури ринку та істотним загостренням конкурентної боротьби, відбуваються зміни у рушійних факторах розвитку і факторах економічного зростання, що обумовлює необхідність використання інструментарію стратегічного управління підприємством, що, в свою чергу, вимагає запровадження науково обґрунтованого підходу до здійснення процесу стратегічного управління діяльністю будівельних підприємств з метою розроблення та обґрунтування стратегій організаційно-економічного розвитку. Саме тому розроблення стратегій будівельних підприємств та їх узгодження в рамках єдиного стратегічного набору є однією з найважливіших умов їх функціонування та ефективного розвитку в довгостроковій перспективі.

Науково-методологічні підходи до визначення та розроблення стратегічного набору для підприємств різних галузей представлені в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених Д. Аакера, І. Ансоффа, Дж. Барні, К. Боумена, В. Верби, Т. Головко, Р. Гранта, Б.Карлоффа, Г. Мінцберга, А. Наливайка, К. Омае, М. Портера, Дж. Стоунхаус, А.Дж. Стрікленда, Д. Тіса, А.А.Томпсона, Д. Хассі, А. Чандлера, З. Шершньової, К. Ендрюсата ін.

Предметом статті є теоретико-методологічні положення та практичні аспекти визначення стратегічного набору будівельних підприємств. Метою статті є визначення теоретико-методичних положень та обґрунтування практичних рекомендацій щодо визначення та розроблення стратегічного набору для будівельних підприємств.

Поставлена мета обумовлює необхідність вирішення наступних завдань: узагальнення існуючих науково-теоретичних положень стосовно економічної сутності та визначальних особливостей стратегічного набору для будівельних підприємств; опис структури та структуроутворюючих елементів стратегічного набору будівельних підприємств та обґрунтування напрямків його розроблення в сучасних економічних умовах функціонування будівельних підприємств.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили загальнонаукові (діалектичний, структурно-функціональний) і спеціальні методи пізнання досліджуваних економічних явищ і процесів.

У сучасних динамічних соціально-економічних умовах успішна діяльність будівельного підприємства передбачає його інтенсивний розвиток і зміцнення конкурентних позицій на ринку, що можливо здійснити лише на основі прийняття стратегічних рішень, розбудови комплексної системи стратегічного управління та виваженого використання інструментарію стратегічного управління.

Розгляд економічної сутності стратегічного набору доцільно розпочати із дослідження поняття стратегії як основи прийняття стратегічних рішень.

Багатосапектність, багатовимірність та комплексність стратегії пояснює наявність сукупності різноманітних підходів до її визначення у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Теоретична основа стратегії будівельних підприємств не визначена однозначно: це система цілей, набір правил, план, напрямок. У той же час існуючі визначення погоджуються в тому, що стратегія має довгостроковий і цілеспрямований характер, тобто спрямована на досягнення конкретних цілей в довгостроковій перспективі. Основними характеристиками стратегії є: цілеспрямованість, системно-ситуаційний підхід, довгострокова перспектива, плановість.

Стратегію будівельного підприємства пропонується розглядати як комплексний інструмент стратегічного управління, сукупність стратегічних управлінських рішень, які визначені у комплексній програмі дій, яка визначає пріоритети та стратегічні напрямки діяльності будівельного підприємства і спрямована на досягнення визначених довгострокових цілей за умови оптимального використання внутрішнього потенціалу та адаптації до зовнішнього середовища. За своєю сутністю стратегія будівельного підприємства є довгостроковим плановим документом, в якому наводиться також деталізація заходів та інструментарію щодо її досягнення.

З методологічної точки зору стратегія будівельного підприємства характеризується наступними визначальними особливостями:

- окреслює основні перспективні цільові вектори функціонування та розвитку будівельного підприємства та шляхи їх досягнення в довгостроковій перспективі на основі найбільш оптимального використання потенціалу підприємства та поєднання наявних ресурсів;
- має складну внутрішню структуру та функціонує у вигляді системи стратегій (стратегічного набору);
- основою функціонування та взаємодії будівельного підприємства із динамічним зовнішнім середовищем;
- постійно уточнюється на основі результатів здійснення безперервного моніторингу та стратегічного контролю з метою адаптації до викликів зовнішнього середовища та оптимального використання потенціалу підприємства;
- є науково-обґрунтованим інструментарієм розвитку, інтеграції та досягнення синергії діяльності будівельного підприємства;
- має комплексний, багатоаспектний та багатовимірний характер і розробляється вищим керівництвом на основі використання системно-ситуаційного підходу;
- відповідає наступним вимогам: реальність, тобто відповідність стану розвитку зовнішнього середовища, потенціалу будівельного підприємства, логічність її внутрішньої структури, гнучкість, синергія, внутрішня цілісність, наукова обґрунтованість.

Процес розроблення стратегії будівельного підприємства передбачає вибір та обґрунтування такого плану дій на ринку, який дозволить після здійснення діагностики внутрішнього та зовнішнього середовища будівельного підприємства, сформулювати чіткі практичні ефективні рекомендації щодо вибору тих чи інших альтернатив і розробити детальні заходи щодо забезпечення переважно інтенсивного розвитку будівельного підприємства. Формулювання стратегії будівельного підприємства – це процес, що характеризується визначенням стратегічних цілей розвитку будівельного підприємства, аналізом альтернативних методів та засобів їх досягнення, створенням портфеля альтернативних стратегій, вибором оптимальної системи стратегій (стратегічного набору), розроблення деталізованих заходів з її реалізації, постійним моніторингом та коригуванням.

Беручи до уваги багатоплановий та різноаспектний характер діяльності будівельних підприємств, на практиці постає необхідність у розробленні сукупності ієрархічно взаємопов'язаних стратегій, що у своїй цілісності формують так званий «стратегічний набір» [2, 6, 7].

Стратегічний набір являє собою ієрархічно організовану систему взаємопов'язаних стратегій різних рівнів та типів, які розробляються будівельним підприємством на визначений проміжок часу з урахуванням визначальних особливостей функціонування, потенціалу та перспективних напрямків розвитку будівельного підприємства, а також визначає його стратегічну орієнтацію та позиціонування у зовнішньому середовищі на основі досягнення його стратегічних цілей. Сутнісна характеристика стратегічного набору виявляється в наступних його визначальних особливостях [1, 3-5, 7]:

• спрямованість на досягнення реальних обґрунтованих взаємопов'язаних стратегічних цілей;

• ієрархічний характер та підпорядкованість елементів внутрішньої структури, оскільки розробляється загальнокорпоративна стратегія, та інші різновиди стратегій, включаючи продуктово-товарні стратегії окремих підрозділів, основні та забезпечуючі стратегії (ресурсні та функціональні) для кожної зі скалярних стадій в ланцюзі прийняття рішень, які мають субпідрядний характер;

• досягнення ефекту синергії діяльності будівельного підприємства на основі ефективного поєднання активів, ресурсів, потенціалу та бізнес процесів у їхній сукупності та взаємозв'язку;

• всебічна обґрунтованість, зваженість;

• узгодженість напрямків і цілей різних функціональних підсистем будівельного підприємства з метою досягнення загальнокорпоративних стратегічних цілей діяльності;

• гнучкість і динамічність на основі використання системно-ситуаційного підходу з метою всебічного врахування динаміки та вектору змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що відображається в змінах у стратегічних пріоритетах діяльності і змісті окремих елементів стратегічного набору.

Складність розроблення стратегічного набору будівельного підприємства пов'язана з необхідністю врахування сукупності динамічних, нечітких, не завжди формалізованих цілей, врахування впливу динамічного внутрішнього та зовнішнього середовища та прогнозування динаміки та вектору його змін.

Найбільш часто розробляють наступні різновиди стратегій, які утворюють «стратегічний набір» [1-5, 7].

• загальнокорпоративна для всього будівельного підприємства в цілому;

• загальні конкурентні за окремими бізнес-напрямками;

• функціональні для кожної з функціональних підсистем будівельного підприємства;

• ресурсні для створення належного ресурсного забезпечення з метою досягнення стратегічних орієнтирів загального, функціонального типів стратегій та стратегій бізнес-напрямку.

Загальнокорпоративна стратегія описує розвиток будівельного підприємства як єдиного цілого, формується на вищому рівні та є обов'язковою для всіх підрозділів організації, незалежно від ступеня їх автономії та децентралізації. При цьому загальнокорпоративна стратегія не є простою сумою стратегій її підрозділів, а комплексний інструмент досягнення нового рівня розвитку. Розроблення загальнокорпоративної стратегії охоплює визначення комбінації та масштабів видів та напрямків діяльності будівельного підприємства, формування портфеля видів бізнесу, визначення ключових ринків збуту та головних пріоритетів діяльності, найм менеджерів на ключові посади, пріоритетність розподілу ресурсів за визначеними напрямками та видами діяльності будівельного підприємства.

За умови комплексної структури будівельного підприємства та наявності самостійних видів бізнесу та автономних бізнес-одиниць (підрозділів будівельного підприємства, які виконують повний цикл – маркетинг, виробництво, збут) розробляються також бізнес-стратегії.

Наступним рівнем деталізації загальнокорпоративної стратегії у стратегічному наборі виступають функціональні стратегії. Функціональна стратегія будівельного підприємства є забезпечувальною стратегією, яка визначає стратегічну орієнтацію та спрямованість певної функціональної підсистеми управління підприємством, яка забезпечує їй досягнення визначених цілей, а також сприяє досягненню та керованості процесами реалізації загальнокорпоративної стратегії та місії будівельного підприємства на рівні функціональних підсистем будівельного підприємства.

Функціональні стратегії мають підпорядкований характер по відношенню до загальнокорпоративної стратегії, тому повинні бути узгоджені з її цілями на напрямками з метою досягнення стратегічних цілей діяльності будівельного підприємства. За функціональними видами діяльності будівельного підприємства виділяють: виробничу стратегію, ресурсну стратегію, інноваційну стратегію, логістичну стратегію, маркетингову стратегію, фінансову стратегію, інвестиційну стратегію, стратегію продажу, стратегію соціальної відповідальності підприємства.

Основою функціональних стратегій виступає фінансова стратегія, яку можна визначити як комплексний довгостроковий план організації будівельним підприємством системної діяльності по досягненню його фінансових цілей шляхом формування, розподілу (перерозподілу) та використання фінансових ресурсів.

Роль фінансової стратегії будівельного підприємства полягає в наступному:

• фінансове забезпечення реалізації стратегій усіх рівнів: фінансова стратегія відповідає за пошук достатньої кількості ресурсів для діяльності будівельного підприємства;

• забезпечення ефективного використання ресурсного потенціалу будівельного підприємства: розпорядження фінансовими ресурсами таким чином, щоб отримати максимальну віддачу та максимізувати вартість підприємства;

• забезпечення реалізації кредитно-інвестиційних можливостей: пошук і створення (шляхом переговорів і поліпшення інвестиційної привабливості підприємства) способів запозичення і інвестування фінансових ресурсів найбільш вигідним для підприємства способом;

• проактивне реагування на зміну факторів зовнішнього середовища: аналіз економічної ситуації (в т.ч. поведінки конкурентів), прогноз її зміни і розробка плану дій по отриманню максимальної користі з змін зовнішнього середовища;

• ефективне управління капіталом: забезпечення оптимального обсягу та структури капіталу з урахуванням стратегічних перспектив розвитку;

• управління фінансовими ризиками: аналіз та оцінка фінансових ризиків підприємства, своєчасне вжиття заходів щодо їх нейтралізації.

Вважається доцільним виділення стратегії управління інтелектуальним капіталом, яка спрямована на створення будівельним підприємством доданої вартості із обсягу явних і неявних знань, закладених у нематеріальних активах людського, організаційного капіталу і капіталу відносин, поєднуючи різноманітні

аспекти підвищення конкурентоспроможності, інноваційного розвитку і зростання параметрів ефективності діяльності підприємств у галузі будівництва на основі нових форм і методів управління.

Товарно-ринкова або виробнича стратегія будівельного підприємства описує, які продукти, в яких обсягах будуть проводитися і для яких груп споживачів та ринків. При цьому, слід зазначити, що при розробленні товарно-ринкової стратегії необхідно враховувати особливості будівельної продукції як товару, яка принципово та істотно відрізняється від продукції промислового масового або серійного виробництва, що обумовлює специфіку її просування. До зазначених особливостей слід включити:

- тривалий життєвий цикл будівельної продукції, який є значно довшим у порівнянні із товарами промислового виробництва, включаючи тривалий виробничо-комерційний цикл її створення, строк її експлуатації вимірюється десятиліттями;
- висока капіталомісткість будівельної продукції;
- висока вартість будівельної продукції як товару, не кожний споживач може дозволити собі її придбати, що істотно обмежує коло потенційних покупців об'єктів нерухомості;
- не є товаром повсякденного придбання, покупець рідко виходить на ринок за новою продукцією, його частіше цікавить її відновлення, модернізація, ремонт та реконструкція;
- стаціонарність та нерухомість будівельної продукції впродовж її життєвого циклу як в період створення, так і протягом всього строку експлуатації;
- залежність від зовнішньоекономічних чинників: стаціонарність будівельної продукції обумовлює залежність від ринку землі; зовнішньоекономічна ситуація впливає на попит покупців та можливості здійснення виробництва; стан фінансового ринку визначає можливості кредитування придбання будівельної продукції;
- проектне управління створенням будівельної діяльності;
- високі вимоги до якості будівельної продукції та проектних рішень;
- складність виробничо-комерційний циклу створення будівельної продукції, що вимагає обґрунтування та прогнозування чіткої процедури фінансування із врахуванням фактору часу, наявність інформації, чіткі розрахунки грошових потоків з метою доведення до завершення об'єкта будівництва;
- створення будівельної продукції є результатом залучення великої кількості учасників, договірних та субпідрядних відносин;
- істотний рівень індивідуалізації будівельної продукції, яка не є товаром серійного виробництва, а базується на індивідуальних проектних рішеннях.

Інноваційна стратегія характеризує інноваційну політику будівельного підприємства, які інновації та в яких підрозділах компанії будуть розроблятися і здійснюватися, вибір ключових напрямків розробки нових продуктів, терміни і витрати на їх розробку і впровадження, шляхи залучення і типи інновацій. Логістична стратегія будівельного підприємства розробляється з метою визначення загальної логістичної моделі будівельного підприємства, оптимальні маршрути та потоки постачання ресурсів, найбільш ефективні варіанти складування запасів і товарів.

Маркетингова стратегія будівельного підприємства є різновидом функціональних стратегій будівельного підприємства, яка визначає стратегічну орієнтацію та спрямованість маркетингової підсистеми управління підприємством та визначає сегментацію ринку споживачів, цінову політику, відносини з клієнтами, поведінку по відношенню до конкурентів, рекламу і просування товарів і інші характеристики, що забезпечують ефективну виробничо-збутову діяльність будівельного підприємства і зростання. Формулювання маркетингової стратегії будівельного підприємства є комплексним, безперервним процесом розроблення маркетингових цілей розвитку і функціонування підприємства на певний проміжок часу, а також деталізація шляхів її реалізації та способів використання засобів для досягнення поставленої мети. Формулювання маркетингової стратегії будівельного підприємства характеризується визначенням стратегічних маркетингових цілей розвитку будівельного підприємства, аналізом альтернативних методів та засобів їх досягнення, створенням портфеля альтернатив, вибором оптимальної стратегії, розроблення деталізованих заходів з її реалізації, включаючи їх ресурсне забезпечення, розроблення маркетинг-міксу, моніторингом та коригуванням.

Ресурсна стратегія визначає, які види ресурсів будуть використовуватись в процесі здійснення будівельної діяльності, потреби в обсягах ресурсів, альтернативні ресурси та можливості їх використання, структура постачальників, способи економії ресурсів і інші їх техніко-економічні характеристики.

Підсумовуючи все вищезазначене можна зробити висновок, що стратегічний набір являє собою ієрархічно організовану систему взаємопов'язаних стратегій різних рівнів та типів, які розробляються будівельним підприємством на визначений проміжок часу з урахуванням визначальних особливостей функціонування, потенціалу та перспективних напрямків розвитку будівельного підприємства, а також визначає його стратегічну орієнтацію та позиціонування у зовнішньому середовищі на основі досягнення його стратегічних цілей. За своїм функціональним призначенням стратегічний набір має заповнити «стратегічний розрив» підприємства, який характеризує невідповідність або інтервал між поточною позицією та можливостями будівельного підприємства, які зумовлені наявними тенденціями внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування будівельного підприємства та бажаними стратегічними орієнтирами його розвитку, необхідними для розв'язання нагальних проблем, забезпечення зростання та зміцнення конкурентоспроможності будівельного підприємства в довгостроковій перспективі. Стратегічний розрив – це простір стратегічних рішень, які має прийняти керівництво

будівельного підприємства, спрямованих на вирішення виявлених проблем з метою перетворення наявного потенціалу та тенденцій розвитку в бажаний стан.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 416 с.

2. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури – Санкт-Петербург-Киев: Вильямс, 2008. – 672 с.

3. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. – Москва : Олимп-Бизнес, 2008. – 214 с.

4. Белошапка В.А. Стратегическое управление: Принципы и международная практика / В. Белошапка, Г. Загорий. – Київ : Абсолют-В, 1998. – 352 с.

5. Наливайко А. Теорія стратегій підприємства. Сучасний стан та перспективи розвитку : [Монографія] /А. Наливайко. – Київ : КНЕУ, 2001. – 227 с.

6. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. /А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд. – Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ. – 1998. – 576 с.

7. Шершньова З.Є. Стратегічне управління / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська, Ю.М. Ратушний. – Київ : КНЕУ, 2004. – 699 с.

References

1. Ansoff I. Novaya korporativnaya strategiya [New corporate strategy]. – SPb.: Piter, 1999. – 416 p.

2. Meskon M., Albert M., Hedouri F. Osnovyi menedzhmenta [Basic concepts of anagement]. – SPb-Kiev: Vilyams, 2008. – 672 p.

3. Kaplan R., Norton D. Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyu [Balanced system of indicators. From strategy to action]. – M.: Olimp-Biznes, 2008. – 214 p.

4. Beloshapka V.A., Zahoryy H.V. Stratehycheskoe upravlenye: Pryntsypi I mezhdunarodnaya praktyka [Strategic management: principles and international practice]. – K.: Absolyut-V, 1998. – 352 p.

5. Nalyvayko A. Teoriya stratehiy pidpryyemstva. Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Theory of strategy of enterprises. Current state and development prospectives]. – K.: KNEU, 2001. – 227 p.

6. Tompson A.A. Stratehycheskyy menedzhment. Iskusstvo razrabotky i realyzatsii stratehii [Strategic management. Art of strategy development and implementation]. – M.: Banky y byrzhy, YuNITI. – 1998. – 576 p.

7. Shershnova Z.E. Strategichne upravlinnia [Strategic management]. – K.: KNEU, 2004. – 699 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Юрченко Юлія Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Київський національний університет будівництва і архітектури.
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

ДАННЫЕ ПРО АВТОРА
Юрченко Юлия Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры.
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR
Yurchenko Yuliia Aleksandrovna, Ph.D. in economics, Associate Professor
Kyiv University of Construction and Architecture
e-mail: yuliia.yurchenko@gmail.com

Рецензент: Лич В.М., д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, Київський національний університет будівництва і архітектури.

УДК 657.432

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Яременко Л.М.

Предметом дослідження *виступають теоретичні, методичні та практичні аспекти обліку дебіторської заборгованості.*

Мета дослідження *полягає у формуванні обліково-аналітичної інформації в управлінні дебіторською заборгованістю підприємства.*

Методологія проведення роботи. *Робота виконана за результатами дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних поглядів на особливості обліку дебіторської заборгованості.*

© **Яременко Л.М.**, **2017**

Результати роботи. *Описано особливості обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах. Охарактеризовано нормативно-правові документи, які регулюють облік дебіторської заборгованості в Україні.*

Галузь застосування результатів. *Для забезпечення ефективної організації та проведення обліково-аналітичних процедур щодо дебіторської заборгованості вважаємо за необхідне внести зміни у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» щодо усунення розбіжностей трактування сутності дебіторської заборгованості; уточнення класифікації дебіторської заборгованості; вдосконалити політику управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.*

Висновки. *Одним із найбільш складних питань вітчизняних підприємств є дебіторська заборгованість та проблеми неплатежів, пов'язаних з її існуванням. Більшість підприємств практично не мають можливості нормально функціонувати у зв'язку з наявністю дебіторської заборгованості, адже це відволікає кошти з обороту. У таких умовах особливо зростає роль правильної організації бухгалтерського обліку, а також ефективного управління дебіторською заборгованістю, своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів.*

Ключові слова: *дебіторська заборгованість, дебітори, облік дебіторської заборгованості, фізичні особи, оцінка дебіторської заборгованості.*

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В УПРАВЛЕНИИ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Яременко Л.М.

Предметом исследования *выступают теоретические, методические и практические аспекты учета дебиторской задолженности.*

Цель исследования *заключается в формировании учетно-аналитической информации в управлении дебиторской задолженностью предприятия.*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов на особенности учета дебиторской задолженности.*

Результаты работы. *Описаны особенности учета дебиторской задолженности на отечественных предприятиях. Охарактеризованы нормативно-правовые документы, регулирующие учет дебиторской задолженности в Украине.*

Область применения результатов. *Для обеспечения эффективной организации и проведения учетно-аналитических процедур дебиторской задолженности считаем необходимым внести изменения в П(С)БУ 10 «Дебиторская задолженность» и П(С)БУ 13 «Финансовые инструменты» по устранению разногласий трактовки сущности дебиторской задолженности; уточнение классификации дебиторской задолженности; усовершенствовать политику управления дебиторской задолженностью на предприятии.*

Выводы. *Одним из самых сложных вопросов отечественных предприятий является дебиторская задолженность и проблемы неплатежей, связанных с ее существованием. Большинство предприятий практически не имеют возможности нормально функционировать в связи с наличием дебиторской задолженности, ведь это отвлекает средства из оборота. В таких условиях особенно возрастает роль правильной организации бухгалтерского учета, а также эффективного управления дебиторской задолженностью, своевременного ее возврата и предупреждения возникновения безнадежных долгов.*

Ключевые слова: *дебиторская задолженность, дебиторы, учет дебиторской задолженности, физические лица, оценка дебиторской задолженности.*

FORMATION OF ACCOUNTING-ANALYTICAL INFORMATION IN RECEIVABLES MANAGEMENT ENTERPRISE

Jaremenko L.M.

Subject *of research are theoretical, methodological and practical aspects of account receivables.*

Aim *of research purpose of the study is a synthesis of scientific approaches to reflect the accounting receivables.*

Work methodology: *This work on the study of contemporary domestic and foreign views on the features of the account receivables.*

Work results: *The features of accounting receivables in domestic enterprises. Characterized normative documents regulating accounting receivables in Ukraine.*

Branch of result application: *To ensure the efficient organization and conduct of accounting and analytical procedures for receivables consider it necessary to make changes to P (S)AN 10 «Receivables» and P(S)AN 13 «Financial Instruments» to eliminate discrepancies interpretation of the essence of receivables; clarify the classification of receivables; improve policy management of accounts receivable in the company.*

Conclusions:*One of the most difficult issues of domestic enterprises are receivables and payment problems related to its existence. Most companies have virtually no opportunities to function normally due to the presence of receivables, because it diverts money from circulation. In such circumstances, particularly the role of proper accounting and effective management of accounts receivable, prompt its return, and prevention of bad debt.*

Key words: *trade receivables, receivables, account receivables, individuals, assessment of receivables.*

Актуальність теми. В реаліях сьогодення одним з суперечливих і актуальних питань українського обліку вважається облік дебіторської заборгованості, що пов'язано з проблемою неплатежів. Сучасний фінансовий стан підприємств України характеризується зростанням дебіторської заборгованості в структурі їх активів, що призводить до уповільнення платіжного обороту, це пояснюється тим що в ринкових умовах дуже важко забезпечити високий рівень збуту продукції і зробити миттєву оплату. Протягом останніх років за даними Державного комітету статистики України величина дебіторської заборгованості становить досить вагому частку в складі оборотних активів. Так, станом на 31 грудня 2015 року дебіторська заборгованість підприємств України складає 2517203,5 млн. грн. [6], що становить 61,27% від загального обсягу оборотних активів підприємств України. Це є свідченням того, що незалежно від причин виникнення дебіторської заборгованості уникнути її неможливо. При таких обставинах особливого значення набуває питання ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємств з метою підвищення їх платоспроможності та повернення фінансових ресурсів підприємства, вдосконалення бухгалтерського обліку взаєморозрахунків та ін.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні аспекти та особливості обліку дебіторської заборгованості досліджено в працях багатьох відомих економістів. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили вітчизняні дослідники: І.О. Бланк, М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Городянська, Р.О. Костирко, В.М. Костюченко, Г.О. Кравченко, С.А. Кузнєцова, Л.О. Лігоненко, А.А. Мазаракі, Л.В. Нападовська, Ю.І. Осадчий, Г.В. Савицька, В.В. Сопко, А.П. Шаповалова, В.О. Шевчук, О.А. Шевчук та ін. З іноземних вчених необхідно відзначити наукові здобутки А. Апчерча, Дон Р. Хенсена, Д. Нортона, Р. Каплана, Я.В. Соколова тощо.

Постановка завдання. Мета написання статті полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і розробці рекомендацій з удосконалення обліково-аналітичної інформації в управлінні дебіторською заборгованістю підприємства. Цільова спрямованість написання статті обумовила постановку та розв'язання наступних завдань: обґрунтовано дебіторську заборгованість як об'єкт бухгалтерського обліку, охарактеризовано проблеми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та висвітлено можливі шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Розрахунки виступають невід'ємною складовою діяльності підприємства, а розрахунки між підприємствами - одна з необхідних складових розширеного відтворення. Розрахунки між підприємствами опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту, здійснюють перехід його з товарної форми в грошову, і навпаки. У ринкових умовах господарювання взаємовідносини між підприємствами мають назву грошових розрахунків.

Розрахунки ґрунтуються в процесі виробництва на економічній базі кругообігу коштів. Саме для нормального функціонування всіх ланок підприємства керівництву необхідно мати достовірну інформацію про дебіторську заборгованість в системі розрахунків з покупцями та замовниками. Розрахунки з дебіторами пов'язані з вхідними та вихідними фінансовими потоками. Стан цих розрахунків у певний момент часу розкривається через суми дебіторської заборгованості на цей момент.

В багатьох розвинутих країнах частка дебіторської заборгованості становить близько 20%. Враховуючи дані Державної служби статистики частка дебіторської заборгованості в активах підприємства становить близько 60% і навіть більше. Динаміка дебіторської заборгованості на підприємствах України за період 2010-2015 рр. відображена на рис. 1.

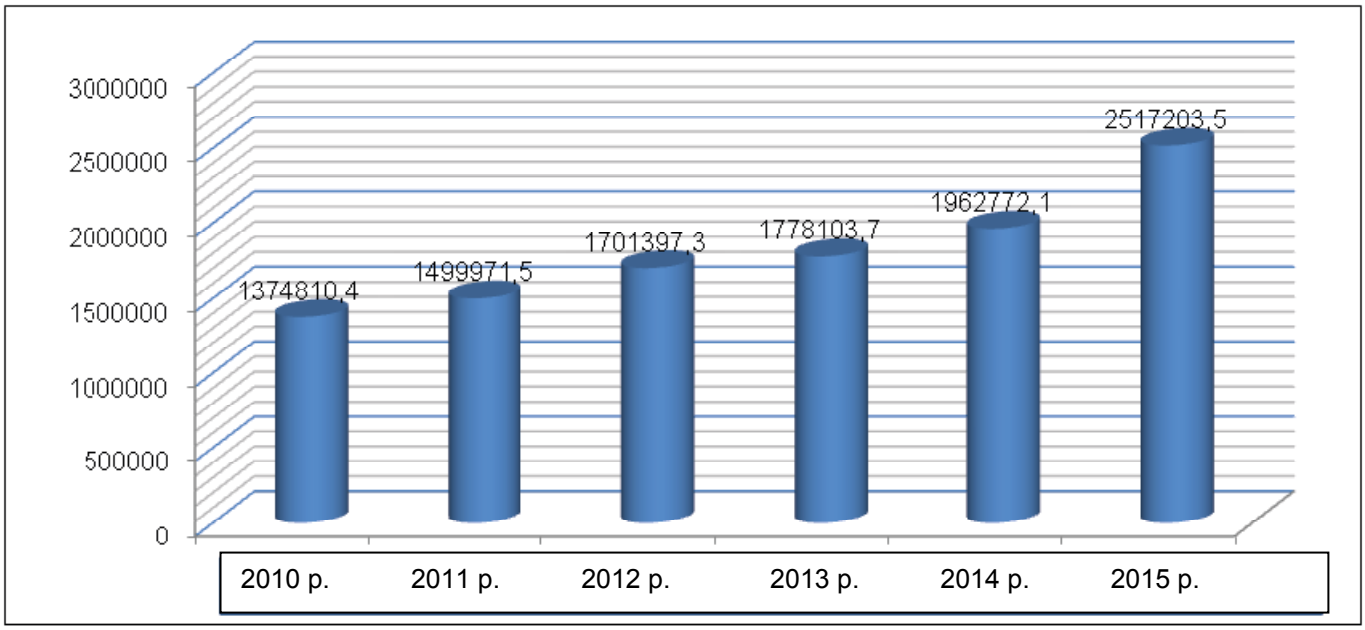

Рисунок 1. Динаміка дебіторської заборгованості на підприємствах України, 2010-2015 рр.
Джерело: [6].

Як видно з рис. 1. розмір дебіторської заборгованості має тенденцію до збільшення, що супроводжується негативними чинниками:

1) уповільнення оборотності капіталу, що супроводжує відволікання коштів з обороту і відповідно стримування інноваційного розвитку підприємства та може призвести до погіршення фінансового стану підприємства;

2) тривале неповернення дебіторської заборгованості призводить до обезцінення коштів і тим самим супроводжує інфляцію;

3) не погашена вчасно дебіторська заборгованість має істотний вплив на фінансову стабільність підприємства;

4) велика частка дебіторської заборгованості у структурі активів підприємства знижує ліквідність підприємства та підвищує ризик фінансових збитків.

Вивчаючи теоретичні аспекти дебіторської заборгованості було розглянуто ряд тверджень щодо самого поняття «дебіторська заборгованість». Теоретичним підґрунтям для розгляду сутності поняття «дебіторська заборгованість» є наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених економістів.

Так, Дубровська Є.В. охарактеризувала проблемні питання щодо сутності поняття «дебіторська заборгованість» [4, с. 202-205]; Береза С.Л. дослідила проблеми визначення дебіторської заборгованості в обліку [1, с. 32-37], Верига Ю.А. і Лищенко О.Г. зосередили увагу на аналізі дебіторської заборгованості [3, с. 112]; Момот Т. охарактеризувала дебіторську заборгованість як об'єкт управління [5, с. 211].

Незважаючи на давню історію існування дебіторської заборгованості у бухгалтерському обліку, стан її вивчення, в сучасній науковій літературі немає єдиної думки щодо трактування даного поняття. З часом розуміння дебіторської заборгованості удосконалювалося і сучасна наука дає більш ширший спектр визначень даного поняття.

Проаналізувавши наукові погляди науковців щодо поняття дебіторської заборгованості ми дійшли висновку що, всі автори розглядають одну і ту саму проблему під різним кутом. На основі проаналізованих визначень дебіторської заборгованості вітчизняними та зарубіжними фахівцями ми підтримуємо Цегельника Н.І. [7] який у своїх дослідженнях згрупував думки фахівців за ознаками що наведені на рис. 2.

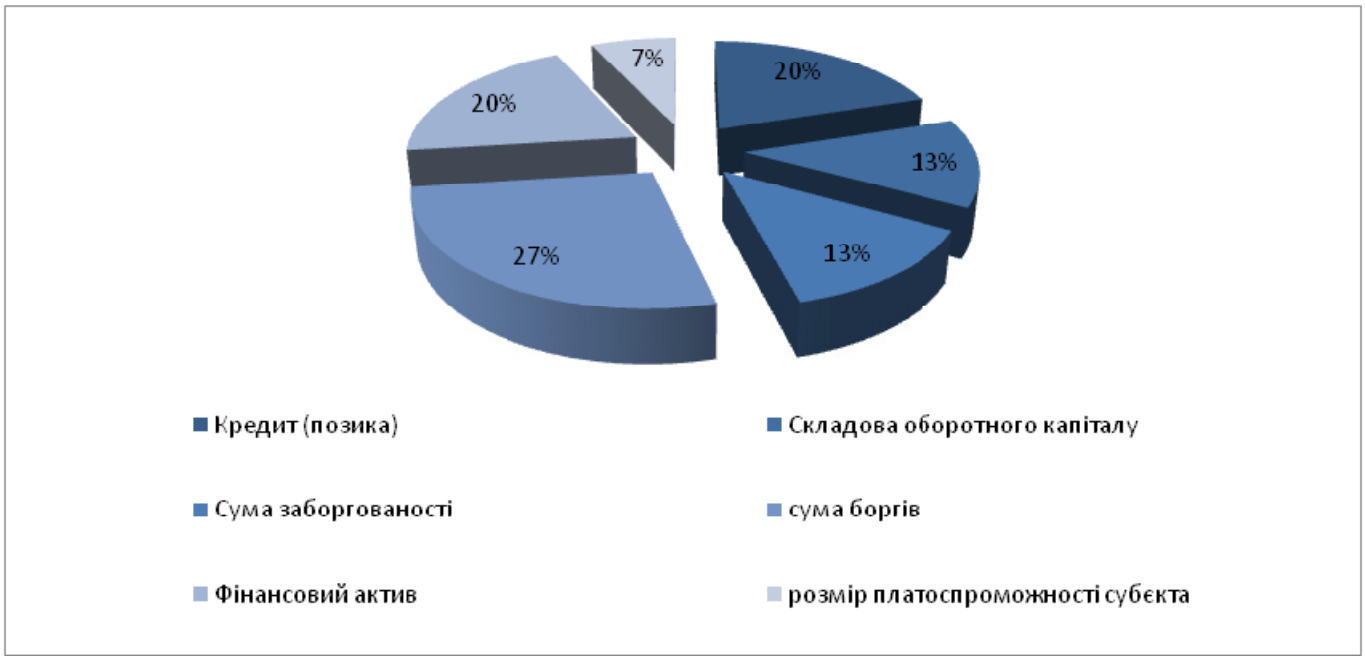

Рисунок 2. Аналіз критеріїв сутності поняття «дебіторська заборгованість» вітчизняними фахівцями
Джерело: [7].

З рис. 2 видно, що більшість вітчизняних фахівців дотримуються думки, що дебіторська заборгованість – це сума боргів (27%). Іншої частини науковців погляди дещо розділилися: 20 % схиляється до думки що це фінансовий актив та кредит (позика) (20%). Дебіторську заборгованість як розмір платоспроможності суб'єкта розділяють лише 7% фахівців. З проаналізованих ознак щодо поняття дебіторської заборгованості найбільш вдалим підходом до визначення даного об'єкту є підхід авторів які розглядають дебіторську заборгованість як суму боргу (розуміється зобов'язання однієї особи або групи осіб передати майно або сплатити суму коштів), складова оборотного капіталу та розмір платоспроможності суб'єкта. Така різноманітність ознак вітчизняними фахівцями спричинена існуванням різних підходів до визначення даного поняття із застосуванням економічного, фінансового та облікового підходів.

Аналіз критеріїв сутності поняття «дебіторська заборгованість» зарубіжними фахівцями відображено на рис. 3.

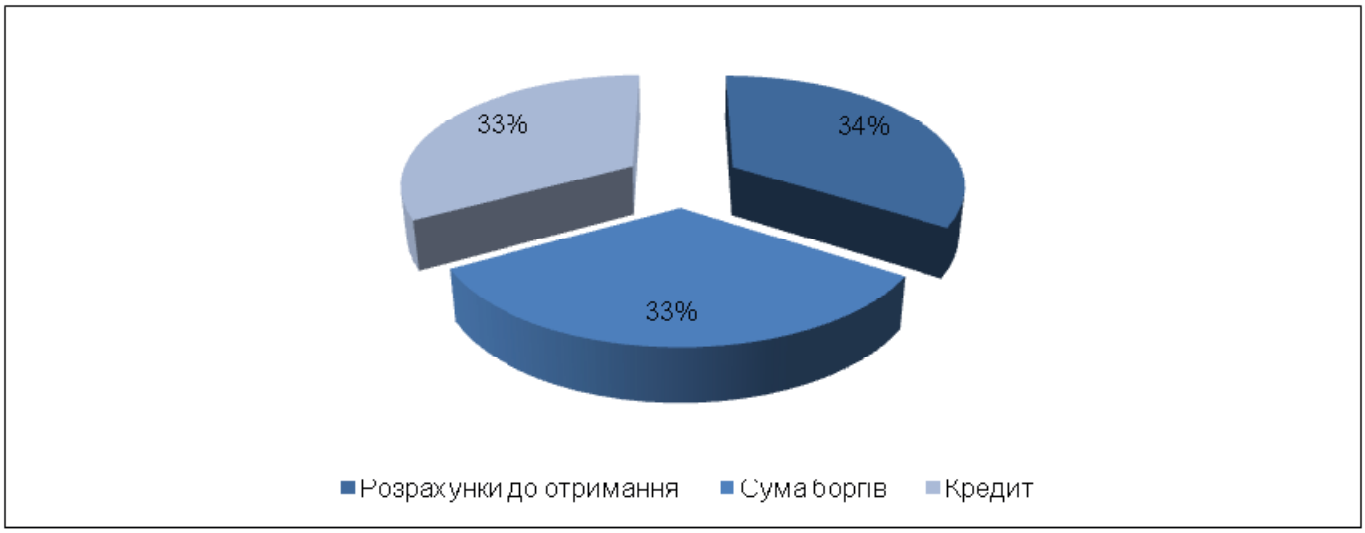

Рисунок 3. Аналіз критеріїв сутності поняття «дебіторська заборгованість» в зарубіжній економічній літературі
Джерело: [7].

Дані рис. 3. свідчать, що і за кордоном не існує єдиного визначення щодо даного поняття, але їхні думки дещо рівнозначні. Близько 34% схиляється до думки що дебіторська заборгованість - «рахунки до отримання», 33% фахівців – сума боргу та 33% - кредит.

З наведених визначень, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, можна зробити висновок, що поняття «дебіторська заборгованість» має спільні ознаки: сума боргів та кредит і є частиною оборотного капіталу.

Наявність дебіторської заборгованості на підприємствах України – нормальна ознака процесу фінансово-господарської діяльності підприємства, зумовленого самою природою та особливостями його діяльності, проте кожен господарюючий суб'єкт зацікавлений в оптимізації розмірів дебіторської заборгованості. Це зумовлено тим, що скорочення дебіторської заборгованості є резервом зниження потреби підприємства в обігових коштах та прискорення швидкості їх обігу.

Нормативно-правове регулювання щодо обліку дебіторської заборгованості вже давно закладене. Одним з основних нормативно-правових документів, які регламентують відображення дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку є П(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість».

Варто зауважити, те що стосується зарубіжних країн, то не існує окремого міжнародного стандарту, який регламентує питання відображення в обліку дебіторської заборгованості. Облік дебіторської заборгованості здійснюється відповідно до МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» та МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», тобто дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній практиці до фінансових активів. При цьому у названих міжнародних стандартах не дається чіткого визначення поняття дебіторської заборгованості.

П.9 МСБО 39 зазначає: «позики та дебіторська заборгованість - це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку». Дане визначення поняття «дебіторська заборгованість» є значно ширшим якщо порівнювати з визначенням наведеним у національних стандартах бухгалтерського обліку.

Надання економічним суб'єктам повної господарської самостійності у виборі ринків збуту продукції, постачальників і підрядників, у пошуку джерел фінансування змушує особливу увагу приділити розрахункам з різними контрагентами, оскільки будь які розрахунки між підприємствами повинні бути відображені на рахунках бухгалтерського обліку. Ефективно організований облік дебіторської заборгованості є одним з найбільш складних та дискусійних питань, що повинно сприяти недопущенню прострочення термінів платежу і недоведенню дебіторської заборгованості в статус безнадійної.

Можна визначити наступні проблеми бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості:

- суперечливий характер нормативно-правових документів з обліку дебіторської заборгованості;
- нечітке розмежування видів дебіторської заборгованості;
- непристосованість методів визначення величини резерву сумнівних боргів в обліку, які визначені П(с)БО 10;
- невміле застосування системи внутрішнього контролю обліку дебіторської заборгованості, що спричиняє проблему обгрунтованості дебіторської заборгованості загалом та по окремих видах;
- відсутність наукових і практичних розробок можливих форм бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, що забезпечило б надання якісної бухгалтерської інформації про розрахунки з дебіторами різним користувачам;
- недосконала політика управління дебіторською заборгованістю, адже саме політика управління дебіторською заборгованістю, яка представляє собою частину загальної політики управління оборотними

активами і маркетингової політики підприємства, спрямованої на розширення обсягів реалізації продукції, визначає ефективність роботи підприємства.

Оскільки, основним законодавчим актом, який прямо регулює облік дебіторської заборгованості являється П(С)БО 10. Перш за все слід зазначити, що у П(С)БО 10 не передбачено чіткого розмежування понять довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованостей. У даному стандарті не відзначено, що їх облік ведеться на різних рахунках бухгалтерського обліку, поточна заборгованість є оборотним активом, а довгострокова – необоротним. На нашу думку, потрібно приділити більше уваги і удосконалити класифікацію дебіторської заборгованості, яка дасть можливість здійснювати порівняльний аналіз варіантів угрупування розрахунків з дебіторами за різними класифікаційними ознаками. Інші нормативно-правові документи розглядають дебіторську заборгованість як об'єкт податкового обліку, її відображення в звітності підприємств та надають деякі рекомендації в певних питаннях.

Не можна не зазначити, що класифікація дебіторської заборгованості, яка запропонована діючим в Україні Планом рахунків та П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість» є суперечливою та не задовольняє в повному обсязі потреби користувачів при складанні фінансової звітності. Для вирішення даної проблеми потрібно внести зміни до П(С)БО №10 «Дебіторська заборгованість» стосовно віднесення до поточних активів дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги, внесення змін до Плану рахунків, що діє в Україні, які забезпечать окремий облік довгострокової та поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги.

Багато уваги приділено проблемі, що стосується розмежування понять сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, що пов'язано безпосередньо з визначенням граничної суми заборгованостей та розрахунку резерву сумнівних боргів до нормативних документів з якого повинні покриватися суми безнадійних боргів. Величина резерву сумнівних боргів розраховується відповідно до П(С)БО 10. З введенням у дію Податкового кодексу України податковий облік максимально наблизився до бухгалтерського обліку, але, як показує практика, проблеми їх взаємозв'язку розрахунку резерву сумнівних боргів, протиріч та розбіжностей залишилися і досі. Розрахунок резерву сумнівних боргів має проводитися на підставі середніх статистичних даних.

З метою удосконалення обліку дебіторської заборгованості, необхідно здійснити наступні заходи:

1. Створювати резерв сумнівних боргів та виробити порядок його визначення в обліковій політиці підприємства. Важливим елементом є нарахування резерву сумнівних боргів та його безпосереднього використання з метою покриття безнадійних заборгованостей. Особливу увагу слід приділяти розподілу дебіторської заборгованості на короткострокову, довгострокову та поточну, оцінювати перспективи забезпечення таких заборгованостей з метою уникнення неплатоспроможності покупців і замовників.

2. Своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Так, як значне перевищення фактичної дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування. Також доводиться впроваджувати в практику управління лімітування дебіторської заборгованості як у загальних обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора і періодично переглядати граничні суми.

3. Систематично проводити інвентаризацію заборгованості, враховуючи її важливість і вплив на ліквідність підприємства. Таким чином, ефективно побудована система взаємовідносин з дебітором через механізм інвентаризації, не дасть втратити контроль над вчасністю та повнотою оплати рахунків, що потребує відповідної організації роботи зі створення організаційних засад здійснення інвентаризації дебіторської заборгованості [2].

Необхідно також внести зміни до плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції з його використання щодо рахунка 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Даний рахунок містить різні види розрахунків із дебіторами, що можна об'єднати в групи, які неоднорідні за природою.

Висновки. Протягом тривалого часу найскладнішим питанням в бухгалтерському обліку виступає дебіторська заборгованість, яка пов'язана в першу чергу з проблемою неплатежів. Підприємства першочергово розв'язують власні проблеми, незважаючи на виконання фінансових зобов'язань і платежів перед контрагентами. Така поведінка підприємств зумовлена насамперед відсутністю їхньої майнової відповідальності за невиконання договірних зобов'язань, дає їм змогу ухилятися від взаєморозрахунків із контрагентами. У таких умовах дедалі більше, зростає необхідність управління дебіторською заборгованістю. Дебіторська заборгованість повинна чітко відображатися в бухгалтерському обліку відображаючи всі операції підприємства, які пов'язані з реалізацією продукції та надання послуг. Суть проблем обліку дебіторської заборгованості полягають в тому, щоб недопустити прострочення термінів платежу та доведення заборгованості до стану безнадійної. Правильно організований бухгалтерський облік дебіторської заборгованості повинен мати таку систему рахунків, яка б достатньою мірою відображала і характеризувала всю господарську діяльність з вимушеною конкретизацією.

Список використаних джерел

1. Береза С.Л. Проблема визначення дебіторської заборгованості в обліку / С.Л. Береза // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. - 2003. - №4 (26). - С.32-37.

2. Бєлоусова О.В. Проблеми обліку дебіторської заборгованості / О.В. Бєлоусова // Конференції НУК: Економіка України в умовах глобальних викликів та загроз (2016 р., Київ): зб.тез доп. – Київ, 2016.

3. Верига Ю.А. Бухгалтерський облік і аудит. Термінологічний українсько-російсько-англійський словник / Ю.А. Верига, В.Л. Іщенко, Т.В. Гладких та ін. – Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 292с.

4. Дубровська Є.В. Дослідження сутності поняття «Дебіторська заборгованість» / Є.В. Дубровська // Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка: зб. наук. пр. - 2012. - №2.- С. 202-205.

5. Момот Т.В. Фінансовий менеджмент / Т.В. Момот; Харківська національна академія міського господарства. - Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 712 с.

6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

7. Цегельник Н.І. Обліковий аспект дебіторської заборгованості в системі розрахунків з покупцями / Н.І. Цегельник // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. - 2012. - №4(62). - С. 247-251.

References

1. Birch S.L. Problem definition receivable accounting // Bulletin ZSTU. Series: Economics: Coll. Science. pr. - 2003. - №4 (26). - S.32-37.

2. Belousov O.V. Issues related receivables // Conference NUS: Ukraine's economy in terms of global challenges and threats (2016, Kyiv): zb.tez add. - Kyiv, 2016.

3. Veryha Y.A., Chains Y.A., Ishchenko V.L. and others Accounting and audit. Terminology Ukrainian-Russian-English Dictionary - Kyiv Center of educational literature, 2012. - 292s.

4. Dubrovskaya E.V. Research essence of the concept of «Accounts receivable» // Bulletin of Sumy State University. Series: Economy: Coll. Science. pr. - 2012. - №2.- S. 202-205.

5. Momot T.V. Financial management ; Kharkiv National Academy of Municipal Economy. - Kyiv Center of educational literature, 2011. - 712 p.

6. The official website of the State Statistics Committee of Ukraine : http://www.ukrstat.gov.ua.

7. Tsegel'nik N.I. An aspect of receivables in the system of payments to customers // Bulletin ZSTU. Series: Economics: Coll. Science. pr. - 2012. - №4 (62). - S. 247-251.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яременко Людмила Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: 1luda1@rambler.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Liudmyla Mykhailivna Jaremenko, candidate of economic Sciences, associate Professor of accounting and taxation
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
Str. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 08401, Ukraine
e-mail: 1luda1@rambler.ru

УДК 631.158:331 (476)

ЗАЙНЯТІСТЬ ТА ЇЇ МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНІЙ БІЛОРУСІ

Базилева М.М.

Ключові слова: *зайнятість, заробітна плата, мотивація праці, нова економіка, організація праці, професійне навчання, власність, соціальний капітал, суб'єкт трудових відносин, технологічний базис, трудові відносини, людський капітал.*

ЗАНЯТОСТЬ И ЕЕ МОТИВАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ БЕЛАРУСИ

Базылева М.Н.

Предметом анализа выступает занятость и факторы мотивации в Республике Беларусь.

Цель исследования заключается в определении сущности занятости и определении ее мотивирующих факторов.

Задачи исследования: определить сущность человеческого капитала, охарактеризовать место мотивационной компоненты в его системе, определить факторы, мотивирующие персонал к высокопродуктивному труда.

Методы исследования – это система общемировоззренческих, общих научных и частных методов познания.

Результаты: определение сущности занятости на основе системного анализа позволило охарактеризовать мотивацию трудовой деятельности как сущностного элемента человеческого капитала и рассмотреть роль материальных мотивов в его формировании. В качестве факторов были рассмотрены такие как, ВВП на душу населения, удельный вес зарплаты в производимом ВВП, удельный вес минимальной заработной платы в ВВП, уровень безработицы, пособие по безработице, особенности пенсионной системы. Область применения результатов – деятельность органов управления в сфере регулирования трудовых отношений.

Выводы: с целью увеличения мотивационной компоненты человеческого капитала необходимо обратить внимание на рост ВВП, повышение доли заработной платы в производимом ВВП, увеличение доли минимальной заработной платы в ВВП, совершенствование механизма регулирования рынка труда в части безработицы и совершенствовании пенсионной системы.

Ключевые слова: *занятость, заработная плата, мотивация труда, нестандартные формы занятости, новая экономика, организация труда, профессиональное обучение, собственность, социальный капитал, субъект трудовых отношений, технологический базис, трудовые отношения, человеческий капитал.*

HUMAN CAPITAL AND MOTIVATIONAL FEATURES IN MODERN BELARUS

Bazyleva M.N.

The subject of analysis is human capital and motivation factors in the Republic of Belarus.

The purpose of the study is to determine the nature of human capital and the determination of his motivating factors.

 © Базилева М.М., 2017

Purpose: To determine the nature of human capital, to characterize the place of motivational components in his system, to identify the factors that motivate staff to highly productive labor.

Research methods - a system obschemirovozzrencheskih, common scientific and private methods of cognition.

Results: The definition of the essence of human capital characterize the motivation to work as an essential element of human capital and to consider the role of material motives in its formation. The factors were considered such as GDP per capita, the share of wages in the produced GDP, the share of minimum wages in GDP, unemployment, unemployment benefits, especially pension system. Scope results - activities of management in the field of labor relations.

Conclusions: In order to increase the motivational components of human capital necessary to pay attention to the GDP growth, increasing the share of wages in the produced GDP, increase of minimum wages in GDP, improving the mechanism of regulation of the labor market in terms of unemployment and improving the pension system.

Keywords: *employment, wages, labor motivation, precarious employment, the new economy, labor, vocational training, property, social capital, the subjects of labor relations, technological base, labor, human capital.*

Введение. Как известно, именно теория человеческого капитала объясняет влияние качественных характеристик субъектов трудовых отношений на результирующие параметры производства. В наиболее общем виде подобное воздействие можно свести к следующим моментам: обеспечение занятости, улучшение качества субъектов трудовых отношений, повышение мобильности, стимулирование производства и занятости с целью повышения качества благосостояния, увеличение инвестиций в экономику путем преодоления диспропорции в распределении доходов и собственности.

Актуальность выбранного исследования предопределяется следующими моментами. Во-первых, предпринимательско-собственнический аспект отношений экономической системы заменяется профессионально-экономическим, определяющее место в котором занимает труд и человеческий капитал. Во-вторых, развитие государств по пути формирования новой экономики существенно изменяет формы и механизмы включения индивида в производственный процесс, связанные с появлением и бурным развитием информационных и телекоммуникационных технологий, качественным скачком в научном и техническом прогрессе, а это требует не только более высокого уровня квалификации, но и нового качества работника, что влияет на модификацию системы потребностей и мотивации работников. В-третьих, усложнение на базе новых технологий производственных процессов, выдвигает новые требования к работнику как субъекту трудовой деятельности. Становится важна уже не просто экономическая составляющая, как совокупность накопленных способностей, знаний, навыков, но и социальная и образовательная - в виде общественного статуса и должностного положения, и личностная самореализация и самоактуализация человека. В-четвертых, развитые государства мира вступили в эпоху новой экономики, которая характеризуется не только прогрессом в сфере высоких технологий, повышенным вниманием к интеллектуальному и творческому труду, но и ростом числа субъектов хозяйствования, которые работают в новых условиях. В результате весьма значимыми являются вопросы о том, как индивиды взаимодействуют друг с другом, умеют ли они работать в коллективе, насколько велико их доверие к обществу и государству.

Степень исследования проблемы. Экономисты рассматривают проблемы занятости, человеческого капитала и трудовых отношений в разных аспектах. Так экономико-правовые аспекты охарактеризованы в работах Анисимова Л.Н., Ивановой Ю.И., Лопухина В.Ю., Малашенко В.П., Мамытова Е.К., Одегова Ю.Г., Скрипченко Д.Г., Сутягина А.В. и др. Социальный контекст при анализе человеческого капитала и трудовых отношений преобладает в работах Азаровой Н.Б., Гейца И.В., Горелова Н.А., Малашенко В.П., Федченко А.А., Чепуренко А.Ю. и др. Развитие института собственности в контексте анализа трудовых отношений рассматривается в работах Бондаренко Э.Н., Булановой Н.В., Львова Д.С., Смирнова И.А.и др. Феномен новой экономики в общесистемном толковании определен в работах Белолипецкого В.Г., Гапоненко А.Л., Зотовой Е.С., Игнацкой М.А., Иноземцева В.Л., Корнейчука Б.В., Лазарева И.А., Макарова В.Л., Пороховского А.А., Рашковского Е., Рыючака А.В., Стрельца И.А., Осипова Ю.М.и др. Развитие неформальных трудовых отношений рассматривается в работах Ароновой С.А., Барсуковой С.Ю., Бобровских А.В., Заславской Т., Кандиоти Д., Ковалева Е., Кубишина Е., Седовой Н.Н., Тереховой А.А., Шанина Т., Ярыгиной Т. И др. Исследование проблем социальных типов трудовых отношений в контексте реализации идей социального партнерства нашло свое отражение в трудах Беляевой И., Верхана П.Х., Генкина Б.М., Ермоленко Т., Кирилушкиной И.А., Кубицкого С.И., Переверзева М.П., Садовой Е.и др. Исследование проблем, связанных с содержательными моментами понятий трудовые ресурсы, трудовой потенциал, человеческие ресурсы, человеческий потенциал, кадровый потенциал нашло свое отражение в работах Кижеватовой Е., Корнейчука Б.В., Нижегородцева Р.М., Рубина Я.И., Соболевой И.В., Тесленко А.Н., Шаталовой Н.И.и др. Анализ процессов накопления и развития человеческого капитала получил реализацию в исследованиях Добрынина А.И., Дятлова С.А., Ерохина С.Г., Ильинского И.В., Исаенко А.Н, Рубина Я.И., Соболевой И.В., Супяна В, Тесленко А.Н., Цыренова Е.Д., Щетинина В.П. и др. Развитие теории социального капитала нашло отражение в работах Вильховченко Э., Монусовой Г., Стрельниковой Л.В., Сысоева С.А., и др. Макроэкономические особенности развития трудовых отношений нашли свое выражение в исследованиях Збышко Б.Г., Кендрика Дж., Лебедевой Л.Ф., Новикова А.В., Марцинкевича В.И., Супяна В. и др.

Предметом исследования выступают мотивационные аспекты занятости и человеческого капитала.

Цель исследования заключается в определении сущности занятости и ее мотивирующих факторов.

Задачи исследования: определить сущность занятости, охарактеризовать место мотивационной компоненты в ее системе, определить факторы, мотивирующие персонал к высокопродуктивному труда.

Методы исследования – это система общемировоззренческих, общих научных и частных методов познания.

Постановка проблемы. Автору представляется необходимым выделить в качестве весьма значимого элемента занятости мотивацию, именно она позволяет сконцентрировать внимание на проявлении потребностей и интересов экономических субъектов. Сама совокупность способностей человека говорит о потенциальных возможностях индивида, которые должны быть реализованы. Полноценность реализации зависит от наличия соответствующей мотивации, от того, насколько человек ориентирован на достижение определенного результата.

Мотивация - это не просто целенаправленная активность людей. Она будет иметь место там, где человек более или менее четко осознает предполагаемые последствия деятельности и ее возможные результаты. Практика показывает, что человек имеет право выбора среди нескольких альтернатив поведения. Именно мотивация является процессом выбора конкретного поведения среди возможных вариантов трудовых действий людей. Когда у человека актуализирован какой-то экономический интерес, то именно мотивация позволяет выбрать варианты поведения, направляет поведение, предопределяет последовательность мероприятий по достижению конкретной цели. Выбор алгоритма поведения будет определяться факторами макроэкономического и микроэкономического порядка. Микроэкономические факторы обусловлены, во-первых, специфическими условиями трудовой деятельности, во-вторых, индивидуально-психологическими особенностями работника, в-третьих, ожидаемыми последствиями действий. Наибольшую пестроту будут представлять индивидуально-психологические особенности работника. Сюда войдут, во-первых, социальные, политические, экономические и нравственные идеалы и перспективы; во-вторых, стремления к организации жизни и быта; в-третьих, очень сильная потребность в чем-либо; в-четвертых, сильное чувство; в-пятых, привычки, предрассудки, традиции; в-шестых, подражание; в-седьмых, энергетические возможности.

Любая деятельность, как известно, сопряжена с определенными издержками, имеет свою цену. Трудовая деятельность определяется затратами физических и моральных сил. Высокая интенсивность труда может отвлекать работника, если нет достаточных условий для поддержания работоспособности. Плохая организация труда, неблагоприятные производственные условия, неразвитость социально-бытовой сферы могут приводить к такой стратегии поведения работников, когда они предпочитают работать меньше, меньше и получать, так как для них неприемлема цена интенсивного труда. Может иметь место и иная ситуация, при которой, работник для поддержания определенного уровня благосостояния, готов платить здоровьем. А общество, устанавливая надбавки и льготы за вредные условия труда, оплату за сверхурочную работу, это санкционирует. Необходимо понимать, что, чем больше разрыв между тем, что работник отдает обществу, и тем, что он получает взамен, тем меньше для него значимы такие мотивы труда, как долг перед обществом, стремление приносить пользу. Параллельно в его сознании происходит гипертрофирование материального вознаграждения за труд. Эти процессы развиваются наиболее интенсивно, когда заработная плата оказывается существенно ниже стоимости необходимого продукта.

Следствием снижения мотивов реализации в обществе становится депрофессионализация работников. Забота о повышении профессиональной квалификации перестает быть актуальной, так как потребительские свойства производимой продукции теряют смысл и перестают связываться с удовлетворением собственных потребностей.

Сам факт вступления человека в определенные трудовые отношения с целью реализации накопленного человеческого капитала предполагает, что он за заранее оговоренное вознаграждение обязан выполнять определенные обязанности. В этом контексте мотивация теряет смысл. Это сфера контролируемой деятельности, где работаю мотивы угрозы увольнения за невыполнение минимальных требований нанимателя. Работник должен четко знать, какие требования к нему предъявляются, какое вознаграждение он получит при их выполнении, какие санкции последуют в случае их нарушения. Дисциплина всегда несет в себе элементы принуждения, она ограничивает свободу выбора вариантов поведения. Все же грань между контролируемым и мотивируемым поведением условна и подвижна, так как работник с сильной мотивацией труда обладает сильной самодисциплиной, добросовестно трудится и выполняет правила трудового распорядка.

Мотивация труда как бы вырастает из административных методов управления, но не заменяет их. Мотивация эффективна только в том случае, когда предприниматели поддерживаю тот уровень работы, за который платят. В наиболее общем виде цель мотивации – не просто побудить человека работать, а побудить его делать лучше и больше, чем это обусловлено трудовым контрактом. Для этого наниматель может использовать многообразие форм мотивирования работников.

Результаты исследования. Занятость определяется законодательством Республики Беларусь как не запрещенная законом деятельность граждан, как правило, приносящая заработок (доход) (ст.1 закона «О занятости населения Республики Беларусь»). Она связывается, прежде всего, с экономически активным

населением. Последнее, в соответствии с методологией МОТ, представляет часть населения, которая обеспечивает предложение своего труда для производства и оказания разнообразных услуг. Количественно эта группа складывается из численности занятых и безработных, под которыми понимаются строго определенные группы людей. В экономическом контексте отношения занятости являют собой сложную, многоуровневую систему отношений, складывающуюся между субъектами и объектами по поводу определения условий и возможностей воспроизводства рабочей силы. Такая трактовка позволяет учесть множество видов и форм занятости, в основе которых лежат разнообразные критерии.

Вид занятости определяет тип вовлечения работника в отношения занятости и может существовать в виде полной, продуктивной, социально-полезной, рациональной и эффективной занятости. *Полная* занятость определена как основополагающая цель развития человечества в рамках МОТ. Она может быть определена как состояние, при котором спрос на рабочую силу полностью соответствует ее предложению. Главным атрибутом полной занятости является то, что общество не навязывает своим гражданам вид или форму занятости и не допускает принуждения к труду. В соответствии с международным классификатором статуса занятости выделяются шесть групп занятого населения: наемные работники; работодатели; лица, работающие за свой счет; члены производственных кооперативов; помогающие члены семьи; работники, не классифицируемые по статусу. Говоря яснее, полная занятость представляет собой такое состояние рынка труда, при котором все желающие имеют работу, циклическая безработица равна нулю, но при этом сохраняется ее естественный уровень. *Эффективная* занятость подразумевает такое распределение ресурсов труда по отраслям, территориям, производствам, квалификации, которое позволяет получить наибольший прирост ВВП. Как видно, эта категория представляет собой чисто теоретическое понятие, которое характеризует такое функционирование рынка труда, при котором нет потерь предложения труда, и на этой основе достигается наибольший материальный результат. *Продуктивная* занятость представляет занятость в общественном производстве и количественно характеризуется понятием экономически активного населения. *Социально-полезная* занятость характеризуется не только занятыми в общественном производстве, но и находящимися на военной службе, в органах внутренних дел, обучающимися в дневных учебных заведениях (принимаются в расчет студенты в трудоспособном возрасте), занятыми ведением домашнего хозяйства и т.д. *Рациональная* занятость определяется соотношением величины продуктивной занятости к социально- полезной.

Форма занятости представляет собой конкретный способ вовлечения работника в производственный процесс и является своеобразной конкретизацией вида занятости на уровне отдельных субъектов. Классификация форм также определяется, исходя из разнообразных критериев. По отношению конкретного лица к собственности средств производства хозяйствующих агентов выделяют *работающих по найму* или *на себя*. К *работающим по найму* МОТ относит лиц, которые находились на работе и выполняли свои обязанности, а также, если они числились на работе в списках работников, но в период переписи временно отсутствовали. К *работающим на себя* относят мелких предпринимателей, фермеров без найма рабочей силы, лиц свободных профессий, кустарных производителей, а также помогающих членов семьи и домохозяек. По длительности найма различают *постоянную, временную, сезонную занятость и случайные работы*. Постоянная занятость имеет место в случае наличия длительного или бессрочного трудового контракта; временная ограничивается конкретным интервалом времени; сезонная определяется привязкой к конкретной поре года; случайные работы обычно непродолжительны и носят маловероятный характер. *Временная занятость* может быть реализована в нескольких формах: найм по контракту, совместительство, надомный труда, некоторые исследователи включают сюда и сезонные работы. Гибкие формы временной занятости охватывают такие режимы работы как неполный рабочий день, изменение начала или окончания рабочего дня, скользящий график, разделение рабочего места между двумя работниками и т.д. Сегодня продолжительность временных работ невелика и колеблется от 10 дней до 6 месяцев. Одной из основных проблем является краткосрочность, что вынуждает работников повторно обращаться в службу занятости в поисках трудоустройства. Среди трудоустроенных на условиях неполной занятости велика доля женщин, что связано с хорошими возможностями по совмещению домашних обязанностей, воспитанию детей и карьеры. В качестве основных недостатков хотелось бы отметить низкую заработную плату, отсутствие гарантий на постоянное трудоустройство, лишение социальных гарантий (медицинской страховки). По условиям занятости выделяют *первичную* (трудовая деятельность по основному месту работы, которая согласно МОТ, определяется по местонахождению трудовой книжки работника) и *вторичную* (в свободное от работы время по совместительству, это различного рода контракты и разовые работы).

В качестве составляющих при анализе мотивационной компоненты можно выделить здесь отношения по организации рабочего месте, по охране труда, использованию рабочего времени и дисциплине труда. Рабочее место – это среда непосредственного приложения труда, где индивид проводит большую часть своего времени. Система мероприятий по оснащению его средствами и предметами труда, их размещение, использование и представляет организацию рабочего места. В последнее время большое значение придается улучшению условий труда. Под ними понимается совокупность факторов (производственных, санитарно- гигиенических, психологических, социальных и эстетических), которые оказывают воздействие на здоровье и работоспособность человека. Рекомендации МОТ позволяют определить десять основных факторов производственной среды, которые влияют на работоспособность человека и вызывают у него усталость: физическое усилие; нервное напряжение; темп работы; рабочее положение; монотонность работы;

температура, влажность и тепловое излучение; загрязненность воздуха; производственный шум; вибрация, вращения, толчки; освещенность. Отношения по о*хране труда* предполагают осуществление системы технических и социально-гигиенических мер по обеспечению нормальных условий труда. К первым мероприятиям можно отнести внедрение безопасной техники и технологии; ко вторым – поддержание рационального освещения и влажности, снижения загрязненности воздуха, уменьшение производственного шума и т.п. Ключевым вопросом охраны труда остается сокращение производственного травматизма. Весьма актуальными являются и проблемы рационального *использования рабочего времени*. И дело не только в том, что оптимальное разграничение времени труда и отдыха повышает производительность труда, увеличивает объем производства конечной продукции, но и является способом сокращения безработицы в масштабах всего общества. Организация труда посредством использования гибких систем предусматривает организацию гибкого рабочего места в дополнение к скользящему графику, работу по сокращенной рабочей неделе, разделение обязанностей одной штатной единицы. Развитые государства активно используют неполную рабочую неделю как средство борьбы с безработицей. Эти проблемы решаются на общегосударственном уровне. В качестве примера можно привести Францию. Здесь на государственном уровне проводятся манипуляции с продолжительностью рабочей недели, существенное сокращение отчислений на социальное обеспечение. Для заинтересованности наниматься на неполную неделю работника гарантируется сохранение всех прав, которые оговорены в трудовом законодательстве. И, наконец, еще один элемент организации труда, это его *дисциплина.* Суть данного понятия заключается в том, чтобы занятые в производственном процессе подчинялись определенному порядку поведения. С этой целью могут использоваться административные, организационные, экономические, моральные, материальные, правовые методы ее обеспечения. Состояние дисциплины труда находит свое проявление в таком явлении как текучесть кадров. Последняя имеет ряд отрицательных моментов, таких как негативное воздействие на трудовой коллектив и создание его неформальной структуры, потери рабочего времени и средств на подготовку новых кадров, снижение производительности и активности трудовой деятельности и т.п.

Экономисты говорят о воспроизводственной, стимулирующей, регулирующей, социальной и учетно-производственной функциях заработной платы. Выполнение заработной платой первой из названных функций должно обеспечить удовлетворение потребностей работника и членов его семьи. Стимулирующая или мотивационная функция заработной платы заключается в установлении непосредственных связей между количеством, качеством затраченного труда и его результатами. Регулирующая функция состоит из двух моментов. С одной стороны, заработная плата является основным источником доходов населения, а потому активно воздействует на спрос граждан. С другой, она является элементом издержек производства, а потому воздействует на параметры конкретного рынка труда. Социальная функция заработной платы призвана обеспечивать реализацию на практике принципа социальной справедливости. И, наконец, учетно-производственная – определяет долю живого труда в совокупных издержках производства.

Абсолютный уровень заработной платы будет определяться совокупностью *факторов*. К числу первых факторов следует отнести уровень социально- экономического развития государства. Действительно, более богатое и развитое государство, с большим объемом производимого ВВП, может позволить себе, даже при той же доле доходов в создаваемом продукте, более высокую оплату труда. Быстрый экономический рост создает реальную основу для роста заработной платы.

Другим фактором, который оказывает влияние на номинальную заработную плату, является квалификация работников. Дело в том, что более квалифицированный и сложный труд создает в единицу времени большую стоимость, затрачивает больше физиологической и умственной энергии, а потому должен быть лучше оплачен.

Третьим фактором является стоимость рабочей силы, которая в процессе трудовой деятельности должна быть воспроизведена. Стоимость воспроизводства рабочей силы, как известно, определяется фондом жизненных средств. Последний может быть существенно дифференцирован в зависимости от потребностей работников, затрат энергии в процессе производства. В процессе жизнедеятельности человека должно быть удовлетворено целое многообразие потребностей: физиологические, в жилище, отдыхе, образовании, повышении квалификационного уровня. В стоимость воспроизводства рабочей силы включаются иждивенческие расходы, затраты на повышение качества рабочей силы.

Сложившаяся практика оплаты труда свидетельствует о том, что, как правило, добавленная стоимость, которая создается трудом работников, не совпадает с ценой их труда. Проблема согласования указанных параметров может быть решена посредством гибкого изменения оплаты труда в зависимости от результатов работы предприятия, с одной стороны, и личного вклада занятого персонала, с другой. Увязывая, таким образом, заработную плату с итогами производственного процесса, общество обеспечивает быстрое реагирование на изменение рыночной конъюнктуры с учетом развития экономической системы.

Четвертым фактором, определяющим уровень номинальной заработной платы, являются атрибуты конкурентного механизма: спрос, предложение и конкуренция. Повышение спроса имеет своим следствием рост оплаты труда, если же преобладает тенденция роста предложения, то она падает. Что касается конкуренции, то ее развитие в среде работников имеет следствием падение уровня заработной платы, а преобладание соперничества между нанимателями – повышение рассматриваемого параметра.

И, наконец, пятым фактором, который определяет номинальную зарплату, является соотношение сил между работодателями и профсоюзами. Наемные рабочие объединяются в профсоюзы с целью получения заработной платы такого размера, который позволяет обеспечивать удовлетворение их насущных потребностей. Реализация итогов их противоборства политике работодателей отражается в коллективных договорах, трудовых контрактах. При этом работники исходят из того, что работодатель заинтересован в минимизации издержек на труд, поскольку следствием этого станет увеличение получаемой прибыли. Примирить интересы работодателей и работников призваны органы исполнительной ветви государства посредством заключаемых соглашений. При этом необходимо учитывать тот факт, что для компромисса противонаправленности целей субъектов трудовых отношений, следует добиться оптимального соотношения доходов различных факторов производства. Если, например, работники окажут давление на предпринимателей и в коллективном договоре будет закреплена завышенная ставка заработной платы, то доля прибыли во вновь создаваемой стоимости будет снижаться, в долгосрочном периоде это обернется снижением темпов роста производства. Конечным результатом может стать сокращение численности и снижение реальной заработной платы. Соответственно, наоборот, в случае включения в коллективный договор заниженного параметра заработной платы, возрастет доля прибыли. Предпринимателей это удовлетворит, но будут подорваны стимулы работника к труду.

Развитие рыночной экономики позволяет расширить круг факторов, которые оказывают воздействие на реальную заработную плату. Анализ влияния уровня налогообложения позволяет констатировать, что порядок уплаты определенных налогов и платежей существенно отличаются друг от друга. Подоходный налог удерживается параллельно с начислением заработной платы, налог на недвижимость, например, уплачивается работников уже из полученной суммы. Однако, по своим последствиям для конкретного гражданина удержание постоянных налогов или разовых никоим образом не отличаются друг от друга. Процесс развития рынка придает практически всем отношениям товарный характер. Государство, по «сути», перекладывает часть расходов на самих граждан, когда часть социальных услуг становится платной. Так уже сейчас реальностью становится платное начальное, среднее и высшее образование, медицинское обслуживание, строительство жилья; неуклонно растут жилищно- коммунальные услуги, проезд на всех видах транспорта, стоимость лекарственных препаратов и т.д.

Мотивационный механизм заработной платы включает четыре основных компонента:

- коллективно-договорная система, которая отражает интересы субъектов трудовых отношений при организации оплаты труда;
- система обеспечения минимальных гарантий в сфере заработной платы;
- защита зарплаты от негативных моментов развития экономической системы;
- финансово-кредитное и налогово-бюджетное воздействие на динамику и уровень оплаты труда и доходов населения.

Выводы. Существует некоторые факторы, которые в современных условиях снижают мотивационный уровень заработной платы. Во-первых, это касается воспроизводственной функции заработной платы. Во-вторых, это не очень высокая доля зарплаты, прежде всего минимальной зарплаты в валовом внутреннем продукте. В-третьих, необходимо отметить такой факт, как наличие весьма низкого уровня безработицы в Республики Беларусь. С социальной точки зрения, это весьма позитивный момент. Но естественный уровень безработицы всегда выполнял санирующую роль на рынке труда, поскольку вымывал неэффективную рабочую силу с рынка труда. И, наконец, в-четвертых, фактором снижения мотивационной функции заработной платы является высокий уровень пенсионной нагрузки. Наша планета стремительно стареет: каждую секунду в мире свое шестидесятилетие отмечают два человека. По прогнозам ООН, к середине 21 века на Земле будет жить около 3,2 миллиона людей старше 100 лет, в то время как на сегодняшний день их насчитывается немногим более 300 тысяч. Доля пожилых людей в общей структуре населения растет быстрее, чем какой-либо другой возрастной группы. На мировой карте появляется все больше «старых» стран - государств с более чем 7% населения старше 65 лет. Продолжает стремительно увеличиваться продолжительность жизни граждан как развитых, так и развивающихся территорий. Если в 1950-х гг. человек в среднем жил 47 лет, в 2010г. этот показатель вырос до 69 лет. Ожидается, что к 2050г. среднестатистический житель нашей планеты будет умирать в 76 лет, а к 2100г. - в 85. Пожилых людей становится больше из-за улучшения качества здравоохранения, интенсивного развития медицины, усовершенствования санитарного надзора, расширения доступности образования и экономического благополучия. Безусловно, возможность проживать длинную жизнь - триумф человеческого развития, однако старение населения несет с собой и множество новых вопросов.

Из-за увеличения числа пожилых людей различным странам не избежать проблем при формировании социальных бюджетов и построении пенсионных систем. Происходящее параллельно сокращение количества людей трудоспособного возраста больно ударит по налоговым поступлениям, без которых просто невозможно содержать пенсионеров. Это серьезная угроза для уровня жизни населения всех без исключения возрастов.

В отличие от развивающихся государств, которые столкнулись с проблемой старения населения лишь в последние несколько десятилетий, развитые страны переживают этот процесс более ста лет. Количество пожилых людей в них уже превысило численность детей, а к 2050 г. пенсионеров в США,

Западной Европе и Японии будет проживать и вовсе в два раза больше, чем молодых граждан. Первое место в мире по доле пожилого населения занимает Япония: здесь сегодня живет почти 25% людей в возрасте 65 лет и старше. Стремительно приближается к ней и другое развитое азиатское государство - Южная Корея, которая из-за очень низких показателей рождаемости может в недалеком будущем стать одной из наиболее «старых» стран на планете. На сегодняшний день пенсионные расходы государств, входящих в Евросоюз, «съедают» около 13% их валового внутреннего продукта. В дальнейшем на содержание пожилых людей европейские страны будут вынуждены тратить еще больше средств. Так, в Великобритании расходы бюджета только на пенсии в ближайшие 45-50 лет могут вырасти почти на 3 процентных пункта - до 8,4% ВВП. На каждого европейского пенсионера сегодня в среднем приходится четыре человека трудоспособного возраста, однако уже к 2050г. это соотношение может составить 1 к 2.

Традиционно старость родителей в развивающихся государствах обеспечивали их дети. Однако в условиях стремительного увеличения количества пенсионеров и не менее интенсивного сокращения численности трудоспособного населения эта ноша может в скором времени стать для молодого поколения непосильной. Более того, объективная реальность такова, что в крайне индивидуализированном и стремительно меняющемся мире все меньше молодых людей готовы обеспечивать своих родителей в старости. Без соответствующей системы поддержки со стороны государства развивающийся мир уже в недалеком будущем может столкнуться с масштабными социальными проблемами.

Список использованных источников

1. Информационный портал Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.mintrud.gov.by – Дата доступа: 24.01.2017.

2. Истомина, Л. Координатор экономических проектов ПРООН.: Презентация регионального доклада ПРООН «Участие бизнеса в решении проблем бедности». [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://infobank.by – Дата доступа: 25.01.2017.

3. Официальный сайт Министерства труда и социальной защиты – Минск. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://mintrud.gov.by. Дата доступа: 26.01.2017.

4. Официальный сайт ООН. Доклад о развитии человеческого потенциала. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// hdr.undp.org/en/ – Дата доступа: 23.01.2017.

5. Официальный сайт Национального статистического комитета Республики Беларусь – Минск. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://belstat.gov.by – Дата доступа: 19.01.2017.

6. Петросян, Д. Социальная справедливость в экономических отношениях / Д. Петросян. – Вопросы экономики. – 2014. – №2. – С. 59-67.

References

1. Information portal of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Belarus : http:// www.mintrud.gov.by

2. Istomin L. Economic Coordinator UNDP : Presentation of the regional UNDP report «The participation of business in solving the problems of poverty» : http://www.infobank.by

3. The official website of the Ministry of Labour and Social Protection : http://www.mintrud.gov.by

4. Official UN website. Human Development Report : http:// www.hdr.undp.org/en

5. The official website of the National Statistical Committee of the Republic of Belarus : http:// www.belstat.gov.by

6. Petrosyan D., Social justice in economic relations. Problems of Economics, 2014, issue 2, pp. 59-67.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Базилева Марина Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної політики Білоруського державного економічного університету

e-mail: basyleva@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ:

Базылева Марина Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической политики Белорусского государственного экономического университета

e-mail: basyleva@mail.ru

ABOUT THE AUTHOR:

Bazyleva Marina, PhD, associate professor, assistant professor of economic policy of the Belarusian State University of Economics;

e-mail: basyleva@mail.ru

УДК 331.522.4:314.118

ВПЛИВ ЯКОСТІ ТА ТРИВАЛОСТІ ЖИТТЯ НА ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ В УКРАЇНІ

Гайдук І.С.

Предметом статті *є теоретичні основи розвитку людського потенціалу та якості життя, уточнення і систематизація їх складових.*

Метою статті *є висвітлення впливу якості та тривалості життя на розвиток людського потенціалу в Україні за допомогою показників індексу людського розвитку та індексу якості життя.*

Методологічною основою *статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.*

Результати роботи. *Наведено структурні складові людського потенціалу. Теоретично визначено показники людського потенціалу, проаналізовано їх числові значення по Україні та провідних країнах світу. Розглянуто визначення поняття «якість життя» та представлено загальну характеристику індексів якості життя окремих країн. Узагальнено підсумок щодо розміщення України та деяких країн світу в рейтингу тривалості життя.*

Галузь застосування результатів. *Результати дослідження можуть застосовуватися в практичній економічній діяльності.*

Висновки. *Держава повинна визнати пріоритетними завданнями людського розвитку поліпшення якості й доступності освіти, зміцнення здоров'я, підвищення рівня життя всіх громадян. Одним із завдань є збереження і розвиток людського потенціалу у похилому віці. В результаті цього потребується розробка в Україні ефективної економічної системи з урахуванням демографічних процесів у цілому. В сучасних умовах цей напрям діяльності може бути реалізовано в одному з національних проектів, мета якого – збереження потенціалу українців протягом усього життєвого циклу.*

Ключові слова: *людський потенціал, якість життя, тривалість життя, людський інтелектуальний потенціал, соціальний капітал, демографічна структура, демографічне старіння.*

ВЛИЯНИЕ КАЧЕСТВА И ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТИ ЖИЗНИ НА ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ В УКРАИНЕ

Гайдук И.С.

Предметом статьи *являются теоретические основы развития человеческого потенциала и качества жизни, уточнение и систематизация их составляющих.*

Целью статьи *является освещение влияния качества и продолжительности жизни на развитие человеческого потенциала в Украине с помощью показателей индекса человеческого развития и индекса качества жизни.*

Методологической основой *статьи стали общенаучные методы познания, обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.*

Результаты исследования. *Приведены структурные составляющие человеческого потенциала. Теоретически определены показатели человеческого потенциала, проанализированы их числовые значения по Украине и ведущих странах мира. Рассмотрены определение понятия «качество жизни» и представлена общая характеристика индексов качества жизни отдельных стран. Обзор итог по размещению Украины и некоторых стран мира в рейтинге продолжительности жизни.*

Область применения результатов исследования. *Результаты исследования могут применяться в практической экономической деятельности.*

Выводы. *Государство должно признать приоритетными задачами человеческого развития улучшения качества и доступности образования, укрепления здоровья, повышения уровня жизни всех граждан. Одной из задач является сохранение и развитие человеческого потенциала в пожилом возрасте. В результате этого требуется разработка в Украине эффективной экономической системы с учетом демографических процессов в целом. В современных условиях это направление деятельности может быть реализовано в одном из национальных проектов, цель которого – сохранение потенциала Украинской течение всего жизненного цикла.*

Ключевые слова: *человеческий потенциал, качество жизни, продолжительность жизни, человеческий интеллектуальный потенциал, социальный капитал, демографическая структура, демографическое старение.*

INFLUENCE QUALITY AND IMPACT LIFETIME ON HUMAN POTENTIAL IN UKRAINE

Gayduk I.S.

The subject of the article *is the theoretical foundations of human development and quality of life, refine and organize their constituents.*

The aim of the article *is to illumination the impact quality and duration of life for human development in Ukraine by using of human development index and quality of life index.*

Methodology work *of this article is general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.*

© Гайдук І.С., 2017

Results of research. *An structural components of the human potential. In theory, defined human development indicators, analyzes their numerical values in Ukraine and leading countries. Considered the definition of «quality of life» and presented general characteristics of indices of quality of life of individual countries. Done summary of placement Ukraine and some countries in the ranking of life expectancy.*

Scope of results of research. *The results of the research can be applied in practical economic activities.*

Conclusions. *The state should recognize the human development priorities improving the quality and accessibility of education, health promotion, improvement the living standards of all citizens. One of the goals is the preservation and development of human potential in old age. As a result of this needed to develop in Ukraine effective economic system taking into account the demographic processes in general. In modern conditions this line of action can be realize in one of the national projects whose aim – saving potential of Ukrainian throughout the life cycle.*

Keywords: *human potential, quality of life, lifetime, human intellectual potential, social capital, demographic structure, demographic aging.*

Актуальність теми дослідження. Однією із складних та визначальних проблем соціально-економічного прогресу є розвиток людини, зміна її місця і ролі у виробництві та суспільстві. Вона є головною продуктивною силою суспільства, її праця – джерело багатства країн і народів. Створюючи нові продуктивні сили, людина змінює характер і умови своєї праці, мотивацію праці та умови життя, підвищує освітній, професійно-технічний і культурний рівень.

У сучасних наукових дослідженнях дефініція якості життя населення виступає пріоритетним напрямом, що визначає об'єктивну потребу у формуванні заходів державної, регіональної політики щодо її покращення. Проте при розробці програм соціально-економічного розвитку центральні та регіональні органи влади орієнтуються перш за все на досягнення стабільного економічного зростання країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, а не на якість життя конкретного індивідуума чи населення на певній території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теоретичного розгляду та аналізу інформації щодо розвитку людського потенціалу, його взаємозв'язку із якістю та тривалістю життя присвячені численні праці таких вітчизняних та іноземних науковців: Агжанов Р.А., Айвазян С.А., Дубсон Б.И., Жеребин В.М., Мандибура В.О., Удотова Л.Ф., Васильченко В.С., Гриненко А.М., Грішнова О.А., Керб Л.П., Арон Р., Тоєнбі А. та ін.

Проте питання ефективної раціональної побудови залежності позитивних змін у розвитку людського потенціалу від якості життя людей потребує подальших досліджень, що й зумовлює актуальність даної проблематики.

Метою статті є висвітлення впливу якості та тривалості життя на розвиток людського потенціалу в Україні за допомогою показників індексу людського розвитку та індексу якості життя.

Виклад основного матеріалу. До основних активів людського капіталу належать: первинна освіта; охорона здоров'я; освіта дорослих, що включає навчання та підвищення кваліфікації на виробництві, самовдосконалення, додаткова освіту тощо; виховання гуманітарних складових людського капіталу; посилення мотивації працівників до підвищення якості своєї праці; міграція працівників та їхніх сімей з метою поліпшення умов працевлаштування; пошук економічно важливої інформації; надбання, володіння яким додає успіхів у спілкуванні з людьми [8, с. 163].

В результаті розуміння масштабності активів людського капіталу, на рис. 1 зображена структурна схема складових людського потенціалу, сформована на основі визначень і трактування даної категорії як вітчизняними науковцями, так і закордонними.

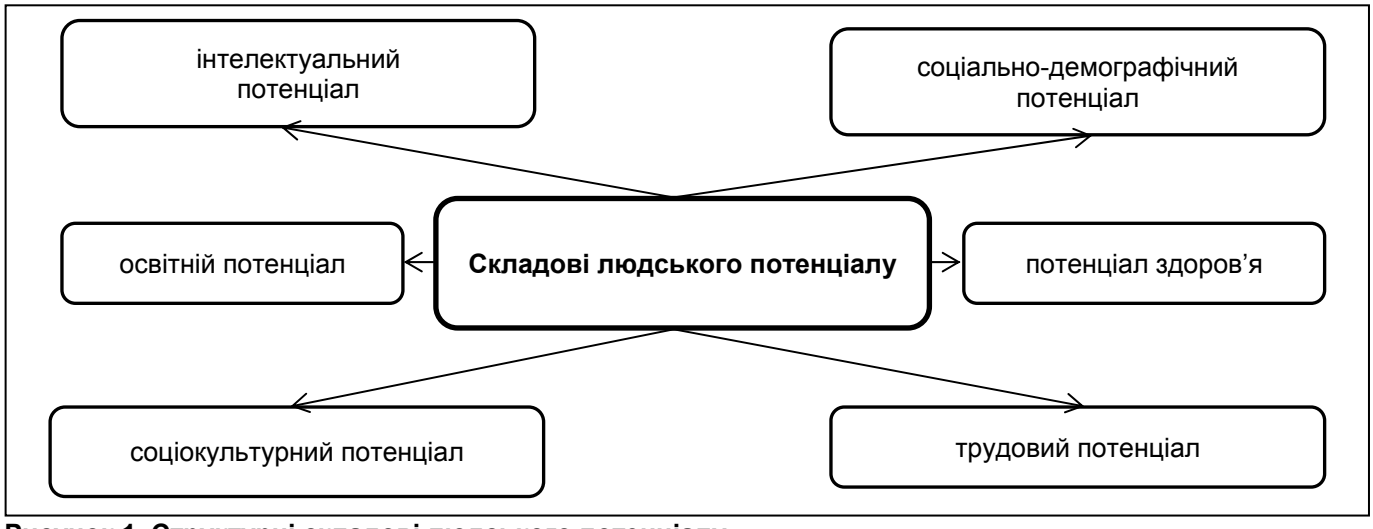

Рисунок 1. Структурні складові людського потенціалу
** розроблено автором*

Головна особливість демографічного відтворення України на початку XXI ст. полягає у феноменальному природному зменшенні населення. З часів незалежності населення України скоротилося на 18,5 %: з 52 млн. осіб до 42,4 млн. осіб у листопаді 2016 р. Якщо така тенденція зберігатиметься, прогнозується скорочення населення до 2050 р. майже на 40% – до 36,2 млн. осіб [8, с. 7].

Як показує світова практика, для аналізу рівня життя людей необхідно використовувати такі основні показники, як індекс людського розвитку та індекс якості життя.

Рівень життя в Україні доцільно визначати за такими показниками:

- стан розвитку людського потенціалу (індекс людського розвитку);
- заробітна плата;
- рівень бідності;
- пенсійне забезпечення;
- стан заборгованості із виплати заробітної плати;
- рівень доходів та витрат населення країни;
- соціальна допомога.

Рівень життя населення – ступінь задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб людей [14].

Людський потенціал визначається як системна сукупність інтелектуальних і фізичних можливостей відтворення здоров'я, знань, професійної кваліфікації, вмінь і навичок, отримання доходу, сприйняття і розвитку культури і етики, яка в певних умовах, при необхідних ресурсах забезпечує можливість життєдіяльності. Відповідно до основних цілей і пріоритетів розвитку людського потенціалу його зміни визначаються індексом людського розвитку (ІЛР) – інтегрованим показником, який розраховується як усереднене значення таких трьох узагальнених показників (індексів людського розвитку): індексу очікуваної тривалості життя (довголіття), індексу досягнутої освіти, індексу рівня життя, що визначається як скоригований реальний ВВП на душу населення [11, с. 400-401].

Країни, що характеризуються показником нижче 0,5, мають на увазі наявність низького рівня людського розвитку, від 0,5 до 0,8 рівень характеризується як середній, і відповідно високий рівень передбачає оцінку вище 0,8.

За рекомендаціями в якості нормативів ІЛР застосовують максимальну тривалість життя (85 років) і мінімальну (25 років) і при розрахунку розвитку людського потенціалу.

В табл. 1 представлено рейтинг країн за ІЛР з 2011 по 2015 рр. Для дослідження взято 9 країн, що стоять на найвищих щаблях рейтингу та Україну для порівняння.

Таблиця 1. Рейтинг країн за ІЛР за 2011-2015 рр.

№	Країна	2011	Країна	2014	Країна	2015
1	Норвегія	0,943	Норвегія	0,944	Норвегія	0,944
2	Австралія	0,929	Австралія	0,933	Австралія	0,935
3	Нідерланди	0,910	Швейцарія	0,917	Швейцарія	0,930
4	США	0,910	Нідерланди	0,915	Данія	0,923
5	Нова Зеландія	0,908	США	0,914	Нідерланди	0,922
6	Канада	0,908	Німеччина	0,911	Німеччина	0,916
7	Ірландія	0,908	Нова Зеландія	0,910	Ірландія	0,916
8	Ліхтенштейн	0,905	Канада	0,902	США	0,915
9	Німеччина	0,905	Сінгапур	0,901	Канада	0,913
	…					
	Україна	0,729	Україна	0,734	Україна	0,747

** розроблено автором*

На період 2011 року Україна займала уже 76 місце серед 185 країн по розвитку людського потенціалу (за даними ООН від 3 листопада 2011 року). Лідирують знову ж таки Норвегія (0,943) та Австралія (0,929), третє місце займають Нідерланди (0,910), четверте – США (0,910), п'яте – Нова Зеландія (0,908).

За період з 1990 року значення Індексу людського розвитку України зросло з 0,705 до 0,747 – тобто на 6%, в середньому – на 0,024 % за рік. Цей показник належить до категорії високого рівня розвитку і ставить Україну в 2015 році на 81 місце серед 188 країн (2011 – 76, 2014 – 83).

По світу ж у цілому ІЛР зріс на 0,122 – тобто втричі більше, ніж по Україні. Країни першої групи (з найвищим рівнем людського розвитку) збільшили ІЛР на 0,083 – тобто практично вдвічі більше, ніж Україна; другої групи (куди входить і Україна) – на 0,128, тобто втричі більше, ніж Україна; навіть країни Європи та Центральної Азії збільшили ІЛР більше, ніж Україна.

На основі даних з табл. 1 побудуємо діаграму приросту ІЛР досліджуваних країн за 2011-2015 рр. (рис. 2).

Поняття «якість життя» конкретизує поняття «рівень життя». В ООН було запропоновано комбінований показник – індекс якості життя, який характеризує:

- рівень освіти;
- медичного обслуговування;

- тривалість життя;
- ступінь зайнятості населення;
- його платоспроможність;
- доступ до політичного життя тощо.

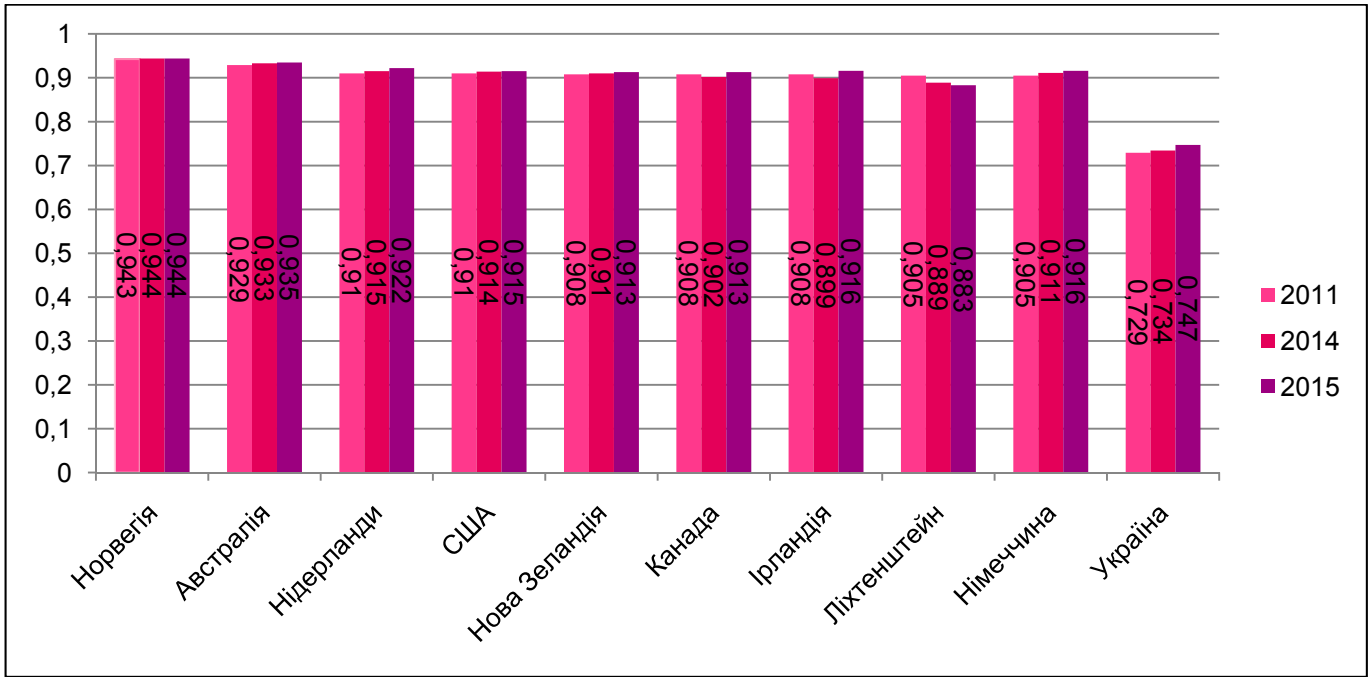

Рисунок 2. Приріст ІЛР провідних країн світу та України за 2011-2015 рр.

У соціальному плані рівень якості життя аналізують переважно як об'єкт, що визначає становище людей у соціально-економічній структурі суспільства і найбільш повно характеризує масштаби розшарування населення за рівнем доходів і майнового стану, яким визначають соціальний статус особи або певної групи людей [9, с. 18].

В. Мандибура виділяє ряд чинників, що впливають на формування якості життя населення: економіко-географічне положення, природно-кліматичні умови, природно-ресурсний потенціал, демографічний потенціал, структуру населення, структуру і спеціалізацію господарства, фінансову забезпеченість, тип соціально-економічного розвитку регіону [10, с. 125].

Деякі учені поняття «якість життя» виводять безпосередньо зі стандарту. Так, французький соціолог Р. Арон висуває ідею про те, що «якість життя визначається рівнем життєвого стандарту і виявляється в зростанні пропорцій індивідуального прибутку, який витрачається на предмети споживання, що є розкішшю або близькі до неї, і на такі нематеріальні речі, як послуги, дозвілля і культура» [15, с. 8]. А. Тойнбі виходить з ідеї, що життєвий стандарт – це спосіб, а якість життя – мета людини [16, с. 69]. Нижче наведені основні з визначень «якості життя» населення, що найчастіше використовуються в економічній літературі.

1. Якість життя – ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або певним стандартам [12, с. 240].

2. Під якістю життя розуміють задоволеність населення життям з погляду широкого набору потреб і інтересів [4, с. 462].

3. Словосполучення «якість життя» дозволяє вкладати в нього різний зміст: від цілком конкретних питань, що стосуються умов праці й побуту людей, до загальнолюдських проблем людського буття [3, с. 8].

Для оцінки якості життя використовуються кількісні, якісні й інтегральні показники. Кількісні показники найбільш очевидні. Насамперед, це ВНП або національний доход на одну особу населення, рівень споживання різних матеріальних благ і послуг за класами товарів, рівень зайнятості тощо. Якісні показники якості життя визначають умови праці, побуту й дозвілля людини.

Інтегральні показники якості життя характеризують поєднання її часткових характеристик і критеріїв, причому як кількісних, так і якісних. Вони можуть бути представлені у вигляді різних комбінацій звітних статистичних показників, відповідних експертних оцінок тощо [2].

Критерії якості життя можуть бути загальними і конкретними. Перші ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях щодо змісту якісного життя, які формувалися в суспільстві протягом тривалого часу. Ці критерії, як правило, специфічні для окремих територій, країн, регіонів, соціальних груп та зумовлені поширеними у них особливими традиціями, менталітетом, способами господарювання тощо. Конкретні критерії − це еталонні значення визначених показників якості життя. Такими можна вважати результати статистичних обстежень, нормативно або законодавчо визначені норми споживання тощо [1].

Загальнометодологічна концепція стандартів і якості життя (Standard of Living and Quality of Life) використовується для оцінки суспільного прогресу у різних країнах. Концепція передбачає розмежування та оцінювання окремо двох елементів суспільного прогресу: рівня життя і якості життя. Згідно з концепцією стандартів і якості життя, складова стандартів життя відображає економічні (переважно макроекономічні) та інші об'єктивні показники [5], тоді як складова якості життя – переважно соціологічні або показники суто соціального змісту (здебільшого, суб'єктивні). Вказана методологія не має чіткого переліку показників для оцінювання і застосовується довільно, водночас для міжнародних порівнянь вона може використовуватися точково і частково [6].

На поточний момент не існує єдиного підходу до оцінки якості життя населення. Різноманіття підходів до вимірювання якості життя узагальнено в табл. 2.

Згідно рейтингу індексу якості життя за 2016 рік, перші 5 країн мають наступні показники: Німеччина – 83,1 %, Данія – 83 %, Фінляндія – 82 %, Норвегія – 81,7 %, Швеція – 81,6 %. США займає місце позаду країн Європейського Союзу з двох причин: більш низький бал за миролюбства (згідно з Глобальним індексом світу) через свого ядерного арсеналу і участі в збройних конфліктах, а також низький бал за свободу поселення.

Таблиця 2. Загальна характеристика індексів якості життя окремих країн [7]

Назва	Суб'єкт, який здійснює розрахунок	Принцип розрахунку	Індикатори	Кількість охоплених країн
Індекс людського розвитку	ПРООН	Середньо-геометричне трьох індексів	Очікувана тривалість життя, освіта, валовий національний дохід	187
Індекс добробуту (Prosperity Index)	Дослідницька організація Legatum Institute	Інтегральна оцінка параметрів	Економіка, рівень розвитку підприємництва і можливостей у бізнесі, державне управління, освіта, охорона здоров'я, рівень безпеки, особиста свобода, соціальний капітал	110
Індекс/рейтинг міст з найвищою якістю життя	Консалтингова компанія Mercer Human Resource Consulting	Рейтингові оцінки	39 критеріїв оцінювання: політико-соціальне середовище, економічні показники, наявність певних обмежень (наприклад, цензури), якість системи охорони здоров'я, якість системи освіти, доступність і вартість житла, культурне життя, клімат і ймовірність природних катаклізмів	215 міст світу
Індекс якості життя Gallup	Інститут Gallup	Соціологічне обстеження якості життя	Здоров'я, освіта, матеріальний достаток, громадська активність, політична свобода, соціальні зв'язки, довкілля, економічна та фізична безпека	Змінюється з року в рік
Індекс людського розвитку за методикою Моніторингу регіонального людського розвитку	Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи		Шість блоків, 33 показники	

Україна, як і передбачалося, займає нижні рядки рейтингу, поряд з такими країнами, як Білорусь (82 місце), Казахстан (83), Південна Африка (89), Бенін (85) та іншими. У 2015 році наша країна отримала 30,2% і опустилася з 78 на 87 місце.

Як наголошується в доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) «Світова статистика охорони здоров'я», середня тривалість життя людей у світі зросла на 5 років з 2000 по 2015 рік.

Найбільшого прогресу досягли країни з низьким рівнем доходу, проте досі між багатими і бідними державами є значні відмінності. Прогнозована тривалість життя дітей, народжених в 2015 році, на сьогоднішній день складає 71,4 року (73,8 – для дівчаток і 69,1 – для хлопчиків). Однак на прогноз значною мірою впливає регіон народження: у розвинених країнах прогнозована тривалість життя перевищує 80 років, а в бідних – становить менше 60 років. Тривалість здорового життя, за підрахунками фахівців ВООЗ, для народжених у 2016 році може скласти 63,1 рік. Серед чоловіків найдовше будуть жити жителі Швейцарії (81,3 року). З іншого боку, в країнах Африки, зокрема в Сьєрра-Леоне, тривалість життя для жінок і чоловіків становить всього 50,8 і 49,3 року відповідно.

За оцінками Інституту стратегічних досліджень, незважаючи на зростання реальних доходів населення більш ніж удвічі, якісних зрушень у стані людського потенціалу України не відбулося, про що свідчать такі диспропорції:

- низький рівень якості життя (за індексом якості життя у 2015 році наша країна отримала 30,2% і опустилася з 78 на 87 місце);

- недостатнє фінансування людського розвитку за рахунок усіх джерел – держави, домогосподарств та підприємств;

- втрата позицій у розвитку людського потенціалу країни (згідно зі Звітом ООН про людський розвиток, з 2011 по 2015 рр. Україна перемістилася з 76-го на 81-ше місце за розвитком людського потенціалу);

- зростання масштабів і темпів депопуляції населення з погіршенням якісних характеристик людського капіталу, значні міграційні втрати населення продуктивного віку та високого професійно-кваліфікаційного рівня;

- збільшення питомої ваги осіб у віці 60 років і старших і зменшення питомої ваги осіб у віці, молодшому за працездатний;

- високий рівень смертності чоловіків працездатного віку, внаслідок чого різниця між очікуваною тривалістю життя жінок та чоловіків досягає 15 років;

- нераціональна структура як вищої, так і професійно-технічної освіти, що призводить до невідповідності підготовки фахівців потребам національної економіки та суспільного розвитку [13].

Висновки. Держава повинна визнати пріоритетними завданнями людського розвитку поліпшення якості й доступності освіти, зміцнення здоров'я, підвищення рівня життя всіх громадян. Одним із завдань є збереження і розвиток людського потенціалу у похилому віці. В результаті цього потребується розробка в Україні ефективної економічної системи з урахуванням демографічних процесів у цілому. В сучасних умовах цей напрям діяльності може бути реалізовано в одному з національних проектів, мета якого – збереження потенціалу українців протягом усього життєвого циклу.

Список використаних джерел

1. Агжанов Р.А. Социально-экономический мониторинг качества жизни населения городов / Р.А. Агжанов // Вестник Удмуртского университета. − 2006. − №2. − С. 182–191.

2. Айвазян С.А. Интегральные индикаторы качества жизни населения : их построение и использование в социально-экономическом управлении и межрегиональных сопоставлениях / С.А. Айвазян. − М. : ЦЭМИ РАН, 2000. − 118 с.

3. Дубсон Б.И. Буржуазная доктрина качества жизни / Б.И. Дубсон. – М. : Знание, 1979. – 64 с.

4. Ефимова М.Р. Социальная статистика / М.Р. Ефимова, С.Г. Бычкова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 560 с.

5. Измерение прогресса в развитии обществ : Доклад Организации экономического сотрудничества и развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unescap.org/stat/cst/1/CST1-8R.pdf.

6. Жеребин В.М. Индикаторы качества жизни населения / В.М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – № 3. – 88 с.

7. Лібанова Е.М. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь / Е.М. Лібанова, О.М. Гладун, Л.С. Лісогор та ін. – К. : 2013. – 50 с.

8. Людський розвиток в Україні : можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ; Держ. ком. статистики України ; Е.М. Лібанова (ред.). – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2006. – 356с.

9. Мандибура В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання : автореф. дис.... д-ра екон. наук : 08.09.01 / В.О. Мандибура ; НАН України ; Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.

10. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання / В.О. Мандибура. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.

11. Социальная политика. Энциклопедия / под ред. д-ра экон. наук, проф. Н. А. Волгина и д-ра филос. наук, проф. Т.С. Сулимовой. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 416 с.

12. Удотова Л.Ф. Соціальна статистика / Л.Ф. Удотова. – К. : КНЕУ, 2002. – 376 с.

13. Україна в 2008 році : процеси, результати, перспективи. Біла книга державно політики. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/book2008/Expert-Book2008-2.pdf.

14. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб. − К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.

15. Aron R. Progress and Disillusion / R. Aron. – Ney York, Washington, London. – 1968. – 8 p.

16. Toynbee A. America and the World Revolution / A. Toynbee. – London, New York, Toronto. – 1962. – 69 p.

References

1. Ahzhanov, R.A. (2006). Sotsyal'no-ekonomycheskyy monytorynh kachestva zhyzny naselenyya horodov [Socio-economic monitoring of the quality of urban living]. Vestnyk Udmurt·skoho unyversyteta [Bulletin of Udmurt University], 2, 182–191 [in Russian].

2. Ayvazyan, S.A. (2000). Yntehral'nie yndykatori kachestva zhyzny naselenyya : ykh postroenye y yspol'zovanye v sotsyal'no-ekonomycheskom upravlenyy y mezhrehyonal'nikh sopostavlenyyakh [Integral indicators of quality of life: their construction and use of socio-economic governance and inter-regional comparisons]. Moskva : TsЭMY RAN [in Russian].

3. Dubson, B.Y. (1979). Burzhuaznaya doktryna kachestva zhyzny [The bourgeois doctrine of the quality of life]. Moskva : Znanye [in Russian].

4. Efymova, M.R., Bichkova, S.H. (2003). Sotsyal'naya statystyka [Social statistics]. Moskva : Fynansi y statystyka [in Russian].

5. Yzmerenye prohressa v razvytyy obshchestv : Doklad Orhanyzatsyy ekonomycheskoho sotrudnychestva y razvytyya [Measuring progress in the development of societies: Report of the Organization for Economic Cooperation and Development]. Retrieved from http://www.unescap.org/stat/cst/1/CST1-8R.pdf [in Russian].

6. Zherebyn, V.M. (2012). Yndykatori kachestva zhyzny naselenyya [Indicators of the quality of life]. Voprosi statystyky [statistics Questions], 3, 88 [in Russian].

7. Libanova, E.M. (2013). Vymiryuvannya yakosti zhyttya v Ukrayini. Analitychna dopovid' [Measuring quality of life in Ukraine. Analytical report]. Kyyiv [in Ukrainian].

8. Libanova, E.M. (red.). (2006). Lyuds'kyy rozvytok v Ukrayini : mozhlyvosti ta napryamy sotsial'nykh investytsiy [Human development in Ukraine: Opportunities and areas of social investment]. Kyyiv : In-t demohrafiyi ta sots. doslidzh. NAN Ukrayiny [in Ukrainian].

9. Mandybura, V. O. (1999). Riven' zhyttya naselennya ta mekhanizmy yoho rehulyuvannya [The standard of living of the population and the mechanisms of its regulation] avtoref. dys.... d-ra ekon. nauk : 08.09.01. Kyyiv : NAN Ukrayiny ; In-t ekonomiky [in Ukrainian].

10. Mandybura, V.O. (1998). Riven' zhyttya naselennya Ukrayiny ta problemy reformuvannya mekhanizmiv yoho rehulyuvannya [The standard of living of the population of Ukraine and the problems of reforming mechanisms of regulation]. Kyyiv : Parlament·s'ke vyd-vo [in Ukrainian].

11. Volhyna, N.A. (2006). Sotsyal'naya polytyka. Эntsyklopedyya [Social politics. Encyclopedia]. Moskva : Al'fa-Press [in Russian].

12. Udotova, L.F. (2002). Sotsial'na statystyka [Social statistics]. Kyyiv : KNEU [in Ukrainian].

13. Ukrayina v 2008 rotsi : protsesy, rezul'taty, perspektyvy. Bila knyha derzhavno polityky [Ukraine in 2008: the processes, results and prospects. White Paper Public Policy]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/book/book2008/Expert-Book2008-2.pdf [in Ukrainian].

14. Vasyl'chenko, V.S., Hrynenko, A.M., Hrishnova, O.A., Kerb, L.P. (2005). Upravlinnya trudovym potentsialom [Office employment potential]. Kyyiv : KNEU [in Ukrainian].

15. Aron, R. Progress and Disillusion. – Ney York, Washington, London. – 1968. – 8p.

16. Toynbee, A. America and the World Revolution. – London, New York, Toronto. – 1962. – 69 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Гайдук Іван Степанович, аспірант ДННУ «Академія фінансового управління»,
вул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Гайдук Иван Степанович, аспирант ГУНУ «Академия финансового управления»,
ул. Пидварська, 52, м. Переяслав-Хмельницкий, Киевская область, 08401, Украина
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Gayduk Ivan Stepanovich, post-graduate student «Academy of financial management»,
52 Pidvarska atreet, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

УДК 330.101.54(476)

ОЦІНКА ЗАГРОЗИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ І ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Герасенко В.П.,
Волкова Т.С.

Ключові слова: *економічне зростання, макроекономічна стабільність, фінансовий ринок, валовий внутрішній продукт.*

ОЦЕНКА УГРОЗЫ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Герасенко В.П.,
Волкова Т.С.

В статье рассматривается влияние финансового рынка на макроэкономическую стабильность, а также возможные угрозы финансовой стабильности Республики Беларусь.

© **Герасенко В.П., Волкова Т.С.**, **2017**

Цель: оценка и прогноз влияния финансового рынка на экономический рост в Республике Беларусь и разработка рекомендаций по сохранению макроэкономической стабильности.

Методология: комплексный подход к построению эффективной модели повышения экономического роста в Республики Беларусь.

Инструментарий исследования: экстраполяция, дедукция, анализ: сравнительный, качественный, количественный, регрессионный, корреляционный, системный, статистический и графический.

Результаты работы: разработан прогноз экономического роста Республики Беларусь.

Область применения результатов: финансовый рынок Республики Беларусь.

Ключевые слова: *экономический рост, макроэкономическая стабильность, финансовый рынок, валовой внутренний продукт.*

ASSESSMENT OF THREAT OF MACROECONOMIC AND FINANCIAL STABILITY OF NATIONAL ECONOMY

Gerasenko V.P.,
Volkova T.S.

The article is consideredthe impact of financial markets on the macroeconomic stability and the possible threat of the Republic of Belarus financial stability.

Objective: theevaluation and forecast financial market on economic growth in the Republic of Belarus and the development of recommendations for the preservation of macroeconomic stability.

Methodology: an integrated approach to building an effective model for increasing economic growth in the Republic of Belarus.

Research Tools: extrapolation, deduction, analysis comparative, qualitative, quantitative, regression, correlation, systematic, statistical and graphical.

The results: the economic growth of the Republic of Belarus is forecasted.

Application results: the financial market of the Republic of Belarus.

Keywords: *economic growth, macroeconomic stability, financial market, the gross domestic product.*

Введение. На современном этапе развития экономики большое значение имеют вопросы совершенствования механизма обеспечения макроэкономической стабильности страны. В связи с этим, выработка механизма обеспечения макроэкономической стабильности становится необходимым условием самосохранения.

Последствиями экономической стабильности на уровне государства, региона выступают: рост международного имиджа страны, рост рейтинга в мировых показателях, рост конкурентоспособности отечественной продукции, получение бизнесом стабильного дохода, увеличение бюджетных поступлений, рост уровня реальной заработной платы и социальных выплат и т.д.

Постановка проблемы. В последнее время в экономике Республики Беларусь наблюдается тенденция снижения темпов экономического роста. Отрицательная динамика реальных макроэкономических и финансовых показателей свидетельствует, в первую очередь, о том, что негативная тенденция снижения темпов экономического роста формировалась на протяжении длительного периода времени.

Одной из основных целей обеспечения экономической безопасности регионов страны является достижение макроэкономической стабильности. Так, например, внешний долг Республики Беларусь на 1 июля 2015 года составил 37,9 млрд долларов США (в 2007 году – 6,8 млрд долларов США) (рисунок 1). Что касается регионального аспекта, то в январе-июле 2015 года валовой региональный продукт уменьшился по всех регионах Беларуси и составил в текущих ценах 482,9 трлн рублей, падение по сравнению с январем-июлем 2014 года в сопоставимых ценах на 4%.

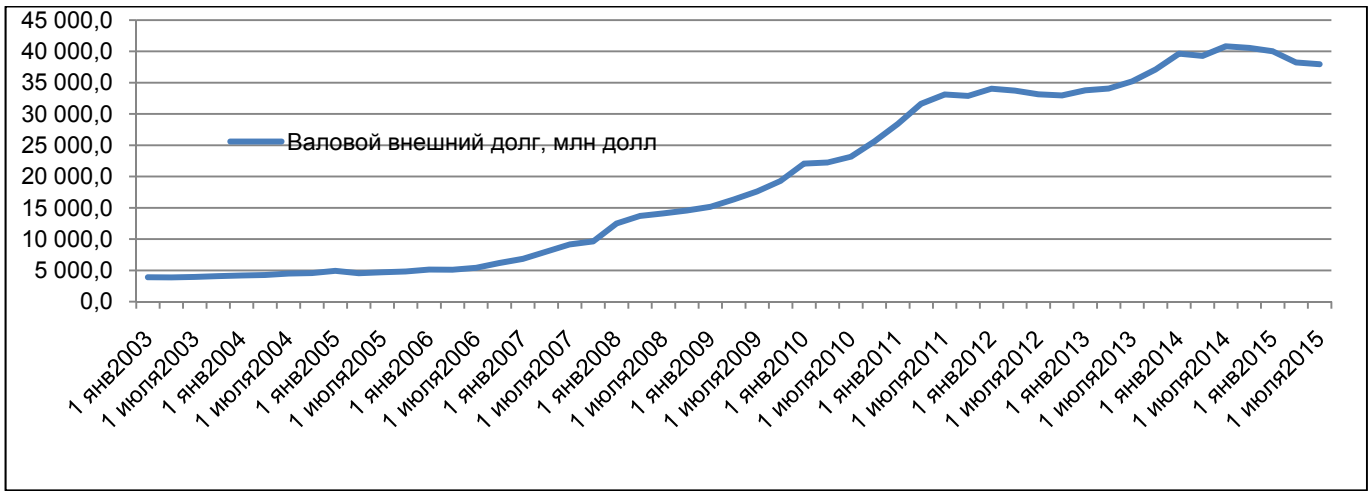

Рисунок 1. Динамика валового внешнего долга за 2003-2015 гг., млн долл.США

Примечание. Источник: собственная разработка по данным Национального банка Республики Беларусь.

При анализе данного рисунка, можно констатировать, что с каждым годом внешний долг Республики Беларусь имеет тенденцию к увеличению. Существуют индикаторы устойчивости внешнего долга в стране, которые устанавливают допустимые значения внешнего долга. Как видно на графике, внешний долг возрастает, следовательно, дальнейшее наращивание долга может угрожать экономической безопасности страны. Данный вывод еще раз подверждает о существующий проблеме в экономике Республики Беларусь.

Это, в свою очередь, обусловливает необходимость разработки эффективной государственной стратегии, направленной на достижение экономической стабилизации и экономического роста.

Методология проведения работы. Экономический рост – это увеличение объёма производства продукции в национальной экономике за определённый период времени (как правило, за год) [2, с. 51].

Экономический рост государства вычисляется по формуле 1:

$$РГ = (ВВП + СТБ + СПБ) * (1 - И), \quad (1)$$

где РГ – величина экономического роста государства,

ВВП – объем валового внутреннего продукта за исследуемый период,

СТБ – сальдо торгового баланса за исследуемый период,

СПБ – сальдо платежного баланса за исследуемый период,

И – индекс инфляции за исследуемый период.

Так как экономический рост измеряется через рост реального ВВП за некоторый период времени, то необходимо рассмотреть этот показатель в качестве эндогенного.

Однако, оценивая динамику ВВП в номинальном выражении для дальнейшего анализа, возникает проблема, которая заключается в том, что ВВП измеряется в денежных единицах (рублях, долларах, евро и т.д.), которые в разные годы могут иметь различную покупательную способность из-за изменения цен. Поэтому, чтобы иметь возможность осуществлять анализ ВВП в разные годы, необходимо отразить его динамику в реальном выражении при помощи следующей формулы 2:

$$real\ GDP = nominal\ GDP / GDP\ deflator, \quad (2)$$

где real GDP – валовой внутренний продукт в реальном выражении, nominal;

GDP – валовой внутренний продукт в номинальном выражении;

GDP deflator – дефлятор валового внутреннего продукта [3].

Реальный, очищенный от сезонности валовой внутренний продукт представлен на рисунке 2.

Рисунок 2. Соотношение динамики ВВП в реальном выражении и динамики ВВП в реальном выражении без сезонной составляющей

Примечание. Источник: собственная разработка по данным Национального банка Республики Беларусь.

Анализируя данный рисунок, можно сказать о том, что рост ВВП в реальном выражении также наблюдается, однако он не такой стремительный, как в номинальном. Указанный рост ВВП в текущих ценах при падении реального ВВП (в сопоставимых ценах) обеспечен инфляционной составляющей. К примеру, рублевый дефлятор декабря 2014 года – 18,6%. Именно настолько отличается январь 2015 г. от января 2014 г. по общим ценам.

В качестве экзогенных показателей были выбраны следующие: ценные бумаги, выпущенные банками (вне банковского оборота) в реальном выражении, денежная масса в национальном определении – М2, инвестиции в основной капитал, средний официальный курс белорусского рубля по отношению к доллару США.

В Законе Республики Беларусь «О ценных бумагах и фондовых биржах» от 28 нюня 1996 г. дается следующее определение цепных бумаг: «Ценные бумаги (акции, облигации) – документы, удостоверяющие выраженные в них и реализуемые посредством предъявления или передачи имущественные права или отношения займа владельца ценных бумаг по отношению к эмитенту» [3].

Динамика ценных бумаг, выпущенных банками, в реальном выражении представлена на рисунке 3.

Анализируя данные показатели, можно сделать вывод о том, что выпуск ценных бумаг банками с января 2003 г. и по декабрь 2007 г. находился на достаточно низком уровне и в декабре 2007 г. составил

347,3 млрд рублей (в ценах 2005 года). Однако в январе 2008 года этот показатель возрос почти в 2,5 раза и составил 1032,1 млрд рублей [1]. Возможно, это обусловлено тем, что активизировалась работа Департамента по ценным бумагам Министерства финансов Республики Беларусь в 2008 году в соответствии с возложенными на него задачами в рамках Программы развития рынка корпоративных ценных бумаг Республики Беларусь на 2008-2010 годы.

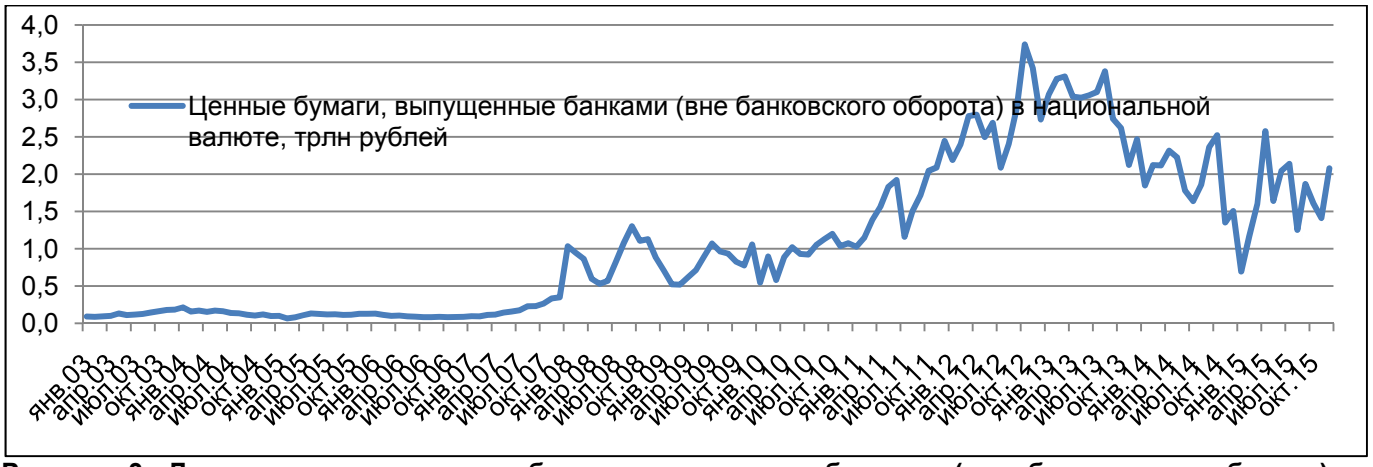

Рисунок 3. Динамика роста ценных бумаг, выпущенных банками (вне банковского оборота) в номинальном выражении

Примечание. Источник: собственная разработка по данным Национального банка Республики Беларусь.

Денежная масса (М2) включает денежный агрегат М1 и другие депозиты (срочные депозиты), открытые в кредитных организациях в белорусских рублях, а также в ценных бумагах (кроме акций) небанковских кредитно-финансовых организаций, коммерческих и некоммерческих организаций, индивидуальных предпринимателей и физических лиц – резидентов Республики Беларусь в белорусских рублях.

Динамика денежной массы в номинальном и реальном выражении за 2003-2015 гг. представлена на рисунке 4.

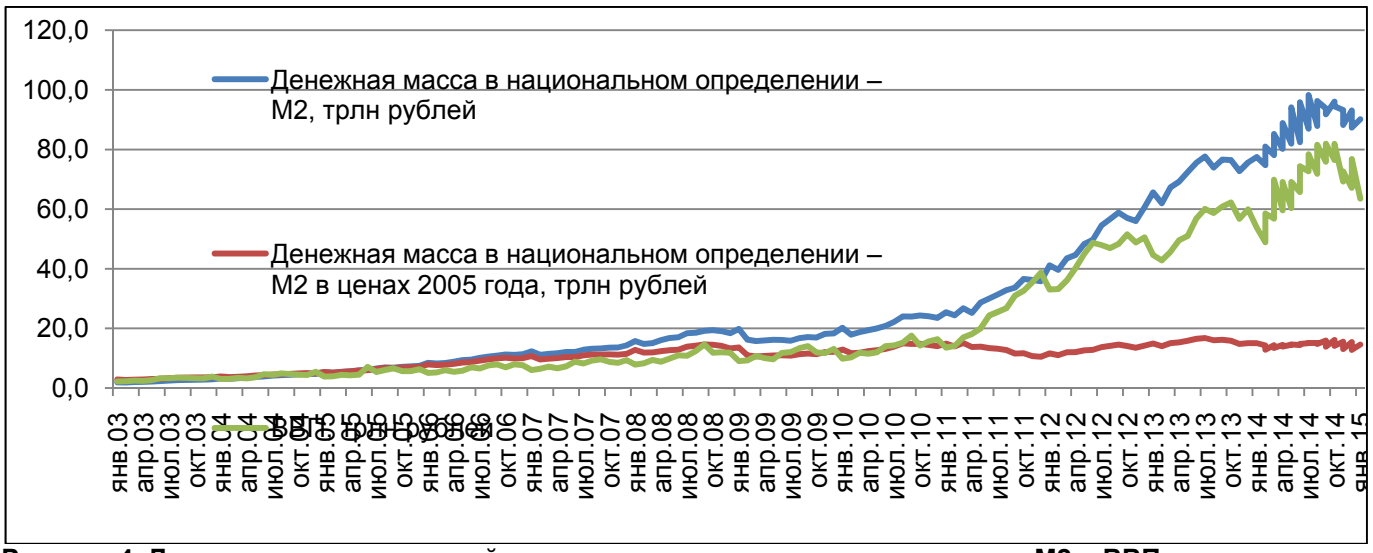

Рисунок 4. Динамика роста денежной массы в национальном определении – М2 и ВВП

Примечание. Источник: собственная разработка по данным Национального банка Республики Беларусь.

Одним из главных факторов, который повлиял на стремительное увеличение денежной массы в национальном выражении – М2 с 2011 года является девальвация. Кризис 2011 года проявился в нехватке валюты, падении рентабельности импорта, росте цен и падении покупательной способности населения вследствие более чем 50%-ной девальвации белорусского рубля. В свою очередь, увеличение денежной массы повлекло за собой увеличение инфляции.

Инвестиции в основной капитал – совокупность затрат, направляемых на приобретение, воспроизводство и создание новых основных средств. Динамика инвестиций в номинальном и реальном выражении представлена на рисунке 5.

При анализе наблюдается, что инвестиции в основной капитал в номинальном выражении подвержены стремительному росту начиная с 2011 года. Однако на графике явно присутствует инфляция.

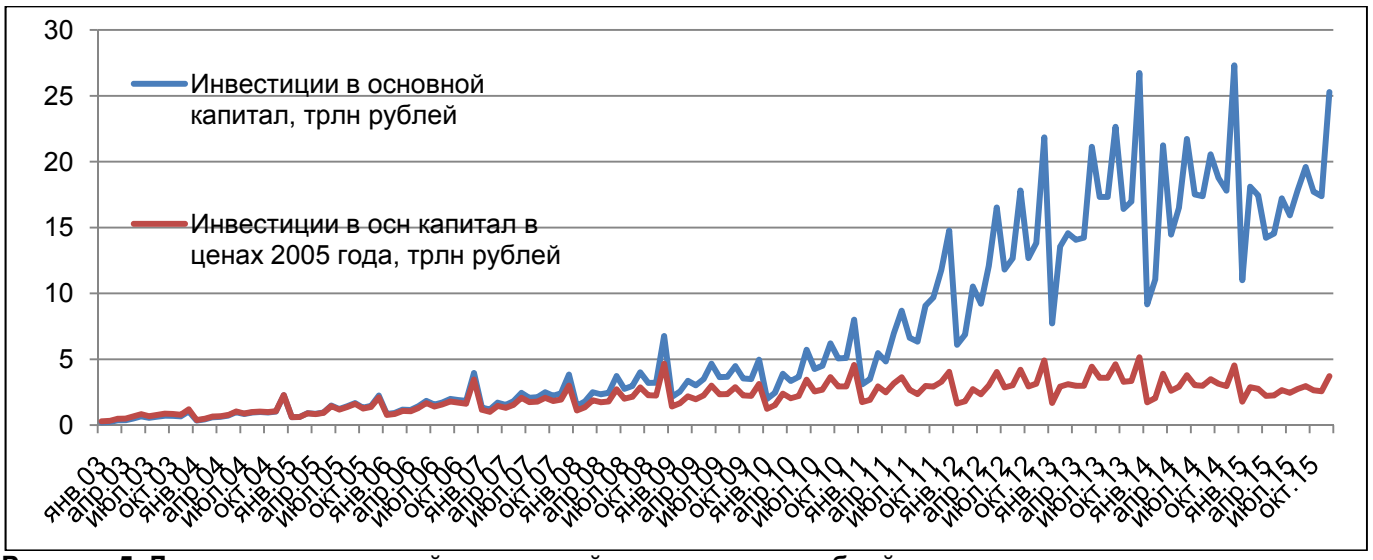

Рисунок 5. Динамика инвестиций в основной капитал, трлн рублей

Примечание. Источник: собственная разработка по данным Национального банка Республики Беларусь.

На самом деле, по данным Национального статистического комитета Республики Беларусь, в октябре 2012 года объем инвестиций в основной капитал составил всего 12,68 трлн рублей, что оказалось на 29,9% меньше чем в сентябре того же года (в сопоставимых ценах) [1]. Столь значительное сокращение инвестиций объясняется, по-видимому, снижением объемов кредитования белорусских государственных банков в рамках государственных программ.

Средний официальный курс белорусского рубля по отношению к доллару США с 2003 по 2015 год, представлен на рисунке 6.

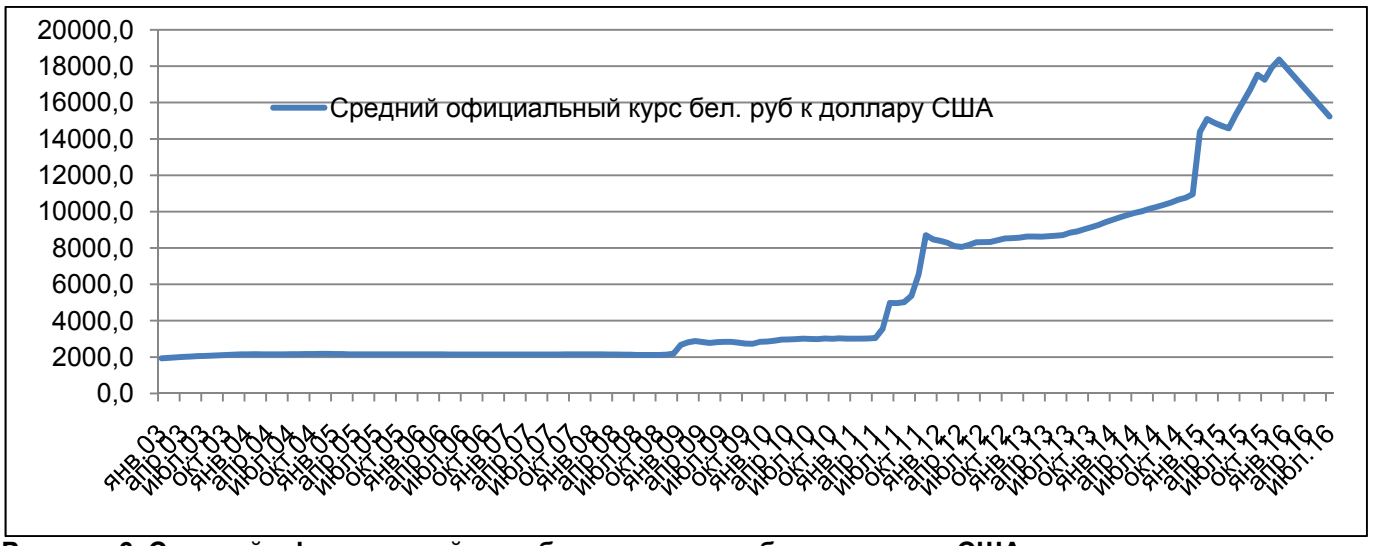

Рисунок 6. Средний официальный курс белорусского рубля к доллару США

Примечание. Источник: собственная разработка по данным Национального банка Республики Беларусь.

Анализируя график, можно сказать о том, что курс белорусского рубля по отношению к доллару США существенно возрос. Это говорит о влиянии на валютный рынок Беларуси как внешнего, так и внутреннего факторов. Такие конъюнктурные факторы, как резкое снижение мировых цен на нефть, значительное ослабление курса российского рубля в значительной степени оказали влияние на внутренний валютный рынок нашей страны, усилив волатильность обменного курса белорусского рубля к отдельным валютам.

На основании выше указанных данных, нами составлена прогнозную модель с помощью регрессионного и корреляционного анализа экономического роста до 01.12.2016 г. Результаты прогноза экономического роста представлены в таблице 1:

Полученные результаты исследования позволяют сформулировать следующие выводы:

- экономические показатели свидетельствуют о слабом росте экономики Республики Беларусь в целом. Главная причина – низкая производительность экономики и недостаточная внедряемость достижений научно-технического прогресса. Уже не первый год Беларусь заметно отстает от благополучных стран по темпам внедрения инноваций;

Таблица 1. Прогноз валового внутреннего продукта, млрд руб

Дата	ВВП прогнозный	ВВП фактический
Май 2015	69888,6	69128,0
Июнь 2015	75187,1	74369,0
Июль 2015	79268,8	78406,0
Август 2015	82447,2	81550,0
Сентябрь 2015	82121,3	81961,0
Октябрь 2015	82564,3	81882,7
Ноябрь 2015	73629,9	72671,5
Декабрь 2015	76993,5	76773,2
Январь 2016	73112,4	73244,2
Февраль 2016	69658,7	68289,8
Март 2016	71934,7	
Апрель 2016	73328,7	
Май 2016	68458,2	
Июнь2016	69548,9	
Июль 2016	72543,8	
Август 2016	71565,9	
Сентябрь 2016	69434,9	
Октябрь 2016	74563,3	
Ноябрь 2016	75436,9	
Декабрь 2016	74532,6	

- объем валового внешнего долга, быстрая динамика его накопления и рост выплат по государственным внешним займам в среднесрочной перспективе ставят под угрозу возможности обслуживания внешнего долга без последствий для экономического роста Беларуси. Необходимо поддерживать государственный долг на уровне, который будет обеспечивать сохранение экономической безопасности страны. Государству необходимо разрабатывать новые методы и инструменты для регулирования внешней задолженности страны.

К основным направлениям, активизирующим экономический рост в Республике Беларусь можно отнести:

- создание макроэкономических предпосылок для экономического роста и проведение рыночных реформ, нацеленных на обеспечение его устойчивости;
- формирование рыночной среды, благоприятной для ведения бизнеса и эффективного развития предприятий;
- развитие рынка ценных бумаг, направленного на создание эффективно функционирующего механизма привлечения средств в экономику страны;
- реализация сравнительных преимуществ белорусской экономики в научно-исследовательском, транзитном и сельскохозяйственном потенциалах за счет ее рационального включения в мировое хозяйство и привлечения капиталов;
- модернизация массовых производств, производящих инновационную продукцию, что дает возможность использовать преимущества емких внутренних рынков;
- проведение достаточно жесткой бюджетно-налоговой политики, а Национальному банку Республики Беларусь – осуществление большей гибкости обменного курса с одновременным ужесточением денежно-кредитной политики и достижение бездефицитного бюджета;
- укрепление конкурентоспособности экспорта на основе улучшения общей макроэкономической и деловой среды и оказания целевого содействия экспортерам.

Список использованных источников

1. Бюллетень банковской статистики / Главное управление банковской статистики Национального банка Республики Беларусь [Электронный ресурс]/ – Режим доступа: http:// http://www.nbrb.by/statistics/bulletin.htm. – Дата доступа: 10.11.2015.

2. Океанова З.К. Экономическая теория: Учебное пособие / З.К. Океанова – Москва, 2007. – 652 с.

3. О ценных бумагах и фондовых биржах: Закон Республики Беларусь от 28 июня 1996 г. №487-XIII: с изм. и доп.: текст по состоянию на 1 дек. 2014 г. – Минск: Дикта, 2014. – 2 с.

References

1. The bulletin of bank statistics / Head department of bank statistics of National bank of the Republic of Belarus : http:// http://www.nbrb.by/statistics/bulletin.htm.

2. Okeanova Z.K. Economic theory: The manual / Z.K. Okeanova – Moscow, 2007. – 652 pages.

3. About securities and stock exchanges: The law of the Republic of Belarus of June 28, 1996 No. 487III: with amendment and additional: the text as of 1 Dec. 2014 – Minsk: Dikta, 2014. – 2 pages.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ
Герасенко Володимир Петрович, доктор економічних наук
Білоруський державний економічний університет
2-ий Велосипедний провулок, будинок 3 (гуртожиток №6), блок 21, 220033, Мінськ, Республіка Білорусь
Волкова Тетяна Сергіївна, студентка
Білоруський державний економічний університет
Вулиця Енгельса, д. 31А, 222620, м Несвіж, Мінська область, Республіка Білорусь

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Герасенко Владимир Петрович, доктор экономических наук
Белорусский государственный экономический университет
2-ой Велосипедный переулок, дом 3 (общежитие №6), блок 21, 220033, Минск, Республика Беларусь
Волкова Татьяна Сергеевна, студентка
Белорусский государственный экономический университет
Улица Энгельса, д. 31А, 222620, г. Несвиж, Минская область, Республика Беларусь

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS
Gerasenko Vladimir Petrovich, Doctor of Economics
Belarus State Economic University
2nd Cycle lane, 3 (hostel № 6), section 21, 220033, Minsk, Republic of Belarus
Volkova Tatsiana Sergeevna, student
Belarusian state economic university
Engels street, 31A, 222620, Nesvizh, Minsk region, Republic of Belarus

УДК 336.748.12

АСПЕКТИ ТЕОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСНОВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Маліновська О.Я.,
Коркач І.В.

Предметом дослідження *є теоретичні методи, механізми та інструменти державного регулювання інфляційних процесів.*

Мета статті *полягає в тому, щоб на підставі системного та історичного аналізу основних чинників розвитку інфляційних процесів проаналізувати основні концептуальні теоретичні підходи стосовно можливості впливу з боку держави, за допомогою інструментів державного регулювання, на динаміку інфляційних процесів, як в історичному аспекті, так і в сучасних умовах розвитку.*

Теоретичну і методологічну *основу дослідження становили основні наукові положення класичної та сучасної макроекономічної теорії; закони, принципи сучасної теорії ринкової економіки, розроблені і проаналізовані в наукових працях українських та зарубіжних вчених. Використано системний підхід до вивчення явищ і процесів.*

Результат роботи: *Обґрунтовано та узагальнено теоретичні аспекти, що характеризують основні напрями стабілізації економічного розвитку, шляхом застосування державного регулювання інфляційних процесів.*

Галузь застосування результатів: *проведення наукових досліджень щодо наукових трактувань державного регулювання інфляційних процесів.*

Висновок. *В статті наведено теоретичне узагальнення наукової проблеми – державного регулювання інфляційних процесів, що виявляється в розробленні теоретичних засад державного регулювання ринкової економіки та практичних заходів застосування антиінфляційного регулювання економіки.*

Ключові слова: *інфляція, державне регулювання ринкової економіки, механізм державного регулювання ринкової економіки, антиінфляційна політика.*

АСПЕКТЫ ТЕОРИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ОСНОВНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНФЛЯЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Малиновска О.Я.,
Коркач И.В.

Предметом исследования *являются теоретические методы, механизмы и инструменты государственного регулирования инфляционных процессов.*

Цель статьи *заключается в том, чтобы на основе системного и исторического анализа основных факторов развития инфляционных процессов проанализировать основные концептуальные теоретические подходы к возможности влияния со стороны государства, с помощью инструментов*

государственного регулирования, на динамику инфляционных процессов, как в историческом аспекте, так и в современных условиях развития.

***Теоретическую и методологическую** основу исследования составили основные научные положения классической и современной макроэкономической теории; законы, принципы современной теории рыночной экономики, разработаны и проанализированы в научных трудах украинских и зарубежных ученых. Использован системный подход к изучению явлений и процессов.*

***Результат работы**. Обосновано и обобщены теоретические аспекты, характеризующие основные направления стабилизации экономического развития, путем применения государственного регулирования инфляционных процессов.*

***Область применения результатов**: проведение научных исследований по научным трактованим государственного регулирования инфляционных процессов.*

***Вывод.** В статье приведены теоретическое обобщение научной проблемы - государственного регулирования инфляционных процессов, что проявляется в разработке теоретических основ государственного регулирования рыночной экономики и практических мер применения антиинфляционного регулирования экономики.*

***Ключевые слова**: инфляция, государственное регулирование рыночной экономики, механизм государственного регулирования рыночной экономики, антиинфляционная политика.*

ASPECTS OF THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH OF BASIC TOOLS STATE REGULATION INFLATIONNARY PROCESS

Malinowski O.Y.,
Korkach I.V.

***The subject** of research is theoretical methods, mechanisms and tools of state regulation of inflation.*

***The purpose** of the article is that on the grounds and the systematic and historical analysis of the main factors of inflation analyze the basic conceptual theoretical approaches to possible impact on the state, using the tools of state regulation, the dynamics of inflation, both in historical perspective and in modern conditions of development.*

***Theoretical and methodological** basis of scientific research were the main provisions of classical and modern macroeconomic theory; laws, principles of the modern theory of market economy, developed and analyzed in scientific works of Ukrainian and foreign scientists. Used a systematic approach to the study of phenomena and processes.*

***The result:** proved and generalized theoretical aspects characterizing the basic directions of stabilization of economic development through the application of state regulation of inflation.*

***Range of application results**: research on scientific interpretations of state regulation of inflation.*

***Conclusion.** In this article theoretical generalization of scientific problems – state regulation of inflation, as reflected in the development of theoretical principles of state regulation of market economy and practical measures applying anti-inflationary economic regulation.*

***Keywords:** inflation, government regulation of the market economy, mechanism of state regulation of market economy, anti-inflationary policy.*

Постановка проблеми. У системній модернізації економіки важливу роль відводиться державному регулюванню інфляційних процесів, які мають значний вплив на забезпечення відновлення економічного зростання, на розвиток реального сектора економіки, на макроекономічну стабільність у сферах грошово-кредитній та державних фінансів, на динаміку зовнішньої торгівлі держави, її ролі у світових фінансових потоках тощо.

Фінансова криза, загострення якої в Україні припало на 2008-2009 роки, продемонструвала обмеженість існуючого інструментарію державного регулювання інфляції. Високий рівень інфляції у нашій країні значною мірою обмежив заходи державного стимулювання економічного зростання і, як наслідок, національна економіка впритул наблизилась до стагфляції. Зважаючи на зазначені реалії теоретичної та практичної актуальності набувають питання удосконалення державного регулювання інфляції в умовах трансформації економіки України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Зарубіжні та вітчизняні вчені завжди виявляли глибокий інтерес до вивчення феномену інфляції та пропонували заходи щодо її регулювання. Значний внесок у розробку засад інфляційного регулювання зробили Г. Манків, Дж. Сакс, Р. Дорнбуш, К. Макконнелл, С. Брю, П. Самуєльсон, А. Ілларіонов, С. Кораблін, В. Бесєдін, З. Ватаманюк, А. Гальчинський, В. Геєць, К. Ларіонов, В. Литвицький, І. Михайловський, В. Найдьонова, С. Панчишин, О. Петрик, М. Савлук, В. Міщенко, В. Шевчук та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інфляція вже давно визнана об'єктивним економічним явищем. Інфляційні процеси, що мають місце в економіці, є відображенням серйозних змін у макроекономічних процесах країни та особливої динаміки соціальних відносин, які суттєво впливають на стан окремих суб'єктів господарювання та держави в цілому. Визначаючи інфляцію звичним явищем, жоден дослідник не вказує на можливість її ігнорування. Вказана проблема особлива поєднанням соціальних і політичних факторів, які впливають на виробничий процес та визначають рівень інфляції у державі. Розв'язанню вказаної проблеми присвячено дослідження різних фахівців. Пропозиції щодо управління інфляційними процесами неодноразово знайшли своє відображення у роботах Нобелівських лауреатів. Так, М. Фрідмен, дослідивши особливості розвитку інфляції, прийшов до висновку, що крива Філіпса далеко не стабільна, особливо з врахуванням ситуації в економіці багатьох країн світу, коли зростання інфляції супроводжується не зниженням, а зростанням

заборгованості. Положення аналізу «кривої Філліпса» М. Фрідмен виклав у своїй праці «Роль монетарної політики» (1968), після чого з'явилася назва «вертикальна крива Фрідмена-Філліпса». Темою Нобелівської лекції М. Фрідмена 1976 р. стала «Інфляція та безробіття», у якій він зазначав,що замість номінальної заробітної плати коректніше використати показник інфляції, в наслідок чого одержується зв'язок не заробітної плати та безробіття, а інфляції й безробіття, на що І. Фішер звернув увагу ще у 1926 р.

Крім того, у 2011 р. професор Нью-Йоркського університету Т. Сарджент і професор Принстонського університету К. Сімс розділили Нобелівську премію за «емпіричні дослідження причини наслідкових зв'язків в макроекономіці». Вчені відпрацювали методику, що дозволяє оцінити, як різноманітні економічні параметри, серед яких й інфляція, впливають одне на одного.

Інфляційні процеси, що мають місце в економіці, є відображенням серйозних змін у структурі економіки країни та особливої динаміки соціальних процесів, які суттєво впливають на стан окремих суб'єктів господарювання та країни в цілому. У багатьох випадках такі процеси мають об'єктивні причини для виникнення, що стимулює їх стримання та регулювання державою з метою уникнення лавиноподібного зростання інфляції в економіці. Розвиток інфляційного процесу вимагає відповідних дій в процесі управління власністю, оскільки у період активізації зростання цін прийняття рішень ускладнюється як на макро-, так і на макрорівні.

Нині надаються різні пояснення причин виникнення інфляції. Однак спільним для усіх трактувань є визнання того, що існування інфляції обумовлене застосуванням грошей, які опосередковують економічні відносини. Зі зростанням обсягів і ускладненням господарських процесів гроші постійно змінюють свою вартість, що є об'єктом численних наукових досліджень. Враховуючи сучасні умови обігу грошових коштів, основою пояснення різних коливань їх вартості визначається, переважно, вартість товарів та умови соціально-економічного розвитку. Отже, гроші є засобом обміну, вимірником вартості й, як наслідок, інструментом оцінки, що обумовлене безперервним його використанням у господарській діяльності. Фактично, гроші узагальнюють відомості про оборот трудових і матеріальних ресурсів через вартість, в якій вони виражені. У зв'язку з цим, обіг грошей пов'язаний з рядом теорій вартості, що є одними з найскладніших в економіці. Причинами цього є різноманіття теорій вартості: трудова теорія вартості, теорія витрат виробництва, теорія трьох факторів виробництва, теорія граничної корисності (маржинальна) та неокласична теорія.

Представники теорії трудової вартості У. Петті, П. Буагільбер, А. Сміт, Д. Рікардо вважали єдиним джерелом вартості діяльність людини. Праця є єдиною і загальною мірою. Дана теорія отримала свій подальший розвиток в працях К.Маркса, який розробив вчення про двоїстий характер праці, розкрив суперечливість між приватною та суспільною, конкретною та абстрактною працею, споживчою вартістю та вартістю товару, дослідив історичний процес розвитку обміну і форм вартості, розкрив природу і сутність грошей як загального еквівалента. В його економічній концепції трудова теорія вартості та заснована на ній теорія додаткової вартості займають чільне місце [1, с. 231].

Представники теорії витрат виробництва Р. Торренс, Н. Сеніор, Дж. Мілль, Дж. МакКуллох розглядали витрати виробництва як основу мінової вартості та цін, вважаючи, що нова вартість створюється не лише живою, а й уречевленою працею, оскільки величина витрат виробництва залежить від цін на окремі їх елементи (предмети й засоби праці, робочу силу).

Французькі економісти першої половини XIX ст. Ж.-Б. Сей і Ф. Бастіа трактували формування вартості в процесі виробництва як результат витрат трьох його основних факторів: праці, капіталу та землі.

Представники теорії корисності У.О. Джевонс, К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бем-Баверк, Л. Вальрас, Дж.Б. Кларк визнавали вартість зміною корисності результату та розглядали її як суб'єктивну категорію, як судження економічної людини про важливість благ, наявних в її розпорядженні, для підтримання життя і добробуту.

Вчені А. Маршалл, М. Туган-Барановський, П. Самюельсон – представники неокласичної теорії – спробували поєднати теорію класиків політекономії про визначальну роль витрат виробництва з теорією граничної корисності, теорією попиту і пропозиції у формуванні та русі цін. Вартість згідно з даною теорією є проявом відносин між виробником (продавцем) і споживачем (покупцем). Виробник (продавець) зацікавлений у відшкодуванні витрат та одержанні прибутку, споживач (покупець) – в придбанні необхідної йому споживчої вартості – корисності.

Вказані теорії вартості пов'язані з теоріями грошей [2] (табл. 1).

Таблиця 1. Основні теорії грошей

Теорія грошей	Основний зміст
Сучасний монетаризм (на чолі з М. Фрідменом)	Ринок доволі стійкий і спроможний самопоновлювати економічну рівновагу. Тому вони заперечують кейнсіанську ідею про необхідність державного втручання в економіку і відстоюють принципи вільної конкуренції взагалі і в грошовій сфері в особливості. Монетаризм, як це випливає із його назви, робить наголос на гроші. Фундаментальним рівнянням монетаризму є рівняння обміну: M x V = P x G
Кейнсіанство	Джон Кейнс висунув доктрину «переваги ліквідності», яка виражає психологічне прагнення людей тримати активи в грошовій формі - рухомій і зручній. Вплив грошових факторів на економіку, вважає вчений, опосередковується нормою процента. Тому ріст грошової маси служить засобом зниження процента і збільшення інвестицій. Кейнсіанська система стимулювання попиту завдяки політиці «дешевих грошей', бюджетних дефіцитів несла з собою інфляцію. Саме її прискорення, а

	також розгортання кризи 70-х років поставили від сумнів дієвість кейнсіанського вчення
Кількісна теорія	Вона намагається дати відповідь на питання про відносну вартість товарів, купівельної спроможності товарів і причинах її зміни. Окремі положення цієї теорії в самому загальному вигляді сформульовані Дж. Локком, вона розвинута Дж. Вандерлінтом, Ш. Монтеск'є і Д.Юмом (XVII ст.). Прихильником кількісної теорії був і Д. Рікардо (XVIII ст.). На відміну від меркантилістів, які вважали, що приріст грошей в країні стимулює розвиток торгівлі й промисловості, Д. Юм намагався довести, що збільшення кількості грошей в обігу не означає прирощення багатства країни, але сприяє лише росту цін товарів. Тому він вважав, що вартість грошей визначається їх кількістю, яка знаходиться в обігу і є фіктивною величиною. Безпосередньою причиною виникнення кількісної теорії грошей була «революція цін» в Європі в XVI-XVII ст. По мірі розвитку форм грошей структура грошової маси стає далеко не однорідною. По-різному реагують на збільшення грошової маси і ціни на різні групи товарів, які зростають нерівномірно. Подальший розвиток кількісної теорії грошей пов'язаний з апаратом економетричного аналізу і елементами мікроекономічної теорії ціни
Номіналістична теорія	Номіналістична теорія сформувалась в XVII-XVIII ст., коли грошовий обіг був наповнений неповноцінними монетами. Першими представниками номіналізму були англійці Дж.Берклі і Дж.Стюарт. Вони вважали, що, по-перше, гроші створюються державою, по-друге, їх вартість визначається номіналом, по-третє, сутність грошей зводиться до ідеального масштабу цін. Отже, номіналісти повністю заперечували вартісну природу грошей, розглядали їх як технічне знаряддя обміну. Найбільш яскраво сутність номіналізму проявилась в теорії грошей німецького економіста Г. Кнаппа, основним недоліком якого стало юридичне трактування грошей
Металістична теорія	Металістична теорія грошей ототожнювала гроші з благородними металами - золотом та сріблом і отримала розвиток в XV-XVII ст., в епоху первісного нагромадження капіталу, коли представники даної теорії (в Англії – У. Стефорд, Т. Мен, Д. Норс, у Франції – А.Монкрент'єн) виступили проти псування монет. Металістична теорія грошей відображала інтереси торгової буржуазії і її напрямок в політичній економії - меркантилізм. Відповідно перевага віддавалась внутрішньому ринку, а обіг металічних грошей вважався дорогим для нації. В подальшому не один раз робились спроби обґрунтувати необхідність поновлення золотого стандарту

Зростання цін, спричинене надмірною грошовою та кредитною емісією, порушенням законів грошового обігу, є наслідком знецінення грошових коштів. Сьогодні існує ряд теорій інфляції, які пояснюють причини її виникнення (табл. 2).

Таблиця 2. Теорії виникнення інфляції [3, с. 53]

Теорія інфляції	Зміст теорії
Кейнсіанська теорія	Представники цієї теорії (Дж. М. Кейнс і Б. Хансен) вважають, що збільшення попиту з боку держави та підприємців призводить до збільшення виробництва та зайнятості. В той же час збільшення попиту населення, оскільки він (попит) носить невиробничий характер, призводить до інфляції. В зв'язку з цим вони рекомендують стимулювати приватні та державні інвестиції, але обмежувати заробітну плату працюючих. Кейнс розглядає два види інфляції: напівінфляція (повільна або повзуча) та справжня інфляція (галопуюча). В зв'язку з цим в своїй роботі «Загальна теорія зайнятості, проценту та грошей» (1936 р.) Кейнс рекомендував проводити зниження не номінальної або «грошової» заробітної плати, а здійснювати «гнучку інфляційну грошову політику», яка в кінцевому результаті призведе до зниження реальної заробітної плати. На базі кейнсіанської теорії інфляції з'явилась «крива Філіпса», на основі якої розроблені рекомендації щодо призупинення інфляції
Монетаристська концепція	Представники даного напрямку (М. Фрідмен та ін.) розглядають інфляцію як грошовий феномен, тобто результат надлишкової кількості грошей в обігу. З цією метою вони порівнюють індекси грошової маси та фізичного обсягу ВНП. Тут гроші відіграють активну роль, тобто грошова маса «створює» попит. Монетаристи виступають проти неокейнсіанських заходів антициклічного регулювання, розглядаючи розвиток промислового циклу як зміну інфляції (підйом) та дефляції (криза). Звідси вони роблять висновок: інфляція викликає підйом промислового виробництва, тому її слід підтримувати в помірних розмірах
Теорія інфляції, викликаної надлишковими витратами виробництва	Кейнс Дж.М., У. Торн, Р. Куен пояснюють зростання цін збільшенням витрат виробництва, вона тісно пов'язана із концепцією Кейнса. На думку представників даної теорії, інфляцію викликають лише витрати, пов'язані з заробітною платою, на чому базується теорія інфляційної спіралі «заробітна плата – ціни», якої притримується більшість західних економістів, в тому числі П. Самуельсон, Дж. Гелбрейт. Ця теорія є основою антиінфляційних заходів по «замороженню» заробітної плати, політики обмеження доходів населення. Разом з тим слід відмітити, що сучасний період НТП характеризується підвищенням заробітної плати, тому західні економісти висувають тезу про те, що її збільшення не повинно перевищувати зростання продуктивності праці, інакше відбудеться розкручення «інфляційної спіралі»

За дослідженнями С. Моїсеєва, історичний розвиток інфляції можна поділити на кілька періодів, хронологія яких наведена у табл. 3 [4, с. 21].

Таблиця 3. Найбільш відомі епізоди інфляції в історії людства

Країна (історичні події)	Період інфляції роки	Показники інфляції		
		накопичений приріст цін, %	середньорічне значення, %	річний максимум, %
Стародавній Рим (правління імператора Диоклетиана)	151-301	19900,0	–	–
Стародавній Китай (правління династії Сун)	1191-1240	2092,6	7,2	18,0
Європа («чорна смерть» - епідемія бубонної чуми)	1349-1351	138,5	34,4	56,3
Іспанія (розширення колоній в Америці)	1502-1600	315,2	1,6	14,6
Франція (авантюра Джона Лоу)	1717-1720	55,2	26,0	1431,3
США (боротьба за незалежність)	1777-1780	2701,7	148,7	16098,7
Франція (революція)	1790-1796	26566,7	321,8	92067,6
США (громадянська війна): Північ	1862-1864	116,9	30,0	45,1
Конференція Півдня	1861-1865	9019,8	189,3	5605,7
Мексика (революція)	1913-1916	10715,4	197,1	7716100,0
Китай (війна з Японією)	1938-1947	2617681,0	207,0	612,5

Аналіз табл.3 дозволяє стверджувати, що в більшості ситуацій спостерігався незначний рівень інфляції порівняно із сучасним станом.

Першою причиною в умовах металевих стандартів – золотого, срібного, мідного – було погіршення якості металевих грошей. Уряд міг навмисно занижувати якість грошей, щоб випустити в обіг більше монет і збільшити доходи казни, що збільшить їх капітал та активи взагалі.

Другою причиною тієї епохи зростання інфляції могла бути циклічна пропозиція дорогоцінних металів. Не досить позитивною причиною інфляції є «чорна смерть» або епідемія бубонної чуми в Європі. Ще одним із чинників інфляції у 1716 р. була авантюра Джона Лоу, який отримав патент на відкриття приватного банку у Франції. Шотландець мав наміри врятувати французьку економіку через емісію паперових грошей. Випущені купюри визнані законним засобом обороту і приймалися в рахунок сплати податків. До початку 1720 р. емісія банкнот вийшла за межі можливого, через що їх змушені були анулювати без повернення втраченого.

Перша гіперінфляція виявлена на початку XX ст., що розпочалася через першу світову війну. Досить відчутними стали наслідки інфляційних процесів у роки після Другої світової війни, руйнівними стали інфляційні процеси для тих країн, які зазнали найбільших втрат у війні.

На сучасному етапі ведення бізнесу спостерігається зростання темпів інфляції, що характеризується постійним підвищенням загального рівня цін та в подальшому призводить до знецінення грошової одиниці. Така ситуація суттєво впливає на суб'єкти господарської діяльності.

Дані Державної служби статистики України свідчать про наявність інфляції в нашій країні протягом 2000-2016 рр. (табл. 4).

Таблиця 4. Зведена таблиця індексів інфляції 2000-2016 рр.

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	За рік
2000	104,6	103,3	102,0	101,7	102.1	103,7	99,9	100,0	102,6	101,4	100,4	101,6	125,8
2001	101,5	100,6	100,6	101,5	100,4	100,6	98,3	99,8	100,4	100,2	100,5	101,6	106,1
2002	101,0	98,6	99,3	101,4	99,7	98,2	98,5	99,8	100,2	100,7	100,7	101,4	99,4
2003	101,5	101,1	101,1	100,7	100,0	100,1	99,9	98,3	100,6	101,3	101,9	101,5	108,2
2004	101,4	100,4	100,4	100,7	100,7	100,7	100,0	99,9	101,3	102,2	101,6	102,4	112,3
2005	101,7	101,0	101,6	100,7	100,6	100,6	100,3	100,0	100,4	100,9	101,2	100,9	110,3
2006	101,2	101,8	99,7	99,6	100,5	100,1	100,9	100,0	102,0	102,6	101,8	100,9	111,6
2007	100,5	100,6	100,2	100,0	100,6	102,2	101,4	100,6	102,2	102,9	102,2	102,1	116,6
2008	102,9	102,7	103,8	103,1	101,3	100,8	99,5	99,9	101,1	101,7	101,5	102,1	122,3
2009	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5	101,1	99,9	99,8	100,8	100,9	101,1	100,9	112,3
2010	101,8	101,9	100,9	99,7	99,4	99,6	99,8	101,2	102,9	100,5	100,3	100,8	109,1
2011	101,0	100,9	101,4	101,3	100,8	100,4	98,7	99,6	100,1	100,0	100,1	100,2	104,6
2012	100,2	100,2	100,3	100,0	99,7	99,7	99,8	99,7	100,1	100,0	99,9	100,2	99,8
2013	100,2	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0	99,9	99,3	100,0	100,4	100,2	100,5	100,5
2014	100,2	100,6	102,2	103,3	103,8	101,0	100,4	100,8	102,9	102,4	101,9	103,0	124,9
2015	103,1	105,3	110,8	114,0	102,2	100,4	99,0	99,2	102,3	98,7	102,0	100,7	143,3
2016	100,9	99,6	101,0	103,5	100,1	99,8	99,9	99,7	101,8	102,8	101,8	100,9	112,4

**Джерело: index.minfin.com.ua*

Природа української інфляції, фактори, що визначають її прискорення або гальмування, є предметом гострих наукових і політичних дискусій [5].

Детальний аналіз численних наукових праць, присвячених проблемі інфляції у сучасному світі та тим негативним і руйнівним наслідкам, які вона має для економіки держави, суб'єктів підприємницької діяльності та населення, зокрема таких дослідників, як О.П. Близнюк, І.Л. Шевчук, В.Є. Власюк, А.П. Гачек, Т.Ф. Григораш, С.М. Колач, О.О. Папаіка, А.Б. Горбанський, М.В. Поплавський, Д.Ю. Сметана, Л.П. Троцюк, Л.І. Дятел, дозволив систематизувати основні причини усвідомлення на державному рівні необхідності контролю інфляції і як наслідок цього – передумови виникнення практики державного антиінфляційного регулювання.

Антиінфляційне регулювання – це складова частина комплексу заходів, що застосовуються владою при виникненні інфляційних процесів. Таким чином, передумовою виникнення антиінфляційного регулювання виступає явище інфляції та ті наслідки, які воно має для стану економіки країни. Негативні соціальні та економічні наслідки інфляції змушують уряди різних країн проводити певну економічну політику, яка має назву антиінфляційної політики.

Сутність державного антиінфляційного регулювання вітчизняні науковці М.В. Лизун та Н.В. Комар вбачають у: «Комплексі заходів і дій у економіці, що стримують інфляційне зростання цін». Крім того, вчені розрізняють два шляхи втілення антиінфляційних заходів: адаптивний, який передбачає пристосування до інфляції, спробу держави мінімізувати її негативні наслідки та активний, що спрямований на ліквідацію причин, які викликали інфляцію [6]. Зарубіжні вчені Г.С. Вечканов та Г.Р. Вечканова ототожнюють поняття антиінфляційного регулювання та антиінфляційної політики, що, на думку автора – є помилковим, і визначають його як: «сукупність інструментів державного регулювання, націлених на боротьбу з інфляцією» [7, с. 477]. Схоже визначення зустрічаємо у російського дослідника О.Н. Лаврушина: «антиінфляційна політика (регулювання) це система заходів щодо попередження та подолання інфляції. Прийняті державою для здійснення антиінфляційного регулювання заходи залежать від характеру і рівня інфляції» [8, с. 84].

У своєму дисертаційному дослідженні С.Ф. Черничко відзначає відсутність в економічній літературі чіткого визначення антиінфляційного регулювання як категорії механізму державного регулювання ринкової економіки. В результаті проведеного аналізу науковець пропонує наступне визначення поняття: «Антиінфляційна форма механізму державного регулювання ринкової економіки – це комплекс законодавчо закріплених заходів регуляторного характеру, спрямований на уповільнення темпів інфляції та ліквідацію її наслідків для досягнення основних цілей державного регулювання економіки» [9, с. 5].

У своєму прагненні конкретизувати поняття антиінфляційного регулювання у контексті антиінфляційної політики держави, науковець В.О. Сухань розглядає антиінфляційну політику: «Не тільки в якості частини стабілізаційних заходів на макроекономічному рівні, які безпосередньо направлені на запобігання високим темпам інфляції та управління нею на незагрозливому для стабільності економічної системи рівні, але й ще в якості чинника, який може опосередковано впливати на макроекономічну стабільність через посилення або послаблення довіри до заходів антиінфляційної політики та їх результативності» [10, с. 8].

Метою антиінфляційного регулювання економіки О.О. Базелюк та О.Г. Кубай вважають встановлення контролю за інфляцією і досягнення прийнятних для народного господарства темпів її зростання [11].

«Загалом, – зазначають П.В. Круш та О.В. Клименко – антиінфляційне регулювання – це комплекс відповідних заходів державного регулювання економіки, які спрямовані на боротьбу з інфляцією» [12, с. 61].

Регулювання інфляції представляє одну із найважливіших проблем сучасної грошово-кредитної і загалом усієї фінансової політики. Необхідно враховувати при цьому багатоскладовий, багатофакторний характер інфляції. В її основі лежать не тільки монетарні, але й інші чинники. При всій значущості скорочення державних витрат, для поступового зменшення грошової емісії потрібне проведення широкого комплексу заходів антиінфляційного регулювання. Серед них:

- стабілізація та стимулювання виробництва;
- удосконалення податкової системи;
- формування ефективної ринкової інфраструктури;
- підвищення рівня відповідальності підприємств за результати їх господарської діяльності;
- зміна та контроль обмінного курсу національної валюти;
- проведення ряду заходів щодо регулювання цін і доходів.

Антиінфляційне регулювання має важливе значення для стримування інфляції та підтримки відносно стабільних темпів економічного зростання. Це пояснюється тим, що інфляція виникає як при «перегріві» економічної кон'юнктури, так і при спаді виробництва.

Важливою частиною розроблення антиінфляційної програми є встановлення кількісних показників, які визначатимуть її кінцеві результати. До таких належать цінові показники (темп інфляції, індекс споживчих цін, індекси оптових цін тощо), динаміка грошової маси в обігу, розмір і динаміка державних видатків тощо [13, с. 15].

Розглянемо сучасний інструментарій антиінфляційного регулювання. Так, російський вчений К.І. Романов вважає, що для антиінфляційного регулювання використовуються два типи економічної політики:

1. Політика, спрямована на скорочення бюджетного дефіциту, обмеження кредитної експансії, стримування грошової емісії.

2. Політика регулювання цін і доходів, що має на меті пов'язати зростання доходів зі зростанням цін.

Для стримування небажаних явищ можуть встановлюватися межі підвищення або заморожування заробітної плати, обмежуватися видача кредитів тощо.

На думку Г.С. Вечканова та Г.Р. Вечканової, антиінфляційне регулювання включає у себе два блоки:

а) регулювання сукупного попиту;

б) регулювання сукупної пропозиції [7, с. 477].

У дисертаційній роботі С.Ф. Черничко сформульовано два види антиінфляційного регулювання, подібних до тих типів економічної політики, що їх пропонує К.І. Романов, – дефляційна політика та політика регулювання доходів [10, с.9], що дає змогу віднести їх до одного наукового підходу до антиінфляційного регулювання.

Отже антиінфляційна державна політика та антиінфляційне державне регулювання як інструмент її прояву, займають одне із головних місць серед засобів державного регулювання економіки. Проте характерна ознака сучасної інфляції полягає в тому, що вона розвивається інерційно, і зупинити її надзвичайно важко. Тобто інфляція має властивість залишатися стабільною, поки економічна ситуація не змусить її рівень підвищитися або зменшитися. Відповідно, стає очевидним, що без державного втручання контролювати інфляційні процеси у сучасних економічних умовах навряд чи вдасться.

Висновки з проведеного дослідження. На основі аналізу теорії та практики державного регулювання інфляційних процесів досліджено причинно-наслідкові взаємозв'язки між інфляцією й основними макроекономічними показниками та результативність використання державою основних інструментів регулювання інфляції в Україні.

Список використаних джерел

1. Центральний банк та грошово-кредитна політика: підручник / [А.М. Мороз та ін.]. - за ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М.Ф. Пуховкіної. – Київ: КНЕУ, 2005. – 556 с. – Бібліогр.: с.498-526.

2. Гальчинський А.С. Теорія грошей: навч.-метод. посібник / А.С. Гальчинський. – Київ: Вид-во «Основи», 1998. – 415 с.: іл. – Бібліогр.: с.384-398.

3. Афанасьєв А.О. Гроші та кредит: конспект лекцій / Афанасьєв А.О., Кузенко Т.Б., Фісічкін Р.А. – Харків: ХНЕУ, 2006. – 180 с.

4. Моисеев С.Р. Инфляционное таргетирование: международный опыт и перспективы его использования в РФ: дис.... канд. экон. наук: 08.00.10 защищена 24.04.2003 / Сергей Рустамович Моисеев; Московский Государственый Университет, Статистики и Информатики. – Москва, 2003. – 99 с. - РГБ ОД, 61:03-8/2838-X

5. Булавіна О. Немонетарна сутність інфляційних процесів в Україні / О. Булавіна // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – Випуск 1. – С. 12-15. – Бібліогр.: 12 с.

6. Лизун М.В. Теорія та практика антиінфляційного регулювання [Електронний ресурс] / М.В. Лизун, Н.В. Комар // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/. (дата звернення 18.01.2017 р). – Назва з екрана.

7. Вечканов Г.С. Макроэкономика. / Г.С. Вечканов, Г.Р. Вечканова. – изд. 2-е (отредактировано и дополненно). – СПб. : Питер, 2006. – 544 с.

8. Лаврушин О.Н. Деньги, кредит, банки : учебник / О.Н. Лаврушин. – Москва: Изд-во «Финансы и статистика», 1999. – 112 с. : Библиогр.: с.98-104.

9. Черничко С.Ф. Державне регулювання інфляційних процесів в перехідних економіках : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.02.03 / Станіслав Федорович Черничко ; Ужгородський національний університет. – Ужгород, 2006. – 20 с.

10.Сухань В.О. Антиінфляційна політика в системі макроекономічного регулювання в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.01 / Вікторія Олександрівна Сухань ; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – 16 с.

11.Базелюк О.О. Антиінфляційне регулювання економіки / О.О. Базелюк, О.Г. Кубай // – Електрон. Аналог друк. Вид.: режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/ Economics/15_106689.doc.htm. (дата звернення 18.01.2017 р). – Назва з екрана.

12.Круш П.В. Інфляція: суть, форми та її оцінка : навч. посіб. / П.В. Круш, О.В. Клименко. – Київ. : Центр учбової літератури, 2010. – 288 с.

13.Антиінфляційна політика – 2010: сильні і слабкі сторони / упоряд.: Б.А. Курилець [та ін.] – Київ / Київський міський осередок ВМГО «Демократичні перетворення України», 2011. – 63 с.

Referenses

1. Tsentralniy bank ta groshovo-kreditna polltika: pIdruchnik / [A.M. Moroz ta in.]. – Kiyiv: KNEU, 2005. – 556 s.

2. Galchinskiy A.S. Teoriya groshey: navch.-metod. posibnik. – Kiyiv: Vid-vo «Osnovi», 1998. – 415 s.

3. Afanasev A.O., Kuzenko T.B., Fisichkin R.A. Groshi ta kredit: konspekt lektsly – Harkiv: HNEU, 2006. – 180 s.

4. Moiseev S.R. Inflyatsionnoe targetirovanie: mezhdunarodnyiy opyit i perspektivyi ego ispolzovaniya v RF: dis.... kand. ekon. nauk: 08.00.10 zaschischena 24.04.2003 ; Moskovskiy Gosudarstvenyiy Universitet, Statistiki i Informatiki. – Moskva, 2003. – 99 s.

5. Bulavina O. Nemonetarna sutnist inflyatslynih protseslv v Ukrayini // Visnik Ternopilskoyi akademiyi narodnogo gospodarstva. – 2001. – Vipusk 1. – S. 12-15.

6. Lizun M.V., Komar N.V. Teorlya ta praktika antiinflyatslynogo regulyuvannya // Elektronne naukove fahove vidannya «Efektivna ekonomIka» – 2012. – No 2. : http://www.economy.nayka.com.ua/.

7. Vechkanov G.S., Vechkanova G.R. Makroekonomika. – SPb. : Piter, 2006. – 544s.

8. Lavrushin O.N. Dengi, kredit, banki : uchebnik. – Moskva: Izd-vo «Finansyi i statistika», 1999. – 112 s.

9. Chernichko S.F. Derzhavne regulyuvannya inflyatslynih protseslv v perehIdnih ekonomIkah : avtoref. dis. … kand. ekon. nauk : 08.02.03 ; Uzhgorodskiy natsionalniy universitet. – Uzhgorod, 2006. – 20 s.

10. Suhan V.O. AntiInflyatsiyna polItika v sistemI makroekonomichnogo regulyuvannya v umovah rinkovoyi transformatsiyi : avtoref. dis. … kand. ekon. nauk : 08.00.01 ; Harkivskiy natsionalniy universitet im. V.N. Karazina. – Harkiv, 2009. – 16 s.

11. Bazelyuk O.O., Kubay O.G. AntiInflyatsiyne regulyuvannya ekonomiki : http://www.rusnauka.com/ 10_DN_2012/ Economics/15_106689.doc.htm.

12. Krush P.V., Klimenko O.V. Inflyatslya: sut, formi ta yiyi otsinka : navch. posib. – Kiyiv. : Vid-vo «Tsentr uchbovoyi literaturi», 2010. – 288 s.

13. Antiinflyatslyna politika – 2010: silni i slabki storoni / uporyad.: B.A. Kurilets [ta In.] – Kiyiv / Kiyivskiy miskiy oseredok VMGO «Demokratichni peretvorennya Ukrayini», 2011. – 63 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Маліновська Ольга Ярославівна, кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Франка
вул. Університетьська, 1, м. Львів, 79000, Україна
Коркач Інна Вячеславівна, викладач кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Малиновская Ольга Ярославовна, кандидат экономических наук, доцент, Львовский национальный университет имени Франко
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина
Коркач Инна Вячеславовна преподаватель кафедры экономики
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Olga Yaroslavivna Malinowska, Candidate of Economic Sciences, docent,
Lviv National University of Ivan Franko.
st. Universytetska 1, Lviv, 79000, Ukraine
Korkach Inna Byacheslavivna, teacher of business economics
SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hrygoriy Skovoroda»
Str. Sukhomlinsky, 30, Pereyaslav–Khmelnitsky, 08400, Ukraine

УДК 330.34-027.543+[332.146:330.322]

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ З РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Костик Є.П.

Предметом дослідження *є світовий економічний розвиток та особливості процесів регіоналізації інвестиційної політики в країнах з ринковою економікою.*

Мета наукового дослідження *полягає у розгляді* ***с****учасних тенденцій світового економічного розвитку та особливості процесів регіоналізації інвестиційної політики в країнах з ринковою економікою.*

Методи дослідження. *Для уточнення понятійного апарату, визначення змісту процесу оцінки, обґрунтування критеріїв і системи показників, класифікації напрямків і методів оцінки, застосовано методи абстракції, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.*

Методологія проведення роботи. *Основні положення економічної теорії, міжнародної та регіональної економіки в галузі інвестиційної політики; праці вітчизняних та зарубіжних учених і практиків в означеній сфері.*

Результати роботи. *У контексті означеної проблематики ми спробували розкрити* ***с****учасні тенденції світового економічного розвитку та особливості процесів регіоналізації інвестиційної політики в країнах з ринковою економікою.*

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем міжнародної та регіональної економіки.

 © Костик Є.П., 2017

Висновки. Таким чином, ми можемо констатувати, що базисний прогноз для глобальної економіки вказує на прискоренне її зростання, особливо в країнах з розвиненою економікою. Проте, прогноз може бути недосягнутим, це підкреслюється неодноразовими його переглядами в сторону зниження в останні роки. Ця ситуація характерна і по відношенні, щодо інвестицій. Так, не дивлячись на те, що глобальні потоки прямих іноземних інвестицій в останні роки зросли, проте це зростання не привело до співмірного розширення виробничого потенціалу у всіх країнах. Це викликає тривогу в світі потреб в інвестиціях, пов'язаних з нещодавно прийнятими Цілями сталого розвитку та масштабними діями, що окреслені в Паризькій угоді про зміну клімату.

Ключові слова: світова економіка, глобалізація економіки, забезпечення сталого економічного зростання, інвестиційний капітал, інвестиційний процес, темпи економічного зростання, фіскальне стимулювання, посилення протекціонізму, зростання цін на біржові товари, рівень інфляції, обмінні курси національних валют, обсяг виробництва, ціни на нафту, інвестиції в інфраструктуру і нерухоме майно, ціни на недорогоцінні метали, темпи загальної інфляції, довгострокові номінальні і реальні процентні ставки, прямі іноземні інвестиції.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ МИРОВОГО ЕКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССОВ РЕГИОНАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ В СТРАНАХ С РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Костик Е.П.

Предметом исследования *является мировое экономическое развитие и особенности процессов регионализации инвестиционной политики в странах с рыночной экономикой.*

Цель *научного* ***исследования*** *заключается в рассмотрении современных тенденций мирового экономического развития и особенности процессов регионализации инвестиционной политики в странах с рыночной экономикой.*

Методы исследования. *Для уточнения* ***категориального*** *аппарата, определения содержания процесса оценки, обоснования критериев и системы показателей, классификации направлений и методов оценки, применены методы абстракции, анализа и синтеза, систематизации и обобщения.*

Методология проведения работы. *Основные положения экономической теории, международной и региональной экономики в области инвестиционной политики; труды отечественных и зарубежных ученых и практиков в указанной сфере.*

Результаты работы. *В контексте обозначенной проблематики мы попытались раскрыть современные тенденции мирового экономического развития и особенности процессов регионализации инвестиционной политики в странах с рыночной экономикой.*

Область применения результатов. *Результаты данного исследования могут быть применены в области изучения проблем международной и региональной экономики.*

Выводы. *Таким образом, мы можем констатировать, что базисный прогноз для глобальной экономики указывает на ускорение ее роста, особенно в странах с развитой экономикой. Однако, прогноз может быть не достигнут, это подчеркивается неоднократным его просмотрам в сторону снижения в последние годы. Эта ситуация характерна и по отношению к инвестициям. Так, несмотря на то, что глобальные потоки прямых иностранных инвестиций в последние годы выросли, однако этот рост не привел к соразмерному расширении производственного потенциала во всех странах. Это вызывает тревогу в мире потребностей в инвестициях, связанных с недавно принятыми Целями устойчивого развития и масштабными действиями, указанные в Парижском соглашении об изменении климата.*

Ключевые слова: *мировая экономика, глобализация экономики, обеспечения устойчивого экономического роста, инвестиционный капитал, инвестиционный процесс, темпы экономического роста, фискальное стимулирование, усиление протекционизма, рост цен на биржевые товары, уровень инфляции, обменные курсы национальных валют, объем производства, цены на нефть, инвестиции в инфраструктуру и недвижимое имущество, цены на недрагоценные металлы, темпы общей инфляции, долгосрочные номинальные и реальные процентные ставки, прямые иностранные инвестиции.*

CURRENT TRENDS OF GLOBAL ECONOMIC DEVELOPMENT AND FEATURES OF THE REGIONALIZATION PROCESSES OF INVESTMENT POLICY IN THE COUNTRIES WITH MARKET ECONOMY

Kostyk Ye.P.

The subject of research *is global economic development and features of the regionalization processes of investment policy in the countries with market economy.*

The purpose of research *is to study the current trends of global economic development and features of the regionalization processes of investment policy in the countries with market economy.*

Research methods. *The methods of abstraction, analysis and synthesis, systematization and generalization were used for definition the conceptual apparatus and the content of the assessment, foundation criteria and indices, classification directions and methods of assessment.*

Methodology of scientific research *is the main principles of the economic theory, world and regional economy in spere investment policy; the works of domestic and foreign scientists and practitioners in this field.*

The results of scientific research. *In the context of the issue we have tried to show up the current trends of global economic development and features of the regionalization processes of investment policy in the countries with market economy.*

Practical implications*. The results of this research can be applied in the study of issues of international and regional economy.*

Conclusions*. Thus, we can assert that the basic projection for the global economy points to accelerate its growth, particularly in the countries with advanced economy. However, the projection can be unachieved, as a result of lowering its growth in recent years. This situation is also typical for the investments. Thus, despite the fact that global flows of foreign direct investment in recent years has increased, but this increase has not led to commensurate expansion of productive capacity in all countries. It is alarming the world's needs for investments related to newly adopted Objectives of sustainable development and large-scale actions that are outlined in the Paris Agreement on Climate Change.*

Keywords*: world economy, economic globalization, stable economic growth, investment capital, an investment process, the pace of economic growth, fiscal stimulus, increased protectionism, rising commodity prices, the level of inflation, exchange rate, output, oil prices, investments in infrastructure and realty, unprecious metals prices, the rate of general inflation, long-term nominal and real interest rates, foreign direct investments.*

Постановка проблемы. После глобального финансового кризиса 2008-2009 гг., перешедшего в длительную рецессию мировой экономики, вопросы наращивания инвестиций, без преувеличения, стали важнейшими. Это в первую очередь обусловлено дефицитом инвестиций, который наблюдался до кризиса, и естественной ограниченностью модели роста мирового хозяйства. Глобализация экономики, поспособствовавшая быстрому распространению кризисных явлений, привела и к существенному увеличению спроса на инвестиции, усилила конкуренцию за инвестиционные ресурсы, особенно долгосрочного характера. Учитывая состояние мировой экономики, необходимость трансформации модели ее роста и дальнейшее ускорение глобализации, для каждой страны актуализировалась проблема удовлетворения дефицита в инвестициях. Однако для обеспечения устойчивого экономического роста необходимо не просто увеличить объем инвестиционного капитала, а обеспечить непрерывный и расширяющийся инвестиционный процесс, охватывающий области инновационного прорыва и императивы социального развития. Это предполагает проведение специальной политики, что отмечается в последнее десятилетие в развитых странах мира [1, с. 5].

Степень изучения проблемы. За последние годы в отечественной научной литературе появилось немало работ, посвященных данной проблематике. Так, вопросы инвестиционных процессов в ЕС: посткризисные тенденции и новая политика стимулирования рассматривала З. Адаманова. В свою очередь Д. Беляев исследует тенденции развития прямых иностранных инвестиций в условиях глобализации, а Е. Костик раскрывает проблему глобальных и региональных тенденции мировых потоков прямых иностранных инвестиций. Тогда, как И. Курочкина раскрывает асимметрии сбережений и инвестиций в мировой экономике, а Г. Абуселидзе поднимает вопросы совместимости иностранных инвестиций и экономического суверенитета в условиях глобализации. В свою очередь Т. Бойко исследует потоки прямых иностранных инвестиций: тенденции и влияние на экономический рост. Следует отметить, что данная проблематика продолжает привлекать внимание научного сообщества, поэтому является актуальной, ведь отдельные ее аспекты остаются нерешенными. Актуальность обозначенной проблематики, ее недостаточное теоретическое изучение и практическое значение обусловили главную цель и задачи исследования.

Цель научного исследования заключается в рассмотрении современных тенденций мирового экономического развития и особенности процессов регионализации инвестиционной политики в странах с рыночной экономикой.

Изложение основного материала. Согласно докладу Всемирного банка в 2017 году прогнозируется ускорение темпов роста мировой экономики – до 2,7%. Фискальное стимулирование в ведущих странах, особенно в Соединенных Штатах, может повысить темпы экономического роста сверх прогнозируемых на страновом и глобальном уровнях, хотя этому может препятствовать усиление протекционизма в торговле. Рост в странах с формирующимся рынком и развивающихся странах, в целом, должен повыситься с 3,4 % в 2016 году до 4,2 % в текущем году в условиях умеренного роста цен на биржевые товары. Общий уровень инфляции в странах с развитой экономикой немного повысился в результате исчезновения сдерживающего воздействия более низких цен на биржевые товары. В странах с формирующимся рынком и развивающихся странах общий уровень инфляции оставался неизменным, так как обменные курсы национальных валют в целом оставались стабильными или немного укреплялись [2].

Хотя, объем производства остается ниже потенциального в ряде других стран с развитой экономикой, особенно в зоне евро. Предварительные показатели роста за третий квартал 2016 года были несколько высокими, чем прогнозировалось ранее в некоторых странах, таких как Испания и Соединенное Королевство, где после голосования за «брекзит» внутренний спрос снизился в меньшей степени, чем ожидалось. Пересмотренные данные о росте в прошлые периоды указывают на то, что рост в Японии в 2016 году и в предыдущие годы был выше, чем предполагалось ранее [3].

Цены на нефть в последнее время повысились благодаря соглашению достигнутом в сентябре 2016 года во время встречи членов ОПЕК в Алжире, где было принято решение о сокращении производства до 32,5-33 миллиона баррелей в сутки, что даст возможность повысить цены до 52 долларов за баррель [4].

С учетом высокого уровня инвестиций в инфраструктуру и недвижимое имущество в Китае, а также ожиданий смягчения налогово-бюджетной политики в США, цены на недрагоценные металлы также повысились. Темпы общей инфляции в последние месяцы 2016 года в странах с развитой экономикой восстановились, после того как цены на биржевые товары достигли дна, но темпы базовой инфляции в странах с развитой экономикой оставались в целом неизменными и, как правило, были ниже целевых уровней. Инфляция повысилась в Китае в условиях, когда сокращение мощностей и повышение цен на биржевые товары способствовали позитивному росту цен производителей после более четырех лет дефляции. В других странах с формирующимся рынком и развивающихся странах (СФРРС) показатели инфляции были разнородными, что было следствием различной динамики обменных курсов и специфических факторов [3].

Следует отметить, что долгосрочные номинальные и реальные процентные ставки с августа 2016 года существенно повысились, особенно в Соединенном Королевстве и в США после ноябрьских выборов. По состоянию на 3 января 2017 года номинальная доходность по 10-летним казначейским облигациям США увеличилась почти на один процентный пункт, и на 60 базисных пунктов после выборов в США. Эти изменения были в основном вызваны ожидаемой сменой курса экономической политики США. Более конкретно, налогово-бюджетная политика США, по прогнозам, станет в большей мере ориентироваться на рост, при этом более активный будущий спрос означает увеличение инфляционного давления и менее постепенную нормализацию денежно-кредитной политики США. Увеличение с августа долгосрочной доходности в зоне евро было более умеренным – примерно на 35 базисных пунктов в Германии, но на 70 базисных пунктов в Италии, что объяснялось повышенной политической неопределенностью и неопределенностью в банковском секторе. Федеральная резервная система США в декабре повысила краткосрочные ставки, как и ожидалось, но в большинстве других стран с развитой экономикой направленность денежно-кредитной политики оставалась в целом неизменной. В странах с формирующимся рынком финансовые условия были различными, но в целом ужесточились, при этом долгосрочные процентные ставки по облигациям в национальной валюте повысились, особенно в странах Европы и Латинской Америки. Изменения директивных ставок с августа 2016 года также отражали это разнообразие – в Мексике и Турции ставки повысились, тогда как в Бразилии, Индии и России они были снижены [3].

В бюллетене основных прогнозов ПРМЭ (МВФ) (16 января 2017 года) отмечается, что с августа доллар США укрепился в реальном эффективном выражении более чем на 6 процентов. Валюты экспортеров биржевых товаров из числа развитых стран также окрепли в связи с повышением цен на биржевые товары, тогда как евро и особенно японская иена ослабли. Курсы валют ряда стран с формирующимся рынком в последние месяцы существенно снизились – особенно заметно курсы турецкой лиры и мексиканского песо, – тогда как курсы валют ряда стран – экспортеров биржевых товаров, повысились. Предварительные данные указывают на резкий отток портфельных инвестиций нерезидентов из стран с формирующимся рынком вслед за выборами в США после нескольких месяцев солидного притока.

Вместе с тем, главным фактором, объясняющим улучшение перспектив мировой экономики в 2017-2018 годах, является прогнозируемое повышение роста СФРРС. Этот прогноз отражает в значительной степени постепенную нормализацию условий в ряде крупных стран, в настоящее время испытывающих макроэкономические трудности. Рост СФРРС, по текущим оценкам, составил 4,1 % в 2016 году, ожидается, что в 2017 году он достигнет 4,5 %. Дальнейшее ускорение роста до 4,8 % прогнозируется на 2018 год.

В частности, прогноз роста на 2017 год был повышен для Китая (до 6,5 %) в связи с ожиданиями дальнейших мер поддержки. Однако продолжающееся использование Китаем мер стимулирования экономики при дальнейшем быстром росте кредита и медленном прогрессе в решении проблемы долга предприятий, особенно в ужесточении бюджетных ограничений государственных предприятий, повышает риск более резкого замедления роста или дестабилизирующей корректировки [3].

Рост в странах с формирующимся рынком и развивающихся странах-экспортерах биржевых товаров, как ожидается, составит 2,3 % в 2017 году, после практически незаметного роста (0,3 %) в 2016 году, в условиях постепенного восстановления цен на биржевые товары и возобновления роста после спада в России и Бразилии [5].

Как отмечается в докладе Всемирного банка (10 января 2017 года) рост в Восточно-Азиатском и Тихоокеанском регионе, согласно прогнозам, в 2017 году замедлится до 6,2 %, при этом замедление роста в Китае будет смягчаться ускорением роста в остальной части региона. Рост в странах-импортерах биржевых товаров без учета Китая, согласно прогнозам, останется в целом стабильным, за исключением Таиланда, где ожидается ускорение роста, поддерживаемое укреплением доверия и стимулирующей политикой. Ожидается, что рост в Индонезии повысится до 5,3 % в 2017 году благодаря росту частных инвестиций. В Малайзии ожидается ускорение роста до 4,3 % в 2017 году по мере завершения процесса адаптации к более низким ценам на биржевые товары и стабилизации цен на биржевые товары [5].

Согласно прогнозам, рост в Европе и Центральной Ази в 2017 году ускорится до 2,4 % благодаря оживлению роста в странах-экспортерах биржевых товаров и в Турции. Прогноз зависит от восстановления

цен на биржевые товары и снижения политической неопределенности. Темпы роста в России, как ожидается, составят 1,5 % за год в связи с завершением адаптации к более низкому уровню цен на нефть. В Азербайджане ожидается экономический рост на уровне 1,2 %, а в Казахстане – 2,2 % в условиях стабилизации цен на биржевые товары и сокращения экономических дисбалансов. В Украине прогнозируется ускорение роста до 2 %.

В Латинской Америке и Карибском бассейне в 2017 году прогнозируется рост на 1,2 %, а в Бразилии на уровне 0,5 %, чему будет способствовать ослабление сдерживающих факторов внутри страны. Ожидается, что в Мексике ослабление инвестиционной деятельности приведет к незначительному замедлению роста в текущем году – до 1,8 %, у свою очередь в Аргентине отход от бюджетной консолидации и укрепление инвестиций будут способствовать поддержанию роста, который, по прогнозам, составит 2,7 % в 2017 году, в то время как Боливарианская Республика Венесуэла продолжает страдать от серьезных экономических дисбалансов, и ее экономика, согласно прогнозам, сократится на 4,3 %. Рост в странах Карибского бассейна, как ожидается, будет в целом стабильным, на уровне 3,1 %.

Следует подчеркнуть, что рост в Ближнем Востоке и Северной Африке, по прогнозам, в текущем году немного повысится – до 3,1 %, причем наибольший рост будет наблюдаться в странах-импортерах нефти. Среди экспортеров нефти, в Саудовской Аравии прогнозируется незначительное ускорение роста до 1,6 % в 2017 году, а в Исламской Республике Иран дальнейшее увеличение добычи нефти и расширение иностранных инвестиций, как ожидается, будут способствовать повышению роста до 5,2 %. Прогноз основан на ожидаемом росте цен на нефть в среднем до 55 долларов США за баррель в год [5].

В Южной Азии прогнозируется незначительное ускорение роста в 2017 году до уровня 7,1 %, отражающее, как и ранее, быстрые темпы роста в Индии. Без учета Индии, рост достигнет 5,5 % в 2017 году, чему будут способствовать высокие уровни частного и государственного потребления, инфраструктурных инвестиций, а также восстановление частных инвестиций. Ожидается, что в 2018 финансовом году темпы роста в Индии достигнут 7,6 % в связи с проведением реформ, которые позволят устранить узкие места в сфере внутреннего предложения и повысить производительность. В Пакистане в 2018 финансовом году прогнозируется ускорения роста до 5,5 % (по факторной стоимости), отражающее улучшения в области расходов на сельское хозяйство и инфраструктуру.

В регионе Африки к югу от Сахары прогнозируется незначительное ускорение роста до 2,9 % в 2017 году в условиях продолжающейся адаптации региона к снижению цен на биржевые товары. В Южно-Африканской Республике и странах-экспортерах нефти рост будет слабее, а в странах, которые не являются природно-ресурсоемкими, рост должен оставаться устойчивым. В Южно-Африканской Республике в текущем году ожидается незначительное повышение роста до 1,1 %. В Нигерии прогнозируется возобновление роста после рецессии на уровне 1 %. Темпы экономического роста в Анголе, согласно прогнозам, составят 1,2 %.

Однако в ряде других регионов прогнозы роста на 2017 год были снижены. Так, в Индии прогнозы роста на текущий (2016-2017) и следующий финансовый год были уменьшены соответственно на один и 0,4 процентного пункта, прежде всего из-за временного отрицательного шока для потребления, вызванного нехваткой наличных и нарушениями в сфере платежей в связи с недавней инициативой по изъятию старых банкнот и обмену их на новые. В других странах Азии с формирующимся рынком оценки роста были также снижены в Индонезии из-за более низкого, чем ожидалось, уровня частных инвестиций, и в Таиланде – ввиду замедления роста потребления и туризма. В Латинской Америке ухудшение роста отражает в существенной мере меньшие ожидания краткосрочного подъема в Аргентине и Бразилии после более низких, по сравнению с прогнозом, показателей роста во второй половине 2016 года, ужесточение финансовых условий, усиление сдерживающих факторов из-за связанной с США неопределенности в Мексике, а также продолжающееся ухудшение ситуации в Венесуэле. На Ближнем Востоке в Саудовской Аравии в 2017 году рост будет ниже, чем прогнозировалось ранее, поскольку добыча нефти сокращается в соответствии с недавним соглашением ОПЕК, тогда как в нескольких других странах гражданские беспорядки по-прежнему наносят большой ущерб. Риски снижения прогнозов мирового экономического роста являются двусторонними, но согласно оценкам смещены в сторону ухудшения ситуации, особенно в среднесрочной перспективе [3].

Следует отметить, что важной составляющей в развитии мировой экономики является инвестиционная политика различных стран, которая должна быть направлена на либерализацию и поощрение инвестиций, кроме того инвестиции способствуют к экономическому росту в долгосрочной перспективе. Глубокий анализ исследования причин и мотивов совершения финансовых вложений субъектами инвестирования одной страны в объекты экономики других стран был проведен Джоном Даннингом, который показал, что фирмы заинтересованы в таких инвестициях только в том случае, когда они получают преимущества связанные с прямым доступом к существующим рынкам, природных ресурсов, сырья и дешевой рабочей силы, имеют положительное соотношение с расходами инвестирования, связанные с транспортировкой и коммуникациями, преодолением тарифных и нетарифных барьеров [6, с. 103-104].

Как отмечает Д.В. Беляев, для большинства развивающихся стран прямые иностранные инвестиции (ПИИ) являются значимым источником финансовых ресурсов, поскольку они не только являются достаточно стабильным источником капитала, но и могут обеспечить появление в стране современных технологий,

организационных навыков и распределительных сетей. Если исходить из предположения о том, что в условиях дефицита ресурсов отдача является максимальной, то более бедные страны с небольшим капиталом, обильными природными ресурсами и высокой численностью неквалифицированной рабочей силы должны привлекать к себе ТНК, превращая ПИИ в потенциально мощный фактор конвергенции доходов [7, с. 253].

Следует подчеркнуть, что в 2015 году наблюдалась высокая динамика восстановления ПИИ, про что свидетельствуют данные конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД). Несмотря на замедление темпов экономического роста, политическую неопределенность и беспорядок на финансовых рынках, потоки прямых иностранных инвестиций подскочили на 38%, до 1,76 трлн. долл., самого высокого уровня после глобального финансово-экономического кризиса 2008-2009 годов. Главным фактором такого глобального восстановления стал скачок международных слияний и приобретений (СиП) до 721 млрд. долл. против 432 млрд. долл. в 2014 году. Высокими оставались объявленные инвестиции в новые проекты – 766 млрд. долларов [8].

Часть роста ПИИ была вызвана изменением конфигурации корпораций. Эти сделки часто связаны с большими изменениями в платежном балансе при незначительных изменениях в фактических операциях. Если не учитывать эти крупные изменения конфигурации корпораций, то рост глобальных потоков ПИИ окажется более умеренным – примерно на 15%.

Приток ПИИ в развитые страны почти удвоился, достигнув 962 млрд. долларов. В результате в структуре глобальных ПИИ вновь возобладали развитые страны, доля которых составила 55% против 41% в 2014 году. Высокой рост ввоза ПИИ был зафиксирован в Европе.

Как отмечается в докладе «О мировых инвестициях» (ЮНКТАД) в Соединенных Штатах ПИИ выросли почти в четыре раза, хотя и с низкого в сопоставлении с прошлыми периодами уровня 2014 года. В развивающихся странах был достигнут новый максимум притока ПИИ – 765 млрд. долл., на 9% выше, чем в 2014 году. Развивающиеся страны Азии, в которых ПИИ превысили пол триллиона долларов, оставались регионом – получателем крупнейшего в мире объема ПИИ. Приток в Африку и Латинскую Америку и Карибский бассейн затормозился. Развивающиеся страны по-прежнему составляют половину из 10 стран с наибольшим притоком ПИИ [8].

Вывоз ПИИ из развитых стран подскочил на 33% до 1,1 трлн. долларов. Несмотря на такой рост, увеличение их вывоза ПИИ остается на 40% меньше максимума 2007 года. Вывезя 576 млрд. долл., Европа стала крупнейшим регионом-инвестором в мире. ПИИ МНП Северной Америки оставались близкими к уровню 2014 года.

Размещение ПИИ в первичном секторе снизилось, а в обрабатывающей промышленности – выросло. В 2015 году волна сделок подняла долю обрабатывающей промышленности в международных СиП выше 50%.

ПИИ в первичном секторе снизились из-за сокращения запланированных капиталовложений в ответ на снижение цен на сырье, а также резкого сокращения реинвестирования выручки в условиях сжатия нормы прибыли. На услуги по-прежнему приходится более 60% глобальных ПИИ.

В дальнейшем потоки ПИИ, как ожидается, сократятся в 2016 году на 10–15%, отражая уязвимость глобальной экономики, устойчиво низкую динамику совокупного спроса, вялый рост в некоторых странах – экспортерах сырья, действенные меры политики по ограничению сделок налоговой инверсии и снижение прибыли МНП. В среднесрочной перспективе прогнозируется возобновление в 2017 году роста глобальных потоков ПИИ, которые в 2018 году превысят отметку 1,8 трлн. долл. в условиях ожидаемого ускорения глобального роста.

В 2015 году глобальный приток ПИИ вырос, демонстрируя при этом значительные расхождения между группами стран и регионами (таблица 1).

Из таблицы 1 мы видим, что в Африке приток ПИИ упал в 2015 году до 54 млрд. долл., сократившись на 7% по сравнению с предыдущим годом. Динамичный приток ПИИ в Египет способствовал росту ПИИ в Северной Африке, которые увеличились в 2015 году на 9% до 12,6 млрд. долларов. Тем не менее этот рост сводился на нет уменьшением притока в странах Африки к югу от Сахары, поскольку снижение сырьевых цен сбивало ввоз ПИИ в странах сырьевой специализации экономики. Приток ПИИ в Западной Африке снизился на 18% до 9,9 млрд. долл., во многом из-за спада ПИИ в Нигерии. Приток ПИИ в Центральной Африке упал на 36% до 5,8 млрд. долл., поскольку приток ПИИ в богатых сырьевыми ресурсами Демократической Республике Конго и Конго существенно сократился. Восточная Африка получила 7,8 млрд. долл. ПИИ – сокращение на 2% с 2014 года. Однако приток ПИИ в Кению достиг в 2015 году рекордного уровня в 1,4 млрд. долл. в результате возобновления интереса инвесторов и доверия к деловому климату в стране и быстрому развитию внутреннего потребительского рынка. На Юге Африки приток ПИИ увеличился на 2% до 17,9 млрд. долл., главным образом, благодаря рекордному притоку 8,7 млрд. долл. ПИИ в Анголе в основном в виде внутрифирменных кредитов. Низкий уровень экономической активности, низкие сырьевые цены и выросшие расходы на электроэнергию затормозили ПИИ в Южной Африке до 1,8 млрд. долл. – самого низкого уровня за 10 лет.

Вывоз ПИИ из стран Африки упал на 25% до 11,3 млрд. долларов. Инвесторы Южной Африки, Нигерии и Анголы сократили свои вложения за рубежом вследствие таких факторов, как снижение сырьевых цен, сокращение спроса со стороны основных торговых партнеров и уменьшение курса национальной валюты.

Таблица 1. Приток ПИИ, по регионам, в 2013-2015 годах (млрд. долл. и проценты)

Регион	Ввоз ПИИ			Вывоз ПИИ		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Весь мир	**1 427**	**1 277**	**1 762**	**1 311**	**1 318**	**1 474**
Развитые страны	680	522	962	826	801	1 065
Европа	323	306	504	320	311	576
Северная Америка	283	165	429	363	372	367
Развивающиеся страны	662	698	765	409	446	378
Африка	52	58	54	16	15	11
Азия	431	468	541	359	398	332
Восточная и Юго-Восточная Азия	350	383	448	312	365	293
Южная Азия	36	41	50	2	12	8
Западная Азия	46	43	42	45	20	31
Латинская Америка и Карибский бассейн	176	170	168	32	31	33
Океания	3	2	2	2	1	2
Страны с переходной экономикой	85	56	35	76	72	31
Страны со структурно слабой, уязвимой и малой экономикой	**52**	**55**	**56**	**14**	**14**	**8**
НРС	21	26	35	8	5	3
НВМРС	30	30	24	4	7	4
МОРАГ	6	7	5	3	2	1
***Справочно:* доля в мировых потоках ПИИ**						
Развитые страны	47,7	40,9	54,6	63,0	60,7	72,3
Европа	22,7	24,0	28,6	24,4	23,6	39,1
Северная Америка	19,8	12,9	24,3	27,7	28,2	24,9
Развивающиеся страны	46,4	54,7	43,4	31,2	33,8	25,6
Африка	3,7	4,6	3,1	1,2	1,2	0,8
Азия	30,2	36,6	30,7	27,4	30,2	22,5
Восточная и Юго-Восточная Азия	24,5	30,0	25,4	23,8	27,7	19,9
Южная Азия	2,5	3,2	2,9	0,2	0,9	0,5
Западная Азия	3,2	3,4	2,4	3,4	1,5	2,1
Латинская Америка и Карибский бассейн	12,3	13,3	9,5	2,5	2,4	2,2
Океания	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
Страны с переходной экономикой	5,9	4,4	2,0	5,8	5,5	2,1
Страны со структурно слабой, уязвимой и малой экономикой	**3,6**	**4,3**	**3,2**	**1,1**	**1,1**	**0,5**
НРС	1,5	2,1	2,0	0,6	0,4	0,2
НВМРС	2,1	2,3	1,4	0,3	0,5	0,2
МОРАГ	0,4	0,6	0,3	0,2	0,1	0,1

Источник: UNCTAD, World Investment Report 2016

Приток ПИИ в Африку, как ожидается, вернется на траекторию роста в 2017 году, увеличившись до 55-60 млрд. долларов. Этот рост уже становится очевидным судя по объявленным в первом квартале 2016 года инвестициям в новые проекты, в частности в Северной Африке, а также в Руанде, Мозамбике, Объединенной Республике Танзании и Эфиопии. Потоки прямых иностранных инвестиций, как ожидается, вырастут в Кении и Объединенной Республике Танзании, которые теперь разрешают 100-процентное иностранное владение компаниями, котирующимися на их фондовых биржах. Кроме того, приватизация государственных сырьевых компаний в таких странах, как Алжир и Замбия, также должна стимулировать приток ПИИ [8].

Развивающиеся страны Азии, чей приток ПИИ достиг 541 млрд. долл. (рост на 16%), оставались крупнейшим регионом – получателем ПИИ в мире. Рост был обусловлен главным образом увеличением ПИИ в странах Восточной и Южной Азии. В Восточной Азии ПИИ выросли на 25% до 322 млрд. долл., отражая крупные вложения в акционерный капитал, связанные с корпоративной реструктуризацией в Гонконге (Китай) и динамичным притоком ПИИ в сектор услуг Китая. В Юго-Восточной Азии подскочил приток ПИИ в страны с низким доходом, такие как Вьетнам и Мьянма, однако он уравновешивался низкой динамикой притока в страны с более высоким уровнем дохода, в том числе Сингапур, Индонезию и Малайзию. Приток ПИИ в Бангладеш и Индию объяснял увеличение притока в Южной Азии, достигшего 50 млрд. долл., рост на 22% к 2014 году. Индия стала четвертым крупнейшим получателем инвестиций среди развивающихся стран Азии и десятым крупнейшим их получателем в мире. В Западной Азии рост притока в Турцию частично компенсировал негативное воздействие сырьевых цен и геополитических проблем на

ПИИ в нефтедобывающих странах, и общим результатом здесь стало сокращение ПИИ на 2% до 42 млрд. долларов. После скачка притока ПИИ в 2015 году ожидается, что его динамика вернется к уровню 2014 года. Данные о международных сделках СиП в первом квартале 2016 года и объявленные новые инвестиционные проекты подкрепляют прогнозы замедления роста.

Несмотря на снижение вывоза ПИИ из развивающихся стран Азии на 17% до 332 млрд. долл., в 2015 году этот показатель по региону был тем не менее третьим самым высоким за все годы. Увеличился вывоз ПИИ из ряда азиатских стран, включая Китай и Таиланд. С вывозом в 128 млрд. долл. Китай оставался третьей крупнейшей страной-инвестором в мире. После скачка в 2014 году вывоза ПИИ из Гонконга (Китай) он сократился более чем вдвое до 55 млрд. долл., что объяснялось крупной корпоративной реструктуризацией. Вывоз ПИИ Юго-Восточной Азии сократился на 11%, до 67 млрд. долл., из-за снижения вывоза ПИИ из Сингапура. Вывоз ПИИ из Индии, доминирующего инвестора Южной Азии, снизился более чем на треть, что привело к общему снижению на 36% вывоза из региона до 8 млрд. долларов. Наоборот, вывоз ПИИ Западной Азии вырос на 54%, достигнув 31 млрд. долл., главным образом из-за разворота в Кувейте – крупном региональном инвесторе.

В Латинской Америке и Карибском бассейне – исключая карибские офшорные финансовые центры – ввоз ПИИ в 2015 году остался на прежнем уровне 168 млрд. долларов. При этом в Центральной и Южной Америке динамика была разнонаправленной. Приток ПИИ в Центральной Америке вырос на 14% до 42 млрд. долл., благодаря высокому ввозу ПИИ в Мексике и их росту в обрабатывающей промышленности субрегиона. С другой стороны, в Южной Америке приток ПИИ сократился на 6% до 121 млрд. долл., отражая замедление внутреннего спроса и ухудшение «условий торговки», вызванное падением цен на сырье. Приток ПИИ в Бразилии, основном их получателе в регионе, упал на 12% до 65 млрд. долларов. Снижение цен на сырье также существенно повлияло на ввоз ПИИ в Многонациональном Государстве Боливии, Чили, Колумбии и Перу. В Аргентине ПИИ резко выросли, хотя и с аномально низкого уровня 2014 года.

Вывоз ПИИ из региона вырос в 2015 году на 5% до 33 млрд. долларов. В Бразилии вывоз ПИИ показал высокий рост – 38%, что преимущественно отражало значительное снижение обратных инвестиций бразильских филиалов иностранных компаний. В Чили вывоз ПИИ вырос на 31% до 16 млрд. долларов. В 2015 году объем объявленных инвестиций в новые проекты упал на 17% по сравнению с 2014 годом, что главным образом объяснялось спадом на 86% в добывающей промышленности. Снижение сумм объявленных вложений в новые проекты также отмечалось в секторе услуг. С другой стороны, удешевление национальной валюты может создать стимулы для приобретения активов. В первом квартале 2016 года международные СиП резко выросли благодаря увеличению сумм сделок в Бразилии, Колумбии и Чили.

В 2015 году ввоз ПИИ в странах с переходной экономикой упал на 38% до 35 млрд. долларов. Его динамика по подгруппам стран с переходной экономикой была разной: в Юго-Восточной Европе приток ПИИ вырос на 6% до 4,8 млрд. долл. благодаря дальнейшему снижению оценки риска инвесторами в свете улучшения макроэкономической конъюнктуры и процесса вступления в ЕС. В противоположность этому, приток ПИИ в Содружество Независимых Государств (СНГ) и Грузию сократился на 42% до 30 млрд. долл. в условиях низких сырьевых цен, снижения конъюнктуры внутренних рынков, изменений в законодательстве, а также прямого и косвенного воздействия ограничительных мер/ геополитической напряженности. Ввоз ПИИ в Российской Федерации упал до 9,8 млрд. долл. из-за того, что новые ПИИ почти перестали поступать в условиях свертывания операций и серии сделок по выводу инвестиций. Экономический кризис и изменения законодательства в стране также привели к сокращению масштабов и объемов вывоза ПИИ.

Более чем наполовину свои зарубежные ПИИ сократили МНП стран с переходной экономикой. Геополитическая напряженность, резкое снижение валютных курсов и ограничения на рынках капитала привели к сокращению в 2015 году вывоза ПИИ до 31 млрд. долл. – уровня, последний раз отмечавшегося в 2005 году. После значительного сокращения в 2015 году ввоз ПИИ в страны с переходной экономикой, как ожидается, незначительно увеличились в 2016 году. Несколько стран СНГ, включая Казахстан, Российскую Федерацию и Узбекистан, объявили о планах масштабной приватизации, в случае реализации которых появятся новые возможности для иностранных инвестиций.

Приток ПИИ в развитые страны почти удвоился, достигнув 962 млрд. долл., благодаря динамичным международным сделкам СиП. Приток в Европу увеличился до 504 млрд. долл., что составило 29% глобального притока. Этот скачок был обусловлен значительным ростом ввоза ПИИ в Ирландии, Нидерландах и Швейцарии. Другие основные получатели – Франция и Германия: в обеих странах отмечался резкий рост после падения в 2014 году. Приток ПИИ в Соединенном Королевстве упал до 40 млрд. долл., но оставался одним из крупнейших в Европе. В 2015 году приток ПИИ в Северной Америке достиг 429 млрд. долл., превысив рекордно высокий уровень 2000 года. ПИИ Соединенных Штатов выросли почти четырехкратно, хотя и с низкого по отношению к прошлым периодам уровня 2014 года.

В 2015 году МНП развитых стран вложили за рубежом 1,1 трлн. долл. – на 33% больше, чем в предыдущем году. Европа стала крупнейшим в мире регионом-инвестором благодаря масштабному развороту динамики международных сделок СиП. Иностранные инвестиции МНП Северной Америки оставались на прежнем уровне, в то время как значительный рост вывоза ПИИ из Канады сводился на нет умеренным снижением их вывоза из Соединенных Штатов. Японские МНП продолжали искать возможности роста за рубежом, инвестировав пятый год подряд более чем 100 млрд. долларов.

Если не произойдет еще одной волны международных сделок СиП и изменений корпоративной конфигурации, оживление ПИИ, наблюдавшееся в 2015 году, вряд ли удержится на том же уровне. Недавние меры регулирования, призванные ограничить сделки налоговой инверсии, вероятно, будут препятствовать международным сделкам СиП и изменениям корпоративной конфигурации. Кроме того, темпы экономического роста, наблюдавшиеся в некоторых крупных развитых странах, стали замедляться в конце 2015 года.

Приток ПИИ в наименее развитые страны (НРС) вырос на 33% до рекордных 35 млрд. долларов. В Азии перспективы углубления экономической интеграции в регионе АСЕАН стимулировали ПИИ в Лаосской Народно-Демократической Республике и Мьянме. Приток ПИИ в Бангладеш достиг рекордно высокого уровня. Крупнейшими владельцами ПИИ в НРС стали фирмы Китая, опередившие Соединенные Штаты. В 2016 году прослеживается снижение ПИИ в НРС в целом, что отражает сохраняющееся торможение динамики ПИИ во многих африканских странах, зависящих от производства сырья.

В не имеющих выхода к морю развивающихся странах (НВМРС) приток ПИИ падает четвертый год подряд до 24,5 млрд. долл. – падение на 18%. Это падение объясняется сокращением ПИИ в НВМРС с переходной экономикой, особенно Казахстане, где они сократились наполовину. Ввоз в африканскую подгруппу также снизился, в то время как приток ПИИ в азиатские НВМРС увеличился более чем на четверть. Несмотря на низкие сырьевые цены, азиатские государственные предприятия демонстрируют все большую активность в добывающей промышленности Центральной Азии. Инвесторы развивающихся стран, в частности Китая, владеют все большей долей ПИИ в НВМРС, как и в экономике НРС.

Что касается оценок на перспективу, то скачок объема объявленных инвестиций в НВМРС дает основания для оптимизма. Приток ПИИ в НВМРС, в частности в подгруппе стран с переходной экономикой, как ожидается, вырастет, если материализуются масштабные планы приватизации.

Приток ПИИ в малых островных развивающихся государствах (МОРАГ) опустился на 32% до пятилетнего минимума 4,8 млрд. долларов. Снижение инвестиций энергетических компаний было одной из причин сокращения ввоза ПИИ в Тринидад и Тобаго, стране этой группы, где наколенная сумма ПИИ наиболее велика. В Африке приток ПИИ на Маврикий упал на 50%, в то время как в Азии и Океании падение ПИИ на Мальдивских Островах и Фиджи было менее значительным. В настоящее время большинством из 10 крупнейших инвесторов малых островных развивающихся государств являются развивающиеся страны и страны с переходной экономикой.

Перспективы ПИИ в МОРАГ по-прежнему невысоки из-за отсутствия крупномасштабных инвестиций в добывающей промышленности и строительстве. Ситуацию, однако, легко может развернуть даже один инвестиционный проект, например, производства сжиженного природного газа или строительства курортного комплекса.

Данные ЮНКТАД показывают, что в 2015 году 46 стран и экономик приняли, по крайней мере, 96 мер политики, затрагивающих иностранные инвестиции. Из этих мер 71 относилась к либерализации и поощрению инвестиций, в то время как 13 вводили новые ограничения или нормы регулирования инвестиций (оставшиеся 12 мер носили нейтральный характер). На либерализацию и поощрение инвестиций приходилось 85% изменений в инвестиционной политике, что выше среднего показателя за последние пять лет (Рис. 1).

Рисунок 1. Изменения инвестиционной политики государств в 2001-2015 годах (проценты)
Источник: UNCTAD, World Investment Report 2016

В широком диапазоне отраслей (таких, как авиация, финансовые услуги, горнодобывающая промышленность и недвижимость) были ослаблены или ликвидированы ограничения на ввоз иностранных инвестиций. Некоторые страны проводили политику приватизации, в частности в инфраструктурных секторах. Другие улучшили процедуры лицензирования предпринимательской деятельности, создали специальные экономические зоны или предоставили инвестиционные льготы в других формах. Другой примечательной чертой было принятие или пересмотр инвестиционного законодательства, главным образом в африканских странах. Недавно введенные ограничения или нормы регулирования инвестиций в значительной степени отражают обеспокоенность иностранной собственностью в стратегических отраслях или на сельскохозяйственные земли. В этих секторах имеется тенденция ужесточения процедур утверждения инвестиций.

В последние годы в инвестиционной политике заметное место получили соображения национальной безопасности. Все больше стран принимают законодательство в этой области или пересматривают проекты с участием иностранных инвесторов на основаниях, связанных с национальной безопасностью. Это имеет ряд последствий для политики. Во-первых, страны используют разные концепции национальной безопасности, от относительно узкого определения до более широких толкований, которые расширяют сферу действия порядка утверждения инвестиций в инфраструктуре жизнеобеспечения и стратегических отраслях или трактовку соображений национальных интересов. Во-вторых, страны следуют различным подходам при ограничении иностранных инвестиций по соображениям национальной безопасности, от формальных ограничений в конкретных секторах до сложных механизмов контроля, которые наделяют контрольные органы широкими полномочиями. В-третьих, процедуры контроля могут существенно различаться по своим требованиям раскрытия информации иностранными инвесторами. Необходимость использования государством соображений национальной безопасности должна уравновешиваться необходимостью прозрачных и предсказуемых процедур для инвесторов.

С заключением 31 нового международного инвестиционного соглашения (МИС) – 20 двусторонних инвестиционных договоров (ДИД) и 11 договоров с инвестиционными положениями (ДИП) – система МИС выросла на конец 2015 года до 3 304 соглашений (2 946 ДИД и 358 ДИП) (Рис. 2). Хотя число ежегодно заключаемых МИС продолжает уменьшаться, некоторые договоры имеют большое количество участников и значительный экономический и политический вес. Последние МИС следуют разным договорным моделям, а региональные соглашения часто оставляют ныне действующие двусторонние договоры между участниками в силе, приводя к росту сложностей.

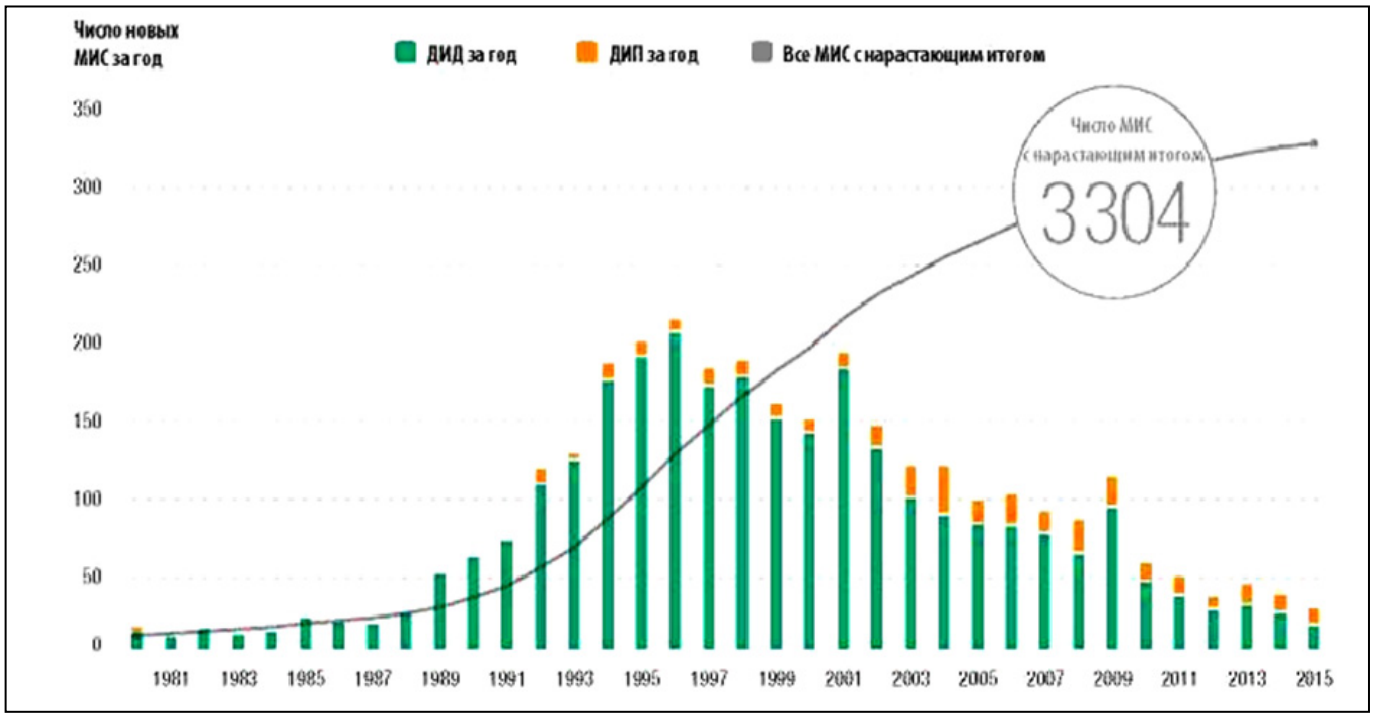

Рисунок 2. Динамика подписания МИС в 1980-2015 годах
Источник: UNCTAD, World Investment Report 2016

В 2015 году активнее всего МИС заключали такие страны, как Бразилия, заключившая шесть соглашений, Япония и Республика Корея – по четыре соглашения и Китай – три соглашения. Бразилия принимает новый подход к ДИД, делая упор на поощрении и упрощении процедур инвестиций и на предотвращении споров и альтернативах арбитражу.

За первые четыре месяца 2016 года было заключено девять новых МИС (семь ДИД и два ДИП), включая Соглашение о транстихоокеанском партнерстве (ТТП), в котором участвует 12 стран. На конец мая

2016 года почти 150 стран и экономик участвовали в переговорах о заключении, по крайней мере, 57 новых МИС (включая такие межрегиональные договоры, как Трансатлантическое торгово-инвестиционное партнерство (ТТИП) и Региональное всеобъемлющее экономическое партнерство (РВЭП)).

В то же время в 2015 году некоторые страны прекратили действие своих МИС. В основном в силу положений о продолжающемся применении положений договора, инвестиции, вложенные до окончания действия этих МИС, пользуются защитой в течение 10-20 лет в зависимости от соответствующих положений соглашения и условий прекращения его действия.

Число возбуждаемых в соответствии с договорами дел об УСИГ достигло рекордно высокого уровня, и по-прежнему большая часть этих дел разрешается не в пользу развитых стран

В 2015 году, по имеющимся данным, инвесторы возбудили 70 дел об УСИГ согласно МИС – наибольшее число дел, когда-либо возбужденных в течение одного года (Рис. 3). Поскольку при определенных обстоятельствах арбитраж может быть конфиденциальным, фактическое число дел, возбужденных в этот год и в предыдущие годы, вероятно, выше. По состоянию на 1 января 2016 года общее число ставших известными дел об УСИГ достигло 696. 107 стран были ответчиками по минимум одному ставшему известным иску из УСИГ.

В соответствии с этой недавней тенденцией многие дела (40%) были возбуждены против развитых стран, в том числе многие дела были возбуждены европейскими инвесторами против государств – членов Европейского союза. Большинство новых дел было рассмотрено в соответствии с ДИД; примерно в трети дел стороны ссылаются на Договор к Энергетической хартии. Публично доступные арбитражные решения, принятые в 2015 году, указывают на то, что решения часто принимаются в пользу государств на стадии рассмотрения подсудности, а инвесторы выиграли больше дел, достигших стадии рассмотрения по существу.

На национальном уровне многие страны пересматривают свою систему МИС и/или разрабатывают новую модель договоров. Около 100 стран (включая страны, по которым была проведена оценка в рамках Региональной организации экономической интеграции (РОЭИ)) использовали Основы инвестиционной политики ЮНКТАД для пересмотра своей системы МИС. Около 60 из них использовали Основы для разработки положений договора. На двустороннем уровне поступательное движение реформы заметно отражается на переговорах по новым МИС. Большинство недавно заключенных договоров содержат ряд положений о содействии устойчивому развитию.

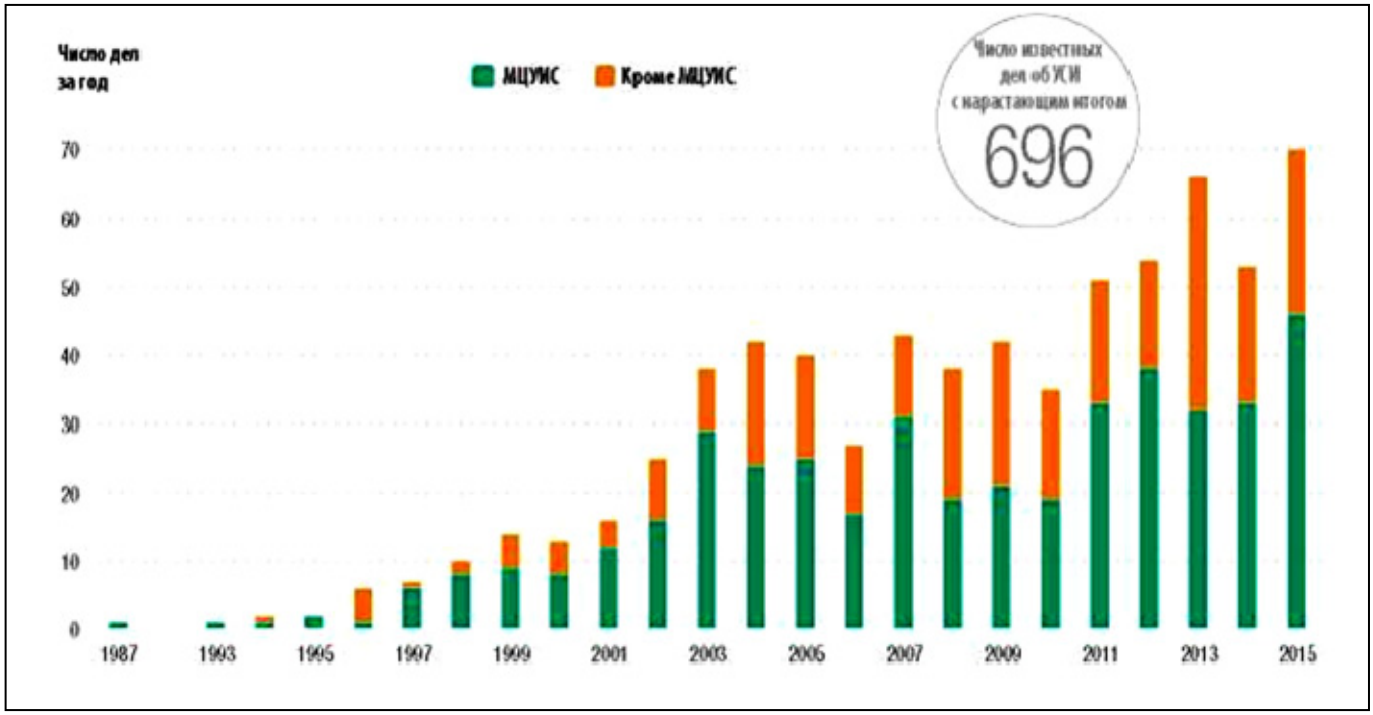

Рисунок 3. Ставшие известными дела об УСИГ, по годам и с нарастающим итогом, в 1987-2015 годах
Источник: UNCTAD, World Investment Report 2016

На региональном уровне меры по проведению реформы МИС включают коллективное рассмотрение действия договора и планы действий по МИС, которые могут привести к общим моделям МИС, совместным толкованиям, пересмотру или консолидации договоров. Межрегиональные соглашения могут консолидировать и рационализировать режим МИС и повышать системную согласованность режима МИС при том условии, что они заменяют предыдущие двусторонние МИС между участниками («ДМИ14»).

Упрощение процедур инвестирования имеет центральное значение для повестки дня на период после 2015 года. Упрощение процедур инвестирования отличается от поощрения инвестиций. Поощрение

инвестиций связано с продвижением места назначения инвестиций и поэтому часто привязано к конкретной стране, имея также конкурентный характер. Упрощение процедур инвестирования – это облегчение для инвесторов размещения или расширения своих инвестиций и ведения своей повседневной работы.

Упрощение процедур инвестирования может включать увеличение прозрачности и информации, имеющейся для инвесторов; работу в направлении повышения эффективности и действенности административных процедур для инвесторов; повышение последовательности и предсказуемости политической среды для инвесторов с помощью процедур консультаций; а также преодоление инвестиционных споров с привлечением омбудсменов.

На сегодняшний день национальная и международная инвестиционная политика уделяет упрощению процедур инвестирования относительно мало внимания. Из 173 новых мер по поощрению и упрощению инвестиций, которые были введены во всем мире в 2010-2015 годах, меры упрощения процедур инвестирования составляют лишь меньшую часть. На международном уровне в подавляющем большинстве ныне действующих 3 304 МИС конкретные инвестиционные меры по поощрению и упрощению инвестиций либо не предусмотрены, либо слабы.

Глобальный набор действий ЮНКТАД по упрощению процедур инвестиций, который опирается на Основы политики ЮНКТАД 2012 года и ее богатый опыт и практику усилий в последние десятилетия по поощрению и упрощению процедур инвестиций во всем мире, призван закрыть этот системный пробел в инвестиционной политике. Он включает 10 направлений деятельности, которые предусматривают более 40 решений для инвестиционной политики, которые могут быть применены и адаптированы в ней с учетом национальных и международных задач: содействие доступности и прозрачности разработки инвестиционной политики, норм регулирования и процедур, затрагивающих инвесторов; усиление предсказуемости и последовательности при применении инвестиционной политики; повышение эффективности и действенности административных процедур инвестирования; создание конструктивных заинтересованных отношений в практике инвестиционной политики; назначение ведущего агентства или структуры по упрощению процедур инвестирования с конкретным мандатом на предотвращение споров и посредничество; создание механизмов мониторинга и контроля для упрощения процедур инвестиций; активизация международного сотрудничества для упрощения процедур инвестиций; наращивание усилий по упрощению процедур инвестиций в развивающихся странах-партнерах путем оказания технической помощи; совершенствование инвестиционной политики и активное привлечение инвестиций в развивающихся странах-партнерах; активизация международного сотрудничества в области инвестиций в целях развития, в том числе с помощью положений МИС.

Выводы. Таким образом, мы можем констатировать, что: базисный прогноз для глобальной экономики указывает на ускорение роста в течение остальной части прогнозного периода по сравнению с пониженными темпами в 2016 году, в условиях позитивных настроений на финансовом рынке, особенно в странах с развитой экономикой. Тем не менее, возможности того, что прогноз не будет достигнут, велики, что подчеркивается неоднократными пересмотрами в сторону снижения в последние годы. Эта ситуация характерна и по отношению к инвестициям. Так, несмотря на то что глобальные потоки прямых иностранных инвестиций в последние годы выросли, однако этот рост не привел к соразмерному расширению производственного потенциала во всех странах. Это вызывает тревогу в свете потребностей в инвестициях, связанных с недавно принятыми Целями устойчивого развития и масштабными действиями, намеченными в эпохальном Парижском соглашении об изменении климата.

Список использованных источников

1. Адаманова З. Инвестиционные процессы в ЕС: посткризисные тенденции и новая политика стимулирования / З. Адаманова // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]: Одес. нац. екон. ун-т, Всеукр. асоц. молодих науковців. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр.. – Одеса – 2014. - № 3. – С.5-9. – Бібліогр.: 11 назв.

2. Перспективы развития мировой экономики: пониженный спрос – симптомы и лечение: Международный Валютный Фонд, октябрь 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/textr.pdf. – (дата обращения: 19.02.17). – Название с экрана.

3. Бюллетень основных прогнозов ПРМЭ: Международный Валютный Фонд, январь 2017. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2017/updat... – (дата обращения: 17.02.17). – Название с экрана.

4. Global Economic Outlook, November 2016. – [Electronic resourc]. – Access mode: atradiuscollections.com/global/reports/global-economic-outlook-november-2016. – (last access: 13.02.17).

5. В 2017 году ожидается повышение темпов роста мировой экономики… – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2017/01/10/g... – (дата обращения: 17.02.17). – Название с экрана.

6. Романова Т.В. Світовий досвід формування інвестиційної політики / Т.В. Романова – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_3/103-106.pdf – (дата обращения: 17.02.17). – Название с экрана.

7. Беляев Д.В. Тенденции развития прямых иностранных инвестиций в условиях глобализации / Д.В. Беляев // Молодой ученый. – 2013. – №5. – С. 253-263. – Электрон. аналог печать. изд.: режим доступа: http://moluch.ru/archive/52/6718/ – Дата обращения: 12.02.17. – Название с экрана.

8. Доклад о мировых инвестициях за 2016 год. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: unctad.org/en/.../wir2016_Overview_ru.pdf. – (дата обращения: 17.02.17). – Название с экрана.

9. Костик Е.П. Глобальные и региональные тенденции мировых потоков прямых иностранных инвестиций / Е.П. Костик // Економічний вісник університету / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Зб. наук. праць учених та аспірантів. Серія: Розвиток світогосподарських зв'язків. – Переяслав-Хмельницький. – 2014. Вип. 22/1. – С. 180-185. – Бібліогр.: 7 назв.

References

1. Adamanova Z. Investitsionnyye protsessy v YeS: postkrizisnyye tendentsii i novaya politika stimulirovaniya [Investment processes in EU: post-crisis trends and new policies to stimulate]. Naukoviy vísnyk Odeskoho natsíonalnoho ekonomíchnoho uníversytetu [Scientific Bulletin of Odesa National Economic University]. No. 3. (2014). 5-9.

2. Perspektivy razvitiya mirovoy ekonomiki: ponizhennyy spros – simptomy i lecheniye: Mezhdunarodnyy Valyutnyy Fond [Prospects for the world economy: reduced demand – Symptoms and Treatment: International Monetary Fund]. October 2016. https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/textr.pdf.

3. Byulleten osnovnykh prognozov PRME: Mezhdunarodnyy Valyutnyy Fond [Bulletin major projection of PRME: International Monetary Fund], January 2017. https: //www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2017/updat...

4. Global Economic Outlook, November 2016. http://www.atradiuscollections.com/global/reports/global-economic-outlook-november-2016.

5. V 2017 godu ozhidayetsya povysheniye tempov rosta mirovoy ekonomiki… [In 2017, the expected increase of the world economy growth...]. http://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2017/01/10/g.

6. Romanova T.V. Svitovy dosvid formuvannya investitsiynoï politiki [International experience in formation of investment policy]. http://www.journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_3_3/103-106.pdf.

7. Belyaev D.V. Tendentsii razvitiya pryamykh inostrannykh investitsiy v usloviyakh globalizatsii [Trends in the development of foreign direct investment in the context of globalization]. Molodoy uchenyy [Young scientist]. no. 5. (2013).. 253-263. http://moluch.ru/archive/52/6718.

8. Doklad o mirovykh investitsiyakh za 2016 god [World Investment Report for 2016]. unctad.org/en/.../wir2016_Overview_ru.pdf.

9. Kostik Ye.P Global'nyye i regional'nyye tendentsii mirovykh potokov pryamykh inostrannykh investitsiy [Global and regional trends in the global flows of foreign direct investment]. Ekonomíchniy vísnik uníversitetu DVNZ «Pereyaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohíchnyi uníversytet ímení Hryhoríia Skovorody» [Ekonomichny Bulletin of SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhorii Skovoroda»]. no. 22/1. (2014). 180-185.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Костик Євгеній Петрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна
e-mail: klio79@mail.ru

Костик Евгений Петрович, кандидат исторических наук, доцент кафедры экономики
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина
e-mail: klio79@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Kostyk Yevhenii Petrovych, Ph.D. in Historical Science, Associate Professor
SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
30, Sukhomlynskyi St., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: klio79@mail.ru

УДК 33:338

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Лученок О.І.

Ключові слова: *інституціональна політика, інституціональний інструмент, інституціональна матриця, економічна реформа, економічне зростання.*

 © **Лученок О.І.**, **2017**

ВЛИЯНИЕ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Лученок А.И.

***Предмет исследования**: влияние институциональной политики на реформирование экономики и обеспечение экономического роста.*

***Цель**: разработка теоретико-методологических основ и практических рекомендаций по совершенствованию воздействия институциональной политики на эффективность экономического развития.*

***Методы исследования**: неоинституциональная теория и методология.*

***Результаты работы**: Обоснована целесообразность проведения институциональной политики на основе использования институциональных инструментов. Дана авторская трактовка институциональных инструментов как системы институтов, позволяющих решать конкретные задачи экономического развития на основе взаимоувязанного использования базовых, конъюнктурных, идеологических и мониторинговых институтов. Базовые институты обеспечивают реализацию основных институциональных преобразований; конъюнктурные институты предназначены для регулирования модифицируемости институциональных инструментов при неизменности базовых институтов; идеологические институты направлены на получение положительной оценки действия институциональных инструментов со стороны общества, социальных макрогрупп и отдельных граждан, а мониторинговые институты контролируют эффективность функционирования базовых институтов.*

Дано авторское объяснение причин неэффективности импорта в Республику Беларусь институтов из стран с западной институциональной матрицей (Y-матрицей). Обоснован авторский подход к согласованию экономических интересов на уровне социальных макрогрупп.

***Область применения**: рекомендации статьи предназначены для использования органами государственного управления для эффективного импорта институтов и обеспечения экономического роста. Кроме того, разработаны предложения по использованию китайского опыта при реформировании государственного сектора экономики, в том числе при сокращении занятости на государственных промышленных предприятиях.*

***Выводы:** Показано, что трудности реформирования белорусской экономики обусловлены спецификой белорусской институциональной системы, базирующейся на институциональной X-матрице, в которой общественные (государственные) интересы преобладают над интересами индивидов. Обосновано, что в ходе проведения экономических реформ в Беларуси целесообразно использование институциональных инструментов, адаптированных к условиям институциональной X-матрицы.*

***Ключевые слова**: институциональная политика, институциональный инструмент, институциональная матрица, экономическая реформа, экономический рост.*

THE IMPACT OF THE INSTITUTIONAL POLICY ON ECONOMIC GROWTH

Luchenok A.I.

***Subject of study:** the impact of institutional policies on reforming of the economy and growth.*

***Objective**: to elaborate theoretical and methodological foundations and recommendations for practice to improve the impact of institutional policy on economic efficiency.*

***Methods:** neo-institutional methodology.*

***The results:** The use of institutional tools for carrying out institutional policies have substantiated. Author provides his own interpretation of the institutional tools as a system of institutions that solve specific problems of economic development using interconnected basic, conjunctural, ideological and monitoring institutions. Basic institutions ensure the implementation of key institutional reforms; conjunctural institutions are designed to regulate the variability of institutional tools under the immutability of the basic institutions; ideological institutions are aimed to insure a positive assessment of the institutional tools by society as a whole, social macrogroups and individuals, and, finally, monitoring institutions are created to control the effectiveness of the basic institutions.*

Author explains the reasons of the ineffectiveness of import of Western pattern's institutions (institutional Y-matrix) into the institutional framework of the Republic of Belarus. The authors' approach to the coordination of economic interests at the level of social macrogroups have formulated.

***Scope of application:** articles' recommendations could be used by government authority to efficiently import the institutions and to provide economic growth. In addition, proposals for the use of the Chinese experience in reforming the public sector's transformation, including the reduction of employment on state-owned industrial enterprises have developed.*

***Conclusions:** It is shown that the difficulties of reforming of the Belarusian economy have appeared due to the specifics of the Belarusian institutional system based on the X-institutional matrix, in which the public (state) interests prevail over the interests of individuals. It is proved that in the course of economic reforms in Belarus, would be reasonable to use institutional tools, adapted to the conditions of institutional X-matrix.*

***Keywords:** institutional policy, institutional tool, institutional matrix, economic reform, economic growth.*

Введение. Показатели развития национальной экономики Республики Беларусь показывают, что реформирование экономики затягивается. Так, в 2016 г. не обеспечен выход на прогнозируемые показатели роста ВВП и производительности труда, инвестиционная активность снижается, рентабельность продаж

низкая, дебиторская задолженность растет, уровень реальных доходов населения сокращается, ситуация с обеспечением экономической устойчивости домашних хозяйств усугубляется.

Для решения стоящих перед страной проблем Правительством принимаются меры. В частности, Советом Министров Республики Беларусь принято постановление № 18 от 12 января 2017 г. «Об утверждении комплекса мер по реализации Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016 – 2020 годы» [1]. Но, по нашему мнению, изложенный в этом документе комплекс мероприятий в большей степени ориентирован на реализацию рекомендаций Международного валютного фонда (МВФ) и в должной степени не учитывает специфику социально-экономических условий в нашей стране. В результате ориентация на проведение мероприятий, не соответствующих сложившейся в Республике Беларусь институциональной среде, не дает должных результатов. Поэтому необходимы новые подходы, которые могут быть реализованы только на основе пересмотра институциональной политики в целях лучшего согласования экономических интересов как субъектов хозяйствования, так и населения.

Предметом исследования является институциональная политика развития национальной экономики, целью исследования – разработка теоретико-методологических основ такой политики на основе решения задачи создания эффективных институциональных инструментов с учетом зарубежного опыта. Основой исследования является институциональная методология.

В настоящей статье дана авторская трактовка институциональных инструментов как системы институтов, позволяющих решать конкретные задачи экономического развития на основе взаимоувязанного использования базовых, конъюнктурных, идеологических и мониторинговых институтов. Базовые институты должны обеспечивать реализацию основных институциональных преобразований; конъюнктурные институты предназначены для регулирования модифицируемости институциональных инструментов при неизменности базовых институтов; идеологические институты направлены на получение положительной оценки действия институциональных инструментов со стороны общества, социальных макрогрупп и отдельных граждан, а мониторинговые институты контролируют эффективность функционирования базовых институтов. Показано, что трудности реформирования белорусской экономики обусловлены спецификой белорусской институциональной системы, базирующейся на институциональной X-матрице, в которой общественные (государственные) интересы преобладают над интересами индивидов. Дано авторское объяснение причин, почему импорт институтов из стран с западной институциональной матрицей (Y-матрицей) в белорусских условиях оказывается неэффективным. Обосновано, что в ходе проведения экономических реформ в Беларуси целесообразно использование институциональных инструментов, адаптированных к условиям институциональной X-матрицы. Разработаны рекомендации по использованию китайского опыта при реформировании государственного сектора экономики, в том числе при сокращении занятости на государственных промышленных предприятиях

Степень исследованности проблемы. Институциональная политика обычно определяется как проводимые государством меры по формированию новых, устранению старых или трансформации имеющихся собственнических, трудовых, финансовых, социальных и других экономических институтов [2]. Однако в некоторых источниках возможность преобразования экономических институтов мерами институциональной политики ограничивается только периодом проведения экономических реформ, например, при переходе от централизованной экономики к рыночной [3]. По нашему мнению, развитие институтов (правил и норм) вообще и экономических институтов в частности должно происходить постоянно в целях адаптации к изменяющимся условиям.

Слабая разработанность теоретико-методологических аспектов проведения институциональной политики проявляется и в наличии различных трактовок термина «институциональные инструменты». Теоретически необоснованное рассмотрение институтов как учреждений и организаций, а не как правил и норм, регулирующих общественные отношения, породили следующую трактовку: «Институциональные инструменты экономической политики воздействуют на экономику путем создания организационно-институциональных структур, включая формирование исполнительных структур государственной власти, создание и поддержание государственного сектора, подготовку экономических программ и прогнозов, поддержку исследовательских центров и др.» [4]. По нашему мнению, сведение институциональных инструментов к созданию организаций или учреждений выхолащивает суть институциональной политики.

Более правомерен подход С.С. Гордеева, который видит специфику институциональных инструментов в их воздействии как на параметры социально-экономических отношений, так и на институты, представленные в виде норм, законов и правил [5]. Т.М. Боголиб применительно к региональной политике выделил 6 групп институциональных инструментов реализации институциональной политики на государственном уровне:

- административно-управленческие (например, придание особого статуса и выделение их из традиционной сетки административно-территориального устройства);
- средства сдерживания размещения новых предприятий;
- пространственное распределение экономической деятельности государства (путем размещения госпредприятий);
- финансовое стимулирование компаний (дотации на определение суммы инвестиций, кредиты, финансовые льготы, субсидии в связи с созданием рабочих мест и т.п.);

- создание физических инфраструктур (включая механизмы концессии в области транспорта, которые используются, например, в скандинавских странах);

- «мягкие» меры стимулирования развития (создание благоприятной бизнес-среды, поддержка информационных сетей, консалтинговой деятельности, образования, научных исследований и технических разработок) [6].

Между тем, при разработке институциональных инструментов необходимо прежде всего определить предназначение институтов. В этой связи нам представляется излишне общей трактовка этого понятия Дж. Ходжсоном, определившего институты как систему устоявшихся и преобладающих социальных правил, которые формируют социальные взаимодействия [7, p. 2]. Институты формируют и регулируют не только социальные, но и экономические отношения и теснейшим образом связаны с экономическими интересами.

Основной текст статьи. При формировании эффективных институциональных инструментов необходимо различать категории «институциональная среда», «институциональная система» и «институциональная матрица».

Термин институциональная среда (institutional environment) активно использовался в трудах Д. Норда, который рассматривал институциональную среду как совокупность основополагающих политических, социальных и юридических правил, образующих базис для производства, обмена и распределения. При этом распространено мнение, что в основе институциональной среды лежит институциональная система. Именно она определяет сущность, содержание и характер институциональной среды. Г.Б. Клейнер рассматривает каждый из институтов как самостоятельную социально-экономическую систему: «если относить к социально-экономическим те социальные системы, которые ориентированы на цели поддержания и развития экономики, то с полным правом мы сможем рассматривать институты как социально-экономические системы» [8, с.103-104]. Вместе с тем, мы считаем, что институциональную систему образуют все институты в комплексе и взаимоувязке, а не каждый сам по себе.

Специфика институциональной системы определяется институциональной матрицей, на которой базируются общественные отношения в конкретной стране [9, с. 147-148]. По мнению наиболее активного российского разработчика проблемы институциональных матриц С.Г. Кирдиной, институциональная матрица – это объективно существующая, исторически сложившаяся система базовых институтов, регулирующих взаимосвязанное функционирование основных общественных подсистем – экономики, политики и идеологии. Институциональная матрица обеспечивает целостность общества и возможности поступательного развития государства при наличии материальных условий, представляя собой устойчивую форму социальной интеграции. Институциональная матрица лежит в основе меняющихся эмпирических состояний конкретных обществ и постоянно воспроизводится в ходе исторической эволюции [10, с. 12].

С.Г. Кирдина обосновала, что в мире сосуществуют два типа социального устройства обществ, отличающихся спецификой образующих их исходных матричных структур. В одном случае доминируют институты X-матрицы, в то время как институты Y-матрицы выполняют лишь дополняющую функцию. В другом случае наоборот – главными, определяющими выступают институты Y-матрицы, а дополнительными являются институты X-матрицы. К странам, в которых преобладает централизованная иерархическая организация общества с доминированием в общественном сознании примата коллективного над личным (X-матрица), относятся Россия, Китай, Индия, страны Юго-Восточной Азии, Латинской Америки. Другая модель институционального устройства – при которой в обществе преобладают саморегулирующиеся структуры с приматом в общественном сознании частных интересов, а общие интересы реализуются на основе согласования частных интересов (Y-матрица) доминирует в Западной Европе и США.

В наших исследованиях установлено [11], что белорусская экономическая модель построена на X-матрице и имеет следующую специфику:

- активно применяется практика административного перераспределения ресурсов в отрыве от их реальной цены (в том числе при предоставлении кредитных денег ниже сложившейся рыночной процентной ставки). В рыночных условиях это создает проблемы для эквивалентного обмена. Но поскольку в белорусской экономической модели рыночные отношения с самого начала рассматривались как вспомогательный инструмент, то этот недостаток не является принципиально существенным;

- в преимущественно административной институциональной модели возникают трудности импорта институтов, свойственных рыночной системе. Именно поэтому в Беларуси не получили должного развития институты фондового рынка, купли-продажи земли, государственно-частного партнерства и т.д. Белорусская институциональная модель создала им несимметричные альтернативы. Например, вместо рыночной торговли облигациями реализуются обеспеченные финансовыми ресурсами государственные инвестиционные программы, формируются инвестиционные и инновационные фонды, которые ориентированы на перераспределение централизуемых государством средств. Можно дискуссировать об эффективности такой замены, но система работает;

- в X-матрице сильнее проявляются негативные эффекты проблемы ассиметричности (недостаточности и неточности) информации. Это обусловлено свойством административных систем приукрашать свои результаты, что не может компенсироваться относительно слабо развитыми в таких системах рыночными отношениями. Кроме того, в X-матрицах управленческие структуры стремятся

занижать объем своих ресурсов, во-первых, для того, чтобы их не перераспределили «через центр» и, во-вторых, в целях создания резервов для выполнения заданий по принципу «исходя из достигнутого».

Наличие указанных недостатков приводит к возникновению институциональных ловушек, то есть тупиковых ситуаций, когда любое управленческое решение ведет лишь к ухудшению ситуации. Пример институциональной ловушки – предпринимаемые попытки внедрения индикативного планирования. На переходе к нему настаивают эксперты международных организаций и сторонники рыночных реформ. Но в белорусской институциональной матрице, относящейся к Х-типу, не предполагается существенной децентрализации государственного управления, в том числе в сфере планирования. Поэтому принятые решения по переходу к индикативному планированию затруднят использование административно-директивных методов регулирования. В результате возникает институциональная ловушка в системе государственного планирования. Практика показала, что импортирование институтов, не свойственных белорусской институциональной матрице, оказывается неэффективным, хотя в странах с преимущественно рыночной ориентацией свойственные Y-матрице институты действенны и способствуют экономическому развитию.

Весьма распространенным вариантом реформирования экономики является предложение по формальному импортированию институтов из другой институциональной матрицы: мол, давайте внедрим в Беларуси порядок оплаты расходов на ЖКХ, существующие в Германии или Франции – и будет народу счастье. Но опыт показывает, что внедрение неорганичных для отечественной институциональной матрицы институтов только снижает эффективность экономической системы. Российские ученые считают импортированные, чуждые сложившимся экономическим отношениям, институты скорее «протезами», чем «трансплантатами». «…Формирование долгосрочной страновой институциональной структуры требует иной, более изощренной и фундаментальной институциональной стратегии, в полной мере учитывающей структуру общества…, особенности общестранового развития, факторов, хода и результатов институциональной динамики» [8, 427-428].

Активно содействует попыткам импорта западных институтов в белорусскую экономику Международный валютный фонд. Но выдвигаемые им требования получают в белорусской экономике такую причудливую реализацию, что эта международная организация задерживает выделение нашей стране кредитов, требуя коренной ломки белорусской институциональной матрицы, что возможно только революционным путем и долгим периодом кризисного преобразования всей системы институтов.

Между тем, институциональные матрицы весьма устойчивы и для их революционной ломки необходимо формирование совокупности условий, которые в белорусском обществе отсутствуют. Считаем, что в ближайшие годы не следует ожидать или провоцировать революционный переход с Х-матрицы на Y-матрицу. Поэтому представителям международных организаций целесообразно исходить из сложившейся в Беларуси социально-экономической модели и совершенствовать экономический механизм в рамках Х-матрицы.

Поэтому в основу совершенствования белорусской институциональной системы должно быть положено формирование эффективных институциональных инструментов, максимально эффективно согласующих интересы участников экономической деятельности при сформировавшейся в Беларуси Х-матрице.

Следует согласиться с авторами, считающими, что экономический институт – это обязательный компонент устойчивых отношений между агентами, обеспечивающий взаимодействие и согласование интересов на основе соблюдения формальных правил и неформальных норм хозяйственного поведения [12, с. 60]. Интересы в зависимости от их иерархии согласовываются различными институтами. В частности, интересы конкретного работника согласовываются с интересами работодателя преимущественно институтами, действующими внутри организации. Реализация интересов на мезоуровне регулируется институтами, определяющими взаимоотношения с внешней средой по сбыту произведенных товаров, расчетов с поставщиками и подрядчиками, финансовыми организациями, банками и т.д. На макроуровне происходит согласование интересов не отдельных индивидов, а макрогрупп.

Наиболее существенный вклад в изучение устойчивых групповых интересов внес М. Олсон. Под группами специальных интересов он понимал совокупность агентов, которые характеризуются совпадением экономических интересов, и на которых действуют избирательные стимулы для производства совместного коллективного блага. Группы с особыми интересами могут создавать структуры для лоббирования политических и экономических решений, а также участвовать в перераспределении ресурсов. По его мнению, «идея о том, что интересы группы – наиболее фундаментальные определяющие экономического и политического поведения, признается многими политиками, возможно даже большинством» [12, с. 61; 13, с. 109].

В белорусской научной литературе специальные группы предложено рассматривать как социальные макрогруппы, которые определены как объединения людей со специфической ролью в экономической деятельности, ориентированные на реализацию групповых и личных интересов членов социальной группы с использованием формальных и неформальными норм (институтов), и обладающих влиянием, которое позволяет им участвовать в определении специфики монетарной, фискальной и институциональной политики, воздействовать на основные макроэкономические пропорции, существенно корректировать финансовые потоки в экономике. При этом важной задачей государственной институциональной политики, наряду с дальнейшим совершенствованием правовых институтов, должна стать разработка инструментов регулирования системы неформальных институтов, позволяющих эффективно согласовывать экономические интересы с целью получения максимального результата от использования всех видов материальных, трудовых и финансовых

ресурсов, ограничения возможности получения отдельными социальными группами необоснованных преференций в ущерб экономическим интересам других социальных групп [14, с.28].

Исходя из гипотезы, что главная задача институтов заключается в обеспечении наиболее экономичного согласования интересов, считаем целесообразным выделить институциональные инструменты микроуровня, мезоуровня и макроуровня. В свою очередь, институциональные инструменты макроэкономического уровня могут быть сгруппированы в зависимости от методов воздействия на субъекты макроэкономических интересов.

Согласование экономических интересов на всех уровнях осуществляется как формальными, так и неформальными институтами. Формальные институты регулирования макроэкономических процессов достаточно подробно разработаны и (с некоторым абстрагированием) сводятся к монетарным, фискальным и инвестиционным инструментам.

Вместе с тем, следует признать, что создание и изменение формальных институтов во многом зависит от неформального воздействия со стороны представителей различных социальных макрогрупп. Например, ставка рефинансирования Национального банка Республики Беларусь за 2012-2016 гг. снизилась с 43% до 18% прежде всего по требованию социальных макрогрупп из реального сектора экономики в ущерб интересам тех представителей макрогруппы «домашние хозяйства», которые заинтересованы в высоких процентных ставках по депозитам физических лиц в национальной валюте.

Весьма серьезные разногласия возникают и в фискальной сфере, когда производители товаров и услуг хотят минимизации налогового бремени, в то время как потребители бюджетных средств стремятся к максимальному наполнению бюджета.

В ходе проведенных исследований мы пришли к выводу, что институциональные инструменты для реализации поставленных перед ними задач должны объединять в себе ряд норм и правил, выполняющих следующие функции:

- базовые институты, в которых воплощены сущность и основные особенности того или иного институционального инструмента. Эти институты являются относительно стабильными во времени и не меняются под текущим воздействием институциональной среды;
- конъюнктурная группа институтов, которые могут видоизменяться под внешним воздействием и в зависимости от проводимой политики, предотвращающих изменение базового института;
- идеологическая группа институтов, направленных на получение положительной оценки действия институционального инструмента со стороны общества, социальных макрогрупп и отдельных индивидов;
- мониторинговые институты, обеспечивающие контроль эффективности функционирования базового института.

Таким образом, под институциональными инструментами нами понимается система институтов, позволяющих решать конкретные задачи совершенствования социально-экономических отношений на основе взаимоувязанного совместного использования базовых, конъюнктурных, идеологических и мониторинговых институтов.

Примером институционального инструмента может быть монетарная политика Национального банка Республики Беларусь. Базовыми институтами в этом случае являются меры, обеспечивающие устойчивость денежно-кредитной системы Республики Беларусь. Конъюнктурные институты могут изменяться в зависимости от складывающейся институциональной среды, в том числе от степени влияния на монетарную политику различных социальных макрогрупп. Упоминавшееся ранее снижение ставки рефинансирования является характерным примером функционирования конъюнктурного института, когда ставка рефинансирования снижается под влиянием макрогрупп из реального сектора экономики, но это не оказывает серьезного влияния на базовый институт. При этом Национальный банк для поддержки своей политики в обществе активно выпускает пресс-релизы, проводит встречи с журналистами и ведущими блогерами, обучает финансовой грамотности и применяет ряд других мер формального и неформального характера. В то же время главный денежный регулятор страны осуществляет достаточно жесткий контроль за выполнением таргетированного показателя и оперативно регулирует размер денежных агрегатов с помощью институтов мониторинга денежно-кредитной политики.

Таким образом, реформирование экономики целесообразно рассматривать через призму совершенствования институциональных инструментов. При этом возможны два варианта: первый – модификация конъюнктурных, идеологических и мониторинговых институтов без существенного изменения базовых институтов. В этом случае совершенствование институциональных инструментов не приводит к принципиальному изменению экономического механизма. Второй вариант – изменение базового института и соответствующей модификации всех других норм и правил, входящих в институциональный инструмент. В частности, в настоящее время одним из наиболее обсуждаемых направлений реформирования белорусской экономики является вопрос о принципах функционирования промышленного сектора экономики. При этом либерально ориентированные экономисты предлагают приватизировать предприятия, что потребует изменения базовых институтов функционирования предприятий, ранее находившихся в государственной собственности. В то же время экономисты консервативного направления ориентированы на изменение конъюнктурной группы институтов, в том числе через предоставление большей самостоятельности государственным предприятиям; формирование комплексных систем материального стимулирования работников (а не только руководителей); развитие государственно-частного партнерства.

Таким образом, реформирование белорусской экономики – это не навязывание импортированных институтов, а создание новых институциональных инструментов, в которых базовый институт по своей сущности соответствует своей институциональной матрице, в то время как конъюнктурные, идеологические и мониторинговые институты подстраиваются под конкретные социально-экономические условия. При этом новые институциональные инструменты должны быть сопряжены с другими институциональными инструментами, действующими в сложившейся институциональной среде.

Институциональная модель, основанная на Y-матрице, часто называется западной моделью, а основанная на X-матрице – азиатской моделью. Поскольку белорусская институциональная система построена на X-матрице, то для нашей страны представляет интерес успешный опыт совершенствования экономического механизма в странах, также функционирующих на основе этой матрицы. Ярким представителем азиатской модели является Китай.

Институциональная среда Китая принципиально отличается от западной институциональной модели. Она базируется на приоритете государственных интересов над индивидуальными. Аналогичный подход характерен и для Республики Беларусь. Он основан на культурных традициях, которые нашли отражение в неформальных институтах и получили закрепление в официальных документах.

К огорчению либералов, в Китае создана не рыночная, а квазирыночная экономика с преобладающей долей государственного сектора. Она предполагает строительство рыночной экономики параллельно с плановой и сохранение контроля государства над основными отраслями народного хозяйства. При этом предполагается сохранение сложившейся политической системы, что заведомо не допускает слепое копирование западного опыта [15, с. 94, 98].

Государственная собственность в Китайской Народной Республике продолжает занимать лидирующее положение по доле в валовой продукции промышленности, розничному товарообороту, численности занятых. В государственном секторе сконцентрированы важнейшие средства производства ведущих отраслей (промышленность, транспорт и связь, финансовые учреждения, госхозы в сельском хозяйстве) [16, с. 106-107]. Государственные компании сосредоточены также в металлургии, тяжелой промышленности, судостроении, добыче угля. По аналогии с нашей страной, китайские государственные предприятия имеют доступ к дешевым кредитам и льготы по налогообложению.

В Китае успешно развиваются коммерческие банки преимущественно с государственным капиталом. Более 43% активов всей банковской системы принадлежит 5 крупнейшим банкам, основным собственником которых является правительство Китая и связанные с ним инвестиционные компании. При этом деятельность иностранных банков в Китае ограничена, в том числе они не имеют права выдавать кредиты в национальной валюте физическим лицам и выпускать кредитные карты [17, с. 505-506].

Как и в Беларуси, государственные предприятия реального сектора часто сталкиваются с серьезными трудностями, связанными как с проблемами сокращения рынков сбыта, так и неэффективным менеджментом. В Китае считают, что отказ от политики масштабного кредитования означает уничтожение целых отраслей. Вместо этого за счет снижения норм резервирования для банков, уменьшения ставки рефинансирования и снятия ряда ограничений в начале 2016 г. было достигнуто повышение активности на рынке недвижимости и, соответственно, улучшилось состояние дел в смежных отраслях (цементной промышленности, металлургии, производстве строительных и отделочных материалов, мебели).

Таким образом, в Китае сохраняется ведущая роль государственного сектора, что характерно для X-матрицы. Доминирующая роль государства в экономике неоднократно подчеркивалась партийными и государственными руководителями КНР. Более того, менеджеры государственных предприятий считают, что государственный сектор экономики КНР нуждается в дальнейшем расширении для обеспечения национальной экономической безопасности, роста государственных инвестиций в экономику и зарубежную экспансию китайских государственных корпораций. При этом игнорируется мнение международных экономических организаций, выступающих против укрепления китайского госсектора [18].

В Китае инвестиции осуществляются в основном за счет государства. Для этого используется до половины производимого ВВП. «The Economist» признает, что большие государственные вложения в строительство метро, канализационные системы и доступное жилье поддерживают экономический рост и создают задел на будущее. Финансы, энергоносители, телекоммуникации и транспорт практически вне зоны досягаемости для частного бизнеса. В то же время западные исследователи считают, что государственные компании, осуществляющие инвестиционный заряд экономики, имеют высокий уровень задолженности и менее эффективно работают по сравнению с предприятиями из частного сектора. Тем не менее, авторы статьи весьма пессимистично оценивают вероятность реформирования китайского государственного сектора на западный манер [19].

Отмечая нежелание Китая перестраивать свою экономику по либеральным принципам, Чжан Чжифэн пишет, что «экономические и социальные процессы, происходящие ныне в китайском обществе, дают основание говорить о диалектическом взаимодействии планомерности и рынка при ведущей роли планомерного регулирования, о способности планового воздействия на поворот рыночной конъюнктуры в нужном для общества направлении. Опыт китайских реформ показывает, что некоторые ныне существующие концепции находятся в противоречии с реальностью, что одни теории теряют свою популярность, другие – сходят на нет. Серьезные сомнения вызывают, например, постулаты, на которых

построен монетаризм: саморегулирующаяся система; способность частной собственности и конкуренции обеспечить макроэкономическую стабильность; решающая роль денег в общественном воспроизводстве и т. д. Не выдерживает критики и теория «рыночного социализма», которая признает единственным регулятором производства рынок. Полностью несостоятельными оказались взгляды защитников альтернативы «план или рынок», которые трактуют плановое развитие народного хозяйства и товарно-денежные отношения как взаимоисключающие начала» [16, с. 114].

Несмотря на сохранение государственного контроля над экономикой, китайские власти признают необходимость ликвидации низкоэффективных государственных предприятий. Вместе с тем, для предотвращения социальных эксцессов в Китае разработаны системы компенсации для увольняемых с государственных предприятий. В промышленности Китая в ближайшие годы будет сокращено от 5 до 6 миллионов человек с выплатой увольняемым значительной компенсации. Так, для предотвращения социальных волнений, уволенным из угольной и сталелитейной отрасли будет выплачена компенсация в размере 23 миллиардов долларов или в среднем 4 тыс. долларов. Общая цифра компенсаций, вероятнее всего, возрастет из-за закрытия убыточных государственных организаций в других отраслях [20].

Таким образом, в Китайской Народной Республике вполне эффективно функционирует институциональная система, построенная на X (азиатской) матрице. Хотя и в ней проявляются известные недостатки доминирования системы административного регулирования над «свободной» игрой рыночных сил, но практика показывает, что в Китае созданы достаточно эффективные институциональные инструменты, которые целесообразно использовать и в белорусской практике.

Выводы. Трудности реформирования белорусской экономики связаны со спецификой белорусской институциональной системы, базирующейся на азиатской модели матрицы (X-матрице). Поскольку в стране отсутствуют условия для революционного перехода с азиатской на западную институциональную матрицу (Y-матрицу) в основу совершенствования белорусской институциональной системы должно быть положено формирование эффективных институциональных инструментов на основе X-матрицы. Институциональная политика в Республике Беларусь должна соответствовать институциональной матрице с импортом только тех институтов, которые имеют реальные шансы адаптироваться к белорусской социально-экономической системе.

Под институциональными инструментами понимается система институтов, позволяющих решить конкретную задачу совершенствования социально-экономических отношений на основе взаимоувязанного совместного использования базовых, конъюнктурных, идеологических и мониторинговых институтов. При этом в базовых институтах воплощены сущность и основные особенности того или иного институционального инструмента, они являются относительно стабильными во времени и не меняются под текущим воздействием институциональной среды; конъюнктурные институты могут видоизменяться под внешним воздействием, обеспечивая при этом неизменность базовых институтов; идеологические институты направлены на получение положительной оценки действия институционального инструмента со стороны общества, социальных макрогрупп и отдельных граждан, а мониторинговые институты обеспечивают контроль эффективности функционирования базовых институтов.

При реформировании белорусской институциональной системы необходимо использовать опыт стран с аналогичной азиатской институциональной матрицей (Китай, Сингапур). В частности, целесообразно отказаться от практики финансовой поддержки неэффективных предприятий путем их реструктуризации или ликвидации. По примеру Китая, для предотвращения социальных конфликтов с увольняемыми работниками финансовые ресурсы, ранее направляемые на поддержку неэффективных предприятий, целесообразно одноразово использовать для выплат компенсаций, достаточных для переподготовки на пользующиеся спросом специальности или для переезда в местность, нуждающуюся в рабочей силе (в том числе в сельскую местность). На территориях, где есть спрос на рабочую силу, за счет государства необходимо активное строительство дешевого арендного жилья. Кроме того, необходимо осуществление комплекса мер по стимулированию самозанятости, а также предоставлению серьёзных налоговых льгот за каждое созданное рабочее место. В аграрном секторе необходимо ввести упрощенный порядок выделения земельных участков для ведения фермерского (крестьянского) хозяйства с субсидированием производства сельскохозяйственной продукции. Такая политика в конечном итоге будет выгодна государству, которое прекратит дотировать убыточные государственные предприятия и обеспечит занятость высвобождающихся работников.

Список использованных источников

1. Об утверждении комплекса мер по реализации Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016 – 2020 годы / Постановление Совета Министров Республики Беларусь № 18 от 12 января 2017 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.government.by/ru/solutions/2772. – Дата доступа: 24.01.2017.

2. Финансовый словарь // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/23312. – Дата доступа: 10.10.2016.

3. Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг [и др.]. – 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.

4. Николаева, Л.А. Экономическая теория / Л.А. Николаева, И.П. Черная // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bibliotekar.ru/economicheskaya-teoriya/65.htm. – Дата доступа: 12.10.2016.

5. Гордеев, С. С. Институциональные инструменты развития сферы социальных генерирующих услуг: автореферат дис. канд. экон. наук : 08.00.05 / С.С. Гордеев: Кубанский институт международного предпринимательства и менеджмента. – Кубань, 2009 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dissercat.com/content/institutsionalnye-instrumenty-razvitiya-sfery-sotsialnykh-generiruyushchikh-uslug#ixzz4LXBdUaYT. – Дата доступа: 12.10.2016.

6. Боголиб, Т.М. Институциональные инструменты региональной политики / Т.М. Боголиб // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2010. – Выпуск 38-1. – С. 79-83.

7. Geoffrey, M. What Are Institutions? / M. Geoffrey, R. Hodgson // Journal of economic issues, Vol. XL No. 1 March. – 2006. – P. 1-25.

8. Клейнер, Г.Б. Экономика. Моделирование. Математика. Избранные труды. / Г.Б. Клейнер – М. : ЦЭМИ РАН. – 2016. – 856 с.

9. Норт, Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги «Начала». – 1997.

10. Кирдина, С. Г. Теория институциональных матриц (пример российского институционализма) / С. Г. Кирдина // [Электронный ресурс]. – 2006. – Режим доступа: http://www.kirdina.ru/doc/news/20feb06/2.pdf. – Дата доступа: 15.10.2015.

11. Лученок, А.И. Проблемы совершенствования белорусской институциональной системы. / Лученок А.И. // Научные труды Белорусского государственного экономического университета. – Минск : БГЭУ, 2016. – Вып. 9. – С.201-207

12. Вольчик, В.В. Группы интересов и качество институтов. / В.В. Вольчик, И.В. Бережной // Экономический вестник Ростовского гос. ун-та. – 2007. – Том 5. – №2. – С. 57-66.

13. Олсон, М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп. Пер. с англ. / М. Олсон // Москва : ФЭИ, 1995. - 174 с.

14. Макроэкономические аспекты обеспечения сбалансированности национальной экономики / А. И. Лученок [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 2015. – 371 с.

15. Сивинцева, О.В. Инструменты NPM в институциональной среде современного Китая / О.В. Сивинцева // Ars administrandi. – Пермский гос. нац. исслед. ун-т, – 2013. – № 4. – С. 89-101.

16. Чжан Чжифэн. Экономические реформы в Китае: их особенности, механизмы, факторы успеха / Чжан Чжифэн // Вестник Тамбовского ун-та. Серия: Гуманитарные науки. Выпуск № 4. – 2003. – С. 104-118.

17. Леонов, М.В. Регулирование банковской деятельности в Китае / М.В. Леонов // Известия Иркутской государственной экономической академии: 2015. – Вып. 3. – Том 25. – С. 503-511.

18. Главы китайских госпредприятий выступили за расширение госсектора // РосБизнесКонсалтинг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rbc.ru/economics/09/11/2012/5703ff5e9a7947fcbd44259f. – Дата доступа: 12.11.2016.

19. China's economy: Strong, but for how long? // Economist [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2016/07/taking-china-s-temperature. – Date of access: 11.12.2016.

20. Why China Is Laying Off Millions of Workers // Fortune [Electronic resource]. – Mode of access: http://fortune.com/2016/03/01/china-layoff-workers/ – Date of access: 10.10.2016.

References

1. Ob utverzhdenii kompleksa mer po realizacii Programmy social'no-jekonomicheskogo razvitija Respubliki Belarus' na 2016 – 2020 gody / Postanovlenie Soveta Ministrov Respubliki Belarus' № 18 ot 12 janvarja 2017 g. : http://www.government.by/ru/solutions/2772.

2. Finansovyj slovar' : http://dic.academic.ru/dic.nsf/fin_enc/23312.

3. Rajzberg, B. A. Sovremennyj jekonomicheskij slovar' / B.A. Rajzberg [i dr.]. – 2-e izd., ispr. M.: INFRA-M, 1999. – 479 s.

4. Nikolaeva, L.A., Chernaja I.P. Jekonomicheskaja teorija : http://www.bibliotekar.ru/economicheskaya-teoriya/65.htm.

5. Gordeev, S.S. Institucional'nye instrumenty razvitija sfery social'nyh generirujushhih uslug: avtoreferat dis. kand. jekon. nauk : 08.00.05 : Kubanskij institut mezhdunarodnogo predprinimatel'stva i menedzhmenta. – Kuban', 2009 : http://www.dissercat.com/content/institutsionalnye-instrumenty-razvitiya-sfery-sotsialnykh-generiruyushchikh-uslug#ixzz4LXBdUaYT.

6. Bogolib, T.N. Institucional'nye instrumenty regional'noj politiki // Nauchnye trudy DonNTU. Serija: jekonomicheskaja. – 2010. – Vypusk 38-1. – S. 79-83.

7. Geoffrey, M., Hodgson, R.What Are Institutions? // Journal of economic issues, Vol. XL No. 1 March. – 2006. – R. 1-25.

8. Klejner, G.B. Jekonomika. Modelirovanie. Matematika. Izbrannye trudy. M. : CJeMI RAN. – 2016. – 856 s.

9. Nort, D. Instituty, institucional'nye izmenenija i funkcionirovanie jekonomiki / D. Nort. – M.: Fond jekonomicheskoj knigi «Nachala». – 1997.

10. Kirdina, S.G. Teorija institucional'nyh matric (primer rossijskogo institucionalizma) : http://www.kirdina.ru/doc/news/20feb06/2.pdf.

11. Luchenok, A.I. Problemy sovershenstvovanija belorusskoj institucional'noj sistemy. // Nauchnye trudy Belorusskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta. – Minsk : BGJeU, 2016. – Vyp. 9. – S. 201-207.

12. Vol'chik, V.V., Berezhnoj I.V. Gruppy interesov i kachestvo institutov. // Jekonomicheskij vestnik Rostovskogo gos. un-ta. – 2007. – Tom 5. – № 2. – S. 57-66.

13. Olson, M. Logika kollektivnyh dejstvij. Obshhestvennye blaga i teorija grupp. Per. s angl. // M : FJeI, 1995. - 174 s.

14. Makrojekonomicheskie aspekty obespechenija sbalansirovannosti nacional'noj jekonomiki / A. I. Luchenok [i dr.]. – Minsk : Belaruskaja navuka, 2015. – 371 s.

15. Sivinceva, O.V. Instrumenty NPM v institucional'noj srede sovremennogo Kitaja // Ars administrandi. – Permskij gos. nac. issled. un-t, – 2013. – № 4. – S. 89-101.

16. Chzhan Chzhifjen. Jekonomicheskie reformy v Kitae: ih osobennosti, mehanizmy, faktory uspeha / Chzhan Chzhifjen // Vestnik Tambovskogo un-ta. Serija: Gumanitarnye nauki. Vypusk № 4. – 2003. – S. 104-118.

17. Leonov, M.V. Regulirovanie bankovskoj dejatel'nosti v Kitae // Izvestija Irkutskoj gosudarstvennoj jekonomicheskoj akademii: 2015. – Vyp. 3. – Tom 25. – S. 503-511.

18. Glavy kitajskih gospredprijatij vystupili za rasshirenie gossektora // RosBiznesKonsalting : http://www.rbc.ru/economics/09/11/2012/5703ff5e9a7947fcbd44259f.

19. China's economy: Strong, but for how long? // Economist : http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2016/07/taking-china-s-temperature.

20. Why China Is Laying Off Millions of Workers // Fortune : http://fortune.com/2016/03/01/china-layoff-workers/

ДАНІ ПРО АВТОРА

Лученок Олександр Іванович, завідуючий відділом макроекономічної і фінансової політики, д.е.н., професор
ГНУ «Інститут економіки НАН Білорусі»
220072, Республіка Білорусь, м. Мінськ, вул. Сурганова 1, корп. 2
a-mail: a.luchenok@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Лученок Александр Иванович, заведующий отделом макроэкономической и финансовой политики, д.э.н., профессор
ГНУ «Институт экономики НАН Беларуси»
220072, Республика Беларусь, г. Минск, ул. Сурганова 1, корп. 2
e-mail: a.luchenok@gmail.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Luchenok Alexander, head of macroeconomic and financial policy department, D.Sc.,professor
SSI «Institute of National Academy of Sciences of the economy»
220072, Republic of Belarus, Minsk, st. Surganova 1, Bldg. 2
e-mail: a.luchenok@gmail.com

УДК 332.72

ОРЕНДНІ ВІДНОСИНИ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Непиталюк А.В.

Предметом дослідження *є теоретичні засади формування орендних відносин як важливої інституціональної складової ринку земель сільськогосподарського призначення.*

Метою дослідження *є уточнення категоріального змісту орендних відносин як складової ринку земель сільськогосподарського призначення, визначення сучасних проблем їх реалізації та можливостей застосування іноземного досвіду за умов українських господарських реалій.*

Методи дослідження. *У роботі автором застосовано сукупність наукових методів, у тому числі діалектичний, системний, структурний, порівняльний.*

Результати роботи. *Охарактеризовано сучасний етап формування земельного ринку Україні та основні проблеми, що перед ним постають. Уточнено сутність оренди землі та її місце в системі ринкових відносин.*

Галузь застосування результатів роботи. *Державна ресурсна політика та методологічний інструментарій її ефективної реалізації.*

Висновки. *Центральним елементом системи земельних відносин є ринок земель сільськогосподарського призначення. Ці землі становлять найціннішу частину національних земельних ресурсів, включені до системи забезпечення національної продовольчої безпеки, а їх оборот вимагає особливого державного регулювання. Земельний ринок може бути визнаний частиною загальної системи земельних відносин, регуляторами якої є множина прав власності, можливість передачі цих прав, конкуренція, грошова оцінка, ціна земельних ресурсів тощо. Оренда землі має служити*

© **Непиталюк А.В.**, **2017**

ефективним економічним інструментом раціоналізації землекористування. В Україні відбулися значні зміни в інституті земельної оренди, що стосувалися спрощення процедур укладання договорів. Проте вирішені далеко не всі проблемні питання ринку землі. Перед учасниками земельного ринку постає питання довготривалого забезпечення ефективності власної діяльності, яке можливе на основі імплементації позитивного іноземного досвіду під контролем державних інституцій. Це має відбуватися не через їх економічний диктат, а шляхом забезпечення справедливості у середовищі учасників земельних відносин, що діють самостійно та з урахуванням власних інтересів.

Ключові слова: *земельні відносини, ринок землі, орендні відносини, оренда землі, національна економічна безпека.*

АРЕНДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РЫНКА ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

Непиталюк А.В.

Предметом исследования *являются теоретические основы формирования арендных отношений как важной институциональной составляющей рынка земель сельскохозяйственного назначения.*

Целью исследования *является уточнение категориального содержания арендных отношений как составляющей рынка земель сельскохозяйственного назначения, современных проблем их реализации и возможностей применения зарубежного опыта в условиях украинских хозяйственных реалий.*

Методы исследования. *В работе автором применена совокупность научных методов, в том числе диалектический, системный, структурный, сравнительный.*

Результаты работы. *Охарактеризованы современный этап формирования земельного рынка Украины и основные проблемы, которые возникают перед ним. Уточнена сущность аренды земли и ее место в системе рыночных отношений.*

Область применения результатов работы. *Государственная ресурсная политика и методологический инструментарий ее эффективной реализации.*

Выводы. *Центральным элементом системы земельных отношений является рынок земель сельскохозяйственного назначения. Эти земли составляют наиболее ценную часть национальных земельных ресурсов, включены в систему обеспечения национальной продовольственной безопасности, а их оборот требует особого государственного регулирования. Земельный рынок может быть дефинициирован как часть общей системы земельных отношений, регуляторами которой являются система прав собственности, возможность передачи этих прав, конкуренция, денежная оценка, цена земельных ресурсов и тому подобное. Аренда земли должна служить эффективным экономическим инструментом рационализации землепользования. В Украине произошли значительные изменения в институте земельной аренды, касающиеся упрощения процедур заключения договоров. Однако решены далеко не все проблемные вопросы рынка земли. Перед участниками земельного рынка возникает вопрос длительного обеспечения эффективности своей деятельности, которое возможно на основе имплементации позитивного зарубежного опыта под контролем государственных институтов. Это должно происходить не посредством их экономического диктата, а путем обеспечения справедливости в среде участников земельных отношений, действующих самостоятельно и с учетом собственных интересов.*

Ключевые слова: *земельные отношения, рынок земли, арендные отношения, аренда земли, национальная экономическая безопасность.*

LEASE OF LAND AS INSTITUTIONAL COMPONENT OF AGRICULTURAL LAND MARKET

Nepytaliuk A.V.

The research subject *is the theoretical formation principles of lease relations as an important institutional component of the agricultural land market.*

The article purpose *is the specification of the categorical content of lease relations as a part of the agricultural land market, identification of its current implementation issues and the application possibilities of the international experience in Ukrainian economic conditions.*

The research methodology. *In the investigation author has used the set of scientific methods, including dialectical, structural, systematic, comparable method.*

Results. *The current formation stage of the land market in Ukraine and the main problems that arise in this field are characterized. The essence of the leases of land and their place in the system of market relations are refined.*

Scope of results. *The state resource policy and the methodological tools of its effective implementation.*

Conclusion. *The central element of the land relations system is the agricultural land market. The agricultural lands are the most valuable part of the national land resources, these lands are included in the system of national food security, and their circulation requires some special regulation. The land market may be defined as a part of the land relations, the regulators of which are presented by the set of property rights, the ability to transfer those rights, the competition, the monetary valuation, the price of the land resources etc. The lease of land has to serve as an effective economic tool of land use rationalization. The significant changes in the institute of the lease of land in Ukraine have been concerned with the contracts facilitation. However, not all the*

problems of the land market are solved. The land market participants are facing the question of ensuring of the long-term effectiveness of their own activities, which may be based on the implementation of positive foreign experience under the public institutions control. This shouldn't occur because of their economic dictate, but should be based on the justice ensuring among the participants of the land relations, acting independently and taking into account their own interests.

Keywords: *land relations, land market lease, leases of land, national economic security.*

Постановка проблеми. Неповне та неефективне залучення земельних ресурсів до ринкового обігу є фактором, що пригнічує розвиток національної економіки, оскільки земля відіграє системотворчу роль в аграрному секторі, одночасно виступає і предметом, і знаряддям праці, служить базовим елементом будь-якого сільськогосподарського виробництва. Від характеру та рівня розвитку інституту земельної власності прямо залежить не лише ефективність народного господарства, а й національна продовольча безпека та добробут суспільства.

В економіці України склалася парадоксальна ситуація: земельний ринок фактично почав функціонувати навіть за умов мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, зокрема через специфіку реалізації орендних земельних відносин та непрозорість існуючих ринкових механізмів. За відсутності легальної можливості придбати ділянку аграрного призначення, господарюючі суб'єкти (виходячи з логічних та раціональних міркувань) вимушені шукати субститарні форми реалізації своїх інтересів. Це отримало прояв, зокрема, в інституті довготривалої оренди земельних ресурсів. Проте, інституціональні аспекти земельної оренди в Україні мають свою специфіку. Зокрема, особливо гострим є питання екологічного та дбайливого використання орендованих земельних ресурсів та недопущення руйнування існуючих біогеоценозів, що в перспективі може загрожувати національній безпеці України. Система орендних відносин як реальний елемент ринку земель сільськогосподарського призначення та специфічні власницькі відносини, що виникають у цій системі, є перспективним об'єктом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цілісні та системні наукові уявлення про земельні ресурси як фактор виробництва, що зберегли своє наукове значення до сьогодення, були сформовані ще класиками політичної економії: У. Петті, А. Смітом, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сеєм, Дж. С. Міллем, К. Марксом та іншими. Земельні відносини цікавили практично всіх значимих економістів XIX-XX століть, тому оригінальні судження щодо земельних ресурсів та ринку, зокрема й системи орендних відносин як своєрідного прояву земельно-власницького інституту, у своїх працях відобразили видатні економісти минулого: Л. Вальрас, К. Віксель, Дж. М. Кейнс, Дж. Б. Кларк, Ф. Ліст, А. Маршалл, К. Менгер, Л. Мізес, Ф. Найт, В. Ойкен, В. Парето, А. Пігу, В. Репке, Дж. Робінсон, Ф. фон Хайек, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер та інші. Оскільки дослідження всіх названих науковців стосувалися господарських систем, де інститут приватної власності на засоби виробництва, в т. ч. на землю, розвивався еволюційним шляхом, їх науковий доробок потребує адаптації до українських господарських реалій. Для нашої держави характерною особливістю були, з одного боку, тривале вилучення земель з ринкового обігу та руйнування традиції приватного землеволодіння, з іншого – перетворення інституту оренди земельних ресурсів агропризначення на субститут відносин купівлі-продажу сільськогосподарських ділянок. Питання ж побудови вітчизняної концепції раціонального землекористування за умов ринку набуло актуальності зі здобуттям нашою державою незалежності. Оцінці й використанню земельних ресурсів та формуванню ринку землі (в т. ч. і в контексті орендних відносин) в Україні присвячені праці В. Амбросова, Г. Башнянина, Ю. Білика, П. Веденічева, П. Гайдуцького, А. Даниленка, М. Калінчика, О. Кашенка, О. Крисального, М. Лавейкіна, М. Лендєла, І.Лукінова, В. Месель-Веселяка, І. Михасюка, Б. Пасхавера, С. Плетенецької, І. Розумного, П. Саблука, М. Ступеня, А. Третяка, М. Федорова, О. Царенка, О. Шпичака, А. Юрченка, В. Ярмоленка та інших.

Аналіз літератури з питання практичного досвіду учасників орендних операцій щодо земель, особливостей функціонування сільського господарства за умов перманентного оновлення законодавчої бази свідчить, що проблема інституту оренди як субституту відносин купівлі-продажу, економічного інструменту раціонального землекористування не знайшла ні достатнього теоретичного обґрунтування, ні ефективного практичного впровадження. Формування раціональної структури відносин власності на землю сільськогосподарського призначення вимагає подальшого дослідження та вдосконалення різнорідних інституційних форм взаємодії ринкових агентів, зокрема, щодо оптимізації аграрних земельно-орендних відносин на основі позитивного іноземного досвіду.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади у сфері формування системи орендних відносин як невід'ємної складової ринку земель сільськогосподарського призначення.

Метою статті є уточнення економічної сутності оренди земель як специфічного прояву власницьких відносин та обґрунтування її значення у забезпеченні економічного розвитку та економічної безпеки суспільства; пошук ефективних моделей імплементації іноземного досвіду функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі діалектичний, системний, структурний, порівняльний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. На підставі аналізу літературних джерел, норм вітчизняного і світового земельного законодавства та з урахуванням досвіду реформування аграрного сектору України, земельні відносини можна визначити як узгоджену систему соціально-економічних відносин щодо володіння, користування, розпорядження, управління об'єктивно обмеженими земельними ресурсами та їх охорони на

державному, регіональному і локальному рівнях, яка, в свою чергу, інтегрується до системи виробничих відносин кожної історичної епохи з урахуванням розвитку та специфіки поєднання елементів продуктивних сил, характеризуючись певною економічною ефективністю.

Вузловими поняттями системи земельних відносин є державне управління земельними ресурсами, земельний ринок, ціна землі, іпотека, оренда землі, земельна рента, землеустрій тощо. На нашу думку, центральним елементом такої системи є ринок земель, в т. ч. його головний сегмент – ринок земель сільськогосподарського призначення, оскільки саме ці землі становлять найціннішу частину національного фонду земельних ресурсів, включені до системи забезпечення національної продовольчої безпеки, а їх оборот вимагає особливого державного регулювання.

У світовій практиці значна частина соціально-економічних відносин, пов'язаних з володінням, користуванням та розпорядженням певним майном, реалізується через ринок. Враховуючи вітчизняну специфіку здійснення земельних відносин, до числа ринкових операцій із землею, крім класичного дуалізму операцій купівлі-продажу (привласнення-відчуження), слід включити правочини оренди, обміну та застави, здійснювані під впливом взаємодії попиту і пропозиції на основі ринкових цін, яким притаманна волатильність. В сучасній вітчизняній економічній літературі ринок земельних ресурсів, який фактично існує та діє, але формально перебуває на стадії формування та вимагає інституціоналізації, є недостатньо вивченою системою. Серед українських науковців навіть немає концептуальної єдності щодо визначення змісту, складу та онтологічних принципів ринку земель сільськогосподарського призначення. Більше того, частина українських науковців трактує вільний ринковий оборот земель агропризначення як потенційну загрозу національній економічній безпеці.

Виходячи з припущення про раціональність поведінки господарюючих суб'єктів, ми вбачаємо більшу загрозу у вилученні земельних ресурсів з господарського обігу, ніж в повноцінному залучені земель агропризначення до ринкових процесів у якості товару. Така ситуація призводить до втрати економічних вигод як фактичними власниками земельних ресурсів, що з різних причин не мають можливості або бажання використовувати їх для аграрного виробництва, так і господарюючими суб'єктами, які прагнуть набути прав власності на землю та використовувати її, але не мають такої можливості через відсутність нормативно-правового забезпечення, або ж змушені реалізовувати свої інтереси напівтіньовим способом.

Земельний ринок, на нашу думку, може бути визнаний частиною загальної системи земельних відносин, регуляторами якої є множина прав власності (володіння, користування, розпорядження), можливість передачі цих прав (оренди, продажу, застави тощо), конкуренція (вільний вибір ділянки, форм та методів господарювання на ній), грошова оцінка і ціна земельних ресурсів (яка формується на основі попиту та пропозиції) тощо [1, С. 386].

Загалом, ринок земель сільськогосподарського призначення доцільно розглядати у якості складної системи економічних і правових відносин, що виникають між державою, фізичними та юридичними особами на підставі передачі землі у власність, розпорядження чи користування в рамках норм чинного законодавства для реалізації раціональної господарської діяльності, спираючись на дію ефективної ринкової інфраструктури.

Необхідність існування цивілізованих форм ринкових відносин з приводу купівлі-продажу, оренди, іпотеки та інших правочинів стосовно земельних ресурсів в Україні є об'єктивною. Одна з причин – потреба національної економіки у формуванні сільськогосподарських угідь оптимальних розмірів, оскільки через відсутність в СРСР інституту приватного землеволодіння та специфічний механізм набуття громадянами України прав власності на землі агропризначення, земельний фонд нашої держави надмірно парцельований. Також важливою причиною, що спонукає до інституціоналізації земельних відносин, є той факт, що структура земельної власності, яка сформувалася в Україні впродовж останніх 25 років, не дає змогу землевласникам та землекористувачам максимізувати (а подекуди й просто реалізувати) свої економічні вигоди.

Значна частина земельного фонду України, внаслідок сприятливих агрокліматичних умов, придатна для аграрного виробництва. Впродовж тривалого історичного періоду еволюціонували й форми господарювання на землі, що, за умов раціонального користування, потенційно мало призвести до буму аграрного виробництва, створення якісної та конкурентоздатної на світових ринках агропродукції, а отже, збагатити національну економіку та підвищити добробут суспільства. Проте, неефективна структура власності на землю призвела до того, що виробничий потенціал України залишається не повністю реалізованим. Парцеляція та, як наслідок, неоптимальний розмір сільськогосподарських угідь агропідприємств призводить до погіршення фінансово-господарських результатів їх діяльності. Це обмежує можливості впровадження підприємствами результатів НТП, внаслідок чого вітчизняна продукція втрачає конкурентні переваги на світових ринках, а за умов лібералізації зовнішньоекономічних зносин – і на ринку внутрішньому. Таким чином, стратегічна мета щодо реального підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродукції досяжна лише шляхом залучення земель до ринкового обігу і, як наслідок, оптимізації розмірів земельних угідь сільськогосподарських підприємств.

Аналізуючи розподіл земель України (табл. 1), можна зазначити, що площа сільськогосподарських угідь на кінець 2015 року становила 42 726,4 тис. га (з них 32 541,3 тис. га – рілля), тобто 70,8 % загальної площі нашої держави. В структурі ж власності переважали землі громадян (15 706,4 тис. га) та землі недержавних агропідприємств (19 809,9 тис. га), які разом становили 83,1 % земельних угідь. Враховуючи той факт, що згідно даних Держстату на 1 листопада 2015 року 42 052 вітчизняні підприємства використовували в своїй діяльності сільськогосподарські угіддя загальною площею 19 922,7 тис. га, слід зазначити, що вони значно диференціювалися за обсягом використовуваних земель. Так 11 911 підприємств (28,3 % від їх загальної

кількості) мали у своєму володінні, користуванні, розпорядженні земельні ділянки площею від 20 до 50 га. Загальна кількість підприємств із земельними угіддями площею до 1 тис. га включно складала 37 126, тобто 88,3% від генеральної сукупності агропідприємств України. Таким чином, підприємства, що мали в розпорядженні сільськогосподарські угіддя площею понад 1 тис. га складали лише 11,7 % загального числа агропідприємств. Подібна ситуація може бути охарактеризована як надмірна парцеляція.

Таблиця 1. Загальна земельна площа та розподіл сільськогосподарських угідь за землевласниками та землекористувачами у 2015 році (на кінець року; тис. га)

	Загальна земельна площа	Усі сільськогоспо-дарські угіддя	З них		
			рілля	сіножаті	пасовища
Усього земель	60 354,9	42 726,4	32 541,3	2 406,4	5 434,1
Землі агропідприємств і громадян	37 747,6	36 453,3	31 131,9	1 570,6	2 830,2
у тому числі					
землі агропідприємств	21 450,8	20 746,9	19 476,1	404,4	664,3
з них					
державних	1 118,1	937,0	773,9	33,2	95,4
недержавних	20 332,7	19 809,9	18 702,2	371,2	568,9
землі громадян	16 296,8	15 706,4	11 655,8	1 166,2	2 165,9
Землі користувачів інших категорій	22 607,3	6 273,1	1 409,4	835,8	2 603,9

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [2].

Проблема раціонального землекористування тісно переплітається та органічно пов'язана з іншою – необхідністю запобігання надмірної концентрації земель, контрольованих окремими фізичними особами чи їх групами. Цей процес може супроводжуватись негативними соціально-політичними і економічними явищами: скуповуванням земельних ділянок з метою спекуляції, що призведе до збільшення площ необроблюваних та незадіяних у агровиробництві угідь тощо. Наукова полеміка щодо переваг крупного господарства над дрібним має тривалу історію, хоча немає сумнівів стосовно вищої ефективності ведення крупного виробництва. Проте шаблонний підхід до цього питання може призвести до неолатифундизму.

Оптимізація землекористування, як вже неодноразово зазначалося, вимагає залучення земель сільськогосподарського призначення до ринкового обігу. Ретельного вивчення вимагають і орендні земельні відносини. На сьогоднішній день оренда як одна зі специфічних форм реалізації права власності та ефективного використання земель агропризначення надзвичайно важлива.

Для повного розуміння інституціонального змісту оренди земель необхідне уточнення категоріального апарату. Типові дефініції терміну «оренда землі», виявлені в різних джерелах в ході наукового дослідження, представлені в табл. 2.

Таблиця 2. Трактування оренди землі в науковій літературі

Джерело	Визначення
Андрійчук В. Г.	Оренда землі – це передача її власником у тимчасове (строкове) володіння та користування іншим фізичним або юридичним особам за відповідну плату, яку називають орендною [3].
Бернар И., Колли Ж.	Оренда землі є договором, за яким власник поступається використанням ділянки фермеру-орендарю; фермер зобов'язується щороку виплачувати власнику заздалегідь обумовлену орендну плату, незалежно від результатів господарювання [4].
Закон України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. № 161-14 (зі змінами та доповненнями).	Оренда землі – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності [5].
Ільницька Н.	Оренда земель – це окрема форма використання земельної ділянки, яка передбачає передачу її власником-орендодавцем (державою, громадянином чи юридичною особою України) у тимчасове строкове володіння та користування іншій особі-орендареві за плату для здійснення переважно підприємницької чи іншої діяльності з привласненням останнім одержаної продукції і доходів [6, С. 62].
Мочерний С. М.	Оренда землі – тимчасове надання землі за плату капіталісту-орендарю або селянинові, який не наймає робочої сили [7].
Саблук П. Т.	Оренда землі – господарська операція, яка передбачає надання орендодавцем землі у користування іншій юридичній або фізичній особі на визначений строк, за цільовим призначенням та за орендну плату [8].

Джерело: складено автором.

Концептуальні засади розкриття економічної сутності оренди землі різняться, залежно від світогляду та системи економічних цінностей авторів визначень, традицій та рівня розвитку орендних відносин в країні тощо. У світовій практиці оренду землі інколи ототожнюють з власне договором оренди, що регулює відносини між орендодавцем та орендарем. Проте, така дефініція надмірно формальна та не розкриває інституціонального змісту досліджуваних відносин. Оренду землі також тлумачать як специфічну платну господарську операцію визначеного строку, що вимагає дотриманням цільового призначення земельних ресурсів. З цивільно-правої та господарської точки зору оренду земель можна вважати специфічною формою ефективного використання земельної ділянки. Лаконічне та відносно несуперечливе визначення запропоновано в Законі України «Про оренду землі», проте й воно потребує уточнення, оскільки особливо відзначити необхідно той факт, що оренда землі є невід'ємною складовою системи ринкових відносин і має служити ефективним економічним інструментом раціоналізації землекористування.

Раціональним землекористуванням пропонуємо вважати невиснажливе споживання природних благ, їх бережливу експлуатацію, охорону і відтворення з урахуванням існуючих та майбутніх інтересів сталого суспільного розвитку та забезпечення національної економічної безпеки. Раціональне землеробство необхідно розглядати не лише з точки зору підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, але і регенерації родючих ґрунтів, рослинних ресурсів, поліпшення екологічного стану навколишнього середовища тощо. Екологічний зміст аграрного виробництва визначається характером взаємодії природних чинників та ресурсів у відтворювальних процесах та удосконаленні екосистеми в цілому, за якого об'єднання біогеоценозу з раціональною сільськогосподарською діяльністю людини здійснюється найбільш розумно й ефективно. Цілком зрозуміло, що характер та результативність аграрного виробництва прямо залежить від ступеня інституціоналізації земельних власницьких відносин, в тому числі, відносин оренди. Суть інтенсифікації використання земель, а відповідно і раціонального землекористування, полягає в застосуванні сукупності інвестиційних і неінвестиційних факторів, націлених на підвищення родючості ґрунтів, їх охорону, збільшення масштабів виробництва необхідної суспільству продукції, поліпшення її якості (на основі чого формується як національна стратегія продовольчої безпеки, так і перспективна програма світової товарної експансії), підвищення продуктивності праці через мотиваційні механізми тощо. Іншими словами ресурси повинні бути зорієнтовані, перш за все, на поліпшення якісних характеристик головного засобу агровиробництва – землі.

Нормативно-правове регулювання орендних відносин в нашій державі здійснюється у відповідності до вже згаданого Закону України «Про оренду землі» та Закону України «Про особисте селянське господарство» [9]. В 2015 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)», що торкнувся й земельних відносин [10]. Основна задача даного закону – гармонізація національних правових норм із європейськими зразками та спрощення ведення бізнесу, в т. ч. й аграрного виробництва. Зокрема, цим законом було звужено перелік істотних умов договору оренди землі та скасовано норму про обов'язковість додатків, які раніше становили невід'ємну частину зазначеного договору. Якщо раніше договір оренди землі мав містити одинадцять обов'язкових умов та п'ять додатків (план або схема земельної ділянки, акт визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), акт приймання-передачі об'єкта оренди тощо), а відсутність хоча б однієї істотної умови договору чи додатку до нього могла слугувати підставою для відмови в державній реєстрації договору або визнанні його недійсним у судовому порядку, то із набуттям чинності названого закону сторони в обов'язковому порядку повинні погодити лише три базові умови:

1) об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки);
2) строк дії договору оренди;
3) орендну плату із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату.

На нашу думку, суттєва дерегуляція орендних відносин виправдана та раціональна. З одного боку, це має зменшити кількість позовів щодо визнання укладених договорів недійсними з суто формальних причин, з іншого – забезпечити учасникам агроринку стабільні умови планування та ведення бізнесу. Варто відзначити й інші зміни позитивного характеру, що відбулися в господарській практиці. Так, до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» невизначеним залишалося питання можливості використання земельних ділянок особистого селянського господарства юридичними особами, хоча подібна практика існувала. Відтепер на законодавчому рівні громадяни отримали право передавати земельні ділянки, призначені для ведення особистого селянського господарства, у користування юридичним особам-резидентам України. Юридичні ж особи можуть використовувати такі ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та фермерського господарства без зміни цільового призначення цих земельних ділянок.

Специфіка аграрного виробництва полягає в тому, що факт підписання акту приймання-передачі землі ще не означає реальної здатності орендаря вести товарне сільськогосподарське чи фермерське господарство на орендованій ділянці. Тому особливо важливо забезпечити просту, прозору та економічно зрозумілу процедуру набуття орендарем прав на земельну ділянку, з одного боку, та гарантувати інтереси орендодавця, з іншого. Будь-які відносини щодо землі, автоматично набувають загальносуспільного значення, а тому спрощення документального оформлення та дерегуляція орендних відносин з боку

державних інституцій, має відбуватися під наглядом державних інституцій, але не через диктат їх політико-економічної волі, а шляхом забезпечення справедливості у середовищі учасників земельних відносин, що діють самостійно та з урахуванням власних інтересів.

Особливо гостро стоїть питання, яким чином спонукати орендарів до свідомого та відповідального господарювання на орендованій землі. Незаперечно, одним з факторів, що визначає характер та прогресивність ведення господарства в такому разі, є тривалість оренди. Раніше Закон України «Про оренду землі» встановлював, що строк оренди агарних угідь для ведення товарного сільськогосподарського виробництва визначався з урахуванням періоду ротації основної сівозміни згідно з проектами землеустрою. Фактично ж сторони мали право погодити строк між собою в межах граничного максимального (49 років). Водночас, проекти сівозміни розробили лише близько 2 % землекористувачів. Виконання таких проектів було вкрай непрактичним та дорогим, оскільки земельні масиви у користуванні постійно змінювались. Сторони могли домовлятися і укладати як довго-, так і короткострокові договори оренди. Зрозуміло, що укладення договорів на короткий строк практично не стимулювало орендарів дбати про родючість ґрунтів, а подекуди й призводило до виснаження земельних ресурсів. Це, в свою чергу, мало серйозні й тривалі наслідки не лише для конкретного господарства, а й для екології та національної економічної продовольчої безпеки загалом. В новій редакції закону скасовано обов'язковість проектів сівозміни, натомість зафіксовано мінімальний семирічний строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, переданих в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства та особистого селянського господарства.

Запровадження в Україні мінімального строку для договорів оренди землі відповідає практиці країн з високою ефективністю аграрного виробництва. Не зважаючи на законодавче закріплення мінімального строку оренди, одна сторона договору оренди зберігає право дострокового розірвання договору, якщо інша сторона порушує його умови, скориставшись загальними нормами цивільного права. Наприклад, орендодавець може достроково розірвати договір, у випадку несплати орендарем належної плати. В будь якому разі, вимоги щодо розірвання договору мають бути економічно та юридично обґрунтованими.

Досвід запровадження мінімального строку користування земельними ділянками, що має забезпечити раціональне використання земель, існує в багатьох європейських країнах. Так, наприклад, у Франції, яка є одним з найбільших агроекспортерів у ЄС, встановлено дев'ятирічний мінімальний строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Водночас діє принцип заохочення укладення договорів і на триваліший строк, зокрема, шляхом надання землевласникам державної допомоги, яка може досягати 8 000 євро, а також зменшення податкового навантаження, за рахунок зниження податкової ставки на дохід, отриманий від оренди землі. Мінімальний строк оренди також визначено в ряді країн ЄС, зокрема, у Бельгії – 9 років, в Іспанії – 5 років, у Нідерландах – 6 років тощо.

Слід зазначити, що у Франції налічується близько 450 тис. аграрних господарств. Якщо раніше власники переважно самостійно обробляли належні їм земельні ділянки, то сьогодні це робить лише кожен п'ятий. Понад 60 % земельного фонду країни фактично використовується орендарями. Оренда землі у Франції має особливий статус і значення. Обидві сторони орендних операцій отримують значні державні гарантії свої прав. Так, якщо орендар бажає придбати орендовану ділянку, то він має на це пріоритетне право, навіть у порівнянні з родичами власника землі. У Франції також гарантовано спадковість прав орендаря. Заохочення ж землевласників щодо передачі землі в довгострокову оренду здійснюється, як вже зазначалося, переважно шляхом застосування податкових пільг. Керуючись «Декларацією прав людини», прийнятою ще в 1789 році за часів Великої французької буржуазної революції, право власності проголошується непорушним, тому ніхто, за винятком тих випадків, коли у цьому виникає очевидна громадська необхідність, не може бути його позбавленій. Право власності у Франції стосується всіх типів майна: рухомого і нерухомого, в т. ч. й землі. Ніяких законодавчих обмежень щодо власника немає, тобто повноцінними учасниками ринку можуть бути як резиденти, так і нерезиденти країни. Причому залучення останніх до ринку відбувається практично без будь-яких перешкод. Допускається лише перевірка, чи законним шляхом отримані гроші, які планують витратити на придбання чи оренду майна у Франції. Разом з тим, місцевим гравцям ринку, що фактично проживають на території, де знаходиться земельний наділ, віддається пріоритет щодо реалізації проектів його розвитку. Основна вимога до будь-якого покупця – мати ресурси, достатні для ведення ефективного господарства. Звідси можна зробити висновок, що у Франції ринковий обіг та реалізація орендних відносин щодо земель сільськогосподарського призначення фактично означає ринковий обіг прав займатися аграрним виробництвом [11, С. 19]. Така ідеологічна установка дозволяє підвищувати ефективність аграрного виробництва та забезпечувати як національну продовольчу безпеку, так і товарну експансію на світових ринках.

На нашу думку, одна із основних задач оптимізації землекористування та землеволодіння в нашій країні має полягати в уникненні спекуляцій із землею, а також недопущенні руйнування існуючих екосистем та агроландшафтів. Це можливо за умов забезпечення сталості, постійності сільськогосподарського використання земель, упередження роздроблення ділянок та структур, що здійснюють сільськогосподарське виробництво, оскільки парцеляція земель може призвести до формування дрібних господарств, чия життєздатність за умов економічної невизначеності є доволі низькою.

Висновки. Система земельних відносин є невід'ємною частиною національної економіки України. Центральним елементом такої системи є ринок земель, в т. ч. його головний сегмент – ринок земель сільськогосподарського призначення, оскільки саме ці землі становлять найціннішу частину національного фонду

земельних ресурсів, включені до системи забезпечення національної продовольчої безпеки, а їх оборот вимагає особливого державного регулювання. Земельний ринок може бути визнаний частиною загальної системи земельних відносин, регуляторами якої є множина прав власності, можливість передачі цих прав, конкуренція, грошова оцінка і ціна земельних ресурсів тощо. Вилучення земель сільськогосподарського призначення з ринкового обігу призводить до пошуків субститарних форм реалізації інтересів господарюючих суб'єктів. Оренда землі є невід'ємною складовою системи ринкових відносин і має виступати ефективним економічним інструментом раціоналізації землекористування. Впродовж останнього часу в Україні відбулися суттєві зміни в інституті земельної оренди, що стосувалися, в першу чергу, спрощення процедур укладання договорів. Проте, вирішені далеко не всі проблемні питання. Перед учасниками земельного ринку постає потреба довготривалого забезпечення ефективності власної діяльності, яке можливе на основі імплементації позитивного іноземного досвіду під наглядом та контролем державних інституцій, але не через їх економічний диктат, а шляхом забезпечення справедливості у середовищі учасників земельних відносин, що діють достатньо самостійно та з урахуванням власних інтересів.

Список використаних джерел

1. Непиталюк А. В. Теоретичні засади формування і перспективи ринку землі в Україні / А. В. Непиталюк // Глобалізаційні виклики розвитку національних економік – К. : КНТЕУ, 2016. – С. 380 – 390.

2. Сільське, лісове та рибне господарство : Сільське господарство України 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/09/zb_agriculture_2015pdf.zip.

3. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : Підручник / В. Г. Андрійчук. – 2 –ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

4. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь : Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология : В 2-х т. Т. 1 / И. Бернар, Ж. Колли // Пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 1997. – 784 с.

5. Закон України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998 р. № 161-14 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14.

6. Ільницька Н. Оренда земель як правова форма використання земель у сучасний період: поняття, особливості, юридична природа / Н. Ільницька // Право України. – 2000. – № 8. – С. 60 – 64.

7. Економічна енциклопедія : У 3-х т. Т. 2 / Відповід. ред. С. В. Мочерний. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.

8. Фінансовий словник-довідник / М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, та ін. ; За ред. П. Т. Саблука, М. Я. Дем'яненка. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.

9. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року № 742-IV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15.

10.Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12 лютого 2015 року № 191-VIII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/191-19.

11.Квітка Г. У Франції нелегко бути власником. Держава суворо контролює господарів сільгоспугідь / Г. Квітка // Землевпорядний вісник. – 2013 – № 3. – С. 17 – 20.

References

1. Nepytaliuk A. V. Teoretychni zasady formuvannya i perspektyvy rynku zemli v Ukrayini // Hlobalizatsiyni vyklyky rozvytku natsional'nykh ekonomik – K. : KNTEU, 2016. – S. 380 – 390.

2. Sil's'ke, lisove ta rybne hospodarstvo : Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny 2015 : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/09/zb_agriculture_2015pdf.zip.

3. Andriychuk V. H. Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv : Pidruchnyk. – K. : KNEU, 2002. – 624 s.

4. Bernar I., Kolli Zh. Tolkovyiy ekonomicheskiy i finansovyiy slovar : Frantsuzskaya, russkaya, angliyskaya, nemetskaya, ispanskaya terminologiya. T.1. M. : Mezhdunar. otnosheniya, 1997. – 784 s.

5. Zakon Ukrayiny «Pro orendu zemli» vid 6 zhovtnya 1998 r. № 161-14 (zi zminamy ta dopovnennyamy) : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14.

6. Il'nyts'ka N. Orenda zemel' yak pravova forma vykorystannya zemel' u suchasnyy period: ponyattya, osoblyvosti, yurydychna pryroda // Pravo Ukrayiny. – 2000. – № 8. – S. 60 – 64.

7. Ekonomichna entsyklopediya : U 3-kh t. T. 2 / Vidpovid. red. S.V. Mochernyy. – K. : Vydavnychyy tsentr «Akademiya», 2001. – 848 s.

8. Finansovyy slovnyk-dovidnyk / M.Ya. Dem»yanenko, Yu.Ya. Luzan, P.T. Sabluk, ta in. – K. : IAE UAAN, 2003. – 555 s.

9. Zakon Ukrayiny «Pro osobyste selyans'ke hospodarstvo» vid 15 travnya 2003 roku № 742-IV (zi zminamy ta dopovnennyamy) : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/742-15.

10.Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo sproshchennya umov vedennya biznesu (derehulyatsiya)» vid 12 lyutoho 2015 roku № 191-VIII (zi zminamy ta dopovnennyamy) : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/191-19.

11.Kvitka H. U Frantsiyi nelehko buty vlasnykom. Derzhava suvoro kontrolyuye hospodariv sil'hospuhid' // Zemlevporyadnyy visnyk. – 2013 – № 3. – S. 17 – 20.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Непиталюк Антон Васильович викладач Вінницького кооперативного інституту
e-mail: a_nepitaliuk@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Непиталюк Антон Васильевич преподаватель Винницкого кооперативного института
e-mail: a_nepitaliuk@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR
Nepytaliuk Anton lecturer, Vinnytsia Cooperative Institute
e-mail: a_nepitaliuk@ukr.net

УДК 339.9.012.421

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ В РАМКАХ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Рибакова Т.О.

Предметом дослідження є теоретичні засади й практичні аспекти зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС в рамках створення Зони вільної торгівлі; метою роботи є висвітлення сучасного стану зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС в рамках створення Зони вільної торгівлі;

При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, метод логічного аналізу, статистичний метод, метод графічного аналізу, метод аналогій, методи спостереження і узагальнення, метод структурування;

Результати дослідження полягають в тому, що на основі критичного аналізу зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС рамках створення Зони вільної торгівлі на сучасному етапі виявлено проблеми українських підприємств ключових галузей, що забезпечують український експорт до ЄС, в умовах імплементації Угоди про асоціацію з ЄС.

Галуззю застосування результатів є подальші наукові дослідження проблем і перспектив євроінтеграції України та її входження до глобального економічного простору; навчальний процес, зокрема, підготовка відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсу «Європейська інтеграція України»;

Висновки: поглиблена та всеохоплююча Зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) надає Україні можливість розвитку зовнішньої торгівлі з країнами ЄС через відкриття ринків та зменшення торговельних обмежень. На сьогодні ЄС є найбільшим торговельним партнером України: до країн ЄС здійснюється 37,3% українського товарного експорту, при чому ключову роль в торговельно-економічних відносинах з Євросоюзом відіграє експорт агропродукції. До моменту вступу в дію ПВЗВТ Європейський Союз фактично забезпечив дійсно сприятливі умови для ключових галузей української економіки з високим експортним потенціалом на ринках країн ЄС. Однак динаміка зовнішньої торгівлі між ЄС і Україною від початку лібералізації торгівлі для України залишається негативною. Серед проблем вітчизняних підприємств, що не дозволяють в повній мірі скористатися можливостями, наданими асиметричною торговельною лібералізацію в рамках ПВЗВТ, слід відзначити невідповідність продукції і технологічних процесів європейським стандартам; відсутність коштів на модернізацію і впровадження європейських стандартів; надзвичайно висока конкуренція на ринках країн ЄС. Підґрунтям до впровадження європейських норм і стандартів в Україні мають бути лібералізація економіки, поліпшення ділового клімату, подолання корупції, вдосконалення податкової системи, розвиток фінансових інститутів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на засадах інноваційного розвитку.

Ключові слова*: Європейський Союз, євроінтеграція, зона вільної торгівлі, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, Угода про асоціацію, лібералізація, квоти.*

ВНЕШНЕТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ В РАМКАХ СОЗДАНИЯ ЗОНЫ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ

Рыбакова Т.А.

Предметом исследования являются теоретические основы и практические аспекты внешнеторговых отношений между Украиной и ЕС в рамках создания зоны свободной торговли; целью работы является освещение современного состояния внешнеторговых отношений между Украиной и ЕС в рамках создания зоны свободной торговли;

При проведении исследования использованы системно-структурный подход, метод логического анализа, статистический метод, метод графического анализа, метод аналогий, методы наблюдения и обобщения, метод структурирования;

© **Рибакова Т.О., 2017**

Результаты исследования заключаются в том, что на основе критического анализа внешнеторговых отношений между Украиной и ЕС рамках создания Зоны свободной торговли на современном этапе выявлены проблемы украинских предприятий ключевых отраслей, обеспечивающих украинский экспорт в ЕС, в условиях имплементации Соглашения об ассоциации с ЕС.

Областью применения результатов являются дальнейшие научные исследования проблем и перспектив евроинтеграции Украины и ее вхождения в глобальное экономическое пространство; учебный процесс, в частности, подготовка соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсу «Европейская интеграция Украины»;

Выводы: углубленная и всеобъемлющая зона свободной торговли (УВЗСТ) предоставляет Украине возможность развития внешней торговли со странами ЕС посредством открытия рынков и уменьшения торговых ограничений. На сегодня ЕС является крупнейшим торговым партнером Украины: в страны ЕС осуществляется 37,3% украинского товарного экспорта, причем ключевая роль в торгово-экономических отношениях с Евросоюзом принадлежит экспорту агропродукции. К моменту вступления в силу УВЗСТ Европейский Союз фактически обеспечил реально благоприятные условия для ключевых отраслей украинской экономики с высоким экспортным потенциалом на рынках стран ЕС. Однако динамика внешней торговли между ЕС и Украиной с начала либерализации торговли для Украины остается негативной. Среди проблем отечественных предприятий, не позволяющих в полной мере воспользоваться возможностями, предоставляемыми асимметричной торговой либерализацией в рамках УВЗСТ, следует отметить несоответствие продукции и технологических процессов европейским стандартам; отсутствие средств на модернизацию и внедрение европейских стандартов; чрезвычайно высокая конкуренция на рынках стран ЕС. Основой для внедрения европейских норм и стандартов в Украине должны стать либерализация экономики, улучшение делового климата, преодоление коррупции, совершенствование налоговой системы, развитие финансовых институтов, повышение конкурентоспособности отечественных предприятий на основе инновационного развития.

Ключевые слова: *Европейский Союз, евроинтеграция, зона свободной торговли, внешняя торговля, экспорт, импорт, Соглашение об ассоциации, либерализация, квоты.*

EU-UKRAINE FOREIGN TRADE RELATIONS IN FRAMES OF FREE TRADE AREA

Rybakova T.O.

Purpose: identifying the current state of EU-Ukraine foreign trade relations in frames of Free Trade Area;

Methodology: *system-structural approach, method of logical analysis, statistical method, graphical analysis, method of analogy, methods of observation and generalization, method of structuring;*

Results: *based on a critical analysis of foreign trade relations between Ukraine and the EU within the Free Trade Area at the modern stage, the problems of Ukrainian enterprises of key industries providing Ukrainian exports to the EU are identified in terms of the implementation of the Association Agreement with the EU.*

Practical implications: *further research of Ukrainian European integration problems and prospects and Ukraine's further involvement to the global economic environment; educational process including preparation of the relevant sections of textbooks and manuals for the course «European integration of Ukraine»;*

Conclusions: *Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) provides for Ukraine the possibility of developing foreign trade with EU countries by opening markets and reducing the trade barriers. Today the EU is Ukraine's largest trading partner. The EU countries make 37.3% of Ukrainian goods export with a key role of agricultural export. Until the DCFTA came into force, the European Union actually had provided really favorable conditions on the EU markets for key sectors of Ukrainian economy with high export potential. However, the dynamics of foreign trade between the EU and Ukraine since the beginning of trade liberalization still remains negative. Among the problems of domestic enterprises constraining the opportunities provided by asymmetrical trade liberalization in frames of DCFTA one can mention incompatibility of products and technological processes with European standards, lack of funds for modernization and implementation of European standards, high competition at the EU markets. The basis for the successful implementation of European standards in Ukraine lies in economy liberalization, business climate and tax system improving, overcoming the corruption, financial institutions development, strengthening the domestic enterprises competitiveness on the basis of innovative development.*

Keywords: *the European Union, European integration, free trade area, foreign trade, export, import, the Association Agreement, liberalization, quotas.*

Постановка проблеми. Процес інтеграції України до глобального ринку триває вже майже двадцять років з самих часів створення Української держави в 1991 р. На сьогодні європейська інтеграція України визнана головним стратегічним вектором зовнішньоекономічної політики: курс на Європу був остаточно визначений урядом України в 2014 р., і на даний час він не має альтернатив.

Найвагомішим кроком на шляху інтеграції нашої країни до Європейського Союзу є підписання 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і є стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні.

Найбільш плідне співробітництво України з ЄС на сучасному етапі євроінтеграції стосується саме її торговельно-економічних аспектів. Так, з 1 січня 2016 р. розпочалося довгоочікуване тимчасове застосування

Розділу IV Угоди «Торгівля та пов'язані з торгівлею питання», який містить положення про створення поглибленої та всеохоплюючої Зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом (ПВЗВТ). Вона передбачає:

- скасування сторонами ввізних мит на більшість товарів;
- запровадження правил визначення походження товарів;
- приведення Україною своїх технічних регламентів, процедур, санітарних та фітосанітарних заходів та заходів щодо безпеки харчових продуктів у відповідність до європейських;
- спрощення митних процедур та попередження шахрайства, контрабанди, інших правопорушень у сфері транскордонного переміщення вантажів;
- посилення Україною захисту прав інтелектуальної власності [1, 2].

Угода забезпечує для України можливість зробити експорт до країн ЄС більш конкурентоспроможним та диверсифікованим.

Поглиблена та всеохоплююча Зона вільної торгівлі надасть Україні можливість розвитку зовнішньої торгівлі з країнами ЄС через відкриття ринків та завдяки зменшенню торговельних обмежень, гармонізації законів, норм та регуляторних правил в різних секторах економіки, пов'язаних з зовнішньою торгівлею, що створює умови для адаптації ключових галузей вітчизняної економіки до європейських стандартів [3, с. 2]. ПВЗВТ також надає можливість для України щодо підвищення конкурентоспроможності власного експорту до ЄС та його диверсифікації відповідно до потреб європейського ринку. Проте, розвиток зовнішньоторговельних відносин України та ЄС на шляху до європейської інтеграції гальмується низкою проблем, що заважають вітчизняним суб'єктам господарювання скористатися в повній мірі можливостями, що їх пропонує ПВЗВТ. Таке протиріччя викликає необхідність ретельного вивчення сучасного стану та умов торговельно-економічної співпраці між Україною і ЄС в рамках створення ПВЗВТ та пошуку шляхів інтенсифікації процесів європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес європейської інтеграції України, у т.ч. її торговельно-економічні аспекти, являє великий інтерес для українського суспільства, держави і науки, та є об'єктом наукових і публіцистичних дискусій. Оскільки проблема має комплексний характер і стратегічне значення для майбутнього української держави, до її вирішення залучена велика кількість вітчизняних вчених, що здійснюють поглиблені дослідження в рамках роботи національних науково-дослідних організацій. Серед них В. Геєць, Т. Осташко, Л. Шинкарук, Я. Жаліло (Інститут економіки і прогнозування НАН України), І. Бураковський, В. Мовчан, В. Гречин, М. Риженков (Інститут економічних досліджень та політичних консультацій), В. Русан, О. Шаров (Національний інститут стратегічних досліджень). У центрі уваги їх досліджень – актуальні питання співробітництва Україна-ЄС, зокрема стратегія європейської інтеграції, вплив Угоди про асоціацію на економіку України та її окремі галузі, проблеми і прогрес на шляху до реалізації Угоди, функціонування малих і середніх підприємств в рамках Угоди. Крім того, існує багато консалтингових і дослідницьких груп, створених спільно з європейськими експертами і постійно працюючих над проблемами європейської інтеграції України.

В останніх працях зарубіжних вчених щодо сучасного стану торговельно-економічного співробітництва Україна-ЄС розглядаються виклики на шляху до ефективної імплементації Угоди про асоціацію, економічні аспекти трикутника Україна-ЄС-Росія, вплив поглибленої та всеохоплюючої Зони вільної торгівлі на економіку України, економічна вразливість України, фінансова допомога Україні від ЄС тощо. Ці питання детально розглянуто в працях таких вчених, як М. Емерсон, А. Аслунд, Р. Драгнєва, К. Волжук, Я. Томбінскі. Однак, сучасні виклики на шляху до євроінтеграції, що постають перед економікою України в умовах надзвичайно складної геополітичної ситуації, та їх влив на прогрес в зовнішньоторговельних відносинах між Україною та ЄС потребують проведення постійних актуальних досліджень.

Метою статті є висвітлення сучасного стану зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС в рамках створення Зони вільної торгівлі та виявлення проблем українських підприємств ключових галузей, що забезпечують український експорт до ЄС, в умовах імплементації Угоди про асоціацію з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС запрацювала в односторонньому порядку ще 22 квітня 2014 року, коли набуло чинності рішення Євросоюзу про одностороннє зниження мита на українські товари при експорті їх на ринок ЄС. За результатами 2016 р. профіль торговельного співробітництва України та ЄС в рамках Зони вільної торгівлі може бути охарактеризований наступними ключовими пунктами.

1. Як і було передбачено [4, с. 5], створення ПЗВТ з ЄС погіршило стан зовнішньої торгівлі з країнами пострадянського простору. Часткова переорієнтація українського експорту з російського ринку на ринок ЄС було повністю завершено ще в 2014 р. Ця тенденція стосувалася переважно продукції сільського господарства. На сьогодні ЄС є найбільшим торговельним партнером України: до країн ЄС здійснюється 37,1% українського товарного експорту (рис. 1).

Для порівняння, в 2014 р. ця частка складала 31,5%, а в 2015 р. – 34,1% [6, с. 3].

2. Найбільші обсяги експорту до країн ЄС за 1 півріччя 2016 р. складали продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості – 31,5% від загального обсягу експорту, чорні метали та вироби з них – 21,8%, електричні та механічні машини – 14,8% [7, с. 1]. Сумарна частка продукції цих галузей в загальному обсязі експорту до ЄС склала 68,1%. Експорт агропродукції відіграє ключову роль в торговельно-економічних відносинах з Євросоюзом і саме він на сьогодні компенсує втрати України від змін в зовнішньоекономічній політиці.

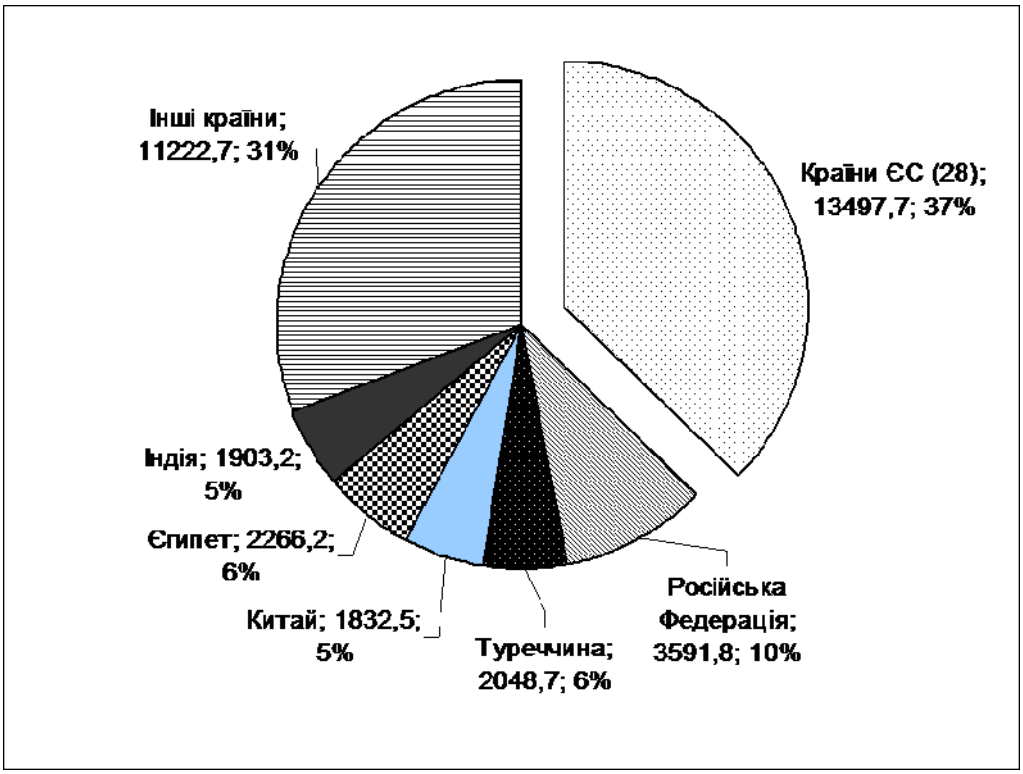

Рисунок 1. Географічна структура товарного експорту України в 2016 р. (млн. дол. США; %) [5, с. 3]

3. Найвагоміші обсяги імпорту товарів із країн ЄС за 1 півріччя 2016 р. складали механічні та електричні машини – 21,7% від загального обсягу імпорту, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 20,0%, мінеральні продукти – 11,7%, товари агропромислового комплексу та харчової промисловості – 11,1%, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 8,4% [7, с. 1].

Аналіз торговельно-економічних аспектів Угоди про асоціацію виявив асиметрію в умовах лібералізації торгівлі товарами між Україною та ЄС. Ця асиметрія полягає в наступному [3, 8]:

- відтермінування початку торговельної лібералізації з української сторони. Скасування тарифів ЄС для України буде швидким (більша частина лібералізації відбудеться протягом перших років від набуття Угодою чинності), тим часом як Україна лібералізуватиме більшість своїх тарифів пізніше, протягом перехідного періоду;
- перехідний період, що веде до повної лібералізації, поширюється лише на 7 років для ЄС та до 10 років для України;
- запровадження з боку ЄС негайних і необмежених торговельних преференцій на 82,2% українського експорту сільськогосподарських товарів та на 83,4% експорту обробленої харчової продукції, 94,7% промислових товарів [8];
- надання безмитних (нульових) тарифних квот на експорт окремих сільськогосподарських товарів з України до ЄС (крупи, свинина, яловичина, м'ясо птиці і кілька додаткових продуктів) та на 15,9% обробленої харчової продукції [3, с.2];
- торговельні преференції для ЄС з боку України будуть на значно нижчому рівні навіть після початку періоду торговельної лібералізації: 52,6% експорту сільськогосподарських товарів, 49,2% експорту обробленої харчової продукції, 49,2% експорту промислових товарів [8];
- надзвичайно довгий (15 років) перехідний період для імпорту автомобілів з ЄС до України [3, с. 3].

Таким чином, до моменту вступу ПВЗВТ в дію ЄС фактично забезпечив дійсно сприятливі умови для ключових галузей української економіки з високим експортним потенціалом на ринках країн ЄС. Однак навіть незважаючи на такі сприятливі умови, динаміка зовнішньої торгівлі між ЄС і Україною в період з липня по вересень 2014 р. (перший квартал після початку лібералізації торгівлі для України), в першому півріччі 2015 р. та в 2016 р. була негативною (рис. 2).

У другій половині 2015 р. відзначалися деякі позитивні тенденції щодо зростання обсягів експорту та імпорту, але в 2016 р. обсяги зовнішньої торгівлі з країнами ЄС знову зменшилися. Сальдо торговельного балансу залишається стабільно негативним.

В уряді падіння українського експорту до ЄС пояснювали насамперед активізацією бойових дій на Донбасі, одним з наслідків якої стала зупинка ключових виробництв регіону [10], але чи всі проблеми можна пояснити лише військовими діями? Для об'єктивного пояснення означених тенденцій, а також перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України в умовах євроінтеграції необхідно визначити

проблеми, що виникають у підприємств при функціонуванні на ринку ЄС та стримують використання можливостей, наданих асиметричною торговельною лібералізацію в рамках ПВЗВТ.

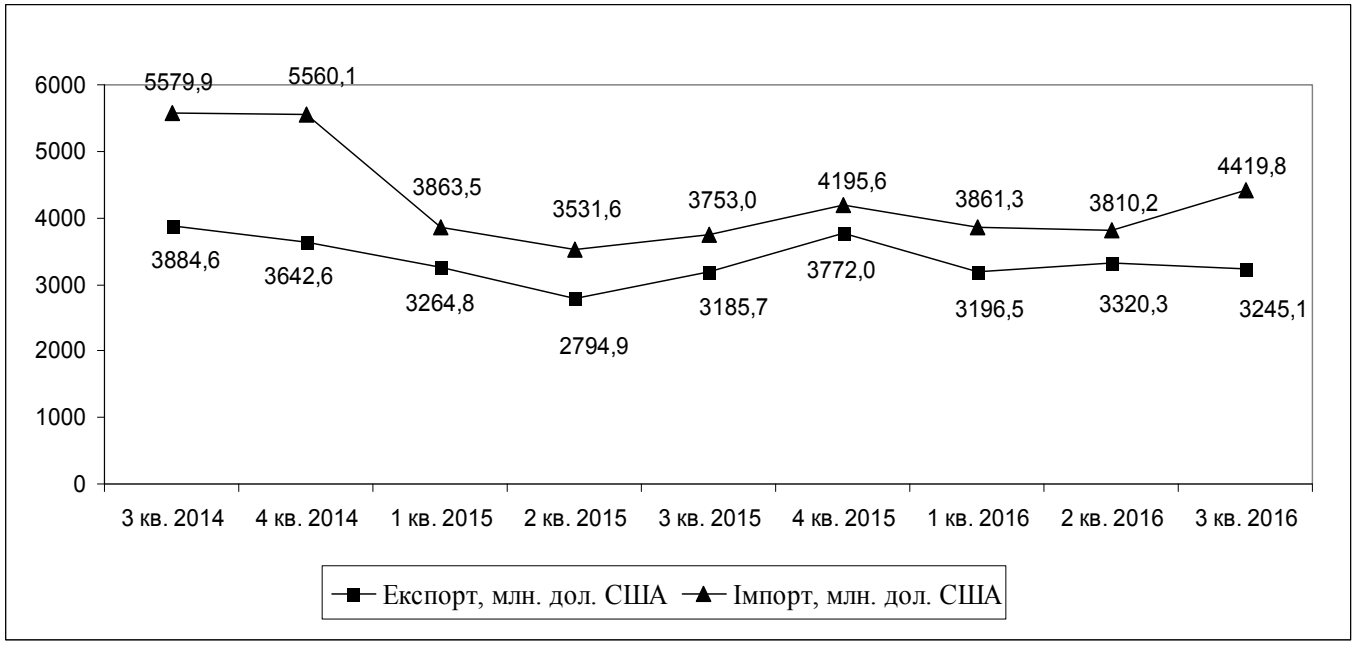

Рисунок 2. Динаміка торгівлі товарами між Україною та ЄС в 2014-2016 рр. (розраховано на підставі [9])

Проблеми вітчизняних підприємств при функціонуванні на європейському ринку доцільно розглянути в розрізі ключових галузей, що забезпечують український експорт до ЄС: агропромислового комплексу та харчової промисловості, металургії, машинобудування.

На сьогодні сільськогосподарський експорт відіграє ключову роль в торговельно-економічних відносинах України з ЄС. Саме він в даний час компенсує втрати від змін в зовнішньоторговельній політиці України та поступового виходу з ринків країн Митного союзу, особливо ринку Росії. Потужні українські агрохолдинги, що виробляють зернові культури, кукурудзу та пшеницю, були представлені на європейських ринках ще перед підписанням Угоди про асоціацію. Вони дуже швидко використовують надані ЄС квоти, які є незначними в порівнянні з загальними обсягами експорту та на фоні надзвичайно великої конкуренції з європейськими виробниками. Так, за даними Міністерства аграрної політики, за 2016 р. було в повному обсязі використано квоти на мед, цукор, овес, ячмінну крупу і борошно, солод, кукурудзу, оброблені томати та інші продуктові групи. Україна за станом на 11 січня 2017 р. вже вичерпала квоти на експорт меду в країни ЄС. Квота на експорт м'яса птиці на І квартал 2017 р. також повністю вичерпана, на 64% вичерпана квота на цукор, на 78% – на виноградні і яблучні соки [11]. Проблема замалого розміру квот не є безпосередньо проблемою українських аграріїв, але вона значно впливає на можливості збільшення обсягу експорту до ЄС.

Основна специфічна проблема підприємств української харчової промисловості в контексті експорту її продукції до країн ЄС полягає в невідповідності продукції європейським технічним, санітарним, фітосанітарним стандартам [12, с. 4], у використанні застарілого обладнання та технологічних процесів. Тому українські виробники продуктів харчування не можуть навіть забезпечити поставки в межах квот, наданих ЄС. Так, в 2015 р. українські експортери не використали квоти на постачання в ЄС баранини, грибів, часнику, цукрових сиропів, крохмалю, висівок, цукрової кукурудзи та продукції з обробленого молока і масла. В список незатребуваних квот також потрапили оброблена продукція з молочних вершків і зернових, сигари і сигарети, а також продукти переробки солоду і крохмалю [13]. Експорт сільськогосподарської продукції рослинництва і тваринництва з України до ЄС ускладнюється тим, що 80% сільгосппідприємств країни є дрібними, а в Європі не вважають сільськогосподарськими підприємствами ферми площею менше двох гектарів [14]. До того ж, дрібні господарства з технологіями «вчорашнього дня» не в змозі конкурувати з високопродуктивними, високотехнологічними фермерськими господарствами Євросоюзу, які ще й користуються надзвичайно потужною державною підтримкою галузі.

Значне скорочення експорту металургійної продукції в 2015 році (62,2% від експорту 2014 з розділу XV «Чорні метали та вироби з них» [6, с. 5]) була викликана втратою виробничих потужностей на Донбасі. Але виробництв, розміщених за межами окупованих територій, цілком достатньо, щоб задовольнити попит, який багато в чому залежить від кон'юнктури світового ринку. Головною проблемою вітчизняних підприємств металургійного комплексу в умовах євроінтеграції є низька якість продукції. Хоча Україна входить в десятку світових виробників металургійної продукції, за якістю вона поступається виробникам з інших країн в наслідок технічної відсталості галузі, високої енергомісткості виробництва, низької якості сировини тощо. Без адаптації до міжнародних стандартів українська промисловість не має жодних шансів на процвітання в

довгостроковій перспективі [15, с. 12], тому присутність української металургії на ринках ЄС вимагає термінової адаптації виробничих процесів до високих європейських стандартів щодо умов праці та екології.

Українське машинобудування є найменш перспективною галуззю в контексті торговельно-економічного співробітництва з ЄС. Продукція вітчизняних машинобудівних підприємств є морально застарілою та не відповідає вимогам європейських покупців, отже, не витримує конкуренції з європейськими фірмами навіть за умови отримання торговельних преференцій від ЄС. Галузь характеризується використанням застарілих технологій виробництва. Однак модернізація українських машинобудівних підприємств є стратегічно важливою для держави, оскільки машинобудування є однією з інноваційних високотехнологічних галузей з високим рівнем доданої вартості. До того ж, ринок ЄС для продукції машинобудування є надзвичайно ємним, а умови лібералізації в рамках ПВЗВТ передбачають запровадження з боку ЄС негайних і необмежених торговельних преференцій на 94,7% промислових товарів.

Крім розглянутих специфічних галузевих проблем українських підприємств існує низка проблем загального характеру. Попри те, що з травня по грудень 2014 р. понад 5302 українських підприємств почали свій експорт в ЄС вперше [16], велика частина вітчизняних суб'єктів господарювання просто не поінформована про можливості, що відкриваються для них на європейських ринках [17]. Не всі підприємці в повній мірі володіють ситуацією щодо входження України в зону вільної торгівлі. Зокрема, багато з них не робили спроб аналізувати текст Угоди про асоціацію або принаймні звернутися до професійних консультантів і прорахувати економічний ефект від переорієнтації власного бізнесу на ринок Євросоюзу. Іншою проблемою, що має значення як для малих, так і для великих підприємств, є складнощі з пошуками торгових партнерів у ЄС, оскільки представники вітчизняного бізнесу не надто активно беруть участь в роботі семінарів, виставок та ярмарків, що проводяться в ЄС та за його межами.

Вагомими проблемами вітчизняних підприємств-експортерів є проблеми фінансового характеру [18]: погіршення фінансового стану в наслідок фінансово-економічної кризи в країні; відсутність доступу до кредитних ресурсів, і, як наслідок, обмеження їх можливості забезпечення власного виробництва необхідною кількістю сировини та матеріалів для можливого нарощування експорту. Брак обігових коштів, дорогі кредитні ресурси, відсутність системи пільгового кредитування виробників з боку держави не дають можливостей до модернізації виробництва і впровадження інновацій. Традиційною проблемою фінансування є заборгованість держави з експортного ПДВ та постійна затримка з його поверненням. Реінвестування прибутку як джерело внутрішніх інвестицій не в повній мірі використовується на потреби модернізації. Щодо іноземних інвестицій, для підприємств їх самостійне, без державної підтримки, залучення в умовах загальної дестабілізації соціально-політичної ситуації вдається дуже складним.

Подальший розвиток зовнішньоторговельних відносин з ЄС ускладнюється синергетичним впливом проблем макрорівня в умовах фінансово-економічної кризи, в країні та зовнішньої військової агресії. Найгострішими з них є корупція, повільний темп реалізації реформ, недостатня державна підтримка найбільш вразливих галузей економіки, бідність населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспектива інтеграції України до єдиного ринку ЄС є шансом для модернізації вітчизняної економіки та в значній мірі сприятиме економічному зростанню [19, с. 2]. Успіхи в імплементації Угоди про асоціацію є вагомим кроком на шляху до європейського майбутнього України, до її повноцінного членства в ЄС. Аналіз сучасного стану зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС в рамках створення Зони вільної торгівлі виявив, що попри вигідну для України асиметрію в умовах лібералізації, динаміка зовнішньої торгівлі з ЄС є негативною. Це в значній мірі обумовлено проблемами, з якими стикаються підприємства ключових експортоорієнтованих галузей України в умовах євроінтеграції: невідповідність продукції і технологічних процесів європейським стандартам; застаріла виробнича база і технології виробництва; відсутність коштів на модернізацію і впровадження європейських стандартів; надзвичайно висока конкуренція на ринку ЄС; слабка інформаційна підтримка ведення бізнесу з європейськими партнерами. В товарному експорті до ЄС все ще переважає сировинна продукція з невисокою часткою доданої вартості. Квоти на експорт сільськогосподарської продукції є замалими, інші товари вітчизняного виробництва ще досі не в повній мірі відповідають європейським стандартам.

Але, незважаючи на проблеми, шлях зміцнення торгово-економічного співробітництва між Україною та ЄС є доказом здатності України дотримуватися правил і стандартів, що діють в європейському економічному, політичному, соціальному і культурному просторі. З огляду на це, підґрунтям до впровадження європейських норм і стандартів в Україні мають бути лібералізація економіки, поліпшення ділового клімату, подолання корупції, вдосконалення податкової системи, розвиток фінансових інститутів, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на засадах інноваційного розвитку. Дуже важливою є роль інформаційної політики, яка повинна бути спрямованою на забезпечення приватних осіб та суб'єктів господарювання повною та об'єктивною інформацію щодо європейської інтеграції України.

Список використаних джерел

1. Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=244830558 (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

2. ЄС-Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі [Електронний ресурс] : спільна публікація Представництва Євросоюзу в Україні, Міністерства закордонних справ України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України / European External Action Service. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

3. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area [Електронний ресурс] : публікація Європейської Комісії / European Commission. – Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

4. Aslund A. Ukraine's Choice: European Association Agreement or Eurasian Union? [Електронний ресурс]: Policy Brief / A. Aslund ; Peterson Institute for International Economics. – Режим доступу: https://piie.com/publications/pb/pb13-22.pdf (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

5. Зовнішня торгівля України товарами в 2016 році [Електронний ресурс] : експрес-випуск / Державна служба статистики України. – Електрон. дані (1 файл). – 2017. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017/02/18pdf.zip (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

6. Зовнішня торгівля України товарами в 2015 році [Електронний ресурс] : експрес-випуск / Державна служба статистики України. – Електрон. дані (1 файл). – 2016. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/19.zip (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

7. Стан зовнішньоекономічних відносин із країнами Європейського Союзу в І півріччі 2016 року [Електронний ресурс] : експрес-випуск / Державна служба статистики України. – Електрон. дані (1 файл). – 2016. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/08/178.zip (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

8. Томбінські Я. Україна – ЄС: курсом зближення [Електронний ресурс] / Я. Томбінські ; Дніпропетровська торговельно-промислова палата. – Режим доступу: http://cci.dp.ua/actions-other-reader/items/ukrajina-jes-kursom-zblizhennja.html (дата звернення 30.06.2016). – Назва з екрана.

9. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (щомісячна інформація) [Електронний ресурс] : статистична інформація (економічна статистика, зовнішньоекономічна діяльність, архів за 2016 рік) / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

10.Чому український експорт до ЄС падає – погляд бізнесу [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «Європейська правда». – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/30/7036468 (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

11.Украина уже исчерпала квоты на экспорт меда в ЕС [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «112 UA». – Режим доступу: http://112.ua/ekonomika/ukraina-uzhe-ischerpala-kvoty-na-import-meda-v-es-364915.html (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

12.Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. В.М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук. – К.: ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2014. – 102 с.

13.Україна в 2015 році не використала квоти на постачання в ЄС баранини, грибів і часнику [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «Інформаційне агентство «УНІАН». – Режим доступу: http://economics.unian.ua/agro/1230322-ukrajina-v-2015-rotsi-ne-vikoristala-kvoti-na-postachannya-v-es-baranini-gribiv-i-chasniku.html (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

14.Сельхозпродукция Украины в ЕС: не медом единым [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «РИА-Новости Украина». – Режим доступу: http://rian.com.ua/analytics/20140710/354733712.html (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

15.Emerson M. After Vilnius Fiasco: who is to blame? What is to be done? [Електронний ресурс] / M. Emerson // Centre for European Policy Studies Essay. – 2014. – № 8. – P. 1-19. Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=
2395146 (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

*16. Автономні торговельні преференції ЄС: вплив на український експорт [Електронний ресурс] : прес-конференція / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/public_*
events?e=174 (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

17.Спад експорту товарів до ЄС: об'єктивно і відверто [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «Європейська правда». – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/15/7039458 (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

18.Експорт товарів з України за підсумками 2 місяців 2016 року [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9dfe3370-d6b8-4ae3-95bd-f66f8cdacac1&title=EksportTovarivZUkrainiZaPidsumkami2-Misiatsiv2016-Roku (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

19.Wolczuk K. Ukraine and the EU: turning the Association Agreement into a success story [Електронний ресурс] : Policy Brief / K.Wolczuk ; European Policy Centre. – Режим доступу: http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_4360_ukraine_and_the_eu.pdf (дата звернення 16.02.2017). – Назва з екрана.

References

1. Stvorennya zoni vilnoyi torgivli mizh Ukrayinoyu ta ES [Creating the Free Trade Area between Ukraine and the EU]. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=244830558.

2. ES-Ukrayina: pogliblena ta vseohoplyuyucha zona vilnoyi torgivli [EU-Ukraine: Deep and Comprehensive Free Trade Area]. http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf.

3. EU-Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/april/tradoc_150981.pdf.

4. Aslund, A. Ukraine's Choice: European Association Agreement or Eurasian Union? Policy Brief. https://piie.com/publications/pb/pb13-22.pdf.

5. Zovnishnya torgivlya Ukrayini tovarami v 2016 rotsi [Ukraine Goods Foreign Trade in 2016]. http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017/02/18pdf.zip.

6. Zovnishnya torgivlya Ukrayini tovarami v 2015 rotsi [Ukraine Goods Foreign Trade in 2015]. http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/19.zip.

7. Stan zovnishnoekonomichnykh vidnosyn iz krainamy Yevropeiskoho Soiuzu v I pivrichchi 2016 roku [The state of Ukraine's Foreign Economic Relations with EU Countries in 2015]. http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/37pdf.zip.

8. Tombinsky J. Ukrayina – ES: kursom zblizhennya [Ukraine-EU: on the Course of Convergence]. http://cci.dp.ua/actions-other-reader/items/ukrajina-jes-kursom-zblizhennja.html.

9. Heohrafichna struktura zovnishnoi torhivli tovaramy (shchomisiachna informatsiia) [Geographic Structure of Foreign Trade in Goods (monthly data)]. http://www.ukrstat.gov.ua.

10. Chomu ukrainskyi eksport do ES padaie – pohliad biznesu [Why Ukrainian exports to the EU falls – business view]. http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/30/7036468.

11. Ukraina uzhe ischerpala kvotyi na eksport meda v ES [Ukraine has already exhausted the quota for honey export to the EU]. http://112.ua/ekonomika/ukraina-uzhe-ischerpala-kvoty-na-import-meda-v-es-364915.html.

12. Heiets V.M., Ostashko T.O., Shynkaruk L.V. Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiiu/ZVT mizh Ukrainoiu ta ES na ekonomiku Ukrainy: naukova dopovid [Assessing the impact of Association Agreement / FTA between Ukraine and the EU on Ukraine's economy: research report]. Kyiv: Institute for Economics and Forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine, 2014. – 102 p.

13. Ukraina v 2015 rotsi ne vykorystala kvoty na postachannia v ES baranyny, hrybiv i chasnyku [Ukraine's 2015 quotas for supply of lamb, mushroom, garlic to EU not used]. http://economics.unian.ua/agro/1230322-ukrajina-v-2015-rotsi-ne-vikoristala-kvoti-na-postachannya-v-es-baranini-gribiv-i-chasniku.html.

14. Selhozproduktsiya Ukrainyi v ES: ne medom edinyim [Ukraiinian agricultural products in ES: not just the honey]. http://rian.com.ua/analytics/20140710/354733712.html.

15. Emerson, M. After Vilnius Fiasco: who is to blame? What is to be done? CEPS Essay No. 8. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2395146.

16. Pres-konferentsiia «Avtonomni torhovelni preferentsii ES: vplyv na ukrainskyi eksport» [Press conference «The autonomous trade preferences of the EU: the impact on Ukrainian export»]. http://www.ier.com.ua/ua/public_events?e=174.

17. Spad eksportu tovariv do ES: obiektyvno i vidverto [The decline of export to the EU: objectively and frankly]. http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/15/7039458.

18. Eksport tovariv z Ukrainy za pidsumkamy 2 misiatsiv 2016 roku [Export of goods from Ukraine by the results of two months of 2016]. http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9dfe3370-d6b8-4ae3-95bd-f66f8cdacac1&title=EksportTovarivZUkrainiZaPidsumkami2-Misiatsiv2016-Roku.

19. Wolczuk, K. Ukraine and the EU: turning the Association Agreement into a success story. Policy Brief. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_4360_ukraine_and_the_eu.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Рибакова Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна
e-mail: taryb@yandex.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина
e-mail: taryb@yandex.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR

Rybakova Tetiana Oleksandrivna, Ph.D. in Economics Science, Associate Professor

SHEE «Pereyaslav-Khmelnitskiy State Pedagogical University after Grigoriy Skovoroda «
30, Sukhomlinskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: taryb@yandex.ua

УДК 338.43:330.342

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ВІДНОСИН В АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Шульга О.А.

Мета статті – виявити та охарактеризувати конкретні соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи, визначити шляхи їх розв'язання. При дослідженні соціально-економічний суперечностей системи аграрних відносин були використані системно-структурний метод, методи узагальнення, індукції і дедукції, аналізу і синтезу.

Основна суперечність в системі аграрних відносин пов'язана з домінуючим типом власності на засоби виробництва та формами привласнення праці, засобів виробництва та результатів праці, а вихідна – з працею та її змістом в різних суспільно-економічних формаціях. Це пояснюється тим, що праця є зовнішньою потребою людини, оскільки дає їй можливість отримувати засоби для існування. У зв'язку з цим, залучення працівників до процесу виробництва ґрунтується на економічному примусі і використанні переважно матеріального стимулювання. Необхідність стимулювання праці обумовлена відособленістю праці окремих працівників і колективів, що, у свою чергу, породжує необхідність існування різних форм власності і господарювання.

Таким чином, проблема суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економіки пов'язана не тільки з функціонуванням і розвитком економічної системи, але і її складових елементів, серед яких важливе місце належить інституту власності. Саме він відображає природу суспільного ладу, його сутність та головні рушійні сили розвитку. Генезис суспільної власності заснований на тотожності праці і власності в загальнодержавному масштабі. Вона виникає лише на основі відповідної матеріально-технічної бази. Інакше така власність буде суспільною лише за формою, але не за змістом, що, як бачимо, і мало місце при соціалізмі. Одержавлення кооперативної форми власності в умовах відсутності реальної економічної і політичної демократії призвело до однотипності та рівності форм власності. Це породило суперечності форм власності при соціалізмі, які полягали у невідповідності форми власності її змісту.

Суперечливістю характеризувалися і форми реалізації відносин власності, які знаходили своє вираження через розвиток форм організації праці і виробництва. Тобто реалізація відносин власності відбувається через господарювання, яке відображає сутність відносин привласнення, а ті, у свою чергу, відображають зміст власності. В умовах ідеологізації відносин власності та вираження загальнонародної власності у формі державної, відбулася монополізація державою привласнення суспільних засобів виробництва і його результатів, чим було обмежено участь у привласненні безпосередніх виробників. Суспільний характер привласнення не вдалося реалізувати на практиці не тільки у зв'язку з недостатнім рівнем усуспільнення виробництва, а й через те, що не були повною мірою використані можливості відособлення (зокрема спеціалізації). Для більш повної реалізації відносин привласнення безпосередніх виробників необхідно було в межах кожної форми власності на принципах кооперації і господарського розрахунку розвивати різні форми господарювання (орендні, підрядні тощо). Це сприяло б подоланню відчуженості безпосередніх виробників від засобів виробництва, їх зацікавленості в підвищенні ефективності своєї діяльності та відповідальності за її результати, розширенні самостійності господарюючих ланок.

Способом реалізації відносин власності виступає господарський механізм, розвиток якого визначають виробничі відносини. Оскільки виробничі відносини при соціалізмі випереджали розвиток продуктивних сил, це породило суперечності господарського механізму, які мали місце як між його підсистемами, так і всередині кожної з підсистем. Особливо важливе місце серед суперечностей господарського механізму належить суперечностям між базисом на надбудовою, між суспільством і природою та між людьми з приводу природокористування.

Ключові слова: *соціальні суперечності, економічні суперечності, відносини власності, аграрні відносини, адміністративно-командна економічна система.*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АДМИНИСТРАТИВНО-КОМАНДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Шульга О.А.

Цель статьи – выявить и охарактеризовать конкретные социально-экономические противоречия в системе аграрных отношений административно-командной экономической системы, определить пути их решения. При исследовании социально-экономический противоречий системы аграрных

отношений были использованы системно-структурный метод, методы обобщения, индукции и дедукции, анализа и синтеза.

Основное противоречие в системе аграрных отношений связано с доминирующим типом собственности на средства производства и формами присвоения труда, средств производства и результатов труда, а выходное – с трудом и ее содержанием в различных общественно-экономических формациях. Это объясняется тем, что труд является внешней потребностью человека, поскольку дает ей возможность получать средства к существованию. В связи с этим, привлечение работников к процессу производства основывается на экономическом принуждении и использовании преимущественно материального стимулирования. Необходимость стимулирования труда обусловлена обособленностью труда отдельных работников и коллективов, что, в свою очередь, порождает необходимость существования различных форм собственности и хозяйствования.

Таким образом, проблема противоречий в системе аграрных отношений административно-командной экономики связана не только с функционированием и развитием экономической системы, но и ее составных элементов, среди которых важное место принадлежит институту собственности. Именно он отражает природу общественного строя, его сущность и основные движущие силы развития. Генезис общественной собственности основан на тождественности труда и собственности в общегосударственном масштабе. Она возникает только на основе соответствующей материально-технической базы. Иначе это имущество будет общественной только по форме, но не по содержанию, что, как видим, и имело место при социализме. Огосударствление кооперативной формы собственности в условиях отсутствия реальной экономической и политической демократии привело к однотипности и равенства форм собственности. Это породило противоречия форм собственности при социализме, которые заключались в несоответствии формы собственности ее содержанию.

Противоречивостью характеризовались и формы реализации отношений собственности, находившие свое выражение через развитие форм организации труда и производства. Реализация отношений собственности происходит через хозяйствования, которое отражает сущность отношений присвоения, а те, в свою очередь, отражают содержание собственности. В условиях идеологизации отношений собственности и выражение общенародной собственности в форме государственной, произошла монополизация государством присвоение общественных средств производства и его результатов, чем было ограничено участие в присвоении непосредственных производителей. Общественный характер присвоения не удавалось реализовать на практике не только в связи с недостаточным уровнем обобществления производства, но и потому, что не были в полной мере использованы возможности обособления (в частности специализации). Для более полной реализации отношений присвоения непосредственных производителей необходимо было в пределах каждой формы собственности на принципах кооперации и хозяйственного расчета развивать различные формы хозяйствования (арендные, подрядные и т.д.). Это способствовало бы преодолению отчужденности непосредственных производителей от средств производства, их заинтересованности в повышении эффективности своей деятельности и ответственности за ее результаты, расширении самостоятельности хозяйствующих звеньев.

Способом реализации отношений собственности выступает хозяйственный механизм, развитие которого определяют производственные отношения. Поскольку производственные отношения при социализме опережали развитие производительных сил, это породило противоречия хозяйственного механизма, которые имели место как между его подсистемами, так и внутри каждой из подсистем. Особенно важное место среди противоречий хозяйственного механизма принадлежит противоречиям между базисом на надстройкой, между обществом и природой и между людьми по поводу природопользования.

Ключевые слова: *социальные противоречия, экономические противоречия, отношения собственности, аграрные отношения, административно-командная экономическая система.*

SOCIO-ECONOMIC CONTRADICTIONS OF AGRARIAN RELATIONS IN THE ADMINISTRATIVE-COMMAND ECONOMIC SYSTEM

Shulga O.A.

Purpose of the article – to identify and characterize specific socio-economic contradictions in the system of agrarian relations administrative-command economic system to identify solutions. In the study of social and economic contradictions of the system of agrarian relations used system-structural method, methods of synthesis, induction and deduction, analysis and synthesis.

The main contradiction in the system of agrarian relations associated with the dominant type of means of production and forms of appropriation of labor, capital goods and the fruits of labor, and output - the work and its content in different socio-economic formations. This is due to the fact that labor is external human need as enables it to obtain the means of subsistence. In this regard, the involvement of employees in the manufacturing process based on economic coercion and the use of mainly financial incentives. The need to stimulate labor due to isolation of individual employees and work groups, which in turn creates the need for a different ownership and management.

Thus, the problem of inconsistencies in the system of agrarian relations command economy is not only connected to the operation and development of the economic system, but also its components, including important institution owned property. He reflects the nature of the social system, its essence and main driving force of development. Genesis of public property based on the identity of labor and property on a national scale. It occurs only on the basis of appropriate material and technical base. Otherwise this property will be public only in form but not in content that we see, and took place under socialism. Governmentalization cooperative form of ownership in the absence of real economic and political democracy has led to uniformity and equity ownership. This has created controversy ownership under socialism, which was to inconsistencies form of ownership of its content.

Characterized by inconsistency and forms of property relations which find expression through the development of forms of work organization and production. That realization is through property relations management, which reflects the essence of the relationship assignment, and they, in turn, reflect the content of the property. The content property is the reflection of points: Who assigns, assigns and as appropriates.

In terms of property relations and ideological expression of public property in the form of state, held the monopolization of state social appropriation of the means of production and its results, the participation was limited to appropriation of direct producers. The public nature of the assignment could not be put into practice not only because of the insufficient socialization of production, but also because the were not fully used isolation capabilities (including specialization). For a more complete realization of relations of appropriation had direct producers within each type of ownership on the principles of cooperation and economic calculation develop different forms of management (leasing, contracting, etc.). This would overcome the alienation of direct producers from the means of production, their interest in improving their performance and accountability for its results, expanding the autonomy of economic units.

The way of property relations serves the economic mechanism, the development of which define the relations of production. Because the relations of production under socialism ahead of the development of productive forces, it has created contradictions economic mechanism that took place both between the subsystems and inside each of the subsystems. Particularly important among the contradictions of the economic mechanism belongs to contradictions between the base superstructure, between society and nature and between people on nature.

Keywords: *social contradictions, economic contradictions, property relations, agrarian relations, administrative-command economic system.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Суперечності є важливим джерелом і рушійною силою суспільного розвитку. Без розвитку і розв'язання суперечностей неможливий рух суспільства від нижчої до вищої щаблі розвитку, перехід від старого до нового, більш прогресивного. Саме тому в умовах трансформації аграрних відносин в перехідній економіці України важливим є вивчення суперечностей розвитку аграрних відносин в адміністративно-командній економічній системі (АКС), що дозволить визначити не лише причини затяжного трансформаційного спаду у вітчизняному аграрному секторі, найефективніші шляхи його подолання, а й можливості подальшого розвитку.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Значний внесок у дослідження економічних і соціальних суперечностей соціалізму зробили такі вчені, як М.Д. Колесов, В.В. Куликов, В.С. Семенов, І.І. Лукінов, С.В. Мочерний, В.К. Черняк, В.Ф. Щербина і ін. Серед вітчизняних вчених дослідженнями суперечностей суспільних систем займаються Ю.К. Зайцев, В.С. Савчук, О.М. Москаленко, А.А. Чухно і ін. Однак, залишаються майже не дослідженими питання соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи.

Формулювання цілей дослідження. Тому мета статті – виявити та охарактеризувати конкретні соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи, визначити найефективніші шляхи їх розв'язання. При дослідженні соціально-економічний суперечностей системи аграрних відносин були використані системно-структурний метод, методи узагальнення, індукції і дедукції, аналізу і синтезу.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У процесі трансформації аграрних відносин було розв'язано лише основну суперечність в системі аграрних відносин, інші ж суперечності або були розв'язані із запізненням, або залишилися не розв'язаними взагалі. Такі половинчасті заходи і реформи з боку уряду призвели лише до послаблення деяких соціальних і економічних суперечностей адміністративно-командної економічної системи та зменшили соціальну напругу в суспільстві. Однак, не відбулося формування ефективних аграрних відносин, не завершився перехід до економічної системи змішаного типу, продовжується перехідний період. Це обумовлює необхідність глибоко теоретичного аналізу суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економічної системи з метою з'ясування причин виникнення соціальних та економічних суперечностей попередньої економічної системи та найбільш ефективних шляхів їх розв'язання.

Зазвичай, в науковій літературі ставиться питання про визначення основної суперечності аграрних відносин соціалізму чи капіталізму, оскільки вважається, що без її розв'язання не відбудеться розв'язання всієї системи суперечностей тієї чи іншої суспільно-економічної формації. На нашу думку, така думка не є безпідставною, але, як показала практика реформ, розв'язання основної суперечності не веде до автоматичного розв'язання всіх інших, пов'язаних з нею суперечностей. Тому, на нашу думку, потрібно

визначитися не лише з основною економічною суперечністю в системі аграрних відносин АКС, а й з вихідною суперечністю, яка розгортається в систему суперечностей.

Основна економічна суперечність в системі аграрних відносин пов'язана з домінуючим типом власності на засоби виробництва та формами привласнення праці, засобів виробництва та результатів праці, а вихідна – з працею та її змістом в різних суспільно-економічних формаціях. Це пояснюється тим, що праця є зовнішньою потребою людини, яка дає їй можливість отримувати засоби для існування. У зв'язку з цим, залучення працівників до процесу виробництва ґрунтується на економічному примусі і використанні переважно матеріального стимулювання. Необхідність стимулювання праці обумовлена відособленістю праці окремих працівників і колективів, що, у свою чергу, породжує необхідність існування різних форм власності і господарювання.

Відособленість праці працівників, яка викликана матеріальним стимулюванням їх участі у суспільному виробництві, веде до закріплення за ними в індивідуальну власність певної частини матеріальних благ. Щодо підприємств, які представлені трудовими колективами, то для них характерна відносна економічна відособленість їх праці, яка визначається наданими їм у володіння і користування державою засобами виробництва. Наслідком відносної економічної відособленості їх праці є відносна відособленість у привласненні. Вищесказане підводить нас до визначення вихідної економічної суперечності.

Вихідною економічною суперечністю в адміністративно-командній економічній системі є суперечність між суспільною та індивідуальною працею. Це обумовлено тим, що відособленість праці індивідів і трудових колективів передбачає вплив вартісних показників на їхні інтереси. Їх індивідуальна праця, виступаючи у процесі виробництва як частина суспільної праці, потребує суспільного визнання, яке може відбутися лише на ринку через обмін. Тобто суспільна природа праці проявляється через обмін продуктами праці між виробниками, який і визначає відповідність вироблених продуктів наявним суспільним потребам. Саме на ринку відбувається приведення індивідуальних затрат праці виробників до суспільно-необхідних та визнання споживної вартості вироблених продуктів. Тобто суперечність між суспільною та індивідуальною працею розгортається у суперечність між споживною вартістю і вартістю. Щоб товар був реалізований на ринку як споживна вартість, він має бути реалізований як вартість. У свою чергу, вартість залежить від того, наскільки споживна вартість товару відповідає потребам.

В адміністративно-командній економічній системі засоби виробництва перебувають в суспільній (загальнонародній) власності. Відповідно до цього кожен індивід, як член суспільства (асоціації виробників), виступає власником засобів виробництва. У той же час, як окремий індивід, він не є власником засобів виробництва. Свої функції власника він реалізовує по мірі включення своєї праці в суспільну кооперацію праці. Тобто безпосередній виробник є опосередкованим (державою і підприємством) власником, який не може використовувати засоби виробництва у своїх власних цілях та безпосередньо привласнювати результати виробництва. Його з'єднання із засобами виробництва відбувається наступним чином: він пропонує свою робочу силу суспільству, а суспільство в особі господарюючих суб'єктів через матеріальне стимулювання (у вигляді заробітної плати) надає йому предмети споживання. Це зумовило появу в АКС суперечності між суспільною власністю на засоби виробництва і особистою власністю працівника на свою робочу силу.

Насправді реальним власником засобів виробництва в АКС виступає держава, яка через міністерства і відомства надає їх у володіння і користування господарюючим суб'єктам – колгоспам, радгоспам тощо. Відповідно до цього засоби виробництва привласнюються суспільством в особі держави або трудового колективу, а предмети споживання – індивідами. Така ситуація породжує основну економічну суперечність адміністративно-командної економічної системи – суперечність між суспільним характером виробництва і колективною формою привласнення засобів виробництва та індивідуальною формою привласнення предметів споживання, тобто суперечність між суспільною (в різних її формах) і індивідуальною власністю. Саме ця суперечність лежить в основі існування товарного виробництва, яке водночас виступає і формою розв'язання зазначеної суперечності.

Відповідно до вищезазначеного трудівник в адміністративно-командній економічній системі має двоїсту природу. З одного боку, він виступає безпосереднім виробником, який зацікавлений у зростанні своєї індивідуальної власності, а, з іншого боку, є опосередкованим асоційованим власником, який прагне до зростання суспільної власності. Це породжує суперечність між виробником-власником і виробником-працівником. Формою розв'язання цієї суперечності виступав господарський розрахунок, який повинен був узгодити суспільні, колективні та індивідуальні інтереси.

При соціалізмі почергово застосовувалися три моделі господарського розрахунку. Перша модель господарського розрахунку базувалася на нормативних відрахуваннях із прибутку, друга модель – на нормативних відрахуваннях із госпрозрахункового доходу, а третя модель – на розвитку оренди та орендних відносин. Застосування перших двох моделей госпрозрахунку не призвело до розширення реальної самостійності господарюючих суб'єктів, оскільки їх діяльність продовжувалася залишатися запланованою зверху. Щодо третьої, то її реалізація була досить суперечливою навіть з теоретичної точки зору, оскільки трудові колективи і їх окремі працівники, будучи власниками засобів виробництва, мали вступати в орендні відносини з вищестоящими економічними органами, які, на відміну від перших, були лише розпорядниками засобів виробництва. Таким чином, економічна політика держави була неоднозначною щодо розвитку

госпрозрахункової форми руху інтересів виробників. Держава то виступала за розвиток економічної самостійності і відповідальності виробників, то обмежувала їх розвиток.

В умовах, коли підприємствам не було забезпечено самостійності у виборі постачальників матеріально-технічних ресурсів і не забезпечено розвиток оптової торгівлі засобами виробництва, не розширено їхні права щодо планування і здійснення своєї діяльності, а постачання матеріально-технічними ресурсами залишалося лімітованим і продовжувала тривати практика встановлення нарядів та подання заявок на ресурси, ні про яку господарську демократію мова не йшла. Адже виробники не мали жодної самостійності. Формальність їх прав обумовила формальність договірних відносин між ними тощо. Таким чином, на практиці мала місце суперечність між централізмом і демократизмом.

У зв'язку з тим, що перехід до госпрозрахунку не був забезпечений ні матеріально, ні організаційно, були дискредитовані економічні методи управління. Підприємства у вирішенні виробничих питань залишалися залежними від економічного центра. За таких умов органи управління вимушені були різними способами відшкодовувати витрати виробникам, які знаходилися в «гірших стартових умовах» відтворення. Зокрема, встановлювалися диференційовані надбавки на окремі види сільськогосподарської продукції. Це породжувало утриманські настрої у низькорентабельних та збиткових підприємств, підривало зацікавленість високорентабельних підприємств, з яких доходи утримувалися на користь перших, а сама практика зрівняльного розподілу доходів між виробниками націлювала їхні інтереси на максимізацію витрат. Тобто такі дії економічного центру підривали залежність між якістю та ефективністю виробничої діяльності підприємств та їх госпрозрахунковим доходом.

За таких умов ідея госпрозрахунку не призвела до подолання причин низької рентабельності та збитковості підприємств, підвищення ефективності виробництва і орієнтації виробників на споживача. Натомість породила нову форму суперечності між індивідуальною і суспільною працею – суперечність між індивідуальним і суспільним відтворенням, яка могла бути розв'язана лише шляхом надання економічної самостійності господарюючим суб'єктам та забезпечення їх економічної відповідальності за результати свої діяльності, розвитку ринкової інфраструктури, створення умов для конкуренції між господарюючими суб'єктами, більш повного використання товарно-грошових відносин.

Виробничі відносини при соціалізмі базувалися на суспільній власності на засоби виробництва, яка в сільському господарстві реалізовувалася у державній, колгоспно-кооперативній та індивідуальній формах власності, яким відповідали державна, кооперативна та індивідуальна (сектор особистих підсобних господарств населення) організація процесу праці. Пізніше почала формувалася змішана форма власності.

Одержавлення засобів виробництва призвело до ототожнення на практиці загальнонародної та державної власності. Щодо колгоспно-кооперативної власності, то вона вважалася менш зрілою, менш ефективною, нижчою формою власності порівняно з державною, а тому мала підпорядковуватися останній, а з часом, і взагалі, з нею злитися. Наслідком такої ідеології стало одержавлення колгоспно-кооперативної власності. Можливість існування приватної власності виключалася, оскільки це суперечило існуючій ідеології та означало б існування приватної праці та перетворення членів суспільства в найманих працівників, експлуатацію людини людиною, появу можливостей отримання нетрудових доходів. Відповідно до цього при соціалізмі йшла мова лише про індивідуальну трудову власність, яка стосувалася лише процесу індивідуального споживання.

Відчуженість безпосередніх виробників від власності і управління нею породило відчуття нічийності власності, що призвело до безгосподарності та безвідповідальності, зниження стимулів до праці. У зв'язку з цим, постала необхідність персоніфікації та індивідуалізації відносин власності. Тобто в адміністративно-командній економіці мала місце суперечність між формами власності. Щодо суперечності державної форми власності, то вона являла собою суперечністю між усуспільненням і відособленням. З одного боку, при соціалізмі відбувалося усуспільнення виробництва, засобів виробництва, праці, а, з іншого боку, оскільки працівники були асоційованими власниками засобів виробництва, то вони і їхні трудові колективи (асоціації працівників) були відособленими в процесі суспільного виробництва.

При соціалізмі ототожнювалися форма власності з формою господарювання, суб'єкт власності з суб'єктом господарювання. Вважалося, що державній власності може відповідати лише державна форма господарювання, а кооперативній формі власності – кооперативна форма господарювання. Хоча насправді, оскільки форма господарювання є формою реалізації власності, в межах конкретної форми власності могли функціонувати різні форми господарювання. У результаті такої хибної практики, яка вела до зближення форм власності та форм господарювання, безпосередні виробники не могли повною мірою реалізувати свої функції власника. Це породило виникнення суперечності між формами власності та формами господарювання.

Розв'язання зазначених суперечностей було можливим лише шляхом відділення власності від володіння (розмежування функцій держави і трудових колективів, розподіл між ними прав і відповідальності), переходу від нормативної до до безнормативної моделі господарського розрахунку як способу реалізації власності (розвиток сімейного і колективного підрядів, орендної і акціонерної форми господарювання, єдиним показником діяльності підприємств мав стати прибуток, а єдиним видом платежу – податок на прибуток, привласнення мало йти знизу доверху), законодавчого закріплення рівноправності форм власності на землю, деідеологізації відносин власності, децентралізації управління економікою та створення умов для реалізації власності (зокрема відмова від адресних планових завдань в повному обсязі та перехід до держзамовлень, зменшення залежності сільськогосподарських підприємств від органів постачання матеріально-технічних ресурсів і збуту продукції,

формування оптового ринку засобів виробництва, розширення економічної самостійності сільськогосподарських підприємств) тощо. Тільки на такій основі трудовий колектив міг стати реальним суб'єктом відносин власності та реалізувати свої функції власника.

Крім того, аби гармонізувати суспільні, колективні і індивідуальні інтереси необхідно було поєднати в одній особі власника, господаря і працівника. Це вимагало проведення на селі, хоча б частково, роздержавлення і приватизації землі. Під впливом зазначених заходів мали відбутися якісні зміни в існуючих формах власності, з'явитися нові форми власності, відбутися перехід від монополії однієї форми власності до плюралізму форм власності.

Суперечності виробничих відносин в сільському господарстві визначали розвиток господарського механізму. Існуючий господарський механізм при соціалізмі, як відомо, ігнорував відмінності між формами власності. Наслідком цього було застосування єдиних підходів при плануванні і управлінні народним господарством. Найбільшої шкоди від цього зазнала кооперативна власність, яка, будучи колективною формою власності, вимагала притаманних саме їй форм організації праці і виробництва, розподілу доходів тощо. Такий підхід в управлінні народним господарством породив при соціалізмі суперечність між господарським механізмом (як формою виробничих відносин) і виробничими відносинами (як змістом господарського механізму).

Відносини розподілу при соціалізмі також містили суперечності. Найбільше це знайшло своє відображення у реалізації принципу розподілу матеріальних благ по праці. Розподіл загального фонду заробітної плати між трудовими колективами підприємств відбувався залежно від кількості працівників і їх середньої заробітної плати. Потім фонд заробітної плати на кожному підприємстві або підганявся під виділений фонд з допомогою нормативів, надбавок або коригувався, виходячи із рівня оплати праці, який фактично склався. Це призводило до зрівнялівки в оплаті праці.

Функціонування такого господарського механізму призвело на селі до встановлеення низького рівня заробітної плати та відповідно до нижчого рівня задоволення потреб працівників колгоспів і радгоспів, гірших порівняно з містом соціально-побутових, культурних та інших умов, переважання кількісних факторів зростання над якісними тощо. Існуючий господарський механізм гальмував розвиток продуктивних сил. Це породило суперечності між рівнем розвитку продуктивних сил і господарським механізмом, між інтересами працівників на селі та інтересами бюрократичної верхівки, між цілями і засобами їх досягнення.

Господарському механізму при соціалізмі були приманні суперечності і між його підсистемами, зокрема між плануванням і стимулюванням, між плануванням і управлінням, між стимулюванням і управлінням (домінування адміністративних методів). Так, планування при соціалізмі базувалося на обмеженні самостійності і ініціативи підприємств і працівників, посиленні централізації в управлінні, в результаті чого культивувалася безгосподарність і безвідповідальність. Стимулювання, навпаки, було спрямоване на розширення самостійності підприємств у плануванні та реалізації своєї діяльності, розвитку ініціативності, зацікавленості у вищих результатах, підвищенні ефективності виробництва. Ця суперечність могла бути розв'язана лише через зміни в методах господарювання, в т. ч. шляхом переходу від директивного до індикативного планування.

Мали місце і суперечності в кожній з підсистем господарського механізму. В плануванні це були суперечності між директивним плануванням і самостійністю господарюючих суб'єктів; суперечність між натурально-речовим і вартісним плануванням (при плануванні використовувалися натуральні показники оцінки виконання плану); між поточним і перспективним плануванням (через невідповідність цілей цих видів планування між собою); між галузевим і регіональним плануванням (мало місце домінування галузевого планування) тощо. Щодо суперечностей в підсистемі стимулювання, то тут можна назвати такі: суперечності, що виникають в процесі розподілу по праці (через відсутність об'єктивних критеріїв оцінки якості праці; суперечності, які виникають в результаті завищення чи заниження заробітної плати (через застосування компенсацій, надбавок, доплат, гарантування мінімального рівня заробітної плати); між формами розподілу в межах різних форм власності (різний розмір заробітної плати працівників однакової кваліфікації на підприємствах різних форм власності); між кількістю праці і її результатами; між основною і додатковою формами заробітної плати; між матеріальним і моральним стимулюванням тощо [7, с. 234-239].

У зв'язку з тим, що суперечності господарського механізму виражаються через інтереси працівників і господарюючих суб'єктів, виділяють суперечності між економічними і соціальними аспектами функціонування господарського механізму (між необхідністю підвищення технічного рівня виробництва і соціальними гарантіями щодо зайнятості всіх працездатних членів суспільства, які перешкоджають вивільненню працівників і гальмують темпи механізації і автоматизації праці у сільському господарстві); між функцією стимулювання господарського механізму і забезпечення соціальної однорідності суспільства (стимулювання спрямоване на зростання доходів працівників, диференціацію їх доходів залежно від кількості і якості праці, а забезпечення соціальної однорідності суспільства – на вирівнювання цих доходів).

З аналізу суперечностей системи аграрних відносин соціалізму випливає іще одна суперечність господарського механізму, яка відігравала вагому роль в його функціонуванні та позначилася на змісті виробничих відносин. Це суперечність між базисними і надбудовними елементами господарського механізму, між змістом форм господарювання і їх правовим оформленням. Як показала практика соціалізму, правове оформлення виробничих відносин або породжувало нові суперечності, або загострювало існуючі

(наприклад, через закріплення в законодавстві норми, що держзамовлення є обов'язковими для включення в план, перехід до держплану перетворився на перехід до держнаказу) [7, с. 240-243].

Що стосується соціальних суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економіки, то основною серед них виступає та, яка є формою прояву суперечності між продуктивними силами і виробничими відносинами. Мова йде про суперечність між виробництвом і постійно зростаючими потребами. Вона займає важливе місце в будь-якій економічній системі, оскільки її розв'язання пов'язане із розв'язанням інших соціальних суперечностей. Зокрема, суперечностей між I та II підрозділами суспільного виробництва, між нагромадженням і споживанням, між пропозицією і платоспроможним попитом тощо [1].

Як бачимо, соціальні суперечності аграрних відносин пов'язані із суперечностями системи виробничих відносин. А оскільки виробництво в адміністративно-командній економіці має товарну форму, то мова йде про суперечності товарної форми виробництва. Характерною рисою цих суперечностей є змагання між господарюючими суб'єктами, що виготовляють однакову чи однорідну продукцію, за постійне зниження витрат праці на одиницю продукції. Це пов'язано з тим, що рівень доходів (а відповідно і витрат на заробітну плату працівників) господарюючих суб'єктів в умовах товарного виробництва залежить від рівня ефективності виробництва, яке визначається на основі співвідношення індивідуальних витрат із суспільно необхідними. Тобто при товарному виробництві, на відміну від натурального, не будь-які витрати праці визнаються суспільством як суспільно необхідні. У якості суспільних виступають лише ті витрати праці, які відповідають рівню суспільно необхідних та були здійснені на виробництво необхідних суспільству благ. Дана суперечність може бути розв'язана лише на основі приведення виробничих відносин у відповідність з рівнем розвитку і характером продуктивних сил в певних умовах. Визначальний вплив на розв'язання суперечності має розвиток виробничих відносин, оскільки вони є проявом економічних інтересів, а отже, визначають матеріальну зацікавленість суб'єктів в розвитку, розширенні та вдосконаленні виробництва на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Серед суперечностей товарної форми виробництва в адміністративно-командній економіці можна назвати суперечність між працею асоціації працівників і суспільно необхідною працею, між споживною вартістю і вартістю, між конкретною і абстрактною працею. Розв'язання зазначених суперечностей можливе через дію товарно-грошових і розподільчих відносин в їх взаємозв'язку. Саме товарно-грошові відносини сприяють розподілу засобів виробництва і робочої сили між різними галузями сільського господарства та між сільським господарством та іншими галузями народного господарства.

В адміністративно-командній економіці змагання між виробниками було фактично відсутнє через недоліки механізму розв'язання суперечності між індивідуальною і суспільно необхідною працею, що породило затратний механізм господарювання та обумовило екстенсивний тип розвитку. Серед таких недоліків можна назвати недооцінку ролі закону вартості і товарно-грошових відносин як чинників прискорення розвитку виробництва, гарантований збут виробниками виготовленої продукції, постачання їх державою матеріально-технічними ресурсами, застосуванням зрівняльного принципу розподілу по праці тощо.

На розв'язання суперечності між індивідуальною і суспільно необхідною працею в адміністративно-командній економіці впливали два моменти. По-перше, в умовах загальнонародної власності на засоби виробництва виробники привласнювали лише певну частину від створеної ними додаткової вартості, іншу частину – привласнювали органи управління. По-друге, визначення тієї частини доходу, яку привласнювали господарюючі суб'єкти, здійснювалося планомірно суспільством на основі визначених нормативів. У результаті суспільно необхідними витратами визнавалися, як правило, індивідуальні витрати, а показником ефективності виступала норма рентабельності. У зв'язку із значними коливаннями у рівнях рентабельності виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств часто застосовувалися єдині нормативи розподілу додаткової вартості між трудовими колективами та вищестоящими органами та встановлювалися ціни на продукцію, які ґрунтувалися не на суспільно необхідних, а на індивідуальних витратах. Виникла парадоксальна ситуація, коли доходи сільськогосподарських підприємств, які здійснювали свою діяльність із витратами нижчими за середні, – занижувалися, а доходи підприємств із витратами вищими за середні, – завищувалися. Така політика ціноутворення призводила до формального зменшення кількості низькорентабельних та збиткових підприємств.

Звичайно, що такі розподільчі відносини, які ґрунтувалися на неповному використанні закону вартості, не стимулювали ні трудові колективи, ні працівників до зниження затрат праці на одиницю продукції та до розвитку продуктивних сил. Адже доходи окремого сільськогосподарського підприємства від реалізації продукції і його витрати на заробітну плату працівників фактично не залежали від співвідношення індивідуальних витрат із суспільно необхідними і відповідно до цього майже не позначалися на фінансовому становищі членів трудового колективу. У результаті до мінімуму зводився стимулюючий вплив закону вартості, що негативно позначалося на розвитку продуктивних сил та їх вдосконаленні. За таких умов функціонуючі при соціалізмі товарно-грошові відносини замість того, щоб стимулювати до зниження витрат праці на одиницю продукції на основі впровадження у виробничих процес досягнень науково-технічного прогресу, стимулювали суб'єктів господарювання і працівників до зростання витрат виробництва, оскільки таким чином останні могли збільшити свої доходи через фонд матеріального стимулювання.

Тобто при соціалізмі вирівнювання умов господарювання відбувалося не стільки на основі індустріалізації виробництва, скільки через пристосування цін і економічних нормативів розподілу додаткової вартості до індивідуальних витрат виробництва на кожному підприємстві.

Зазначені вище суперечності заробітної плати є формою прояву суперечностей закону розподілу по праці, і їх можна звести до двох суперечностей – між економічною рівністю членів суспільства по відношенню до засобів виробництва і нерівністю в споживанні, та між загальнонародними інтересами в дотриманні пропорцій розподілу і особистою матеріальною зацікавленістю в максимальній винагороді за працю [7, с. 179]. Перша суперечність викликана тим, що всі виробники є власниками засобів виробництва і у цьому полягає рівність між ними. У той же час, вони не рівні між собою по здібностях до праці, їх місцю в суспільному поділі праці, кількості і якості поставлених їм засобів виробництва, індивідуальними результатами по виконанню плану, отриманими доходами тощо. Друга суперечність викликана суперечністю між інтересами виробника-власника і виробника-працівника.

Однак цими двома суперечностями не обмежуються суперечності розподілу по праці. Практика формування фонду заробітної плати і фонду матеріального стимулювання по витратному методу, тобто без їх зв'язку з доходами від реалізації продукції, породила суперечність між трудовою і вартісною еквівалентністю на рівні підприємства. Справа в тому, що при соціалізмі заробітна плата поділялася на дві частини: у формі фонду заробітної плати, який формувався фактично незалежно від ефективності виробництва на окремо взятому підприємстві та визначався державними тарифами і нормами (виплати із цього фонду відносилися на собівартість продукції), і фонду матеріального стимулювання, який формувався за рахунок прибутку, та, на відмінну від фонду заробітної плати, частково залежав від результатів виробництва.

Якщо в основі розподілу засобів виробництва і праці між підприємствами і галузями при капіталізмі лежить закон вартості, то при соціалізмі – це відбувається планомірно. Помилки у плануванні суспільного виробництва призводили до перевиробництва одних видів продукції і дефіциту інших. Частими були випадки завезення некомплектного обладнання або обладнання, яке не відповідало якісним характеристикам. Виробники в такій ситуації не несли жодної економічної відповідальності, оскільки держава забезпечувала їм гарантований збут. Це свідчило про те, що при соціалізмі виробники займали по відношенню до покупців привілейоване становище. Підприємства-покупці і заклади торгівлі були змушені приймати і оплачувати, поставлені їм товари. Наслідком цього ставали понаднормові запаси матеріально-технічних ресурсів на підприємствах або нереалізовані товари у магазинах, які по декілька раз уцінювалися перед тим, як бути реалізованими. Тобто неврахування вимог закону вартості при соціалізмі породило суперечність між планомірністю і товарністю.

Іще одним недоліком розв'язання суперечностей товарного виробництва було перевищення кількості грошей в обігу, а точніше не збалансованість їх кількості з кількістю вироблених в економіці товарів і послуг. За таких умов необхідно було забезпечити при плануванні виробництва врахування потреб покупців продукції, домінування на ринку саме покупця, який визначав би чи відбудеться акт купівлі-продажу товару та здійснити перехід від розподілу по праці до розподілу по потребах.

Перехід до господарського розрахунку породив іще одну суперечність товарного виробництва – суперечність між виробничою і відтворюючою функціями підприємства. Дана суперечність є формою прояву суперечності між споживною вартістю і вартістю. Справа в тому, що у зв'язку з переходом до господарського розрахунку деякі підприємства, аби збільшити прибутки для забезпечення відтворювальних процесів, віддавали перевагу вирощуванні або виробництву продукції, яка мала вищу рентабельність, або просто завищували ціни реалізації. У результаті це наносило шкоду виробничій функції підприємства.

Мало місце нерозуміння того, що неможливим є успішне виконання підприємством відтворювальної функції без успішного виконання виробничої функції, оскільки лише реалізація товарів як споживної вартості дозволяє виробнику отримати прибуток, необхідний для відшкодування витрат виробництва і забезпечення відтворювальних процесів. Всі спроби в якийсь спосіб згладити цю суперечність, наносять шкоду одній з функцій. Тобто ефективність виробничої діяльності підприємства є головним критерієм успішності здійснення відтворювальних процесів.

Крім того, лише при дотриманні принципів руху таких вартісних форм, як собівартість, ціна, прибуток можна забезпечити більш повне задоволення потреб населення за рахунок підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств. Наприклад, за рахунок збільшення розміру прибутку в ціні на нову продукцію можна стимулювати підприємства на вирощування або виробництво якісної безпечної сільськогосподарської продукції, впровадження нових ресурсоекономних технологій та високопродуктивної техніки; за рахунок направлення частини прибутку, отриманого за рахунок підвищення продуктивності праці працівників, на матеріальне стимулювання останніх, можна підвищити їх зацікавленість у кращих результатах виробництва тощо. Таким чином, прибуток може слугувати як стимулом збільшення кількості споживних вартостей для більш повного задоволення суспільних потреб, так і сприяти розширеному відтворенню виробництва.

Таким чином, перебудова господарського механізму на основі принципу самофінансування, вимагала посилення зв'язку між отриманим підприємством прибутком і фінансуванням ним відтворювальних процесів. Для цього необхідно було вдосконалити цінову політику держави на сільськогосподарську продукцію і забезпечити дотримання принципів кредитування. Адже саме через кредитування підприємства отримували додаткові ресурси на свої відтворювальні потреби.

Однак, на практиці цього не було реалізовано. Продовжував зберігатися недосконалий механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію через дотримання принципу стабільності роздрібних цін на продукти харчування. Становище господарюючих суб'єктів у сільському господарстві ускладнювалося ще

й постійним зростанням цін на засоби виробництва, які щорічно зростали на 3-5% [7, с. 160]. Така економічна політика призвела до низької рентабельності та збитковості діяльності значної частини колгоспів і радгоспів, що негативно позначилося на виконанні ними виробничої та відтворювальної функцій. Було не враховано, що самофінансування відтворювальних процесів господарюючими суб'єктами можливе лише в тому випадку, коли ціни реалізації дозволяють придбати достатню кількість матеріально-технічних засобів для відтворення виробництва у запланованих обсягах. Тобто при соціалізмі має бути розв'язана суперечність між розміром суспільної потреби в певному товарі і величиною вартості, яку виробник отримує при реалізації товарів за плановими цінами. Для цього ціна має найбільш повно відображати потребу суспільства в певному товарі. Тільки на основі встановлення еквівалентної ціни, яка ґрунтується на суспільно необхідних витратах, можна розв'язати суперечність між споживною вартістю і вартістю. Адже ціна є єдністю собівартості і прибутку.

Натомість для підвищення рентабельності діяльності колгоспів і радгоспів держава виділяла їм дотації та надавала кредити, які ті часто не повертали. У результаті відбувалося списання значних сум кредиторської заборгованості. Про неефективність кредитного механізму в СРСР свідчить той факт, що у 1971-1985 рр. середньорічні темпи приросту кредитних вкладень в народне господарство випереджали темпи приросту валового суспільного продукту і національного доходу [7, с. 157]. Звичайно, що такий механізм господарювання не стимулював колгоспи і радгоспи до впровадження досягнень НТП, підвищення якості продукції, зниження витрат виробництва та вдосконалення методів господарювання, адже держава покривала всі їх витрати виробництва.

Порушення розподільчої функції ціни призвело до посилення нееквівалентності та безоплатності перерозподільних процесів, що обумовило послаблення відтворювальних процесів на підприємствах і зниження ефективності їх виробничої діяльності. Таким чином, не можливо сформувати ефективний дієвий господарський механізм в умовах відсутності економічної свободи підприємств (зокрема щодо встановлення цін, вибору постачальників ресурсів) та порушення розподільчої функції ціни, яка забезпечує поєднання інтересів виробників і споживачів продукції.

Недосконалий механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію та обов'язковість виконання поставлених планів породили затратний механізм господарювання та призвели до загострення екологічних проблем. Зокрема, зростали площі еродованих земель, зникали тисячі річок, зростали темпи зникнення флори і фауни, погіршувався стан навколишнього середовища, що закономірно призводило до недоотримання національного доходу та зростання захворюваності серед населення. Вирішення цих проблем довгий час гальмувалося аксіоматичними положеннями про те, що лише при соціалізмі забезпечується раціональне природокористування і лише соціалістичне суспільство спроможне в повній мірі розв'язати проблеми охорони навколишнього середовища та раціонального перетворення природи. Екологічна ідеологізація соціалізму породила екологічний вандалізм в господарюванні економічного центру та господарюючих суб'єктів. Таким чином, є очевидним взаємозв'язок екологічних суперечностей з економічними, соціальними і політичними процесами в суспільстві. Їх виникнення і розвиток обумовлений розвитком суспільних потреб, інтересами і цілями різних суб'єктів господарювання, формами і методами досягнення останніх. Проте глибинні причини екологічних суперечностей і проблем слід шукати саме в суспільному способі виробництва, розвиток якого обумовлений станом продуктивних сил і виробничих відносин. Саме тому екологічні суперечності відображають історично конкретний взаємозв'язок суб'єктів природокористування з приводу привласнення, обміну і розподілу природних ресурсів у процесі виробництва та поза ним. Способом їх розв'язання виступає конкретно-історичний спосіб впливу господарюючих суб'єктів на форму їх розвитку з допомогою спеціальних заходів у процесі природокористування. Несвоєчасне виявлення і розв'язання екологічних суперечностей призводить до підриву продуктивних сил і нагромадження негативних явищ і процесів у навколишньому середовищі.

Можна виділити дві групи екологічних суперечностей: суперечності між суспільством і природою та суперечності між людьми з приводу природокористування. До першої групи суперечностей відносяться суперечності між постійно зростаючими потребами суспільства в природних ресурсах та обмеженими можливостями їх задоволення, між прискореними темпами економічного розвитку і повільними темпами відтворення ресурсів для такого розвитку тощо. До другої групи суперечностей відносяться суперечності між зростаючими продуктивними силами та обмеженими умовами їх розвитку (їх вичерпність, нерівномірність розподілу), суперечність між зростанням потреб виробництва у ресурсах і величиною наявних природних ресурсів, між інтенсифікацією виробництва та екстенсивними способами освоєння природних багатств, між суспільним характером відтворення природних ресурсів і формою їх привласнення господарюючими суб'єктами (зокрема між суспільним характером відтворення природних ресурсів і бюрократично-відомчою формою їх привласнення) тощо. Таким чином, у другій групі суперечностей можна виділити екологічні суперечності, що породжені розвитком продуктивних сил, та екологічні суперечності, породжені існуючими виробничими відносинами.

Оскільки екологічні суперечності, породжені існуючими виробничими відносинами, є суперечностями між суспільними, колективними та індивідуальними інтересами з приводу природокористування, їх розв'язання мало базуватися на врахуванні різних інтересів. На практиці ж власниками і розпорядниками природних ресурсів були міністерства і відомства, які при їх розпорядженні виходили не з інтересів суспільства, трудових колективів чи інтересів працівників, а із своїх внутрішньовідомчих, що часто наносило

непоправну шкоду наявному ресурсному потенціалу. Ситуація ускладнювалася тим, що органи управління не несли за це жодної економічної відповідальності. В умовах відчуженості від засобів виробництва, і зокрема від землі, трудові колективи і працівників теж не були націлені на збереження і раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища та забезпечення екологічної рівноваги. Не сприяли цьому і використовувані державою методи економічною стимулювання раціонального природокористування, які зводилися до незначних штрафів, і то в основному за понадпланове забруднення навколишнього середовища.

Крім того, практично ніколи виділені державою кошти на заходи по охороні повітря не використовувалися міністерствами і відомствами в повній мірі. Зазначені екологічні суперечності можна було розв'язати лише шляхом більш повного врахування при розробці планів вищестоящими органами законів природи, подолання відчуженості працівників від природних благ шляхом створення можливостей для розпорядження ними, комплексного використання у виробничій діяльності підприємств природних ресурсів, якісного вдосконалення продуктивних сил через екологізацію технологічного способу виробництва, більш широкого застосування економічних методів стимулювання охорони і раціонального використання природних ресурсів.

Висновки. Вищеперераховані економічні і соціальні суперечності аграрних відносин у взаємозв'язку із іншими суперечностями складають систему соціально-економічних суперечностей аграрного сектору, в якій кожна з них виконує певну роль. Проблема суперечностей в системі аграрних відносин адміністративно-командної економіки пов'язана не тільки з функціонуванням і розвитком економічної системи, але і її складових елементів, серед яких важливе місце належить інституту власності. Саме він відображає природу суспільного ладу, його сутність та головні рушійні сили розвитку.

Генезис суспільної власності заснований на тотожності праці і власності в загальнодержавному масштабі. Вона виникає лише на основі відповідної матеріально-технічної бази. Тобто становлення суспільної власності на засоби виробництва можливе лише за умов індустріалізації сільськогосподарського виробництва. Інакше така власність буде суспільною лише за формою, але не за змістом, що, як бачимо, і мало місце при соціалізмі. Одержавлення кооперативної форми власності в умовах відсутності реальної економічної і політичної демократії призвело до однотипності та рівності форм власності. Це породило суперечності форм власності при соціалізмі, які полягали у невідповідності форми власності її змісту.

Суперечливістю характеризувалися і форми реалізації відносин власності, які знаходили своє вираження через розвиток форм організації праці і виробництва. Тобто реалізація відносин власності відбувається через господарювання, яке відображає сутність відносин привласнення, а ті, у свою чергу, відображають зміст власності. Зміст власності полягає у відображенні таких моментів: хто привласнює, що привласнює і як привласнює.

В умовах ідеологізації відносин власності та вираження загальнонародної власності у формі державної, відбулася монополізація державою привласнення суспільних засобів виробництва і його результатів, чим було обмежено участь у привласненні безпосередніх виробників. Суспільний характер привласнення не вдалося реалізувати на практиці не тільки у зв'язку з недостатнім рівнем усуспільнення виробництва, а й через те, що не були повною мірою використані можливості відособлення (зокрема спеціалізації). Це породило суперечності між формами власності і формами господарювання. Зокрема, для розвитку кооперативного сектору економіки необхідно було вивести колгоспи з-під підпорядкування міністерств і відомств, та не включати результати їх діяльності у виконання планів радгоспами. Крім того, для більш повної реалізації відносин привласнення безпосередніми виробниками необхідно було в межах кожної форми власності на принципах кооперації і господарського розрахунку розвивати різні форми господарювання (орендні, підрядні тощо). Це сприяло б подоланню відчуженості безпосередніх виробників від засобів виробництва, їх зацікавленості в підвищенні ефективності своєї діяльності та відповідальності за її результати, розширенні самостійності господарюючих ланок.

Способом реалізації відносин власності виступає господарський механізм, розвиток якого визначають виробничі відносини. Оскільки виробничі відносини при соціалізмі випереджали розвиток продуктивних сил (фактичне усуспільнення випереджало реальне усуспільнення), це породило суперечності господарського механізму, які мали місце як між його підсистемами, так і всередині кожної з підсистем. Особливо важливе місце серед суперечностей господарського механізму належить суперечностям між базисом на надбудовою, між суспільством і природою та між людьми з приводу природокористування.

Список використаних джерел

1. Аройо Ж. Экономические противоречия при социализме. Сущность, проявления, разрешение / Ж. Аройо. – Москва : Политиздат, 1984. – 223 с.

2. Колесов Н.Д. Разрешение экономических противоречий социализма / Н.Д. Колесов, В.Ф. Щербина. – Москва : Экономика, 1988. – 255 с.

3. Куликов В.В. Экономические противоречия социализма: характер и формы разрешения / В.В. Куликов. – Москва : Экономика, 1986. – 144 с.

4. Мочерный С.В. Противоречия социалистической собственности и перестройка хозяйственного механизма / Мочерный С.В., Долишний М.И., Черняк В.К.; под ред. С.В. Мочерного. – Львов : Свит, 1991. – 240 с.

5. Семенов В.С. Диалектика развития социализма / В.С. Семенов. – Москва : Мысль, 1987. – 429, [1] с.

6. Штракс Г. М. Социальное противоречие / Г. М. Штракс. – Москва : Мысль, 1977. – 158 с.

7. Экономические противоречия и их разрешение / В.К. Черняк и др. ; АН УССР. Ин-т экономики. – Киев: Наук. думка, 1991. – 284 с.

References

1. Aroio Zh. Ekonomicheskie protiverechiia pri sotsializme. Sushchnost, proiavlenia, razreshenie [Economic contradictions under socialism. Essence, manifestation, resolution] / Zh. Aroio. – M.: Politizdat, 1984. – 223 s.

2. Kolesov N.D., Shcherbina V.F. Pazreshenie ekonomicheskikh protivorechii sotsializma [Resolution of economic contradictions of socialism] – M.: Ekonomika, 1988. – 255 s.

3. Kulikov V.V. Ekonomicheskie protivorechia sotsializma: kharakter i formy razreshenia [Economic contradictions of socialism: the nature and form of authorization] M.: Ekonomika, 1986. – 144 s.

4. Mocherniy S.V., Dolishniy M.I., Cherniak V.K. i dr. Protivorechiya sotsialisticheskoy sobstvennosti i perestroika khoziaystvennogo mekhanisma [The contradictions of socialist property and restructuring of the economic mechanism] – Lvov: Svit, 1991. – 240 s.

5. Semenov V. S. Dialektika razvitia sotsializma [The dialectics of socialism] M.: «Mysl», 1987. – 429, [1] s.

6. Shtraks H. M. Sotsialnoe protivorechie [Social contradiction] – M.: «Mysl», 1977. – 158 s.

7. Cherniak V.K., Yakusha Yu.G.,. Suprun V.P. i dr. Ekonomicheskie protivorechia i ikh razreshenie [Economic conflicts and their resolution] ; AN USSR. In-t ekonomiki. – Kiev: Nauk. dumka, 1991. – 284 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шульга Ольга Антонівна, докторант кафедри політичної економії, доцент, кандидат економічних наук,
ДВНЗ **«**Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шульга Ольга Антоновна, докторант кафедры политической экономии, доцент, кандидат экономических наук,
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shulga Olga Antonovna, doctoral department political economy, Associate of Proffesor, PhD in Economics,
SHEE «Kiev national economic university named after Vadym Hetman»,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.02.330.3

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНУВАННЯ

Шаповал С.Л.

Предметом дослідження є *теоретичні та практичні питання розвитку системи бюджетного планування.*

Метою дослідження *є розкриття напрямів розвитку системи бюджетного планування.*

Методи дослідження. *У науковій статті застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності системи бюджетного планування; синтезу, факторний, порівняльний – для визначення основних напрямів розвитку системи бюджетного планування.*

Результати роботи. *Розкрито сутність системи бюджетного планування. Визначено основні напрями розвитку та підвищення ефективності системи бюджетного планування. Обґрунтовано основні функції бюджетного планування та його впливу на соціально-економічний розвиток країни. Дієвим підходом до бюджетного планування є програмно-цільовий метод, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами та спрямований на вирішення соціально-економічних питань, що стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку. Формування бюджету за програмно-цільовим методом дозволяє визначити бюджетні показники на основі планування відповідних суспільно значущих завдань на рівні держави, адміністративно-територіальних одиниць, відповідних галузей економіки, соціальної сфери, забезпечити розробку дієвих заходів щодо їх досягнення у встановлені терміни. Програмно-цільовий метод планування видатків є інструментом середньострокового бюджетного планування, за допомогою якого забезпечується формування структури видатків на перспективу за пріоритетами, що відповідають стратегічним цілям держави з метою реалізації завдань соціального та економічного розвитку країни.*

Галузь застосування результатів роботи. *Управління державними фінансами. Бюджетне планування у системі фінансово-економічних відносин.*

Висновки. *Система бюджетного планування потребує подальшого вдосконалення за рахунок розвитку інституційних засад бюджетного процесу. Модернізація бюджетних програм має відбуватися за рахунок розширення стратегічних цілей, досягнення яких покладено на головного розпорядника бюджетних коштів. Важливим є запровадження у процес бюджетного планування механізму розробки щорічних доповідей головними розпорядниками бюджетних коштів про досягнуті результати. Вагомим є розроблення та запровадження оцінки виконання бюджетних програм шляхом порівняння результатів їх виконання між головними розпорядниками коштів та розпорядниками коштів нижчого рівня, визначення найбільш ефективних бюджетних програм, планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді. Доцільність реалізації бюджетної програми має базуватися на основі кінцевих стратегічних цілей, передбачених*

 © **Шаповал С.Л.**, **2017**

планами діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування є встановлення довгострокових цілей та завдань бюджетної стратегії, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу. Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу, бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу.

Ключові слова: *державні фінанси, бюджет, бюджетна система, бюджетне планування, бюджетна політика, бюджетне регулювання.*

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ БЮДЖЕТНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ

Шаповал С.Л.

Предметом *исследования являются теоретические и практические вопросы развития системы бюджетного планирования.*

Целью *исследования является раскрытие направлений развития системы бюджетного планирования.*

Методы исследования. *В научной статье применена совокупность методов и подходов, что позволило реализовать концептуальное единство исследования. Системный и структурный методы использованы при раскрытии сущности системы бюджетного планирования; синтеза, факторный, сравнительный - для определения основных направлений развития системы бюджетного планирования.*

Результаты работы. *Раскрыта сущность системы бюджетного планирования. Определены основные направления развития и повышения эффективности системы бюджетного планирования. Обоснованы основные функции бюджетного планирования и его влияния на социально-экономическое развитие страны. Действенным подходом к бюджетного планирования является программно-целевой метод, который основывается на рациональном управлении бюджетными средствами и направленный на решение социально-экономических вопросов, стоящих перед обществом на определенном этапе его развития. Формирование бюджета по программно-целевым методом позволяет определить бюджетные показатели на основе планирования соответствующих общественно значимых задач на уровне государства, административно-территориальных единиц, соответствующих отраслей экономики, социальной сферы, обеспечить разработку действенных мероприятий по их достижению в установленные сроки. Программно-целевой метод планирования расходов является инструментом среднесрочного бюджетного планирования, с помощью которого обеспечивается формирование структуры расходов на перспективу с приоритетами, которые отвечают стратегическим целям государства с целью реализации задач социального и экономического развития страны.*

Область применения результатов работы. *Управление государственными финансами. Бюджетное планирование в системе финансово-экономических отношений.*

Выводы. *Система бюджетного планирования требует дальнейшего совершенствования за счет развития институциональных основ бюджетного процесса. Модернизация бюджетных программ должна происходить за счет расширения стратегических целей, достижение которых возложена на главного распорядителя бюджетных средств. Важным является внедрение в процесс бюджетного планирования механизма разработки ежегодных докладов главными распорядителями бюджетных средств о достигнутых результатах. Весомым является разработка и введение оценки выполнения бюджетных программ путем сравнения результатов их выполнения между главными распорядителями средств и распорядителями средств низшего уровня, определение наиболее эффективных бюджетных программ, планирование показателей на следующий бюджетный период на основе фактического выполнения в прошлом периоде. Целесообразность реализации бюджетной программы должно базироваться на основе конечных стратегических целей, предусмотренных планами деятельности главного распорядителя бюджетных средств. Необходимым условием повышения качества процесса бюджетного планирования является установление долгосрочных целей и задач бюджетной стратегии, количественных и качественных критериев их выполнения и на этой основе определение объемов бюджетных ресурсов на перспективу. Разработка прогнозных бюджетных показателей на долгосрочную перспективу, бюджетной стратегии с учетом цикличности экономического развития будет способствовать повышению управляемости бюджетного процесса.*

Ключевые слова: *государственные финансы, бюджет, бюджетная система, бюджетное планирование, бюджетная политика, бюджетное регулирование.*

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT BUDGET PLANNING SYSTEM

Shapoval S.L.

The research subject *is theoretical and practical issues of budget planning system.*

The research goal *is the disclosure of budget planning system areas.*

Research methods. *The set of methods and approaches were used in scientific articles. It was allowed to implement the conceptual integrity of the study. Systemic and structural methods were used in the disclosure of budget planning system; synthesis, factorial, comparative methods were used to determine the main directions of budget planning development.*

The results of the research. *The essence of the budget planning system disclosed. The main directions of development and efficiency of budget planning system defined. The main functions of budget planning defined and justified its influence on social and economic development. An effective approach to budget planning is program-target method which is based on the rational management of budget funds and aimed at addressing socio-economic issues facing society at a certain stage of its development. Formation of the budget for program-based method allows to determine the budget figures based on the sequencing of socially significant problems at the state level administrative units, the relevant sectors of the economy, the social sphere. It allows to provide the development of effective measures to achieve them on time. The program-based method planning is a tool for medium-term budget planning, which ensured the formation of structure costs in the future on priorities that meet the strategic objectives of the state to implement the objectives of social and economic development.*

Area of the results application. *Public finances management. Budget planning in the system of financial and economic relations.*

Conclusions. *Budget planning system needs further improvement through the development of the budget process institutional framework. Budget programs modernization should be done by expanding strategic objectives. It is important to introduce the process of budget planning mechanism to develop annual reports by main budget funds administrators. The development and implementation of performance assessment by budgetary programs is significant. It is necessary to compare the results of their implementation between main budget funds administrators and lower level budget funds administrators, determine the most effective programs of budget planning parameters for the next budget period based on actual performance in the past period. The feasibility of the implementation of budget programs should be based on the final strategic goals of the plan by main budget funds administrators. A necessary condition for improving the quality of budget planning process is to establish long-term goals and objectives of the budget strategy, quantitative and qualitative criteria and their implementation on this basis to determine the volume of budgetary resources for the future. The development of forecasted budgetary performance in the long term will improve the budget process manageability.*

Keywords: *public finance, budget, budget system, budget planning, budget policy, budget management.*

Постановка проблеми. Бюджет є вагомою складовою системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість, оптимальність є однією з основних умов економічного зростання. Обсяг і порядок утворення основного централізованого державного грошового фонду в сукупності з напрямами і методами використання цих коштів створюють умови для виконання органами влади управлінських функцій, що суттєво впливають на досягнення цілей системи бюджетного регулювання. Бюджетне планування знаходить відображення через складові регуляторного механізму бюджетної політики у сфері доходів, видатків та міжбюджетних відносин. На сучасному етапі економічних перетворень необхідно підвищувати рівень обгрунтованості бюджетного планування з урахуванням особливості фінансово-бюджетних відносин у державі, посилювати вплив бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень проблем формування та реалізації бюджетної політики України, визначення напрямів розвитку системи бюджетного планування присвячено праці Дж. Б'юкенена [1], Т.Боголіб [2], І.Запатріної [3], Л.Лисяк [4], А.Максюти [7], П.Самуельсона [5], Дж.Стігліца, В.Федосова [6], І.Чугунова [7-10], С.Юрія [6] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання розвитку системи бюджетного планування.

Метою дослідження є розкриття напрямів розвитку системи бюджетного планування.

Методи дослідження. У науковій статті застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності системи бюджетного планування; синтезу, факторний, порівняльний – для визначення основних напрямів розвитку системи бюджетного планування.

Результати дослідження. Основним інструментом державного регулювання соціально-економічного розвитку країни є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий періоди, зважаючи на необхідність виконання завдань, що постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. Проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Розробка і реалізація бюджетної стратегії є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни. З метою активізації впливу бюджетної стратегії на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості й прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю [8].

Основи теорії державного бюджету вивчав ще на початку XIX ст. російський вчений, радник царя Олександра I М. Сперанський. Він розробив фінансовий план, що складався з двох частин: перша містила традиційну систему заходів, з одного боку, зі скорочення видатків, з іншого – збільшення доходів держави. У другій частині вперше в російській практиці була запропонована методологія розробки бюджету, що закріплювала його стійкість і збалансованість, зокрема державні видатки об'єднувалися в три групи:

необхідні, від яких неможливо відмовитися; корисні, які можна частково скоротити; надлишкові, які можна виключити повністю. Зазначені методологічні принципи певною мірою використовувалися Міністерством фінансів Росії протягом майже століття, що дозволило поетапно підійти до збалансованого державного бюджету. Разом із тим здійснення розподілу бюджетних видатків на три складові є важливим і складним завданням. Від ефективності його вирішення залежить макроекономічна ситуація та ступінь спроможності держави впливати на економічну рецесію.

Бюджетного планування досягає обґрунтовані пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями країни, забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина фінансова політика у державі. Бюджетне планування відіграє важливу роль у розподілі валового внутрішнього продукту на фонди споживання і нагромадження та у забезпеченні збалансованого розвитку економіки країни [9]. Формування бюджету є процесом визначення джерел створення і напрямів використання бюджетних ресурсів в економіці держави з метою забезпечення її соціально-економічного розвитку. Цей процес передбачає застосування певних методів планування, які найбільш вдало можуть задовольнити його умови та цілі у певній країні. Методами планування є такі: коефіцієнтів, нормативний, балансовий, прямого розрахунку, екстраполяції, економічного аналізу та програмно-цільовий метод планування бюджету [9].

Питання формування видатків бюджету відіграють вагому роль у досягненні поставлених завдань соціально-економічного розвитку країни, виконанні державою відповідних суспільних функцій. Здатність видатків бюджету як важливого інструменту макроекономічної політики впливати на економічні процеси в державі забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки, інноваційних, конкурентоспроможних технологій, пріоритетних наукових досліджень. Фінансування соціальної інфраструктури позитивно впливає на збереження та прискорення розвитку людського капіталу, підвищення якості соціального захисту малозабезпечених верств населення, освітянських, медичних послуг.

На дієвість бюджетного регулювання суттєво впливає функціональна структура видатків бюджету, яка відіграє вагому роль у розподілі ресурсів між різними секторами економіки, формуванні сукупного попиту та досягненні суспільного розвитку. Формування видатків бюджету повинно здійснюватися із врахуванням циклічності економічного розвитку, необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних перетворень економічного середовища, використання дієвих бюджетних механізмів, інтеграції у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи моніторингу ефективності бюджетних програм. Принципи та механізми на яких ґрунтується система планування видатків бюджету виступають в якості інструменту державного регулювання економіки. Створення необхідних умов функціонування дієвої системи формування видатків бюджету відбувається під впливом структурних суспільних змін та залежать від інституційної спроможності економіки. На рівень якості планування бюджетних видатків вливають ефективність управлінських рішень учасників бюджетного процесу, ступінь їх спрямування на досягнення стратегічних цілей розвитку країни, врахування результатів аналізу поточного соціально-економічного стану, напрацьованого досвіду та оцінки відповідних прогнозних показників.

Використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, її структурної перебудови, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку ринкових відносин, підтримки стратегічних галузей економіки, у тому числі, що спрямовані на внутрішнє споживання. Бюджетне регулювання у сфері видатків як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, є однією з важливих складових фінансової політики держави, за своїм призначенням спрямовується на реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку країни. Важливим напрямом регулюючої ролі видатків бюджету є вплив на якісний рівень суспільних послуг та соціального забезпечення населення в країні. Формування бюджетної політики у сфері видатків здійснюється із врахуванням обґрунтованих напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямовується на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію та прозорість системи державних фінансів, достатніх темпів економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності економіки.

На етапі економічних перетворень у країні посилюється регулююча роль бюджету, яка полягає у перерозподілі валового внутрішнього продукту (ВВП) між сферами економічної діяльності, адміністративно-територіальними одиницями країни, різними соціальними групами населення для забезпечення ефективності соціально-економічного розвитку. Держава відіграє активну роль у регулюванні економічних процесів, належному забезпеченні соціального захисту громадян. Бюджетна політика суттєво впливає на темпи економічного розвитку країни, створення оптимальних умов для структурної перебудови економіки, активізацію процесів інноваційного розвитку, сприяє розбудові соціальної інфраструктури, що є передумовами забезпечення дієвого суспільного розвитку [7].

Оскільки бюджет виступає одним із основних інструментів державного регулювання економіки, становлення ефективної бюджетної системи є необхідною умовою для досягнення економічного розвитку будь-якої країни. Бюджетна політика, яка реалізується через систему бюджетних механізмів, повинна забезпечувати бюджетну рівновагу та дієвий вплив на соціально-економічні процеси. Механізм формування обсягу та структури доходів і видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання для забезпечення всебічного розвитку суспільства. Особливо важливо вирішити це завдання для транзитивних економік, які відзначаються

динамізмом суспільного середовища, тому необхідні підвищення ролі бюджетної політики у системі державного регулювання та розробка концептуальних засад побудови її ефективної моделі. Бюджетна і монетарна політики є важливими інструментами впливу на рівень розвитку економіки. Особливого значення набуває регулювання бюджетних і грошово-кредитних відносин в умовах трансформаційної економіки.

Основним інструментом державного регулювання соціально економічного розвитку є перспективне бюджетне планування зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання важливих проблем державного впливу на економічний розвиток. Проведення цілеспрямованої бюджетної політики передбачає запровадження стратегічного бюджетного планування, яке є необхідною умовою посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни. З метою активізації впливу бюджетної системи на розвиток суспільства потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості й прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю [10].

Поряд із запровадженням у бюджетний процес програмно-цільового методу планування бюджету з метою суттєвого підвищення рівня державного регулювання у сфері видатків бюджету необхідним є удосконалення теоретичних положень та методологічних засад зазначеного методу. Наукове обґрунтування удосконалення методології функціонування програмно-цільового методу планування видаткової частини бюджету покращить якість і збалансованість системи бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку держави, надасть можливість підвищити дієвість державного регулювання фінансово-бюджетних відносин у системі макроекономічного розвитку. Перехід від управління видатками до управління відповідними результатами як складової програмно-цільового методу планування бюджету є необхідним задля посилення впливу держави на економічний розвиток.

Для забезпечення дійового контролю за ефективним використанням бюджетних коштів важливе значення має застосування відповідних принципів при формуванні бюджетних програм. Бюджетні програми повинні мати чітку структуру, їхні завдання та напрями мають бути достатньою мірою деталізовані, що уможливить гнучке управління програмами, контрольованість їх виконання, прозорість; обсяг кожної програми має бути оптимальним для забезпечення ефективності управління та успішної її реалізації; необхідне встановлення чіткого взаємозв'язку між витрачанням бюджетних коштів і очікуваними результатами виконання програм, що надасть можливість приймати обґрунтовані рішення в умовах обмеженості бюджетних ресурсів; мають бути враховані всі напрями здійснених витрат як капітальних, так і поточних у вигляді співвідношення бюджетних затрат і отриманих результатів при оцінці ефективності програми; повинна забезпечуватися чітка управлінська підзвітність у процесі реалізації програм.

Формування бюджетних програм сприяє прийняттю більш ефективних рішень щодо необхідності та доцільності здійснення видатків за рахунок бюджетних коштів, створенню таких умов для розробки і реалізації бюджетної політики, за яких стає можливим прийняття значно оптимальніших фінансових рішень стосовно обсягів видатків бюджету. За результатами виконання бюджетних програм розпорядник бюджетних коштів складає річний звіт про виконання паспортів бюджетних програм, який разом із іншими видами звітності є підставою для визначення фактичних результативних показників та аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми, що враховується при прийнятті рішення про фінансування у наступних бюджетних періодах. Квартальній звіт про виконання паспортів бюджетних програм є підставою для визначення фактичних результативних показників, аналізу ефективності виконання кожної бюджетної програми та врегулювання проблемних питань, що виникають у процесі їх виконання. Застосування результативних показників бюджетної програми сприяє якісному та кількісному аналізові стану виконання програми в частині фінансового забезпечення реалізації її заходів та ефективного виконання, дає змогу дослідити ефективність використання бюджетних коштів, співвідношення досягнутих результатів та витрат, необхідність програми, її тривалість, відповідність визначеній меті, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці за роками та між головними розпорядниками бюджетних коштів.

У країнах ЄС наприкінці минулого століття було визначено, що бюджетний процес буде заснований на методології розробки, ухвалення і виконання бюджету визначає перехід до середньострокового бюджетного планування. Цей метод надав можливість для розробки і виконання бюджетних програм, що виходять за часові межі року та припускає планування витрат на основі розділення діючих зобов'язань. Таким чином, на початку трирічного планування видаткова частина бюджетів визначалась відповідно до прийнятих раніше зобов'язань. Додаткові засоби, що виникали у міру просування усередині трирічного циклу, спрямовувалися на фінансування нових зобов'язань відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади і органів місцевого самоврядування. Особливості регулювання бюджетної сфери у країнах ЄС полягають у використанні середньострокового планування бюджетних доходів, видатків, бюджетного дефіциту, обсягу державного боргу. Однак через коливання економічної кон'юнктури виникають певні труднощі щодо здійснення ефективної бюджетної політики. Нині основними завданнями бюджетної політики є обмеження розмірів дефіциту бюджету та державного боргу з одночасним стимулюванням інноваційних процесів, що вимагає виваженого управління бюджетними ресурсами.

Дієвим підходом до бюджетного планування є програмно-цільовий метод, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами та спрямований на вирішення соціально-економічних питань, що стоять перед суспільством на певному етапі його розвитку. Формування бюджету за програмно-цільовим методом дозволяє визначити бюджетні показники на основі планування відповідних суспільно значущих завдань на рівні держави, адміністративно-територіальних одиниць, відповідних галузей економіки, соціальної сфери, забезпечити розробку дієвих заходів щодо їх досягнення у встановлені терміни. Програмно-цільовий метод планування видатків є інструментом середньострокового бюджетного планування, за допомогою якого забезпечується формування структури видатків на перспективу за пріоритетами, що відповідають стратегічним цілям держави з метою реалізації завдань соціального та економічного розвитку країни [8].

Із метою проведення збалансованої бюджетної політики необхідно розвивати методологічні засади середньострокового бюджетного прогнозування та програмно-цільового методу планування видатків бюджету, посилювати взаємозв'язок річного і перспективного бюджетного планування, застосовувати сучасні форми і методи управління бюджетними коштами, державним та місцевим боргом, зміцнювати фінансову основу місцевих бюджетів, удосконалювати систему державного внутрішнього фінансового контролю та посилювати відповідальність учасників бюджетного процесу; посилювати стимулюючу функцію податкової системи відповідно до пріоритетів державної політики соціально-економічного розвитку. Для розробки і реалізації дієвого бюджетного регулювання пріоритети бюджетної політики повинні визначатися на базі циклічності економічного розвитку, стану державних фінансів та запасу стійкості бюджетної системи, на кожному етапі економічного розвитку існує необхідність обґрунтування та запровадження відповідних важелів бюджетного механізму.

Упорядкування бюджетних програм здійснюється з урахуванням планів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, спрямованих на виконання покладених на них функцій та завдань. Вагомим є розроблення та запровадження оцінки виконання програм шляхом порівняння результатів виконання бюджетних програм між розпорядниками коштів та головними розпорядниками коштів, визначення найбільш ефективних бюджетних програм, планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватися на основі кінцевих стратегічних цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника бюджетних коштів [7].

Середньострокове бюджетне планування є інструментом формування послідовної та виваженої бюджетної політики держави. З метою розвитку системи планування видаткової частини державного бюджету необхідним є розробка методологічних засад складання органами влади планів діяльності на відповідний період на основі цілей, завдань та очікуваних результатів функціонування у перспективі відповідно до встановлених пріоритетів у державних програмних документах. Важливим є поглиблення взаємозв’язку між стратегічними планами діяльності розпорядника та плануванням бюджету шляхом запровадження планування за відповідною методологією. На основі розробленої структурно-функціональної моделі планування та виконання видаткової частини бюджету розвинуто положення щодо доцільності інституційних змін механізму бюджетного регулювання.

Висновки. Система бюджетного планування потребує подальшого вдосконалення за рахунок розвитку інституційних засад бюджетного процесу. Модернізація бюджетних програм має відбуватися за рахунок розширення стратегічних цілей, досягнення яких покладено на головного розпорядника бюджетних коштів. Важливим є запровадження у процес бюджетного планування механізму розробки щорічних доповідей головними розпорядниками бюджетних коштів про досягнуті результати. Вагомим є розроблення та запровадження оцінки виконання бюджетних програм шляхом порівняння результатів їх виконання між головними розпорядниками коштів та розпорядниками коштів нижчого рівня, визначення найбільш ефективних бюджетних програм, планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому періоді. Доцільність реалізації бюджетної програми має базуватися на основі кінцевих стратегічних цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування є встановлення довгострокових цілей та завдань бюджетної стратегії, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу. Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу, бюджетної стратегії з урахуванням циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу.

Список використаних джерел

1. Бюкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Бюкенен, М. Масгрейв, А.Річард; пер. з англ. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2004. – 176 с.

2. Боголіб Т.М. Забезпечення стійкості бюджетної системи України в умовах кризових явищ // Економічний часопис XXI. – 2014. - №7-8. – С. 72-86.

3. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. – Київ: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.

4. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л.В. Лисяк – Київ : ДННУ АФУ, 2009. - 600с.

5. Самуэльсон П.Э. Экономика. – 18-е изд. / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус ; пер.с англ. - Москва : Вильямс, 2010. – 1360 с.

6. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 576 с.

7. Максюта А.А., Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45–54.

8. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. - № 5. - С. 64-77.

9. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І.Я. Чугунов, В.Д.Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 4. – С. 79–91.

10.Чугунов І.Я., Лондар С.Л. Фінансово-бюджетні відносини:аналіз тенденцій розвитку в умовах трансформації економіки. – Київ : Міністерство фінансів України, Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – 203 с.

References

1. Biukenen Dž., Mashrejv M., Ričard A. Suspiĺni finansy i suspiĺný vybir ; per. z anhl. – K. : Kýevo-Mohylian. akad., 2004. – 176 s.

2. Boholib T.M. Zabezpečennia stijkosti biudžetnoji systemy Ukrajiny v umovach kryzovych javyšč // Ekonomičný časopys XXI. – 2014. -№7-8. – S. 72-86.

3. Zapatrina I.V. Biudžetný mechanizm ekonomičnoho zrostannia : monohrafija K. : In-t soc.-ekon. stratehij, 2007. – 528 s.

4. Lysiak L.V. Biudžetna polityka u systemi deržavnoho rehuliuvannia sociaĺno-ekonomičnoho rozvytku Ukrajiny : monohrafija K. : DNNU AFU, 2009.- 600 s.

5. Samueĺson P.E., Nordchaus V.D. Ekonomyka. – 18-e yzd. ; per.s anhl. M. : Vyĺjams, 2010. – 1360 s.

6. Teorija finansiv / Za red. V.M. Fedosova, S.I. Jurija. – K. : Centr učbovoji literatury, 2010. – 576 s.

7. Maksiuta A.A.,Čuhunov I.Ja. Biudžetna skladova suspiĺnoho rozvytku // Visnyk KNTEU. – 2012. –№ 3. – S. 45–54.

8. Čuhunov I.Ja. Dovhostrokova biudžetna stratehija u systemi ekonomičnoji cykličnosti // Visnyk KNTEU. – 2014. - № 5. - S. 64-77.

9. Čuhunov I.Ja., Makohon V.D. Biudžetno-podatkova polityka v umovach instytucijnych peretvoreń // Visnyk KNTEU.– 2014. – № 4. – S. 79–91.

10. Čuhunov I.Ja., Londar S.L. Finansovo-biudžetni vidnosyny:analiz tendencij rozvytku v umovach transformaciji ekonomiky. – K. : Ministerstvo finansiv Ukrajiny, Ĺvivśký nacionaĺný universytet im. I.Franka, 2002. – 203 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Шаповал Станіслав Леонідович аспірант кафедри фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету,
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Шаповал Станислав Леонидович аспирант кафедры финансов
Киевского національного торгово-экономического университета,
ул. Киото, 19, г. Киев, 02156, Украина

INFORMATION ON THE AUTHOR
Shapoval Stanislav
postgraduate Department of Finance Kyiv National trade and economic University,
19 Kioto str., Kyiv, 02156, Ukraine.

УДК 336

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Бобух С.О.

Предметом дослідження є *державне бюджетування в Україні.*

Метою дослідження є *характеристика та аналіз сучасних тенденцій державного бюджетування в Україні.*

Методи, що були використані в процесі дослідження: *узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.*

Результати роботи. *Охарактеризовано та проаналізовано тенденції державного бюджетування в Україні на сучасному етапі.*

Галузь застосування результатів: *Міністерство фінансів України, Верховна Рада України, органи місцевого самоврядування.*

Висновки. *Бюджетування – це специфічна форма бюджетного менеджменту, його важлива складова, пов'язана з розробкою та аналізом бюджетів, окремих кошторисів і державних програм на основі альтернативних варіантів. Процес бюджетування почав поступово поширюватися на різні сфери фінансів.*

 © **Бобух С.О.**, **2017**

Завданнями бюджетування є: виокремлення пріоритетів бюджетних видатків та оцінка їх ефективності, оптимальний розподіл ресурсів між бюджетами, коригування впливу бюджету на економіку та суспільство в цілому, уникнення неефективних видатків та порушення рівноваги бюджету.

Ключові слова: *державне бюджетування, державне управління, бюджетна сфера, бюджетна політика, соціально-економічний розвиток.*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Бобух С.А.

Предметом исследования является *государственное бюджетирование в Украине.*

Целью исследования является *характеристика и анализ современных тенденций государственного бюджетирования в Украине.*

Методы, использованные в процессе исследования: *обобщения, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.*

Результаты работы. *Охарактеризованы и проанализированы тенденции государственного бюджетирования в Украине на современном этапе.*

Область применения результатов: *Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины, органы местного самоуправления.*

Выводы. *Бюджетирование – это специфическая форма бюджетного менеджмента, его важная составляющая, связанная с разработкой и анализом бюджетов, отдельных смет и государственных программ на основе альтернативных вариантов. Процесс бюджетирования начал постепенно распространяться на разные сферы финансов.*

Задачами бюджетирования являются: выделение приоритетов бюджетных расходов и оценка их эффективности, оптимальное распределение ресурсов между бюджетами, корректировки влияния бюджета на экономику и общество в целом, избежание неэффективных расходов и нарушения равновесия бюджета.

Ключевые слова: *государственное бюджетирование, государственное управление, бюджетная сфера, бюджетная политика, социально-экономическое развитие.*

MODERN TRENDS IN PUBLIC BUDGETING IN UKRAINE

Bobukh S.O.

The research is *public budgeting in Ukraine.*

The aim of the study is *characterization and analysis of current trends in public budgeting in Ukraine.*

Methods used in the research process: *generalization of the method of comparative analysis, statistical and other research methods.*

The results of the work. *Characterized and analyzed macroeconomic preconditions of fiscal stability in Ukraine.*

The scope of the results: *Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.*

Conclusions. *Budgeting is a specific form of budget management, it is important component associated with the development and analysis of budgets, individual budgets and state programs based on alternative options. The budgeting process began to spread to different areas of Finance.*

Objectives of budgeting are: allocation of budget spending priorities and the evaluation of their effectiveness, optimal allocation of resources between budgets, to adjust for the impact of the budget on the economy and society as a whole to avoid inefficient expenses and unbalance the budget.

Keywords: *public budgeting, public administration, public sector, fiscal policy, socio-economic development.*

Актуальність. Бюджетування є не лише одним із найефективніших методів планування бюджетних ресурсів, але і методом контролю ефективності на правомірності їх використання. Не дивлячись на те, що зараз розроблено різні методики бюджетування, залишаються проблеми з їх практичним впровадженням, тому розгляд даної теми є актуальною.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням процесу бюджетування приділяють увагу такі вчені: В.Л. Андрущенко, М.П. Афанасьев, Т.С. Бабич, І.В. Кривогов, А.М. Лавров, М.Я. Лемешев, Є.З. Майминас, З.В. Перун, І.Ю. Потеряйло, В.М. Федосов та ін.

Виклад основного матеріалу. Державне бюджетування є безперервним і комплексним процесом, який полягає у встановлені методів та критеріїв відбору інформації, яка береться до уваги під час складання бюджету, методів аналізу й прогнозування, на підставі яких визначаються основні соціально-економічні тенденції. Спираючись на ці тенденції, формується уявлення про економічну ситуацію, очікувану в бюджетному періоді та обсяги й структура бюджетних ресурсів держави (дохідна частина), якими вона може розпоряджатися в цей період. Також з огляду на виявлені тенденції та проголошений курс держави визначаються й коригуються орієнтири та пріоритети бюджетної політики, зважаючи на які встановлюються головні напрями витрачання державних ресурсів задля задоволення суспільних інтересів (видаткова частина). Балансування доходів та витрат держави передбачає за необхідності зменшення видатків шляхом зменшення їхніх обсягів і структури або через пошук додаткових джерел доходів чи джерел фінансування дефіциту. Наслідком процесу балансування є державний бюджет.

Безпосереднє виконання бюджетів, реалізація бюджету як плану не є складовою державного бюджетування, проте результати виконання – важливе джерело інформації, потрібної для забезпечення бюджетування.

Описаний процес бюджетування дійсний не лише для кожного бюджетного періоду, а й на будь-якому етапі бюджетного процесу. Так, поточні показники виконання бюджету є інформацією для коригування бюджету на поточний бюджетний період.

З такого погляду державне бюджетування в контексті контролю може виступати як:

- процес, протягом якого має здійснюватися контроль;
- комплекс управлінських рішень, що ґрунтуються на результатах контрольних заходів;
- предмет контролю.

Крім того, бюджетування передбачає здійснення внутрішнього, внутрішньовідомчого контролю у процесі планування, складання, секвестрування бюджету тощо. Слід також урахувати результати звітів, рекомендацій та пропозицій контрольних органів під час планування та складання бюджету.

Як предмет контролю державне бюджетування має підлягати перевірці окремих його аспектів або процесу загалом за критеріями законності, правильності, доцільності, ефективності та результативності. У такому контексті бюджетування стає предметом зовнішнього державного фінансового контролю.

Найширше розуміння будь-якого контролю – це встановлення відхилень фактичного стану від запланованого. Далі постають питання причин такої невідповідності, аналізу всіх факторів і рішень, які спричинили невиконання плану, формування матеріалів задля встановлення винних осіб, розроблення та спрямування рекомендацій щодо уникнення таких відхилень у майбутньому.

У контексті бюджетування держави такими показниками є заплановані й фактичні доходи і видатки державного бюджету, із деталізацією за статтями доходів і видатків згідно з бюджетною класифікацією, розпорядниками бюджетних коштів різних рівнів, а також балансування доходів і видатків – дефіцит/профіцит бюджету, його співвідношення із запланованими показниками та відповідне фінансування.

Важливим аспектом є не лише фактичні та заплановані обсяги доходів і витрат, а й показники, які характеризують ефективність використання бюджетних ресурсів [1, С. 30-32].

Мета бюджетування визначається як «дослідження відповідності витрачених ресурсів і отриманих результатів, оцінка значущості та економічної і соціальної ефективності тих чи інших видів діяльності, що фінансуються з бюджету» [2, С. 262].

На противагу такому підходу Б.А. Райзберг вважає бюджетування «однією з провідних ланок державного управління економікою, що відображає не лише фінансову, а й соціально-економічну політику держави в цілому» [5, С. 95]. Державне бюджетування як основний вияв фінансового планування становить процес формування і використання бюджету – централізованого грошового фонду з метою фінансування широкого кола суспільних благ, державних програм.

Відповідно до іншої позиції, під бюджетуванням слід розуміти весь процес управління бюджетними коштами на основі встановлених пріоритетів розвитку країни, фіскальної стратегії, обґрунтованих розрахунків бюджетних видатків і оперативного управління програмами у процесі їх виконання для досягнення визначених цілей [1, С. 9].

Як показує аналіз еволюції розвитку бюджетування, зміст цього процесу в кожній державі залежить від ступеня економічного розвитку, особливостей системи державного устрою та влади, державного бюджетування тощо.

Проте, узагальнюючи наведені підходи та враховуючи риси, яких набуває бюджетування в сучасних умовах, автор пропонує розглядати бюджетування як функцію державного управління и бюджетній сфері, що забезпечує досягнення цілей бюджетної політики, ефективного управління фінансовими ресурсами державного бюджету шляхом складання, реалізації та коригування доходів і видатків державного бюджету відповідно до економічних умов, фінансових можливостей держави й потреб суспільства на певному етапі соціально-економічного розвитку.

Слід зазначити, що ефективне бюджетування передбачає не лише мінімізацію витрат при одночасній максимізації отриманих результатів, а й побудову бюджетної системи, організацію бюджетного процесу, наявність сучасних методів та інструментів у бюджетній сфері, які сприятимуть задоволенню соціальних та матеріальних потреб суспільства, розвитку національної економіки.

Неефективність процесів бюджетного планування та прогнозування, необґрунтованість показників, які беруться за основу при визначенні структури та обсягів державного бюджету, порушення законодавства при складанні проекту Закону України «Про державний бюджет», врахування необґрунтованих та нереальних джерел доходів, завищення обсягів та визначення нераціональних напрямів державних видатків є головними проблемами державного бюджетування на етапі складання та затвердження державного бюджету України. Крім того великий негативний вплив на державне бюджетування України має надмірно високий рівень корупції, тіньової економіки та тінізації бюджетних відносин тощо. Зазначені та інші вади призводять до формування таких бюджетних показників, які не дозволяють виконувати бюджет, досягати поставлених цілей бюджетної політики, як наслідок, унеможливлюють ефективне та раціональне управління державними фінансами [2].

Однією із найголовніших особливостей бюджетування, орієнтованого на результат, є можливість не тільки спостерігати за ситуацією, але й впливати на її наслідки, де ключовим поняттям є програма на яку виділяються кошти [3, С. 293].

Даний метод бюджетування, орієнтованого на результат, використовується і при розробці та реалізації регіональних програм, особливо в контексті децентралізації. При їх розробці та реалізації, необхідно брати до уваги як комплексні програми (які включають в себе всі сфери територіального господарства) так і галузеві (які створені під окрему галузь). Крім того, існують програми, які присвячені проблемам певної групи галузей (наприклад, галузям соціальної інфраструктури), а також певні програми, які спрямовані на вирішення внутрішньо регіональних проблем. Звісно, в контексті реструктуризації бюджетної системи та децентралізації, повинна існувати певна регіональна політика, яка буде визначати ступінь необхідності та ієрархію певних цільових програм, які будуть фінансуватися з бюджету [4].

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок про недосконале бюджетування на державному рівні. Виявлені проблеми можуть бути зумовлені різними причинами:

1. Невиконання планових показників державного бюджету, пов'язане з недосконалістю державного бюджетування:
- використання нереальних показників під час прогнозування та планування;
- неврахування важливих тенденцій чи факторів;
- завищення реальних показників із політичною метою;
- недосконалість методів прогнозування та планування;
- неврахування рекомендацій за результатами бюджетного процесу попередніх періодів тощо.

2. Проблеми реалізації державного бюджету:
- нецільове та неефективне використання коштів державного бюджету;
- невиконання або неякісне виконання функцій, покладених на розпорядників бюджетних коштів;
- проблеми у функціонуванні органів, відповідальних за стягнення податків, зборів, обов'язкових платежів;
- недосконалості у правовому та організаційному забезпеченні виконання бюджету тощо.

3. Зовнішні чинники, які негативно впливають на державне бюджетування:
- економічні та фінансові кризи;
- спад ділової активності;
- збільшення тіньового сектору економіки;
- воєнні конфлікти;
- природні, техногенні, гуманітарні катастрофи тощо.

За умови якісного бюджетування держави всі перелічені зовнішні чинники можуть справляти лише незначний вплив, адже він має бути нівельований за рахунок резервних ресурсів держави [1, С. 40-41].

Отже, бюджетування є не лише одним із найефективніших методів планування бюджетних ресурсів, але і методом контролю ефективності на правомірності їх використання.

Література

1. Державне бюджетування в Україні: сутність та основні детермінанти / З.С. Варналій, К.В. Коваленко, С.В. Онищенко, І.В. Савич; за ред. З.С. Варналія. – Київ: Знання України, 2016. – 395 с. – Бібліогр.: С. 30-32, С. 9, С. 40-41.

2. Варналій З.С. Державне бюджетування та фінансова безпека України – Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/science/conferences/2016/WTPDFSU/Proceedings.pdf.

3. Hatry H. P. Results-based budgeting //Performance management and budgeting: How governments can learn from experience. – 2007. – Бібліогр.: С. 293.

4. Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://decentralization.gov.ua.

References

1. Derzhavne byudzhetuvannya v Ukrayini: sutnist` ta osnovni determinanty` / Z.S. Varnalij, K.V. Kovalenko, S.V. Ony`shhenko, I.V. Savy`ch; za red. Z.S. Varnaliya. – Ky`yiv: Znannya Ukrayiny`, 2016. – 395 s. – Bibliogr.: S. 30-32, S. 9, S. 40-41.

2. Varnalij Z.S. Derzhavne byudzhetuvannya ta finansova bezpeka Ukrayiny` – Materialy` XIII Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi «Svitovi tendenciyi ta perspekty`vy` rozvy`tku finansovoyi sy`stemy` Ukrayiny`» – [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: http://econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/science/conferences/2016/WTPDFSU/Proceedings.pdf.

3. Hatry H.P. Results-based budgeting // Performance management and budgeting: How governments can learn from experience. – 2007. – Bibliogr.: S. 293.

4. Decentralizaciya vlady` – [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://decentralization.gov.ua.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Бобух Сергій Олександрович, аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Центральна, 95, м. Красилів, 31000, Україна

e-mail: bobukh.1978@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Бобух Сергей Александрович, аспирант кафедры финансов, банковского дела и страхования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Центральная, 95, г. Красилов, 31000, Украина

e-mail: bobukh.1978@mail.ru

AUTHOR

Bobukh Sergey Aleksandrovich, postgraduate student of the Department of Finance, banking and insurance of SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky GPU name of Grigory Skovoroda»

st. Central, 95 m. Krasyliv, 31000, Ukraine

e-mail: bobukh.1978@mail.ru

УДК: 336.14:352

МАТРИЧНИЙ МЕТОД КЛАСТЕРНОЇ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БЮДЖЕТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Далєвська Т.А.

Предметом *роботи є теоретичні і практичні питання фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування.*

Метою *дослідження є визначення засад матричного методу кластерної оцінки поточної та середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування, узагальнення та порівняння засад оцінки фінансової стійкості інтегральним та кластерним матричним методом.*

Методологія проведення роботи. *Роботу виконано за результатами дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних поглядів на оцінку фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування. У роботі використано такі методи дослідження:метод експертних оцінок, аналіз, порівняння, синтез, індукція, дедукція тощо.*

Результатами роботи *є наукова стаття, у якій висвітлено результати оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів за допомогою методу інтегрального коефіцієнта та матричного методу кластерної оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування.*

Галузь застосування результатів. *Фінансове забезпечення місцевого самоврядування.*

Висновки. *В умовах економічних перетворень вагомою є науково обгрунтована методологія оцінки середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування, що сприяє виваженому визначенню фінансового стану адміністративно-територіальних одиниць та дієвому управлінню місцевими фінансами. Матричний метод кластерної оцінки фінансової стійкості передбачає послідовну оцінку відповідності коефіцієнтів фінансової самодостатності, фінансування економічного розвитку, що дозволить підвищити керованість системою управління місцевими фінансами.*

Ключові слова: *матричний метод, фінансова стійкість, оцінка стійкості бюджету, бюджет місцевого самоврядування, інтегральний коефіцієнт.*

МАТРИЧНЫЙ МЕТОД КЛАСТЕРНОЙ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БЮДЖЕТОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Далевская Т.А.

Предметом *работы есть теоретические и практические вопросы финансовой устойчивости бюджетов местного самоуправления.*

Целью *исследования является определение основ матричного метода кластерной оценки текущей и среднесрочной финансовой устойчивости бюджетов местного самоуправления, обобщение и сравнение принципов оценки финансовой устойчивости интегральным и кластерным матричным методом.*

Методология проведения работы. *Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов на оценку финансовой устойчивости бюджетов местного самоуправления. В работе использованы следующие методы исследования: метод экспертных оценок, анализ, сравнение, синтез, индукция, дедукция и т.д.*

Результатами работы *является научная статья, в которой отражены результаты оценки финансовой устойчивости местных бюджетов с помощью метода интегрального коэффициента и матричного метода кластерной оценки финансовой устойчивости бюджетов местного самоуправления.*

Область применения результатов. *Финансовое обеспечение местного самоуправления.*

Выводы. *В условиях экономических преобразований значительная научно обоснованная методология оценки среднесрочной финансовой устойчивости бюджетов местного самоуправления, которая способствует взвешенному определению финансового состояния административно-территориальных единиц и действенному управлению местными финансами. Матричный метод кластерной оценки финансовой устойчивости предусматривает последовательную оценку*

 © **Далєвська Т.А.**, **2017**

соответствия коэффициентов финансовой самодостаточности, финансирование экономического развития, что позволит повысить управляемость системой управления местными финансами.

Ключевые слова: *матричный метод, финансовая устойчивость, оценка устойчивости бюджета, бюджет местного самоуправления, интегральный коэффициент*

MATRIX METHOD OF CLUSTER EVALUATION OF FINANCIAL STABILITY LOCAL GOVERNMENT BUDGETS

Dalievka T.A.

The subject *of the work is theoretical and practical issues of local government budgets' financial stability.*

The research goal *is to determine principles matrix method of cluster evaluation of the current and medium-term local government budgets' financial sustainability, synthesis and comparison foundations of assessment financial stability by integrated and cluster matrix method.*

Methodology of work. *The work is carried on the study of contemporary domestic and foreign views on the assessment of financial stability of local budgets. The work used the following methods: a method of peer review, analysis, comparison, synthesis, induction, deduction, etc.*

Result of the work *is the scientific article, which highlights the results of the assessment of financial stability of local budgets by the method of integral coefficient and by the matrix method of cluster assessment financial stability of local budgets.*

Area of application the results*. Financial support for local government.*

Conclusions. *In conditions of economic reforms is significant scientifically-based assessment methodology of medium-term financial sustainability of local budgets, that promotes a balanced determining of a financial state of administrative units and the effective management of local finances. Matrix method of cluster assessment of financial stability provides a consistent assessment of compliance of financial self-sufficiency coefficients, funding for economic development that will increase manageability of management system of local finances.*

Keywords: *matrix method, financial stability, assessment of budget sustainability, local government budgets, integral coefficient.*

Вступ. Бюджетне регулювання відіграє вагому роль в процесі соціально-економічного розвитку. Змістом бюджетного регулювання є розробка напрямів формування та використання бюджетних коштів залежно від завдань суспільного розвитку [9]. Оцінка фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування є одним із індикаторів результативності функціонування механізму бюджетного регулювання.

Актуальність проблеми. Виважена та обґрунтована методологія оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування є надзвичайно важливою та актуальною в умовах трансформаційних перетворень. Оцінка фінансової стійкості сприяє керованому управлінню фінансовими ресурсами, впливає на систему формування доходів, оптимізацію структури видатків, підвищення ефективності їх використання та визначення тих напрямів спрямування місцевих ресурсів, які відповідатимуть стратегії розвитку регіону.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні аспекти оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування досить повно висвітлені в наукових джерелах. Серед них доцільно відзначити праці таких науковців як: Г.Поляк, В.Гришин, Н.Старостенко, О.Крук, І. Чугунов та ін. Разом з тим вагомого значення набуває вдосконалення методологічних засад оцінювання середньострокової стійкості бюджетів місцевого самоврядування з використанням матричного методу кластерної оцінки фінансової стійкості.

Предметом дослідження виступають теоретичні та практичні питання матричного методу кластерної оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування.

Метою дослідження є визначення засад матричного методу кластерної оцінки поточної та середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування, узагальнення та порівняння засад оцінки фінансової стійкості інтегральним та кластерним матричним методом

Для досягнення мети поставлено такі **завдання дослідження:**

- визначити сукупність коефіцієнтів оцінки фіннасової стійкості бюджетів місцевого самоврядування;
- охарактеризувати поточну фінансову стійкість бюджету міста, селища та села Вінницької області методом інтегрального коефіцієнта та матричним методом;
- вдосконалення засад матричного методу оцінки фінансової стійкості шляхом формування кластерів коефіцієнтів з метою їх поетапного порівняння на відповідність нормативним значенням.

У роботі використано такі **методи дослідження:** метод експертних оцінок, узагальнення, порівняння, аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо.

Постановка проблеми. Ефективне реформування системи фінансового забезпечення можливе в умовах, за яких органи місцевого самоврядування мають можливості належного та своєчасного виконання своїх повноважень та повного і якісного задоволення суспільних потреб. Методологічні аспекти оцінювання фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування потребують обґрунтованого визначення та вдосконалення.

Результати дослідження. Поняття фінансової стійкості застосовується до об'єктів, які піддаються впливу великої кількості випадкових факторів і є його здатністю протидіяти дестабілізуючим чинникам. Вперше поняття «фінансова стійкість» було визначене Г. Поляком [5]. Вчений охарактеризував дане поняття як обсяг коштів, необхідних для забезпечення мінімальних бюджетних видатків, що спрямовуються на фінансування гарантованих заходів життєзабезпечення населення. При цьому, на його думку, фінансова

стійкість виражає здатність тривалий час зберігати стан рівноваги та відновлювати стан рівноваги після припинення дії негативних факторів. Н. Старостенко визначає можливість використання в оцінці фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування методики оцінки фінансового стану підприємства, скоригованої на особливості бюджетного фінансування [6]. В.Гришин для визначення фінансової стійкості пропонує розраховувати коефіцієнт автономії як частку власних доходів у загальній сумі доходів бюджету місцевого самоврядування (оптимальне значення складає 0,67) [3].

Існує значна кількість методик оцінки фінансової стійкості. Розглянемо три методи оцінки фінансової стійкості бюджетів: метод інтегрального коефіцієнта, експрес-оцінки та метод матриці параметрів. Ці методи оцінюють поточну стійкість і є основою розвитку методології оцінки довгострокової фінансової стійкості бюджетів. Найпростішим є метод експрес-оцінки. Н. Старостенко, О. Крук пропонують методику оцінки фінансової стійкості, основану на розрахунку інтегрального коефіцієнта, виходячи з ваги кожного окремого компонента [7].

$$K_{int} = \sum_{i=1}^{n} K_i * V_i, \quad (1)$$

де Kint – інтегральний коефіцієнт; Ki – коефіцієнт фінансової стійкості; Vi – вага і-го коефіцієнта (∑Vi = 1); i – кількість коефіцієнтів (i = 1, 2, …, n)

На основі методології розробленої О. Круком і Н. Старостенко та іншими науковцями, за допомогою методів узагальнення, групування та експертних оцінок, було вдосконалено сукупність коефіцієнтів визначення фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування. У табл.1 наведено узагальнене групування коефіцієнтів фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування.

Таблиця 1. Коефіцієнти оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування

№	Коефіцієнт	Формула розрахунку	Умовне позначення	Рівень значущості
	Оцінка фінансової забезпеченості міжбюджетних відносин			
1	фінансової автономії (≥0,55)	$K_a = \frac{R-T_r}{R}$	R – доходи	0,8
	залежності від фінансової допомоги	$K_d = \frac{T_r}{R}$	T_r – трансферти; R – загальні доходи.	0,1
	дотаційності (<0,4)	$K_{dot} = \frac{D}{T_r}$	D-базова дотація	0,2
2	податкового навантаження (≥0,6)	$K_t = \frac{T}{R-T_r}$	-	0,1
3	оподаткування власності (>0,4)	$K_{pr} = \frac{T_{pr}}{T}$	T_{pr}- податки на власність	0,4
4	бюджетної достатності (>2)	$K_s = \frac{Exp}{1000N}$	N- чисельність населення	0,05
5	відносної бюджетної достатності (≥0,55)	$K_{vs} = \frac{R}{R\ Ave}$	$RAve$ – доходи середні по області	0,3
6	бюджетного покриття (≥0,9)	$K_c = \frac{R}{Exp}$	Exp – загальні видатки	0,1
7	вагового значення (≥0,1)	$K_{vz} = \frac{R}{R_{ZB}}$	R_{ZB}- доходи зведеного бюджету області	0,3
8	фінансової забезпеченості (≥0,8)	$K_{fs} = \frac{R-T_r}{Exp}$	-	0,5
9	зацікавленості місцевого самоврядування у нарощенні доходів (≥0,35)	$K_{int} = \frac{\check{T}}{R}$	$\check{T}$ –місцеві податки	0,5
	Оцінка фінансового забезпечення розвитку			
10	розвитку (≥0,3)	$K_{dev} = \frac{RBD}{R-T_r}$	RBD – доходи бюджету розвитку	0,9
11	ефективності діяльності над підвищенням фінансової незалежності	$K_w = \frac{R}{FP}$	FP – фінансовий потенціал (нормат. ≥1)	0,8
12	відтворення (≥0,3)	$K_v = \frac{Cap\ Exp}{Exp}$	CapExp - капітальні видатки	0,6
13	використання основного капіталу (0,1-0,4)	$K_{ok} = \frac{R_{ok}}{R}$	R_{ok} –доходи від операцій з основним капіталом	0,5
14	структури неподаткових надходжень (>0,04)	$K_{nt} = \frac{R_{vl}}{NT}$	R_{vl}- доходи від власності, підприємницької діяльності	0,5
15	співвідношення податкових і неподаткових надходжень (0,1-0,2)	$K_{tnt} = \frac{NT}{T}$	NT- неподаткові надходження	0,4
	Оцінка фінансування заборгованості			
16	кредиторської заборгованості (≤0,4)	$K_{cr} = \frac{CZ}{R}$	CZ - кредиторська заборгованість	1
17	боргового навантаження (≤0,5)	$K_{debt} = \frac{Debt}{T+NT}$	Debt – сума боргу	0,8
18	запас міцності (≤0,2)	$K_m = \frac{0,1-P/R}{0,1}$	P - сума платежів по обслуговуванню боргу	0,8

Джерело: складено автором на основі [90, 177]

Як видно з табл. 1, коефіцієнти фінансової автономії, залежності від фінансової допомоги та дотаційності об'єднано в одну групу, оскільки вони характеризують спроможність місцевого самоврядування здійснювати фінансове забезпечення своїх повноважень.

Методом експертних оцінок було обрано три територіальні громади Вінницької області (міста Вінниці, селища Бродецьке та села Пасинки) для розрахунку інтегральних коефіцієнтів фінансової стійкості (табл.2).

Таблиця 2. Показники розрахунку інтегрального коефіцієнта фінансової стійкості окремих бюджетів місцевого самоврядування Вінницької області

	Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
місто Вінниця	Фінансової забезпеченості і стану міжбюджетних відносин	0,92	0,91	0,95	1,07	0,94	1,00	0,98	0,82	0,88	0,86	1,15
	Фінансового забезпечення розвитку	0,26	0,32	0,45	0,46	0,27	0,29	0,22	0,28	0,30	0,34	0,18
	Фінансування заборгованості	0,00	0,02	0,00	0,00	0,05	0,04	0,02	0,04	0,03	0,04	0,01
	K_{int}	1,18	1,25	1,39	1,53	1,25	1,33	1,22	1,14	1,21	1,24	1,34
селище Бродецьке	Показники	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
	Оцінка фінансової забезпеченості і стану міжбюджетних відносин	0,75	0,50	0,61	0,54	0,40	0,42	0,53	0,69	0,54	0,54	0,62
	Оцінка фінансового забезпечення розвитку	0,3	0,7	0,3	0,4	0,5	0,4	0,2	0,3	0,4	0,4	0,1
	Оцінка фінансування заборгованості	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	K_{int}	1,08	1,20	0,95	0,94	0,91	0,81	0,72	0,98	0,94	0,94	0,71
село Пасинки	Показники	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**
	Оцінка фінансової забезпеченості і стану міжбюджетних відносин	0,39	0,35	0,41	0,63	0,51	0,49	0,77	1,01	1,05	1,37	1,68
	Оцінка фінансового забезпечення розвитку	0,57	0,37	0,02	0,46	0,26	0,52	0,05	0,15	0,55	0,87	0,0
	Оцінка фінансування заборгованості	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	K_{int}	0,96	0,73	0,43	1,09	0,78	1,01	0,82	1,16	1,60	2,24	1,68

Джерело: розраховано автором на основі даних Департаменту фінансів Вінницької обласної державної адміністрації.

У табл.2 подано результати розрахунків інтегральних коефіцієнтів. Розрахунок інтегрального коефіцієнта здійснювався за формулою 2.12:

$$K_{int} = [0{,}8K_a + 0{,}5K_{int} + 0{,}4K_{fs} + 0{,}05K_s + 0{,}3K_{vs} + 0{,}1K_c + 0{,}3K_{vz}] + [0{,}9K_{dev} + 0{,}8K_w + 0{,}6K_v + K_{ok} + 0{,}5K_{nt} + 0{,}5K_{tnt}] + [K_{cr} + 0{,}8K_{debt} + 0{,}8K_m] \quad (2.12)$$

Як видно з даних табл. 2, в 1 грн. доходів з урахуванням трансфертів бюджету міста Вінниці у 2012 р. було 0,36 грн. доходів, у 2014 р. – 0,37 грн., у 2015 р. – 0,59 грн.; у бюджеті селища Бродецьке в середньому протягом 2004–2015 рр. – 0,34 грн.; села Пасинки – 0,46 грн., у 2015 р. – 1 грн. Протягом 2004–2015 рр. на 1 грн. доходів бюджетів територіальних громад м. Вінниці в середньому було передбачено 0,1 грн. місцевих податків, селища Бродецьке – 0,15 грн. Методом експертних оцінок було визначено, що при $K_{int} < 1{,}5$, рівень фінансової стійкості доцільно вважати низьким; при $1{,}5 \leq K_{int} < 2{,}5$ –нормальним, при $K_{int} \geq 2{,}5$ – високим. Як видно з табл.2.3.5, рівень фінансової стійкості бюджету міста Вінниці та селища Бродецьке у 2004-2015 рр. є низьким. Рівень фінансової стійкості бюджету села Пасинки у 2013-2015 рр. за методикою інтегрального коефіцієнта є нормальним.

Поточна фінансова стійкість – це адаптація до локальної зміни зовнішнього середовища, оцінка якої передбачає аналіз статичних параметрів, поточної кон'юнктури та забезпечує підвищення ефективності управління ресурсами в короткостроковому періоді. Однак в умовах економічних перетворень виникає потреба у використанні науково обґрунтованої методики оцінки середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування, яка враховує динаміку та тенденції зміни окремих показників в середньостроковій перспективі, характеризує якість та ефективність бюджетного фінансування. Метод оцінки середньострокової фінансової стійкості за допомогою інтегрального коефіцієнта передбачає аналіз динаміки агрегованого показника. З метою вдосконалення методології оцінки фінансової стійкості бюджету базового рівня доцільно використовувати матричний метод, який передбачає поелементну оцінку коефіцієнтів фінансової самодостатності, фінансової незалежності та фінансування розвитку.

Матричний метод поелементної (кластерної) оцінки дозволяє виявити причини зміни рівня фінансової стійкості та з'ясувати напрями підвищення ефективності використання бюджетних коштів територіальної громади. Інструментарій оцінки фінансової стійкості за матричним методом складається із системи статичних і динамічних показників. Матриця параметрів містить набір значень, до яких застосовується бінарний підхід. Відповідність показника нормі позначається «+», невідповідність – «–».

Доцільно використовувати тримірну модель поточної фінансової стійкості бюджету місцевого самоврядування, яка складається з таких компонентів, як фінансова самодостатність, фінансова незалежність та фінансування розвитку, сформованих методом узагальнення. На першому етапі оцінки фінансової стійкості матричним методом встановлюється відповідність трьох коефіцієнтів кожного кластеру тримірної моделі бюджету місцевого самоврядування нормативним значенням (табл.3).

Таблиця 3. Матриця відповідності коефіцієнтів тримірної моделі бюджету місцевого самоврядування нормативним значенням

Кластер коефіцієнтів	Відповідність коефіцієнтів нормативним значенням			Рівень відповідності кластера коефіцієнтів нормативним значенням
	K_a(≥0,55)	K_{fs}(>0,8)	K_{int}(>0,35)	
Фінансової незалежності	+	+	+	високий
	+	-	+	нормальний
	-	+	+	
	+	+	-	
	+	-	-	
	-	-	+	
	-	+	-	
	-	-	-	низький
	K_c (≥ 0,9)	K_s(>2)	K_{vs}(≥0,55)	
Фінансової самодостатності	+	+	+	високий
	+	-	+	нормальний
	-	+	+	
	+	+	-	
	+	-	-	
	-	-	+	
	-	+	-	
	-	-	-	низький
	K_{tnt} (0,1-0,2)	K_v(≥0,45)	K_{dev}(≥0,4)	
Фінансування розвитку	+	+	+	високий
	+	-	+	нормальний
	-	+	+	
	+	+	-	
	+	-	-	
	-	-	+	
	-	+	-	
	-	-	-	низький

Джерело: складено автором.

Фінансова самодостатність бюджету місцевого самоврядування може бути охарактеризована коефіцієнтами покриття, бюджетної достатності та відносної бюджетної достатності. Як видно з табл.4, коефіцієнти кластерів фінансування розвитку та фінансової самостійності бюджету м. Вінниці за 2004–2014 рр. характеризувалися низьким рівнем відповідності нормативним значенням, коефіцієнти фінансової самодостатності бюджету м. Вінниці 2011–2013 рр. – високим.

Таблиця 4. Матриця оцінки коефіцієнтів тримірної моделі фінансової стійкості бюджету м. Вінниці за період 2004-2015 рр.

Кластер коефіцієнтів	Рік	Відповідність коефіцієнтів нормативним значенням			Рівень відповідності кластера нормативним значенням
		K_a(≥0,55)	K_{fs}(>0,8)	K_{int}(>0,35)	
Фінансової незалежності	2004	+	-	-	нормальний
	2005	+	-	-	нормальний
	2006	+	-	-	нормальний
	2007	+	-	-	нормальний
	2008	+	-	-	нормальний
	2009	+	-	-	нормальний
	2010	+	-	-	нормальний
	2011	+	-	-	нормальний
	2012	-	-	-	низький
	2013	-	-	-	низький
	2014	-	-	-	низький
	2015	+	-	-	нормальний
		K_c (≥ 0,9)	K_s(>2)	K_{vs}(≥0,55)	
Фінансової самодостатності	2004	+	-	+	нормальний
	2005	+	-	+	нормальний
	2006	+	-	+	нормальний
	2007	+	-	+	нормальний

	2008	+	+	+	високий
	2009	+	+	+	високий
	2010	+	+	+	нормальний
	2011	+	+	+	високий
	2012	+	+	+	високий
	2013	+	+	+	високий
	2014	+	+	+	високий
	2015	+	+	+	високий
		K_{tnt} (0,2-0,3)	K_v(≥0,3)	K_{dev}(≥0,3)	
Фінансування розвитку	**2004**	-	-	-	низький
	2005	-	-	-	низький
	2006	-	-	-	низький
	2007	-	-	-	низький
	2008	-	-	-	низький
	2009	-	-	-	низький
	2010	-	-	-	низький
	2011	-	-	-	низький
	2012	-	-	-	низький
	2013	-	-	-	низький
	2014	-	-	-	низький
	2015	-	-	-	низький

Джерело: складено автором

На другому етапі оцінки фінансової стійкості бюджету місцевого самоврядування матричним методом здійснюється кластерна оцінка поточної фінансової стійкості (табл.5).

Таблиця 5. Матриця кластерної оцінки поточної фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування

Рівень відповідності кластера коефіцієнтів нормативним значенням			**Тип поточної фінансової стійкості бюджету**
фінансової самодостатності	**фінансової незалежності**	**фінансування розвитку**	
високий	високий	високий	1. Високий
високий	високий	нормальний	
нормальний	високий	високий	
високий	нормальний	високий	
нормальний	нормальний	нормальний	2. Нормальний
високий	нормальний	нормальний	
нормальний	нормальний	високий	
нормальний	високий	нормальний	
			3. Низький:
високий	низький	високий	3.1 нестійкий
низький	високий	високий	
високий	високий	низький	
низький	нормальний	нормальний	
нормальний	низький	нормальний	
нормальний	нормальний	низький	
нормальний	високий	низький	
високий	нормальний	низький	
низький	нормальний	високий	
низький	високий	нормальний	
високий	низький	нормальний	
нормальний	низький	високий	
низький	низький	високий	3.2.незадовільний
високий	низький	низький	
низький	високий	низький	
нормальний	низький	низький	
низький	низький	нормальний	
низький	нормальний	низький	
низький	низький	низький	3.3 критичний

Джерело: складено автором

Визначається тип поточної стійкості залежно від рівня стійкості бюджету за компонентами тримірної моделі.

У табл.6 наведено результати оцінки поточної фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування Вінницької області матричним методом кластерної оцінки фінансової стійкості бюджету. Методом інтегрального коефіцієнта було визначено низький рівень фінансової стійкості бюджету м. Вінниці. Такі ж результати були отримані при використанні матричного методу кластерної оцінки, однак використання останнього дозволяє вдосконалити метод інтегрального коефіцієнта, зокрема, деталізувавши низький тип фінансової стійкості у 2015 р. як нестійкий, та визначивши наявність відхилення коефіцієнтів фінансування розвитку та фінансової самостійності від нормативних значень. Для селища Бродецьке у 2011–2013рр. було визначено критичний тип фінансової стійкості, що спричинено низькими рівнями коефіцієнтів самодостатності, незалежності та розвитку.

Тип фінансової стійкості бюджету села Пасинки у 2015 р. оцінений методом інтегрального коефіцієнта як нормальний. Матричний метод дозволяє прослідкувати наявність нестійкого типу фінансової стійкості, так як у 2015 р. і у бюджеті села Пасинки відсутні капітальні видатки, доходи бюджету розвитку, офіційні трансферти, зменшилася частка податкових та неподаткових надходжень, до того ж повноваження місцевого самоврядування суттєво обмежені, що зменшує обсяги та якість суспільних послуг.

Таблиця 6. Матриця кластерної оцінки поточної фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування Вінницької області за 2004-2015 рр.

	Рік	Рівень відповідності кластера коефіцієнтів нормативним значенням			Тип поточної фінансової стійкості
		фінансової самодостатності	фінансової незалежності	фінансування розвитку	
місто Вінниця	**2004**	нормальний	нормальний	низький	нестійкий
	2005	нормальний	нормальний	низький	нестійкий
	2006	нормальний	нормальний	низький	нестійкий
	2007	нормальний	нормальний	низький	нестійкий
	2008	високий	нормальний	низький	нестійкий
	2009	високий	нормальний	низький	нестійкий
	2010	нормальний	нормальний	низький	нестійкий
	2011	високий	нормальний	низький	нестійкий
	2012	високий	низький	низький	незадовільний
	2013	високий	низький	низький	незадовільний
	2014	високий	низький	низький	незадовільний
	2015	високий	низький	нормальний	нестійкий
селище Бродецьке	**2004**	нормальний	нормальний	низький	нестійкий
	2005	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2006	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2007	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2008	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2009	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2010	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2011	низький	низький	низький	критичний
	2012	низький	низький	низький	критичний
	2013	низький	низький	низький	критичний
	2014	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2015	нормальний	низький	низький	незадовільний
село Пасинки	**2004**	низький	низький	низький	критичний
	2005	нормальний	низький	нормальний	нестійкий
	2006	низький	низький	низький	критичний
	2007	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2008	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2009	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2010	нормальний	низький	низький	незадовільний
	2011	низький	низький	низький	критичний
	2012	низький	високий	низький	незадовільний
	2013	низький	високий	нормальний	нестійкий
	2014	низький	високий	нормальний	нестійкий
	2015	нормальний	високий	низький	нестійкий

Джерело: складено автором.

Матричний метод кластерної оцінки дозволяє уточнювати результати оцінки фінансової стійкості методом інтегрального коефіцієнта (табл.7).

Таблиця 7. Оцінка середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування

Тип поточної фінансової стійкості	Характер зміни типу поточної стійкості протягом останніх трьох років	Прогнозований тип середньострокової стійкості
високий	збереження	високий
	перехід до нормального типу	нормальний
	перехід до нестійкого типу	нестійкий
	перехід до незадовільного типу	незадовільний
	перехід до критичного типу	критичний
нормальний	перехід до високого типу	високий
	збереження	нормальний
	перехід до нестійкого типу	нестійкий
	перехід до незадовільного типу	незадовільний
	перехід до критичного типу	критичний
нестійкий	перехід до високого типу	нормальний
	перехід до нормального типу	нестійкий
	збереження	нестійкий
	перехід до незадовільного типу	незадовільний
	перехід до критичного типу	критичний
незадовільний	перехід до абсолютного типу	нормальний
	перехід до нормального типу	нормальний
	перехід до нестійкого типу	нестійкий
	збереження	незадовільний
	перехід до критичного типу	критичний
критичний	перехід до абсолютного типу	нестійкий
	перехід до нормального типу	незадовільний
	перехід до нестійкого типу	нестійкий
	збереження	критичний

Джерело: [90]

Практичні результати оцінки середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування Вінницької області наведені в табл. 8.

Таблиця 8. Оцінка середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування Вінницької області

Адміністративно-територіальна одиниця	Тип поточної фінансової стійкості	Характер зміни типу поточної стійкості протягом останніх трьох років	Прогнозований тип середньострокової стійкості до 2017 р.
м. Вінниця	Незадовільний (2013-2014)	перехід до нестійкого типу	нестійкий
	Нестійкий (2015)	збереження	нестійкий
селище Бродецьке	Критичний (2013)	перехід до незадовільного типу	незадовільний
	Незадовільний (2014-2015)	збереження	незадовільний
село Пасинки	Нестійкий (2013-2015)	збереження	нестійкий

Джерело: складено автором

Як видно з табл.8, для міста Вінниці та села Пасинки характерний прогнозований нестійкий тип довгострокової фінансової стійкості, селища Бродецьке – незадовільний, який характеризується невідповідністю нормативним значенням коефіцієнтів фінансування розвитку і фінансової самостійності. Існує необхідність підвищення обсягів фінансування капітальних видатків, збільшення питомої ваги власних доходів у дохідній частині бюджету. Доцільно розширити базу наявних підходів оцінки стійкості показником додатково залучених ресурсів та показником темпу приросту обсягів виробництва даної адміністративно-територіальної одиниці.

Висновки. В умовах економічних перетворень вагомою є науково обґрунтована методологія оцінки поточної та середньострокової фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування, що сприяє

виваженому визначенню фінансового стану адміністративно-територіальних одиниць та дієвому управлінню місцевими фінансами. Матричний метод кластерної оцінки фінансової стійкості передбачає послідовну оцінку відповідності коефіцієнтів фінансової самодостатності, фінансування економічного розвитку, що дозволить підвищити керованість системою управління місцевими фінансами.

Список використаних джерел

1. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / Пер. з нім. – Київ : Либідь, 2000. – 609 с.

2. Бюджетний кодекс України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua

3. Гришин В. А. Критерии состояния бюджета региона [Електронний ресурс] / В.А. Гришин – Режим доступу: http://www.mstu.edu.ru

4. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua

5. Поляк Г.Б. Бюджетная система России: научное пособие / Г.Б. Поляк. – Москва : Юнити Дана, 2001. – 540 с.

6. Старостенко Н. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста / Н. Старостенко // Економіка України. – 2005. – №9. – С. 38–47.

7. Крук О.М. Аналіз фінансової стійкості місцевого бюджету / О.М. Крук // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – №2. – С. 193 – 197.

8. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І.Я. Чугунов, В.Д. Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – №4. – С.79-91.

9. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. – Київ : НДФІ, 2005. – 259 с.

10. Циммерманн Х. Муниципальные финансы / Х. Циммерманн; пер.с нем. – Москва : Дело и Сервис, 2003. – 352 с.

References

1. Blankart Sh. Derzhavni finansy v umovakh demokratii: vstup do finansovoi nauky / Per. z nim. K. : Lybid, 2000. 609 s.

2. Byudzhetniy kodeks Ukraini. (2010). [Budget Code of Ukraine]. : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 [in Ukrainian].

3. Hryshyn, V.A. Kryteryy sostoyanyya byudzheta rehyona : http://www.mstu.edu.ru

4. Zakon Ukrayiny «Pro mistseve samovryaduvannya» vid 21.05.1997 № 280/97-VR. [The Law Ukraine «On Local Government» from 21.05.1997 № 280/97-VR]. : http:// zakon.rada.gov.ua

5. Polyak, H.B. (2001). Byudzhetnaya systema Rossyy: nauchnoe posobye M. : Yunyty Dana. – 540 p.

6. Starostenko, N. (2005). Metodychni pidkhody do otsinky finansovoyi stiykosti byudzhetu mista // Ekonomika Ukrayiny. – No 9. – P 38–47.

7. Kruk, O.M. (2011). Analiz finansovoyi stiykosti mistsevoho byudzhetu // Visnyk Donets'koho universytetu ekonomiky ta prava. – No2. – S. 193 – 197.

8. Chugunov I.Ya., Makogon V.D., (2014). Biudzetno-podatkova polityka v umovach instytucijnych peretvoren // Visnyk KNTEU. No4. S.79-91.

9. Chuhunov I.Ya. (2005). Teoretychni osnovy systemy byudzhetnoho rehulyuvannya. K.: NDFI. 259 p.

10. Cymmermann Ch. (2003). Munycypalnie fynansi / per.s nem. M. : Delo y Servys. 352 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Далєвська Тетяна Анатоліївна, к.е.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Андрія Первозванного буд.48 кв.90, м. Вінниця, 21030, Україна
e-mail: tanya_dal@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Далевская Татьяна Анатольевна, к.э.н.
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университету
ул.Андрея Первозванного д. 48, кв.90, г. Винница, 21030, Украина
e-mail: tanya_dal@mail.ua

DATA ABOUT THE AUTHOR
Dalievska Tetyna Anatoliivna, Ph.D.
Vinnitsa Institute of trade and economic
Kyiv national University of trade and economic
vul. Andriya Pervozvannogo 48/90, Vinnitsa, 21030, Ukraine
e-mail: tanya_dal@mail.ru

УДК :336.14:338.27

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ МІСТА

Семененко О.Г.,
Зелик С.С.,
Боголіб М.А.

Метою роботи *є опрацювання теоретичних принципів і методик економічного моделювання та прогнозування дохідної частини бюджету територіальної громади, вивчення особливостей та факторів, що впливають на формування цієї частини бюджету, а також обґрунтування наслідків від прийняття найбільш ймовірних сценаріїв при плануванні наповнення дохідної частини бюджету міста, на основі методів теорії ієрархій.*

Методи, що були використані в процесі дослідження. *Застосовано системний підхід та методології економічного, статистичного та економіко-математичного аналізу для вивчення тенденцій основних факторів, що впливають на формування бюджету міста*

Результати роботи*. В сучасних умовах децентралізації влади, реформування органів місцевого самоврядування, безсумнівно виникла необхідність у всебічному вивченні та вдосконаленні фінансового механізму формування бюджетів міст і територій. Тому планування і прогнозування такого бюджету, на основі більш гнучких і сучасних методологій економічних досліджень, стає актуальним досягненням для будь-якої соціально-економічної системи.*

Висновки*. Впровадження якісно нових підходів і методів у процес формування бюджету міста необхідно здійснювати на всіх стадіях управління бюджетними ресурсами: прогнозування і планування доходів бюджету, моніторингу, оцінки та контролю показників наповнення бюджету, регулювання процесу формування, розподілу і використання бюджетних коштів. Якість та точність цих процесів напряму впливає на формування видатків бюджету та можливості оптимально використовувати фінанси місцевих громад та виконувати програми розвитку територій.*

Ключові слова*. дохідна частина бюджету, методи прогнозування, динаміка статей доходу міста, плани наповнення бюджету.*

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ И ПЛАНИРОВАНИЕ ДОХОДНОЙ ЧАСТИ БЮДЖЕТА ГОРОДА

Семененко Е.Г.,
Зелик С.С.,
Боголиб М.А.

Целью работы *является разработка теоретических принципов и методик экономического моделирования и прогнозирования доходной части бюджета территориальной общины, изучение особенностей и факторов, влияющих на формирование этой части бюджета, а также, обоснование последствий принятия наиболее вероятных сценариев при планировании наполнения доходной части бюджета города, на основе методов теории иерархий.*

Методы, которые были использованы в процессе исследования*. Применен системный подход и методологии экономического, статистического и экономико-математического анализа для изучения тенденций основных факторов, влияющих на формирование бюджета города.*

Результаты работы*. В современных условиях децентрализации власти, реформирования органов местного самоуправления, несомненно, возникла необходимость во всестороннем изучении и совершенствовании финансового механизма формирования бюджетов городов и территорий. Поэтому планирование и прогнозирование такого бюджета, на основе более гибких и современных методологий экономических исследований, становится актуальным достижением для любой социально-экономической системы.*

Выводы. *Внедрение качественно новых подходов и методов в процесс формирования бюджета города необходимо осуществлять на всех стадиях управления бюджетными ресурсами: прогнозирования и планирования доходов бюджета, мониторинга, оценки и контроля показателей наполнения бюджета, регулирования процесса формирования, распределения и использования бюджетных средств. Качество и точность этих процессов напрямую влияет на формирование расходов бюджета и возможности оптимально использовать финансы местных общин, а так же выполнять программы развития территорий.*

Ключевые слова: *доходная часть бюджета, методы прогнозирования, динамика статей дохода города, планы наполнения бюджета.*

FORECASTING AND PLANNING REVENUES OF CITY BUDGET

Semenenko O.G.,
Zelik S.S.,
Boholib M.A.

The aim of article i*s development OF the theoretical principles and techniques for economic modeling and forecasting of budget revenues territorial community, study of the characteristics and factors affecting the*

formation of the budget and study OF the effects of the adoption of the most likely scenarios when planning filling the revenue side of the city, based on theory methods hierarchies.

The methods, which were used in the study. *Applied a systematic approach and methodology of the economic analysis, statistical analysis and economic- mathematical analysis to examine trends in key factors influencing the formation of the city budget.*

The results of the work. *In modern conditions OF the decentralization of power AND THE reform of local government, IT IS necessary to study the financial mechanism of formation of budgets of cities and territories.* So, *planning and forecasting of the budget, based on a more flexible and modern methodologies for Economic Research, is important accomplishment for any social and economic system.*

Conclusions*. The introduction of new approaches and methods in the formation of the city budget must be implemented at all stages OF FORMATION of budget resources, forecasting and planning revenues, the monitoring of budget revenues, in regulation process of formation, distribution and use of budgetary funds. The quality and accuracy of these processes directly influences the expenditure budget and the possibility of optimal use of finance and carry out development programs territories.*

Keywords: *budget revenues, forecasting methods, dynamics of the articles of revenue the city, plans filling of the budget.*

Виклад основного матеріалу. Міські (місцеві) бюджети уособлюють сукупність фінансової та економічної діяльності органів місцевого самоврядування, через прийняття управлінських рішень, в процесі формування та використання централізованих фондів грошових коштів, з метою виконання покладених на них функцій і завдань.

Особливості формування місцевих бюджетів визначаються державним і адміністративно-територіальним устроєм країни, розмежуванням повноважень між рівнями державного управління і місцевого самоврядування, соціально-економічним розвитком територій. Бюджет міста є основним засобом фінансування програм місцевого розвитку та відіграє важливу роль у вирішенні економічних, фінансових і соціальних завдань адміністративно-територіальної одиниці [15, С. 8].

Формування бюджету здійснюється шляхом використання різних методів:

- Автоматичний метод, здійснюється шляхом перенесення минулорічних підсумків бюджету на новий період;

- Метод безпосередньої оцінки, базується на вивченні передбачуваних умов близьких до реальних, на основі яких визначаються доходи і витрати бюджету;

- Планування – прогнозування -- розробка бюджету (метод ППР), передбачає врахування стратегічних програм, коли прогнозуються необхідні ресурси для здійснення поставлених завдань;

- Постатейне бюджетування, проводиться детальне обґрунтування видатковий статей бюджетних коштів;.

- Метод програмно-цільового бюджетування, визначає, які для кожного відомства повинні бути сформульовані цілі діяльності та варіанти їх досягнення шляхом використання різних підходів фінансування;

- Нульове бюджетування - передбачає складання проектів бюджету, не враховуючі планові і фактичні показники попередніх періодів, бюджетної основою в даному методі виступають прогнозований рівень продажів, розрахунки та ін;

- Метод програмно-цільового бюджетування – дозволяє вибрати оптимальний рішення, оцінити їх ефективність і спрогнозувати наслідки [9, С.544].

З метою забезпечення реалізації ефективного механізму формування бюджету міста, необхідне застосування таких методів та інструментів, як: аналіз і економічна оцінка структури бюджету, моніторинг виконання доходів і витрат, збалансування бюджету міста в системі міжбюджетних відносин, вибір найбільш оптимального плану на основі перспективного прогнозування дохідної частини бюджету міста.

Прогнозування і планування, поруч з координацією і контролем, є важливими елементами формування цілісної системи управління бюджетною системою. [18; С. 5].

Головне призначення прогнозування, як однієї зі специфічних форм планової діяльності, полягає в аналізі та виявленні основних закономірностей і тенденцій розвитку показників системи, в передбаченні змін умов і факторів цього розвитку, створенні наукової бази для розробки довгострокової економічної політики і прийняття рішень щодо її реалізації.

Економічне прогнозування слід розглядати як необхідний і важливий науково-аналітичний етап загального процесу планування. Разом з тим, воно спрямоване не на розробку конкретних планових заходів, а на обґрунтування тенденцій розвитку соціально-економічних процесів, визначення проблем, які необхідно вирішити в майбутньому [20, С. 8].

Згідно Закону України «Про державне прогнозування, планування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України та її регіонів», державне прогнозування економічного і соціального розвитку економічної системи - науково обґрунтоване передбачення: напрямків розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки і соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і термінів досягнення параметрів економічного і соціального розвитку [8].

Для здійснення обґрунтованих економічних прогнозів у сучасних умовах необхідно істотне переосмислення використовуваних методів економіко-математичного моделювання.

Використання адекватних математичних підходів для аналізу і прогнозування розвитку економічних систем дозволяє підвищити ефективність їх функціонування і сприяти отриманню додаткового економічного ефекту [10, С. 14].

Методи прогнозування - сукупність заходів і способів мислення, яке можливе на основі аналізу ретроспективних даних, екзогенних і ендогенних зв'язків об'єкта прогнозування, а також вимірювань їх в межах явища або процесу, який розглядається, ймовірний висновок щодо майбутнього розвитку об'єкта [4].

Методи прогнозування повинні відповідати таким вимогам:

- поєднання суб'єктивної цінності й об'єктивної значущості оцінок;
- чітке застосування оцінок, яке не допускає різних тлумачень щодо вибору методів;
- створення можливості накопичення статистичної інформації та її використання для прогнозування.

Система оцінки та вибору методів прогнозування включає такі блоки:

- ретроспективного аналізу;
- постановки завдання;
- виявлення зовнішніх і внутрішніх зв'язків об'єкта;
- перевірки відповідності та придатності вихідної інформації.

Виходячи з цілей прогнозу, здійснюється вибір його виду. В даний час, за оцінками вчених, нараховується понад 150 різних методів прогнозування, але на практиці використовується тільки два-три десятки [20; С. 6].

Однак такі методи не дають очікуваного результату, тому економічна наука все частіше звертається до більш інноваційних підходів в прогнозуванні, наприклад моделювання на основі нейронних мереж, і теорії не чіткої логіки.

Формування місцевих бюджетів відбувається за рахунок доходів від інструментів різного типу. Виділяють три інструменти:

- податковий;
- неподатковий;
- та доходи від цільових фондів.

Доходи від податкового інструменту є найбільш бюджетоформуючими і вони становлять основну частину консолідованого доходу.

Відповідно до Бюджетного кодексу податковими надходженнями до місцевих бюджетів територіальних громад є:

- 60% на доходи фізичних осіб;
- 25% екологічного податку;
- 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів;
- 100% єдиного податку;
- 100% на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності;
- 100% податку на майно (нерухомість, земля, транспорт) [3, с. 64, 69- 71].

Крім того, встановлені наступні збори та інші платежі до місцевих бюджетів об’єднаних територіальних громад:

- державне мито;
- плата за надання адміністративних послуг, адміністративні штрафи та штрафні санкції;
- збір за місця паркування транспортних засобів;
- туристичний збір;
- плата за ліцензії та сертифікати на певні види господарської діяльності;
- надходження від орендної плати за користування майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності;
- рентні плати за користування надрами (в т.ч. для видобування корисних копалин), за спеціальне використання води та водних об’єктів, лісових ресурсів;
- орендна плата за водні об’єкти, їх частини;
- плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів (банківські депозити);
- концесійні платежі щодо об’єктів комунальної власності;
- 75% коштів відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва;
- 50% грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього середовища внаслідок господарської та іншої діяльності;
- 10% вартості питної води від суб’єктів підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів;
- 1,5% коштів від використання (реалізації) частини виробленої продукції, що залишається у власності держави відповідно до угод про розподіл продукції, та/або коштів на території громад, де знаходиться відповідна ділянка надр (газ, нафта) [9, С. 545].

Витрати бюджетів громад формуються і направляються на виконання делегованих державою повноважень і здійснення програм і заходів, передбачених і визначених радою. З огляду на складне становище з фінансовим забезпеченням виконання делегованих повноважень місцевих рад, при затвердженні бюджетів місцевого самоврядування на рік, виділяють фінансові ресурси на фінансування

потреб галузей соціально-культурної сфери за рахунок власних надходжень, тобто, відволікаючи кошти з місцевих програм змісту і розвитку житлово-комунального господарства, транспорту, молодіжного кредитування і ряду інших. Найбільшу частину в загальному обсязі видатків бюджетів громад займають витрати на захищені статті: заробітна плата, нарахування на заробітну плату, комунальні послуги, енергоносії, медикаменти і становлять вони від 80% до 90% [15].

Для забезпечення ефективного механізму управління доходами і витратами бюджету міста, необхідно мати чітке уявлення про ресурси бюджету і їх використанні. Для вирішення такого важливого в фінансовому відношенні завдання, необхідно провести комплексний системний аналіз наявних ресурсів бюджету і напрямків їх використання. Організаційна модель прийняття управлінських рішень по бюджету з використанням сучасних методів комплексного системного аналізу складається з:

1.Суб'єктів управління ресурсами бюджетної системи:
- законодавчих органів (ВРУ);
- виконавчої влади (КМУ, місцевих рад);
- органів оперативного управління бюджетом (МФУ, МДС, ДФІ, ПФУ, НБУ, ДКЦПФР);
- органів не фінансового профілю (МВС, СНБУ, Генеральна Прокуратура)

2.Об'єктів управління:
- доходів бюджету;
- витрат бюджету).

3.Функцій управління :
- організації бюджетного процесу;
- прогнозування і планування доходів і видатків бюджету;
- обліку доходів і видатків загального та спеціального фондів бюджету на основі бюджетної класифікації;
- контролю за надходженням доходів і фінансуванням видатків загального та спеціального фондів бюджету.

4. Методів управління:
- горизонтального і вертикального аналізу;
- кореляційного і регресійного аналізу;
- системного аналізу і синтезу;
- математичного моделювання і прогнозування;
- методів дедукції і індукції;
- методів елімінування (ланцюгових підстановок);
- факторного і трендового аналізу [15 с. 97].

Комплексний системний аналіз дохідної та видаткової частин бюджету міста знаходиться в тісному взаємозв'язку з усіма функціями управління бюджетними ресурсами, а отже, застосування і використання методів математичного моделювання і прогнозування, кореляційного і регресійного аналізу, горизонтального і вертикального аналізу, системного аналізу і синтезу, статистичного аналізу дозволить максимально збільшити якість прийняття управлінських рішень з питань бюджету і, в цілому, підвищить ефективність управління ресурсами бюджету міста.

Метою написання статті є дослідження дохідної частини бюджету для побудови адекватного перспективного плану, тому аналіз виконання дохідної частини бюджету є невід'ємною частиною майбутніх досліджень.

На прикладі відстеження динаміки доходів бюджету міста Переяслав-Хмельницький з 2013 по 2016 рік, ми зробили наступні висновки [19].

По загальному фонду з 2013 року по 2016 рік податкові надходження до бюджету міста збільшилися в 2 рази, з 3,35 млн. грн. в 2013 році до 66,2 млн. грн. в 2016 р. У порівнянні з 2015 роком ця стаття бюджету зросла на 35%. Найбільш прибутковою була стаття «Податкові надходження від фізичних осіб», що виросла з 2013 року по 2016 рік на 78% і, в порівнянні з 2015 роком. на 60,1%. На кінець 2016 року, порівнюючи з 2013 роком, зменшилися надходження: від рентної плати за використання ресурсів (на 9,9%); від зборів за провадження торговельної діяльності (в 2 рази); податків на прибуток підприємств (в 2 рази).

По спеціальному фонду в 2016 році, в порівнянні з 2013 роком, податкові надходження зменшилися в 153 раз, з 3,8 млн. грн. до 24,1 тис. грн., тобто фінансування бюджету розвитку в майбутньому може здійснюватися тільки з неподаткових надходжень. Також на 43% зменшився екологічний податок, за рахунок зменшення надходжень від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах. Неподаткові надходження за останні 4 роки по спеціальному фонду збільшилися на 166%, в основному за рахунок збільшення надходжень від бюджетних установ, від надходжень коштів від пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту, від власних надходжень бюджетних установ та надходжень від плати за послуги, які надаються бюджетними установами, згідно із законодавством. Достатні вагомими в цій частині доходу бюджету залишаються благодійні внески (в основному за надання послуг).

Практично в 3 рази зросли неподаткові надходження по загальному фонду, за рахунок збільшення в рази в 2016 році, в порівнянні 2013 роком, доходів від власності та підприємницької діяльності, частини чистого прибутку (доходу) державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, і так само - дивіденди (доход), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, плата за оренду.

Зменшення надходжень спостерігається з державних мит в середньому на 31%. Доходи від операцій з капіталом в 2016 році в порівнянні з 2013 роком збільшилися на 26% за спеціальним фондом і зменшилися в 150 рази за загальним фондом, через зменшення надходжень від продажу землі.

Тенденцію в зростанні за 4 роки мали і цільові фонди, які в порівнянні з 2013 роком збільшилися в 4 рази. Темп приросту до 2015 року склав 4,6%.

Офіційні трансферти в потоковому році, в порівнянні з базисним, збільшили свою величину на 150% (в 3 рази) з 38,3 млн. грн. до 123, 9 млн. грн. У співвідношенні з 2015 роком кількість офіційних трансфертів зменшилася на 1,4%.

В цілому тенденції доходів бюджету міста Переяслав-Хмельницького за 4 роки були зростаючі. У 2016 році план склав 179,6 млн. грн., факт: 194.8 млн. грн. Окремо: загальний фонд - 175.5 млн. грн., власні надходження - 4,1 млн. грн. Планований обсяг доходів загального фонду міського бюджету на 2016 рік (без офіційних трансфертів) затверджений в сумі 78626,2 тис. грн., а саме:

- податок з доходів фізичних осіб - 45793,0 тис. грн.;
- місцеві податки - 24148,7 тис. грн.;
- акцизний податок - 7300,00 тис. грн.;
- державне мито - 235,0 тис. грн ;
- надходження від орендної плати за користування майновим комплексом, що перебуває в комунальній власності - 360,00 тис. грн.;
- частина чистого прибутку - 14,40 тис. грн.
- податок на прибуток -14,90 тис. грн.;
- плата за надання адміністративних послуг - 743,00 тис. грн.;
- інші доходи - 17,2 тис. грн.;

Резюмуючи, можна сказати, що в останні роки доходи в бюджет міста мають стійку тенденцію до зростання і, не дивлячись на фінансові та політичні кризи, органи місцевого управління адекватно оцінювали дохідну частину бюджету.

Згідно проведеного аналізу ми запропонували наступний алгоритм прогнозування дохідної частини бюджету міста:

1. Побудова прогнозних моделей для вище означених частин бюджету на основі наступних методик. прогнозування на основі методу ковзної середньої; прогнозування на основі методу експоненціального згладжування; прогнозування на основі методик регресійного аналізу.
2. Порівняння отриманих результатів на якість і точність.
3. Коригування статистичної бази (за потреби) та коригування результатів моделювання.
4. Отримання уточнених даних по прогнозах.
5. Порівняння обрахованих значень з плановими показниками бюджету на 2017 рік, що розраховані за методом планово-програмного бюджетування.

Базою статистики для нашого дослідження стали поквартальні дані доходної частини бюджету міста з 2013 по 2016 року по спеціальним та загальним фондах [19].

В результаті проведеного аналізу первинних даних було виявлено суттєву не стаціонарність чинників, обумовлена нерівномірним нарахуванням різних видів доходів в різні періоди (Табл.1).

Якщо порівняти квартальні дані за 2013 і 2014 року бюджету по спеціальному фонду, то податкові нарахування були на рівні 25% від нарахувань в основний фонд. У 2015-2016 роках фінансування за цією статтею бюджету до спеціального фонду практично припинено і виявилося на рівні 3-3,2%. Такі тенденцій викликані змінами на законодавчому рівні і фінансовою кризою в економіці.

Формально все правильно. Але ці дані явно зменшують загальну статистичну однорідність і вносять в статистику так звані шумові перешкоди. І навряд чи в майбутньому доводиться розраховувати на значне зростання надходжень до дохідної частини бюджету по спеціальному фонду і така ситуація послаблює точність досліджень при прогнозах.

Отже, з метою підвищення точності відтворення вихідних даних, ми виконали моделювання на основний вибірці, а для сумнівних результатів здійснили видалення тих елементів, які зменшують загальну статистичну однорідність.

Оцінка значущості моделей ми проводили за значеннями F-критерієм Фішера і коефіцієнта детермінації, ґрунтуючись на тому, що в загальній постановці завдання прогнозування виходить з того, що тимчасові ряди, які прогнозуються, надалі поводитимуться відповідно до тих функціональних закономірностей, яким вони відповідали раніше. Значення критерію Фішера порівнювався з табличним значенням, що дозволило зробити висновок про придатність побудованої моделі для відтворення результуючого показника на базі наявних значень вхідних змінних.

Коефіцієнт детермінації показує, яка частка дисперсії результативної ознаки зумовлена варіацією пояснювальних змінних. Чим ближче значення до одиниці, тим більшу частку зміни залежного показника можна пояснити за рахунок варіації включених в модель вхідних факторів, отже економетрична модель добре апроксимує вихідні дані і її можна використовувати для прогнозування значень результативної ознаки.

Аналіз показав, що найкращі результати за цими критеріями, і за загальним фондом і за спеціальним фондом, показав метод експоненціального згладжування і ковзної середньої. Однак ці методи мають достатні

похибки. В основному вони добре визначають тенденцію в розвитку і підходять для прогнозування часових рядів, які не містять шуми. У нашому випадку, для кожної частини доходу бюджету ми пропонуємо скорегувати статистику (або скоротити або збільшити вибірку), провести нормалізацію даних і розрахувати прогноз.

Таблиця 1. Результати економіко-математичного моделювання дохідної частини бюджету по загальному та спеціальному фондах на 2017 рік (тис. грн.)

Дохід	Вид моделювання	Рівняння регресії (тренду)	R коефіцієнт кореляції	F - критерій Фішера	Прогноз				
					1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал	Усього
Загальний фонд									
Податкові надходження	регресійна модель	*6204,5+57044×t*	0,78	21,1	15902,1	16472,6	17043	17613, 5	67031,1
Не податкові надходження		*53,084+18,22×t*	0,80	24,0	362,8	381,1	399,3	417,5	1560,9
Доходи від операцій з капіталом		*1,285+0,0823×t*	0,32	1,6	2,77	2,69	2,8	2,9	11,2
Офіційні трансферти		*-1640+3141,1×t*	0,83	30,5	51764,6	54906,1	58047	61189,1	225907,4
Податкові надходження	Метод експоненціального згладжування		1,00	279,8	16246,9	17585,1	18539	19706,8	72078
Не податкові надходження			0,99	334,6	390,3	432,9	517,6	609,4	1950,2
Доходи від операцій з капіталом			1,00	587,5	2,69	2,72	3,3	4,1	12,8
Офіційні трансферти			0,77	0,8	55694,5	63791,6	75985	89386,5	284857,8
Податкові надходження	Метод ковзного середнього	*3022,1+761,9×t*	0,94	75,1	16965,2	16915,3	15987	18599,7	68468,1
Не податкові надходження		*0,84+18,06×t*	0,97	142,5	296,8	369,2	369,6	344,5	1380,1
Доходи від операцій з капіталом		*0,756+0,12×t*	0,88	35,8	2,80	2,9	3,0	3,2	11,9
Офіційні трансферти		*-9379+3032,2×t*	0,90	45,2	44108,4	41320,3	50032,4	51405,4	186866,4
Спеціальний фонд									
Податкові надходження	регресійна модель	*1633,5-114,78×t*	0,60	8,201	-306	-419,9	-534,1	-6489	-1907,9
Не податкові надходження		*394,04+12,23×t*	0,2	0,58	602	614,2	626,5	638,7	2481,6
Доходи від операцій з капіталом		*108,09-6,35×t*	0,56	6,54	-0,01	-6,4	-12,7	-19,1	-38,2
Цільові фонди		*20,41+1,36×t*	0,40	2,75	43,5	44,9	46,3	47,64	182,4
Податкові надходження	Метод експоненціального згладжування		0,99	787,1	5,2	3,4	2,6	1,47	12,7
Не податкові надходження			0,69	8,7	627,7	797,4	750,5	835,1	3010,8
Доходи від операцій з капіталом			0,99	176	0,2	0,09	0,04	0,013	0,33
Цільові фонди			0,67	6,6	35,8	37,6	32,06	31,01	136,5
Податкові надходження	Метод ковзного середнього	*2418,64-162×t*	0,83	21,6	-383	-782,2	-491,9	-884	-2541
Не податкові надходження		*24,5+47,41×t*	0,79	16,1	1020	922,7	839,5	871,4	3654,4
Доходи від операцій з капіталом		*129,71-6,76×t*	0,93	10,4	7,2	-22,9	-20,4	47,5	11,4
Цільові фонди		*14,83+1,88×t*	0,92	61,4	59,3	55,5	41,6	44,3	200,8

Розраховано на основі статистичних даних [19]

Виконавши ці процедури ми отримали наступні результати прогнозу дохідної частини бюджету міста на 2017 рік:

По загальному фонду:

Найбільш точною (після коригування вибірки) серед моделей з податкових надходжень виявилася експонентна економетрична модель виду:

$$y = 6323{,}1 \times e^{0{,}06t} \quad (1)$$

Коефіцієнт детермінації, критерій Фішера і прогнозна (середня) помилка моделі становить: 0,99, 1291,5 і 2,7% відповідно, що свідчить про точність, якісність і надійності отриманих результатів. Прогноз по податкових надходженнях до бюджету по загальному фонду на 2017 рік очікується на рівні:

За 1 квартал 1734,9 ± 90,45 тис. грн.; за 2 квартал 18598,5 ± 98,9 тис. грн.; за 3 квартал 19748,6 ± 107,5 тис. грн.; за 4 квартал 20969,8 ± 116,25 тис. грн.

Всього за 2017 рік рівень надходження від податків до бюджету міста Переяслав-Хмельницького складатиме 7685263 тис. грн.

Неподаткові надходження добре апроксимуються ковзним середнім 4 -го порядку. Прогноз значень цієї частини бюджету дало наступні результати: за 1 квартал 296,8 ± 8,5 тис. грн.; за 2 квартал 369,6 ± 9,8 тис. грн.; за 3 квартал 369,6 ± 2,3 тис. грн.; за 4 квартал 344,5 ± 4,7 тис. грн.

За статтею «Доходи від операцій з капіталом» була обрана експоненціальна регресія виду:

$$y = \frac{4,9}{e^{0,0055t}} \quad (2)$$

Таблиця 2. Результати прогнозування статей дохідної частини бюджету по спеціальному фонду на 2017 рік (тис. грн.)

Види доходу	Рівняння регресії (тренду)	Прогноз				
		1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал	Всього
Податкові надходження	$y = -18б4 + 2,4t$	3,2	5,6	8	10,4	27,2
не податкові надходження	Експоненціальне згладжування	650,22	726,50	649,01	589,14	2614,9
Доходи від операцій з капіталом	Експоненціальне згладжування	0,001	$1,06 \times 10^{-5}05$	$3,56 \times 10^{-5}$	$3,56 \times 10^{-6}$	0
Цільові фонди	*20,3+1,25×t*	41,55	42,8	44,05	45,3	173,7

Розраховано на основі статистичних даних [19]

У даній моделі коефіцієнт детермінації дорівнює 0,81, значення критерію Фішера при рівні значущості 0,95 і рівні свободи 13 дорівнює 32,7, що свідчить про адекватність моделі статистичними даними. Прогнозні інтервали для даного розділу основних доходів міста можна вважати рівними: за 1 квартал 1,9 ± 0,18 тис. грн.; за 2 квартал 1,8 ± 0,21 тис. грн.; за 3 квартал 1,748,6 ± 0,23 тис. грн.; за 4 квартал 11,6 ± 0,25 тис. грн. Загальна сума доходів від операцій з капіталом передбачається на рівні - 7,1 тис. грн.

За статтею «Офіційні трансферти» прогнозний тренд має вигляд

$$y = -9379,24 + 2601,24 \cdot t \quad (3)$$

Тоді відповідні прогнозні інтервали дорівнюватимуть:

За 1 квартал 34841,84 ± 71,17 тис. грн.; за 2 квартал 37443,08 ± 77,81 тис. грн.; за 3 квартал 40044,32 ± 84,59 тис. грн.; за 4 квартал 142654,56 ± 91,464 тис. грн. Загальна сума офіційних трансфертів у 2017 році для міста Переяслав-Хмельницького очікується на рівні 154974,8 тис. грн.

У підсумку ми отримали прогнозний план по основних статтях дохідної частини бюджету – Табл. 3.

Таблиця 3. Результати прогнозування дохідної частини бюджету міста Переяслав-Хмельницький по кварталам на 2017 рік (тис. грн.)

Види доходу	Загальний фонд					Спеціальний фонд				
	1	2	3	4	Усього	1	2	3	4	Усього
Податкові надходження	17534,9	18598,6	19748,6	20969,8	76852,0	3,2	5,6	8,0	10,4	27,2
Не податкові надходження	296,8	369,1	369,6	344,5	1380,1	650,2	726,5	649,01	589,14	2614,9
Доходи від операцій з капіталом	1,92	1,82	1,72	1,63	77150,2	0,001	0	0	0	0
Цільові фонди	34841,84	37443,1	40044,3	42645,6	154974,8	0	0	0	0	0
Види доходу	0	0	0	0	0	41,5	42,8	44,05	45,3	173,7
Усього	**52675,5**	**56412,7**	**60164,3**	**63961,6**	**233214,1**	**695,0**	**774,9**	**701,1**	**644,8**	**2815,8**

Розраховано на основі статистичних даних [19]

Порівняємо результати з плановими показниками отримані планово-програмним бюджетуванням.

Таблиця 4. Основні показники дохідного бюджету м. Переяслав-Хмельницький на 2017 рік за двома планами (тис. грн.)

Види доходу	Усього		Загальний фонд		Спеціальний фонд	
	Прогноз	План	Прогноз	План	Прогноз	План
Податкові надходження	76879,2	77289,8	76852,0	77264,8	27,2	25,0
Не податкові надходження	3995,0	4019,4	1380,1	1354,4	2614,9	2665,0
Доходи від операцій з капіталом	7,1	7,0	7,1	7,0	0,0	0,0
Цільові фонди	154974,8	151312,4	154974,8	151312,4	0,0	0,0
Види доходу	173,7	165,0	0,0	0,0	173,7	165,0
Усього	**236029,9**	**232793,6**	**233214,1**	**229938,6**	**2815,8**	**2855,0**

Розраховано на основі статистичних даних [19]

Як бачимо, державний план по бюджету досить оптимістичний, так як перевищує підсумки господарювання за 2016 рік практично на 19,4%. Прогнозний план збільшує доходи міста на 21%. Але такий

похід виправданий, так ми передбачили зростання трансфертів 2017 року, порівняно з попереднім, через державну політику збільшення мінімальної зарплати на кінець 2016 року, а саме зарплати вчителів і викладачів університету. Університет - містоутворююча установа і має значне число, як працівників, так і студентів, тому збільшення прожиткового мінімуму в 3 рази точно збільшить бюджет міста за рахунок податків.

Таки чином отримані результати прогнозування бюджету на основі економіко-математичних моделей можна вважати досить достовірними і реалістичними.

Переваги регресійних моделі, які застосовувалися нами при прогнозуванні доходів бюджету міста, полягають в можливості використання значно більшого числа незалежних змінних і коротких часових рядів, в фіксації взаємозв'язків досліджуваних змінних тільки на останні роки (рік) ретроспективного (минулого) періоду, і в практичному використанні порівняно з прийнятим таблично-цифровим методом аналізу оцінки виконання дохідної частини міського бюджету в цілому, для прийняття якісних, своєчасних і ефективних управлінських рішень.

Звичайно, застосування методологій нейронних мереж і нечіткої логіки могли б дати більш адекватне прогнозування показників. Але їх ми плануємо застосувати для моделювання середньострокового прогнозу бюджету на найближчі 5 років в подальших дослідженнях.

Розглянемо другий аспект системного аналізу дохідної частини бюджету – прогнозування майбутнього сценарію фактичного наповнення дохідної частини. Для цього застосуємо методологію ієрархій (аналітичного планування) [1; 22].

Аналітичне стратегічне планування направлено на вирішення завдань, які характеризуються в майбутньому невизначеністю. Це процес проектування ймовірного, логічного майбутнього і ідеальних станів.

На території міста Переяслав-Хмельницького основні макроекономічні показники закріплені в Програмах соціального і економічного розвитку на відповідний рік, які відображають загальні тенденції розвитку економіки, фінансів та соціальної сфери [19].

Бюджет міста має складні і дуже корельовані зв'язки. Як ми переконалися, він практично не описується системою простих рівнянь. Такі зв'язки сучасні економісти називають турбулентними, тобто з точки зору математики вони описуються динамічною системою диференціальних рівнянь, які практично не підлягають точному рішенню. Один з методів, що дозволяє спрогнозувати сценарій розвитку міста на основі прогнозного бюджету може стати метод ієрархій. В умовах прогнозованого нами і планового наповнення бюджету доходів ми пропонуємо два сценарії розвитку фінансування витрат бюджету на 2017 рік.

1. *Проекція сьогодення в майбутнє*: Дохідна частина бюджету виросте в середньому на 30% - 35%, що дозволить не тільки виконати всі бюджетні та міські виплати вчасно, а й істотно поповнити бюджет розвитку. Не дивлячись на істотне скорочення в кінці 2016 року кількості приватних підприємців, через зміни в податковому законодавстві, найбільші платники податків міста, а це 8 великих виробничих комплекси і державний університет імені Г. Сковороди, поповнять дохідну частину бюджету на рівні 2016 року і більше. Місцева влада впевнено гарантує підвищення рівня доходів населення в місті, в тому числі подальше підвищення заробітної плати, забезпечення середньої заробітної плати на економічно активних підприємствах на рівні не нижчому від середньої заробітної плати по місту. Буде продовжена політика спрощення процедур призначення всіх видів соціальної допомоги і субсидій, істотно покращитися фінансування і відповідно якість надання послуг комунальними підприємствами. Буде продовжено виконання програм щодо поліпшення благоустрою міста, так само закінчений капітальний ремонт центральних доріг міста. У наступному році будуть здійснені необхідні заходи по реконструкції рекреаційних зон (існуючих парків) міста, відремонтовані всі культурні центри та здійснено фінансування культурних, спортивних та інших заходів тільки за рахунок бюджету. Планується створення єдиної інформаційної інфраструктури виконавчих органів Переяслав-Хмельницької міської ради за рахунок впровадження єдиної політики управління інформаційно-телекомунікаційної сферою Переяслав-Хмельницької міської ради, виконавчих органів, комунальних підприємств та установ міської ради. Наступний рік буде стабільним як у фінансовій, так і в політичній сферах.

2. *Песимістичний прогноз*. Продовжиться фінансова криза і процес девальвації національної валюти. Зростання цін на сировину і матеріали призведе до підвищення собівартості продукції і зниження її конкурентоспроможності. Буде спостерігатися постійний брак оборотних коштів, в зв'язку з поширенням торговельними підприємствами практики відстрочення розрахунків за придбаний товар. Економічно невигідні умови реалізації товару через великі торговельні мережі, які поступово займають домінуючі позиції на ринку продовольчих і непродовольчих товарів, приберуть з ринку дрібних продавців і посередницькі фірми, що збільшить і без того критичний рівень безробіття і так само скоротить податкову частину бюджету. На різногалузевих підприємствах міста будуть діяти локальні інвестиційні проекти і бізнес-плани з розвитку виробництв, створення нових робочих місць, реконструкції, модернізації та інші, але більшість підприємств буде змушена згорнути їх через брак коштів. Зростання інфляції не встигає за ростом заробітної плати, що зменшує купівельну спроможність населення, відрахування в бюджет і можливість додаткової соціальної допомоги найбіднішим верстам населення. Всі освітні, культурні, містобудівні програми будуть згорнуті або фінансуватися з благодійних фондів. Всі кошти підуть тільки на сплату комунальних послуг та зарплату. Фактична цифра доходів бюджету знизиться в порівнянні з 2016 роком на 10-12%. Через це план бюджету за видатками не буде виконаний.

Майбутнє наповнення дохідної частини бюджету міста може бути представлено наступною схемою (рис.1).

Етап 1. Визначення ступеня впливу чинників на наповнення бюджету.

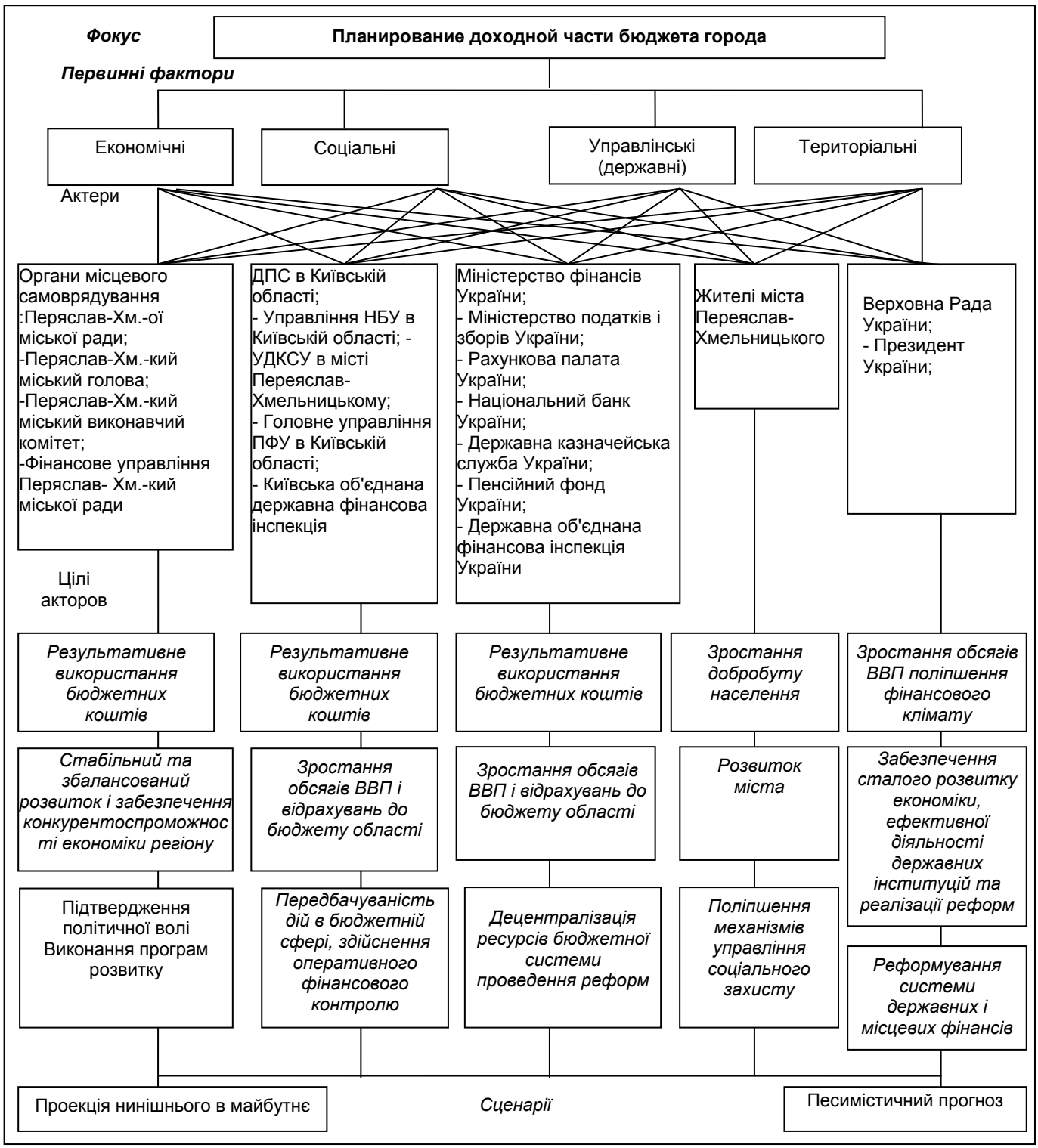

Рисунок 1. Ієрархія прямого процесу планування майбутнього наповнення бюджету міста на середньостроковий період [1]

З таблиці видно, що експерти вважають економічний фактор найбільш домінуючим.

Етап 2. Визначення ступеня впливу акторів на фактори. Вона визначалася як ступінь впливу на фактори другого рівня кожної пари акторів. Було побудовано 5 матриць для яких розраховувалися вектори пріоритетів. Результуюча таблиця представлена нижче (табл. 5).

Етап 3. Визначення важливості цілей акторів. Цілі акторів порівнюються попарно. В результаті ми отримали вектори пріоритетів, які відображають впорядкування і вагу цілей.

Етап 4. Знаходження ступенем важливості акторів щодо факторів впливів на бюджет міста. Оскільки на акторів: «Органи місцевого самоврядування» та «Держава» доводиться більше 50% максимальних значень, отже, в подальшому будемо використовувати цих акторів для отримання важелів сценаріїв. Власний вектор має вигляд (Табл.6).

Таблиця 5. Вплив вектора пріоритетів на акторов

Актори	Фактори			
	Економічний	Соціальний	Управлінський	Державний
Органи місцевого самоврядування	0,26	0,27	0,15	0,24
Органи обласного управління	0,26	0,30	0,17	0,24
Міністерства, макрорівня	0,32	0,24	0,23	0,27
Жителі міста	0,08	0,14	0,04	0,10
Верховна рада України; Президент України	0,08	0,07	0,41	0,15
Власне число	λ_{max} =1,87	λ_{max} =1,5	λ_{max} =0.68	λ_{max} =1,25

Таблиця 6. Значення власного вектора цілей для акторів

Актори	Власне число
Органи місцевого самоврядування	0,28
Органи обласного управління	0,23
Міністерства, макрорівня	0,23
Верховна рада України; Президент України	0,07
Жителі міста	0,20

Знайдемо найважливіші цілі для акторів, помноживши власний вектор цілі на вагу актора:

Для органів місцевого самоврядування

$$0,28\times\begin{vmatrix}0,34\\0,24\\0,31\\0,1\end{vmatrix}=\begin{vmatrix}0,092\\0,067\\0,089\\0,028\end{vmatrix}\begin{matrix}\text{Результативне використаня бюджетних коштів}\\ \\ \text{Виконання програм розвитку міста}\\ \\ \end{matrix}$$

Для Міністерства, держави

$$0,23\times\begin{vmatrix}0,49\\0,20\\0,21\\0,09\end{vmatrix}=\begin{vmatrix}0,112\\0,046\\0,0483\\0,02\end{vmatrix}\begin{matrix}\text{Результативне використаня бюджетних коштів}\\ \\ \text{Проведення реформ}\\ \\ \end{matrix}$$

Для органів обласного самоврядування

$$0,23\times\begin{vmatrix}0,37\\0,265\\0,20\\0,159\end{vmatrix}=\begin{vmatrix}0,085\\0,061\\0,046\\0,036\end{vmatrix}\begin{matrix}\text{Ріст об'ємів ВВП і відрахувань в бюджет області,}\\ \text{Результативне використаня бюджетних коштів}\\ \\ \\ \end{matrix}$$

Використовуючи 5 цілей з максимальним значеннями і нормалізуючи їх вага, отримаємо результуючий вектор ваги цілей:

$$\begin{bmatrix}0,37\\0,35\\0,15\\0,13\end{bmatrix}\begin{matrix}\text{Результативне використаня бюджетних коштів}\\ \textit{виконання програм розвитку міста}\\ \textit{ріст об'ємів ВВП и відрахувань}\\ \textit{проведення реформ}\end{matrix}$$

Отриманий нормований вектор потрібен для отримання важелів сценаріїв.

Етап 5. Визначення ступеня впливу сценаріїв на цілі акторів. Уявімо результати обробки матриць попарних порівнянь (табл. 7).

Для отримання ваги сценаріїв щодо фокуса ієрархії помножимо матрицю зі значеннями векторів пріоритетів сценаріїв на вектор ваги цілей:

$$\begin{pmatrix}0,332 & 0,151 & 0,083 & 0,394 & 0,04\\0,091 & 0,03 & 0,171 & 0,427 & 0,282\\0,158 & 0,349 & 0,324 & 0,062 & 0,108\end{pmatrix}\times\begin{pmatrix}0,28\\0,23\\0,23\\0,07\\0,2\end{pmatrix}=\begin{pmatrix}0,25\\0,2\end{pmatrix}\qquad(4)$$

Аналізуючи отриманий вектор пріоритетів сценаріїв, ми можемо вважати, що найбільш достовірним є перший сценарій «Проекція сьогодення в майбутнє». Але значення вектора пріоритетів другого сценарію не на багато відстає. Імовірність першого сценарію - 54%, а другого - 46%.

Таблиця 7. Ступінь впливу сценаріїв на цілі акторов

Сценарії	Результативне використання бюджетних коштів	Розвиток міста	Зростання обсягів ВВП і відрахувань до бюджету країни	Проведення реформ	Поліпшення механізмів управління соціального захисту
Проекція сьогодення в майбутнє	0,332	0,151	0,083	0,394	0,351
Песимістичний сценарій	0,091	0,030	0,171	0,427	0,537

На основі ймовірнісного підходу ми пропонуємо скорегувати майбутній план доходів бюджету міста Переяслав-Хмельницький на 2017 рік, використовуючи наш прогнозний план як оптимістичний, а державний - як песимістичний. Остаточний план доходів бюджету на 2017 рік міста Переяслав-Хмельницький матиме вигляд Табл.8.

Таблиця 8. Скориговані показники дохідного бюджету м. Переяслав-Хмельницький на 2017 рік (тис. грн.)

Види доходу	Усього		Загальний фонд		Спеціальний фонд	
	Прогноз	Скоригований план	Прогноз	Скоригований план	Прогноз	Скоригований план
Податкові надходження	76879,2	77068,1	76852,0	77041,9	27,2	26,2
Не податкові надходження	3995,0	4006,2	1380,1	1368,3	2614,9	2637,9
Доходи від операцій з капіталом	7,1	7,1	7,1	7,1	0,0	0,0
Офіційні трансферти	154974,8	153290,1	154974,8	153290,1	0,0	0,0
Цільові фонди	173,7	169,7	0,0	0,0	173,7	169,7
Усього	**236029,9**	**234541,2**	**233214,1**	**231707,4**	**2815,8**	**2833,8**

Висновки. Згідно проведеного дослідження, нами були зроблені наступні висновки:

1. Прогнозування і планування поруч з координацією і контролем є важливими елементами формування цілісної системи управління економікою. У всіх економічних системах прогноз є необхідною складовою частиною процесу фінансового планування і розробки фінансової політики. Він дає можливість окреслити контури і намітити результати економічного розвитку в плановому періоді на основі аналізу вихідних умов і очікуваних тенденцій господарського розвитку, а також намірів уряду в галузі фінансової політики.

2. В даний час, за оцінками вчених, нараховується понад 150 різних методів прогнозування, але на практиці використовується тільки два-три десятки. Серед яких можна виділити експертні методи, в тому числі теорію ігор, які в сучасних умовах турбулентності ринку є досить актуальними, а так само методи нейронних мереж і нечіткої логіки.

3. Бюджет міста є фінансовою основою розвитку адміністративно-територіальної одиниці і грає найважливішу роль у вирішенні економічних і соціальних завдань міста, функціонування його інфраструктури, житлово-комунального господарства, транспорту, будівництва. Основними напрямками використання ресурсів бюджету міста є фінансування соціального захисту і соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, культури, вони вимагають від органів місцевого самоврядування зважених, дієвих управлінських рішень щодо формування та використання міського бюджету в сучасних умовах розвитку економіки і фінансів, для досягнення ефективності забезпечення населення міста суспільно необхідними благами і послугами.

4. Аналіз динаміки наповнення бюджетних статей міста Переяслав-Хмельницький показав, що вона має (особливо в останні два роки) стійку тенденцію до зростання. У 2016 році план склав 179,6 млн. грн., факт: 194.8 млн. грн. В загальних обсягах: загальний фонд - 175.5 млн. грн., власні надходження - 4,1 млн. грн. Обсяг доходів загального фонду міського бюджету на 2016 рік (без офіційних трансфертів) затверджений в сумі 78626,2 тис. грн., що тільки на 1,4% менше запланованого.

5. Після проведеного аналізу наявної статистики та попередньої обробки даних було відзначено суттєва не стаціонарність, чинників, що обумовлена нерівномірним нарахуванням різних видів доходів в різні періоди. Тому обчислення були розбиті на два етапи: попередній прогноз і після коригування статистики - остаточні варіант прогнозу. В результаті застосування трьох базових методів прогнозування динамічних рядів: регресійного аналізу, методу ковзного середнього (по 4 кварталах) і експоненціального згладжування, отримані наступні результати. Прогноз по податкових надходженнях до бюджету по

загальному фонду на 2017 рік очікується на рівні 76852б3 тис. грн., що на 16% більше ніж у 2016 році, неподаткові надходження прогнозується збільшити на 5,8%, доходи від операцій з капіталом на 12,6 %. Офіційні трансферти збільшаться на 25% (у зв'язку зі збільшенням в рази зарплат практично половини населення міста з бюджету країни). По спеціальному фонду прогнозується збільшення податкових надходжень на 9,5%. Наповнення цільових фондів збільшиться на 10,3%, зменшення неподаткових надходжень буде на 21%. В цілому обсяг спеціального фонду прогнозується на рівні 2815,8 тис. грн., що на 19% менше ніж у 2016 році. Отриманий прогноз дещо відрізняється від плану затвердженого місцевими органами управління. Державний план по бюджету досить оптимістичний, так як перевищує підсумки господарювання 2016 року практично на 19%. Прогнозний план збільшує доходи міста на 21%.

6. В умовах проаналізованого і прогнозованого плану наповнення бюджету нами були запропоновані два сценарії розвитку подій на 2017 рік «проекція сучасного у майбутнє» і «песимістичний прогноз». Аналізуючи отриманий вектор пріоритетів сценаріїв, ми можемо вважати, що найбільш достовірним є перший сценарій «Проекція сьогодення в майбутнє». Але значення вектора пріоритетів другого сценарію не на багато відстає. Імовірність першого сценарію - 54%, а другого - 46%. На основі імовірнісного підходу ми скорегували майбутній план доходів бюджету міста Переяслав-Хмельницький на 2017 рік, використовуючи наш прогнозний план як оптимістичний, а державний як песимістичний, які помножили на розраховані ймовірності.

Список використаних джерел

1. Андрейчиков А.В. Анализ, синтез, планирование решений в экономике. Рук. пользователя. гл. 4. Методы принятия решений на основе теории нечетких множеств / сост. Андрейчиков А.В., Андрейчикова О. Н. - Москва: Финансы и Статистика, 2000 - 368 с.: ил.

2. Боголіб Т.М. Бюджет громади в системі міжбюджетних відносин // Україна, Scientifie journal «Science Rise». – 2015. – № 7/3. – С. 6–12.

3. Бюджетний кодекс [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 50-51. - 2010,. – 572с. - Режим доступу: http://www. rada.gov.ua. (дата звернення 8.02.2017).

4. Геєць В.М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Геєць та ін. ; Харк. нац. екон. ун-т. - Харків : ВД «Інжек», 2005. - 394 с. - Бібліогр.: с. 377-380. - укр.

5. Головня О.М. Проблеми інструментарію розвитку місцевого самоврядування в умовах забезпечення стабілізації економіки / О.М. Головня // Бізнес Інформ. – 2013. - № 11. – С. 132-137. - Бібліораф.: 8 назв.

6. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори»: від 20.05.1993 № 56-93 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua(дата звернення 8.02.2017).

7. Державна служба статистики України: веб-сайт. [Електронний ресурс]. - 2008.- Режим доступу:http://www.ukrstat.gov.ua. – Заголовок з екрану.

8. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 №1602–III. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www. rada.gov.ua. (дата звернення 8.02.2017)

9. Зелик С.С. Фінансовий механізм формування бюджету територіальної громади / С.С. Зелик. // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. Випуск. 29/2. - 2016. - С. 542-546. - Бібліогр.: 11 назв.

10.Інтелектуальні технології моделювання в інформаційно-аналітичній системі державної податкової служби : монографія / за заг. ред. Л.Л. Тарангул. – Київ : Алерта, 2010. – 358 с. - Бібліогр.:С.342-357. (наукове видання)

11.Калиновська Т.О. Поняття нормативно-правових актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування, їх юридична природа та ознаки / Т.О. Калиновська // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 168-175. – Бібліогр.: 20 назв.

12.Кірейцев Г.Г. Гроші. Фінанси. Кредит: Навчально-методичний посібник / Г.Г. Кірейцев, М.М. Александрова, С.О. Маслова. – Житомир : ЖІТІ, 2001 - 312 с. – Бібліогр.: 10 назв.

13.Клебанова Т.С. Методи прогнозування. Навчальний посібник / Т.С. Клебанова, В.В. Іванов, Н.А. Дубровина; Харківській державний економічний університет – Харьков : ви.-во ХДЕУ, 2002. – 372 с

14.Легкоступ І.І. Особливості формування місцевих бюджетів України та шляхи зміщення їх дохідної бази / І.І. Легкоступ // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. - No 3(106). – С. 165–170. - Бібліогр.: с. 170.

15.Маркуц Ю.І. Інноваційні підходи в управлінні ресурсами бюджету великого промислового міста: дис. …канд. екон. наук: 08.00.08 / Маркуц Юлія Ігорівна; М-во освіти і науки України, Київський нац. торговельно-економічний ун-т. – Київ, 2015. - 168 с.

16.Мацюра С.І. Трансферти в системі міжбюджетних відносин / С.І. Мацюра // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 5. – С. 223-229.

17.Містобудування, територіальне і стратегічне планування: організаційно-економічні, правові, суспільні та еколого-технологічні аспекти: монографія / під загальною редакцією д.е.н., професора Богачова С.В. – Макіївка: ТОВ «Цифрова типографія», 2014. – 534с.

18.Новикова Н.В. Прогнозирование национальной экономики: Учебно-методическое пособие / Н.В. Новикова, О.Г. Поздеева; Уральский гос ун-т. - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2007. - 138 с.

19.Офіційний сайт Переяслав-Хмельницької міської ради. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://phm.gov.ua/. - Заголовок з екрану.

20.Пашута М.Т. Прогнозування та макроекономічне планування: навч. посіб. / М.Т. Пашута, А.В. Калина ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. - К. : Вид-во Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 1998. - 192 с. - Бібліогр.: с. 182-183 (46 назв.)

21.Потеряйло И. Среднесрочное планирование в бюджетном процессе Украины / Потеряйло И. // Вестник КНТЭУ. – 2009. - № 4. – С. 38-45. - Бібліогр. 15 назв.

22.Семененко О.Г. Аналітичне планування розвитку молочної галузі на основі методу аналізу ієрархій: зб. наук. пр. / О.Г. Семененко // Економічний вісник університету: збірник наукових праць учених та аспірантів. Вип. 16/1. - Зб. наук. пр. – Переяслав-Хм. : ДВНЗ Пр-Хм. ДПУ. - 2011. – С. 49-55. - Бібліогр.: 8 назв.

23.Затонацька Т.Г. Середньострокове прогнозування бюджетних видатків: зарубіжний досвід / Т.Г. Затонацька, О.А. Шиманська // Фінанси України : науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. - 2012. - № 1. - С. 67-77 : рис. - Бібліогр. у виносках.

24.Сунцова О.О. Місцеві фінанси. Навч. посіб.[для студ. вищ. навч. закл. / О.О. Сунцова. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 488 с.

25.Усков І.В. Теоретичні підходи до досягнення збалансованості місцевих бюджетів / І.В. Усков // Економіка, фінанси, право. – 2011. – №4. – С. 19-22. – Бібліогр.: 10 назв.

References

1. Andreychikov A.V., Andreychikova O.N. Analiz, sintez, planirovanie resheniy v ekonomike. Ruk. polzovatelya. gl. 4. Metody prinyatiya resheniy na osnove teorii nechetkih mnozhestv – Moskva: Finasy i Statistika, 2000 - 368 s.

2. Bogolib T.M. Byudzhet gromadi v sistemi mizhbyudzhetnih vidnosin // Ukrayina, Scientifie journal «Science Rise». – 2015. – № 7/3. – S. 6–12.

3. Byudzhetniy kodeks // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini (VVR), № 50-51. - 2010,. – 572s. : http://www. rada.gov.ua.

4. Geets V.M., Klebanova T.S., Chernyak O.I., Ivanov V.V., Dubrovina N.A. Modeli i metodi sotsialno-ekonomichnogo prognozuvannya: pidruch. dlya stud. vishch. navch. zakl.; Hark. nats. ekon. un-t. - H. : VD «Inzhek», 2005. - 394 c.

5. Golovnya O. M. Problemi instrumentariyu rozvitku mistsevogo samovryaduvannya v umovah zabezpechennya stabilizatsiyi ekonomiki // Biznes Inform. – 2013. - № 11. – S.132-137.

6. Dekret Kabinetu Ministriv Ukrayini «Pro mistsevi podatki i zbori»: vid 20.05.1993 № 56-93 : http://zakon.rada.gov.ua

7. Derzhavna sluzhba statistiki Ukrayini: veb-sayt. : http://www.ukrstat.gov.ua.

8. Zakon Ukrayini «Pro derzhavne prognozuvannya ta rozroblennya program ekonomichnogo i sotsialnogo rozvitku Ukrayini» vid 23.03.2000 №1602 – III. : http://www. rada.gov.ua

9. Zelik S.S. Finansoviy mehanizm formuvannya byudzhetu teritorialnoyi gromadi // Ekonomichniy visnik universitetu: zbirnik naukovih prats uchenih ta aspirantiv. Vipusk. 29/2. - 2016. - s. 542-546.

10.Intelektualni tehnologiyi modelyuvannya v informatsiyno-analitichniy sistemi derzhavnoyi podatkovoyi sluzhbi : monografiya / za zag. red. L.L. Tarangul. – K. : Alerta, 2010. – 358 s.

11.Kalinovska T.O. Ponyattya normativno-pravovih aktiv organiv ta posadovih osib mistsevogo samovryaduvannya, yih yuridichna priroda ta oznaki // Chasopis Kiyivskogo universitetu prava. – 2009. – № 4. – S. 168-175.

12.Kireytsev G.G., Aleksandrova M.M., Maslova S.O. Groshi. Finansi. Kredit: Navchalno-metodichniy posibnik – Zhitomir : ZhITI, 2001 - 312 s.

13.Klebanova T.S., Ivanov V.V., Dubrovina N.A. Metodi prognozuvannya. Navchalniy posibnik ; Harkivskiy derzhavniy ekonomichniy universitet - Harkov: vi.-vo HDEU, 2002. – 372 s.

14.Legkostup I.I. Osoblivosti formuvannya mistsevih byudzhetiv Ukrayini ta shlyahi zmishchennya yih dohidnoyi bazi // Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukrayini. – 2010. - No 3(106). –S. 165–170.

15. Markuts Yu.I. Innovatsiyni pidhodi v upravlinni resursami byudzhetu velikogo promislovogo mista: dis. …kand.. ek. nauk: 08.00.08 / Markuts Yuliya Igorivna; M-vo osviti i nauki Ukrayini, Kiyivskiy nats. torgovelno-ekonomichniy un-t. – K, 2015. - 168 s.

16. Matsyura S.I. Transferti v sistemi mizhbyudzhetnih vidnosin // Aktualni problemi ekonomiki. – 2009. - № 5. – S. 223-229.

17.Mistobuduvannya, teritorialne i strategichne planuvannya: organizatsiyno-ekonomichni, pravovi, suspilni ta ekologo-tehnologichni aspekti: monografiya / pid redaktsieyu Bogachova S.V. – Makiyivka: TOV «Tsifrova tipografiya», 2014. – 534 s.

18.Novikova N.V., Pozdeeva O.G. Prognozirovanie natsionalnoy ekonomiki: Uchebno-metodicheskoe posobie ; Uralskiy gos un-t. - Ekaterinburg: Izd-vo Ural. gos. ekon. un-ta, 2007. - 138 s.

19.Ofitsiyniy sayt Pereyaslav-Hmelnitskoyi miskoyi radi. : http://phm.gov.ua/

20.Pashuta M.T., Kalina A.V. Prognozuvannya ta makroekonomichne planuvannya : navch. posib. ; Mizhregion. akad. upr. personalom. - K. : Vid-vo Mizhregion. akad. upr. personalom, 1998. - 192 s.

21.Poteryaylo I. Srednesrochnoe planirovanie v byudzhetnom protsesse Ukrainy // Vestnik KNTEU. – 2009. - № 4. – S. 38-45.

22.Semenenko O.G. Analitichne planuvannya rozvitku molochnoyi galuzi na osnovi metodu analizu ierarhiy: zb. nauk. pr. // Ekonomichniy visnik universitetu: zbirnik naukovih prats uchenih ta aspirantiv. Vipusk 16/1. - Zb. nauk. pr. – Pereyaslav-Hm.: DVNZ Pr-Hm. DPU. - 2011. – S. 49-55.

23.Zatonatska T.G., Shimanska O.A. Serednostrokove prognozuvannya byudzhetnih vidatkiv: zarubizhniy dosvid // Finansi Ukrayini : naukovo-teoretichniy ta informatsiyno-praktichniy zhurnal Ministerstva finansiv Ukrayini. - 2012. - № 1. - S. 67-77.

24.Suntsova O.O. Mistsevi finansi. Navch. posib.[dlya stud. vishch. navch. zakl. K.: Tsentr uchbovoyi literaturi, 2008. – 488 s.

25.Uskov I.V. Teoretichni pidhodi do dosyagnennya zbalansovanosti mistsevih byudzhetiv // Ekonomika, finansi, pravo. – 2011. - № 4. - S. 19-22.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ
Семененко Олена Газисівна, старший викладач кафедри політичної економії
e-mail: gazisovna@mail.ru
Зелик Сергій Сергійович, викладач кафедри політичної економії
e-mail: fazer400@ukr.net
Боголіб Максим Анатольович, викладач кафедри політичної економії
e-mail: boholib@mail.ru
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ
Семененко Елена Газисовна, старший преподаватель кафедры политической экономии
e-mail: gazisovna@mail.ru
Зелик Сергей Сергеевич, преподаватель кафедри политической экономии
e-mail: fazer400@ukr.net
Боголиб Максим Анатольевич, преподаватель кафедри политической экономии
e-mail: boholib@mail.ru
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ имени Григория Сковороды»,
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

INFORMATION ABOUT AUTHORS
Semenenko Elena Hazysovna, Senior Lecturer, Department of Political Economy
e-mail: gazisovna@mail.ru
Zelyk Sergey Serheevych, teacher, Department of Political Economy
e-mail: fazer400@ukr.net
Boholib Maxim Anatolievich, teacher, Department of Political Economy
e-mail: boholib@mail.ru
«Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University'
Suhomlinsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 658.14/.17

РЕФІНАНСУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Чередник В.А.

Предметом дослідження *виступає система фінансових операцій як категорій, котрі забезпечують підвищення платоспроможності підприємства.*

Мета написання статті. *Полягає в дослідженні шляхів покращення управління дебіторською заборгованістю підприємства, визначення методів рефінансування.*

Завдання дослідження. *Розглянути основні форми рефінансування дебіторської заборгованості, зокрема такі як: факторинг, форфейтинг, облік векселів, виданих покупцям продукції.*

Методологія проведення роботи. *Робота виконана за результатами дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних поглядів вчених на управління дебіторською заборгованістю.*

Результати роботи. *Висвітлено основні форми рефінансування дебіторської заборгованості та визначено переваги застосування: факторингу, форфейтингу, обліку векселів, виданих покупцям продукції.*

Галузь застосування результатів *полягає в тому, що викладені пропозиції з питань рефінансування дебіторської заборгованості можуть бути використані керівниками та фахівцями*

 © **Чередник В.А.**, **2017**

підприємств з метою підвищення якості та ефективності управління дебіторською заборгованістю.

Висновки *Отже, використання форм рефінансування дебіторської заборгованості не лише дасть змогу підприємствам уникнути кризових явищ, а й стане потужним поштовхом для його подальшого розвитку, отримання великих прибутків, сприятиме підвищенню показників фінансової стійкості та збільшення ринкової вартості підприємств.*

Ключові слова: *дебіторська заборгованість; факторинг; форфейтинг; облік векселів, виданих покупцям продукції; рефінансування дебіторської заборгованості; фінансова стійкість.*

РЕФИНАНСИРОВАНИЕ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Чередник В.А.

Предметом исследования *выступает система финансовых операций как категорий, которые обеспечивают повышение платоспоможности предприятия.*

Цель написания статьи*. Заключается в исследовании путей улучшения управления дебиторской задолженностью предприятия, определение методов рефинансирования.*

Задачи исследования*. Рассмотреть основные формы рефинансирования дебиторской задолженности, в том числе такие как: факторинг, форфейтинг, учет векселей, выданных покупателям продукции.*

Методология проведения работы*. Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов ученых на управление дебиторской задолженностью.*

Результаты работы*. Освещены основные формы рефинансирования дебиторской задолженности и определены преимущества применения: факторинга, форфейтинга, учета векселей, выданных покупателям продукции*

Область применения *заключается в том, что изложенные предложения по вопросам рефинансирования дебиторской задолженности могут быть использованы руководителями и специалистами предприятий с целью повышения качества и эффективности управления дебиторской задолженностью.*

Выводы *Таким образом, использование форм рефинансирования дебиторской задолженности не только позволит предприятиям избежать кризисных явлений, но и станет мощным толчком для его дальнейшего развития, получения больших прибылей, будет способствовать повышению показателей финансовой устойчивости и увеличение рыночной стоимости предприятий.*

Ключевые слова: *дебиторская задолженность; факторинг; форфейтинг; учет векселей, выданных покупателям продукции; рефинансирования дебиторской задолженности; финансовая устойчивость.*

REFINANCING OF RECEIVABLES AS A MEAN OF IMPROVING THE ENTERPRISE'S FINANCIAL STABILITY

Cherednyk V.A.

The subject of research *is the system of financial transactions as categories that provide increase the enterprise's solvency.*

The purpose of research *is to study ways of improving the enterprise's receivables management and to determine the methods of their restructuring.*

Research tasks *are to consider the basic forms of receivables refinancing, particularly such as factoring, forfeiting, discounting, which given out for customers of products.*

Methodology of scientific research *was based on research of modern domestic and foreign scientists' views as regards the receivables management.*

The results of scientific research *are to clear up the basic forms of receivables refinancing and to determine the advantages of their application: factoring, forfeiting, discounting, which given out for customers of products.*

Practical implications. *Offered recommendations for receivables refinancing may be used by leaders and experts of enterprises to improve the quality and efficiency of the receivables management.*

Conclusions. *Thus, application forms of receivables refinancing not only will help avoid the crisis for enterprises, but will be a powerful impetus for its further development, obtaining large profits, improving indicators of financial stability and increase the enterprises' market value.*

Key words: *receivables; factoring; forfeiting; discounting, which given out for customers of products; refinancing of receivables; financial stability.*

Актуальність. Стан дебіторської заборгованості підприємства, його розмір і якість мають сильний вплив на фінансовий стан підприємства. Дебіторська заборгованість, яка протягом тривалого часу не повертається, перш за все погіршує фінансовий стан підприємства, тобто відбувається погіршення платоспроможності підприємства, внаслідок недоотримання грошових коштів. Крім того, відбувається сповільнення оборотності грошових коштів. Унаслідок дії цих факторів збільшується кредиторська

заборгованість підприємства перед своїми постачальниками. Зниження рівня платоспроможності підприємства становить загрозу погіршення результатів діяльності та гальмування його розвитку.

Важливу роль в управлінні дебіторською заборгованістю відіграє рефінансування дебіторської заборгованості, що являє собою систему фінансових операцій, які забезпечують прискорену трансформацію дебіторської заборгованості у грошові активи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти політики управління дебіторською заборгованістю знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, серед яких: І. Бланк, Ф. Бутинець, Дж. Ван Хорн, В.П. Завгородній, О. Іванілов, С. Кузнецова, В.О. Лялина, А.А. Мазаракі, С.І. Маслова, Н. Новікова, А. Поддєрьогіна, І. Пономарьов, В. Сопко, І. Данильчук, М. Уткіна та інших.

Метою статті Метою дослідження є визначення шляхів покращення управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині переважна більшість підприємств виявилася неспроможною ефективно управляти дебіторською заборгованістю, яка завдає економічної шкоди підприємству-кредитору – гроші втрачають свою купівельну спроможність внаслідок інфляції, зростають збитки від втрачених можливостей, підприємство виплачує банку відсоток за кредит, пов'язаний із нестачею власних оборотних коштів. Як правило, українські підприємства мало використовують загальноприйняті у світовій практиці методи управління дебіторською заборгованістю.

Управління дебіторською заборгованістю зводиться лише до її обліку, що призводить до втрати фінансових ресурсів підприємства і зменшує ефективність управління ними [4, с. 59].

Рефінансування дебіторської заборгованості – це система фінансових операцій, що забезпечують прискорену конвертацію дебіторської заборгованості в грошові активи [2].

Незалежно від виду операції, рефінансування її використання базується на єдиних принципах:

- загальні витрати на рефінансування не повинні перевищувати очікуваний прибуток від використання вивільнених коштів у господарському обороті;
- витрати на рефінансування не повинні перевищувати вартості короткострокових кредитів для підтримки платоспроможності підприємства до інкасації дебіторської заборгованості;
- витрати на рефінансування не повинні перевищувати інфляційні втрати у випадку затримки платежів.

Основними методами рефінансування дебіторської заборгованості є:

- факторинг;
- облік векселів, виданих покупцям продукції;
- форфейтинг [3, с. 83].

Факторинг – банківська операція, що проводиться на комісійних умовах та договірних засадах. Основна задача факторингу – це забезпечення системи взаємовідносин покупця та постачальника товарів при якій постачальник міг би надавати конкурентні відстрочення платежу своїм клієнтам, не відчуваючи при ньому дефіциту в обігових коштах.

Основне завдання факторингу – забезпечити таку систему взаємовідносин з покупцями, при якій постачальник міг би надавати конкурентні відстрочки платежу своїм клієнтам, не відчуваючи при цьому дефіциту в оборотних коштах. Це можливо завдяки дострокового фінансування поставок з відстрочкою платежу банком-фактором зручному для постачальника режимі.

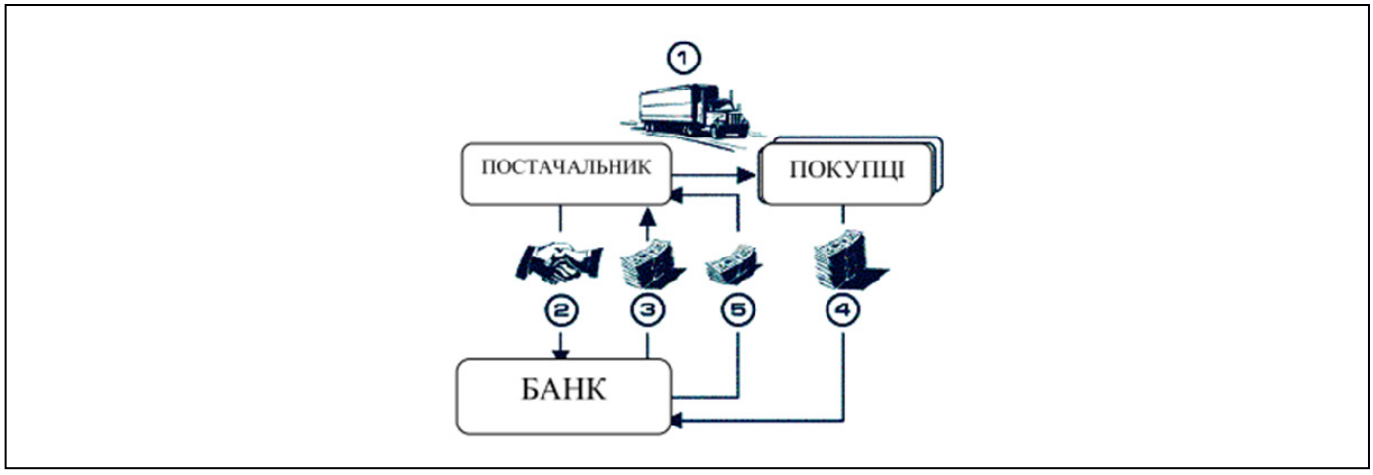

Схема факторингу. Джерело: [7]

Схема факторингу виглядає наступним чином:

1. Поставка товару на умовах відстрочки платежу.
2. Уступка права вимоги боргу за постачання Банку (або Фактору).
3. Фінансування (до 90% від суми поставленого товару) відразу після поставки.

4. Оплата за поставлений товар.

5. Виплата залишку коштів з поставки за мінусом комісії Фактора.

Фінансування здійснюється в день надання накладної на відвантажену партію товару. Розмір дострокового платежу становить до 90% від суми поставки. Залишок коштів (від 10%) за вирахуванням комісії Фактора повертається відразу після оплати поставки покупцем [7].

За час існування факторингу в Україні було виділено ряд переваг та можливостей, які він надяє поряд з іншими інструментами рефінансування:

- гарантована відсутність іммобілізації оборотних коштів у дебіторську заборгованість;
- відсутність застави;
- прискорення оборотності коштів;
- розширення клієнтської бази та встановлення стабільних відносин з покупцями, які матимуть можливість закупати товар з відстрочкою оплати;
- можливість здійснювати оптові закупки за більш вигідними цінами та підтримувати розширений асортимент продукції;
- поліпшення ділового іміджу та платоспроможності через можливість проведення своєчасних розрахунків зі своїми кредиторами;
- зміцнення ринкової позиції [6, с. 167].

Облік векселів, які надаються покупцям продукції, є фінансовою операцією з продажу їх банку або другому фінансовому інституту, другому суб'єкту господарювання за визначеною (дисконтною) ціною, яка встановлюється залежно від їх номіналу, строку погашень та облікової вексельної ставки. Облікова вексельна ставка містить: середню депозитну ставку, ставку комісійної винагороди, а також рівень премії за ризик у разі сумнівної платоспроможності векселедавача. Зазначена операція може бути здійснена тільки щодо переказаного векселя.

За цієї форми рефінансування вексель продається банку з дисконтом (знижкою з ціни). Ставка дисконту в цьому випадку є ціною рефінансування і обчислюється за формулою:

$$\text{СТ}_{\partial} = \frac{(\text{В}_{\text{н}} \times \text{Д}_{\text{н}} \times \text{СТ}_{\text{п}})}{100\%} \times 360 \text{ дн.}, \quad (1)$$

де СТ_{∂} – ставка дисконту, (%);

$\text{В}_{\text{н}}$ – номінал векселя (грн.);

$\text{Д}_{\text{н}}$ – кількість днів до оплати векселя (днів);

$\text{СТ}_{\text{п}}$ – ставка банківського процента з урахуванням премії за ризик (%);

360 дн. – 360 днів.

Маючи статус цінного папера перехідний вексель може бути також предметом купівлі-продажу на фондовому ринку, а в окремих випадках загальні витрати на рефінансування складаються із виплаченої біржовим посередникам комісійної винагороди та можливої курсової різниці при продажу векселя за ціною, меншою за номінал.

Переваги такої форми рефінансування для підприємства-постачальника полягають у:

- гарантії, що кредити, які надає підприємство своїм контрагентам, можуть бут рефінансовані у банку за вигідною відсотковою ставкою;
- підвищенні рівня ліквідності активів.

Ефективність операції з обліку векселів підприємство-постачальник може оцінити порівняння додаткових доходів, які сподівається отримати від використання коштів протягом періоду, який залишається до кінця погашення векселя, з розміром дисконтної ціни [3, с. 83].

Форфейтинг – це придбання у кредитора боргу, вираженого в оборотному документі, на безповоротній основі [1, с. 33].

Форфейтинг полягає у трансформації комерційного кредиту в банківський кредит. У цьому випадку продаж боргу, оформленого оборотними документами (перевідним векселем або перевідним акредитивом), здійснюється на умовах відмови (або форфейтингу) банку від регресу вимог на кредитора (продавця продукції) у разі, якщо боржник (покупець) виявився неплатоспроможним. Але для того, щоб зменшити ризик можливих втрат при неповерненні частини боргу, банк вимагає значну знижку з ціни (дисконт). Величина цього дисконту і виступає ціною рефінансування дебіторської заборгованості за допомогою форфейтинга.

Форфейтингу властиві такі характерні ознаки:

- взаємозв'язок із зовнішньоторговельними операціями;
- договори форфейтингу укладаються переважно у вільно конвертованих валютах;
- основними документами, що застосовуються при здійсненні форфейтингових операцій, є векселі – прості та переказні;
- кредитування експортера здійснюється через купівлю векселів або інших боргових вимог на дисконтній основі;
- кредитування здійснюється на середньостроковій основі, як правило, на строк від шести місяців до п'яти років, а в деяких випадках – до семи років.

Зміст і послідовність здійснення форфейтингової операції:

1) експортер та імпортер домовляються про поставку товарів та порядок їх оплати;

2) експортер шукає форфейтера;
3) імпортер оформляє серію векселів та знаходить банк, який гарантує або авалює зазначені векселі;
4) направлення в банк експортера гарантованих або авальованих векселів;
5) поставка товарів;
6) дозвіл на передання векселів експортеру;
7) надання векселів експортеру;
8) продаж векселів експортером форфейтеру;
9) надходження коштів від проданих векселів.

Застосовуючи форфейтинг, підприємства можуть мати такі переваги:

- можливість одержання грошових коштів відразу після відвантаження продукції або надання послуг, що поліпшить ліквідність підприємства;
- при купівлі векселів застосовується фіксована облікова ставка, тобто дисконт є визначеною сумою і протягом усього терміну кредитування не змінюється, незважаючи на зміну ставок на ринку капіталів;
- відсутність ризиків, оскільки підприємство продає боргові вимоги форфейтеру на безповоротній основі, тобто без права регресу;
- відсутність витрат часу та коштів на управління дебіторською заборгованістю або на організацію її погашення;
- простота документації та оперативність її оформлення;
- робить зайвим експортне страхування.

Форфейтинг використовується при здійсненні довгострокових (багаторічних) експортних постачань і дозволяє експортерові негайно діставати грошові кошти шляхом обліку векселів. Однак його недоліком є висока вартість, тому підприємству-експортерові варто проконсультуватися з банком (факторинговою компанією) ще до початку переговорів з іноземним імпортером продукції, щоб мати можливість включити витрати по форфейтинговій операції у вартість контракту.

Для того щоб операції рефінансування в управлінні дебіторської заборгованості на підприємствах були ефективними, персоналу потрібно притримуватися таких принципів:

- загальні витрати на рефінансування не повинні перевищувати очікуваний прибуток від використання вивільнених коштів у господарському обороті;
- витрати на рефінансування не повинні перевищувати вартості короткострокових кредитів для підтримки платоспроможності підприємства до інкасації дебіторської заборгованості;
- витрати, на рефінансування не повинні перевищувати інфляційні втрати у випадку затримки платежів [4, с. 62].

Висновок. Склад дебіторської заборгованості впливає на фінансовий стан підприємства. Коли спостерігається збільшення дебіторської заборгованості та її частки в оборотних активах – це означає, що ведеться неефективна політика на підприємстві щодо покупців, збільшення обсягів реалізації або ж про неплатоспроможність частини покупців.

Для покращення фінансового стану підприємства необхідне ефективне управління дебіторською заборгованістю, яке передбачає мінімізацію ризиків виникнення прострочених боргів та рефінансування дебіторської заборгованості.

Використання форм рефінансування дебіторської заборгованості, які були розглянуті, не лише дасть змогу підприємствам уникнути кризових явищ, а й стане потужним поштовхом для його подальшого розвитку, отримання великих прибутків та збільшення ринкової вартості підприємств.

Одним із головних умов при управлінні дебіторською заборгованістю – створення чітких правил, яких підприємство буде жорстоко дотримуватися. Дуже важливо, щоб ці правила були зрозумілі не тільки менеджерам підприємства, а й його клієнтам.

Список використаних джерел

1. Белялов Т.Е. Аналіз форм і методів управління дебіторською заборгованістю у складі оперативних фінансових активів корпорації / Т.Е. Белялов // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9 (51). – С. 30-36. – Бібліогр.: 9.

2. Бєлозерцев В.С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств оптової торгівлі / В.С. Бєлозерцев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: +http://www.economy.nayka.com.ua/?n=10&y=2012. – Бібліогр.: 21.

3. Гнєушева І., Кацило О. Вплив застосування методів рефінансування дебіторської заборгованості на фінансову стійкість підприємства / І. Гнєушева, О. Кацило // Економічний аналіз.- 2011. – Вип. 8 (2). – ст.82-85. – Бібліогр.: 10.

4. Данильчук І.В. Рефінансування дебіторської заборгованості як засіб підвищення платоспроможності підприємств на сучасному етапі/ І.В. Данильчук // Економічний вісник університету. Зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 20/1. – ст. 58-63. – Бібліогр.: 9.

5. Моісеєнко Г.І. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / Г. І.Моісеєнко // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2010. – Вип. 29, Ч. 2 : Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. – С. 96–99.

6. Рибалко, О.М. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю / О.М. Рибалко, М.Б. Сичова // Вісник Запорізького нац. університету: Економічні науки. – 2011. – N1(9). – С. 164-169. – Бібліогр.: 7.

7. Селезень О.М. Факторинг – як метод управління дебіторською заборгованістю / О.М.Селезень // Вісник СНАУ Серія Фінанси і кредит. – 2014. – с. 45. – Бібліогр.: 5.

References

1. Belyalov T.E. Analiz form i metodiv upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu u skladi operatyvnykh finansovykh aktyviv korporatsiyi [Analysis of the forms and methods of management of accounts receivable as a part of the available financial assets of the corporation] // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2005. – № 9 (51). – S. 30-36.

2. Byelozertsev V.S. Problemy upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu pidpryyemstv optovoyi torhivli [Problems of receivables of wholesale trade] : http://www.economy.nayka.com.ua/?n=10&y=2012.

3. Hnyeusheva I., Katsylo O. Vplyv zastosuvannya metodiv refinansuvannya debitors'koyi zaborhovanosti na finansovu stiykist' pidpryyemstva [The impact of application of the refinancing of receivables to the financial stability of the enterprise] // Ekonomichnyy analiz.- 2011. – Vyp. 8 (2). – s.82-85.

4. Danyl'chuk I.V. Refinansuvannya debitors'koyi zaborhovanosti yak zasib pidvyshchennya platospromozhnosti pidpryyemstv na suchasnomu etapi [Refinancing of receivables as a means of improving the solvency of the modern stage] // Ekonomichnyy visnyk universytetu. Zb. nauk. prats'. – 2013. – Vyp. 20/1. – s. 58-63.

5. Moiseyenko H.I. Debitors'ka zaborhovanist': sutnist' ta klasyfikatsiya [Accounts receivable: the nature and classification] // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Ekonomika. – 2010. – Vyp. 29, CH. 2 : Udoskonalennya obliku, analizu, audytu i zvitnosti v suchasnykh umovakh hlobalizatsiynykh protsesiv u svitoviy ekonomitsi. – S. 96–99.

6. Rybalko, O. M. Deyaki aspekty efektyvnoho upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu [Some aspects of good governance receivables] // Visnyk Zaporiz'koho nats. universytetu: Ekonomichni nauky. – 2011. – N1(9). – S. 164-169.

7. Selezen' O.M. Faktorynh – yak metod upravlinnya debitors'koyu zaborhovanistyu [Factoring - a method of managing receivables] // Visnyk SNAU Seriya Finansy i kredyt. – 2014. – s. 45.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Чередник Вікторія Анатоліївна – викладач кафедри обліку та оподаткування
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»,
м.Переяслав-Хмельницький

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Чередник Виктория Анатольевна – преподаватель кафедры преподаватель кафедры учета и налогообложения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»,
г.Переяслав-Хмельницкий

DATA ABOUT THE AUTHOR

Cherednyk Viktoriia Anatoliivna – a lecturer at the Department of lecturer in accounting and taxation of SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University», Pereiaslav-Khmelnytskyi.

УДК 336.02.330.3

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Чугунов І.Я.,
Брижан К.В.

Предметом дослідження *є теоретичні та практичні питання формування та реалізації бюджетної політики в умовах трансформації економіки.*

Метою дослідження *є розкриття сутності формування бюджетної політики як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.*

Методи дослідження. *У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

Результати роботи. *Розкрито економічну сутність бюджетної політики як інструменту державного регулювання соціально-економічного розвитку країни, яка полягає у використанні інституційних важелів управління бюджетними ресурсами, що включають визначення цілей та напрямів суспільного розвитку, інноваційних завдань економічного зростання, прогнозних показників обсягів бюджетних асигнувань, державного фінансового контролю та оцінки ефективності використання бюджетних коштів. Узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід впровадження*

механізмів та заходів бюджетного регулювання, що надасть можливість його застосування для покращення основних засад бюджетної політики, підвищити ефективність використання бюджетних коштів. Розвинуто інституційні засади розвитку регуляторного механізму бюджетної політики у сфері доходів, видатків, дефіциту бюджету та державного боргу, що ґрунтуються на принципах єдності, системності та ефективності відповідних взаємозв'язків між його структурними складовими, враховуючи їх інтеграційний вплив на динаміку макроекономічних показників. Удосконалено методологічні засади оцінки ефективності бюджетної політики на основі критеріїв збалансованості бюджету, виконання якісних показників бюджетних програм, динаміки реального валового внутрішнього продукту; основні засади, механізми та інструменти бюджетної політики з урахуванням пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни; підходи до формування та реалізації бюджетної політики в умовах інституційних перетворень та посилення впливу глобалізації на вітчизняну економіку, враховуючи доцільність поглиблення рівня координації фіскальної та монетарної політики, що підвищить ступінь адаптивності бюджетної архітектоніки до трансформаційних змін та тенденцій світової економіки.

Галузь застосування результатів роботи. *Бюджетна політика. Державні фінанси у системі економічного регулювання.*

Висновки. *Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів забезпечення макроекономічної стабілізації та подальшої активізації економічного зростання. Використання інструментів та важелів бюджетної політики щодо підтримки системних перетворень фінансової складової суспільного розвитку має здійснюватися з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Результативність бюджетного регулювання залежить від рівня наукової обґрунтованості його ролі в розвитку суспільних відносин, моделі соціально-економічного розвитку держави. В умовах економічних перетворень доцільним є пошук оптимального співвідношення між макроекономічними показниками та часткою валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджетну систему, ступеню її децентралізації та підвищення якісного рівня розвитку бюджетних інститутів. З метою розробки та реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу бюджетна стратегія повинна визначатися, з одного боку, з урахуванням циклічності економічного розвитку, з іншого – стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи. В умовах трансформації економіки бюджетна політика має реалізувати адаптаційно-регуляторний потенціал для виходу на траєкторію економічного зростання. Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення бюджетного процесу щодо запровадження середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки паспортів та інтегральної оцінки виконання бюджетних програм. підготовки бюджетних запитів, здійснення моніторингу бюджетної результативності.*

Ключові слова: *бюджетна система, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна політика, середньострокове бюджетне планування, соціально-економічний розвиток країни, ефективність використання бюджетних коштів.*

БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ

Чугунов И.Я.,
Брижан Е.В.

Предметом исследования *являются теоретические и практические вопросы формирования та реализации* бюджетной политики *в условиях трансформации экономики.*

Целью исследования *является раскрытие сущности формирования* бюджетной политики *как инструмента влияния на социально-экономическое развитие страны.*

Методы исследования. *В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.*

Результаты работы. *Раскрыта экономическая сущность бюджетной политики как инструмента государственного регулирования социально-экономического развития страны, которая заключается в использовании институциональных рычагов управления бюджетными ресурсами, включающие определение целей и направлений общественного развития, инновационных задач экономического роста, прогнозных показателей объемов бюджетных ассигнований, государственного финансового контроля и оценки эффективности использования бюджетных средств. Обобщены и систематизированы*

зарубежный опыт внедрения механизмов и меры бюджетного регулирования, что даст возможность его применения для улучшения основных принципов бюджетной политики, повысить эффективность использования бюджетных средств. Развиты институциональные основы развития регуляторного механизма бюджетной политики в сфере доходов, расходов, дефицита бюджета и государственного долга, основанные на принципах единства, системности и эффективности соответствующих взаимосвязей между его структурными составляющими, учитывая их интеграционное влияние на динамику макроэкономических показателей. Усовершенствованы методологические основы оценки эффективности бюджетной политики на основе критериев сбалансированности бюджета, выполнении качественных показателей бюджетных программ, динамики реального валового внутреннего продукта; основные принципы, механизмы и инструменты бюджетной политики с учетом приоритетных направлений социально-экономического развития страны; подходы к формированию и реализации бюджетной политики в условиях институциональных преобразований и усиления влияния глобализации на отечественную экономику, учитывая целесообразность углубления уровня координации фискальной и монетарной политики, что повысит степень адаптивности бюджетной архитектоники к трансформационным измененям и тенденциям мировой экономики.

Область применения результатов работы. *Бюджетная политика. Государственные финансы в системе экономического регулирования.*

Выводы. *Бюджетная политика является одним из действенных инструментов обеспечения макроэкономической стабилизации и дальнейшей активизации экономического роста. Использование инструментов и рычагов бюджетной политики по поддержке системных преобразований финансовой составляющей общественного развития должно осуществляться с учетом влияния совокупности экономических, институциональных и социальных факторов. Результативность бюджетного регулирования зависит от уровня научной обоснованности его роли в развитии общественных отношений, модели социально-экономического развития государства. В условиях экономических преобразований целесообразен поиск оптимального соотношения между макроэкономическими показателями и долей валового внутреннего продукта, который перераспределяется через бюджетную систему, степени ее децентрализации и повышения качественного уровня развития бюджетных институтов. С целью разработки и реализации сбалансированного бюджетного регулирования в течении определенного временного интервала бюджетная стратегия должна определяться, с одной стороны, с учетом цикличности экономического развития, с другой - состояния государственных финансов и запаса устойчивости бюджетной системы. В условиях трансформации экономики бюджетная политика должна реализовать адаптационно-регуляторный потенциал для выхода на траекторию экономического роста. Одним из основных инструментов государственного регулирования социально-экономического развития является перспективное бюджетное планирование, содержание которого заключается в разработке основных направлений формирования и использования бюджетных средств на средне- и долгосрочный период, учитывая необходимость выполнения задач, стоящих перед обществом на определенном этапе его развития. Дальнейшее развитие системы планирования и выполнения бюджетов, основанное на принципах программно-целевого метода, требует усовершенствования бюджетного процесса по внедрению среднесрочного планирования, усиления направленности бюджетного планирования на конечные результаты и повышения эффективности расходования бюджетных средств. Одной из основных задач бюджетного регулирования является упорядочение количества бюджетных программ, составление главными распорядителями бюджетных средств плана деятельности на следующие бюджетные периоды в соответствии с направлениями развития отрасли, повышение качественного уровня разработки паспортов и интегральной оценки выполнения бюджетных программ, подготовка бюджетных запросов, осуществление мониторинга бюджетной результативности.*

Ключевые слова: *бюджетная система, доходы бюджета, расходы бюджета, бюджетная политика, среднесрочное бюджетное планирование, социально-экономическое развитие страны, эффективность использования бюджетных средств.*

BUDGET POLICY IN THE ECONOMIC TRANSFORMATION

Chugunov I.Y.,
Bryzhan E.V.

The subject of research *is a theoretical and practical issues of formation and implementation of budget policy in the economic transformation.*

The article purpose *is the disclosure of the formation of budget policy as an instrument of influence on socio-economic development.*

Research methods*. In this paper is used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, comparative, factorial methods that allowed to realize conceptual integrity of the study.*

Results of work. *The economic nature of budget policy as a tool of state regulation of social and economic development, which is to use institutional levers of budget resources, including the definition of objectives and areas of social development, innovation objectives of economic growth, projected figures on the state budget,*

state financial control and evaluation efficient use of public funds. Overview and systematized foreign experience implementing mechanisms and measures of fiscal adjustment that will allow its use for improving the basic principles of budget policy, improve the efficiency of budget funds. Developed institutional framework of a regulatory mechanism for budgetary policy in revenues, expenditures, budget deficit and public debt, based on the principles of unity, consistency and effectiveness of relevant relationships between the structural components, including the integration of their impact on the dynamics of macroeconomic indicators. Improved methodological basis of evaluating the effectiveness of budget policy based on criteria of a balanced budget, implementation of quality indicators of budget programs, the dynamics of real gross domestic product; basic principles, mechanisms and instruments of fiscal policy considering priorities of socio-economic development; approaches to formation and implementation of fiscal policy in terms of institutional reforms and the growing influence of globalization on the domestic economy, given the feasibility of deepening the coordination of fiscal and monetary policies that increase the degree of adaptability to the budget architectonics transformational changes and trends in the global economy.

***Scope of results.** Budget policy. Public finances in the system of economic regulation.*

***Conclusions.** Budget policy is one of the most effective tools to ensure macroeconomic stability and further acceleration of economic growth. Using tools and instruments of budget policy to support systemic change of financial component of social development should take into account the impact of aggregate economic, institutional and social factors. The impact of budget adjustment depends on the scientific validity of its role in the development of public relations, models of social and economic development. In terms of economic transformation is appropriate a search of optimal balance between macroeconomic indicators and the share of gross domestic product redistributed through the budget system, the degree of decentralization and improvement of quality of budgetary institutions. In order to develop and implement sustainable budget adjustment over a time interval budgetary strategy should be defined on the one hand, given the cyclical economic of the other - the state of public finances and fiscal stability budget system. In the economic transformation fiscal policy has to implement adaptive-regulatory capacity to enter the path of economic growth. One of the main instruments of state regulation of social and economic development is promising budget planning, the content of which is to develop the main directions of formation and use of budget funds in the medium to long term, given the need for the tasks facing society at a certain stage of its development. Further development of budget planning and execution, based on the principles of program-target method requires improving the budget process to implement medium-term, increased focus on budget planning outcomes and efficiency of budget spending. One of the main goals of fiscal adjustment is streamlining the number of budget programs, drafting of the main managers of the budget plan for the next budget period according to the directions of the industry, improve quality of passports and developing integrated assessment of budget programs. preparing budget requests, monitoring budget performance.*

***Keywords:** budget system, budget revenues, budget expenditures, budget policy, medium-term budget planning, socio-economic development, efficient use of public funds.*

Постановка проблеми. Виходячи із мети та завдань стратегії поступального розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня ефективності її ендогенної складової, необхідним є удосконалення інституційного середовища бюджетної політики. Розвиток системи фінансового регулювання соціально-економічних відносин зумовлює необхідність відповідних структурних змін взаємовідносин між учасниками бюджетного процесу. Належний рівень обґрунтованості формування основних показників функціонування бюджетної системи у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету сприяє підвищенню дієвості бюджетного регуляторного механізму. Бюджетна політика є одним з вагомих інструментів державного регулювання економіки, від ефективності бюджетного процесу, формування бюджетної політики залежить успішність реалізації регулюючої функції держави, забезпечення економічного зростання. Метою бюджетної політики є забезпечення відповідного рівня соціально-економічного розвитку суспільства з урахуванням збалансованості державних фінансів, що реалізується через інститути бюджетного регулювання. Бюджетна політика повинна бути спрямована на проведення економічних перетворень, створення відповідних умов для підвищення її ефективності та конкурентоспроможності, довгострокового економічного розвитку, покращення інвестиційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку інституційних засад бюджетної політики слід назвати праці: Дж. Б'юкенена [1], А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, А. Лаффера, Р. Масгрейва, В. Парето, К. Рау, Дж. Сакса, П. Самуельсона [5], А. Сміта, Р. Солоу, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, Дж. Хікса.

Питанням формування та реалізації бюджетної політики в умовах економічних перетворень, її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства присвячені праці вітчизняних вчених: В.Базилевича, Т. Боголіб [2], О. Василика, В. Гейця, А. Даниленка, І.Запатріної [3], Л.Лисяк [4], І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, В. Опаріна, Д. Полозенка, В. Федосова [6], І.Чугунова [7-10], А. Чухна, С. Юрія [6] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та реалізації бюджетної політики в умовах трансформації економіки.

Метою статті є розкриття сутності формування бюджетної політики як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Основна мета бюджетної політики полягає у забезпеченні економічного зростання на засадах інституційного, інвестиційного розвитку та структурних перетворень, ефективного використання природно-ресурсного, людського потенціалу; створенні сприятливих умов для збільшення обсягів виробництва відповідно до інноваційного напряму економічного розвитку, у тому числі розбудова високотехнологічної, наукоємної інфраструктури промисловості, підтримка розробки та впровадження нанотехнологій; зміцненні фінансової основи місцевого самоврядування; підвищенні якості соціального захисту та рівня життя населення. Економічне зростання є основним показником розвитку будь-якої країни. Досягнення цієї макроекономічної цілі зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу у порівнянні зі збільшенням чисельності населення. Зростаюча економіка має більшу здатність задовольнити нові потреби та розв'язувати соціально-економічні проблеми як в країни, так і на міжнародному рівні. Бюджетна політика використовується як ефективний механізм впливу на макроекономічні процеси. Бюджетна стратегія повинна забезпечити довгостроковий соціально-економічного розвитку країни. Сутність формування бюджетної політики держави полягає в її науковому обґрунтуванні, наскільки вона базується на концептуальних засадах економічної та фінансової політики держави. При формуванні бюджетної політики необхідно забезпечувати економічну, фінансову та соціальну стабільності в країні, сукупність історичних, соціально-економічних особливостей країни та систему її національних інтересів.

Завдання бюджетної політики визначають подальші напрями економічних перетворень країни, важливим є сприяння досягненню стійких темпів економічного зростання в країні; ефективний розподіл та раціональне використання бюджетного ресурсу; забезпечення відповідальності суб'єктів бюджетного процесу за виконання прийнятих зобов'язань; збалансованість бюджетів усіх рівнів. Вирішення завдань бюджетної політики залежить від вибору та реалізації методів бюджетного регулювання, тому перш за все при формуванні бюджетної політики необхідно чітко визначити її пріоритети, які повинні бути досягнені при її реалізації. Важливим є розкриття економічної сутності бюджетної політики як складової системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць, що полягає у використанні сукупності інституційних механізмів бюджетного простору з врахуванням ступеню динамічної збалансованості фінансових, економічних, соціальних взаємовідносин суспільного середовища.

Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики, спрямованої на створення умов для підвищення якості державних послуг, соціально-економічного розвитку країни та територій. Бюджетна система є вагомою складовою державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Становлення фінансових відносин відбувається в умовах трансформації економіки, яка є передумовою і одночасно об'єктом їх впливу. Виходячи зі стратегії розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня її ендогенної складової, необхідні відповідні інституційні зміни у системі фінансово-бюджетного регулювання економіки, що формується у певному інституційному середовищі та являє собою сукупність таких фінансово-бюджетних і економічних складових, як дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси в країні, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. Перетворення системи фінансово-бюджетного регулювання значною мірою пов'язано зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фінансової політики удосконалюються з розвитком соціально-економічної сфери, економічної стратегії та характеризують адаптаційні можливості архітектоніки фінансової системи [7].

Бюджетне регулювання впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи соціально-економічного розвитку, а також на стійкість і збалансованість бюджетної системи. Основним завданням фінансового, у тому числі бюджетного регулювання, є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, однак при цьому важливою є підтримка передусім запасу стійкості бюджетної системи. З метою розробки і реалізації збалансованого фінансово-бюджетного регулювання протягом певного періоду бюджетна політика має визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку, а також зі стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи, суттєве зменшення якого може призвести до ускладнень у проведенні ефективного бюджетного регулювання щодо позитивного впливу на економічне зростання. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку.

Впровадження інституційного підходу до дослідження бюджетної політики є важливим та включає визначення ознак інституту бюджетного регулювання, інституційного середовища, яке забезпечує його функціонування, трансакційних витрат із застосуванням теорії суспільного вибору. Інститути бюджетної системи мають складну внутрішню структуру норм, правил, еволюція цих інститутів тісно пов'язана з розвитком інститутів державного управління, макроекономічного регулювання. Інститути можна представити як результат процесів, що відбувалися в попередніх періодах часу, і тому вони відповідають насамперед минулому середовищу. Вагомим є визначення ступеня адекватності цих інститутів сучасним обставинам,

терміну початку, поетапності, швидкості внесення необхідних інституційних змін. Від цього залежить ефективність розвитку державних фінансів, національної економіки, суспільства в цілому.

Використання зарубіжного досвіду проведення бюджетної політики в зарубіжних країнах є важливим для України. На прикладі розвинених країн можна передбачити недоліки проведення реформування бюджетної системи, податкової політики, заходів із зменшення боргового навантаження. Тому дослідження зарубіжного досвіду є вагомим інструментом бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Значення бюджетної політики країни та способу її реалізації у формуванні та розподілі валового внутрішнього продукту відображається через виконання державою покладених на неї суспільних функцій. Базовим показником, який відображає використання державою даних чинників формування сукупного національного продукту, виступає розмір валового внутрішнього продукту на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності.

На сучасному етапі до основних пріоритетів бюджетної політики розвинених країн належать: запровадження та підвищення якості середньострокового бюджетного планування; створення та удосконалення системи планування і моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних витрат за допомогою якісних і кількісних індикаторів, відносно як бюджетів усіх рівнів, так і конкретних бюджетоотримувачів, серед зазначених методів особливу роль відіграє бюджетування, орієнтоване на результат, середньострокове планування видатків в умовах бюджетних обмежень [8].

Важливе місце в реалізації бюджетної політики країни посідає її податкова система. Значення загального податкового навантаження відображає вибраний напрям розвитку економічних відносин у країні та методи державного регулювання. Співвідношення обсягу податкових надходжень до валового внутрішнього продукту відображає економічне становище в країні та визначає основні напрями державної фінансової політики. Зарубіжні країни можна розподілити на три групи за показником податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті: перша група – це країни, в яких частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті становить менше 30 відсотків (Канада – 26,7 відсотки, США – 24,3, Польща – 20,1, Китай – 19,4, Японія – 18,0 відсотків); друга група – країни, де середня частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті коливається від 30 до 40 відсотків (Німеччина – 37,6 відсотки, Чехія – 35,5, Франція – 35,3, Великобританія – 35,2, Італія – 34,4 відсотки); третя група – країни, де висока частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті – більше 40 відсотків (Данія – 48,0 відсотків, Швеція – 44,3, Фінляндія – 44,1, Норвегія – 42,2 відсотки).

Значення загального державного сектора в економіці може бути визначено як співвідношення сукупності доходів і видатків зведеного бюджету до валового внутрішнього продукту. В ЄС-28 обсяг доходів бюджету в 2015 році склав 44,9 відсотки валового внутрішнього продукту (у порівнянні з 45,2 відсотками в 2014 році), обсяг видатків бюджету склав 47,3 відсотки валового внутрішнього продукту (у порівнянні з 48,1 відсотками в 2014 році).

Доцільним є систематизація досвіду реалізації заходів бюджетного регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою з метою виявлення можливостей їх практичного впровадження у діяльність вітчизняних інституцій. З метою протидії наслідкам глобальної економічної рецесії для стабілізації фінансового сектору та підтримки рівня економічної активності підприємств розвинутими країнами було розроблено та реалізовано сукупність заходів бюджетного регулювання стимулюючого характеру. В Європейському Союзі відповідні заходи координувалися в рамках об'єднаного фінансового плану та передбачали додаткову капіталізацію системних фінансових установ і надання державних гарантій. Крім того, було виділено значні обсяги фінансової підтримки країнам, які зазнали суттєвого розбалансування системи державних фінансів, в тому числі Греції, Ірландії, Іспанії, Португалії, Кіпру. Базовими умовами здійснення такого фінансування є проведення комплексних економічних реформ та забезпечення збалансованості бюджету. Реалізація зазначеного передбачала проведення компенсаторних заходів податкового регулювання – підняття ставок податків на споживання, майнових податків та податку на доходи фізичних осіб. Зокрема, базова ставка податку на додану вартість в періоді 2008–2015 років збільшилась у представлених країнах в середньому на 3,6 відсоткових пункти, в цілому в країнах Європейського Союзу на 2,1 відсоткових пункти; максимальна ставка податку на доходи фізичних осіб зросла на 8,3 та 1,5 відсоткових пункти відповідно. Вагомим заходами бюджетної політики постстабілізаційного періоду стало проведення інституційних змін системи пенсійного забезпечення та державного управління. В процесі дослідження виявлено, що зростання бюджетного дефіциту знижує можливості прискореного розвитку економіки в середньостроковому періоді. В країнах, де частка державних видатків, перевищує 40 відсотків валового внутрішнього продукту, зростання приведеного показника на один відсотковий пункт призводить до уповільнення на 0,4 відсоткових пункти приросту реального валового внутрішнього продукту. Характер впливу бюджетної системи на стан в економіці країни, зокрема рівень сприятливості бюджетної політики щодо економічного зростання, значною мірою визначається перерозподілом суспільного продукту через бюджетну систему, що характеризується величиною та структурою дохідної частини державного та зведеного бюджетів.

Предметом дослідження впливу дохідної частини бюджету на економічну активність в країні є насамперед податкові надходження. В структурі дохідної частини Зведеного бюджету України їх частка коливалася на рівні 66-76 відсотків у 2000-2010 роках та у подальшому збільшилася до 81-84 відсотків як внаслідок змін у

оподаткуванні, пов'язаних з прийняттям Податкового кодексу України зокрема, зростання ставок акцизного податку, удосконалення адміністрування тощо, так і з статистичних причин, коли частина неподаткових платежів, зокрема рента та цільові надбавки до тарифів стали обліковуватися як податкові надходження. Важливе значення для виконання дохідної частини бюджету серед прямих податків мають обсяги надходження податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. Частка податку на прибуток підприємств у структурі зведеного бюджету України за 2002-2015 роки становила 13,81 відсотки, у тому числі у 2002-2005 роках – 16,98, у 2006-2010 роках – 14,38, у 2011-2015 роках – 10,71 відсотки. Використання податку на прибуток як регулятора економічних процесів здійснюється шляхом дотримання критерію його нейтральності щодо прийняття фінансово-господарських рішень як на мікро-, так і на макрорівні. За допомогою податку на прибуток можна регулювати вибір тієї чи іншої правової форми організації бізнесу; напрямки розподілу прибутку (нагромадження чи споживання); вибір методів фінансування інвестицій; розподіл трудових і матеріальних ресурсів між окремими сферами господарської діяльності.

Особливу увагу серед податків слід приділити податку на доходи фізичних осіб. Цей податок займає чільне місце не лише в податковій системі України, а й у світі, а саме для більшості розвинених країн податок на доходи фізичних осіб є гарантом фінансової стабільності, соціальної справедливості та сталого економічного розвитку. Питома вага податку на доходи фізичних осіб у структурі зведеного бюджету України за період 2002-2015 роки склала – 15,59 відсотки, у тому числі протягом 2002-2005 років – 15,67, у 2006-2010 роках – 15,41, у 2011-2015 роках – 15,70 відсотки.

Динаміка структури податкових надходжень показує тенденцію зниження частки прямих податків з одночасним зростанням частки надходжень непрямих податків, якими є податок на додану вартість, акцизи та мито. Питома вага податку на додану вартість у зведеному бюджеті України за період 2002-2015 років становила 27,02 відсотки, у тому числі у 2002-2005 роках – 20,49, у 2006-2010 роках - 29,14, у 2011-2015 роках – 30,13 відсотки. Також вагомий вплив має частка акцизного податку в структурі зведеного бюджету України: у 2002-2015 роках – 7,34 відсотки, у тому числі у 2002-2005 роках – 6,68, у 2006-2010 роках – 6,21, у 2011-2015 роках - 9 відсотків. Переважно за рахунок цієї складової, починаючи з 2002 року, встановилася загальна тенденція до збільшення сумарного податкового навантаження на валовий внутрішній продукт. Зокрема, за рахунок податку на додану вартість та акцизів у 2002 році доходи зведеного бюджету досягли 27,46 відсотки, у 2005 – 30,40, у 2008 – 31,42, у 2010 – 29,05, 2015 році – 32,94 відсотки. Окрім податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету України окрему роль відіграють: неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій та цільові фонди.

Серед неподаткових бюджетних надходжень першість належить коштам Національного банку України. Законом України «Про Національний банк України» було закріплено норму щодо перерахування до державного бюджету суми перевищення доходів Національного банку України над його видатками. Також до неподаткових надходжень відносяться: доходи від власності та підприємницької діяльності, власні надходження бюджетних установ, адміністративні збори та платежі та інші. Доходи від операцій з капіталом включають: надходження від продажу основного капіталу; надходження від реалізації державних запасів товарів та кошти від продажу землі і нематеріальних активів. До структури офіційних трансфертів належать: реверсна дотація та трансферти урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій. Порівнюючи структуру дохідної частини зведеного бюджету України за 2001-2015 роки, можна зазначити, що суттєво збільшилася частка податкових надходжень: якщо ще у 2001 році частка податків становила 66,85 відсотки, то у 2015 році вона збільшилась до 77,76 відсотки. За рахунок такого збільшення відбувається зниження питомої ваги неподаткових надходжень на 8,38 відсоткових пункти; доходів від операцій з капіталом – на 0,63; офіційних трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій – на 0,07; доходів цільових фондів – на 1,81 відсоткових пункти відповідно.

Таким чином, посилюється увага саме до податкових надходжень як до основного джерела наповнення бюджету. Проведення ефективної податкової політики, стимулювання підприємницької діяльності в країні, удосконалення податкового законодавства та механізму контролю за цільовим використанням податкових пільг є запорукою підвищення якості життя та ступеню довіри населення до влади, що, в свою чергу, призведе до збільшення дохідної частини бюджету.

Процесу формування видатків бюджету належить достатньо вагоме місце як в управлінні бюджетною системою, так і в управлінні фінансовою системою країни. За допомогою бюджетних видатків досягаються необхідні пропорції в розподілі валового внутрішнього продукту між галузями економіки і територіями держави, забезпечуються фінансовими ресурсами пріоритетні сфери економічної діяльності, проводиться єдина збалансована бюджетна політика [9].

У період з 2001 по 2015 роки середня питома вага видатків зведеного бюджету у валовому внутрішньому продукті становила 32,02 відсотки. При цьому збільшення частки видатків бюджету у депресивні періоди завдавало стимулюючого впливу для відновлення економічного зростання, проте не супроводжувалося якісними структурними змінами в економіці. Недосконале інституційне середовище обумовлювало ризики неефективного використання бюджетних коштів.

Динаміка частки видатків зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті протягом 2001 - 2015 років показує, що найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять видатки на

соціальний захист та соціальне забезпечення - 7,74 відсотки, освіту - 6,27, економічну діяльність - 4,37; найменше - видатки на житлово-комунальне господарство - 0,86; духовний та фізичний розвиток - 0,82; охорону навколишнього природного середовища - 0,31 відсотки. При цьому зазначена питома вага видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2006 – 2010 роках збільшилася на 1,93 відсоткові пункти, 2011-2014 роках – на 0,85 відсоткові пункти; на освіту – на 1,24 та 0,17 відсоткові пункти відповідно. У 2006-2010 роках зазначена питома вага зменшилася – на загальнодержавні функції – 0,24 відсоткові пункти, оборону – 0,50 відсоткові пункти, охорону навколишнього природного середовища – 0,04 відсоткові пункти.

На даний час потребують вирішення завдання по посиленню системності та послідовності у реалізації бюджетної політики у сфері планування видатків бюджету; удосконалення стратегічного планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів; планування бюджетних програм відповідно до завдань і функцій органів виконавчої влади; досягнення відповідних результатів за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів; пошук оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність напрямам соціально-економічного розвитку країни; досягнення поставленої мети у процесі виконання бюджетної програми; спрямування бюджетних коштів лише на цілі та завдання, визначені планом діяльності головного розпорядника бюджетних коштів [8].

Необхідним є подальший розвиток методологічних підходів щодо формування бюджетних та державних цільових програм, відображення в даних програмах індикативних показників та індикаторів стратегічних документів соціально-економічного розвитку країни, що має посилити рівень кореляції програм і пріоритетів державної політики. Важливим є визначення граничних обсягів фінансування довгострокових програм економічного спрямування за рахунок бюджетних коштів. При підготовці програми важливо визначити показники ефективності та якості її виконання. Доцільність реалізації бюджетної програми має ґрунтуватись на основі кінцевих цілей, передбачених планами діяльності головного розпорядника коштів. Перелік програм, що фінансуються не в повному обсязі, не сприяє вирішенню поставлених завдань та знижує результативність планування і виконання бюджету за програмно-цільовим методом. Ступінь дієвості планування бюджетних асигнувань на виконання цільових загальнодержавних та місцевих програм залежить від своєчасності моніторингу та оцінки ефективності даних програм. Системний підхід до оцінки ефективності видатків бюджету має передбачати виокремлення критеріїв економічної та соціальної ефективності на стадіях формування і виконання програми. Вагоме значення посідають питання розвитку механізмів попереднього державного фінансового аудиту, аналізу і контролю за виконанням бюджетних програм з метою забезпечення відповідного рівня бюджетної результативності. Перспективне планування видатків бюджету є одним із необхідних інструментів державного регулювання соціально-економічного стану країни та передумовою підвищення керованості бюджетного процесу, впливу видатків на досягнення цілей та завдань розвитку національної економіки.

Ефективність бюджетної політики слід оцінювати з позицій виконання належних функцій держави. Фіскальна ефективність відображає ступінь вирішення бюджетних проблем: акумуляції бюджетних доходів, виконання бюджетних зобов'язань, управління бюджетним дефіцитом і боргом. За результатами діяльності виконавчої влади з реалізації зазначених напрямів може бути надана кількісна оцінка ефективності. З виникненням в умовах напруженості з виконанням бюджетів дефіциту коштів на соціальні виплати та недофінансування інших видатків знижує ефективність фіскальної політики. Тому формування довгострокових чинників економічного зростання при одночасному підвищенні ефективності використання бюджетних коштів є стратегічним орієнтиром у сфері державних фінансів [10].

Спостерігається тенденція до постійного зростання усіх показників протягом досліджуваного періоду. Зокрема, частка доходів зросла у 2006-2010 роках на 2,61 відсоткових пункти, у 2011-2015 роках – на 0,44 відсоткових пункти; частка видатків бюджету зросла за наведені періоди на 4,33 та 0,97 відсоткових пункти відповідно. Питома вага дефіциту державного бюджету у валовому внутрішньому продукті зросла на 1,64 відсоткових пункти протягом 2006-2010 років та на 0,83 відсоткових пункти протягом 2011-2015 років. Таке істотне збільшення дефіциту було спричинено його різким збільшенням у 2010 та 2014 роках: 5,94 відсотки та 4,98 відсотки відповідно. Частка державного боргу мала тенденцію до спаду з 2001 року до 2007 року, проте починаючи з 2008 року цей показник щорічно зростає. Дану ситуацію спричинила світова фінансова криза та погіршення економічної ситуації в Україні. Найбільше зростання рівня державного боргу відбулося у 2014 році – на 29,17 відсоткових пункти порівняно з показником 2013 року.

Середньострокове бюджетне планування та прогнозування є основою послідовної, виваженої бюджетної політики та досягнення достатнього рівня результативності видатків бюджету, спрямованих на економічне зростання. Тому оцінка динаміки доходів, видатків та дефіциту дають змогу зробити бюджетну стратегію на наступні п'ять років (табл.1).

Питома вага прогнозного показника дефіциту зведеного бюджету України у валовому внутрішньому продукті на 2018-2022 роки становить 2,68 відсотки, доходів і видатків 32,35 відсотки та 35,03 відсотки відповідно. Важливим є проведення функціональної оцінки діяльності бюджетних установ; продовження реалізації заходів щодо економного і раціонального використання державних коштів та перегляд таких заходів за результатами аналізу ефективності їх застосування та виходячи із поточного стану розвитку економіки; запровадження державного стратегічного планування як передумови для переходу на середньострокове бюджетне планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, забезпечивши

узгодження порядків та строків розроблення прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку; визначення стратегічних цілей та показників результату діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, у тому числі показників ефективності надання державних послуг, відповідно до пріоритетів державної політики. Проведення ефективної бюджетної політики залежить не тільки від визначення завдань, що стоять перед суспільством але і від нагального способу їх вирішення, що надасть можливість підвищити соціально-економічний розвиток країни.

Таблиця 1. Середньострокове бюджетне планування основних показників на 2018 - 2022 роки, відсотки

Показники	2018	2019	2020	2021	2022
Питома вага доходів бюджету до валового внутрішнього продукту	32,52	32,44	32,35	32,28	32,16
Питома вага видатків бюджету до валового внутрішнього продукту	35,27	35,16	35,02	34,88	34,80
Питома вага дефіциту бюджету до валового внутрішнього продукту	2,75	2,72	2,67	2,60	2,64

Вагомим чинником ефективної бюджетної політики є якість інституційного середовища, зміна якого відбувається у тому числі під впливом розвитку інноваційного потенціалу економіки. Архітектоніка бюджетної політики має створювати інституційні умови функціонування бюджетного механізму з метою дієвого впливу на економічне зростання, всебічний розвиток суспільства, підвищення добробуту населення. Інституційна структура бюджетної політики як важлива складова державного регулювання є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку країни. Оскільки економічна діяльність здійснюється у межах відповідної інституційної моделі, яка є сукупністю взаємопов'язаних інститутів, ефективна модель бюджетної політики має спиратися на інституційне середовище суспільства як систему основних економічних, соціальних, політичних, правових положень, що визначаються історією, традиціями, культурою країни. Створення відповідних інституційних умов для формування та реалізації ефективної бюджетної політики потребує використання адаптивної архітектоніки системи бюджетного регулювання, що сприятиме досягненню збалансованого та стійкого соціально-економічного розвитку держави [7]. У сучасних умовах вбачається доцільним удосконалення механізмів взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та фінансовими інститутами. Основними завданнями є збалансування бюджетів усіх рівнів, запобігання суттєвих коливань макроекономічних показників.

Інститут бюджетної політики має відігравати провідну роль в ініціюванні змін у системі фінансового регулювання суспільного розвитку. Формування стратегічних напрямів бюджетної політики потребує узгодженості і збалансованості складових системи бюджетного регулювання, враховуючи зміни інституційного середовища, яке забезпечує функціонування зазначеної системи. За умов структурних економічних перетворень, посилення інтеграційних процесів притаманне проходження динамічних інституційних змін фінансово-бюджетної політики, що потребує активізації адаптаційних механізмів розвитку фінансових відносин [9]. Доцільним є посилення взаємозв'язку бюджетного регулювання з циклічністю економічного розвитку, підвищення дієвості механізмів підтримки конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Процеси уніфікації оподаткування з країнами Європейського Союзу, в тому числі у сфері адміністрування та регулювання податків на споживання, мають відбуваються прогнозовано для держави і платників податків, що посилить керованість бюджетним процесом та протидіятиме тінізації економіки. Зважаючи на фіскальну значимість майнового оподаткування, слід підвищити ступінь прогресії в оподаткуванні житлової нерухомості, згодом базу оподаткування податку визначати з урахуванням вартості нерухомого майна.

Бюджетна політика у наступних бюджетних періодах має формувати сприятливі умови для підвищення рівня розвитку людського капіталу як ендогенного фактору забезпечення інтенсивного економічного зростання. Обсяг фінансування установ соціальної сфери має залежати від показників їх діяльності, які повинні відповідати світовим стандартам. Крім того, переходу до подальшого етапу розвитку потребує політика надання автономії у сфері фінансового управління закладами освіти, науки, охорони здоров'я. В сфері фінансового забезпечення програм соціального захисту актуальним та необхідним є удосконалення інструментарію адресності надання соціальних пільг з упорядкуванням категорій і верифікацією їх отримувачів та встановлення економічно обґрунтованих нормативів споживання газу, води та електроенергії. З огляду на кількість домогосподарств, які одержують житлові субсидії, важливим є впровадження інституту оцінки фінансово-майнового стану одержувачів соціальної допомоги за непрямими ознаками з урахуванням досвіду розвинутих країн.

Від якості планування бюджетних показників залежить фінансова стійкість системи державних фінансів. Доцільним є актуалізація стратегії управління внутрішнім та зовнішнім державним боргом, формування річних планів заходів щодо його оптимізації у розрізі кварталів з метою зменшення пікових навантажень на державний бюджет. Зростаючі потреби обслуговування боргу та фінансування бюджету потребують формування збалансованого портфеля запозичень та підвищення рівня ліквідності облігацій внутрішньої державної позики. Разом з тим, достатньо висока питома вага зовнішнього державного боргу в його структурі обумовлює необхідність відповідної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Реалізація зазначеного потребує удосконалення інституційного моделі управління державним сектором економіки, підвищення рівня координації у системі органів влади в сфері макроекономічного регулювання. Бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на

довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві. Архітектоніка бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства.

Висновки. Бюджетна політика є одним з дієвих інструментів забезпечення макроекономічної стабілізації та подальшої активізації економічного зростання. Використання інструментів та важелів бюджетної політики щодо підтримки системних перетворень фінансової складової суспільного розвитку має здійснюватися з урахуванням впливу сукупності економічних, інституційних та соціальних факторів. Результативність бюджетного регулювання залежить від рівня наукової обґрунтованості його ролі в розвитку суспільних відносин, моделі соціально-економічного розвитку держави. В умовах економічних перетворень доцільним є пошук оптимального співвідношення між макроекономічними показниками та часткою валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджетну систему, ступеню її децентралізації та підвищення якісного рівня розвитку бюджетних інститутів. З метою розробки та реалізації збалансованого бюджетного регулювання протягом певного часового інтервалу бюджетна стратегія повинна визначатися, з одного боку, з урахуванням циклічності економічного розвитку, з іншого – стану державних фінансів і запасу стійкості бюджетної системи. В умовах трансформації економіки бюджетна політика має реалізувати адаптаційно-регуляторний потенціал для виходу на траєкторію економічного зростання. Одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку є перспективне бюджетне планування, зміст якого полягає у розробці основних напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий період, зважаючи на необхідність виконання завдань, які постають перед суспільством на певному етапі його розвитку. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення бюджетного процесу щодо запровадження середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки паспортів та інтегральної оцінки виконання бюджетних програм. підготовки бюджетних запитів, здійснення моніторингу бюджетної результативності.

Список використаних джерел

1. Бюкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір / Дж. Бюкенен, М.Масгрейв, А.Річард; пер. з англ. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2004. – 176 с.

2. Боголіб Т.М. Забезпечення стійкості бюджетної системи України в умовах кризових явищ // Економічний часопис XXI. – 2014. – №7-8. – С. 72-86.

3. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. – Київ : Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.

4. Лисяк Л.В. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку : монографія / за ред. Л.В. Лисяк. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2015. – 396 с.

5. Самуэльсон П.Э. Экономика. – 18-е изд. / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус ; пер.с англ. - Москва : Вильямс, 2010. – 1360 с.

6. Теорія фінансів / За ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

7. Максюта А.А., Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 3. – С. 45–54.

8. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності / І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ. – 2014. - № 5. - С. 64-77.

9. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень / І.Я. Чугунов, В.Д.Макогон // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 4. – С. 79–91.

10.Чугунов І.Я., Лондар С.Л. Фінансово-бюджетні відносини:аналіз тенденцій розвитку в умовах трансформації економіки. – Київ : Міністерство фінансів України, Львівський національний університет ім. І.Франка, 2002. – 203 с.

References

1. Byukenen Dzh., Mashreyv M., Richard A. Suspil'ni finansy i suspil'nyy vybir ; per. z anhl. – K. : Kyyevo-Mohylyan. akad., 2004. – 176 s.

2. Boholib T.M. Zabezpechennya stiykosti byudzhetnoyi systemy Ukrayiny v umovakh kryzovykh yavyshch // Ekonomichnyy chasopys XXI. – 2014. - №7-8. – S. 72-86.

3. Zapatrina I.V. Byudzhetnyy mekhanizm ekonomichnoho zrostannya : monohrafiya. – K. : In-t sots.-ekon. stratehiy, 2007. – 528 s.

4. Lysyak L.V. Byudzhetna skladova realizatsiyi dominantnykh napryamiv suspil'noho rozvytku : monohrafiya. – Dnipropetrovs'k : DDFA, 2015.-396 s.

5. Samuel'son P.E., Nordkhaus V.D. Ekonomyka. ; per.s anhl. - M. : Vyl'yams, 2010. – 1360 s.

6. Teoriya finansiv / Za red. V.M. Fedosova, S.I. Yuriya. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2010. – 576 s.

7. Maksyuta A.A., Chuhunov I.Ya. Byudzhetna skladova suspil'noho rozvytku // Visnyk KNTEU. – 2012. – № 3. – S. 45–54.

8. Chuhunov I.Ya. Dovhostrokova byudzhetna stratehiya u systemi ekonomichnoyi tsyklichnosti / I.Ya. Chuhunov // Visnyk KNTEU. – 2014. - № 5. - S. 64-77.

9. Chuhunov I.Ya., Makohon V.D. Byudzhetno-podatkova polityka v umovakh instytutsiynykh peretvoren' // Visnyk KNTEU. – 2014. – № 4. – S. 79–91.

10.Chuhunov I.Ya., Londar S.L. Finansovo-byudzhetni vidnosyny : analiz tendentsiy rozvytku v umovakh transformatsiyi ekonomiky. – K. : Ministerstvo finansiv Ukrayiny, L'vivs'kyy natsional'nyy universytet im. I.Franka, 2002. – 203 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Чугунов Ігор Якович, доктор економічних наук,професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів

Брижан Катерина Володимирівна, студентка магістратури факультету фінансів та банківської справи, спеціалізація «Державні фінанси»

Київський національний торговельно-економічний університет

вул. Кіото,19, м.Київ, 02156, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Чугунов Игорь Яковлевич, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой финансов

Брижан Екатерина Владимировна, студентка магистратуры факультета финансов и банковского дела, специализация «Государственные финансы»

Киевский национальный торгово-экономический университет

ул. Киото, 19, г.Киев, 02156, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Chugunov Igor Yakovlevich, Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Science of Ukraine
Head of the Department of Finance

Bryzhan Kateryna, Master's student of the Faculty of Finance and Banking
specialization «Public Finance»
Kyiv National University of Trade and Economics
19 Kioto Street, Kyiv, 02156, Ukraine

УДК 368.1

СУЧАСНИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІОНУВАННЯ І ПОДАЛЬШІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ МАЙНА В УКРАЇНІ

Канєва Т.В.,
Наливайко Д.В.

Предметом дослідження *є теоретичні і практичні особливості функціонування ринку страхування майна в Україні.*

Мета роботи *полягає в аналізі сучасних тенденцій функціонування ринку страхування майна, виявленні шляхів і можливостей його подальшого розвитку.*

Методи дослідження. *Проведене дослідження базується на використанні загальнонаукових методів, економіко-статистичних методів та методів діалектики.*

Результати роботи *полягають в тому, що на основі дослідженнядіяльності страхових компаній та узагальнення сучасногостану функціонування ринку страхування майна в Україні виявлено напрями подальшого його реформування, запропоновано систему заходів щодо підвищення ролі страхових компаній в сфері страхового захисту майна фізичних і юридичних осіб, збільшення обсягів зібраних страхових премій, рекомендовано механізми забезпечення страхових виплат страховиками.*

Галузь застосування результатів. *Отримані результати сприяють розробці та прийнятті рішень у сфері управління діяльністю страхових компаній, державних органів регулювання і нагляду за страховою діяльністю.*

Висновки. *Досліджено сучасні аспекти функціонування ринку страхування майна в Україні, висвітлено ключові проблеми діяльності страхових компаній, що стримують їх розвиток, запропоновано шляхи покращення умов функціонування страховиків і практичні кроки стосовно розвитку страхування майна в економіці країни.*

Ключові слова: *страхування майна, страховий ринок, страхова компанія, споживачі страхових послуг.*

СОВРЕМЕННЫЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И ДАЛЬНЕЙШИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ ИМУЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Канева Т.В.,
Наливайко Д.В.

Предметом исследования *являются теоретические и практические особенности функционирования рынка страхования имущества в Украине.*

Цель работы *заключается в анализе современных тенденций функционирования рынка страхования имущества, выявлении путей и возможностей его дальнейшего развития.*

Методы исследования. *Проведенное исследование базируется на использовании общенаучных методов, экономико-статистических методов и методов диалектики.*

Результаты работы *заключаются в том, что на основе исследования деятельности страховых компаний и обобщение современного состояния функционирования рынка страхования имущества в Украине выявлены направления дальнейшего его реформирования, предложена система мер по повышению роли страховых компаний в сфере страховой защиты имущества физических и юридических лиц, увеличение объемов собранных страховых премий, рекомендуются механизмы обеспечения страховых выплат страховщиками.*

Область применения результатов. *Полученные результаты способствуют разработке и принятии решений в сфере управления деятельностью страховых компаний, государственных органов регулирования и надзора за страховой деятельностью.*

Выводы. *Исследованы современные аспекты функционирования рынка страхования имущества в Украине, освещены ключевые проблемы деятельности страховых компаний, сдерживающих их развитие, предложены пути улучшения условий функционирования страховщиков и практические шаги по развитию страхования имущества в экономике страны.*

Ключевые слова: *страхование имущества, страховой рынок, страховая компания, потребители страховых услуг.*

MODERN CHARACTER OF FUNCTIONING AND FURTHER DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PROPERTY INSURANCE IN UKRAINE

Kaneva T.V.,
Nalyvaiko D.V.

The subject *of research is theoretical and practical peculiarities of the property insurance market in Ukraine.*

The purpose *is to analyse the current trends of the market property insurance operation, to identify ways and opportunities for furthere development.*

Methods and methodology of research. *The study is based on the use of scientific methods, economic and statistical method sand the methods of dialectics.*

The results. *There are an analysis of the results of the insurance operations of insurance companies and summarize the current state of operation of the market property insurance in Ukraine identified are as for fur the reform, the system of measures to enhance the role of insurance companies in the field of insurance protection property of individuals and legal entities, increased collected premiums recommended mechanisms to ensure claims paid by insurers.*

Thes cope of the results. *The results contribute to the development and decision-making in the management of insurance companies, government regulation and super vision of insurance activities.*

The conclusions. *The modern aspects of the property insurance market in Ukraine highlights the key issues of insurance companies that restrain their development, the ways of improving the conditions for insurers and practical steps regarding the development of property insurance in the economy.*

Keywords: *property insurance, insurance market, insurance companies, consumers of insurance services.*

Актуальність. Страхування посідає одне з провідних місць в економіці країн Європейського союзу, яка дозволяє здійснювати захист майнових інтересів суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) при настанністрахових випадків. Страхування майна є одним з найпопулярніших видів страхування. Значна частина майна в країнах з розвиненою економікою захищено від різних видів ризиків за допомогою страхування.Адже в умовах сучасної дійсності нові види техніки, нові технології, природні катаклізми породжують ризики, яких раніше не було. У свою чергу, нові види громадських зв'язків найчастіше піддаються різним як відомим, так і раніше ще не відомим ризикам.

За останні роки в Україні дещо змінився економічний уклад життя населення, наслідком чого сталозбільшення ризику для майна громадян і господарюючих суб'єктів. Застрахувавши своє майно, суб'єкти господарювання можуть зосередити свою увагу на проблемах ринку і конкуренції, будучи впевненими, при цьому, що майно, засоби виробництва і предмети праці матеріально захищені від будь-яких випадковостей. У цьому контексті дослідження сучасного стану ринку страхування майна в Україні та національних особливостеййого розвитку дасть змогу виявити ключові проблеми, виділити напрями першочергової його модернізації та запропонувати систему заходів до популяризації даного виду страхування.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Теоретичні та практичні аспекти страхування майна досліджували багато зарубіжних вчених, серед яких В. Ідельсон, В. Гейльман, В. Райхер, А. Манес, Д. Діксон, А. Манес, Д. Бланд, К. Граве.

Серед вітчизняних вчених, які досліджували питання розвитку та реформування ринку страхування майна слід відмітити роботи: В. Базилевич, К. Базилевич, К. Воблий, О. Вовчак, С. Осадець, М. Александрова, Н. Внукова, Т. Ротова, О. Гаманкова, В. Грушка, О. Заруба, М. Клапків, В. Малько, Я. Шумелда та інші. Проте виникає необхідність аналізу сучасних тенденцій розвитку страхування майна, ураховуючи нові умови навколишньої дійсності, нові види ризиків, а також нові види громадських зв'язків.

Мета дослідження полягає в поглибленому аналізі сучасних тенденцій функціонування ринку страхування майна, виявленні шляхів і можливостей його подальшого розвитку.

Мета дослідження зумовила постановку і вирішення таких основних **завдань:**

1) аналіз стану та показників діяльності ринку страхуваннямайна в Україні;

2) визначення проблем і напрямів удосконалення ринку майнового страхування.

Результати дослідження.У країнах з розвиненою економікою страхування прийнято вважати основним інструментом, який зменшує наслідки негативних впливів випадкових подій на суб'єктів господарювання шляхом акумулювання фондів грошових коштів для відшкодування збитків окремим учасникам при настанні страхових випадків. Ринок страхування в Україні за роки її незалежності так і не став невід'ємним елементом фінансової системи держави.

В таблиці 1 відображено розмір валових страхових премій і їх частки у структурі ВВП протягом 2011-2016 рр. Як видно з таблиці 1, сума зібраних страхових премій має тенденцію до зростання, що означає певне пожвавлення економічної ситуації та створення сприятливих умов розвитку ринку страхування. Проте, частка страхових премій у структурі ВВП зменшується, що пояснюється нижчими темпами розвитку даної сфери у порівнянні з загальноекономічною ситуацією.

Таблиця 1. Частка страхових премій у ВВП України протягом 2011-2016 рр.

Рік	Обсяг ВВП у фактичних цінах, млн. грн.	Страхові премії, млн.грн.	Частка страхових премій у ВВП, %
2011	1 316 600,00	22 693,50	1,72
2012	1 408 889,00	21 508,20	1,53
2013	1 454 931,00	28 661,90	1,97
2014	1 566 728,00	26 767,30	1,71
2015	1 979 458,00	29 736,00	1,50
9 міс. 2016	1 649 740,00	24 844,20	1,51

**Джерело: побудовано авторами на основі [1]*

Якщо порівнювати даний показник із показниками в провідних країнах, то він доволі низький (рис.1).

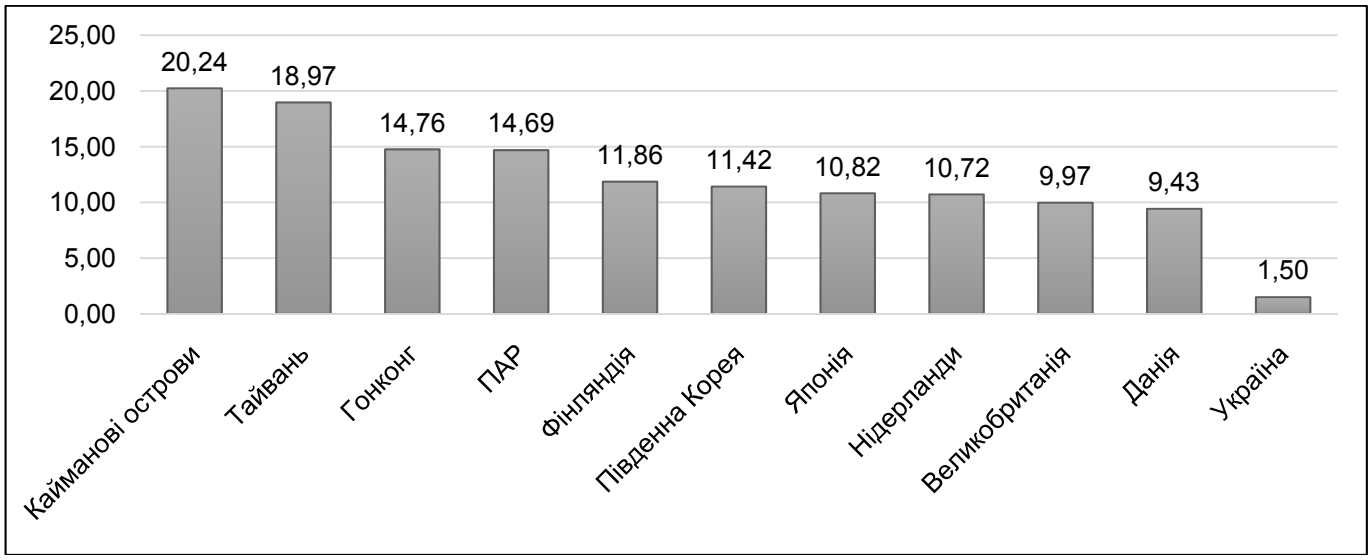

Рисунок 1. Частки страхових премій у структурі ВВП в країнах світу у 2015 р., %
**Джерело: побудовано авторами на основі [1-2]*

Обмеження для розвитку українського страхового ринку наступні: низька платоспроможність фізичних та юридичних осіб, що діють на стороні попиту, відсутність страхової культури населення і самих страховиків, а найголовніше - відсутність ємності ринку з точки зору капіталу – у вітчизняних страхових компаній недостатньо резервів, щоб нести ризик.

Що ж до страхування майна, то воно є найбільш об'ємним видом страхування по сумі зібраних страхових премій і страхових виплат.

На даний сегмент в 2015 році припало 49,0% всіх зібраних чистих страхових премій, і 52,6% чистих страхових виплат. Іншими словами, чисті страхові премії по страхуванню майна склали в 2015 році 10944,3 млн. грн., виплати – 4002,3 млн. грн. [1].

Починаючи з 2011 року темп приросту премій по даному виду страхування зменшувався, досягнувши свого мінімуму в 2014 році (-18,7%). Починаючи з 2015 року темп приросту став позитивним і досягнув 17,10% (рис. 2).

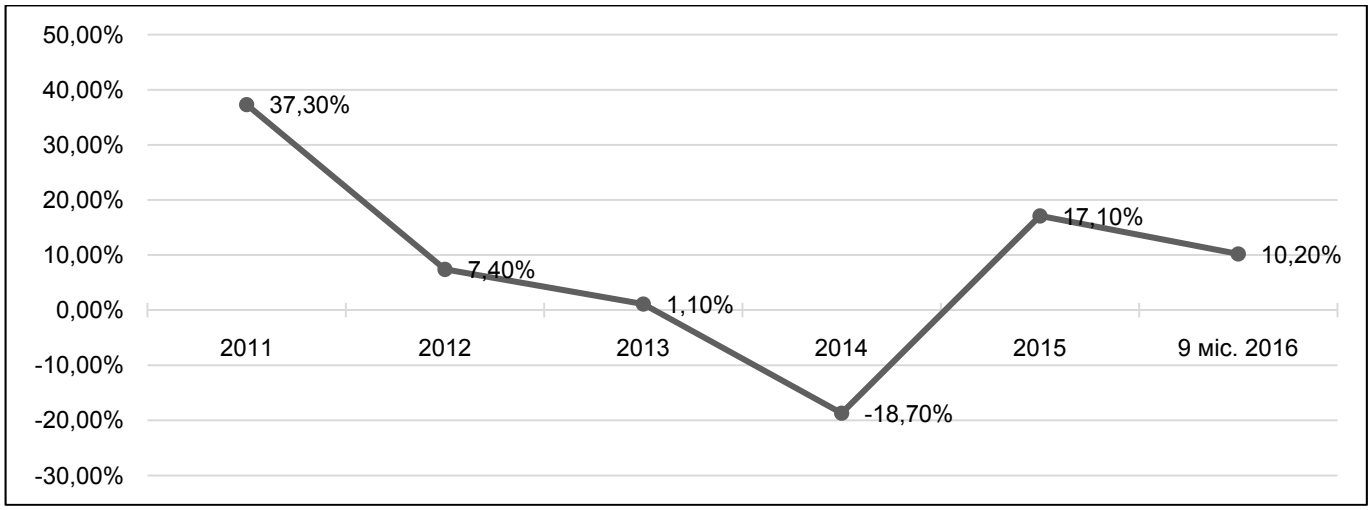

Рисунок 2. Темпи приросту/відтоку страхових премій по страхуванню майна за 2011-2015, 9 міс. 2016 рр., %

**Джерело: побудовано авторами на основі [1]*

В структурі чистих страхових премій зі страхування майна значну частку займає автомобільне страхування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») (рис. 3).

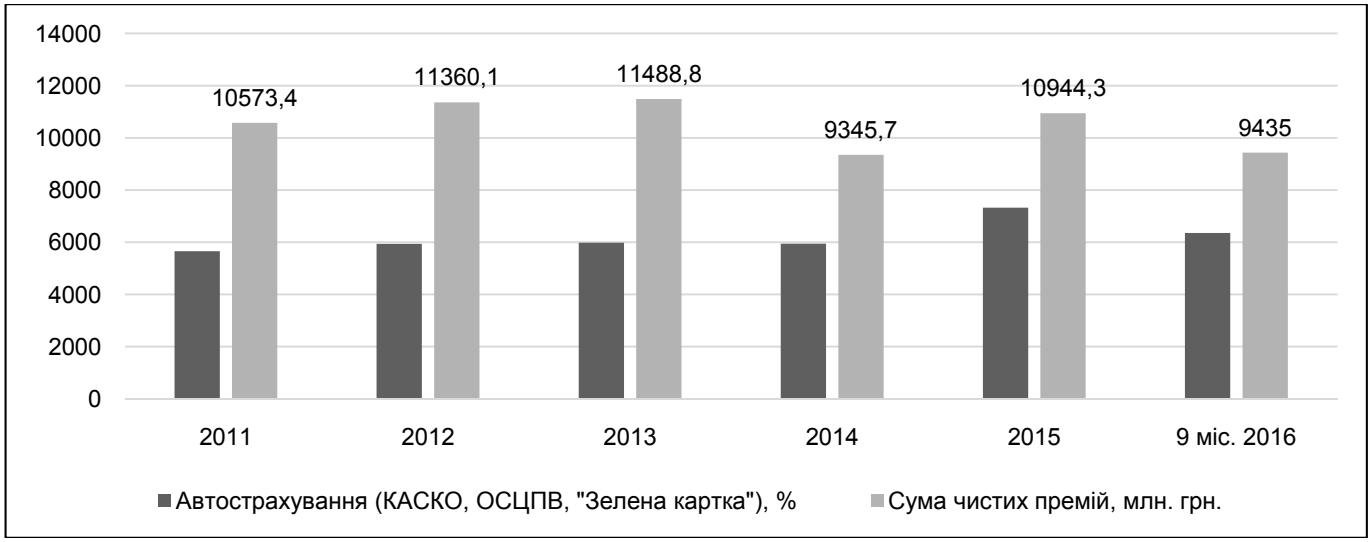

Рисунок 3. Частка чистих страхових премій по договорах автострахування за 2011-2015 рр., 9 міс. 2016 рр.

**Джерело: побудовано авторами на основі [1]*

Також можна спостерігати, що частка чистих страхових премій по автомобільному страхуванню з року в рік зростає. Це зумовлено рядом факторів:

– обов'язковістю деяких видів страхування (ОСЦПВ, «Зелена картка»);

– активним розвитком автокредитування нових автомобілів [3];

– зростанням цін на автомобілі у зв'язку із ростом курсу долара (як наслідок, збільшується страхова сума).

Страхові виплати по договорах автострахування в 2015 році склали 58,0% від усіх виплат по майновому страхуванню (рис. 4).

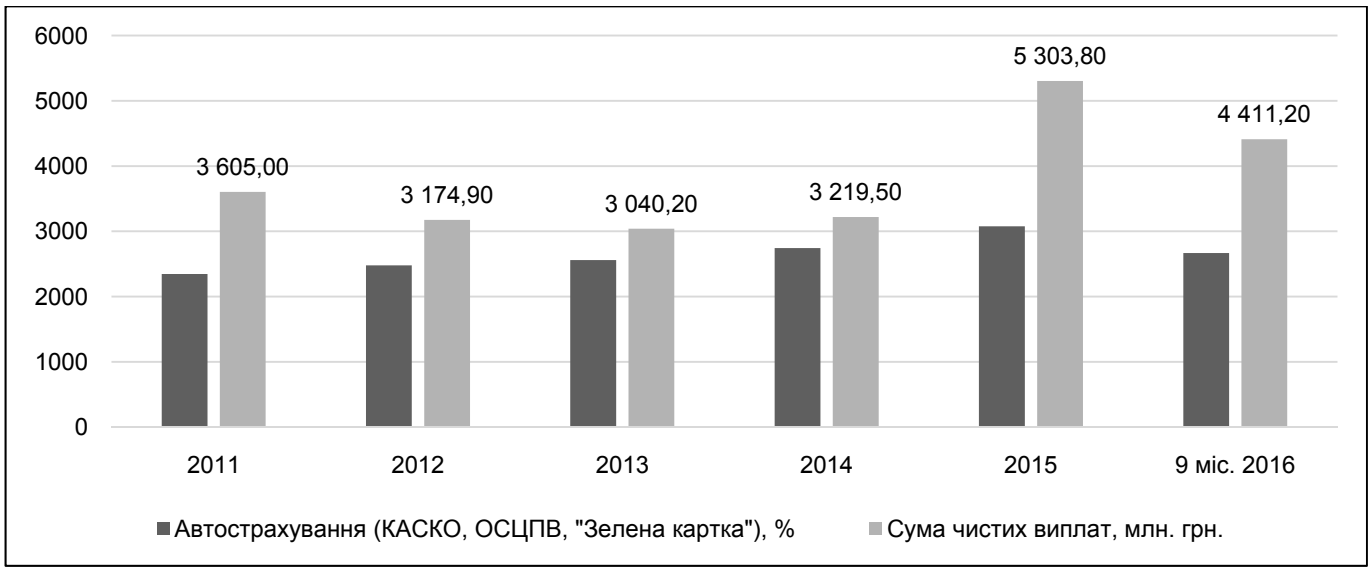

Рисунок 4. Частка чистих страхових виплат по договорах автострахування за 2011-2015 рр., 9 міс. 2016 рр.

**Джерело: побудовано авторами на основі [1]*

В 2012-2014 рр. спостерігається дуже значна частка виплат, здійснених по договорах автомобільного страхування (біля 80%). Це пояснюється зростанням вартості автозапчастин в цей період, а також відсутністю ефективного механізму здійснення виплат по страхуванню нерухомого майна (будівель).

З 5303,80 млн. грн. виплат, здійснених в 2015 по договорах майнового страхування, 3077,60 млн. грн. (58,0%) припадає на договори автомобільного страхування [1]. Тобто, скорочується частка виплат по договорах автомобільного страхування. Це має позитивне значення, оскільки свідчить про оздоровлення механізму страхування нерухомого майна, дійсно відшкодування збитків по даному виду страхування, а як наслідок підвищення рівня страхової культури зі сторони страхових компаній.

Проведені нами дослідження сучасного стану вітчизняного ринку страхування в цілому, і в тому числі його майнового сектору, дозволили виділити ряд структурних проблем, що уповільнюють його розвиток і роблять найбільш уразливим в період фінансових потрясінь.

До найбільш складних питань розвитку всіх галузей страхового ринку, в тому числі і майнового страхування, відносяться на наш погляд наступні. По-перше, це відсутність власної розвиненої інфраструктури продажу страхових продуктів. Більшість вітчизняних страховиків, переслідуючи ціль максимально швидкого зростання премій, вирішило завдання реалізації страхових продуктів шляхом укладання партнерських угод з банками і брокерами, що володіють розвиненою мережею продажів. При цьому слід зазначити, що основна частина страхових агентів в Україні є поодинокими, не пов'язаними брокерами, і дуже часто обслуговують кілька страхових компаній. Така структура продажів призвела до того, що вітчизняні страховики виплачують дуже високі комісійні винагороди посередникам і практично не мають прямого доступу до своїх страхувальників.

По-друге, використання андерайтингу на основі руху грошових коштів, забезпеченого високими темпами надходження страхових премій і досить низьким рівнем страхового відшкодування. Спочатку страхове законодавство, фінансові основи діяльності страховиків були тісно пов'язані з українськими правилами бухгалтерського обліку, внаслідок чого нормативний контроль був більшою мірою спрямований на облік прибутків і збитків, ніж на контроль над балансами страховиків. Це давало переважній більшості страхових компаній впевненість в тому, що вони зможуть здійснювати страхові виплати за поточними договорами з премій по майбутнім договорами, за умови їх значного зростання. Фінансова криза, що викликала різке зниження темпів зростання страхових премій, підвищені вимоги регулятора до капіталізації страховиків, якості їх активів негативним чином позначилися на фінансовому стані галузі.

По-третє, неефективний бек-офіс і інфраструктура, яка є в галузі, визначають низький рівень операційної ефективності страховиків, контролю за грошовими потоками в регіональних представництвах і філіях [4]. Об'єднання бек-офісу та інфраструктури більшості страховиків не дає належного ефекту, тому що функціональна діяльність дублюється в регіонах, не розроблені сучасні, адаптовані до галузі інформаційно-технологічні рішення. Все це, в свою чергу,призводить до зростання вартості адміністрування полісу страхування і обмежує можливості надання послуг високої якості.

По-четверте, наявність регуляторних обмежень розвитку ринку. Вимога до використання паперових бланків полісів та наявності фізичного підпису страхувальника перешкоджають підвищенню ефективності в роздрібному страхуванні. Практика розподілу бланків суворої звітності в ОСЦПВ спотворює конкуренцію на користь окремих страхових компаній. Відсутність єдиної бази даних історії страхових випадків робить неефективною систему «бонус-малус».

Слід також відмітити слабкість вітчизняного перестрахування, що зумовлено: низькою ємністю; низькими рейтингами в порівнянні з іноземними страховиками, що викликає недовіру з боку первинних страховиків, в тому числі іноземних; малим досвідом врегулювання великих збитків.

Виявлення і групування проблем, наявних на ринку страхування України, дозволили нам запропонувати комплекс заходів, спрямованих на їх подолання та розвиток як ринку страхування в цілому, так і його майнового сектору.

Основними напрямками зміцнення і підвищення ефективності функціонування страхової галузі є:

1. Розвиток власної інфраструктури продажів страхових продуктів і поступова відмова від послуг посередників, що дозволить страховикам:

а) мати актуальну інформацію про клієнтів і прямий контакт з ними;

б) зміцнити власну позицію при веденні переговорів з посередниками про укладення договорів страхування;

в) знизити вартість страхових послуг;

г) усунути агресивний демпінг;

2. Розробка плану поступового відходу від бланків суворої звітності за рахунок забезпечення електронного документообігу в масових видах майнового роздрібного страхування, таких як ОСЦПВ, що забезпечить усунення штучних перешкод і спотворень конкурентної боротьби на ринку майнового страхування. При цьому слід створити механізм зі взаємодії між страхувальниками і партнерами з точки зору захисту персональних даних.

3. Відмова від моделі андерайтингу на основі руху грошових коштів, агресивної політики нарощування темпів зростання страхових премій. В умовах кризи і посилення вимог регулятора до якості активів страховиків, останні повинні орієнтуватися на якісну оцінку ризику, на показники балансу, прибутковість інвестування коштів резервних фондів, капіталу і т.д.

4. Зниження збитковості операцій автострахування за допомогою:

а) зниження комісійних виплат (комісійні виплати посередникам, банкам, автоцентрам не повинні перевищувати встановленого законодавством максимуму в 20%);

б) зниження витрат на ведення справи (основними напрямками зниження є: зниження витрат на утримання персоналу, в тому числі агентів; вдосконалення організаційної структури, скорочення агентств, представництв в регіонах; централізація організаційних і управлінських функцій);

в) використання механізму франшизи (застосування умовної і безумовної франшизи знижує вартість страхового полісу, витрати страховика на покриття незначного збитку, забезпечує зниження рівня шахрайства);

г) скорочення необґрунтованих виплат (шляхи скорочення включають: автоматизацію процесу - використання електронного акту огляду, ведення електронної історії пошкоджень автомобіля, автоматичні перевірки покриття і т.д.; підвищення ефективності бізнес-процесів - сегментація збитків, вибіркові перевірки коректності прийнятих рішень в агентствах, перевірки якості проведеного ремонту на СТО і т.д.);

5. Формування системи типізації умов реалізації роздрібних продуктів майнового страхування, яка передбачає:

а) створення онлайн ресурсу, що містить докладне роз'яснення умов надання основних видів страхових послуг;

б) створення типових правил покриття і умов регулювання збитків, які в значній мірі спростять і полегшать для страхувальників вибір страховика і вирішення спірних ситуацій.

Висновки. Отже, напрями модернізації вітчизняного ринку страхування майна доцільно досліджувати в контексті концептуальних засад модернізації всього страхового ринку України, орієнтуючись при цьому на можливості регулятивних органів, важливим напрямком діяльності яких є і регулювання страхової діяльності, та враховуючи можливі зміни у діяльності страхових компаній.

Розвиток страхового ринку України, і зокрема ринку страхування майна, створить передумови для активного здійснення страховиками страхових інвестицій, які в свою чергу є локомотивом економічного зростання, джерелом надходження коштів в економіку країни. На подальший розвиток ринку страхування майна вагомий вплив має здійснювати держава шляхом чіткого визначення принципів та розмірівкомісійної винагороди страхових посередників, а також шляхом регулювання діяльності страховиків для підвищення страхової культури вцілому на ринку.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу: http://www.nfp.gov.ua.

2. World insurancein 2015: steady growth amid regional disparities. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.swissre.com/library/sigma3_2016_en.html.

3. Рост автомобільного рынка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.insa.com.ua/ru/zrostannya-avtomobilnogo-rynku.

4. Балаш О.С., Балаш В.А. Стохастический граничный аналіз эффективности страхових компаний / Страховые интересы современного общества и их обеспечение: материалы XIV Международной научно-практической конференции, 2013.

5. Розвиток ринків фінансових послуг в умовах європейської інтеграції: монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук, проф. Н.М. Внукова. - Харків: ТО Ексклюзив, 2014. - 218 с.

References

1. Ofitsiynyy sayt Natsional'noyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh posluh. : http://www.nfp.gov.ua.

2. World insurancein 2015: steady growth amid regional disparities. : http://www.swissre.com/library/sigma3_2016_en.html.

3. Rost avtomobilnogo rynka. : http://www.insa.com.ua/ru/zrostannya-avtomobilnogo-rynku.

4. Balash O.S., Balash V.A. Stohastycheskyy granychnyy analiz effektyvnosti strahovyh kompanyy / Strahovye interesy sovremenogo obchestva i ih obespechenie: materialy XIV Mezghdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferencyy, 2013.

5. Rozvytok rynkiv finansovykh posluh v umovakhi evropejs'koi intehratsii [The development off inancial services interms of Europe anintegration]: monohrafiia / N.M. Vnukova. - Kharkiv: TO Ekskliuzyv, 2014. - 218 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Канєва Тетяна Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
e-mail: kaneva_tatjana@ukr.net
Наливайко Дмитро Валентинович, аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, Київ, 02000, Україна
e-mail: dnalyvaiko91@gmail.com

ДАННЫЕОБ АВТОРЕ

Канева Татьяна Владимировна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов
e-mail: kaneva_tatjana@ukr.net
Наливайко Дмитрий Валентинович, аспірант кафедры финансов
Киевский национальный торгово-экономический университет
ул. Киото, 19, Киев, 02000, Украина
e-mail: dnalyvaiko91@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kaneva Tetiana Volodymyrivna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
e-mail: kaneva_tatjana@ukr.net
Nalyvaiko Dmytro Valentynovych, postgraduate student
Kyiv National University of Trade and Economics
19, Kioto street, Kyiv, 02000, Ukraine
e-mail: dnalyvaiko91@gmail.com

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

ВАНКЕВИЧ О.В. Концепція кадрової роботи організації в умовах побудови інноваційної економіки 7
ЗАХАРЧЕНКО С.В. Освіта України та її регіонів у міжнародному вимірі конкурентоспроможності (оцінки за методологією IMD-lausanne) 13
СТУДІНСЬКА Г.Я. Формування бренд-простору в умовах глобалізації економіки 21
ШИ ЯЦЗЮНЬ Правові та економічні можливості вивчення китайської мови в Україні 28

Економіка та управління

ЧАБАН Г.В., БУРЛАКОВ О.О. Аналіз факторів впливу на формування облікової політики в системі управління підприємством 38
ВОЛОВИК Л.М. Зайнятість та проблеми безробіття населення як важливий чинник розвитку сільських територій України (на прикладі Згурівського району Київської області) 45
ГУЦАЛО А.В. Вдосконалення методичного інструментарію проектів реінжинірингу діяльності підрядного підприємства 51
ІГНАТЕНКО Г.В. Напрями удосконалення формалізаційного простору відображення елементів виробничої програми підприємства-девелопера 58
КУЧЕРЕНКО С.Ю., ЛЕВАЕВА Л.Ю. Концепції соціально-економічного розвитку України 65
НЕБОТОВ П.Г. Організаційно-економічний механізм експортного контролю: теоретико-методологічний аспект 72
НІКОНОВА Н.В. Інвестиційна привабливість підприємств: сутність, фактори впливу та оцінка існуючих методик аналізу 81
ПАВЛОВ К.В. Оцінка економічної ефективності інтенсифікації виробництва з урахуванням регіональних відмінностей у працевлаштуванні 88
ПРОКОПОВИЧ-ПАВЛЮК І.В. Аналіз та прогнозування виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України 96
СІУХІНА К.М. Бухгалтерський облік резервів банку від операцій з акціонерами 104
ТІРБАХ Л.В., ЧАБАН В.В. Теоретичні засади аудиту операційної діяльності підприємств торгівлі 112
ЮРЧЕНКО Ю.О. Науково-методичний підхід до визначення стратегічного набору будівельних підприємств 118
ЯРЕМЕНКО Л.М. Формування обліково-аналітичної інформації в управлінні дебіторською заборгованістю підприємства 123

Економічна теорія

БАЗИЛЕВА М.М. Зайнятість та її мотиваційні особливості в сучасній Білорусі 130
ГАЙДУК І.С. Вплив якості та тривалості життя на людський потенціал в Україні 137
ГЕРАСЕНКО В.П., ВОЛКОВА Т.С. Оцінка загрози макроекономічної і фінансової стабільності національної економіки 143
МАЛІНОВСЬКА О.Я., КОРКАЧ І.В. Аспекти теорико-методологічних досліджень основних інструментів державного регулювання інфляційних процесів 149
КОСТИК Є.П. Сучасні тенденції світового економічного розвитку та особливості процесів регіоналізації інвестиційної політики в країнах з ринковою економікою 156
ЛУЧЕНОК О.І. Вплив інституціональної політики на економічне зростання 168
НЕПИТАЛЮК А.В. Орендні відносини як інституціональна складова ринку земель сільськогосподарського призначення 177
РИБАКОВА Т.О. Зовнішньоторговельні відносини між Україною та Європейським Союзом в рамках створення зони вільної торгівлі 185
ШУЛЬГА О.А. Соціально-економічні суперечності розвитку аграрних відносин в адміністративно-командній економічній системі 193

Фінанси, грошовий обіг, кредит

ШАПОВАЛ С.Л. Напрями розвитку системи бюджетного планування 204
БОБУХ С.О. Сучасні тенденції державного бюджетування в Україні 210
ДАЛЄВСЬКА Т.А. Матричний метод кластерної оцінки фінансової стійкості бюджетів місцевого самоврядування 214
СЕМЕНЕНКО О.Г., ЗЕЛИК С.С., БОГОЛІБ М.А. Прогнозування та планування дохідної частини бюджету міста 223
ЧЕРЕДНИК В.А. Рефінансування дебіторської заборгованості як засіб підвищення фінансової стійкості підприємства 236
ЧУГУНОВ І.Я., БРИЖАН К.В. Бюджетна політика в умовах трансформації економіки 241
КАНЄВА Т.В., НАЛИВАЙКО Д.В. Сучасний характер функціонування і подальші напрями розвитку страхування майна в Україні 251

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

ВАНКЕВИЧ Е.В. Концепция кадровой работы организации в условиях построения инновационной экономики 7
ЗАХАРЧЕНКО С.В. Образование Украины и ее регионов в международном масштабе конкурентоспособности (оценки по методологии IMD-lausanne) 13
СТУДИНСКАЯ Г.Я. Формирование бренд-пространства в условиях глобализации экономики 21
ШИ ЯЦЗЮНЬ Правовые и экономические возможности изучения китайского языка в Украине 28

Экономика и управление

ЧАБАН Г.В., БУРЛАКОВ О.О. Анализ факторов влияния на формирование учетной политики в системе управление предприятием 38
ВОЛОВИК Л.М. Занятость и проблемы безработицы населения как важный фактор развития сельских территорий Украины (на примере Згуровского района Киевской области) 45
ГУЦАЛО А.В. Усовершенствование методического инструментария проектов реинжиниринга деятельности подрядного предприятия 51
ИГНАТЕНКО А.В. Направления совершенствования формализованного пространства отображения элементов производственной программы предприятия-девелопера 58
КУЧЕРЕНКО С.Ю., ЛЕВАЕВА Л.Ю. Концепции социально-экономического развития Украины 65
НЕБОТОВ П.Г. Организационно-экономический механизм экспортного контроля: теоретико-методологический аспект 72
НИКОНОВА Н.В. Инвестиционная привлекательность предприятий: сущность, факторы влияния и оценка существующих методик анализа 81
ПАВЛОВ К.В. Оценка экономической эффективности интенсификации производства с учетом региональных различий в трудообеспеченности 88
ПРОКОПОВИЧ-ПАВЛЮК И.В. Анализ и прогнозирование производства продукции растениеводства сельскохозяйственными предприятиями Украины 96
СИУХИНА Е.Н. Бухгалтерский учет резервов банка от операций с акционерами 104
ТИРБАХ Л.В., ЧАБАН В.В. Теоретические принципы аудита операционной деятельности предприятий торговли 112
ЮРЧЕНКО Ю.А. Научно-методический подход к определению стратегического набора строительных предприятий 118
ЯРЕМЕНКО Л.М. Формирование учетно-аналитической информации в управлении дебиторской задолженности предприятия 123

Экономическая теория

БАЗЫЛЕВА М.Н. Занятость и ее мотивационные особенности в современной Беларуси 130
ГАЙДУК И.С. Влияние качества и продолжительности жизни на человеческий потенциал в Украине 137
ГЕРАСЕНКО В.П., ВОЛКОВА Т.С. Оценка угрозы макроэкономической и финансовой стабильности национальной экономики 143
МАЛИНОВСКА О.Я., КОРКАЧ И.В. Аспекты теорико-методологических исследований основных инструментов государственного регулирования инфляционных процессов 149
КОСТИК Е.П. Современные тенденции мирового экономического развития и особенности процессов регионализации инвестиционной политике в странах с рыночной экономикой 156
ЛУЧЕНОК А.И. Влияние институциональной политики на экономический рост 168
НЕПИТАЛЮК А.В. Арендные отношения как институциональная составляющая рынка земель сельскохозяйственного назначения 177
РЫБАКОВА Т.А. Внешнеторговые отношения между Украиной и Европейским Союзом в рамках создания зоны свободной торговли 185
ШУЛЬГА О.А. Социально-экономические противоречия развития аграрных отношений в административно-командной экономической системе 193

Финансы, денежное обращение, кредит

ШАПОВАЛ С.Л. Направления развития системы бюджетного планирования 204
БОБУХ С.А. Современные тенденции государственного бюджетирования в Украине 210
ДАЛЕВСКАЯ Т.А. Матричный метод кластерной оценки финансовой устойчивости бюджетов местного самоуправления 214
СЕМЕНЕНКО Е.Г., ЗЕЛИК С.С., БОГОЛИБ М.А. Прогнозирование и планирование доходной части бюджета города 223
ЧЕРЕДНИК В.А. Рефинансирование дебиторской задолженности как средство повышения финансовой устойчивости предприятия 236
ЧУГУНОВ И.Я., БРИЖАН Е.В. Бюджетная политика в условиях трансформации экономики 241
КАНЕВА Т.В., НАЛИВАЙКО Д.В. Современный характер функционирования и дальнейшие направления развития страхования имущества в Украине 251

CONTENTS

Economy knowledge, Innovative economy

VANKEVICH A.V. The concept of human resources work of the organization in conditions of innovative economy 7
ZAKHARCHENKO S.V. Education of Ukraine and its regions in the scale of the international competitiveness (IMD-lausanne assessment methodology) 13
STUDINSKA G. Formation of brand-space in a globalizing economy 21
SHI YAJUN Legal and economic study opportunities chinese language in Ukraine 28

Economy and Management

CHABAN G.V., BURLAKOV O.O. Analysis of factors of influence on forming of accounting politics in system management by enterprise 38
VOLOVYK L.M. Employment and unemployment problem of population as an important factor in the development of rural areas of Ukraine (on the example Zgurovsky district, Kyiv region) 45
GUTSALO A.V. Improvement of methodical instruments of the projects of reengineering activities contracting businesses 51
IGNATENKO G.V. Areas of improvement formalsector space of the display elements of the production program of the enterprise developer 58
KUCHERENKO S.YU., LEVAIEVA L.YU. Concepts of Ukraine's social and economic development 65
NEBOTOV P.G. Organizational and economic mechanisms of export control: theoretical and methodological aspect 72
NIKONOVA N.V. Attractive investment companies: essence of influence factors and evaluation of existing methods of analysis 81
PAVLOV K.V. Assessment of cost efficiency of the intensification of production taking into account regional distinctions in trudoobespechennosti 88
PROKOPOVYCH-PAVLYUK I.V. Analysis and prediction of production of crop production by agricultural enterprises in Ukraine 96
SIUKHINA K.M. The accounting of bank reserves from operations with shareholders 104
TIRBAKH L.V., CHABAN V.V. Theoretical principles of audit of operating activity in trade enterprises 112
YURCHENKO Y.A. Scientific and methodic approach to determining the strategic set of construction enterprises 118
JAREMENKO L.M. Formation of accounting-analytical information in receivables management enterprise 123

Economic theory

BAZYLEVA M.N. Human capital and motivational features in modern Belarus 130
GAYDUK I.S. Influence quality and impact lifetime on human potential in Ukraine 137
GERASENKO V.P., VOLKOVA T.S. Assessment of threat of macroeconomic and financial stability of national economy 143
MALINOWSKI O.Y., KORKACH I.V. Aspects of the theoretical and methodological research of basic tools state regulation inflationnary process 149
KOSTYK YE.P. Current trends of global economic development and features of the regionalization processes of investment policy in the countries with market economy 156
LUCHENOK A.I. The impact of the institutional policy on economic growth 168
NEPYTALIUK A.V. Lease of land as institutional component of agricultural land market 177
RYBAKOVA T.O. EU-Ukraine foreign trade relations in frames of free trade area 185
SHULGA O.A. Socio-economic contradictions of agrarian relations in the administrative-command economic system 193

Finance, Monetary circulation and Credit

SHAPOVAL S.L. Directions of development budget planning system 204
BOBUKH S.O. Modern trends in public budgeting in Ukraine 210
DALIEVKA T.A. Matrix method of cluster evaluation of financial stability local government budgets 214
SEMENENKO O.G., ZELIK S.S., BOHOLIB M.A. Forecasting and planning revenues of city budget 223
CHEREDNYK V.A. Refinancing of receivables as a mean of improving the enterprise's financial stability 236
CHUGUNOV I.Y., BRYZHAN E.V. Budget policy in the economic transformation 241
KANEVA T.V., NALYVAIKO D.V. Modern character of functioning and further directions of development of property insurance in Ukraine 251

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вичитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References)*. Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті* [Назва статті англійською мовою]*. Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.*

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (*додатково: службовий та домашній телефони*);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.
4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.
5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua Електронна адреса: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт; Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическое ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английском языке, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskiy State Pedagogic University after Grygoriy Skovoroda» accepts economic articles for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

1. Conditions of publishing the article.

1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.

1.2. The article shall comply with the designing rules.

2. Designing rules:

2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.

2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.

2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.

2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.

2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.

2.6. The article shall contain:

Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.

On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.

Block 4 – complete text of article.

Block 5 – bibliography.

Block 6. – bibliography in Latin letters (References). *Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name* [Name of the article in English]. *Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.*

Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (*additionally working and home phone numbers.*

Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.

Annotation shall include the following aspects:

- subject and aim of research;
- method or methodology of research;
- results of research;
- application of results;
- conclusions.

Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.

Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.

Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.

Citations shall be given in Latin letters.

3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.

4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.

5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@mail.ru, ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць учених та аспірантів

Випуск 32/1

Головний редактор Т. М. Боголіб

Переяслав-Хмельницький
2017

Підписано до друку 4 лютого 2017 року. Формат 60х84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 25,65.
Ум. др. арк. 30,23. Наклад 300 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов ученых и аспирантов

Выпуск 32/1

Главный редактор Т. М. Боголиб

Переяслав–Хмельницкий
2017

Подписан к печати 4 февраля 2017. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 25,65.
Ус. п.л. 30,23. Тираж 300 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine

SHEE «Pereyaslav–Khmelnytskiy State Pedagogical University after Grygoriy Skovoroda»

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists and post–graduate students

ISSUE 32/1

Chief editor T. M. Bogolib

Pereyaslav–Khmelnytskiy
2017

Signed for print on February 4, 2017. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 25,65.
Issued sheets 30,23. 300 copies.